

ธรรมเนียมจบกิณณะ

คำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาคมาฆบูชา
ระหว่างวันที่ ๗ มกราคม ถึง ๒๕ มีนาคม ปี ๒๕๒๑

ของ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยศรัทธาบริจาคของ คุณทวีพร กอปรกิตติพงศ์, พี่น้อง และหลาน ๆ

ร่วมกับดอกผลทุน “ธรรมทานปริวรรตน์”

เป็นการจัดพิมพ์ครั้งแรก ของหนังสือธรรมโฆษณ์ หมวดที่ ๒ ชุด ปกรณ์พิเศษ

หมายเลข ๑๘.๓ บนพื้นแถบสีแดง จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑

ฉบับที่ระลึกครบ ๑๐๒ ปี พุทธทาสภิกขุ

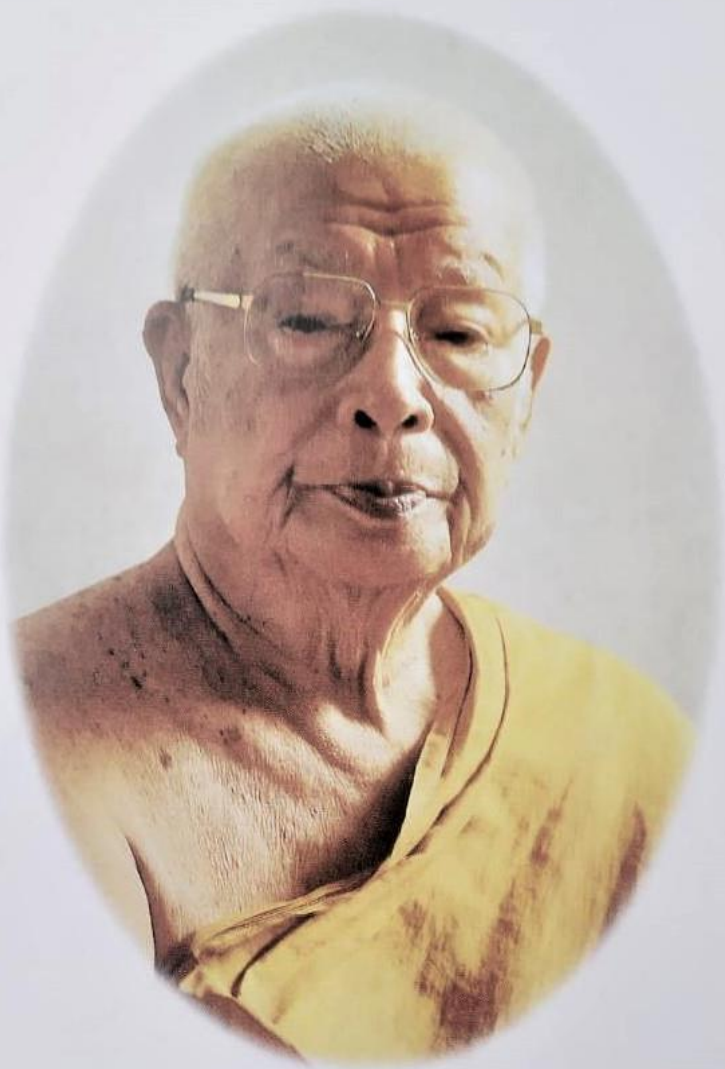
[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย.]

ธรรมนูญมูลนิธิ ไชยา
จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก

๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑

จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่สำเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา
พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงตีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของคัมภีร์พุทธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณ์ตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย
แม้ฉันทายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสทหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเสียใ้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง
ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวินาทีสนทนนาย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินทปญฺโญ

ธรรมมาภิบาล

อุบาสกอุบาสิกาผู้มีศรัทธาอันบริสุทธิ์
จงปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วยศรัทธาอันบริสุทธิ์
จนบรรลุธรรมนิรันดร

อนุไพศกาศ

การที่ท่าอากาศยานได้ดำเนินการตามสำเร็จ
 แก่การวัดผลผลสัมฤทธิ์ของโครงการแล้วนั้น
 มาในครั้ง นี้ นั้น มาตามอนุไพศกาศ ทั้ง โดย
 ส่วนตัว และในนามของหน่วยงานที่จัดทำขึ้น
 ในขณะนั้นเป็นที่ยอมรับได้เสมอ แม้ในภาย
 โลกมนุษย์ วัฒนธรรมที่โลกนี้คือ ทั่วทุก
 วัฒนธรรม เป็นอย่าง ยี่สิบ.

อดีตการโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะ
 หน้าที่รับผิดชอบของทุกโลกได้ แต่กลายเป็น
 ยี่สิบแห่งเล็กน้อย เปรียบได้เปรียบแก่กันและกัน
 มากกว่า. ดังนั้นเหลืออยู่เป็นหนึ่ง
 นี้จะเป็นความหวัง หรือที่หนึ่ง ของโลก, แต่
 ก็ยัง ไม่เห็นที่เข้ากัน อย่างเพียงพอ; ยัง
 ความเข้าใจกัน และประสาธนาทั้งนี้
 ธรรมธรรมไม่ว่า มีความมุ่งหมาย
 แก่ปัญหาข้อนี้.

ทุกศาสนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็นแก่น
 ที่สามารถนำพาให้โลกนี้ ก้าวหน้า
 โลกได้. การทำให้โลกมีศาสนา
อย่างดี แห่งยุคสมัยนี้. ศาสนา
 ของแต่ละศาสนานั้น ศาสนา
 ของแต่ละศาสนานั้น ศาสนา

มีกตมาเห็นตรงกัน 4 ข้อนี้; จึงเป็นกลาง ทั้ง
จิตรกรรม-ภาคต่างๆ ให้เห็นเป็นรูปธรรม: แทนการ
พูด อรรถนะ ที่ไม่ได้เพื่อ ทหารมณี! สิ่งที่แห่งกตมา-
อรรถนะ กำลังตรงของโลก, โลกกำลังอัดไว้อยู่ด้วย
เพื่อ แห่งกตมา และวิธีกรรมวิธีโลกกตมา-
กรรม อย่างทวีปรีชาตถารชนิดที่ ไม่เคยมีมาก่อน;
กิจกรรม ธรรมนิมิต จึงตกอยู่ในโลกกตมา: เหมือน
กำลังตรงที่ วิญญา หรือ ถึงกับ ดูข้างนอก ดู เหมือน
โลกนี้เดียว, แต่พอเรา ก็ยัง ขาด ที่ ขาด ที่ ขาด ที่ ขาด
นี่ ไม่ ดี อยู่ นั่น เอง.

สิ่งที่ให้กตมาพร้อมกัน แก่ กิจกรรม ที่ มาก น้อย
เพียง นี้ ก็ ยอม ตั้ง อยู่ ใน ฐานะ: เป็น ผู้ มี พระ คุณ
แก่ พวก เรา อย่าง นี้ ใน ทุก ที่ อยู่ นั่น เอง. อรรถ
นะ และ ดู ความ ชอบ คน อื่น ใน ทุก ที่ และ อัน น้อย พร
แทน ใน ทุก ที่ ของ บรรดา ผู้ มา ดู เห็น ประ โย ย คน คน
แห่ง กิจกรรม ธรรม นิมิต ที่ ดู ถ้วน หน้า.

สิ่งที่ให้กันผู้เป็นกตมา มี พร้อม ทั้ง ปวง ชาติ
ขอ ได้รับ ผล กตมา แห่ง กิจกรรม ธรรม นิมิต โดย ทั่ว กัน
ทั้ง ใน ทุก ที่ เป็น มี อยู่ นั่น และ สัม ปราย ก; ประ สพ สัน ที่ สุข
ยิ่ง ยิ่ง มี อยู่ ทุก ที่ พา ชาติ ที่ ทุก ที่ เอง ๕

มีกตมาธรรม (๕๕)

ผู้ทบทวนธรรม

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร

คำปรารภ

ธรรมเนียมเรื่อง **ธรรมเนียมจอบกัณณะ** นี้ ได้รวบรวมจากคำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาคมาฆบูชา ระหว่างวันเสาร์ที่ ๗ มกราคม ถึง ๒๕ มีนาคม ๒๕๒๑ รวม ๑๒ ครั้งบรรยาย, ซึ่งการบรรยายแต่ละครั้งในชุดนี้ ได้บรรยายเป็นเรื่องกัณณะที่จบเป็นเรื่อง ๆ ไปไม่ติดต่อกัน โดยมุ่งเน้นเฉพาะกรณีที่เป็นธรรมเนียมจะแห่ง **การไม่แตะต้องส่วนเกิน**.

หนังสือเล่มนี้ จัดเข้าเป็นชุดธรรมเนียม หมวดที่ ๒ ชุดปกรณ์พิเศษ หมายเลข ๑๘. ณ บนพื้นแถบสีแดง ลำดับพิมพ์ออกเล่มที่ ๑๘, พิมพ์ขึ้นด้วยศรัทธาบริจาคของทานบดี คือ **คุณทวีพร กอปรกิติพงศ์** พร้อมด้วยพี่น้อง และหลาน ๆ ร่วมกับดอกผลของ **ทุนธรรมทานปริวรรตน์** ที่ตั้งไว้ทางธรรมทานมูลนิธิ. เพื่อฉลองในโอกาสครบรอบ ๑๐๒ ปี พุทธทาสภิกขุ.

อย่างไรก็ตาม ธรรมะที่ยังเป็นเพียงถ้อยคำอยู่ในหนังสือ นั้น ยังช่วยใครไม่ได้, เมื่อใดถ้อยคำนั้น มีคนเอาไปคิด ไตร่ตรอง เห็นด้วย แล้วพากันปฏิบัติตาม เมื่อนั้น ธรรมะเหล่านั้น จะกลายรูปจากที่เป็นเพียงคำพูด มาเป็นองค์ธรรมที่สามารถคุ้มครองผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ๆ ให้รอดพ้นจากทุกข์ได้. จึงหวังอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะให้ประโยชน์เป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดความสะอาด สว่าง สงบ ขึ้นในจิตใจ แก่ผู้สนใจได้อีกเล่มหนึ่ง.

คณะธรรมทาน ไชยา

๒๐ เมษายน ๒๕๕๑

สารบัญ

ธรรมสังฆปกิณฑกะ

	หน้า
๑. แก่นพระพุทธศาสนาสำหรับคนทั่วไป....	๑
๒. เรื่องของวันเด็ก	๒๓
๓. ข้อปฏิบัติทั้งหมด สรุปอยู่ในคำเพียงคำเดียว คือความไม่ยึดมั่นถือมั่น	๕๕
๔. ความรักเพื่อนมนุษย์	๘๕
๕. ไตรยางค์ของความเป็นไทย	๑๑๕
๖. ทุกอย่างเป็นไปตามปัจจัย	๑๔๓
๗. ทางออกที่ ๓ ของโลกแห่งยุคปัจจุบัน	๑๗๕
๘. หัวใจธรรมสังฆะสำหรับทุกคน	๒๑๓
๙. ปัญหาที่เป็นอุปสรรคเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมสังฆะ	๒๔๓
๑๐. ธรรมสังฆะที่เกี่ยวกับความก้าวหน้า	๒๗๗
๑๑. ธรรมสังฆะเกี่ยวกับการอุทิศ	๓๑๑
๑๒. ธรรมสังฆะกับสิ่งที่เรียกว่าการต่อสู้	๓๔๑

[โปรดดูสารบัญละเอียดในหน้าต่อไป]

สารบัญละเอียด

ธรรมสังฆปิกณกะ

หน้า

๑. แก่นพระพุทธศาสนาสำหรับคนทั่วไป

ขอปรารถนาเรื่องเกี่ยวกับปีใหม่อันสักเล็กน้อย	๑
ปีใหม่ต้องรู้จักเลื่อนขั้นตัวเอง จะได้ไม่อายหัวเพือกหัวมัน	๒
การไม่แคะต้องส่วนเกิน เป็นแก่นเป็นหัวใจของพระธรรม	๓
วิธีเดินตามรอยพระอรหันต์ ด้วยการรักษาศีลอุโบสถ	๔
พระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านไม่แคะต้องส่วนเกิน	๕
ศีลอุโบสถ คือ ศีลที่ไม่แคะต้องส่วนเกิน	๖
ศีลอุโบสถ ทำให้เว้นจากการอยู่กันเป็นคู่เสียดักหนึ่งวันต่อสัปดาห์	๗
มีส่วนเกินที่ไหนจะเกิดกิเลสที่นั่น เกิดกิเลสที่ไหนมีส่วนเกินที่นั่น	๘
แม้ศีล ๕ ก็มีความมุ่งหมายที่จะไม่ให้แคะต้องส่วนเกิน	๙
มนุษย์ในโลกล้วนกำลังแย่งชิงส่วนเกินกัน	๑๐
อบายมุขทั้งหลาย มันก็เป็นส่วนเกิน ควรจะเว้นเสีย	๑๑
ผงขุรตและพวกน้ำจิ้มทั้งหลาย ทำให้เรากินมากเกินไปกว่าที่ควร	๑๒
เครื่องใช้ไม้สอยก็เช่นกัน ควรลดลงอย่าให้มันเป็นเรื่องที่เกิน	๑๓
การล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น ก็เป็นการถือสิทธิมากเกินไป	๑๔
อุคคคติเป็นของที่ดี แต่ถ้ามีมากเกินไปจะพาโลกให้วินาศ	๑๕
พุทธบริษัทบางคน ยังละโมภบุญที่เป็นส่วนเกิน	๑๖
พุทธบริษัทที่แท้จริง ไม่กินเกิน ไม่ใช้เกิน เหลือเอาไปช่วยผู้อื่น	๑๗
อานิสงส์ของการไม่แคะต้องส่วนเกิน	๑๘

อานิสงส์ในส่วนตัวเรา : เศรษฐกิจดี, อนามัยดี, ...	๑๕
สุขภาพจิตดี, ปัญญาดี	๒๐
อานิสงส์ที่เกี่ยวกับผู้อื่น : สังคมสงบสุข, ลัทธิเลวร้ายหายไป	๒๑
อานิสงส์สูงสุดจะไปได้ถึงระดับนิพพาน	๒๒
การไม่เอาส่วนเกิน เป็นความถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ	๒๓
ถ้าไม่เอาส่วนเกินแล้ว ก็ไม่ทำให้เกิดกิเลส และกิเลสจะเหือดหายไป	๒๔
ดังนั้นการไม่แตะต้องส่วนเกิน จึงเป็นแก่นพระพุทธรศาสนา	๒๕
ขอให้มีการประพฤติศีลการไม่แตะต้องส่วนเกิน กันให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป	๒๖

๒. เรื่องของวันเด็ก

วันนี้ตรงกับวันเด็ก จึงได้พูดถึงเรื่องของวันเด็ก	๒๗
คำว่า “เด็ก” มีความหมายได้ทั้งภาษาคนและภาษาธรรมชาติ	๒๘
เด็กในภาษาคน หมายถึงอายุทางร่างกายเป็นหลัก	๒๙
จุดมุ่งหมายของการจัดงานวันเด็ก	๓๐
ควรหาวิธีสอนให้เด็กรู้จักตัวเอง	๓๑
ควรให้เด็กรู้จักพระคุณของบิดามารดา	๓๒
ควรให้เด็กเป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์	๓๓
ควรให้เด็กรู้จักพระเจ้าพระสงฆ์ให้ถูกต้อง	๓๔
ควรให้เด็กเกิดความรู้สึกว่าทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย	๓๕
มันไม่ได้เป็นเรื่องที่ลึกลับเกินไปที่จะสอนเด็ก	๓๖
ธรรมสัจจะของวันเด็กที่เราจะต้องเข้าถึง	๓๗
ความหมายของอาศรมพรหมจารี	๓๘
ความหมายของอาศรมคฤหัสถ์	๓๙
ความหมายของอาศรมวนปรีสถ์	๓๙
ความหมายของอาศรมสันยาสี	๔๐

เวลาใดจิตไม่มีกิเลส เวลานั้นเราอยู่กับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์	๖๓
สิ่งใดที่เรารักใคร่พอใจ เราจะไม่เห็นสิ่งนั้นว่าเป็นกิเลส	๖๔
มองให้เห็นมูลเหตุของความทุกข์ ว่ามันมาจากกิเลส	๖๕
จิตที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ คือจิตที่ว่างจากกิเลส	๖๖
จิตที่ว่างจากความยึดมั่นถือมั่น เรียกว่าจิตว่าง	๖๗
ถ้าทำการทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง จะได้ผลดี	๖๘
มนุษย์ทุกคนต้องทำหน้าที่ ทั้งเพื่อตัวเองและเพื่อผู้อื่น	๖๙
ธรรมชาติของร่างกายนี้มันอยู่นิ่งไม่ได้ ต้องเคลื่อนไหว	๗๐
การเคลื่อนไหว ยืน เดิน นั่ง นอน ก็ยังต้องทำด้วยจิตว่าง	๗๑
การกินก็ต้องกินด้วยจิตที่เป็นปกติคือจิตว่าง ไม่กินด้วยกิเลสตัณหา	๗๒
การพักผ่อนจะไม่เป็นการพักผ่อนสำหรับบุคคลที่จิตไม่ว่าง	๗๓
เมื่อมีภาระงานมาก ก็ยังต้องทำด้วยจิตว่างยิ่งขึ้นไปอีก	๗๔
พอเจ็บไข้ขึ้นมา ก็ยังต้องเจ็บไข้ให้มีศิลปะ โดยใช้จิตว่าง	๗๕
ในกรณีที่จะต้องตาย ก็ขอให้ตายไปด้วยจิตที่ว่าง	๗๖
เพราะมีสติไม่พอ สมาธิไม่พอ จึงทำให้จิตว่างไม่ได้	๗๗
ข้อปฏิบัติทั้งหลายสรุปอยู่ที่ความมีจิตว่าง คือไม่ยึดมั่นถือมั่น	๗๘
โลกธรรม ๘ จะครอบงำเราไม่ได้ หากมีจิตว่างให้เพียงพอ	๗๙
ทำอย่างไรจึงจะมีจิตปกติ เพื่อรองรับทุกอย่างที่เกิดขึ้นแก่จิต	๘๐
เคล็ดลับสำหรับการรักษาจิตให้เป็นปกติ	๘๑
ยิ่งฉลาดสำหรับจะโง่ กิเลสก็ยิ่งแก่กล้าขึ้นตามความฉลาดนั้น	๘๒
ควรมีสติปัญญา ที่จะรักษาสภาพเดิมไว้ เพราะสภาพใหม่มันเป็นส่วนเกิน	๘๓
หิริ โอตตัมปะ เป็นจุดตั้งต้นที่จะทำให้คนเราเปลี่ยนแปลง	๘๔
ทั้งหมดนี้จะต้องอาศัยปัญญาอยู่ตลอดเวลา	๘๕
ขอให้ใช้ปัญญามองเห็นว่า ทุกอย่างเป็นอย่างนี้เท่านั้น เป็นอย่างนี้เองไว้	๘๖
ความไม่ยึดมั่นถือมั่นคำเดียว เป็นที่รวบรวมของการปฏิบัติทั้งหลาย	๘๗

๔. ความรักเพื่อนมนุษย์

“ความรักเพื่อนมนุษย์” เป็นคำที่สำคัญในทุกศาสนา	๘๕
รักเพื่อนบ้าน หมายถึงรักอย่างแท้จริงด้วยความบริสุทธิ์ใจ	๘๐
ความรักเพื่อนบ้าน เป็นหลักเกณฑ์ทางธรรมะที่เป็นพื้นฐาน	๘๑
ความรักเพื่อนบ้าน เป็นหลักเกณฑ์ทางธรรมะที่จะได้อย่างไร ?	๘๒
เป็นสังฆกรรมในฐานะที่เป็นกฎ เป็นธรรมที่จะในฐานะที่เป็นข้อปฏิบัติ	๘๓
ปัจจุบันมีแต่รักกันด้วยเรื่องของประโยชน์ ซึ่งเนื่องมาจากกิเลส	๘๔
ต้องสำนึกว่าเราเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น	๘๕
สิ่งที่เรียกว่า “ความรัก” นั้นคืออะไร ?	๘๖
ความรักชนิดที่ดำที่สกปรก มันสร้างปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในสังคม	๘๗
ชนิดของความรักนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ชนิด	๘๘
ความรักที่เกิดมาจาก : กิเลส, สติปัญญา, จิตที่บริสุทธิ์	๘๙
ยังมีรักประเภทที่ทำให้ต้องร้องไห้ และทำให้ไม่ต้องร้องไห้	๑๐๐
สรุปว่าความรักมีอยู่ ๓ ชนิด แต่มี ๒ ประเภท	๑๐๑
ความรักในระดับแรกสุด เกิดความรู้สึกมาจากต่อมแกลนด์	๑๐๒
ความรู้สึกที่เกิดจากต่อมแกลนด์ มันลวงให้มนุษย์ทนสืบพันธุ์	๑๐๓
ความรักในระดับที่ ๒. ความใคร่ที่จะได้รับสนองกิเลสจากผู้อื่น	๑๐๔
ความรักในระดับที่ ๓. ความใคร่ที่จะสนองความต้องการของอีกฝ่าย	๑๐๕
ความใคร่ที่จะรับและให้ที่ถูกต้อง จะทำให้มีความรักเพื่อนมนุษย์	๑๐๖
ความรักในระดับที่ ๔. ความตั้งใจที่จะช่วยหรือจะให้	๑๐๗
ความรักในระดับที่ ๕. ความไม่ต้องมีตัวตน จิตปราศจากกิเลส	๑๐๘
ความรักคือ ความต้องการที่จะกลับมารวมกันเหมือนแต่ก่อน	๑๐๙
ความรักของชาวพุทธ คือ จิตที่รวมเข้ากับสุญญตานิรันดร	๑๑๐
ผู้ที่ทำลายตัวกู-ของกูได้ จะไปรวมเข้ากับความว่างนิรันดร	๑๑๑

ขอให้มีความรักในทางที่ถูกต้องไม่เจือด้วยกิเลสตัณหาที่ยังดี	....	....	....	๑๑๒
ความรักในระดับสูงนั้น สำหรับจะผูกพันกันให้พ้นจากความทุกข์	....	....	....	๑๑๓
ความรักเพื่อนบ้าน ต้องตั้งต้นด้วยการทำลายกิเลสตัณหา	....	....	....	๑๑๔
ทุกศาสนาสอนอย่างเดียวกันหมด คือให้รักเพื่อนบ้าน	....	....	....	๑๑๕
ต้องทำให้รอบ ๆ บ้านของเราไม่มีศัตรู จึงจะนอนหลับได้สนิท	....	....	....	๑๑๖
เราจะต้องเป็นเพื่อนมนุษย์ต่อกันและกันอย่างสูงสุด	....	....	....	๑๑๗

๕. ไตรยางค์ของความเป็นไทย

วันนี้จะพูดถึงสถาบันทั้ง ๓ คือชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์	....	....	....	๑๑๘
ความหมายแห่งไตรยางค์ของความเป็นไทย	....	....	....	๑๒๐
ความเป็นไทยในทางจิต คือจิตไม่ตกอยู่ใต้อำนาจกิเลสตัณหา	....	....	....	๑๒๑
ปัญหาที่ทำให้สถาบันทั้ง ๓ ไม่มีในวิญญานของยุวชน	....	....	....	๑๒๒
ไม่เพียงแต่ยุวชน มหาชนทั่วไปก็ยังมีปัญหานี้อยู่เหมือนกัน	....	....	....	๑๒๓
เพราะเราให้การศึกษาอบรมแก่ยุวชนไม่ถูกต้องและไม่เพียงพอ	....	....	....	๑๒๔
ผู้มีอำนาจควรจัดการศึกษาเสียใหม่ให้ถูกต้องและครบถ้วน	....	....	....	๑๒๕
ต้องสอนให้รู้จักชาติจากวัตถุก่อน แล้วไปสู่สถาบันที่ตั้งอยู่ในจิตใจ	....	....	....	๑๒๖
เปรียบ ชาติ คือ ร่างกาย, ศาสนา คือ จิตใจ, กษัตริย์ คือ สิ่งเชื่อมกายกับใจ	....	....	....	๑๒๗
ต้องรู้จัก ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ในฐานะที่เป็นสถาบัน	....	....	....	๑๒๘
สถาบันไม่ใช่ตัววัตถุ แต่เป็นความรู้สึกที่ตั้งมั่นลงไปในจิตใจ	....	....	....	๑๒๙
เช่น พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสถาบันอันมั่นคงของพุทธบริษัท	....	....	....	๑๓๐
สถาบันนั้นไม่ต้องมีใครตั้งขึ้น มันจะตั้งด้วยตัวมันเอง	....	....	....	๑๓๑
อย่างน้อยเราก็มี “สถาบันแห่งบิดามารดา” เป็นพื้นฐานมาก่อน	....	....	....	๑๓๒
ต้องรู้จักอย่างถูกต้อง จึงจะกระทำได้อย่างถูกต้องและครบถ้วน	....	....	....	๑๓๓
สถาบันที่ ๑ คือ ชาติ มีคุณสมบัติอย่างไร ?	....	....	....	๑๓๔
สถาบันที่ ๒ คือ ศาสนา มีคุณสมบัติอย่างไร ?	....	....	....	๑๓๕

ทุกศาสนาล้วนสอนให้คนทำลายความเห็นแก่ตัว	๑๓๖
ร่างกายเป็นวัตถุ ประกอบด้วยจิตคือธรรม เป็นแนวสำหรับปฏิบัติ	๑๓๗
สถาบันที่ ๓ คือ พระมหากษัตริย์ มีคุณสมบัติอย่างไร ?	๑๓๘
พระมหากษัตริย์ย่อมประกอบอยู่ด้วยทศพิธราชธรรม	๑๓๙
พระมหากษัตริย์ไทยนั้น ทรงเป็นศาสนูปถัมภกของทุกศาสนา	๑๔๐
พระมหากษัตริย์ทำหน้าที่ประสานระหว่าง ชาติ กับ ศาสนา	๑๔๑
อะไร ๆ มันไม่แตกแยก เพราะมีพระมหากษัตริย์เป็นที่ยึดเหนี่ยว	๑๔๒
สิ่งที่ทุกคนต้องรู้จักและปฏิบัติต่อสถาบันทั้ง ๓	๑๔๓
ต้องปลูกฝังตั้งแต่ยังเป็นทารก ให้มีความกตัญญูต่อสิ่งทั้ง ๓	๑๔๔
ในที่สุดก็จะมาพบกันที่ตรง ความเป็นไทยจากความทุกข์ทั้งหมด	๑๔๕
ขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ก่อน	๑๔๖

๖. ทุกอย่างเป็นไปตามปัจจัย

ในภาคนี้เป็นการบรรยายเบ็ดเตล็ดเฉพาะเรื่อง ไม่เป็นชุดติดต่อกัน	๑๔๗
ถ้ามองอย่างสังขธรรมก็ว่า ทุกอย่างจะต้องเป็นไปตามกฎแห่งปัจจัย	๑๔๘
ถ้ามองอย่างธรรมสังขาก็ว่า ทุกอย่างจะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎนั้น ๆ ของมัน	๑๔๙
โลกปัจจุบันเขาเกลียดคำที่อยู่ในรูปแบบของศาสนา	๑๕๐
ปัจจุบันนี้ยังต้องอาศัยพระศาสนามากขึ้น เพื่อเป็นเครื่องกันบ้ำ	๑๕๑
ปัญหาที่กำลังเกิดอยู่จริงนี้ พอแยกออกได้เป็น ๒ ประเภท	๑๕๒
๑. ปัญหาของผู้หลงใหลอยู่อย่างหลับหูหลับตา	๑๕๓
ที่ไปหลงใหลในสิ่งต่างๆ เพราะไม่มีความรู้ว่ามันเป็นไปตามปัจจัย	๑๕๔
มีความกลัวหรือความเศร้า ก็เพราะไม่รู้ว่ามันเป็นอย่างนั้นเอง	๑๕๕
ความหลงความโง่เขลาชนิดนี้ มันทำให้ตกเป็นทาสของสิ่งที่เกิน	๑๕๖
หลงในสิ่งที่เกินนี้จะทำให้เกิดกิเลสและเกิดทุกข์	๑๕๗
การสืบพันธุ์โดยวิธีสุทธานั้นไม่ใช่การมรณ	๑๕๘

๒. ปัญหาของผู้ที่บังคับจิตไม่ได้ ทั้งที่รู้อยู่	๑๕๕
เขาจะมีความปกติได้แต่ในกรณีธรรมดาสามัญเท่านั้น	๑๖๐
ต้องอบรมให้จิตเป็นสมาธิและให้จิตมีปัญญามากเพียงพอ	๑๖๑
การบังคับจิตต้องมั่นหมายอยู่ในขอบเขตของกฎแห่งเหตุและปัจจัย	๑๖๒
เราจะต้องไม่หลง กับสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความหลงทั้งหลาย	๑๖๓
สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความหลงฝ่ายวัตถุ คือ โลกธรรมและสิ่งที่เนื่องกัน	๑๖๔
โลกธรรมทั้ง ๘ นำมาซึ่งความดีใจและเสียใจ	๑๖๕
เรื่องที่พอจะทนได้ก็ทนไม่ได้ เพราะมีอุปาทานในตัวตนมากเกินไป	๑๖๖
สิ่งที่เนื่องอยู่กับโลกธรรมนั้น ๆ ก็เป็นที่ตั้งแห่งความหลง	๑๖๗
ศิลปะจะมีค่าก็เพราะว่ามันจับจิตใจของคนได้	๑๖๘
สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความหลงทางฝ่ายจิตใจ คือ กาม รูป อรูป	๑๖๙
หลงอยู่ในกาม ในรูป ในอรูป จนถึงแดนต่อกับนิพพานจึงหยุดหลง	๑๗๐
เราเกิดมาเพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้	๑๗๑
เมื่อยังไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม ก็ให้เชื่อบิดามารดาครูบาอาจารย์ไปก่อน	๑๗๒
เกิดมาทั้งที่ต้องพยายามที่จะได้ฉิมรสแห่งพระธรรมระดับจิตว่าง	๑๗๓
หลักปฏิบัติเพื่อให้รู้ความจริงต่อสิ่งที่เป็นไปตามปัจจัย	๑๗๔
อานิสงส์ของการปฏิบัติให้รู้จริงต่อสิ่งที่เป็นไปตามปัจจัย	๑๗๕
กายที่ควบคุมอยู่ด้วยจิตว่าง จะทำอะไรได้โดยปราศจากปัญหา	๑๗๖
ต้องไม่กินไม่ใช้ส่วนเกิน ส่วนที่กินนำไปช่วยเหลือผู้อื่น	๑๗๗
ช่วยกันชำระความโง่ความหลง ให้หมดไปจากจิตใจของเรา	๑๗๘

๓. ทางออกที่สามของโลกแห่งยุคปัจจุบัน

จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจว่าทางออกที่ ๓ นั้นคืออะไร	๑๗๙
ยังเป็นเรื่องที่ถูกเถียงกันอยู่ว่าทางออกที่ ๓ นั้นจะต้องเป็นอย่างไร	๑๘๐
มีอะไรอยู่ในพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ที่จะใช้เป็นทางออกที่ ๓ ได้	๑๘๑

โลกกำลังแบ่งออกเป็น ๒ พวก คือ คนมั่งมีกับคนยากจน	๑๘๒
เมื่อช่างสารชนกัน พวกหญ้าแพรกก็แหลกละเอียด	๑๘๓
ยิ่งแตกแยกกันเท่าไร ก็เลสจะยิ่งครองโลกมากขึ้นเท่านั้น	๑๘๔
พุทธบริษัทจึงได้เสนอตัวเข้าไปในฐานะเป็นทางออกที่ ๓	๑๘๕
การกลับมาแห่งศีลธรรม คือ การกลับมาแห่งสันติภาพ	๑๘๖
ถ้าเดินตามทางแห่งศีลธรรมจะไม่เกิดปัญหาขึ้นในโลก	๑๘๗
โลกนี้ต้องมีทั้งคนมั่งมีและคนยากจน จึงจะถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ	๑๘๘
ถ้าเอาศีลธรรมใส่เข้าไปที่นายทุนและชนกรรมาชีพ โลกนี้ก็หมดปัญหา	๑๘๙
จะเป็นทางออกชนิดไหนก็ตาม ถ้าปราศจากศีลธรรมแล้วไม่เป็นทางออกไปได้	๑๙๐
ถ้ายังมีปัญหาอย่างนี้อยู่ก็ยังไม่มีความเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง	๑๙๑
เมื่อศีลธรรมกลับมาทำหน้าที่โลกนี้ก็ระลอกภัย	๑๙๒
ต้องอบรมปลูกฝังศีลธรรมกันตั้งแต่ระดับเยาวชน	๑๙๓
สมัยก่อนคนกลัวบาปอยู่ในสายเลือด รักรบุญอยู่ในสายเลือด	๑๙๔
สมัยโบราณเรียนเรื่องศีลธรรมกันมาก ยกตัวอย่างเช่น หนังสือสุบิน	๑๙๕
เรื่องในหนังสือสุบิน เกี่ยวกับเรื่องเมืองนรก	๑๙๖
เมื่อเด็กได้อ่านจะรู้สึกกลัวนรก ชอบสวรรค์ กลัวบาป รักรบุญ	๑๙๗
ลองเอาหนังสือศีลธรรมให้คนยุคนี้อ่าน มันก็ให้เลย	๑๙๘
คนสมัยก่อนไม่ทำผิดในเรื่องเอาส่วนเกิน ส่วนเกินคือของสำหรับทำบุญ	๑๙๙
การแตะต้องส่วนเกินเป็นบาปผิดศีลธรรม คือคดโกงเอาส่วนทำบุญมากินมาใช้	๒๐๐
ที่เงินเดือนไม่พอใช้ ไม่มีเวลาอบรมลูกหลาน ก็เพราะส่วนเกิน	๒๐๑
เรื่องบุญเรื่องกุศลก็ต้องระวังอย่าให้มันเกิน ถ้าเกินมันจะให้โทษ	๒๐๒
ขอให้สร้างนิสัยลูกเด็ก ๆ ให้มีศีลธรรม ให้มันกลับมาใหม่	๒๐๓
ในส่วนที่หามาได้ไม่ต้องกลัวเกิน แต่พอหามาได้แล้วอย่ากินกินใช้เกิน	๒๐๔
พอมศีลธรรม นายทุนก็เป็นเศรษฐีใจบุญ ชนกรรมาชีพก็เป็นสัตบุรุษ	๒๐๕
พระราชามีศีลธรรม จะประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรม	๒๐๖

ระบบพระราชทานทำอะไรได้รวดเร็ว ยังมีศีลธรรมด้วยยิ่งดี	....	....	....	....	....	๒๐๗
ข้าราชการที่ดีต้องเป็น “ธรรมะอำมาตย์” จะปราศจากคอร์รัปชั่น	....	....	....	....	....	๒๐๘
พุทธบริษัทมีหน้าที่ช่วยกันทำให้โลกมีทางออกที่ ๓	....	....	....	....	....	๒๐๙
ขอให้นึกถึงทางออกของคนทั้งโลก อย่างนึกถึงแต่ทางออกของกุคนเดียว	....	....	....	....	....	๒๑๐
การกลับมาแห่งศีลธรรมนั้น คือ ทางออกที่ ๓ ของโลกยุคปัจจุบัน	....	....	....	....	....	๒๑๑
ทุกศาสนาล้วนสอนให้มีศีลธรรมอย่างเดียวกันทั้งนั้น	....	....	....	....	....	๒๑๒

๘. หัวใจธรรมสัจจะสำหรับทุกคน

คำว่า “ธรรมสัจจะ” นี้ บางคนยังไม่เข้าใจเพราะเป็นคำใหม่	....	....	....	....	....	๒๑๓
ธรรมสัจจะ คือ วิธีการที่จะต้องประพฤติปฏิบัติให้ตรงต่อสัจธรรม	....	....	....	....	....	๒๑๔
สัจธรรมเป็นเพียงทฤษฎี แต่ธรรมสัจจะเป็นวิธีการปฏิบัติต่อทฤษฎีนั้น ๆ	....	....	....	....	....	๒๑๕
ที่ต้องใช้คำว่า “ธรรมสัจจะ” ก็เพื่อทำให้พวกกันง่ายในเวลาอันสั้นและรัดกุม	....	....	....	....	....	๒๑๖
ธรรมสัจจะทั้งหลายเอามาสรุปให้เหลือเป็นหัวใจเพียงอย่างเดียวได้	....	....	....	....	....	๒๑๗
ศัพท์บัญญัติ คือ ผู้ที่รู้ทุกอย่างที่เกี่ยวกับความดับทุกข์	....	....	....	....	....	๒๑๘
สำหรับคน โง่ก็ต้องมีวิธีลัด เรียกว่าลัดให้ตรงจุดเฉพาะเรื่อง	....	....	....	....	....	๒๑๙
ถ้าเราจะมีความโง่กันบ้าง ก็ขอให้มีความโง่อย่างดีก็แล้วกัน	....	....	....	....	....	๒๒๐
ที่ไฉนว่า สำหรับทุกคน เพราะทุกคนสามารถปฏิบัติได้ไม่มากก็น้อย	....	....	....	....	....	๒๒๑
หัวข้อธรรมมีมากจะปฏิบัติอย่างไรให้กินความและได้ผลทั้งหมด	....	....	....	....	....	๒๒๒
มนุษย์ยังต้องทำหน้าที่อะไรอย่างมนุษย์ ให้ถึงขีดสุดของความเป็นมนุษย์	....	....	....	....	....	๒๒๓
หน้าที่ของมนุษย์มีทั้งเพื่อตนเองและหน้าที่ที่จะต้องช่วยผู้อื่นด้วย	....	....	....	....	....	๒๒๔
เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนี้เป็นตัวทุกข์	....	....	....	....	....	๒๒๕
ต้องประพฤติปฏิบัติชนิดที่ไม่ให้เกิดความยึดถือในเบญจขันธ์ขึ้นมา	....	....	....	....	....	๒๒๖
ให้แสวงหาความสุขจากการทำหน้าที่ อย่าไปหาความสุขจากสิ่งอื่นเลย	....	....	....	....	....	๒๒๗
ถ้าไม่มีความสุขในการทำงาน ก็จะไปซื้อหาความสุขจากสถานเริงรมย์	....	....	....	....	....	๒๒๘
การถูเรอบบางครั้งก็ฝันทำเหมือนตกรกเป็นเพราะกิเลส	....	....	....	....	....	๒๒๙

คนโง่ไม่รู้จักแสวงหาความสุขจากงานที่กำลังกระทำอยู่	๒๓๐
การทำงานจึงเป็นการทำหน้าที่ของมนุษย์อย่างสูงสุดมีค่าที่สุด	๒๓๑
การทำงานให้รู้สึกเป็นสุขในตัวการงานนั้นต้องทำด้วยจิตว่าง	๒๓๒
การทำงานด้วยจิตว่างจะเป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัว	๒๓๓
การทำงานก็สามารถใช้คุณธรรมสำหรับนิพพานได้ คือ โพชฌงค์ ๗	๒๓๔
ถ้าทำงานที่เป็นการปฏิบัติธรรมได้จะมี สติ สมาธิ ปัญญา อยู่ครบ	๒๓๕
เราสามารถใช้อริยบท ๔ และอินทรีย์ ๕ พละ ๕ ในการทำงานได้	๒๓๖
ให้อาสวรัศว์มานที่อยู่ในการทำการงาน ไม่ใช่ต่อตายแล้ว	๒๓๗
เงินเดือนนั้นมันก็ไม่ดีเท่าความสุขที่ได้รับในขณะที่ทำงานอยู่	๒๓๘
แม้การต่อสู้กับอุปสรรคความยากลำบาก ก็เรียกว่าการทำการงาน	๒๓๙
จะต่อสู้กับความ เกิด แก่ เจ็บ ตายนี้ ก็ต้องถือว่าเป็นการงาน	๒๔๐
อุปาทานขันธเป็นทุกข์ แก้ได้ด้วยการทำงานที่เป็นการปฏิบัติธรรม	๒๔๑
ขอให้สังขธรรมและธรรมสังจะปรากฏในจิตใจ ก็จะมีความก้าวหน้า	๒๔๒

๘. ปัญหาที่เป็นอุปสรรคเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมสังจะ

เราจะพูดกันเป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดเฉพาะเรื่อง	๒๔๓
ขอให้มองเห็นปัญหาที่มันซ่อนอยู่ได้ปัญหาที่ปรากฏอยู่.....	๒๔๔
ปัญหาที่ว่า แมวจับหนูกินบาปหรือไม่บาป	๒๔๕
ต้องแยกเรื่องศีลธรรมกับปรมัตตธรรมออกเสียเป็น ๒ เรื่อง	๒๔๖
แมวจับหนูกินเป็นบาปในแง่ศีลธรรม แต่โดยปรมัตตธรรมมองลึกลงไปกว่านั้น	๒๔๗
ปัญหาที่ว่า ทารกเล็ก ๆ บี้มดตายบาปหรือไม่บาป	๒๔๘
ตามธรรมชาติแท้ ๆ ไม่มีบุญไม่มีบาป ที่มีเพราะมนุษย์บัญญัติขึ้น	๒๔๙
ควรสอนลูกเด็ก ๆ เรื่องบุญเรื่องบาปในระดับศีลธรรมไปก่อน	๒๕๐
ศีลธรรมนั้นมนุษย์บัญญัติ ปรมัตตธรรมนั้นธรรมชาติบัญญัติ	๒๕๑
ธรรมชาติได้บีบบังคับให้มนุษย์ต้องค้นหาหลักทางศีลธรรม	๒๕๒

บางคนยึดถือหลักทางศีลธรรมชนิดที่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรมสัจจะ	๒๕๓
ที่ต้องเอามาพูดกันเพราะเห็นว่า การปฏิบัติในทางศีลธรรมนี้ยังไม่น่าพอใจ	๒๕๔
สิ่งที่เป็นรากฐานแห่งศีลธรรม คือการสอนให้รู้จักกลัวบาปกรรมแต่ยังเด็ก	๒๕๕
คนสมัยก่อนสอนเรื่องศีลธรรมให้ลูกเด็ก ๆ เพื่อให้ฝังอยู่ในส่วนลึกของสันดาน	๒๕๖
ยกตัวอย่าง หนังสือเรื่องเจ้าสุบิน ทำให้คนกลัวนรกอยากได้สวรรค์	๒๕๗
เรื่องสุบินนั้น เป็นเรื่องการตายไปตกนรก แต่ฟื้นกลับมาได้ เพราะลูกบวชเณร	๒๕๘
เขาจึงได้ยึดถือกันขึ้นมาว่า บวชเณร โปรดแม่ บวชพระ โปรดพ่อ	๒๕๙
ควรตีความหมายในหนังสือสุบินให้ถูกต้องในภาษาธรรม จะใช้ในสมัยนี้ได้	๒๖๐
เรื่องของศาสนาในระดับศีลธรรมนี้ ตั้งรากฐานอยู่บนศรัทธา-ความเชื่อมั่น	๒๖๑
ถ้าทำให้มีความเชื่อมั่นในเรื่องบุญเรื่องบาปไปตั้งแต่เล็กแล้วจะแก้ปัญหาได้	๒๖๒
บางคนแฉวนพระเครื่อง แต่ไม่เป็นประโยชน์แก่การเคร่งครัดในศีลธรรมเลย	๒๖๓
คนโบราณ ไม่ได้ทำพระเครื่องให้ยังไม่เข้าฝันไม่ออก หรือให้ได้ลาภอย่างสมัยนี้	๒๖๔
ขอให้แฉวนพระเครื่องกันด้วยศรัทธาที่ถูกต้อง ก็จะเป็นรากฐานของศีลธรรม	๒๖๕
ต้องปรับความเชื่อให้ถูกต้องให้ตรงให้จริง ศีลธรรมก็จะกลับมาได้	๒๖๖
เดี๋ยวนี้คนในโลกเขาไม่คิดว่าศีลธรรมจะช่วยโลกได้ จึงไม่พึ่งพาศีลธรรม	๒๖๗
ถ้าไม่จับปัญหาทางศีลธรรมขึ้นมาสะสาง มันก็ไม่มีศีลธรรม	๒๖๘
คนต้องรับบาปของการที่บ้านเมืองไม่มีศีลธรรม เพราะไม่คิดพึ่งศีลธรรม	๒๖๙
เราจะชักชวนกันให้เข้าใจว่ามนุษย์นี้จะรอดได้อย่างไร	๒๗๐
ถ้าเรายังไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส เราก็มีศีลธรรม	๒๗๑
ขอรับรองว่าให้สนุกกับการละกิเลสเถิด อย่าสนุกในการตามใจกิเลสเลย	๒๗๒
๑. การสนุกในการละกิเลสเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นมนุษย์	๒๗๓
๒. การสนุกในการละกิเลสเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา	๒๗๓
๓. การสนุกกับการละกิเลสเป็นสิ่งที่จะช่วยโลกนี้ได้ในยุคปัจจุบัน	๒๗๔
ขอให้เอาคำแนะนำเหล่านี้ไปพิจารณา แล้วใช้ให้เป็นประโยชน์ตามที่จะทำได้	๒๗๕

๑๐. ธรรมส์จะเกี่ยวกับความก้าวหน้า

เราได้พูดกันถึงเรื่องธรรมส์จะเบ็ดเตล็ดไปที่ละตอน	๒๗๗
ต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “ธรรมส์จะ” กันก่อน	๒๗๘
เราจะมองความก้าวหน้านี้อย่างไรจึงจะปลอดภัย	๒๗๙
อย่าให้มีใครโง่หลงบูชาความก้าวหน้าชนิดที่เป็นอันตรายเลย	๒๘๐
ความก้าวหน้า คือ ความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น	๒๘๑
จึงเรียกเสียใหม่ว่า ธรรมส์จะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง	๒๘๒
ความก้าวหน้าในแง่ของภาษาคน มุ่งเอาตัววัตถุเป็นหลัก	๒๘๓
ความก้าวหน้าในภาษาธรรม มุ่งเอาสันติหรือความสงบสุขเป็นจุดหมาย	๒๘๔
ความก้าวหน้าของโลก กับ ความก้าวหน้าของสิ่งที่คุ้มครองโลก	๒๘๕
๑. โลกปัจจุบันนี้ก้าวหน้าในการที่จะดำเนินชีวิตอยู่ได้ คือ รอดชีวิตอยู่ได้	๒๘๖
๒. ก้าวหน้าไปตามทางที่ควรจะก้าวหน้า ไปสู่จุดที่ดีที่สุดของมนุษย์	๒๘๗
๓. ก้าวหน้าไปถึงจุดหมายปลายทางของโลก	๒๘๗
ถือว่าพระนิพพานเป็นจุดหมายปลายทางของโลกนี้	๒๘๘
ความก้าวหน้าของสิ่งที่คุ้มครองโลก คือ ธรรมหรือพระศาสนา	๒๘๙
เมื่อคนเข้าใจพระศาสนาหรือพระธรรมถูกต้อง จึงจะใช้คุ้มครองโลกได้	๒๙๐
สิ่งที่คุ้มครองโลกยังก้าวหน้าตามไม่ทันโลกที่วิ่งไปสู่ความวินาศ	๒๙๑
ความเปลี่ยนแปลงโดยกฎธรรมชาติและโดยน้ำมือของมนุษย์	๒๙๒
ความก้าวหน้าในเรื่องของเครื่องนุ่งห่ม	๒๙๓
คำว่าฟ้าป่าในสมัยครั้งพุทธกาลกับในสมัยนี้มีความหมายต่างกันมาก	๒๙๔
ความก้าวหน้าในเรื่องบิณฑบาตและเสนาสนะ	๒๙๕
ความก้าวหน้าในเรื่องของยารักษาโรค	๒๙๖
การแก้ไขป้องกันปัญหาที่ทำไม่ถึงขนาด มันจะกลายเป็นให้โทษ	๒๙๗

ความก้าวหน้าที่จะทำให้ต้องถอยหลังเข้าคลอง	๒๕๘
ถ้าก้าวหน้าไปในทางที่ถูกต้อง ก็ไม่ต้องถอยหลังเข้าคลอง	๒๕๙
๑. โลกนี้เปลี่ยน อะไร ๆ ที่เนื่องกับมนุษย์ก็พลอยเปลี่ยน	๓๐๐
การเปลี่ยนที่ผิดทำให้เลวลง อ่อนแอลง ยากลำบากในการเป็นอยู่	๓๐๑
๒. ศาสนาเปลี่ยน ธรรมะเปลี่ยน ระบบปฏิบัติและวัฒนธรรมมันก็เปลี่ยน	๓๐๒
๓. ค่านิยมหรืออุดมคติของความเป็นมนุษย์มันเปลี่ยน	๓๐๓
การเปลี่ยนอย่างที่เกิดสพาไป มันเป็นธรรมสัจจะฝ้ายผิด	๓๐๔
ความก้าวหน้าที่แท้จริง คือก้าวหน้าไปสู่สันติสุข หรือ พระนิพพาน	๓๐๕
เราต้องก้าวหน้าเพื่อจะหมดปัญหา	๓๐๖
หนทางแห่งความก้าวหน้า คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นมัชฌิมาปฏิปทา	๓๐๗
ยิ่งเจริญคือยิ่งบ้า เพราะมนุษย์ยึดเอาความบ้านี้ว่าเป็นความเจริญ	๓๐๘
ถ้าอยู่กันด้วยกิเลส มนุษย์ก็หมดไปจนเหลือแต่คนบ้า ซึ่งไม่ควรเรียกว่ามนุษย์	๓๐๙

๑๑. ธรรมสัจจะเกี่ยวกับการอุทิศ

มีอะไรบางอย่างซ่อนเร้นอยู่เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “การอุทิศ”	๓๑๑
มักจะนึกเพียงว่า การอุทิศเป็นเรื่องสำหรับคนตายไปเสียหมด	๓๑๒
ทำอะไรทำให้จริง เป็นสัจธรรม แต่ทำอะไรจึงจะจริง จึงจะเป็นธรรมสัจจะ	๓๑๓
ทำอะไรขอให้ทำไปโดยประกอบกันอยู่กับการอุทิศ คือ ทำให้จริงจัง	๓๑๔
การอุทิศคือการกระทำชนิดที่เป็นการเจาะจงลงไปที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างสุดกำลัง	๓๑๕
การอุทิศที่เป็นธรรมสัจจะคือความรู้และการปฏิบัติให้สำเร็จแก่การอุทิศ	๓๑๖
สิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ความดีงาม การศึกษาค้นคว้า มันก็เป็นสิ่งที่อุทิศ	๓๑๗
อุดมคติของการอุทิศ มันอุทิศแก่ใครหรืออุทิศแก่อะไร	๓๑๘
ถ้าทำไปด้วยมิฉันทิภูริหรือแม้แต่ความโง่เขลา เรียกว่าอุคมคติบ้า	๓๑๙
เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เป็นที่ตั้งของตัณหาหรือเป็นเหยื่อของตัณหา	๓๒๐

มีธรรมะอันแท้จริงอันถูกต้องเป็นอุดมคติ อย่างนี้เรียกว่าอุดมคติแท้	....	....	๓๒๑
เราต้องอุทิศเพื่อความอยู่รอดได้ของ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์	....	....	๓๒๒
เราต้องอุทิศเพื่อความมีอยู่หรือความรอดอยู่ได้ของมนุษย์ชาติและสัตว์เคราะห์	....	....	๓๒๓
การอุทิศในวงที่แคบ คือ สิ่งที่เป็นที่ถูกต้องถูกใจ เราอุทิศให้ได้โดยง่าย	....	....	๓๒๔
ถ้าทำอะไรเพื่ออุทิศแก่โลกุตระหรือแก่พระนิพพานแล้วก็นับว่าสูงสุด	....	....	๓๒๕
สิ่งที่ควรอุทิศให้อย่างสูงสุดนั้น คือ ความเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดของเราเอง	....	....	๓๒๖
ถ้าถึงที่สุดแห่งความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้องแล้ว มันเป็นเรื่องของโลกกุตระธรรม	....	....	๓๒๗
เดี๋ยวนี้เอาแต่เพียงว่าเป็นมนุษย์ที่ดียิ่งขึ้น อย่าเพิ่มถึงขั้นเหนือดีเลย	....	....	๓๒๘
ถ้าใครดีเรื่อยขึ้นไปอย่างไม่ถอยหลัง มันหนีไปไม่พ้น มันต้องเหนือดีอยู่นั่นเอง	....	....	๓๒๙
เรามีหน้าที่ที่จะต้องอุทิศแก่นักบวชผู้ที่มีพระคุณแก่เรา	....	....	๓๓๐
หัวหน้าหรือผู้นำเป็นผู้มีหน้าที่ต้องเสียสละอุทิศแก่บริวาร	....	....	๓๓๑
ยิ่งทำการอุทิศมันยิ่งเป็นการได้ ยิ่งให้ออกไปมันจะยิ่งได้	....	....	๓๓๒
รู้จักใช้ร่างกายนี้ให้เข้าถึงประโยชน์สูงสุด คือพระธรรมที่ไม่รู้จักตาย	....	....	๓๓๓
การทำลายกิเลส เป็นการกระทำที่เป็นการอุทิศแก่ทุกสิ่งทุกอย่างที่ควรอุทิศ	....	....	๓๓๔
อย่าทำอะไรเพื่อตัวกู จะเป็นการอุทิศรอบด้านแก่ทุกคน	....	....	๓๓๕
วิธีที่จะผ่านการอุทิศไปยังสิ่งที่ควรได้รับการอุทิศ คือการทำลายตัวกู	....	....	๓๓๖
ปัญหาเฉพาะหน้า คือ การไม่ได้ทำอะไรอย่างอุทิศ อย่างเสียสละที่แท้จริง	....	....	๓๓๗
อุทิศพระธรรมสิ่งเดียวพอ คือความถูกต้อง อย่างแท้จริง	....	....	๓๓๘
การอุทิศ ทำให้คนเราเข้าถึงสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรได้รับ	....	....	๓๓๙

๑๒. ธรรมสัจจะกับสิ่งที่เรียกว่าการต่อสู้

บางคนอาจสงสัยว่า ทำไมจะต้องพูดถึงเรื่อง “การต่อสู้”....	....	....	๓๔๑
ทุกอย่างรอบตัวเราและภายในตัวเรา ล้วนแต่กำลังเป็นการต่อสู้อยู่ทั้งนั้น	....	....	๓๔๒
การต่อสู้ นั่น คือ วิธีปฏิบัติเพื่อให้ดำรงตนอยู่ได้	....	....	๓๔๓
การต่อสู้ นั่น คือ การทำให้เกิดการสมดุล ความปกติ ความอิสระหรือความว่าง	....	....	๓๔๔

ความสมคูลนั้นเป็นตัวสำคัญที่จะรอดอยู่ได้ และเป็นหัวใจของพุทธศาสนา	๓๔๕
๑. การต่อสู้ระหว่างบุคคล เพื่อความอยู่รอดหรือป้องกันตัว ป้องกันบ้านเมือง	๓๔๖
๒. การต่อสู้ในการดำรงชีพ เป็นการต่อสู้กับธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม	๓๔๗
ชีวิตนี้คือการต่อสู้ในทุกความหมายทุกระดับอยู่ตลอดเวลา....	๓๔๘
๓. การต่อสู้เพื่อสันติภาพ ในครอบครัว ในบ้านเมืองในโลก	๓๔๙
๔. การต่อสู้เพื่อนิพพาน มีความหมายตั้งแต่ระดับต่ำสุดจนถึงสูงสุด	๓๕๐
การต่อสู้เพื่อนิพพานเป็นเรื่องของคนเฉพาะคน เป็นการต่อสู้ในภายใน	๓๕๑
จิตใจมีความร้อน มีศัตรู มีอุปสรรค ต้องทำให้มันเย็นลงเรียกว่าต่อสู้	๓๕๒
ต้องต่อสู้อย่างนักกีฬา คือ สุขุม รอบคอบ อดทน เยือกเย็น บึกบึน ฉลาด	๓๕๓
การต่อสู้เพื่อให้เกิดความสมคูล คือทุกอย่างมันจะอยู่เป็นปกติ	๓๕๔
จิตที่เป็นปกติอยู่ ว่างอยู่ ไม่มีกิเลสรบกวน เป็นจิตที่สมคูล	๓๕๕
การต่อสู้สำเร็จมี ๒ ชนิด : ๑ สำเร็จเพียงชั่วคราว, ๒. สำเร็จที่เด็ดขาดลงไป	๓๕๖
เรามีหน้าที่ต่อสู้รักษาความชั่วคราวให้ยาวออกไป ขยายให้มันยาวออกไป	๓๕๗
สิ่งที่ทำให้เกิดความสมคูลในทางวัตถุ คือการต่อสู้ให้ระวังส่วนเกิน	๓๕๘
ทางร่างกายก็ต้องต่อสู้ให้มันมีความปกติในทางร่างกาย อย่าให้มันเกิน	๓๕๙
การทำให้เกิดความสมคูลในทางจิต ต้องเปลี่ยนไปตามชั้นภูมิของจิต	๓๖๐
สมถวิธีทุกรูปแบบจะสร้างความสมคูลทางจิตใจ	๓๖๑
วิปัสสนาวิธีหรือปัญญาสิกขาจะเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมคูลทางวิญญาณ	๓๖๒
ให้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า เมื่อมีความสมคูลเมื่อไรก็ไม่มีปัญหา....	๓๖๓
กิเลสทั้งหลายเป็นความไม่สมคูลอย่างยิ่ง ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง	๓๖๔
การปฏิบัติธรรมะ คือการปฏิบัติให้ถูกต้องจนเกิดความสมคูล	๓๖๕
วิธีทำให้เกิดความสมคูล คือปฏิบัติพระธรรมที่เรียกว่าพรหมจรรย์	๓๖๖
การเจริญกรรมฐาน เป็นเพียงวิธีทำให้เกิดความสมคูลทางจิตทางวิญญาณเท่านั้น	๓๖๗
การบรรลุพระนิพพานนั้นแหละ คือการทำให้สมคูลตลอดกาล	๓๖๘
ชีวิตมันเป็นการต่อสู้ทุกครั้งที่มีการหายใจเข้าออก	๓๖๙

การต่อสู้ หมายถึงการต่อสู้ระหว่างความรู้ดีฝ่ายต่ำกับฝ่ายสูง	....	....	๓๗๐
สรุปการบรรยายชุดธรรมสังฆปนิทณะตั้งแต่ครั้งที่ ๑ ถึง ครั้งที่ ๕	....	....	๓๗๑
สรุปการบรรยายชุดธรรมสังฆปนิทณะตั้งแต่ครั้งที่ ๖ ถึง ครั้งที่ ๘	....	....	๓๗๒
สรุปการบรรยายชุดธรรมสังฆปนิทณะ ครั้งที่ ๑๐	....	....	๓๗๓
สรุปการบรรยายชุดธรรมสังฆปนิทณะ ครั้งที่ ๑๑	....	....	๓๗๔
เป็นอันว่าจบชุดการบรรยายเกี่ยวกับธรรมสังฆะของพุทธบริษัทแล้ว	....	....	๓๗๕

ธรรมสังฆปิกณณะ

- ๑ -

๗ มกราคม ๒๕๒๑

แก่นพระพุทธศาสนาสำหรับคนทั่วไป

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ อย่างที่เราเคยทำกันมา ได้สิ้นสุดไปในปีก่อนแล้ว; และวันนี้ก็มาถึงรอบของการบรรยายประจำวันเสาร์ ในปีใหม่ เป็นวันแรกในวันนี้ ซึ่งอาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า แก่นพระพุทธศาสนาสำหรับคนทั่วไป. ขอได้ตั้งใจฟังให้ดี ให้สมกับที่ว่ามันจะใช้เป็นแก่นได้อย่างไร.

แต่ว่าในโอกาสนี้ จะขอปรารภเรื่องเกี่ยวกับปีใหม่อันสักเล็กน้อย. ก็ไม่มีอะไรมาก ว่าที่จริง; คือการที่จะเตือนกันอยู่เสมอ ๆ ว่า เมื่อขึ้นปีใหม่แล้ว ก็ขอให้มันมีอะไรใหม่บ้าง : นั่นก็คือ การเลื่อนชั้นตัวเอง นั่นเอง, ถ้าไม่มีอะไรที่

ดีกว่า หรือเป็นการเลื่อนชั้นกันเสียเลยแล้ว มันก็น่าละอาย หรือว่าไม่สมกับที่เป็น พุทธบริษัท.

พวกเราอยู่ตามบ้านนอกคอกนา ย่อมจะสังเกตเห็นว่า พืชพันธุ์ที่มันเป็นหัว หัวเผือก หัวมัน มันอยู่ใต้ดิน พอถึงสิ้นฤดูหนึ่งมันก็เก็บอาหาร เก็บกำลังงอกของมันไว้ในหัว แล้วมันก็ตายไป; พอถึงฤดูใหม่ซึ่งเหมือนกับปีใหม่ มันก็งอกหน่อขึ้นมาอีก ใ้กำลังงอกที่สะสมไว้ในหัวใต้ดินนั้นอย่างเต็มที่ แล้วมันก็งอกเป็นต้นเป็นลำที่ใหญ่กว่าปีเก่า.

นี่ขอให้สังเกตกันที่ตรงนี้ ว่าหัวมันที่เป็นเถา หัวกลอยที่เป็นเถา หัวอะไรก็ตาม เมื่อสิ้นฤดูแล้วมันเก็บหัวไว้ ต้นตายไปแล้วหัวนี้จะงอกต้นใหม่ ซึ่งใหญ่กว่าปีที่แล้วมา, พอถึงฤดูที่ต้นจะตายอีก มันก็สะสมกำลังไว้ในหัวมากไปกว่าเดิมอีก; เพราะฉะนั้น หัวของมันจึงใหญ่ออกไปทุกปี ๆ, ต้นของมันก็ใหญ่ออกไปทุกปี ๆ ตามที่หัวของมันใหญ่ออกทุกปี.

นี่แหละคือปีใหม่ หรือความหมายของปีใหม่. แม้แต่หัวเผือกหัวมัน มันก็ยังเป็นได้แบบนี้ แล้วมนุษย์ทำไมมันโง่กันนักหนาที่ไม่รู้จักใหญ่ขึ้นทุก ๆ ปี เหมือนอย่างสิ่งเหล่านี้. นี่ขอให้ช่วยจำไว้ด้วยว่า ความหมายแห่งปีใหม่มันอยู่ที่ตรงนี้; มนุษย์ควรจะทำให้ดีกว่าพืชพันธุ์ ซึ่งเป็นเพียงหัวเผือกหัวมัน ไม่มีชีวิตจิตใจอะไรเหมือนกับคน. นี่คือปีใหม่ที่มีความหมายว่า เราจะต้องทำกันอย่างนี้.

ที่นี้ วันนี้เป็นวันที่กำหนดไว้สำหรับบรรยายเรื่องวิธีสอนศีลธรรม, เราไปแย่งเอามาบรรยายประจำวันเสาร์; อาตมาก็เลยมีความรู้สึ่ว่าควรจะบรรยาย

เรื่องที่มีนัยเป็นการแนะวิธีสั่งสอนศีลธรรม ในวันนี้ ในครั้งนี้เป็นการชัดเจน. และ
อยากจะพูดว่า การบรรยายวันเสาร์ประจำภาคมาฆบูชาภาคนี้นั้น อาตมาจะไม่
บรรยายเป็นชุด แต่จะบรรยายเป็นเรื่อง ๆ, เรื่องเดียวจบอยู่ในตัวมันเอง; ฉะนั้น
จะให้ชื่อว่าเป็นการบรรยาย **ธรรมสังฆปกิณณกะ** คือเป็นเรื่องเฉพาะเรื่อง และเป็น
เรื่องเบ็ดเตล็ด, เป็นการชี้ให้เห็นธรรมสังฆะหนึ่ง ๆ ในเรื่องหนึ่ง เพื่อจะแก้ปัญหา
ข้อหนึ่งทุกเรื่องไป, นี้เราเรียกว่า **ธรรมสังฆปกิณณกะ**. สำหรับหัวข้อในวันนี้ก็จะ
มีว่า แก่นพระพุทธศาสนาสำหรับคนทั่วไป.

การไม่แตะต้องส่วนเกิน คือหัวใจของธรรมะระดับคนทั่วไป

เมื่อสองวันมานี้ มีคนขอร้องอาตมาให้พูด สิ่งที่เป็นแก่นเป็นหัวใจของ
พระธรรม เพราะว่าเขามีเวลาน้อย; อาตมาก็สนองความประสงค์ของเขา พูดถึง
เรื่องแก่นของพระธรรม, แล้วก็ได้ให้ชื่อเรื่องนั้นว่า “การไม่แตะต้องส่วนเกิน”.
ช่วยจำคำนี้ไว้ให้ดีด้วย บางทีเราจะต้องใช้กันจนตลอดชีวิตว่า **การไม่แตะต้อง
ส่วนเกิน**.

ทำไมจึงเอาคำว่า “ไม่แตะต้องส่วนเกิน” นี้มาเป็นแก่น หรือมาเป็น
หัวใจของพระพุทธศาสนา ในระดับของคนทั่วไป คือฆราวาสทั่วไป? มันมี
เหตุผลมากที่จะต้องทำอย่างนี้.

การไม่แตะต้องส่วนเกินนั้น เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาอย่างไร?
บางคนยังไม่ทราบ. ที่นี้พวกเราที่ศึกษาเล่าเรียนกันอยู่ในเวลานี้ ที่รู้ ๆ กันอยู่นี้,

อาตมาก็มองเห็นว่า พอจะเข้าใจ : ถ้าว่าท่านทั้งหลายจะระลึกนึกถึงบทสวด ที่เรียกว่า “ปัจเจกเวทนีอุโบสถ ๘ ประการ”, อุโบสถ ๘ ประการ แต่ละประการนั้น มีคำปัจเจกเวทนีที่ว่า เราจักทำตามรอยพระอรหันต์ คืบหนึ่งวันหนึ่งในบัดนี้; เราว่าอย่างนี้ทุกข้อไปทั้ง ๘ ข้อ. คือศีล อุโบสถศีล มีอยู่ ๘ ข้อ ตั้งแต่ปาณาฯ เป็นข้อแรก, ไปจนถึง อุจจาसनมหาสนา; แต่ละข้อเรียกว่า เป็นการตามรอยพระอรหันต์ เป็นที่ประจักษ์แก่ใจของผู้สวดบทปัจเจกเวทนีอยู่ทุก ๆ คนแล้ว; และเมื่อเป็นการตามรอยพระอรหันต์อย่างนี้แล้ว จะไม่ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนากันอย่างไร. การเดินตามรอยพระอรหันต์นั้นแหละ เป็นหัวใจของการปฏิบัติพระพุทธศาสนา; และการตามรอยพระอรหันต์นั้น ก็คือการรักษาศีลอุโบสถให้เป็นอย่างดี.

ทีนี้ เราก็คงมาดู ใจความของอุโบสถศีล นั้น ว่ามีความสำคัญอย่างไร ? ทำไมจึงเอามาเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาสำหรับคนทั่วไป ? ข้อนี้ก็อยากจะขอเตือนภิกษุสามเณร เพื่อนสหพรหมจารีทั้งหลาย ที่ตั้งใจมาร่วมประชุมกันที่นี่ เพื่อจะศึกษาวิธีการสอนศีลธรรม แก่ครูบาอาจารย์หรือแก่คนทั่วไป.

ผมอยากจะบอกท่านทั้งหลายว่า มันมีวิธีที่เราจะต้องทำอยู่วิธีหนึ่ง, คือวิธีตั้งชื่อเสียใหม่ ให้เหมาะสมแก่คนปัจจุบัน เพื่อเขาจะได้พอใจรับเอาไปศึกษาปฏิบัติเต็มตามความสามารถ. ถ้าเราบอกเขาว่า อุโบสถศีล เขาสั่นหัว มีแต่ยายชีหรือคนแก่ ๆ ไม่ก็คนแหละ ที่สมควรจะถืออุโบสถศีล; พวกชาวบ้านทั้งหลายเขาไม่ต้องการ เขาไม่สนใจคำว่าอุโบสถศีล เขาเก็บไว้ให้คนแก่ ๆ ตามวัด.

ที่นี่ เราจะเอาอุโบสถศีลอันประเสริฐ อันเป็นการตามรอยพระอรหันต์ นี้ ไปมอบให้แก่คนทั่วไปจนราวาสทั่วไป ในที่ทุกหนทุกแห่งนั้นได้อย่างไร ? เราจะต้องบอกเขาให้เข้าใจ ว่าสิ่งนี้คืออะไร; และที่จำเป็นที่สุด เราจะต้องตั้งชื่อเสียใหม่ ให้เขาเข้าใจได้, และมีความหมายชนิดที่เขาพอใจ ที่จะประพฤติปฏิบัติตาม, แล้วยังมีประโยชน์กว้างขวางไกลไปถึงว่า จะใช้กันได้ทั่วโลกทีเดียว.

ขอให้ฟังผมสักหน่อยว่า ถ้าเราเรียกชื่ออุโบสถศีล แล้วเขาสั่นหัว; แต่ถ้เราเรียกว่า “ศีลที่ไม่แตะต้องส่วนเกิน” อย่างนี้แล้วเขาพอใจที่จะฟัง, สนใจที่จะศึกษาปฏิบัติ แล้วจะเห็นจริง แล้วก็ชวนกันรักษาปฏิบัติ, และอาจจะรักษาและปฏิบัติได้ทั่วทั้งโลก; แล้วโลกนี้ก็จะมีไม่มีการแตะต้องส่วนเกิน, และโลกนี้จะมีความสุข เพราะโลกกำลังจะวินาศเพราะการแย่งชิงกอบโกยส่วนเกินกันอยู่ทั่วทุกหัวระแหง.

นี่เป็นอุบายข้อหนึ่งในหลาย ๆ ข้อ ที่ผมคิดว่าจะช่วยอธิบายกันต่อไปในคืนหลัง ๆ. แต่วันนี้จะชี้สักข้อหนึ่งว่า อุบายในการที่ให้ชื่อข้อปฏิบัติในพระพุทธรศาสนาเสียใหม่ ให้เป็นที่เข้าใจ และสนใจที่จะประพฤติตาม; คือการให้ชื่ออุโบสถศีลนี้ว่า ศีลไม่เอาส่วนเกิน, ศีลที่ไม่แตะต้องส่วนเกิน.

การไม่แตะต้องส่วนเกินนี้ เป็นหัวใจของศีล ในพระพุทธรศาสนา; แล้วมีหนายังเป็นหัวใจของศาสนาอื่นด้วย. ถ้าพูดอย่างรวบรัดก็จะพูดว่า ทุก ๆ ศาสนาเขามีศีลชนิดหนึ่งเรียกตรง ๆ กันไปหมดว่า ศีลอด คือศีลอดคถัน : ถือกันแต่บางวัน หรือบางสมัย เพื่อเป็นการอดคถันที่จะไม่ทำอะไร, ตามระเบียบที่วางไว้.

ศีลห้า ศีลอุโบสถ คือศีลไม่แตะต้องส่วนเกิน

อย่างในพระพุทธศาสนาของเรา ก็มี ศีลอุโบสถ เป็นศีลแห่งการอดกลั้น. ที่นี้อดกลั้นอะไร ? ก็อดกลั้นในการที่จะไม่แตะต้องส่วนเกิน. อุบาสกอุบาสิกาคนไหนมองเห็นความหมายอันนี้บ้าง ว่าอุโบสถศีลนั้น คือศีลที่ไม่แตะต้องส่วนเกิน. นี่พระเถรองค์ไหนที่มองเห็นความหมายอันนี้บ้าง; ก็มองเห็นว่าอุโบสถศีลนี้คือศีลที่ไม่แตะต้องส่วนเกิน. ถ้าพระเถรองค์ไหนไม่มองเห็นความจริงข้อนี้ ผมว่าเต็มทีมาก; ถ้าให้พูดตรง ๆ ก็ว่า โง่งเง่างมายเสียเต็มประดา.

ที่นี้ ก็จะว่ากันให้ฟังว่า อุโบสถศีลนั้น คือศีลไม่แตะต้องส่วนเกินกันอย่างไร ?

อุโบสถศีลมี ๘ องค์ แล้ว องค์ที่ ๖ วิกาลโภชนาฯ – เว้นจากอาหารในเวลาวิกาล. ศีลข้อนี้มีความมุ่งหมาย จะไม่ให้กินอาหารส่วนเกิน; อาหารที่เกินโดยเวลา เกินโดยลักษณะอาการ เกินโดยรสชาติ เกินโดยอะไรก็ตามเถอะ ที่มันเป็นอาหารส่วนเกิน แล้วก็ไม่กิน. ไม่กินอาหารมือบ้าย มือเย็น มือดึก เหมือนกับที่ชาวบ้าน ที่เขาตะกละกินกันนักเวลานี้. กินอาหารมือเย็น มือค่ำ มือดึก, นี้เรียกว่าอาหารส่วนเกินแล้วก็ไม่กิน. นี้เรียกว่า ศีลข้อที่ ๖ ไม่กินอาหารส่วนเกิน.

ที่นี้ อุโบสถศีล องค์ที่ ๗ นัจจคีตวาทิตวิสุททัสสนมาลาคันชวิเลปน-
 ธารณมณฑณะฯ เรื่อยไปจนจบนี้; รวมความแล้วก็คือว่าเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคม ดิดสีตีเป่า เว้นจากการดูการเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล เว้นจากการดูบตา เว้นจากการประดับประดาตกแต่งที่เนื้อที่ตัว, มากมายหลายอย่าง แต่สรุป

ความแล้ว ก็คือการบำรุงบำเรอร่างกาย ในลักษณะที่เป็นส่วนเกิน. ร่างกายของเรา ไม่ต้องการการบำรุงบำเรอถึงขนาดนั้น; ฉะนั้น การฟ้อนรำ ขับร้อง เป็นต้น นั้น มันเป็นการบำรุงบำเรอร่างกายในส่วนเกิน, ขอให้เว้นเสีย. อย่าบำรุงบำเรอ ร่างกายด้วยส่วนเกิน คือมันจะทำให้เป็นบ้า เพราะมันเกิน.

ทีนี้ ศีลอุโบสถ องค์สุดท้าย คือข้อ ๘ ที่ว่า อุจาสยนมมหาสยนาฯ นี้ – ไม่นั่งนอน บนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่; คือจะไม่ใช้สอยเครื่องใช้สอย ที่นั่งที่นอน อะไรทุกอย่างแหละ ที่มันมีลักษณะเกิน. ที่นอนสูงที่นอนใหญ่นั้นมันเกิน, เครื่องใช้ไม้สอยอื่น ๆ มันก็เกิน; ฉะนั้น มันจึงจัดไว้เป็นพวกเครื่องใช้ไม้สอยในบ้านเรือน อย่ามิให้ดีเกิน อย่ามิให้มากเกิน หรือว่าอย่ามิให้บ้าเกิน. เครื่องใช้ไม้สอยทั้งหลายนี้ก็ไม่มีส่วนเกิน.

สามข้อที่ฟ่วงท้ายศีลห้าเข้ามานี้ มันเป็นเรื่องส่วนเกิน ในระดับบ้านเรือน : ไม่กินอาหารส่วนเกิน, ไม่บำรุงบำเรอร่างกายส่วนเกิน, ไม่มีเครื่องใช้ไม้สอยส่วนเกิน.

ทีนี้ สำหรับข้อที่สาม ที่ เปลี่ยน กามาฯ เป็นอพรหมฯ เราพูดกันง่าย ๆ อย่างนี้; นี่ก็ขอให้ถือว่าใน ๗ วันนั้น ไม่ประกอบกิจของคนที่อยู่กันเป็นคู่ เสียสักวันหนึ่งนั้น จะเป็นไป, โดยให้ถือว่า วันนั้นมันเป็นส่วนเกิน – เป็นกามารมณ์ ส่วนเกิน เกินไปก็เว้นเสียเลย. นี่สำหรับผู้ถือศีลอุโบสถเพียง ๑ วันต่อสัปดาห์ ก็เว้นการอยู่กันเป็นคู่เสียสักวันหนึ่ง โดยจัดไว้ว่ามันเป็นส่วนเกิน. นี่มันไม่มีอะไรเห็นไหม ? ที่ว่ามันนอกไปจากว่ามันเป็นส่วนเกิน.

ทีนี้ จะสรุปความไว้ทีหนึ่งก่อนว่า ถ้าเกินแล้วเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส. ถ้ามีกิเลสเกิดขึ้นที่ไหน แล้วขอให้ไปดูเถอะ มันมีส่วนเกินอยู่ที่นั่น : ความโลภก็ดี ความโกรธก็ดี ความหลงก็ดี มันเป็นไปในส่วนเกินทั้งนั้น. โลกนี้มันก็บอกอยู่แล้ว ว่ามันโลภในส่วนเกิน; และเมื่อไม่ได้ในส่วนเกินตามใจกิเลส มันก็ โกรธ; ความโง่ ความหลง ความมมงาย มันก็ หลง ในส่วนเกิน.

ขอให้จำไว้อีกทีหนึ่งว่า มีส่วนเกินที่ไหน จะเกิดกิเลสที่นั่น; เกิดกิเลสที่ไหน แล้วก็ขอให้ดูให้ดีเถอะ มันมีส่วนเกินอยู่ที่นั่น; ก็จะพบว่ากิเลสนี้มันคู่กับส่วนเกิน, หรือว่าส่วนเกินนี้มันคู่กันอยู่กับกิเลส. เราเริ่มสังเกตเห็นความน่ารังเกียจไอ้สิ่งที่เรียกว่าส่วนเกินนี้ ยิ่งขึ้นไปทุกทีแล้ว.

ทีนี้ จะขอแยกแยะอีกสักหน่อยหนึ่งว่า แม้แต่ศีล ๕ นั้นก็เหมือนกัน มันมีความหมายอย่างเดียวกัน; คือป้องกันไม่ให้เอาส่วนเกินที่รุนแรงร้ายกาจไปกว่าศีล ๓ ข้อต่อท้าย ที่เป็นศีล ๘. ถ้าเราจะอ้างสิทธิมากไป คือเกินไป ว่าเรามีกำลังมีอำนาจมีอะไร เพราะฉะนั้นเราจะฆ่าใครก็ได้, เราจะฆ่าสัตว์เดียรัจฉานตามความสนุกของเราก็ได้; เราถือสิทธิมากเกินไปถึงอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่า ถือสิทธิเกิน.

เพราะฉะนั้น ศีลข้อที่ ๑ คือปาณาฯ นี้แหละ ก็เป็นศีลป้องกันไม่ให้ถือสิทธิมากเกินไป จนถือสิทธิว่าเราควรจะฆ่าผู้อื่นได้ในเมื่อเรามันมีกำลังมีอำนาจ.

แล้ว ศีลข้อที่ ๒ ข้ออทินนาฯ ก็เหมือนกันอีก เราจะไม่ถือสิทธิมากเกินไป ว่าเราอาจจะเอาของทรัพย์สมบัติอะไรของบุคคลอื่นมาเสียเฉย ๆ อย่างนั้นแหละ เพราะว่าเรามันมีสิทธิมากถึงอย่างนั้น เพราะเรามีกำลังมากมีอำนาจมาก;

ฉะนั้น คีลข้อนี้ก็ป้องกันไม่ให้ใช้สิทธิเกินไป จนไปเอาทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นมาได้อย่างขึ้นหน้าขึ้นตา เพราะว่ามีกำลังมาก.

ที่นี้ คีลข้อที่ ๓ กามะฯ ก็เหมือนกัน อย่าไปล่วงเกินของรักของบุคคลอื่น; อย่าถือสิทธิให้มันมากเกินไป จนรู้สึกว่ เราควรที่จะล่วงละเมิดของรักของบุคคลอื่น. บุตร ภรรยา สามี ใครก็ไม่รู้ตามใจ เรามีสิทธิที่จะล่วงเกิน; นี่มันเป็นการถือสิทธิที่มากเกินไป.

คีลข้อที่ ๔ มุตาฯ นี้ มันก็อย่าไปล่วงเกินสิทธิหรือความชอบธรรมของผู้อื่น ที่เกี่ยวกับความยุติธรรม เป็นต้น จนทำนอกขอบเขตเลยขอบเขต ไปเอาความชอบธรรมของผู้อื่นมาทำลายเสีย, มันเกินไป.

คีลข้อที่ ๕ คือ สุราฯ นั้น นี้จะมองไปในแง่ว่า มันเกินที่ธรรมชาติต้องการ. สุราคือสิ่งที่ทำให้เสียสติสมปฤติ, คือของเมาทุกชนิดแหละ จะรวมเรียกว่าของเมาทุกชนิดนี้ทำให้เสียสติสมประดี; นี้ธรรมชาติมันไม่ต้องการ เมื่อไปเอามันเข้า ก็ไปเอาสิ่งที่เกินต้องการมา มาทำให้ตัวเองเสียสมปฤติ, แล้วก็เป็นการที่จะล่วงละเมิดส่วนเกินอื่น ๆ ทั้งหมดนั้น. คีลข้อสุรานี้ มันจึงมีความหมายพิเศษอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นศีลที่ต้องถือกันอย่างเคร่งครัด เพราะว่าถ้าไม่ถือแล้ว มันจะทำลายคีลข้ออื่น ๆ หหมดไม่มีเหลือ.

ขอสรุปความว่า แม้ศีล ๕ มันก็มีความมุ่งหมายที่จะไม่ให้ใคร ๆ ตะต้องส่วนเกิน; แต่มันเป็นส่วนเกินชนิดแรงร้าย ที่ทำความวินาศแก่ผู้อื่นมากนัก. ที่นี้ คีล ๘ หรืออุโบสถศีล นี้ก็มีความมุ่งหมายจะไม่ให้ตะต้องส่วนเกินที่รอง ๆ ลงมา อย่างที่กล่าวแล้ว.

เป็นอันว่า คีล ๕ ก็ดี คีล ๘ ก็ดี หัวใจแท้ ๆ ก็ไม่ให้แต่ต้องส่วนเกิน ฉะนั้น เราจึงสมาทานการไม่แต่ต้องส่วนเกิน; เลยเรียกว่า นี่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา สำหรับคนทั่วไป. เมื่อไม่แต่ต้องส่วนเกินแล้วไม่มีทางจะเกิดกิเลส, แล้วจะไม่ให้เรียกว่า หัวใจของพุทธศาสนาสำหรับคนทั่วไปอย่างไรกัน; ขอให้ไปคิดดูในส่วนนี้.

มนุษย์ทั้งโลกกำลังแย่งชิงส่วนเกิน

ทีนี้ ก็จะดูกันต่อไปในข้อที่ว่า เวลานี้ปัจจุบันนี้ เรามันอยู่ด้วยกันในลักษณะที่ว่า กอบโกยส่วนเกิน ลุ่มหลงในส่วนเกิน มัวเมาในส่วนเกิน อยู่ด้วยกันทุกคน, แล้วก็ว่าทั้งโลก. ขอให้คิดดูหน่อยว่า โลกนี้มันกำลังหลงไหลในการกอบโกยส่วนเกินกันอยู่ทั้งโลก. วิฤตการณ์ในโลก คือการรบราฆ่าฟันกันไม่มีที่สิ้นสุดในโลกนี้ มันมาจากการแย่งชิงส่วนเกินระหว่างนายทุนกับกรรมกรก็ได้หรือระหว่างอะไรก็ตามมันเป็นเรื่องแย่งชิงส่วนเกิน; แล้วก็ตั้งป้อมตั้งเป้าอะไรกันใหญ่โตมโหฬาร เป็นครึ่งโลกต่อครึ่งโลก และก็จะแย่งชิงส่วนเกินกันอยู่ด้วยกันทั้งนั้น. ฉะนั้นดูให้ดี ๆ เอะ; ถ้าเห็นข้อนี้ แล้วก็จะเห็นปัญหาที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ทั้งโลก คือปัญหาเรื่องแย่งชิงส่วนเกิน.

ทีนี้เมื่อมองดูทั่วไปทั้งโลก คำว่าส่วนเกินมันก็ขยายความหมายกว้างออกไป; ซึ่งจะยกตัวอย่างให้ดูว่า ส่วนเกินโดยวัตถุ – กินเกิน อยู่เกิน บำรุงบำเรอกันเกิน. ขอให้ทุกคนไปสนใจเอง ด้วยความบริสุทธิ์ใจของตัวเองแล้ววินิจฉัยกันดูว่า มันเกินจริงหรือไม่ ?

เช่นจะตั้งปัญหาขึ้นมาว่า บุหรี เป็นของเกินหรือไม่ ? ถ้าเกินเป็นของเกิน ไม่มีประโยชน์แล้วยังมีโทษ นี่มันเป็นของเกิน. ทีนี้ไปเอาของเกินก็คือคนโง่ เพราะว่ามันทำลายตัวเอง ทำลายอะไรหลาย ๆ อย่าง มันเป็นคนโง่.

เหล้าหรือน้ำเมาทั้งหลาย นี้ มันเป็นส่วนเกินหรือไม่เกิน ? ไม่กินก็ได้ และไม่ตาย, แล้วยังดีกว่าเสียอีก แล้วยังไม่เปลืองด้วย. ถ้ามองเห็นว่าเหล้ามันเป็น ส่วนเกิน แล้วยังเว้นเสียก็แล้วกัน เพราะมันเป็นส่วนเกิน; ไปกินส่วนเกิน ไปซื้อ ด้านจะกินส่วนเกิน มันก็คือคนโง่ทำลายตัวเอง.

อุบายมุขทั้งหลาย ไปพิจารณาดูเถอะ มันเกินหรือไม่เกิน ? อุบายมุข มันก็ซ้ำกันแหละ : ตั้มน้ำเมา นี้ก็พูดแล้วว่ามันเกิน.

เที่ยวกลางคืน เกินหรือไม่เกิน ? ถ้าเกินก็หยุด อยู่กับบ้าน. เดี่ยวนี้ เที่ยวกลางคืนกันจนเกินไป จนมีเรื่องมีราวมากขึ้น หนาหูหนาตามากขึ้น; โดยเฉพาะมีคดีข่มขืนอันนี้มากขึ้น เพราะว่ามันไปเที่ยวกลางคืน.

หญิงสาวตีสองยังไปเที่ยวคนเดียว แล้วยังถูกข่มขืน แล้วยังไปแจ้งตำรวจ จับ; ตำรวจก็ต้องจับวัยรุ่นที่ข่มขืนเด็กหญิง. ที่จริงเป็นความโง่ของเด็กหญิงคน นั้น ที่มันไปเที่ยวกลางคืนคนเดียวตีสองแล้วนี่, ข่าวนั่งสื่อพิมพ์ก็มี ข่าววิทยุก็มี ไม่กี่วันนี้. ทีนี้กฎหมายมันยังบ้า ๆ บอ ๆ อะไรอยู่ มันไม่ลงโทษเด็กหญิงคน เดียวไปเที่ยวกลางคืนเวลาตีสอง. ถ้าตำรวจเห็นเด็กหญิงคนหนึ่งไปเที่ยวกลางคืน คนเดียวตีสอง ควรจะจับมาลงโทษ; แต่เดี๋ยวนี้กฎหมายมันยังไม่มี. แต่ถ้าเป็น ขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณแล้วมันมี เขาไม่อนุญาตให้เด็กหญิงสาวคนเดียว ไปเที่ยวที่ไหนคนเดียว; แม้แต่กลางวัน ก็ยังต้องมีผู้ใหญ่ไปเป็นเพื่อน. นั่น

จนบรรณนิยมมันยังคืออยู่ มันจึงคุ้มครองได้, แล้วเด็กหญิงคนนั้นก็ไม่มีโอกาสที่จะเอาส่วนเกิน ด้วยการไปเที่ยวคนเดียวตีสองแล้ว, อย่างนี้เป็นต้น; ฉะนั้น การเที่ยวกลางคืน มันเป็นเรื่องเกิน ก็ควรจะเว้นเสีย.

ดูการเล่น การละเล่นทุกอย่างนี้มันเกิน มันทำให้โง่ให้หลงมากขึ้นไปอีก ก็เว้นเสีย.

เล่นการพนัน มันเป็นเรื่องโง่เกิน ก็เว้นเสีย.

คบคนชั่วเป็นมิตร นี้มันก็พวกที่อยากจะเกินด้วยกัน ก็เว้นเสีย.

เกียจคร้านทำงาน. นี้อบายमुखข้อสุดท้าย มันเกียจคร้านทำงาน เพราะมันอยากจะนอนมากเกินไป มันเห็นแก่นอนมากเกินไป ก็เว้นเสียเถอะอย่าเกียจคร้านเลย.

อบายमुख ๖ ประการนี้ มันก็คือเรื่องส่วนเกิน เราควรจะถือ และจะเว้นเสีย.

ทีนี้ เราก็มาถามตัวเองดูว่า อะไรมันเกินยังเหลืออยู่อีก ? ที่เราชอบ ๆ กันอยู่นี้ ที่เรานิยมกันอยู่นี้ มันมีอะไรที่เป็นส่วนเกิน.

อาตมาอยากจะยกตัวอย่างลงไปถึงกับว่า **ผงชूरส** ที่มาหลอกลั่นคนโง่ ๆ ให้มันชอบอ่อยนี้ มันเกินหรือไม่เกิน; ถ้าเกินก็หยุดเถอะ ผงชूरสนี้ก็หยุดเถอะ.

พวก **น้ำจิ้มทั้งหลาย** เห็นบางแห่งมันเกือบจะเต็มโตะไปแต่พวกน้ำจิ้มตั้งเกินกว่า ๑๐ ชนิด ที่เขาหลอกคนโง่ให้กินมาก ให้กินตะกละ ให้กินจุ. คนขายอาหารมันเอาน้ำจิ้มหลาย ๆ ชนิด มาหลอกให้คนมันกินอาหารมาก ๆ นี้

มันก็เกินยิ่งกว่าเกิน; แล้วคนที่กินมันก็โง่เกิน. น้ำจิ้มนี้มันก็เป็นของส่วนเกิน ก็ เลิกเสียเถอะ; ไอ้เรื่องจิ้มเพื่อให้เอร็ดอร่อยนั้นเลิกเสียเถอะ มันเกิน.

ทีนี้ก็มาคิดว่า น้ำอัดลม นี่เกินไหม? มันมีประโยชน์อะไร? ถ้าเกินก็ เลิกเสีย. แม้ที่สุดแต่ น้ำแข็ง ถ้ามันเป็นส่วนเกินก็เว้น ๆ เสียบ้าง; ถ้ายังพอมี ประโยชน์บ้าง ก็ทำเท่าที่มันควรจะทำ อย่าให้มันเกิน.

เครื่องใช้ไม้สอยทุกอย่างแหละ มันเกินไหม? ไปดูที่บ้านของแต่ละ คนมีอะไรเกิน เอาไปให้คนอื่นเสีย; เผาไฟเสียก็ยังคงดีกว่า. ถ้ามันมีเรื่องที่เกิน ลดลงอย่าให้มันมีเรื่องที่เกิน.

ที่นั่งอยู่ที่นี่ ก็มีใส่เสื้อลายตั้งหลายคน; ควรจะถามว่า เสื้อลาย นี่มัน เกินไหม? ดูให้ดี ถ้ามันเกินก็เลิกเถอะ อย่าใส่เสื้อลายเลย เพราะว่ามันต้องแพง ค่าทำให้มันลาย; แล้วเสื้อลายโดยมากนี่บางทั้งนั้นแหละ เพราะมันใส่สำหรับ ตำรวจ; ก็เห็นว่ามันเกิน ก็เลิกเสื้อลาย ใส่เสื้อธรรมดา ผ้าธรรมดา สีธรรมดา.

นี่หัวใจของศีลอุโบสถ มันอยู่ที่นี้ : เว้นการประดับประดาตกแต่งดูบ าทของหอม อะไรต่าง ๆ, ถ้ามันเกินแล้วก็เว้นเถอะ; ไม่ต้องหอมหรือเอาแต่พอ สะอาดก็พอ, และไม่ต้องประดับประดาด้วยลวดลายอะไรต่าง ๆ นานา. อะไรก็ ต้องทอง แว่นตาก็ต้องกรอบทอง ปากกาก็ต้องปลอกทอง นาฬิกาก็ต้องกรอบ ทอง; นี่มันเรื่องฉลาดหรือเรื่องโง่ดูให้ดี ๆ. บางคนก็จะแก้ตัวว่าเป็นหลักทรัพย์; นั่นมันแกล้งพูด, ไอ้ทองชนิดหนึ่งนั่นจะเป็นหลักทรัพย์ไม่ได้, แล้วก็ไม่ทันจะเป็น หลักทรัพย์อะไร.

เป็นอันว่า ขอให้ไปสรุปความเอาเองว่า อะไรเกินอะไรไม่เกิน. พอไม่
 แต่ละต้องส่วนเกิน แล้วจะเป็นการตามรอยพระอรหันต์ หรือที่เรียกว่าอุโบสถศีล
 เป็นการตามรอยพระอรหันต์. เพราะฉะนั้น เราจึงถือว่าการไม่แต่ละต้องส่วนเกิน
 นี้เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา; หรือว่าเป็นการตามรอยพระอรหันต์. จึง
 อยากจะพูดไว้ที่หนึ่งก่อนว่า ไม่ต้องคิดอะไรมาก ไม่ต้องศึกษาอะไรมากในขั้นนี้,
 ขอให้ปฏิบัติกันลงไปจริง ๆ สักข้อเดียว ว่า **ไม่แต่ละต้องส่วนเกิน**; พึงดูให้ดึนะ
 อดมาว่า **ไม่แต่ละต้องส่วนเกิน**.

ที่นี้มันมีคนยิ่งกว่านั้น คือมัน **บูชาส่วนเกิน มันหลงไหลส่วนเกิน**; มัน
 ใฝ่เงาจนบูชาส่วนเกิน; นั้นมันหนักยิ่งขึ้นไปอีก. เดียวนี้เราเอาแต่เพียงว่า **ไม่แต่ละ
 ต้องส่วนเกิน** **ไม่ถึงกับไปหลงไหลบูชา**. นี้คนยังบูชาหลงไหลส่วนเกิน ทะเลาะ
 วิวาทกันในส่วนเกิน; มีภรรยาคนเดียวไม่พอไปแอบมีไว้ที่ไหนอีกตั้งหลายคน
 หลายบ้านอย่างนี้ มันไม่รู้ว่า คำว่า “เกิน” นั้นเป็นอย่างไร.

มันยังมีอีกมากเรื่อง : **ในการสังคม ในการอะไรกันนี้ มันก็ยังมีแต่
 เกินไปทั้งนั้น**; แม้แต่ **การช่วยเหลือกัน** มันก็ช่วยเหลือกันผิด ๆ ช่วยเหลือใน
 ส่วนเกินที่ไม่มีประโยชน์อะไร. พวกที่ชอบทำสังคมสงเคราะห์นั้นแหละ จะต้อง
 ระวังให้ดี ว่าต้องสงเคราะห์เขาในส่วนที่มันไม่เกิน; ถ้าสงเคราะห์ในส่วนที่เกิน
 มันก็ไม่มีความประโยชน์อะไร, มันยังจะให้โทษ.

นี้ว่าโดยวัตถุก็เกิน; โดยการกระทำมันก็เกิน; **โดยสิทธิก็ระวังมัน
 เกิน**. เราล่วงละเมิดสิทธิของเขาเมื่อไร ก็เรียกว่าเรามันถือสิทธิมากเกินไป. การ
 ทะเลาะวิวาทนี้ มันมาจากการละเมิดสิทธิกันมากเกินไป. นี้สงวนกิเลสไว้เพื่อ

ส่วนเกิน เพราะกิเลสทำให้พอใจในส่วนเกิน ส่วนเกินมันเป็นเชื้อของกิเลส ก็ **มีกิเลสเกิน**.

ยังจะต้องนึกถึงอีกสิ่งหนึ่ง คือสิ่งที่เรียกว่า **อุดมคติ**; อุดมคตินั้นเป็นของดี แต่ถ้ามันเกินแล้วมันก็เป็นเรื่องบ้า. เด็ก ๆ ของเรามีอุดมคติบ้ากันมากขึ้น ๆ นิยมอิสระเสรีจนไม่มีขอบเขต; แล้วก็ซวยจัด จนไม่รู้ว่าจะซวยไปถึงไหนกัน, จะซวยไปทำไม. นี่อุดมคติมันเกิน อุดมคติมันเพื่อจนเป็นบ้า; ระวังให้ดีเถอะว่า **อุดมคติเกินนี้จะพาโลกให้วินาศ**.

เดี๋ยวนี้ดูกันทั่วโลก เห็นว่าทั้งโลกมันเป็นอย่างนี้ – กำลังลุ่มหลงอยู่ในส่วนเกิน แย่งชิงส่วนเกิน แล้วก็รบราฆ่าฟันกันด้วยส่วนเกิน : **นายทุน** ก็ต้องการส่วนเกิน, **กรรมกร** ก็ต้องการส่วนเกิน, ปัญหาเรื่องนายทุนกับชนกรรมาชีพ ก็คือเรื่องส่วนเกิน. ถ้านายทุนไม่เอาส่วนเกินมันก็ไม่เกิดนายทุนขึ้นมา มันมีแต่เศรษฐกิจบุญ ก็ไม่มีปัญหาอะไร; ถ้ากรรมกรที่ยากจนไม่ต้องการส่วนเกิน มันก็ไม่มีปัญหาอะไร ที่จะต้องไปทำลายนายทุน.

เดี๋ยวนี้ ในระดับกรรมกร ระดับสลัมนั่นนะ **ในหมู่สลัม ก็มีส่วนเกิน**. ไปดูเถอะ มีตู้เย็นโน่น มีทีวีสี มีสเตอริโอเสียง ในสลัมนะ ในระดับกรรมกรชั้นต่ำ ที่เขาจะแย่งยึดคนมั่งมีนี้ มันก็ยังมีอย่างนี้; กรรมกรทั้งหลายก็ยังอยากจะมีสิ่งเหล่านี้ เพราะว่ามันอยาก; มันก็มุ่งหวังส่วนเกินด้วยกันทั้งนั้น.

พอไม่หวังส่วนเกิน แล้วมันก็หยุดลงได้มาก; เศรษฐกิจในครอบครัวนั้นจะดีขึ้นมาก จะมีค่าใช้จ่ายน้อยลง. เดี่ยวนี้เงินเดือนสัก ๑,๐๐๐ บาท จ่ายค่า

สูบบุหรี่เสียตั้ง ๑๐๐ บาท ๒๐๐ บาทต่อเดือน; พอไม่สูบบุหรี่ซึ่งเป็นส่วนเกินเงินมันก็เหลือไปใช้อย่างอื่น. เมื่อไม่กินเหล้า เมื่อไม่สูบบุหรี่เพียง ๒ อย่าง ไม่มีส่วนเกินข้อนี้แล้ว ครอบครัวนั้นมันก็มีเศรษฐกิจดีขึ้น. เราควรจะมองกันในลักษณะอย่างนี้ คือมันเป็นเรื่องจริงที่สุด.

ทีนี้ก็มาดูในหมู่พุทธบริษัทเราเนี่ย อาตมาไม่เกรงใจใครนะ, พูดแล้วก็พูดนะ; ทีนี้ก็พูดถึง หมู่พุทธบริษัทเราแท้ ๆ เนี่ย มันก็ยังมีพวกที่บ้าส่วนเกิน. พวกพุทธบริษัทก็ยังทำอะไรเหมือน ๆ กับคนที่ไม่ใช่พุทธบริษัท ยังกินเกิน ยังเล่นหัวเกิน; ยังไม่อยากจะถือศีลอุโบสถ มันยังตะกละมากเกินไป ไม่เว้นอาหารส่วนเกิน มันยังพ้อรำข้าวร้องอะไรกันมากเกินไปเหมือนกับคนบ้า มันชอบสะสมเครื่องใช้ไม้สอยชนิดที่เป็นส่วนเกิน แม้ในหมู่พุทธบริษัท.

และคำว่า “พุทธบริษัท” เนี่ย กินความมาถึงพวกพระภิกษุในวัดในวาด้วยนะ, ไม่ใช่เฉพาะแต่คฤหัสถ์ที่อยู่ที่บ้าน. เนี่ยแหละพุทธบริษัทมันก็ยังกินส่วนเกิน จะเห็นได้ง่ายที่สุด ว่าพุทธบริษัทนี้ยังเอาส่วนเกิน และเห็นได้ทันที; พออาตมาพูดขึ้นก็เห็นทันทีใช่ไหม ว่าพุทธบริษัทก็ยังเป็นอยู่ด้วยส่วนเกิน.

ที่มันละเอียดอ่อนที่สุดนั่น ก็คือว่า พุทธบริษัทนี้ก็ยังมีบุญที่เป็นส่วนเกิน; บุญที่เป็นส่วนเกินนี้ฟังดูใหม่ ? พระพุทธเจ้าท่านตรัสคำหนึ่งซึ่งเรียกว่า โอปรทิ กุ ๐ ๐ ๐ คือ บุญที่ยังเนื่องกันอยู่กับอุปรทิ; อุปรทิคืออุปาทาน ยึดมันถือมันเป็นตัวกู-ของกู. ขึ้นชื่อว่าบุญแล้วก็ไม่มีอะไรมากไปกว่า ที่จะให้ไปสู่สุคติ; ถ้าสุคติมันพอดีพอเหมาะก็ไม่เป็นไร. เดียวนี้มันเป็นสุคติของคนที่มีกิเลส

หนา หลงใหลในกามารมณ์ มันจึงชอบบุญ มันจึงบำบุญ. อย่างนี้ก็ต้องถือว่า มัน เป็นบุญที่เป็นส่วนเกิน; บุญที่เป็นที่ตั้งของกิเลส เป็นที่ตั้งของอุปธิหรืออุปาทาน นั้นเอง.

นึกแล้วก็น่ากลัว ว่า พุทธบริษัทไม่เพียงแต่มีวัตถุเกิน หรือมีการ กระทำเกิน ตามประสาชาวบ้าน; ยังมีการกระทำเกินในส่วนที่เรียกกันว่าบุญ กุศล. ถ้าคำว่ากุศลมีความหมายถูกต้อง มันก็ยังค่อยยังชั่วหน่อย เพราะว่ากุศลนี้ มันตัดกิเลส. แต่คำว่า “บุญ” นั้นแปลอนิถิตยิวสังเสริมกิเลสชั้นละเอียดอ่อนที่สุด คืออยากคืออยากมีความสุขไม่มีที่สิ้นสุด ในสวรรค์วิมานอะไรกันก็ไม่รู้. ต้องระวัง บุญส่วนนี้ มันจะเกินไป; บุญส่วนนี้แหละที่เป็นที่ตั้งแห่งความเมา ที่เขาดำกันว่า ใ้อ “เมานบุญ” นั้นนะ. ถ้าบุญกุศลแท้จริงมันไม่เมาได้ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเมา; ถ้าเมามันเป็นบุญที่เป็นส่วนเกิน. ระวังให้ดี ๆ พุทธบริษัทเราอย่าไปเมานบุญที่เป็น ส่วนเกินเข้า.

ที่นี้มาพูดถึงพุทธบริษัทที่แท้จริง ก็ต้องพูดว่า “ไม่”, คือตรงกันข้าม แหละ; “ไม่” นี้คือตรงกันข้ามจากพวกที่เมาในส่วนเกิน : **ไม่บูชาส่วนเกิน ไม่ เตะต้องส่วนเกิน.** อย่าว่าแต่ถึงบูชาเลย แม้เตะต้องก็ไม่เตะต้อง; เพราะว่า ถ้าถือศีลอุโบสถอยู่อย่างถูกต้องแล้ว มันเตะต้องส่วนเกินไม่ได้ อย่างที่อธิบาย มาแล้ว.

ที่นี้พุทธบริษัทที่แท้จริง **ไม่กินเกิน ไม่อยู่เกิน ไม่อะไรเกิน,** แล้วมันก็ เหลือช; เหลือกก็เอาไปไหนละ ไม่ต้องเอาไปเผาไฟ ไม่ต้องเอาไปทิ้งทะเลที่ไหน, **เอาไปช่วยคนอื่น เอาไปช่วยสังคม เอาไปช่วยโลกเสียเลยดีกว่า.** ฉะนั้น ในการ

แสวงหาโดยสุจริตนั้น ไม่มีขอบเขต คือให้ทำได้โดยไม่ต้องกลัวเกิน; การทำความดี การทำหน้าที่ที่ตนจะต้องทำนี้ ตามสติปัญญาสามารถไม่มีผิดพลาดนี้ เราจะมีหลักที่ตรงกันข้าม คือไม่มีส่วนเกิน.

ใครมีสติปัญญาเท่าไร ก็หาเงินหาทองหาอะไรให้เต็มที่เกิด อย่างกลัวว่า มันจะเกิน; แต่ถ้ามันเกินกำลังเกินสติปัญญา นั้นแหละเรียกว่าเกิน มันจะผิดพลาด แล้วมันจะวินาศเหมือนกัน. ฉะนั้น การที่ทำความดีหาประโยชน์อย่างถูกต้องนี้ หาได้โดยไม่ต้องกลัวเกิน; แต่เมื่อมันได้มามาก ๆ แล้ว อย่าเอามาเกินมาใช้ในลักษณะที่เกิน.

ต้องกินอยู่แต่พอดี แล้วก็ไม่ได้เกิน; พอไม่เกินไปนั้นก็เหลือ, พอเหลือก็เอาไปช่วยคนอื่น, ช่วยพระศาสนา กระทั่งช่วยโลก. ฉะนั้นจึงเป็นที่แน่นอนว่า ไม่ต้องกลัวว่า เราจะทำนาเกิน ทำสวนเกิน ทำอะไรเกิน, ไม่เป็นไร ทำเต็มที่ของสติปัญญา; ถ้าได้มากเกินกินกินใช้ ก็ไปช่วยคนอื่น อย่าเอามากินเองให้เกิน, เกี่ยวกับกินเองนี่อย่าให้มันเกินเป็นอันตราย.

การไม่แตะต้องส่วนเกิน มีอานิสงส์ทั้งกับส่วนตนและผู้อื่น

ที่นี้จะคู่ต่อไปถึง อานิสงส์ : เมื่อถือศีลไม่แตะต้องส่วนเกิน, โดยเฉพาะอย่างยิ่งฆราวาสทั้งหลาย โดยเฉพาะที่กรุงเทพฯ นะ ที่มันมีอะไรเกินมากนักนะ, ถ้าเขาหยุดเกินกันเสียที มันจะมีประโยชน์อย่างไร ?

เราจะดูว่า มันเป็นเรื่องพ่วงกันอยู่ ๒ เรื่อง คือ ส่วนตัวเรา กับ ส่วนผู้อื่น; เมื่อส่วนตัวเรา ไม่เอาส่วนเกิน ไม่กินส่วนเกิน ไม่แตะต้องส่วนเกิน ก็

ลองคิดว่าอะไรจะเกิดขึ้น ? ค่าใช้จ่ายมันจะน้อยลง เศรษฐกิจในครอบครัวมันจะดีขึ้น; เงินมันจะเหลือมาก พูดอย่างนั้นดีกว่า. นี้เรียกว่า **เศรษฐกิจมันจะดีขึ้น** ไม่คับแคบเหมือนแต่ก่อน.

พวกที่ว่า “เงินเดือนไม่พอใช้” นะ ช่วยถือศีลข้อนี้กันเสียสักหน่อย : ศีลไม่แต่ต้องส่วนเกินนั่นแหละ ถือเดือนเดียวเงินจะพอใช้ เงินเดือนจะพอใช้; เพราะมันยังแยกออกไปเป็นส่วนเกินได้มาก ที่เป็น ๆ กันอยู่. ไปถามดู ถามตัวเองดูเถอะ บุหรี่กินไหม ? เหล้ากินไหม ? หนังละครกินไหม ? อาบอบนวดกินไหม ? อะไรกินไหม ? กินเอาออก เดี่ยวเงินเดือนก็พอใช้. อานิสงส์ข้อนี้ก็คือว่า **เศรษฐกิจในครอบครัวมันจะดีขึ้น**.

ที่นี้ก็มา **ดูอนามัย** คือร่างกายของบุคคลนั้น มันจะแข็งแรงจะมีอนามัยดี เพราะไม่ไปสุรุษสุร่าย ใช้กำลังงานในส่วนเกิน ทำลายร่างกายในส่วนเกิน ร่างกายก็สบาย อนามัยทางกายก็ดี; ก็เลยเป็นคนสบายไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ.

ที่นี้ **ดูทางจิต** มันก็เป็นจิตดี คือเป็นคนที่มีจิตใจเป็นปกติ มันคง มีสมาธิ; เรียกว่าอนามัยทางจิตก็ดี เหมือนกับที่อนามัยทางกายมันก็ดี.

ที่นี้ **ทางวิญญาณ** สูงขึ้นไป คือทางสติปัญญา; มันก็ดีอีกแหละ เพราะมันมีสติปัญญาสมบูรณ์ มีสติปัญญาถูกต้อง ไม่โง่ ไม่หลง ไม่อะไร. คนที่ไม่แต่ต้องส่วนเกินนี้ ไม่มีทางจะโง่ได้ ก็เลยทางสติปัญญาที่ดี.

ดีถึง ๔ อย่าง คือ ทางเศรษฐกิจก็ดี อนามัยทางกายก็ดี อนามัยทางจิตก็ดี แล้วสติปัญญาหรือดวงวิญญาณนั้นก็ดี. นี่อานิสงส์สูงสุดที่ทุกคนจะได้รับจากศีลที่ไม่แต่ละต้องส่วนเกิน.

ที่นี้ยังมีดีพิเศษ อีกข้อหนึ่ง คือเกี่ยวกับว่า **มีเวลาที่จะประกอบกรรมดี.** ข้อนี้จะตั้งปัญหาขึ้นมาว่า เมื่อท่านสมทานการไม่แต่ละต้องส่วนเกิน, แล้วพอวันเสาร์วันอาทิตย์ เป็นวันหยุดงานหยุดราชการนั้นจะไปไหน? สมมติว่าอยู่ที่กรุงเทพฯ แล้วถือศีลไม่แต่ละต้องส่วนเกิน; พอวันเสาร์วันอาทิตย์จะไปไหน? จะไปบางแสน ไปพัทยา ไปอาบอบนวด ไปไหนมันก็ไปไม่ได้ทั้งนั้น เพราะเป็นส่วนเกิน เลยติดอยู่ที่บ้าน. นี่จะมีเวลาพักผ่อนที่แท้จริง จะมีเวลาอบรมลูกอบรมหลานตาตำ ๆ ให้มันดีขึ้น.

เดี๋ยวนี้เขาพูดกันว่า พ่อแม่ไม่มีเวลาที่จะดูแลลูกหลานด้วยตนเองถึงไว้กับคนใช้, เวลาไม่พอ ไม่มีเวลาที่จะอยู่กับลูกกับหลานตาตำ ๆ ที่บ้าน; คือทั้งพ่อทั้งแม่มันไปบ้าส่วนเกินกันทั้งนั้น จนวันเสาร์ก็ไม่พอวันอาทิตย์ก็ไม่พอ, มันออกไปบ้าส่วนเกินกัน. พอถือไม่เอาส่วนเกิน มันก็ไม่รู้จะไปไหน มันต้องอยู่ที่บ้าน, มันก็ได้อบรมลูกอบรมหลาน ได้พักผ่อน ได้อ่านหนังสือธรรมะ.

ที่พูดว่า “ไม่มีเวลาจะอ่านหนังสือธรรมะ” นั้น มันไม่จริงนี่, เพราะมันไปใช้เวลาไปหาส่วนเกินเสียหมด; พอมันปิดส่วนเกินอย่างเดียวนั้นแหละ มันก็มีเวลาที่จะพักผ่อน มีเวลาที่จะอ่านหนังสือธรรมะ มีเวลาที่จะดูแลลูกหลานด้วยตนเอง; จะไปวัดก็ได้. แต่เขาพูดว่า วัดเดี๋ยวนี้ก็หาไปยาก คือมักจะไม่ค่อยเป็น

วัด ไม่ค่อยจะเป็นวัด; บางทีวัดจะไปชวนให้ทำส่วนเกินเสียอีกเขาก็ไม่ไป ก็ตามใจเขา; แต่เขาอยู่ที่บ้านก็ได้ อย่าไปตะต๋องส่วนเกิน. นี่ก็เป็นอานิสงส์อีกข้อหนึ่ง คือเขาจะมีเวลาที่ทำสิ่งที่เขาควรจะทำได้มากขึ้น. นี้เรียกว่า อานิสงส์ส่วนตน มันมีมากมายถึงอย่างนี้, ถ้าไม่ตะต๋องส่วนเกิน.

ทีนี้ก็จะพูดถึง อานิสงส์ที่เกี่ยวกับผู้อื่น : ถ้าเราไม่เอาส่วนเกินโลกนี้ก็ไม่มีปัญหาที่ยื้อแย่งกันอยู่อย่างเดี๋ยวนี้. การกระทบกระทั่งต่าง ๆ นานา เกิดคดีเกิดอาชญากรรมอะไรต่าง ๆ มันล้วนแต่มาจากส่วนเกิน; ถ้าหยุดเอาส่วนเกิน สิ่งเหล่านี้มันก็ไม่มี. คนบ้ากามารมณ์ที่คอยข่มขืน หาโอกาสทำอาชญากรรมทางเพศนี้ ก็เพราะมันบ้าส่วนเกิน เกินเป็นบ้า; อย่างที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์อยู่จะทุกวันนี้แหละ มันบ้าส่วนเกินทางกามารมณ์. ถ้ามันไม่มีการเอาส่วนเกินในทางนี้ มันก็อยู่กันอย่างสงบ คือเป็นสังคมที่สงบ เป็นประโยชน์แก่คนทุกคนที่เราเรียกกันว่าผู้อื่นนั่นแหละ ก็จะมีคามสงบ.

ถ้าจะพูดให้กว้างออกไปอีก ก็พูดว่า พอถือศีลไม่ตะต๋องส่วนเกินเท่านั้น ลัทธิเลวร้ายหลาย ๆ อย่าง จะสูญสิ้นไปจากโลกในพริบตาเดียว; ลัทธิยื้อแย่งส่วนเกิน ที่เรียกว่าสังคมนิยมบ้าเลือดอะไรก็ตามเถอะ ที่มันเป็นการยื้อแย่งเพื่อส่วนเกิน แล้วมันก็จะสิ้นสุดลงทันที. เพราะมีการแย่งส่วนเกิน หรือมีการได้เปรียบเสียเปรียบในเรื่องส่วนเกิน ก็เกิดลัทธินี้ขึ้นมาต่อสู้ทำลายล้างกัน. พอเกิดไม่เอาส่วนเกิน ลัทธิเหล่านี้ก็ตายเอง ตายไปเอง ตายหมดสิ้นลงไปทันทีจากโลกนี้ คือลัทธิที่ไม่พึงปรารถนาที่จะหมดสิ้นไปจากโลกนี้ทันที; ถ้าทุกคนเกิดไม่เอา

ส่วนเกิน เพราะว่ามันเหลือกินเหลือใช้ สงเคราะห์เพื่อนฝูงซึ่งกันและกัน จนไม่มีใครเดือดร้อนและขาดแคลน.

นี่อานิสงส์ส่วนผู้อื่น คือไม่มีปัญหาที่เกี่ยวกับการขี้อแย้งส่วนเกินกันในโลกนี้อีกต่อไป : ในประเทศหนึ่งก็ไม่มี ในบ้านเมืองหนึ่งก็ไม่มี ในครอบครัวหนึ่งก็ไม่มี; นี้ขอให้ลึกลับให้ดี ๆ.

ทีนี้ก็อยากจะพูดเสียเลยว่า ถ้าไม่ตะต่องส่วนเกินกันแล้ว อานิสงส์สูงสุดนั้นจะไปถึงพระนิพพาน. ผู้ที่ไม่ตะต่องส่วนเกินโดยแท้จริงนั้น จะไปถึงพระนิพพาน เพราะว่ามีนิพพานนั้นคือสิ้นกิเลส; ถ้าไม่มีการตะต่องส่วนเกิน กิเลสไม่มีทางจะเกิด ทางตาก็ดี ทางหูก็ดี ทางจมูกก็ดี ทางลิ้นก็ดี ทางกายก็ดี ทางผิวหนังก็ดี ทางจิตใจก็ดี ไม่มีอวิชาที่จะมาคอยกอบโกยส่วนเกินแล้ว กิเลสเกิดไม่ได้ เป็นการป้องกันไม่ให้กิเลสเกิดได้. เมื่อกิเลสไม่เกิดได้ นาน ๆ เข้าก็สูญสิ้นไป, อนุสัยแห่งกิเลส เชื้อแห่งกิเลส ความเคยชินแห่งกิเลส ก็หมดไป; มันก็ใกล้พระนิพพานเข้าไปทุกที จนกระทั่งถึงพระนิพพานเป็นที่สุด เพราะว่าไม่มีที่ตั้งของกิเลส เพราะว่ากิเลสนั้นมันมีที่ตั้งอยู่ที่การตะต่องส่วนเกิน. พอไม่ตะต่องส่วนเกิน กิเลสไม่มีที่ตั้ง, ไม่มีที่ตั้งแห่งกิเลส กิเลสก็ไม่มี; ก็เรียกว่านำไปสู่พระนิพพานได้ เพราะการที่ไม่ตะต่องส่วนเกิน.

นี่อานิสงส์มันมีมากถึงอย่างนี้ : อานิสงส์อย่างโลก ๆ ก็อยู่กันสบายทั้งเราและผู้อื่น, อานิสงส์สูงสุดอย่างโลกุตระก็นำไปสู่พระนิพพาน; เพราะว่าไม่ตะต่องส่วนเกิน เพียงคำเดียวสั้น ๆ. นี้จึงถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา.

การไม่เอาส่วนเกินเป็นความสมมูลตามกฎของธรรมชาติ

เฮ้, ที่นี่ จะขอเวลาอีกสักเล็กน้อย ที่จะชี้แจงแบบที่เรียกว่า ช.ต.พ. คือพิสูจน์ เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ต้องพิสูจน์; แล้วก็จะพิสูจน์แบบวิภาษเสียด้วย คือพวก *dialectic*, แต่เรามันเป็น *spiritualism* ไม่ใช่ *materialism* : เป็นเรื่องทางจิตใจ จะพิสูจน์ด้วยวิธี *dialectic* คือวิภาษ จะชี้ให้เห็นด้วยเหตุผลที่มีวัตถุประสงค์.

จะตั้งข้อที่เป็นสัจจะขึ้นมาว่า “การไม่แตะต้องส่วนเกิน ไม่เอาส่วนเกินนั้น มันเป็นความถูกต้องตามธรรมชาติ”. กฎของธรรมชาตินั้นไม่ต้องการให้ใครเอาส่วนเกิน, ใครเอาส่วนเกิน คนนั้นทำผิดกฎของธรรมชาติ. ให้อูไปถึงธรรมชาติ ว่ามันต้องไม่มีอะไรเกิน มันจึงจะอยู่ได้; ถ้ามันเกินมันก็วินาศเท่า ๆ กับว่ามันขาด. ถ้ามันขาดมันก็วินาศ, ถ้ามันเกินมันก็วินาศ; แต่เรื่องขาดนี้ เราไม่ต้องไปห้ามเขาหรอก เพราะไม่มีใครชอบขาด มันไม่ต้องการที่จะขาด มันต้องการแต่ที่จะเกิน, สำหรับมนุษย์นะ; เราก็เลยพูดกันแต่เรื่องว่า อย่าไปเอาที่มันเกิน มันผิดกฎธรรมชาติ. อย่างว่ามันมีอะไรเกิน มันก็ตาย; อย่างต้นไม้นี้ ใต้น้ำเกินก็ตาย, ให้อาหารเกินก็ตาย, ใต้อสงแดดเกินก็ตาย, ใต้อะไรเกินมันก็ตาย.

สัตว์เดรัจฉานมันกินอยู่แต่พอดีโดยธรรมชาติ เพราะมันไม่มีอะไรล่อหลอก. แล้วสัตว์เดรัจฉานไม่สูบบุหรี่ ไม่กินเหล้า ไม่อะไรต่าง ๆ; สุนัขของอาตมาทุกตัว ไม่กินขนมเค้กที่มีกลิ่นหื่น, อีกตัวหนึ่งน่าจะจับให้มันกินอย่างไร ยัดเข้าไปในปากอย่างไร มันก็ไม่กินหรอก ขนมเค้กที่มีกลิ่นหื่นนะ; แต่คนเขา

ชอบ มันแพ่งด้วยขนมเค้กชนิดที่มีกลิ่นเหล่านี้; นี้เราจะบอกว่า สุนัขมันไม่กินเหล่านี้ เป็นที่แน่นอน. มันไม่กินในสิ่งที่มันเกินกว่าที่ธรรมชาติกำหนดไว้.

ทีนี้ พอมาเป็นคนขึ้นมาทีนี้ ทีแรกมันก็ไม่กินกิน, แต่พอความเจริญเกิดขึ้น มันก็กินกิน เพราะรู้จักทำให้เอร็ดอร่อย จนว่าอ้อมแล้วก็ยังอยากจะกิน. คุณความโง่ความบ้า ของศิลปะหรือวัฒนธรรมสมัยนี้ : ปรงอาหารให้เอร็ดอร่อยสวยงาม ทางกลิ่น ทางรส ว่าขนาดคนที่มันอ้อมมาแล้วมันก็ยังอยากจะกินอีก. นี้โลกที่กำลังโง่ วัฒนธรรมที่กำลังบ้า ศิลปะที่กำลังทำลายโลก. เรื่องปรงอาหาร เรื่องประดับประดาเกี่ยวกับการกินการอยู่นี้มันเป็นเรื่องที่ทำให้กินกิน; แล้วก็มาเทียบกันว่าโลกนี้ไม่มีสันติภาพ, โลกนี้ไม่มีความสงบ; เพราะมันทำผิดกฎธรรมชาติ.

เราต้องมีความพอดี ไม่มากไม่น้อย เรียกว่าสมดุล โลกนี้มันจึงจะอยู่ได้, ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาวทั้งหลาย ก็จะอยู่ได้เพราะไม่มีอะไรเกิน. พอมีอะไรเกิน หรือว่าแม่น้ำหนักเกิน มันก็หกคะเมนเท่านั้น มันอยู่ไม่ได้; ฉะนั้น ความสมดุลนั้น ก็คือไม่เกิน. ทีนี้เราก็ค้นหาความสมดุลไว้เสมอ; พิสูจน์ได้ว่า ความสมดุลนี้จะทำให้อยู่ได้.

ฉะนั้น การที่ไม่เอาส่วนเกินนี้เป็นการทำอนุโลมตามกฎของธรรมชาติ, มีหลักวิชาตามวิถีทางวิทยาศาสตร์ ที่มองเห็นได้ด้วยตา ไม่ต้องคาดคะเน. นี้เป็นการพิสูจน์ ที่ทุกคนอาจจะมองเห็นได้ หรือจะพิสูจน์ได้ว่ามันเป็นกฎของธรรมชาติ. อย่าทำให้เกินเลย พอเกินแล้วก็เป็นกิเลสแหละ; ถ้าไม่เกินแล้วก็ไม่เกิดกิเลส กิเลสก็จะเหือดหายไป เพราะไม่มีอะไรเกินสำหรับเป็นที่ตั้งของกิเลส.

ฉะนั้น ขอให้สนใจต่อไปว่า พระพุทธศาสนาที่มีหลักเป็นมัชฌิมา-ปฏิบัติ ไม่แต่ต้องส่วนเกินนี้ เป็นความถูกต้องอย่างยิ่ง; ขอให้ถือไว้เป็นหลักตลอดกาล จะที่พ้นปีมาแล้ว และจะอีกที่พ้นปีก็ตามใจ ยังถูกต้องเหมือนกับว่าเมื่อวานนี้ ยังเหมือนกันอยู่ทุก ๆ วัน ว่ามันถูกต้อง. นี้เราจะรักษาไว้ซึ่งหลักเกณฑ์อันนี้; เมื่อจะเอามาให้ถือกันง่าย ๆ ฟังกันง่าย ๆ ก็มาสรุปอยู่ในคำว่า ไม่แต่ต้องส่วนเกิน.

ดังนั้น เป็นอันว่า อาตมาก็ได้ฝากไว้กับท่านทั้งหลายในวันนี้ว่า ไม่แต่ต้องส่วนเกิน มีการประพฤติปฏิบัติไม่แต่ต้องส่วนเกิน นี้เป็นแก่นพระพุทธศาสนาสำหรับคนทั่วไป, เพื่อประโยชน์ที่จะอยู่เป็นผาสุกในโลกนี้ จนกระทั่งถึงพระนิพพาน ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมาแล้ว.

ที่นี้ สำหรับภิกษุสามเณรทั้งหลาย ที่ตั้งใจมาอบรมวิธีการสอนศีลธรรมนี้ ผมก็ขอสรุปชี้อีกทีหนึ่งว่า นี่คือนิติวิธีที่พวกคุณจะต้องไปทำ : คุณจะต้องไปศึกษาค้นคว้า หาคำพูดที่มันมีความหมายกะทัดรัด รัดกุม ครอบคลุมหลักพระพุทธศาสนา; แล้วมาเรียกชื่อให้เขาเสียใหม่ว่า แทนที่จะเรียกชื่อว่า “ศีลอุโบสถ” ก็มาเรียกชื่อเสียใหม่ว่า “ศีลไม่แต่ต้องส่วนเกิน” นั่นแหละคือศีลอุโบสถ.

ถ้าพูดว่า “ศีลอุโบสถ” เขาสั้นห้วน, พอพูดว่า “ศีลไม่แต่ต้องส่วนเกิน” นี้เขาสนใจ; มันเป็นอย่างนี้. แล้ว “ศีลไม่แต่ต้องส่วนเกิน” นี้ก็จะแก้ปัญหาทั้งโลกได้ด้วย, ฉะนั้น ทั้งโลกจะสนใจ; แล้วมันไปสมคัลล่อกับหลักในศาสนาทั้งหลายทั้งปวง ที่เขาก็มีกฎเกณฑ์อย่างเดียวกัน คือไม่ให้แต่ต้องส่วนเกิน ให้มี

ความอดกลั้น บังคับตัวเองไม่ให้ไปแตะต้องส่วนเกิน. ดังนั้น ศิลที่เรียกกันว่า “ศีลอค” นั้น มันก็มีอยู่ในทุก ๆ ศาสนา; โดยใจความแล้วมันก็คือ “ไม่ให้แตะต้องส่วนเกิน”.

นี่ขอให้พวกคุณที่จะไปเป็นครูบาอาจารย์สอนศีลธรรม หรือไปสอนครูที่สอนศีลธรรมอีกต่อหนึ่งก็ตาม, ได้รับทราบไว้ด้วยว่า เราจะต้องรู้จักเลือกหาคำมาใช้ ในการสั่งสอนศีลธรรมนั้น ให้คำนั้นมันเป็นคำที่เข้าใจได้ทันที แล้วดึงดูดความสนใจสูงสุด; แล้วคนทั้งหลายก็จะพากันประพฤติตามกฎเกณฑ์อันนั้น ที่เดี๋ยวนี้เขาหาว่าโง่งมงายพ้นสมัย, กลายเป็นสิ่งที่ทันสมัยเอี่ยมจิ้มมาอีก. นี่ขอฝากไว้กับพระเณรทั้งหลายอย่างนี้.

ในที่สุดนี้ ก็เป็นการสมควรแก่เวลา สำหรับการบรรยายในวันนี้, และสมควรแก่อาตมาที่ไม่ค่อยจะสบาย เร็วแรงไม่ค่อยจะมี ก็ต้องหยุดการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้ก่อน; ให้โอกาสแก่พระคุณเจ้าทั้งหลาย ท่านก็จะได้สวดบทพระธรรม ซึ่งเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจให้เราประพฤติศีลไม่แตะต้องส่วนเกินกันให้อิ่ง ๆ ขึ้นไปทุกคน.

ธรรมสังฆปกิณณกะ

- ๒ -

๑๔ มกราคม ๒๕๒๑

เรื่องของวันเด็ก

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์เป็นครั้งที่ ๒ แห่งภาคมาฆบูชาในวันนี้, จะได้กล่าวเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ คือเป็นเรื่องไม่ติดต่อกันเป็นชุด อย่างที่เรียกว่า **ธรรมสังฆปกิณณกะ** ต่อไปตามเดิม. ในวันนี้จะกล่าวโดยหัวข้อสั้น ๆ ว่า เรื่องของวันเด็ก; เพราะว่าเหตุอันนี้มันมาตรงกันพอดีกับวันที่สมมติกันว่าเป็นวันเด็ก จึงเห็นว่าควรจะได้พูดกันถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวันนี้ โดยใจความที่สำคัญถึงขนาดที่เรียกว่า เป็นธรรมสังฆะ.

ท่านทั้งหลายก็ทราบได้คืออยู่แล้วว่า วันนี้เป็นวันเด็ก; แต่คำว่าเด็กในที่นี้มันมีความหมายเฉพาะที่รู้จักกันอยู่ คือเด็กที่กำหนดโดยอายุของร่างกาย เพิ่งเล็งถึงเด็กที่มีอายุทางร่างกายยังน้อยอยู่. ที่นี้เราจะต้องดูให้ดีว่า มันยังมีเด็กอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่ได้คำนวณอายุโดยทางร่างกาย แต่เป็นการ กำหนดอายุโดยทางสติปัญญา; ในภาษาที่ใช้ในการจัดการศึกษา เขาก็มีวิธีการคำนวณอายุโดยนัยนี้ที่เรียกกันทั่ว ๆ ไปว่าไอคิว คือมันเป็นการคำนวณอายุของ *intellect* ว่าเขามีสติปัญญาอย่างน้อยเท่าไร ควรจะถือว่ามียุสักระเท่าไร.

เด็กมีความหมายได้ทั้งทางภาษาคนและภาษาธรรม

ฉะนั้น เด็ก ๆ ของเราทุกคนจึงมีอายุอยู่ ๒ อายุ คือ อายุทางร่างกาย นี้ อย่างหนึ่ง, แล้ว อายุทางสติปัญญา อีกอย่างหนึ่ง; เกิดเป็น ๒ อย่างกันอยู่, และแตกต่างกันอย่างชนิดที่ จะเอามาพุดรวมกันคราวเดียวไม่ได้. ท่านลองคิดดูให้ดีเถอะ มันเอามาพุดรวมเป็นเรื่องเดียวกันไม่ได้; หรือถ้าจะใช้ถ้อยคำที่เราใช้กันอยู่ในฝ่ายธรรมะ เรามีถ้อยคำอยู่เป็น ๒ ประเภท คือถ้อยคำที่ใช้ใน ภาษาคน อย่างหนึ่ง, และถ้อยคำที่ใช้ใน ภาษาธรรม คือพระธรรม อีกอย่างหนึ่ง.

อายุที่เอาร่างกายเป็นหลักนี้ คืออายุในภาษาคน; ส่วนอายุที่เอาความมากน้อยแห่งสติปัญญาเป็นหลัก นั้นแหละคืออายุในภาษาธรรม. เรื่องของภาษากับภาษาธรรม เอามาพุดเป็นเรื่องเดียวกันไม่ได้, ต้องแยกพุดกันคนละคราว.

ที่นี้ในวันนี้เป็นวันเด็กที่กำหนดกัน โดยอายุทางร่างกาย หรือเด็กในภาษาคนนั่นเอง; เาคนที่มียุยังน้อยโดยการเกิดมาทางร่างกายนี้ว่าเป็นเด็ก, สมมติวันนี้ว่าเป็นเด็ก มีเรื่องที่ต้องพูดกันโดยเฉพาะอย่างหนึ่ง.

ที่นี้มันยังมีความเป็นเด็กในทางสติปัญญา, หมายความว่ามันไม่รู้อะไรเท่าที่ควรจะรู้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางพระศาสนา คือในทางพระธรรม; จึงมีคนบางคนหัวหงอกแล้วก็ยังเป็นเด็กอมมือ ในทางภาษาธรรม หรือว่าภาษาศาสนา, แล้วก็เด็กบางคนตายเข้าใจไปเลย ตายเสร็จแล้วก็ยังเป็นเด็กในทางพระศาสนา คือไม่รู้อะไรอย่างที่จะเรียกได้ว่าเป็นผู้ใหญ่เลย แล้วมันก็ตายไปแล้ว.

ท่านทั้งหลายจะต้องมีความบริสุทธิ์ใจ ที่จะพิจารณาตัวเองว่าเรากำลังเป็นเด็กในทางภาษาธรรมอยู่หรือเปล่า : เป็นนักเรียนชั้นสูงแล้ว เป็นครูบาอาจารย์แล้ว เป็นพ่อบ้านแม่เรือนแล้ว นั่งอยู่ที่นี้ก็มาก, แต่ว่ายังเป็นเด็กอมมือในทางภาษาธรรมอยู่หรือเปล่า. ถ้าท่านเห็นว่า มันยังมีความเป็นเด็กอมมือในทางภาษาธรรมอยู่แล้ว, เราก็ต้องแยกพูดเรื่องเด็กนี้เป็น ๒ เรื่อง; คือเด็กในภาษาคนเอาอายุทางร่างกายเป็นหลัก นี่เรื่องหนึ่ง, แล้วเด็กในทางภาษาธรรมเอาสติปัญญาโดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวกับพระศาสนาเป็นหลัก นี่ก็อีกพวกหนึ่ง; เป็น ๒ พวกกันอยู่อย่างนี้.

เด็กในภาษาคน เอาอายุทางร่างกายเป็นหลัก

แล้วอาตมาก็จะพูดถึงเรื่อง **เด็กในภาษาคน** ก่อน เพราะวันนี้มันเป็นวันเด็กอย่างตามความหมายในภาษาคน. เด็กวันนี้มีอายุน้อย แล้วก็จะเป็นผู้ใหญ่ในวันหน้าไปตามลำดับของเวลา. เป็นผู้ใหญ่นิดไหนกัน ? ก็เป็นผู้ใหญ่ตามภาษาชาวบ้านชาวโลกตามธรรมดาสามัญ, แต่มิได้เป็นผู้ใหญ่ตามทางแห่งพระศาสนาขอให้ระวังไว้ก่อน.

เด็กวันนี้ก็ยังเป็นเด็ก, เขาจัดวันนี้เป็นวันเด็กเพื่ออะไรก็ยากที่จะพูดได้; อาตมาก็สังเกตดูใคร่ครวญดูอยู่เสมอ ก็ยังไม่เข้าใจได้ว่าเขาจะจัดวันเด็กกันในรูปใด. ฟังดูทางวิทยุบ้าง ทางอื่น ๆ บ้าง คุณก็ไม่มีอะไรที่แปลกออกไปอย่างที่เขากันอยู่กับเด็ก ๆ ในวันอื่น, ในวันอื่น ๆ; เพียงแต่นี่ก็ทำให้มันมาก ทำให้มันแน่นหนาไปเท่านั้นเอง, เพราะฉะนั้น มันก็เหมือนกับว่าทำให้มันเป็นเด็กที่มากขึ้น. เรียกเอามาสอบถามอะไรต่าง ๆ ก็อย่างปัญหาเด็ก ๆ ที่เคยถามอยู่ก่อน; จะมีคำถามแปลก ๆ ถึงกับว่าชอบร้องเพลงอะไร ? กระทั่งว่าจะชอบกินอะไร ? นี้คุณแล้วก็นำหัว; จะทำให้เด็กมีสติปัญญา มีความรู้ มีอะไรขึ้นมาได้อย่างไร.

หรือว่าพาไปเที่ยวคุณนั้น-นี้ ก็คืออยู่; แต่คุณมันก็ไม่แปลกจากที่เด็ก ๆ เขาก็เคยดู. ฉะนั้นเราควรจะมีการกระทำอย่างอื่น นอกจากอย่างที่กำลังทำกันอยู่ในวันนี้. เราจัดให้เป็นวันเด็กนั้นนะ ต้องตีความให้ออกว่า เป็นวันเด็กสำหรับทำอะไร ? เป็นวันเด็กสำหรับทำอะไร ? ให้ย้ายอยู่เรื่อยไปว่าเป็นวันเด็กสำหรับทำอะไร ? ให้มันเป็นเด็กมากขึ้น หรือให้มันเป็นเด็กอยู่เท่าเดิม ? หรือให้เขาได้เล่นหัวสนุกสนานอย่างเด็ก ๆ มากที่สุดที่จะมากได้ ? นี่มันมีปัญหาอย่างนี้.

สำหรับอาตมาเห็นว่า ถ้าจะจัดวันเด็กให้เป็นประโยชน์แก่เด็ก มันควรจะเฟื่องฟูไปถึงการที่จัดให้มีโอกาสสำหรับเด็กเขาจะรู้จักตัวเอง รู้จักความเป็นเด็กของเขาเอง และรู้จักทำให้ก้าวหน้าให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป. เหมือนกับวันนี้ถือเอาเป็นวันกำหนดเป็นหลักเขต เหมือนกับเครื่องปักปันเขตแดน ว่าวันนี้เราเป็นเด็กล่วงมาหนึ่งปี แล้วเราก็จะเป็นเด็กที่ก้าวหน้าสูงขึ้นไปกว่านี้อีก ๑ ปี, ทีละปี ๆ ตามลำดับ. ถ้าจัดได้อย่างนี้จะมีประโยชน์แก่เด็ก ๆ คือเขาจะได้มีความเป็นเด็กที่ก้าวหน้า. นี่ทำอะไรซ้ำ ๆ ซาก ๆ นั้นคุณจะไม่มีความประโยชน์อะไรนัก; จึงขอร้องเป็นพิเศษเฉพาะบางท่านที่มีหน้าที่จัดการเกี่ยวกับเรื่องเด็ก : ขอให้จัดไปในทางที่让孩子เขาได้รับประโยชน์แก่ความเป็นเด็กของเขาให้มากที่สุด ให้รู้จักความเป็นเด็กที่สูง ยิ่ง ๆ ขึ้นไปตามลำดับ.

ถ้าเราจะให้เขาประกวดอะไรกันในวันนี้ ก็ไม่ใช่เรื่องที่ทำอยู่เป็นประจำ เช่นงานฝีมือเป็นต้น ร้องเพลงอะไรเป็นต้น; จับเขามาประกวดกันในทางที่ทำให้เกิดความรู้สึกที่มีประโยชน์แก่ความเป็นเด็ก, เช่นให้เด็กมาบรรยายพูดจาอะไรก็ได้ แต่ให้แสดงความหมายไปในทางสูง เช่นว่า บิดามารดามีพระเดชพระคุณแก่เราอย่างไร? เด็กชั้นเตรียมก็พูด เด็กชั้นประถมก็พูด มัธยมก็พูด, ถ้าชั้นอุดมยังเรียกว่าเด็กอยู่ก็ให้มันพูด เพราะคุณมันจะพูดไม่เป็นยิ่งเสียดายว่าเด็กเล็ก ๆ ด้วยเข้าไปว่าพ่อแม่มีบุญคุณแก่เราอย่างไร. ยิ่งโตมันยิ่งลืม ยิ่งโตมันยิ่งเลือน, เด็กโคงเหล่านั่นเลยไม่รู้ว่าคุณแม่มีบุญคุณอย่างไร? เด็กชั้นประถม มัธยมเสียอีก จะรู้สำนึกในพระคุณของคุณแม่ได้ดีกว่า และเขาคงจะพูดได้ดีกว่า.

เอามาพูดกันเรื่องที่ว่าพ่อแม่มีพระเดชพระคุณอันแท้จริงอย่างไร ?
 ขอให้คิดออกมาจากจิตใจ คือคิดความรู้สึกออกมาจากจิตใจของเขา อย่าไปท่องจำ
 เอาของใครมา, มาพูดกันวันนี้ว่าพ่อแม่มีพระคุณอันแท้จริงอย่างไร ? แล้วก็ให้
 รางวัลไปตามลำดับชั้น. เด็กชั้นเตรียมก็พูดกันแต่เด็กชั้นเตรียม, เด็กชั้นประถมก็
 พูดกันแต่ชั้นประถม, มัธยมก็พูดกันแต่ชั้นมัธยม; แล้วให้รางวัลโดยชอบด้วย
 เหตุผลว่าเขาพูดได้ดี จากความรู้สึก. ถ้าทำได้แบบนี้ เด็ก ๆ จะสำนึกในพระคุณ
 ของบิดามารดาไปตั้งแต่เล็ก แล้วก็เรื่อยไป ๆ ๆ จนโตเป็นผู้ใหญ่; จะไม่เป็นเด็ก
 อัมพาตหรือออกตัญญู ไม่รู้บุญคุณบิดามารดาเหมือนอย่างที่กำลังมีอยู่.

เดี๋ยวนี้มีเด็ก ๆ เป็นอันมาก กำลังจับบิดามารดาใส่ลงไปในนรก และ
 บางทีก็โดยไม่รู้สีกตัว : มัน是孩子ที่จี๊เกียจเล่าเรียน สอบตกจนบิดามารดาก็
 อยากจะฆ่าตัวตาย, มันใช้เงินเปลืองจนบิดามารดาก็จะสู้ไม่ไหว, มันเป็นเจ้าของ
 ตั้งแต่เล็กอย่างเลวทรามที่สุด จนบิดาจะออกแตกตายแล้ว; อย่างนี้เป็นต้น.

อาการอย่างนี้ก็จะไม่มีสำหรับเด็กที่เขาสำนึกอยู่ในพระเดชพระคุณของ
 บิดามารดาอย่างแท้จริง. อาตมาเคยแสดงความเห็นอันนี้มาหลายปีแล้ว ว่าใน
 วันเด็กนั้นอย่างน้อยก็ขอให้มีการประกวดการพรรณนาพระคุณจากใจจริง ใน
 พระคุณของบิดามารดา ว่ามีอย่างไร ? ให้ยิ่งกว่าอย่างอื่น. ถ้าไม่มีที่ประกวด
 ที่ไหน มาประกวดที่นี้ก็ได้ จะเอารางวัลเท่าไรก็เท่ากัน จะจัดให้; แต่ก็ยังทำ
 ไม่ได้จนบัดนี้, ไม่เห็นมีใครสนใจที่จะร่วมมือในข้อนี้.

ฉะนั้นเด็กมันจึงประหลาด ๆ, คือไม่ทำให้เป็นเด็กที่ดีขึ้น สูงขึ้น ในทางสติปัญญา; กลับไปจัดให้ร้ายแรง ถึงโหด โหดเต็ม มากเกินกว่าธรรมดา; จะได้ผลอย่างไรก็ไปดูเอาเอง. ฉะนั้นขอให้ช่วยนำไปคิดไปนึกกันด้วย ท่านครูบา อาจารย์ทั้งหลาย ว่าวันเด็กนี้จะต้องทำอะไร. ที่โรงเรียนเขาจัดอย่างไรก็ตามใจ; แต่เราจะต้องจัดอย่างที่เรียกว่าเป็นเรื่องภายในบ้านของเรา ภายในเรือนของเรา : คืนวันนี้ให้ลูก ๆ เล็ก ๆ มันมานั่งพูดกับพ่อแม่ ถามดูที่ว่ามันรู้จักบุญคุณของพ่อแม่กันอย่างไร, ใครพูดได้ดีก็จะให้รางวัล, อย่างนี้ก็ได้อีก; จึงจะเป็นวันเด็กที่มีความหมาย เด็กนั้นก็ยังคงเติบโตในทางด้านสติปัญญาด้วย.

เมื่อพูดขึ้นมาถึงอย่างนี้แล้วก็อยากจะพูดเลยต่อไปว่า **วันนี้เป็นวันเด็ก ใครมีหน้าที่อย่างไร** : เด็กมีหน้าที่ต่อบิดามารดาอย่างไร, บิดามารดาก็ต้องมีหน้าที่ที่จะจัดวันเด็กเพื่อเด็ก, ครูบาอาจารย์ก็มีหน้าที่ที่จะต้องจัดวันเด็กเพื่อเด็ก, พระเจ้า พระสงฆ์ก็มีหน้าที่ที่จะจัดวันเด็กเพื่อประโยชน์แก่เด็ก; จะทำอย่างไรมันก็มีรายละเอียดมากนัก. พูดโดยใจความแล้ว ก็จะต้องให้เด็กได้เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา และบิดามารดาก็เป็นบิดามารดาที่ดีของบุตร; ต่างฝ่ายต่างมาปรับปรุงตัวเอง ทำหน้าที่ซึ่งผูกพันต่อกันและกันนั้นให้มันดียิ่งขึ้นไป ว่าวันนี้เด็กก็จะเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา ยิ่งขึ้นไป, บิดามารดาก็จะเป็นบิดามารดาที่ดีของบุตร ยิ่งขึ้นไป; แล้วจะทำอะไรกันบ้างก็ทำ. แต่คงไม่ใช่ซื้อขนม ซื้อของกินของเล่นอะไรมาแจกจ่ายกันเหมือนอย่างที่เขาลับตาทำกัน. ขออภัยที่จะต้องพูดคำหยาบคายว่า เขาลับตาทำกัน 'ไม่รู้ทำไปทำไม, มันไม่ได้ทำให้เด็กมันดีขึ้น หรือพ่อแม่มันดีขึ้น; แล้วมันคงจะทำให้สะเพร่า ให้โง่เขลา ให้เห็นแก่ตัวมากขึ้น. นี้คู่แรก

ที่ว่า เด็กจะต้องทำกับบิดามารดา, บิดามารดาจะต้องทำแก่เด็กอย่างไร; ให้รวมพี่น้องน้ำอาไปด้วยไว้ในคูนี่.

ที่นี้คู่ถัดมาก็คือ เด็กกับครูบาอาจารย์, ครูบาอาจารย์กับเด็ก : เด็กจะเป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์, ครูบาอาจารย์ก็จะเป็นครูบาอาจารย์ที่ดีของศิษย์. จะทำอะไรบ้าง ทำไมไม่ทำกันเสียในวันนี้ให้เป็นวันพิเศษ : ปรับปรุงความเป็นศิษย์ เป็นอาจารย์กันให้ดีเป็นพิเศษในวันนี้ เพื่อเห็นแก่เด็ก. ข้อบกพร่องเราก็มีอยู่มาก เหลือที่จะแจกโดยรายละเอียด; แต่จะระบุลงไปในเรื่องที่ว่าเดี๋ยวนี้เด็กเขาไม่ได้เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ ไม่เคารพนับถือ ไม่กตัญญูกตเวที ไม่อบรมสั่งสอนให้เป็นศิษย์ที่ดี เพราะว่าต่างฝ่ายต่างก็เห็นแก่ตัว.

ขอภัยมาปลงอาบัติตรงนี้สักหน่อย : เมื่อตะกัณฑ์ตะเพิดเด็ก ๔-๕ คน, ไล่ออกไปเสียจากที่ตรงนั้น. มันไปยืนมุงดูปลากัน อาตมาถามว่ามาจากไหน? มันก็ไม่พูด, ไม่หันหน้ามาดู; คะยั้นกะยอหลายหนเข้ามันก็พูด, หันหลังพูด, พูดอู้อี้ไม่รู้ว่าจะอะไร; จนถามว่ามาจากไหน? ก็ไม่ได้ความ; เลยตะเพิดไล่หนีไป ๔-๕ คน ว่า “ไอ้เด็กที่ครูบาอาจารย์ไม่สอนอย่างนี้ไปเดี๋ยวนี้ ออกไปเดี๋ยวนี้, ออกไปให้พ้นเดี๋ยวนี้”; แล้วมันก็ออกไปจริง. ก็มารู้สึกเสียใจทีหลัง ว่าเราก็ทำผิดเหมือนกัน คือทำไมไม่สั่งสอนเขาว่า เมื่อจะพูดกับใครต้องหันหน้ามาพูด, ยิงจะพูดกับผู้ใหญ่ แล้วก็เป็นพระอย่างนี้ ก็ควรจะหันหน้ามาพูด; มันไม่ยอมหันหน้ามาพูด. นี่ไปคิดดูเถอะว่า บิดามารดาสอนกันมาอย่างไร ครูบาอาจารย์สอนกันมาอย่างไร จนขอร้องเท่าไรก็ไม่ยอมหันหน้ามาพูด.

นี่มันคงเป็นตัวอย่งนิกหนึ่งอย่งน้อยที่แสดงให้เห็นว่า ความเป็นศิษย์ เป็นอาจารย์ เป็นอะไรนี่มันยังบกพร่องอยู่ จนเด็กไม่รู้ในเรื่องมรรยาทเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น. อาตมานึกได้ทีหลังเมื่อเขาเดินออกไปเสียแล้ว เลยไม่ได้บอกว่าจะพูดกับใครต้องหันหน้าพูดสักหน่อย. นี่สรุปความว่า ศิษย์กับครูบาอาจารย์ จะต้องปรับปรุงอะไรกันมากทีเดียวในวันเด็ก.

ทีนี้ก็จะมานึกถึง พระเจ้าพระสงฆ์ ส่วนหนึ่งผูกพันกันอยู่กับเด็ก ๆ ก็ควรจะช่วยปรับปรุงเด็ก ๆ ให้เขาเป็นเด็กที่ดีขึ้น เพราะมันอยู่ในขอบเขตที่อาจจะทำได้; นี่อาตมาหมายถึงพระเจ้าพระสงฆ์ที่มีความสัมพันธ์กันกับเด็ก ๆ.

ทีนี้ก็จะคู่อีกทีหนึ่งว่า เด็กกับเด็กเอง. นี่มันเป็นคู่สัมพันธ์อีกคู่หนึ่ง แปรลกออกไปจาก ๓ คู่แรกที่ว่า เด็กกับบิดามารดา, เด็กกับครูบาอาจารย์, เด็กกับพระเจ้าพระสงฆ์; นั่นมันแปรลกออกไป. เดียวนี้เราจะมาพูดว่า เด็กกับเด็กเขาจะต้องทำกันอย่างไร; คูเหมือนว่าเด็กกับเด็กจะต้องให้ของขวัญกันในวันนี้เป็นการสนุกสนานในการให้ของขวัญเป็นต้น. มันก็เป็นการดีอยู่; แต่ดูว่าจะเป็นเรื่องพิธี ประกอบด้วยความสนุกสนานเสียมากกว่า ยังไม่ได้ประกอบไปด้วยธรรมะ. ถ้าให้ดีจริง เราจะต้องจัดให้เด็กเขาได้แสดงอะไรออกมา ซึ่งเป็นการช่วยเหลือกัน และกัน, ให้เกิดความหมายสูงหรือลึกลงไปถึงข้อที่ว่า ทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน.

ขอให้ช่วยจำไปด้วย ทั้งเด็กและทั้งผู้ใหญ่ ว่าอาตมากำลังพูดว่า เด็ก ๆ นั้นเขาควรจะมีความรู้สึกลึกลงไป ๆ ในข้อที่ว่าทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน. นี่ดู ๆ แล้วเห็นว่าไม่ได้เอาใจใส่ต่อกัน ไม่ได้รักใคร่กัน ไม่ได้

เตรียมพร้อมที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่มักจะเตรียมพร้อมเพื่อเอาเปรียบกัน; นี่มันยังไม่พอ. ขอให้ช่วยกันอย่างยิ่ง ที่ให้เด็ก ๆ ของเรามีความรู้สึกเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตายต่อกันและกัน แก่เพื่อนเด็ก ๆ ด้วยกัน.

จะนั่นวันนี้เป็นวันเด็ก มีความเห็นว่า ถ้าอบรมเรื่องนี้เป็นพิเศษแล้วจะ น่าดู น่าเลื่อมใส จะมีประโยชน์อย่างยิ่ง; คือว่า จัดกิจกรรมก็อย่างก็ร้อยอย่าง ก็ตามในวันนี้ ก็ให้มีความหมายไปในทางที่ทำให้เด็กเกิดความรู้สึกว่า เราทุกคนเป็น เพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน : จะให้เล่นก็ให้เล่นในทางรู้สึกอย่างนี้ จะให้กินก็ ให้กินในทางรู้สึกอย่างนี้ จะให้ไปเที่ยวก็ให้ไปเที่ยวในทางที่จะรู้สึกอย่างนี้. ยิ่งจัด ขึ้นให้เฉพาะเป็นพิเศษมาทำอะไรกันที่ตรงนี้ ให้เกิดความรู้สึกว่าเราเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน.

บางคนอาจจะเถียงว่ามันลึกลงไป มันไกลเกินไปสำหรับเด็ก เด็กคงไม่ อาจจะรู้ความหมายของคำว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย. อาตมาคิดว่า คนนั้นแหละมันเป็น เด็กเสียเอง : คนแก่คนนั้นแหละมันเป็นเด็กเสียเอง หรือครูบาอาจารย์คนนั้นมันเป็น เด็กเสียเอง ที่ไปคิดว่า เด็กนี้อาจจะไม่รู้จักความหมายของคำว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย. ถ้าว่าเด็กมันไม่รู้ความหมายของคำว่าเกิด แก่ เจ็บ ตายจริงแล้ว มันก็เพราะว่า ครูบาอาจารย์มันไม่ได้สอน หรือบางทีก็พ่อแม่ บิดามารดาโน่นมันก็ไม่ได้สอน มาถึงครูบาอาจารย์มันก็ไม่ได้สอน มาถึงพระเจ้าพระสงฆ์มันก็ไม่ได้สอน; เด็ก ๆ จึงไม่รู้จักความหมายของคำว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย. แต่ถ้าว่าโดยที่แท้แล้วมันไม่ลึกลงไป มันไม่ยากเกินไป จนถึงกับว่าเด็กไม่อาจจะรู้ได้.

ที่จริงเด็กอาจจะรู้ความหมายของคำว่าเกิด ว่าแก่ ว่าเจ็บ ว่าตายได้ ถ้าเราจะสอนกันพอสมควร; และชี้ให้เห็นว่าทุกคนกำลังเป็นอย่างนั้นด้วยกันทุกคน; และชี้ให้เห็นว่าปัญหาของเราทุกคนมันอยู่ที่นี้ เรามีปัญหาเหมือนกัน หัวอกเดียวกัน อะไรเดียวกันว่า เรามันมีปัญหาเกี่ยวกับการเกิดบ้าง การแก่บ้าง การเจ็บบ้าง การตายบ้าง. ส่วนเรื่องสนุกสนานเล่นหัวนั้นมันไม่ใช่ปัญหานี้ แต่ปัญหาจริง ๆ มันอยู่ที่ความทุกข์ ฝ่ายที่เป็นความทุกข์; ฝ่ายที่เป็นความสนุกนั้นมันไม่ใช่ปัญหา ฉะนั้นเรายังไม่สนใจก็ได้เพราะมันไม่ใช่ปัญหา.

เดี๋ยวนี้เรามีความลำบากเดือดร้อนกันในส่วนที่เป็นปัญหา แล้วก็เนื่องมาจากแต่ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย; เราต้องช่วยกันในเรื่องนี้ก่อน เราจึงจะเป็นมิตรกันได้ เราจึงจะมีความสามัคคีกัน อย่างที่เขาต้องการกันนัก เรียกว่าให้สามัคคี, แต่แล้วก็ไม่ได้อบรมธรรมะที่เป็นรากฐานของความสามัคคี คือปัญหาที่มีหัวอกเดียวกัน มีความทุกข์อย่างเดียวกันนี้. จะจัดกิจกรรมอย่างไร เล่นหัวอย่างไรที่จะให้เด็กเกิดความรู้สึกว่าเราเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน ก็ขอให้เอาไปคิดด้วย แล้วก็ช่วยกันจัดในปีหลัง ๆ ด้วย. อย่างน้อยที่สุด ก็ให้มาพูดแสดงความรู้สึกอันนี้ด้วยปากกันก่อนก็ได้ ว่าเด็กคนไหนจะพูดได้ดี จากความรู้สึกในใจ ว่าเราทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน แล้วเราควรจะช่วยกันอย่างไร เราควรจะรับผิดชอบหน้าที่อันนี้กันเพียงไหน เพื่อจะได้ทำคือปฏิบัติเรื่อย ๆ ไปจนกว่าจะตาย.

นี่คือเรื่องที่จะต้องนึกให้มากที่สุด คือเรื่องของเด็กต่อเด็กที่เขาจะประพฤติกระทำต่อกัน ในวันที่เรียกว่าเป็นวันเด็ก. นี่อาตมาเรียกว่ามันเป็น **ธรรมสังฆะ** ของวันเด็ก ที่เราจะต้องเข้าถึง, เข้าถึงอย่างถูกต้อง ไม่ใช่เข้าถึงด้วยการคาดคะเน หรือว่าตาม ๆ กันไป; ต้องเข้าถึงอย่างที่เราเรียกว่ามองเห็นอยู่ โดยประจักษ์ว่า อย่างนั้น ๆ มีปัญหาอย่างนั้นแล้วจะต้องทำอย่างนั้น. ช่วยกันจัดวันเด็กให้สำเร็จประโยชน์โดยนัยที่กล่าวมาแล้ว โดยประเภทใหญ่ ๆ ๔ อย่าง คือ บิถัมมารดากับเด็ก, ครูบาอาจารย์กับเด็ก, พระเจ้าพระสงฆ์กับเด็ก, แล้วก็เด็กกับเด็กเอง.

นี่เป็นเรื่องพูดไปในความหมายแห่งภาษาคน คือเอาอายุของร่างกายเป็นหลัก แล้วก็เรียกว่าใครเป็นเด็ก ใครเป็นผู้ใหญ่. การเป็นบิถัมมารดา เป็นครูบาอาจารย์ เป็นพระเจ้าพระสงฆ์ นี่ก็ถึงถึงผู้ที่มีอายุมากกว่า ผ่านโลกมามากกว่า มันจึงมีอะไรมากพอที่จะพูดหรือว่าจะจัดจะทำกับเด็ก ๆ ได้. เรามีความมุ่งหมายในภาษาคน หรืออย่างภาษาโลก ๆ จะเรียกว่าเป็นแผนการก็ได้ เป็นแผนภูมิที่เราวางไว้ก็ได้ ว่าเราจะมีมนุษย์ในโลกนี้กันอย่างไร, ในความหมายอย่างโลก ๆ; ก็คือว่าเราจะมีเด็กที่ดี ในยุคที่เรียกว่า **พรหมจรรย์**. เด็กทั้งหลายก็คนที่ตามที่มีอยู่ในโลกนี้ เราเรียกว่าอาศรมของพรหมจรรย์.

เราต้องการมีอาศรมนี้ให้ดี คือมีเด็กที่ดี มีการศึกษาอบรมที่ถูกต้อง แล้วเขาก็เป็นเด็กดี แล้วเขาก็มีความสำนึกตัวว่าเขาอยู่ในอาศรมนี้ ต้องเป็นเด็กให้ถูกต้องตามความหมาย, แต่ภาษาบาลีเขาเรียกเพราะนะ เรียกว่าพรหมจรรย์; ก็ยังมีไฉ่วัยที่จะมีเหย้าเรือน ยังเป็นวัยที่เป็นโสด. ตั้งแต่เกิดมาจนกว่าจะถึงเวลาที่จะมี

เหย้ามีเรือน ตอนนี่เรียกว่าพรหมจารี ต้องก้มหน้าก้มตาเคร่งครัดต่อระเบียบของวัยนี้ อย่าไปซิงสุกก่อนห้าม เช่นมีความเป็นเจ้าผู้ตั้งแต่เล็กเป็นต้น.

มันน่าเสียดายที่ว่าจัดการศึกษาในโลกนี้มันจัดไปผิด ๆ มันส่งเสริมให้เด็กซิงสุกก่อนห้าม มันเป็นการศึกษาบ้า. เมื่อไม่รู้จะโทษใครก็ไม่ต้องโทษแล้ว; ทีนี้เรามาป้องกันตัวเราเองดีกว่า ว่าเด็ก ๆ ทั้งหลายจงดำรงตนอยู่ในความเป็นพรหมจารี ก้มหน้าก้มตาแต่ละจะศึกษาเล่าเรียน ก้มหน้าก้มตาแต่ละจะอบรมตนให้เป็นผู้มีระเบียบวินัยดี มีอะไรดีทุกอย่างตามความมุ่งหมายของความเป็นพรหมจารี คือวัยเด็ก จนถึงวัยรุ่นหนุ่มรุ่นสาว. นี่เป็นพลเมืองที่ดี ในระดับหนึ่ง.

ทีนี้ก็มาถึง วัยคฤหัสถ์ ที่เรียกว่าอาศรมคฤหัสถ์ คือผู้ครองเรือนมีความเป็นสามีภรรยาเป็นบิดามารดา มีลูกมีหลานขึ้นมา. เราต้องการพลเมืองที่ดีแห่งวัยนี้คือวัยคฤหัสถ์ เพราะว่าได้เตรียมมาไว้แล้วอย่างดี คือเตรียมบุคคลในวัยพรหมจารีมาแล้วอย่างดี ก็มาเป็นคฤหัสถ์ที่ดีที่สามารถทำหน้าที่ของตนลุล่วงไปได้อย่างดีที่สุด, ประเทศชาติมีพ่อบ้านแม่เรือนที่ดีที่สุดไม่มีตำหนิต่างพร้อยเลย. พ่อบ้านแม่เรือนที่เป็นคฤหัสถ์เหล่านี้ ก็ทำหน้าที่ของตนเหมือนกับผู้ประพฤติธรรมอย่างพรหมจารีนั้นเหมือนกัน.

เด็ก ๆ หรือวัยรุ่น วัยโสด นั้น เขาประพฤติเคร่งครัดในขนบธรรมเนียมประเพณีหน้าที่ของตนอย่างไร, พวกที่เป็นพ่อบ้านแม่เรือนวัยนี้ก็ประพฤติปฏิบัติเคร่งครัดในหน้าที่ของตน; เพราะฉะนั้น เขาจึงประสบความสำเร็จในหน้าที่การ

งานของตน, เช่นว่าคฤหัสถ์เกิดมาทีหนึ่ง ต้องมีทรัพย์สมบัติพอตัว คือพอสมควร ต้องมีเกียรติยศชื่อเสียงพอสมควร ต้องมีความดีที่ทำให้มีคนรักใคร่นับถือพอสมควร. เมื่อเขาเป็นคนประพฤติดี ตั้งตนอยู่ในธรรมะของคฤหัสถ์ เว้นความชั่วทั้งหลายแล้วมันก็เป็นคฤหัสถ์ที่ดีจนตลอดด้วยนี่; จะเป็นเวลาสักกี่ปีก็ตาม, เช่นว่าจาก ๒๐ ปี ถึง ๖๐ ปี มันมีเวลาถึง ๔๐ ปี ที่จะสร้างความเป็นคฤหัสถ์ให้ดีที่สุดได้, ถ้าใครสร้างไม่ได้ก็ต้องถือว่ามันเหลวไหล เพราะมันไม่อบรมมาดี เพราะมันไม่เป็นเด็กที่ดี เป็นจุดตั้งต้นนั่นเอง.

ที่นี้วัยที่ ๓ ต่อไปอีก ก็เรียกว่า วัยนปรสธ คือเมื่อมนุษย์เราทำหน้าที่มาอย่างเหน็ดเหนื่อยพอตัว มีทรัพย์สมบัติ มีเกียรติยศชื่อเสียง มีความนับหน้าถือตา มีลูกมีหลานอะไรพอสมควรแล้ว มันก็ควรจะหยุดพักผ่อนกันบ้าง, เพื่อหาความสงบ; ก็คนที่อายุ ๖๐-๗๐ ปีนี้ได้หยุด ได้พักผ่อน ได้หาความสงบ เพราะเขาทำหน้าที่ของคฤหัสถ์มาพอสมควรแล้ว ก็ได้พบกับความพักผ่อน เป็นชีวิตอีกแบบหนึ่ง อีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเด็ก ๆ เข้าใจไม่ได้, แต่เป็นความจำเป็นที่สุดที่ว่าคนสูงอายุจะต้องได้รับการพักผ่อนสักระยะหนึ่ง.

ที่นี้ถ้าเขายังไม่ตาย อายุ ๘๐ ไปแล้วนี่ ก็ให้เขาเป็นวัยที่ว่าเป็นครูบาอาจารย์ในทางวิญญาณ - วัยสันยาสิ; ไม่ต้องไปหาพระหาอะไรที่ไหนก็ได้. คนแก่อายุ ๘๐ ปีขึ้นไป รู้อะไรดีมาตั้งแต่เกิดจนบัดนี้ สามารถที่จะเป็นครูบาอาจารย์ในทางจิตทางวิญญาณ สอนลูกสอนหลานในครอบครัวให้มีแสงสว่าง ให้ทำอะไรถูกต้องมาตั้งแต่เกิดยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก. เดียวนี้เรามีคนเฒ่าคนแก่ที่หย่อนสมรรถภาพ ไม่สามารถจะทำอย่างนี้ เพราะว่าการศึกษามันไม่พอ มาตั้งแต่เด็ก, เมื่อเป็นหนุ่ม

เป็นสาว หรือเป็นพ่อบ้านแม่เรือนมันก็ทำอะไรไม่สมบูรณ์ ไม่ถูกต้อง, มันจึงไม่มีอะไรที่เป็นความรู้เพียงพอที่จะสอนเด็ก ๆ ในบ้านปลายแห่งชีวิต.

ถ้าเรามีคนแก่ที่เห็นโลกมาตั้ง ๘๐ ปี มีสติปัญญารอบด้านพอที่จะบอกเด็ก ๆ ว่าอะไรเป็นอย่างไร ๆ ฉันทเคยผ่านมาอย่างไร มันจะเป็นอย่างไรนี้, มันก็มี ความดี ความประเสริฐสูงสุดในครอบครัวนั้น ๆ หรือในวงศ์สกุลนั้น ๆ; คือมันเกิดมีพระเจ้าพระสงฆ์ พระอรหันต์ขึ้นมาในครอบครัวนั่นเอง, เรียกภาษาธรรมดา ก็ว่า อาหุเนยบุคคล หรือปุชฌนียบุคคล ขึ้นมาในครอบครัวนั่นเอง.

นี่แหละขอให้คิดดูเถอะว่า ถ้าเราจัดดีตั้งแต่เด็ก ๆ ไป มนุษย์ก็จะมีลักษณะอย่างนี้ : วยเด็กก็ถูกต้องที่สุด, วยพ่อบ้านแม่เรือนก็ถูกต้องที่สุด, วยคนแก่ก็ถูกต้องที่สุด, วยคนชราที่ถูกต้องที่สุด; มันน่าเลื่อมใส น่าเคารพ น่าบูชา ตั้งแต่วันแรกจนถึงวันสุดท้ายของการที่เกิดมา. นี่แหละคือการที่เราจัดเด็ก ๆ ดี เรารู้จักวันเด็กว่าจะต้องจัดเด็ก ๆ ของเราอย่างไร. เราจัดได้ดีอย่างนี้แล้วก็จะมีผลอย่างที่ว่านี้ ว่าในโลกนี้ เรามีแผนภูมิสำหรับมนุษย์ที่จะมีชีวิตอยู่เป็นครอบครัว เป็นพลเมืองที่ดีของโลก ว่าเขาเป็นเด็กดี เป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่ดี เป็นคนแก่ที่ดี เป็นคนชราที่ดี แล้วก็ดับไป ตามหน้าที่ของสังขารที่มันจะต้องดับ.

อันนี้มันก็ช่วยไม่ได้ที่ว่ามันจะต้องตาย แต่มันเป็นการตายชนิดที่ว่าไม่เสียทีที่ได้เกิดมา ได้ทำอะไรเหลือไว้ในโลกนี้ไม่รู้จักตาย คือความดีของเขา เขาได้ทำหน้าที่ตามหน้าที่ของเขาถึงที่สุด อย่างที่เรียกว่ามันไม่รู้จักตาย; มันสืบอายุกรรมะนี้ไว้เรื่อย ๆ ต่อ ๆ กันไปจนไม่รู้จักตาย จนตลอดกาลปาวสาน. นี่มนุษย์มี “มนุษยธรรม” ที่สืบช่วงกันมา รับช่วงกันมาจนตลอดกาลปาวสานได้.

นี้เรียกว่าฝ่ายภาษาคน เราต้องการอย่างนี้; เด็ก ๆ ในความหมายอย่างภาษาคน เราก็จะจัดกันอย่างนี้.

เด็กในภาษาธรรม เอรระดับสติปัญญาทางธรรมะเป็นหลัก

ที่นี้ ก็เหลือเรื่องที่ ๒ คือ คำว่า เด็กในความหมายทางภาษาธรรม. บางคนก็เคยรู้เรื่องภาษาคนภาษาธรรม สองภาษานี้มาแล้ว แต่บางคนยังไม่รู้เรื่องเลยก็ได้; จึงขอจำกัดความว่า ภาษาคน ก็คือเรื่องอย่างชาวบ้าน เรื่องอย่างชาวโลกตามธรรมดาสามัญ เอาวัตถุเอาร่างกายเป็นหลัก, ถ้าเรื่อง ภาษาธรรม ก็เอาเรื่องของสติปัญญา เอาธรรมะเป็นหลัก, ก็หมายความว่ามันสูงขึ้นไปกว่าเรื่องในภาษาคน. เมื่อเอาภาษาธรรมะเป็นหลัก อย่างไม่เรียกว่าเป็นเด็ก? อย่างไม่เรียกว่าเป็นผู้ใหญ่? อย่างไม่เรียกว่าเป็นคนสูงสุดของคนแก่คนชรา?

ถ้าตั้งปัญหาอย่างนี้ มันมีทางตอบได้หลายอย่าง; เช่นอย่างจะตอบว่า รู้จักผิดชอบชั่วดีพอสมควรแล้ว ไม่เดินทางผิดอีกต่อไป อย่างนี้เรียกว่าได้เกิดมาเป็นเด็กแล้ว, อย่างนี้ก็ได้. แต่ถ้าให้มันชัดเจน ไม่มีทางจะผิดได้ ดิ้นได้ ก็ต้องพูดว่า เขาเสื่อมหูลืมตาในทางธรรมะละมิจฉาทิฎฐิได้ ตั้งตนอยู่ในสัมมาทิฎฐิมั่นคง ไม่กลับไปสู่มิจฉาทิฎฐิได้อีกต่อไป, นี้เรียกว่าเด็กเกิดมาแล้ว เด็กในภาษาธรรมสูงสุดนะเกิดมาแล้ว; ถ้าพูดอย่างนี้ก็เป็นพระโสดาบันแล้ว, พระโสดาบันนั่นแหละคือเด็กที่เพิ่งคลอดออกมาจากครรภ์ของอวิชชา จากเครื่องหุ้มห่อของอวิชชา.

บางคนก็จะเถียงว่ามากไปเสียแล้ว เอาพระโศดาบันเป็นเด็กแรกคลอด นี่มันจะมากไปเสียแล้ว. ถ้าจะคิดอย่างนั้นก็ตามใจ ก็ลดเอาเองเถอะ, ให้ต่ำลงไป ถึงไหน ถึงที่เรียกว่ามีศีล มีอะไรพอสมควร รู้จักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์พอสมควร แล้วก็เรียกว่าคลอดออกมาแล้วก็ได้; แต่มันไม่มีอะไรแน่นอน. อาตมาจึงเห็นว่านะ โดยความเห็นส่วนตัวแล้วเห็นว่า ควรจะเป็นพระโศดาบัน เรียกว่าได้คลอดออกมาแล้วอย่างแน่นอน แล้วก็ไม่มีทางที่จะตายหรือว่าจะอะไรอีกต่อไป, มีแต่เจริญก้าวหน้าเรื่อย ๆ เป็นพระอรียเจ้าที่สูงขึ้นไป คือพระสัททาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ จนถึงที่สุดนี้ของการเกิดมา; นี้เรียกว่าเด็กในภาษาธรรม.

แต่เมื่อไม่เห็นด้วย เห็นว่ามันมากเกินไป สูงเกินไป ไม่มีใครปฏิบัติได้, ก็ไปลดเอาใหม่ตามความพอใจ ว่าคนเรานี้รู้อะไรบ้างจึงจะเรียกว่ามีสติปัญญา มีจิตมีวิญญาณที่เบิกบานแล้ว มีแสงสว่างแล้ว. เอาเป็นว่ารู้จักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อย่างถูกต้องกันก่อน, รู้จักว่าเราเกิดมาทำไมกัน เราจะต้องทำอะไรได้ จึงจะเรียกว่าไม่เสียทีที่ได้เกิดมา แล้วเราก็กำลังกระทำอย่างนั้นอยู่; เอาเป็นว่านี่คือระดับแรกที่ว่าได้เกิดมาในโลกของธรรม ในโลกของพระอรียเจ้า ในโลกของสัตบุรุษ หรือในโลกของบัณฑิต ผู้มีสติปัญญาในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาไหนก็ตาม.

ถ้าลดลงมากถึงอย่างนี้แล้ว อาจจะต้องกันหมดทุกศาสนา ไม่ว่าเขาจะถือศาสนาอะไรอยู่ เขามีหลักเบื้องต้นที่เหมือน ๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือว่าไม่เห็นแก่ตัว ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรด้วยกิเลส ไม่ยึดมั่นโดยความเป็นตัวเป็นของตัวเองจนเกิดกิเลส; ถ้าลืมหูลืมตากันพอขนาดนี้แล้วก็เรียกว่า ได้เกิดมาแล้วในพระ

ศาสนานั้น ๆ. ใช้คำอย่างนี้จะฟังถูกหรือไม่ก็ตามใจ เอาไปคิดว่าได้เกิดมาแล้ว ในพระศาสนา ได้เกิดมาแล้วในพระธรรมแห่งพระศาสนา เกิดมาแล้วในโลกของ สัตบุรุษ เกิดมาแล้วในโลกของพระอริยเจ้า.

รายละเอียดมันก็มีมาก ฉะนั้น ก็ไปหาอ่านเอาเองก็ได้, แล้วก็ปรับปรุง ให้เป็นหลักเป็นเกณฑ์ที่แน่นอนพอที่จะใช้เป็นหลักสำหรับวัดตัวเอง จับตัวเองมา วัดดู รู้จักตัวเองว่าเราเกิดมาแล้วหรือยัง. เอาไปเทียบเคียงกันดูว่า เมื่อกล่าวโดย ภาษาคน เราก็เกิดมาแล้ว อายุเท่านี้เท่านี้ รู้อะไรอย่างนั้นอย่างนี้ ดีชั่วก็รู้อยู่; ที่ นี้เมื่อกล่าวโดยภาษาธรรม เราเกิดแล้วหรือยัง. เด็ก ๆ ก็ดี คนหนุ่มสาวก็ดี คนแก่ คนเฒ่าคนชราที่ดี เอาไปวัดตัวเองดู จับตัวเองดูว่าในภาษาธรรม ในภาษาพระ อริยเจ้า เราได้เกิดมาแล้วหรือยัง, เรายังไม่ตั้งครรภด้วยซ้ำไปกระมัง; นี่ไปคิดว่า ถ้าเกิดมาแล้วก็เกิดมาอายุสักเท่าไร เรานี้เกิดมาในโลกของสัตบุรุษของพระพุทธเจ้า เรามีอายุประมาณสักเท่าไร.

นี่แหละเป็นเรื่องที่จะต้องวัดสติปัญญา อย่างที่ในภาษาการศึกษาเรียกว่า 'ไอคิว'; แต่จะใช้ไอคิวของกระทรวงศึกษาอย่างนั้นไม่ได้ วัดกันไม่ได้; ต้องทำไอ คิวของเราใหม่เอง ว่าอย่างไรเรียกว่าเกิดมาแล้ว? อย่างไรเรียกว่าอายุ ๑ ปี ๒ ปี ๓ ปี? แล้วถึงที่สุดนั้นคืออย่างไร? ดูที่กาย วาจา ใจ มีความบริสุทธิ์ สะอาด อย่างไรเท่าไร? ความประพฤติดีประพฤติชั่ว สิ่งที่เราควรจะละ เราละได้ แล้วอย่างไร? สิ่งที่เราจะต้องทำให้มีขึ้นมา เราได้ทำแล้วอย่างไร? จะต้องเป็น คนที่มีความบริสุทธิ์ใจ ซื่อตรงต่อตัวเอง มันจึงจะวัดตัวเองได้ ว่ามีอะไรเท่าไร.

ถ้าไม่มีความเชื่อตรงต่อตัวเอง มันก็มีความคดโกง มันก็คือกิเลส แล้วกิเลสมันวัดตัวเอง มันก็เข้าข้างตัวเอง มันก็วัดว่าเราดีวิเศษ; เหมือนคนเป็นอันมากที่กำลังวัดตัวเองในลักษณะนี้ อวดดียกหูชูหางเป็นคนสูง เป็นคนรู้ เป็นคนอะไรไปตามแบบของตัว ไม่มีใครว่ากล่าวตักเตือนได้ แล้วในที่สุดก็วินาศ; นี่กิเลสมันวัดตัวเอง กิเลสมันจัดตัวเอง กิเลสมันดำเนินอะไรของมันเอง ก็จบลงด้วยความวินาศ. ฉะนั้นถ้าใครรู้จักกิเลส และรู้จักสิ่งซึ่งไม่ใช่กิเลส แล้วก็พอจะกล่าวได้ว่าคนนั้นได้ลืมหูลืมตาขึ้นมาในโลกนี้แล้ว; จะเรียกว่าเกิดมาแล้วก็ได้.

ขอให้จำคำว่ากิเลส กับสิ่งที่ไม่ใช่กิเลส นี่จะเป็นเครื่องวัดที่แน่นอน. เด็ก ๆ ก็ดี คนหนุ่มคนสาวก็ดี ช่วยพยายามวัดตัวเองด้วยสิ่งทั้งสองนี้ คือกิเลสกับสิ่งที่ไม่ใช่กิเลส ว่าเรามีกิเลสเท่าไร, เราชนะกิเลสได้เท่าไร, เรามีสติปัญญาเท่าไร; ถ้าเราอยากจะทำให้การเกิดนี้ของเราเป็นการเกิดที่ประเสริฐแล้ว ก็ต้องเชื่อตรงต่อตัวเองกันอย่างนี้. มีความเป็นเด็ก ตั้งต้นด้วยการรู้จักกิเลสและสิ่งที่ไม่ใช่กิเลส; เดียวนี้เรารู้จักอะไร รู้จักอย่างไร ทำไมเราจึงทำผิด ๆ อยู่ จนถึงกับประสบความเสียหาย ความเสื่อมเสีย ความวินาศในที่สุด. ที่เราไปชอบสวยงาม เอรีด-

อรรอย เป็นเรื่องของกิเลสทั้งนั้น; แล้วเราก็ไม่รู้สึกรู้ว่านี่เป็นกิเลส. นี่จะขอบอกเค้าเงื่อนให้หน่อยว่า คนหนุ่มคนสาวทั้งหลายไม่รู้รู้จักสิ่งที่เรียกว่ากิเลส แล้วก็ทำไปตามอำนาจของกิเลสอย่างที่เราเรียกว่าบุชากิเลส.

เหยื่อของกิเลส คือสิ่งที่เรียกว่าส่วนเกิน

มีเหยื่อของกิเลสแห่งยุคปัจจุบัน ที่จะชี้ให้เห็นกันง่าย ๆ สักหน่อยหนึ่ง แล้วมีความสำคัญมาก ขอร้องให้กำหนดจดจำเป็นพิเศษ ก็คือสิ่งที่เราเรียกกันว่า ส่วนเกิน.

ส่วนเกินในเรื่องอาหารการกิน นี้ เราก็มีความตะกตะที่จะกินดี กินอร่อย กินไม่รู้จักสิ้นสุด ไม่รู้จักเวล่ำเวลา มือเช้า มือเที่ยง มือเย็น มือค่ำ มือดึก มืออะไรมันก็กิน แพงเท่าไรก็อยากจะกิน ไม่มีสตางค์ก็ไปขโมยเขามาซื้อ; นี่มันเป็นเรื่องของส่วนเกินในทางการกิน เป็นเหยื่อของกิเลสแล้วก็มีกิเลสอยู่ในตัว. ที่นี้ ส่วนเกินในทางบำรุงบำเรอร่างกาย นี้ เป็นเรื่องสนุกสนาน เรื่องเล่นหัว เรื่องฟ้อนรำขับร้อง เรื่องเพลง เรื่องดนตรี เรื่องดีดสีตีเป่า เรื่องประดับประดา ลูกทาของหอมนี้ มันเรียกว่าเป็นส่วนเกินในส่วนการบำรุงบำเรอร่างกาย; เราไม่เอาแต่พอดี เราไม่เอาแต่เท่าที่จำเป็น เราไปชอบส่วนเกิน ไปบูชาส่วนเกินโดยไม่รู้สึกรู้สึ เพราะว่ามันสนุกสนาน เอร์รี่อร่อยตามกิเลสต้องการ เรามีกิเลสเป็นตัวเรา เราก็ไปหลงในสิ่งที่มันเป็นข้าศึกแก่ตัวเรา แต่แล้วมันเป็นที่ถูกใจของกิเลส. ไปคิดดูกันเสียใหม่ เรื่องฟ้อนรำขับร้องดีดสีตีเป่า เล่นหัว สารพัดอย่างนั้นแหละมันเป็น เรื่องเกิน; ไม่มีสบายกว่า ดีกว่า ไม่ลำบากชนิดที่เป็นโทษของกิเลส.

ที่นี้เรื่อง เครื่องใช้ไม้สอย ที่นั่งที่นอน. เครื่องใช้ไม้สอยทุกอย่างที่สวย ที่งามที่วิเศษตามประสาคนมีกิเลส เขานิยมกันนั้นนะ มันเป็นส่วนเกินอย่าไปเอากะมัน. ที่นั่งที่นอน เครื่องใช้ไม้สอยนี้ก็ทุกอย่างเลย มันไม่ต้องดีเกินจำเป็น แล้วมันไม่ต้องดีก็ได้ มันเอาแต่พอใช้ได้ตามที่ควรจะมี. เครื่องใช้ไม้สอย เครื่อง

แต่ตัวอะไรก็ตาม มันเท่าที่มันสมควรจะมี ไม่ต้องถึงขั้นดีก็ได้; เดียวนี้เขาเอาชนิดที่ดีเกิน.

นี่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เป็นศีลสำหรับฆราวาส เรียกว่าอุโบสถศีล, ต่อจากศีล ๕ : เมื่อครบศีล ๕ แล้วก็ต่ออีก ๓ ข้อ ว่า อย่ากินอาหารส่วนเกิน, อย่าบำรุงบำเรอร่างกายส่วนเกิน, อย่ามีเครื่องใช้ไม้สอยในส่วนเกิน; เรียกว่าอุโบสถศีล, ก็วาระระเบียบระบบอันหนึ่งซึ่งกำหนดไว้ ให้บุคคลเข้าไปอยู่รักษาปฏิบัติ; และเมื่ออยู่ในระบบนั้นแล้ว ไม่มีอะไรที่เป็นส่วนเกิน, เราก็อบายดี เราก็อบายดี ไม่หมดเปลือง เราก็อบายดี ไม่เกิดกิเลส เพราะว่ากิเลสนั้นมันเกิดได้แต่กับส่วนเกิน. ถ้าส่วนที่ถูกต้องพอดีแล้วกิเลสมันเกิดไม่ได้; ดังนั้นช่วยระวังให้ดีว่า อย่าไปแตะต้องส่วนเกิน จะเป็นการปฏิบัติตรงตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างสูงสุด ที่เรียกกันว่าอุโบสถศีล.

พอพูดว่า “อุโบสถศีล” หลายคนไม่ชอบ, โดยเฉพาะคนหนุ่มคนสาวไม่ชอบ เพราะเขาไม่รู้ว่าอุโบสถศีลนั้นคืออะไร. เดียวนี้ก็จะบอกให้เสียเลยว่าอุโบสถศีลนั้น คือการไม่แตะต้องส่วนเกิน; ไม่ต้องรู้ก็ได้ว่าเขามีข้อห้ามไว้ว่า วิกาลโภชนาฯ, นัจจกิตวาทิตวิสูกทัตสนะฯ, หรือว่าอุจจาसनมหาสนา, เป็นภาษาบาลีไม่รู้ว่าจะอะไรก็ยาก นี่ไม่ต้องก็ได้; แต่รู้ว่า ไม่แตะต้องส่วนเกิน. เรื่องกินก็ดี เรื่องเล่นหัว นุ่งห่ม ลูบทาประดับประดาอะไรก็ดี กระทั่งเครื่องใช้ไม้สอยก็ดี, เราก็ร่วมกันเสียให้หมดเป็นคำคำเดียวว่า ส่วนเกิน แล้วก็เอา.

ที่นี้เราก็มีทางที่จะศึกษาได้ง่ายโดยการถามตัวเองว่า **อะไรคือส่วนเกิน ?** ตั้งต้นตั้งแต่ว่าอะไรที่เรา รู้จักดี : **บุหรี** เป็นเรื่องส่วนเกินไหม ? ความเป็นคนดี เป็นคนจริงมันคงตอบได้ว่าบุหรีนี้มันไม่จำเป็น; เป็นส่วนเกินแล้วก็เลิกเสีย. คนที่ติดบุหรีชอบบุหรีนี้ ไปคิดเสียใหม่ว่ามันเป็นส่วนเกินหรือไม่เกิน ? ถ้าบุหรีไม่เกิน เดี่ยวเฮโรอินก็ไม่เกิน คอยดูเถอะ; คนหนุ่มคนสาวเหล่านี้จะถือว่าแม่เฮโรอินก็ไม่เกิน. ถ้าบุหรีมันก็เกินแล้วมันก็หยุดเสีย มันก็ป้องกันได้.

นี่เครื่อง... เขาเรียกว่า **เครื่องเมา**. ของเมาทุกอย่าง ชนิดไหนก็ได้ ดื่มก็ได้ สูบก็ได้ ดูบได้ดูบหากก็ได้ อะไรก็ได้ มันเป็นของเมา ทำให้เสียสติสัมปชัญญะ ให้โทษ ไม่มีประโยชน์; เอมากินเข้า บริโภคเข้า เราก็เป็นคนที่ไม่ปะติดกับส่วนเกิน. หลังจากบุหรีก็เลิกไปถึง **เหล้า** เดี่ยวนี้จะกินเหล้ากันมากขึ้น ก็ไปนึกดูมันเป็นส่วนเกินหรือไม่เกิน. ถ้าความบริสุทธิ์ใจมีมันก็ว่าเกิน เกินก็ไม่เอา; เพื่อนเขชวนให้กิน ให้สูบ ให้ดื่ม เราก็บอกเราไม่สบายหมอห้าม.

อย่าเข้าใจว่าพูดโกหก; หมอห้ามไม่ใช่โกหก : มีหมอคนหนึ่งคอยห้ามอยู่ตลอดเวลา คือพระพุทธรเจ้า เป็นหมอทั้งทางโลก เป็นหมอทั้งทางวิญญูณ ท่านคอยห้ามอยู่เสมอ. เราบอกเพื่อนว่าหมอห้ามไม่ให้เราสูบบุหรี ห้ามไม่ให้เรากินเหล้านี้คือพูดจริงที่สุด; เว้นแต่คนนั้นมันไม่จริงเอง มันอยากจะสูบ มันอยากจะดื่ม มันอยากจะแก้ตัวว่าเสียเพื่อนไม่ได้. นี่ที่มีมากที่สุด เขาจะตอบว่าเพื่อสังคม; ถูกแล้วมันสังคมบ้า สังคมของคนบ้า สังคมของภูติผีปีศาจ มันก็สังคมอย่างนั้น. เราก็เว้นเสียก็ได้ เราบอกหมอห้าม แล้วเราไม่บอกว่าหมอนั้นชื่ออะไร

อยู่ที่ไหน มันอยู่ในใจของเรา, คือพระพุทธเจ้าท่านห้าม. นี่ยกตัวอย่างเพียงว่าไม่
สูบบุหรี่ แล้วก็กินเหล้า หรือไม่ทำอะไรที่คล้าย ๆ กัน.

ถ้าพูดให้หมดอีกแบบหนึ่ง ก็พูดโดยหลัก อบายมุข ๖ ประการ เชื่อว่า
นักเรียนทั้งหลาย ครูบาอาจารย์ทั้งหลายคงจำได้ดีแหละ อบายมุข ๖ ประการ :
ดื่มน้ำเมา เที่ยวกลางคืน ดูการเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้าน
ทำงาน. นี้ ๖ ประการนี้เป็นอบายมุข เป็นช่องของอบาย ไปทำเข้าก็พลัดลง
ไปในอบาย; นี้เราจะเรียกว่ามันเป็นของเกิน คือเป็นของที่ไม่ต้องทำ ทำเข้าแล้ว
เป็นความฉิบหาย.

ดื่มน้ำเมา ทุกชนิด, เที่ยวกลางคืน ด้วยกิเลสพาไป, ดูการเล่น อย่างที่
นิยมกันยิ่งขึ้นทุกที เดียวนี้กำลังนิยมการเล่นกันมากขึ้นทุกที, เล่นการพนัน นี้ก็รู้
กันดีแล้วไม่ต้องพูด, คบคนชั่วเป็นมิตร สำหรับไปหาส่วนเกินด้วยกัน ถ้าคนดีเขา
ไม่ดึงไปทางนี้.

แล้ว เกียจคร้านทำงาน นี้ : ข้อนี้มีความหมายลึกซึ้ง ทุกคนจะเกียจ
คร้านทำงาน อยู่โดยไม่รู้สึกรู้สิดัง. ที่เขาทำงานกันอยู่บ้าง นั้นเพราะความ
จำเป็นบังคับ หรือว่าเขาเบื่องานหนัก เขาเกลียดงานหนัก เขาชอบงานเบา; แต่
แล้วพอถึงได้ทำงานเบาเขาก็ยังขี้เกียจอีก บางทีก็จะไม่ทำเอาเสียเลย ๆ. ใครที่เป็น
นักเรียนที่นั่งอยู่ที่นี้ เป็นครูบาอาจารย์ก็ตามนี้ ที่อุตสาหะเรียนนั้นเพื่อจะไม่ต้อง

ทำงานหนัก หรือจี้เกียจทำงานเสียด้วยซ้ำไป. เรียนให้มันมากเข้าไว้ มันไม่ต้องทำงานหนัก, พอถึงได้งานเบาแล้วบางทีก็จี้เกียจ เหลวไหลเสียอีก.

ช่วยจำคำนี้ไปด้วย ไปไว้คอยเตือนตัวเองจนตลอดชีวิต ว่าเรามันเกลียดงานหนัก หลีกงานหนัก อุตส่าห์เรียนเพื่อจะทำงานเบา, พอได้ทำงานเบาแล้วก็ยังเหลวไหล ไปปรับใช้กิเลสเสียอีก คือไม่ยอมทำอะไร จะเอาแต่เล่นหัว สนุกสนานนั้น; นิสัยสันดานของคนมันจี้เกียจทำการงานอยู่แล้วอย่างนี้. อบายมุข ๖ นี้คือส่วนที่ต้องละกันเด็ดขาด แล้วเราก็จะไม่มีโอกาสจะต้องส่วนเกิน. นี่เป็นหลักใหญ่ ๆ ที่มันเป็นของอันตรายมาก.

ที่นี้เรื่องกระจุ่มกระจิมก็อยากจะพูดเสียด้วยเหมือนกัน : ให้ไปถามดูอะไร ๆ ที่เรามันทำกันอยู่ ที่มันเป็นส่วนเกิน ที่เขานิยมกันอยู่ -ใช้ของปรุงรส เช่นผงชูรส ต้องใช้น้ำจิ้มแปลก ๆ อย่างนี้ เพื่อให้มันกินเข้าไปเกินกว่าที่มันควรจะกิน. นี่มองดูให้ดีเถอะว่า ผงชูรสก็ดี น้ำจิ้มรสแปลก ๆ ก็ดี นี่เพื่อทำให้มันกินได้มากเกินกว่าที่ควรจะกินทั้งนั้นแหละ; มันเป็นส่วนเกิน อย่าไปเป็นทาสมันเลย.

ที่นี้มาดูกันอีกถึง น้ำอัดลม. ถ้าเป็นน้ำธรรมดากินสักครึ่งแก้วก็ไม่ได้, ถ้าเป็นน้ำอัดลมมันกินเข้าไปตั้งขวด; ก็คิดดูเถอะ มันมีส่วนที่ยั่วให้กินเข้าไปใน ส่วนเกิน. หรือว่า น้ำแข็ง : น้ำอัดลมไม่ใส่น้ำแข็งครึ่งขวดก็เต็มทีแล้ว, พอใส่น้ำแข็งแช่เย็นกินสองขวดสามขวดก็ได้; มันเป็นเรื่องยั่วให้ไปจะต้องส่วนเกิน

ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้น เรา รู้จักมันไว้ว่ามันเป็นศัตรู, แต่เราเรียกในที่นี้ว่าเป็น ส่วนเกินรวม ๆ กันไปหมด. แล้วไป เรื่องเล่น เรื่องหัว เรื่องไปเที่ยว เรื่อง ทักษาจร นี้ ก็ระวังให้ดี ๆ; ทักษาจรอย่าให้เป็นส่วนเกิน อย่าให้เป็นเรื่องของ กิเลส.

คนมาที่นี้มาทักษาจรนะ มันตามแบบของเขา เป็นเรื่องที่มา มาเป็น ทาสของกิเลส. ที่นี้มีธรรมะ มีแสงสว่างเป็นจุดมุ่งหมาย ที่จะแจกจะให้; แล้วคน เหล่านั้นก็ไม่เอา. เราทนไม่ได้ จนต้องสร้างรูปภาพขึ้นมารูปหนึ่ง ก็รูปภาพ โมเสสที่ด้านหัวของตึกนี้ ที่คนนั่งแจกลูกตา มีอยู่เป็นกระจาดใหญ่ แล้วมีคนรับ ลูกตาเพียงสองสามคน; นอกนั้นไม่ยอมรับลูกตา วิ่งไปเป็นฝูง ๆ คือ พวกทักษาจร ส่วนเกิน เขาไม่ยอมรับลูกตา. ที่นั่งอยู่ที่นี้ก็ไปจัดตัวเองเอาที่แล้วกันว่า เป็นพวก ไหน : พวกที่ยอมรับลูกตา หรือพวกที่ไม่ยอมรับลูกตา. กลับไปเสียหลายร้อยคน แล้วไม่ยอมรับลูกตา; นี่เหลืออยู่ไม่กี่คนที่ว่าพอจะยอมรับลูกตาบ้าง, แล้วจะเอา หรือไม่เอาก็ไม่แน่.

นี่มันเป็นเรื่องจริง เป็นการบันทึกที่แท้จริง ที่มันได้เกิดขึ้นแก่บัดนี้ ที่ มุ่งหมายจะแจกลูกตาแล้วก็ไม่มีการเอา. ดูเถอะแม้แต่การไปเที่ยวทักษาจรอะไรก็ ตาม มันก็ยังมีประเภทหนึ่งซึ่งเป็นประเภทที่ไม่มีประโยชน์ มันเป็นส่วนเกิน. ขอให้ระมัดระวังให้ดี อย่าไปบูชาส่วนเกิน; แต่ถ้าถือตามหลักของพระพุทธเจ้า แล้ว แม้แต่ตะตองก็ไม่ตะตอง อย่าพูดถึงว่าจะบูชาเลย, แม้แต่จะไปตะตองเรา ก็ไม่ตะตองที่มันเป็นส่วนเกิน.

แต่ว่าคนในโลกเขาบูชาส่วนเกิน เพราะฉะนั้น เงินเดือนไม่พอใช้; ที่ยังไม่ได้เงินเดือน ยังอาศัยพ่อแม่ใช้จ่ายอยู่ ก็ไปรบกวนพ่อแม่เหมือนกับจะออกแตกตายอยู่แล้ว เพราะเรื่องส่วนเกินทั้งนั้นแหละ – เรื่องเล่น เรื่องหัว เรื่องตกแต่ง เรื่องนอกไปจากเรื่องจำเป็น. ถ้าเด็ก ๆ หรือลูกหลานเหล่านี้จะระมัดระวัง ไม่ทำไปในส่วนเกินแล้ว บิคารมารคาก็จะไม่เดือดร้อนถึงขนาดที่เป็นอยู่; เพราะว่าส่วนที่ต้องการจริงในการศึกษาเล่าเรียนนั้นมันไม่เท่าไร, เราหลอกพ่อแม่เอาไปใช้ในเรื่องส่วนเกินกันเสียมาก.

ถือศีลหยุดส่วนเกิน ทำตามพระพุทธเจ้า แล้วก็จะดีหลายอย่างหลายประการ; คือเงินจะเหลือ พวกที่มีเงินเดือนไม่พอใช้ เงินเดือนจะเหลือ ก็เกิดสะสมไว้สำหรับให้มันเป็นหลักทรัพย์ได้. ที่นี้ร่างกายมันก็ดี มันไม่เจ็บ ไม่ใช่เพราะไปกินเหล้าเมายา ไปเรื่องส่วนเกิน; จิตใจมันก็ดีมีสมาธิดี สติปัญญามันก็ดี; แล้วเราก็มีเวลาที่จะศึกษาเล่าเรียนธรรมะ. ถ้าเราชอบส่วนเกินเราก็ไปดูหนังดูละคร เสียจนเวลาไม่พอ; วันอาทิตย์ก็ไปเที่ยว วันเสาร์ก็ไปเที่ยว ไม่มีเวลาสำหรับจะหาความสงบ หรือศึกษาธรรมะ. พอเราอธิษฐานจิตไม่แตะต้องส่วนเกินที่เป็นส่วนเกินไม่แตะต้องเด็ดขาด ก็ลองคิดดูสิว่า พอถึงวันเสาร์วันอาทิตย์จะไปไหน มันไม่มีที่ไป, ถ้าไปมันไปเรื่องส่วนเกินทั้งนั้น; อย่างน้อยเราก็ได้วันเสาร์หรือวันอาทิตย์นี้มาสำหรับศึกษา สำหรับหาความสงบ หรือสำหรับพ่อแม่จะได้สอนลูกเล็ก ๆ ให้มันดีขึ้น. เดียวนี้มันแก้ตัวว่าไม่มีเวลานี้ พ่อแม่มันไปหาส่วนเกินเหมือนกัน; ที่กรุงเทพฯ นั้นนะมีมากที่สุด พ่อแม่ไม่มีเวลาอยู่กับบ้าน ที่จะสอนลูกสอนหลาน เพราะวันเสาร์ วันอาทิตย์มันก็ยังไปหาส่วนเกิน.

ทีนี้จะต้องรู้ว่าอีกส่วนหนึ่งมันเป็นข้อยกเว้นว่า ส่วนเกินนี้เรื่องกินเรื่องใช้นี้ขอห้ามโดยเด็ดขาด; แต่ถ้าจะทำความดีแล้วไม่มีส่วนเกิน ทำได้โดยไม่ต้องกลัวส่วนเกิน ทำดีจริงถูกต้องจริงไม่มีส่วนเกิน; ผู้มีหน้าที่หาเงินหาทรัพย์สมบัติก็หาได้เต็มตามสติปัญญาของตน ไม่ต้องกลัวเกิน, ทีนี้มันได้มามากเกินกว่าความจำเป็น ก็อย่าไปกินไปใช้ในแบบส่วนเกิน; กินอยู่แต่พอดี ส่วนเกินเก็บไว้ สะสมไว้เอาไปช่วยคนอื่นก็ได้ ช่วยบ้านเมืองก็ได้ ช่วยศาสนาก็ได้ เก็บไว้เป็นหลักทรัพย์ในอนาคตก็ได้. ฉะนั้นเราอดสำหรับเล่าเรียนให้ดีโดยไม่ต้องกลัวส่วนเกิน หมายความว่าให้พอดีกับสติปัญญา; แต่ถ้าเกินในทางที่ว่ามันผิคนั้นมันก็เกินเหมือนกัน เรียนจนเจ็บไข้อย่างนี้ มันก็เรียกว่าเกินไป.

ขอว่าอย่าเรียนน้อย ให้เรียนเต็มที่ของสติปัญญา ทีนี้ก็จะได้อาชีพ ได้อะไรที่ดี มันก็มีเรื่องที่จะหาได้มาก หาได้มากแล้วไม่ใช้ในส่วนเกิน ใช้แต่พอดี มันก็เหลือใช้; เหลือจนสบายใจ จนช่วยผู้อื่นได้ จนให้ลูกหลานหรือวงศ์สกุลมันมีความสุข มีความผาสุกต่อไปอีกได้. นี้เรียกว่ามันเป็นเรื่องทางสติปัญญา เป็นผู้มีสติปัญญา เป็นผู้เกิดมาแล้วมีสติปัญญา เป็นผู้เจริญรุ่งเรืองด้วยสติปัญญา เป็นการเกิดมาในทางภาษาธรรม ไม่แต่จะต้องส่วนเกินเพียงคำเดียวเท่านั้น.

ในเรื่องเกี่ยวกับร่างกาย การกินการใช้ การบำรุงอย่าให้มันเกิน เครื่องใช้ไม้สอยก็อย่าให้มันเกิน. เห็นหลายคนใส่เสื้อลาย ทำไมใส่เสื้อลายก็ไม่รู้ เคยคิดว่ามันเกินหรือเปล่า. ควรจะไปปรับปรุงกันเสีย เรื่องเสื้อผ้านี้; ถ้าต้องแพง เพราะมันมีลวดลายมันก็เกินแล้ว เอาแต่ที่มันธรรมดาสามัญมันก็ไม่เกิน มันก็ไม่

แพง แล้วมันก็จะทนด้วย. ถ้าเราไปมัวเข้าใจผิดในเรื่องส่วนเกิน เราก็คงจะลำบาก
แหละ; แล้วประเทศชาติของเราก็จะล่าหลังประเทศอื่นที่เขาไม่ทำผิดในเรื่องนี้.

ในที่นี้ก็สรุปความว่า เรามีการเกิดอยู่ ๒ ชนิด คือในภาษาคนและใน
ภาษาธรรม; เพราะฉะนั้น การเป็นเด็กก็มีอยู่ ๒ ชนิด คือเป็นเด็กในภาษาคน,
และเป็นเด็กในภาษาธรรม. เป็นเด็กในภาษาคนเอาอายุร่างกายเป็นหลัก; เป็นเด็ก
ในภาษาธรรมนั้นเอาความมากน้อยของสติปัญญาเป็นหลัก. พอเอามาจับคู่กัน
เข้า มันก็คงจะติดกันยุ่ง; เช่นว่าเป็นเด็กในภาษาคน, แล้วก็ยังเป็นเด็กในภาษาธรรม
: บางคนเป็นคนแก่แล้วก็ยังเป็นเด็กในภาษาธรรม. ที่นี้บางคนเป็นเด็กในภาษาคน
แต่เป็นคนแก่ในทางภาษาธรรม; มันมีเขียนไว้ในพระคัมภีร์ ท่านทั้งหลายจะเชื่อ
หรือไม่เชื่อก็ได้ เพราะมันมีเรื่องกล่าวถึงพระอริยบุคคลอายุ ๗ ขวบ พระอรหันต์
อายุ ๑๕ ขวบอย่างนี้ก็มี เรื่องในพระคัมภีร์; อายุ ๑๕ ขวบ มันเป็นพระ
อรหันต์โน่น.

นี่อายุในทางร่างกายมันนิดเดียว, แต่มันไปมีอายุมากในทางวิญญาณ
ทางภาษาธรรม. ฉะนั้น เราอย่าไปคลุกกันในเรื่องนี้; ตั้งหน้าตั้งตาทำให้มันมี
อะไรมาก ในทางภาษาธรรม. ส่วนในทางภาษาคนนั้นมันปล่อยไปตามธรรมชาติ
เพราะเราไปบังคับมันไม่ได้ อายุมันก็เท่านั้น นับเดือนปีไปมันก็เท่านั้น; แต่อายุ
ในทางภาษาธรรม เราปรับปรุงได้ ให้ก้าวหน้าเร็ว ๆ ให้มีมากเร็ว ๆ จนกระทั่ง
ว่าอายุเพียง ๑๕ ปี มีสติปัญญาเท่ากับคนอายุร้อยปี พันปีก็ได้. อย่างว่าเป็นพระ
อรหันต์อย่างนี้ ถ้าคำนวณปีกันแล้วควรจะต้องถือว่าท่านมีอายุตั้งพันปี หมื่นปี จึงมี
ความรู้กันเท่านั้น; ฉะนั้นคนที่อายุ ๑๕ ปีเป็นพระอรหันต์ ก็ต้องพูดว่า ร่างกาย

เขามีอายุ ๑๕ ปี, แต่ดวงจิตดวงวิญญาณของเขามีอายุตั้งพันปี หมั่นปี, มันก็เป็นที่น่าสนใจ.

จึงหวังว่าท่านทั้งหลายจะได้เอาไปคิดไปนึก ว่าเราเกิดกันอย่างไร เราเป็นเด็กกันอย่างไร; ในวันนี้ก็เป็นวันเด็ก เราจะจัดวันเด็กให้เป็นประโยชน์แก่เด็ก และเมื่อตัวเราเองก็คือเด็กชนิดหนึ่ง หรือความหมายหนึ่ง, ก็จัดเสียให้มันเป็นประโยชน์ที่สุด แก่ความเป็นเด็กของเรา, เราก็จะมีความเป็นผู้ใหญ่เข้ามาโดยเร็วแล้วเป็นผู้ใหญ่ที่รอดตัวอยู่เหนือปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ได้. นี่คืออาตมาเห็นว่าวันนี้เป็นวันเด็ก เราจะพูดกันถึงธรรมสัจจะข้อหนึ่งเกี่ยวกับความเป็นเด็ก. ในวันที่กำหนดไว้สำหรับพูดคือวันเสาร์, เผอิญตรงกันกับวันเด็ก จึงได้พูดเรื่องเด็ก – เรื่องความเป็นเด็ก เรื่องการเติบโตของเด็ก เรื่องจุดหมายปลายทางของเด็ก, พอเป็นเครื่องกำหนดแล้ว สำหรับท่านทั้งหลายผู้มีความเชื่อตรงต่อความเป็นมนุษย์ของตน ๆ.

อาตมาเห็นว่าการบรรยายนี้ พอสมควรแก่เวลาแล้ว ก็จะยุติไว้ที; ให้พระคุณเจ้าท่านได้สวดบาลีพระธรรมสัจบทหนึ่ง เพื่อส่งเสริมน้ำใจท่านทั้งหลายให้มีกำลังใจเข้มแข็ง เพื่อปฏิบัติหน้าที่ของตน; ขอให้อดทนฟังอีกสักหน่อยเถิด.

ธรรมสังฆปกิณณะ

- ๓ -

๒๑ มกราคม ๒๕๒๑

ข้อปฏิบัติทั้งหมด สรุปอยู่ในคำเพียงคำเดียว คือ ความไม่ยึดมั่นถือมั่น

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๓ ในวันนี้
อาตมาจะยังคงกล่าว **ธรรมสังฆปกิณณะ** เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ต่อไปตามเดิม; ใน
วันนี้จะได้กล่าวธรรมสังฆะโดยหัวข้อว่า **ข้อปฏิบัติทั้งหมดสรุปอยู่ในคำเพียง
คำเดียว คือคำว่าความไม่ยึดมั่น**.

ความหมายของคำว่า “ธรรมสัจจะ”

ท่านทั้งหลายบางคนยังไม่เข้าใจคำว่า **ธรรมสัจจะ** เพราะเคยได้ยินกันแต่คำว่า **สัจจธรรม**; ดังนั้น ในตอนแรก ๆ นี้ จะต้องอธิบายถึงความหมายของคำว่า “**ธรรมสัจจะ**” กันอยู่บ่อย ๆ. ถ้าท่านสังเกตดูจะเห็นได้ว่า มันเป็นเพียงคำที่กลับกันอยู่ ในระหว่างคำทั้ง ๒ คือ **สัจจธรรม** คำหนึ่ง, แล้วก็ **ธรรมสัจจ** อีกคำหนึ่ง; มันเป็นเพียงเอาคำหน้าไปเป็นคำหลัง เอาคำหลังมาเป็นคำหน้า. คำว่า “**สัจจธรรม**” คืออะไร เรารู้กันอยู่แล้วโดยทั่ว ๆ ไป ว่าหมายถึง **ความจริงซึ่งเป็นหลักหรือเป็นกฎเกณฑ์ ของธรรมะ ของพระศาสนา**; คำนี้คุ้นหูของคนทั่วไปมานานแล้วว่า **สัจจธรรม**.

ที่นี้มันมีสิ่งหนึ่งซึ่งแตกแยกออกไป คือ **วิธีปฏิบัติต่อสัจจธรรม** นั้น : สัจจธรรมทั้งหลาย เมื่อไม่นำมาปฏิบัติ คือไม่ได้นำมาสู่การปฏิบัติ มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร, สัจจธรรมนั้นจะมากเท่าไร จะลึกซึ้งเท่าไร มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร; ต่อเมื่อใดนำมาสู่การปฏิบัติ เมื่อนั้นจึงจะมีประโยชน์. ที่นี้การที่จะนำมาปฏิบัติมันมีวิธีการเฉพาะ ให้ถูกกับเรื่องราว ให้ถูกกับกรณีนั้น ๆ ให้ถูกกับบุคคลนั้น ๆ ให้ถูกกับเวลาหรือสถานที่นั้น ๆ ตลอดถึงความมากน้อย หนักเบาแห่งการปฏิบัติด้วย; คือให้มันถูกไปหมดทุกอย่าง อย่างที่เรียกกันสมัยใหม่ว่า ให้มันถูกต้องตามเทคนิคไปทุกสิ่งทุกอย่าง. วิธีที่จะเอาสัจจธรรมมาปฏิบัติ ให้ถูกต้องในทุกกรณีทุกอย่าง แก่ทุกบุคคลนี้แหละ, เราจะเรียกว่า **ธรรมสัจจะ** ซึ่งแปลว่า **ตัวแท้ของธรรมะ**. คือเราจะถือว่าคำว่า “**สัจจธรรม**” นั้นยังกว้างขวาง ยังลางเลือนยังทั่วไปหมด แก่ทุกสิ่งทุกอย่าง; ที่นี้จะดึงเอามาใช้เฉพาะคนเฉพาะกรณี ให้มัน

สำเร็จประโยชน์ มันก็ต้องเอามาส่วนหนึ่ง เรื่องหนึ่ง ข้อหนึ่ง เอามาทำให้มัน ถูกต้อง กับเรื่องนั้น ๆ, นี้เราจะเรียกว่าตัวแท้ของสังขธรรมนั้น ที่ถูกนำมาใช้ ให้ ถูกต้องเฉพาะกรณี จะเรียกสั้น ๆ ว่า “ธรรมสังจะ”. ที่จริงจะเรียกอย่างอื่นก็ได้ แต่เอาตมาเห็นว่าเรียกอย่างนี้ดีกว่า จึงเอามาเสนอให้ได้ยินได้ฟัง และเอาไปใช้กัน.

ก็มีหลายคนว่าเป็นคำบ้ายอะไรก็ไม่รู้; ตั้งเอาเอง ไม่มีในพระบาลี ไม่มีในอรรถกถา? ถ้าถามอย่างนี้ก็จะตอบว่า แม้คำว่าสังขธรรมนั้นก็ไม่มีในบาลี ไม่มีในอรรถกถา, ก็ทำไมเอามาใช้กันจนเป็นคำธรรมดา ว่าสังขธรรม. เดี่ยวนี้คำว่าธรรมสังจะ ก็เป็นแต่เพียงคำที่จะใช้ให้แคบเข้ามาสำหรับส่วนหนึ่งของสังขธรรม ในกรณีที่จะต้องเอามาใช้. จะเปรียบเทียบให้เห็นได้ง่าย ๆ ว่ามันต่างกันอยู่ที่ ตรงไหน : **เรามีผู้ยาตู้ใหญ่ มียาครบหมด** ตลอดถึงเครื่องอุปกรณ์การกำจัดโรค พร้อมด้วยฉลากคำอธิบายวิธีใช้ มันอยู่ในตู้ นั่น พร้อมอยู่เสมอที่จะใช้นั้นแหละ เราเรียกว่า “สังขธรรม”. ทีนี้พอเราป่วยเป็นอะไรขึ้นมา เช่นปวดท้อง ก็จะไป หยิบเอามาแต่ยาแก้ปวดท้อง แล้วก็เอามาใช้ให้ถูกวิธี จะกินอย่างไร จะผสมด้วย อะไรให้มากน้อยเท่าไร ให้มันถูกเรื่องของการที่จะระงับแก้ไขการปวดท้อง; นี้แหละจะเรียกว่า “ธรรมสังจะ” คือวิธีการที่จะเอายาวนานหนึ่งนี้ มาจัดการกับ อาการปวดท้องให้หายไปในพริบตาได้.

ท่านจงสังเกตดูให้เห็นว่า มันมุ่งหมายวิธีการ ที่จะเอาสังขธรรม คือยา ทั้งหมด ขนานใดขนานหนึ่งแยกเอามาใช้ ให้มันถูกกับเรื่อง กับโรค กับบุคคล กับ เวลา กับสถานที่ ซึ่งมันไม่เหมือนกัน : ใช้กับเด็กก็อย่างหนึ่ง ใช้กับผู้ใหญ่ก็อย่าง หนึ่ง ใช้กับคนแก่มาก ๆ ก็อีกอย่างหนึ่ง, แม้นานี้ขนานเดียวกัน ในบางกรณีก็

จะต้องใช้สิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นเครื่องช่วย เป็นน้ำกระสาย เป็นน้ำอุ่นบ้าง เป็นน้ำสุรา บ้าง มันแล้วแต่ว่ามันจะต้องทำอะไร. การทำให้ถูกต้องเฉพาะเรื่องนี้แหละเราจะเรียกว่าธรรมสัจจะ.

ถ้าจะยกตัวอย่างให้มันใกล้เข้ามาอีก หรือนำหัวไปกว่านี้ เช่นว่าเราจะหุงข้าวกิน ก็มีข้าวสาร มีไม้ฟืน มีน้ำ มีไฟ มีอะไรอยู่ครบถ้วนตามธรรมชาติ มีอยู่ตามธรรมชาติ; แต่ละอย่างนี้มันมีคุณสมบัติของมัน เช่นไฟมันก็ร้อน, เช่นน้ำมันก็ทำหน้าที่ละลาย, กระทั่งไม้ฟืน ทำอย่างไรมันจะคิดเป็นไฟขึ้นมา, กระทั่งว่าจะต้องมีหม้อใส่ข้าวสาร, ข้าวสารก็มีคุณสมบัติเฉพาะของข้าวสาร เดี่ยวนี้เป็นเม็ดแข็ง ๆ อยู่ จะต้องทำให้ถูกวิธีใด ให้ถูกตามวิธีของมันวิธีใดวิธีหนึ่ง จะหุงก็ได้ จะนึ่งก็ได้ จะทำอย่างข้าวหลามก็ได้ อะไรก็ได้ มันเป็นหลาย ๆ อย่าง. ฉะนั้นวิธีที่จะทำให้ข้าวสารกลายเป็นข้าวสุกหรือกินได้นี้ มันเป็นอีกอันหนึ่ง เราก็เรียกว่าธรรมสัจจะของการทำให้เป็นข้าวหลาม หรือธรรมสัจจะของการทำให้เป็นข้าวต้ม หรือธรรมสัจจะของการทำให้เป็นข้าวเปียก ข้าวมัน ข้าวอะไรก็ตามเรื่องที่เราจะต้องการ. ขอให้มองไปยังวิธีการเฉพาะ ที่จะทำสิ่งนั้นให้มันเกิดเป็นผลขึ้นมาตรงตามความต้องการของเรา, เราจะเรียกวิธีการอันนี้ว่า ธรรมสัจจะ; แม้ว่าจะเป็นตัวการกระทำ หรือวิธีปฏิบัติ ก็เรียกว่าธรรมะได้เหมือนกัน คือมันเป็นธรรมะใน ส่วนการปฏิบัติ; ก็เราเรียกว่าตัวแท้ของธรรมะเฉพาะเรื่อง เฉพาะกรณี.

ทีนี้ถ้าสังเกตดู ก็จะเห็นได้ว่าธรรมะทุกระบบ มันมีได้เป็นได้ทั้ง ๒ อย่าง คือเป็น สัจจธรรม ก็ได้ เป็น ธรรมสัจจะ ก็ได้. อาตมาพูดว่า ธรรมะทุกระบบตั้งอยู่ในฐานะเป็นสัจจธรรมก็ได้ เป็นธรรมสัจจะก็ได้. นี้ขอให้ฟังดูให้ดี ๆ

อีกครั้งหนึ่ง ว่าธรรมะทุกระบบตั้งอยู่ในฐานะเป็นสังขธรรมก็ได้ เป็นธรรมสังขะก็ได้. ในที่นี้เรามุ่งหมายว่า ถ้ายังตั้งอยู่ในฐานะเป็นสังขธรรม มันก็เป็นสังขธรรม คือเป็นกฎ เป็นหลักเกณฑ์ เป็นวิชาความรู้เฉย ๆ อยู่. พอมาเป็นธรรมสังขะ มันก็กลายเป็นวิธีกระทำให้สำเร็จประโยชน์ตามที่ธรรมะนั้น ๆ มีไว้สำหรับแก้ปัญหาอะไร; คือจะดับทุกข์อย่างไร ดับทุกข์ในส่วนไหน ก็เอามาใช้ให้ถูกวิธี. เพราะว่าการความทุกข์มันก็มีมากแบบ, เหตุของความทุกข์ก็มีมากแบบ; เหมือนกับว่าโรคนั้นมีหลายโรค มันก็ต้องใช้ยาให้ถูกกับโรคนั้นฉันใด, เราก็มีวิธีใช้ธรรมะให้ถูกกับโรคทางจิต ทางวิญญาณ ด้วยธรรมะข้อนั้น ๆ โดยเฉพาะ ฉะนั้นเหมือนกัน. วิธีการอย่างนี้ หรือการกระทำอย่างนี้ เราเรียกว่าธรรมสังขะในที่นี้; ดังนั้นเป็นอันว่าเมื่อใดเราพูดว่าธรรมสังขะ เมื่อนั้นหมายความว่า เราถึงถึงวิธีการ.

[เริ่มบรรยายตามหัวข้อบรรยายครั้งนี้]

อาตมาพูดมาสองวันเสาร์แล้ว สามทั้งวันนี้ โดยหัวข้อใหญ่ว่า ธรรม-สังขปะกัตถะ; คือธรรมสังขะเบ็ดเตล็ด หรือเรื่องอะไรก็ได้ ไม่กล่าวเป็นชุดติดต่อกันเหมือนกับการบรรยายที่เล่ามาในปีก่อน ๆ เป็นชุดใหญ่ติดต่อกัน. ส่วนในคราวนี้โดยเฉพาะในภาคมาฆบูชา นี้ จะบรรยายเฉพาะเรื่อง ๆ เหมือนกับเรียกได้ว่าจบในฉบับ จบในตอนหนึ่ง ๆ. ในวันนี้จะพูดโดยหัวข้อว่า **ข้อปฏิบัติทั้งหมดสรุปลงในคำคำเดียวว่า ความไม่ยึดมั่นถือมั่น**; นี้ก็ถึงถึงข้อปฏิบัติถึงตัวการปฏิบัติ ว่าการปฏิบัติทั้งหลาย แม้ว่าจะมีอยู่หลายรูปแบบ แต่โดยใจความแล้วจะสรุปลงไปที่คำคำเดียวว่า ความไม่ยึดมั่นถือมั่น. ถ้าท่านสังเกตสักหน่อยก็จะพบว่า ความไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้มันประหลาด คือมันแก้โรคได้ทุกโรค ไม่ว่าจะ

เป็นโรคชนิดไหน; ไม่ว่าจะเป็ความทุกข์ชนิดไหน มันจะแก้ได้ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น.

แต่ว่าความไม่ยึดมั่นถือมั่นนั้นมันก็มีหลายระดับ หลายขั้นตอน หลายวิธีอีกเหมือนกัน, มันแล้วแต่ว่าปัญหามันเกิดอยู่แก่ใครในระดับไหน; เช่นว่าเด็ก ๆ มันก็มีปัญหาตามประสาเด็ก แต่ถึงอย่างไรก็ต้องแก้ไขด้วยความไม่ยึดมั่น. เช่นมันสอบไล่ตกมันนั่งร้องไห้อยู่ มันก็ต้องแก้ไขด้วยความไม่ยึดมั่นไปตามประสาเด็ก ๆ; คือไม่ต้องยึดมั่นถึงกับต้องมานั่งร้องไห้อยู่ ให้มันมองเห็นว่ามันเป็นอย่างนี้เอง.

ทีนี้คนผู้ใหญ่ ผิดหวังอะไรมานั่งร้องไห้อยู่ มันก็แก้ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น; หรือคนแก่หง่อม มันกลัวตายหาความสุขมิได้อยู่ มันก็ต้องแก้ไขด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น. ดังนั้น ขอให้ถือว่า คำว่าความไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้มีความหมายมาก และทุกระดับ จะใช้แก้ไขปัญหาได้ทุกระดับ. ขอให้จับฉวยเอาใจความให้ได้ ว่า เรื่องดับทุกข์ทุกเรื่องนั้น ต้องทำด้วยการไม่ยึดมั่นถือมั่น.

ความหมายของความไม่ยึดมั่นถือมั่น

ทีนี้ก็จะได้พูดกันโดยรายละเอียดต่อไป. เท่าที่สังเกตดูในเวลานี้ปัญหาเกิดขึ้นว่า คนโดยมากไม่รู้จักความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งก็ไม่ใช่จักความไม่ยึดมั่นถือมั่นพร้อมกันไปในตัว จนถึงกับถามขึ้นมาว่า ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้วเราจะทำอะไรไปทำไม. พอบอกว่าต้องทำอะไรด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่นก็ฟังไม่ถูก เพราะเขายัง

เชื่อว่าเราต้องทำอะไรด้วยความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่เราจะทำ. นี่มันเป็นความหมายที่หลวมๆ หรือเล่นตลกกันอยู่ จึงเป็นสิ่งที่ควรจะนำมาพิจารณา.

คำว่า “ยึดมั่นถือมั่น” มันมีความหมายที่กำกวม, ก็จะมองไปในทางดีก็ได้ ว่ามันเป็นสิ่งที่จะต้องมียึดมั่นใช้สำหรับยึดมั่น เช่นจะยึดมั่นในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; ถ้าเป็นอย่างนี้มันก็ถูกในครั้งเดียว หรือถูกในตอนต้น, เพราะว่าจะจะต้องประพฤติปฏิบัติ ต่อไป ๆ ๆ เรื่อย ๆ จนกระทั่งไม่มีความยึดมั่นในสิ่งใด. แม้จะยึดมั่นในความดี มันก็ยังมีความอึดอัด มีความหนัก รู้สึกหนัก เพราะความยึดมั่น; ดังนั้น ท่านจึงจัดความยึดมั่นไว้ในฝ่ายที่จะต้องละเสีย. ความไม่ยึดมั่นถือมั่นนั้นแหละเป็นฝ่ายที่จะต้องทำให้เกิดมี.

เมื่อจะเข้าใจคำนี้ – คำว่า “ความไม่ยึดมั่นถือมั่น” นี้ให้คิด ก็จะต้องพิจารณากันให้ลึกกลงไปอีกสักหน่อย; คือว่า ความยึดมั่นนั้น มันเป็นความรู้สึกที่มีกิเลสเป็นตัวตน. ถ้าหากว่ามีความรู้สึกมีธรรมะเป็นตัวตน ก็จะเรียกว่าไม่ยึดมั่นถือมั่น; แต่แล้วมันก็ยังคงฟังไม่ถูก. มีธรรมะเป็นตัวตนนั้นมันต้องไม่มีกิเลส, ถ้ายังมีกิเลส มันก็มีกิเลสเป็นตัวตน. ความรู้สึกที่เกิดจากความมีกิเลสเป็นตัวตนนี้ ก็ต้องเรียกว่ายึดมั่นถือมั่น; ทีนี้ถ้ามีธรรมะเป็นตัวตน มีธรรมะเป็นหลัก มันก็ไม่ยึดมั่นอะไร, ถ้าจะเรียกว่ายึดมั่นธรรมะมันก็ถูกแต่ในเบื้องต้น เพราะธรรมะมันก็เป็นสิ่งที่ยึดมั่นไม่ได้ แต่ถ้าจะถือเป็นหลักแล้วก็ได้.

ทีนี้เราเอาคำว่า “ตัวตน” มาเป็นหลักเกณฑ์สำหรับศึกษา : ถ้ามีกิเลสเป็นตัวตน ความรู้สึกนั้นเป็นความยึดมั่นถือมั่นที่ทำให้เกิดทุกข์; ถ้าเอาธรรมะเป็นตัวตนซึ่งก็พูดอย่างภาษาคนอีกเหมือนกันแหละ เพราะว่าคนเขาต้องมีสิ่งที่จะยึด

มันถ่อมมัน, ถ้ามีธรรมะเป็นตัวตน ความรู้สึกนั้นจะไม่เรียกว่าความยึดมั่นถ่อมมัน สำหรับคนทั่วไปในภาษาคน ในภาษาชาวโลก. สำหรับภาษาธรรมะนั้นจะไม่มีตัวตนเอาเสียเลย. เดียวนี้พูดอย่างภาษาคนธรรมดาในโลกนี้ คือภาษาของคนที่ยังมีตัวตน ก็จะต้องมีอะไรเป็นตัวตนให้มันถูกต้อง; ถ้ามีกิเลสเป็นตัวตนมันจะมีความยึดมั่นถ่อมมันชนิดที่เป็นทุกข์ ยึดมั่นสิ่งที่เป็นที่รักที่พอใจไปตามเรื่องของกิเลส, อย่างนี้เรียกว่าเป็นความรู้สึกที่ยึดมั่นถ่อมมัน.

ฉะนั้น ถ้าว่ามีธรรมะเป็นตัวตน มีธรรมะจริงเป็นตัวตน มีความรู้ที่ถูกต้องจริง ๆ เป็นตัวตน, ความรู้สึกนั้นก็ไม่ได้ยึดมั่นอะไร แม้จะเป็นสิ่งที่น่ารักน่าพอใจ เพราะมันเอาจิตใจไปฝากไว้เสียกับธรรมะ ไม่มาอยู่กับสิ่งที่น่ารัก น่าพอใจ หรือไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจในโลกนี้. ขอให้แยกดูให้ดีว่า **ความรู้สึกของคนเรานั้นมันมีอยู่ ๒ ชนิด** : ความรู้สึกอันหนึ่ง **มีกิเลสเป็นตัวตน** อย่างคนธรรมดาทั่วไป, ความรู้สึกอีกอันหนึ่ง **มีธรรมะเป็นตัวตน** ซึ่งเป็นความรู้สึกของคนที่มีใช้คนธรรมดาก็ต้องเรียกว่าเป็นสัตบุรุษ หรือเป็นพระอริยเจ้าไปเลย.

มีกิเลสเป็นตัวกูเป็นของกู; นี่คือคนธรรมดา. มีธรรมะเป็นตัวตนเป็นของตน; นี่ก็เป็นคนไม่ใช่ธรรมดา, ในที่นี้จะเรียกแต่เพียงว่าเป็นสัตบุรุษ หรือที่แท้ก็ถึงถึงพระอริยเจ้านั่นเอง. แต่กลัวว่าคนธรรมดาคะเข้าใจธรรมะไม่ถูกต้องว่าธรรมะนี่ก็เป็นตัวเป็นตนเหมือนกับกิเลส, แล้วก็ยึดมั่นอย่างเดียวกับยึดมั่นด้วยกิเลส; มันก็ลุ่มละลาย คือเข้าใจไม่ได้. เพื่อจะให้เข้าใจได้ ทุกคนต้องสังเกตความรู้สึกของตน ว่าเรากำลังมีอะไรเป็นตัวตน – มีกิเลสเป็นตัวตน หรือว่ามีพระธรรมมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นตัวตน; ให้เห็นความแตกต่างกันในข้อนี้ให้

มากถึงกับมันตรงกันข้าม. มีกิเลสเป็นตัวตนกับมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นตัวตนนี้มันตรงกันข้าม; มันต่างกันถึงขนาดที่เรียกว่ามันตรงกันข้าม.

มีกิเลสในใจ เกิดขึ้นในใจ กิเลสก็ทำหน้าที่ของกิเลส. ช่วยฟังดูให้ดีว่า พอมีกิเลสเกิดขึ้นในใจ กิเลสก็ทำหน้าที่ของกิเลส, ถ้าเรามีธรรมะเกิดขึ้นในใจ ธรรมะก็ทำหน้าที่ของธรรมะ; แล้วมันจะเหมือนกันอย่างไรได้. พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่จะเข้าไปมีอยู่ในใจได้นั้น ก็หมายถึงธรรมะนั้นเอง หมายถึงคุณธรรมนั่นเอง. พระพุทธเจ้าที่เป็นคน ๆ เป็นบุคคล, หรือ พระสงฆ์ที่เป็นคน ๆ นี้ มันเข้าไปอยู่ในใจไม่ได้; ถึง พระธรรมที่เป็นหนังสือ เป็นใบลานอะไรมันก็เข้าไปอยู่ในใจของใครไม่ได้. มันหมายถึงคุณสมบัติหรือคุณธรรมตามความหมายของคำที่พูดว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; นี้คุณธรรมอันนี้เข้าไปอยู่ในใจของคนได้. ก็คือ ความรู้ที่ถูกต้อง ความเห็นแจ้งที่ถูกต้อง หรือความที่มันปราศจากกิเลส นั่นแหละ เป็นตัวธรรมะ หรือตัวพระธรรม.

เราจะพูดว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ก็ได้, แต่ขอให้เล็งไปถึงความที่ไม่มีกิเลส ความที่ปราศจากกิเลส; นี่คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. เพราะฉะนั้น ในเวลาใด ในเวลาใดจิตของเราไม่มีกิเลสเกิดขึ้น, ในเวลานั้นเราอยู่กับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; หรือว่าเวลาใด กิเลสเกิดขึ้น แล้วเราจัดออกไปเสียได้ ให้มันว่างจากกิเลส, เวลานั้นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็กลับเข้ามาอยู่ในใจกับเรา ของเรานี้. พุคเปรียบเทียบ พุคโดยอุปมา มันก็ต้องพูดอย่างนี้.

พอกิเลสเกิดขึ้นในจิต ธรรมะก็ไปไหนหมดไม่รู้; พอกิเลสออกไปจากจิต ธรรมะก็เข้ามาอยู่แทน เพราะว่าธรรมะในที่นี้หมายถึงความที่ปราศจากกิเลส. เมื่อปราศจากกิเลสแล้ว จิตนี้ก็จะทำอะไรของมันได้อย่างถูกต้องเอง; เพราะมันไม่มีกิเลสที่เป็นเหตุให้ทำผิด ดังนั้น มันจึงเป็นการกระทำถูกต้องโดยอัตโนมัติ. ไม่มีกิเลสแล้วมันไม่โลภ มันไม่โกรธ มันไม่หลง, เพราะว่าโลภ โกรธ หลงนี้ก็เป็นกิเลส หรือเป็นมูลเหตุแห่งกิเลส; พอไม่มีกิเลสมันก็มีความว่างจากกิเลส มันก็รู้จักทำให้ถูก พูดให้ถูก ถิคนึกให้ถูก.

ขอให้สังเกตคูจิตใจของตนทุกคนให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ว่าโดยที่จริงแล้ว เรื่องนี้ก็เคยพูดกันมามากแล้ว เคยอ่านกันมามากแล้ว, แต่ว่ามันเป็นเพียงพูด เป็นเพียงอ่านเสียเท่านั้น, มันไม่แจ่มชัดขึ้นมาในความรู้สึก; ดังนั้น จึงขอร้องในที่นี้ว่า ต่อไปนี้ให้ไปช่วยศึกษา สังเกตคูสิ่งทีเรียกว่าจิตใจของตน ๆ นั้นกันเสียใหม่ ให้ทุกคน ว่าในลักษณะอย่างไร เราเรียกว่ามันไม่มีกิเลส หรือมันกำลังว่างจากกิเลส, และในลักษณะอย่างไร มันกำลังมีกิเลส.

อย่าเข้าใจว่า เรื่องนี้เป็นของง่าย หรือเป็นของเล็กน้อย; เพียงแต่จะรู้จักว่าในจิตมีกิเลสหรือไม่มีกิเลส มันก็ไม่ใช่เสียแล้ว; เอากิเลสมาเป็นความไม่มีกิเลสเสียก็มี เพราะว่าสิ่งใดที่ตัวพอใจรักใคร่ต้องการแล้ว ก็จะไม่มองสิ่งนั้นเป็นกิเลส, มองเห็นเป็นความดี ความถูกต้องเป็นธรรมะไปเสียเลยก็มี. อาตมาจะถือว่า นี่เป็นจุดตั้งต้น ที่จะต้องทำกันเสียใหม่ให้ถูกต้องให้สมกับปีใหม่; ที่แล้ว ๆ มาแล้วไป, ขอแต่ว่าต่อไปนี้ก็เลื่อนชั้นกันบ้าง อย่างน้อยก็ให้รู้จักสังเกตคูจิตใจของตัวเอง ว่าจิตกำลังมีอะไร – มีกิเลสหรือว่ามีธรรมะ.

ที่มีกิเลสก็แจกออกไปมีโลภะไหม มีโทสะไหม มีโมหะไหม; กระทั่งว่ามันมีความห้วนไหว กระวนกระวายอยู่ ด้วยเหตุอะไรก็ไม่รู้, นี่คนเป็นอันมากก็มีจิตที่ห้วนไหวระส่ำระสายเป็นความทุกข์อยู่ แต่ก็ไม่รู้ว่าเพราะเหตุอะไร, มองหาความโลภ ความโกรธ ความหลงก็ไม่พบ ไม่เห็น, นั่นเพราะว่าเขาไม่รู้จักมองหรือมองไม่เป็น. โดยที่แท้แล้ว ถ้ามันมีความทุกข์ร้อนกระวนกระวายอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่แล้ว มันมีมูลเหตุมาจากกิเลสทั้งนั้น; นี่คนมองไม่เป็นที่ก็ไม่เห็น.

แล้วบางทีหรือโดยมาก สิ่งที่เป็นมูลเหตุ ต้นเหตุของมันอยู่ลึกลงไปอีก, เราจึงรู้สึกแต่เพียงปรากฏการณ์ที่ผิวหน้า จึงไม่รู้จักมูลเหตุที่เป็นกิเลส ก็เลยมองไม่ออกว่าความทุกข์ร้อนกระวนกระวายระส่ำระสายของเราเนี่ย เวลานี้มันมีมูลเหตุมาจากอะไร; นี่โดยมากเป็นอย่างนี้ก็เลยทำให้ไม่รู้จักกิเลส แล้วก็จึงศึกษาที่จะศึกษาพิจารณา ค้นหาให้มันพบให้จนได้. ถ้าเปรียบก็เหมือนกับว่ามันเป็นโรคที่ร้ายกาจ, แล้วก็เลยยอมค้นหามูลเหตุของโรคอันร้ายกาจนั้น แล้วจะรักษามันได้อย่างไร.

วิธีการบำบัดโรคของหมอ ก็จะเป็นหลักที่ตายตัวลงไปว่า ต้องค้นหาต้นเหตุของมันให้ได้ แล้วก็ทำลายเสีย. ถ้ามันเป็นโรคทางร่างกาย ทางวัตถุ เราก็มองเห็นได้ง่าย ๆ; แต่เนี่ยมันเป็นโรคทางจิต ทางวิญญาณ มองเห็นยาก ไม่รู้จะเอาอะไรไปมองไปส่องไปมอง, นอกจากสติปัญญาหรือญาณตามหลักแห่งสังขารธรรมนี้ ที่มันมีมากพอที่จะไปมองเห็นได้; แล้วเราก็มีไม่พอในส่วนสังขารธรรมคือความรู้, เราก็ไม่มีธรรมสังขาร คือวิธีที่จะใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ เพราะว่าความรู้ซึ่งเปรียบเหมือนยาเราก็ไม่มี แล้วเราจะมีวิธีการใช้ยานั้นได้อย่างไร.

นี่ปัญหาที่กำลังมีอยู่ก็คือสิ่งนี้ คือหาวิธีการที่จะประพุดิกระทำให้มันถูกต้องกับเรื่องนั้น ๆ ในทุกกรณี และในทุกขั้นตอน. ในข้อนี้ก็สรุปความว่า ท่านทั้งหลายจะต้องไปศึกษาสังเกตพิจารณา รู้จักแยกแยะกันให้ชัดเจนออกไป ว่าอะไรเป็นกิเลส อะไรเป็นธรรมะ, จิตของเรากำลังประกอบอยู่ด้วยกิเลส หรือจิตของเรากำลังว่างอยู่จากกิเลส. เมื่อจิตกำลังว่างจากกิเลสนี้ เราจะถือว่าจิตนี้ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ คือความว่างจากกิเลสนั่นเอง.

ทีนี้ก็จะอยากจะแนะนำต่อไปอีกนิดหนึ่งว่า แต่ละวัน ๆ ขอให้พยายามคอยจับความรู้สึก จับดูความรู้สึก ว่าความรู้สึกของเราเป็นอย่างไร; คือว่าไปทำใจคอยให้ปกติเสียก่อน แล้วก็สังเกตดูว่าความรู้สึกของเรากำลังเป็นอย่างไร : ในเวลาที่ไม่ทำอะไรเกิดขึ้น มันเป็นอย่างไรร ? แล้วในเวลาทำอะไรมันเกิดขึ้นเป็นเรื่องวุ่นวาย นี่จิตมันเป็นอย่างไรร ? เขาเรียกว่า เป็นนักแสดง – เป็นนักแสดงศึกษาเรื่องจิต รู้เท่าทันจิตกันให้มากขึ้นกว่าที่แล้วมา.

การปฏิบัติอานาปานสติอย่างสมบูรณ์แบบหรือดีที่สุด มันก็มีบทเรียนอยู่หมวดหนึ่งที่เรียกว่า **จิตตานุปัสสนา** – คอยศึกษาให้รู้จักเรื่องของจิตเท่านั้นเอง ว่า จิตนี้เป็นอย่างไร ๆ ? กำลังเป็นอย่างไร ? เพราะเหตุใด ? อะไร; รู้ได้ครบถ้วนทั่วถึงและรวดเร็ว; ตลอดจนถึงกับสามารถบังคับจิตนั้น ๆ ด้วยว่า จงเป็นอย่างนี้ จงอย่าเป็นอย่างนั้น, เช่นว่าจิตมีความซึมเซามีความมืดมัว ด้วยอะไรก็ไม่รู้ ก็บังคับให้จิตเปลี่ยนเป็นจิตที่ปราโมทย์ก็ได้, หรือว่าจิตมันฟุ้งซ่าน ก็บังคับให้มันแน่วแน่มีสมาธิก็ได้, หรือว่าจิตมันไปยึดถือ เกาะเกี่ยวอารมณ์ร้ายอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ บังคับให้มันสลัดทิ้งเสียก็ได้; นี่เป็นตัวอย่าง. ตลอดเวลานั้น ๆ ก็รู้ดีว่า

จิตกำลังเป็นอะไร : จิตกำลังมีราคะไหม, มีโทสะไหม, มีโมหะไหม, มีมานะไหม, จิตอ่อนแอไหม, จิตฟุ้งซ่านไหม; คอยรู้สึก รู้จักมันอยู่ตลอดเวลา, หรือว่ากระทำอยู่ทุกวันที่จะบังคับ หรือขูดเกลา หรือสลัดส่วนที่มันไม่ควรจะมี. นี่ถ้าผู้ใดได้ฝึกฝนมาในลักษณะนี้พอสมควรแล้ว มันก็ง่ายนิดเดียวที่จะมารู้จักจิตใจในชีวิตประจำวันว่าจิตเป็นอย่างไร, จิตมีกิเลสเป็นตัวตน หรือว่าจิตมีธรรมชาติเป็นตัวตน, หรือว่าจิตกำลังมีอะไรเป็นมูลเหตุให้เราหม่นหมอง ระส่ำระสาย กระวนกระวายอยู่; อย่างนี้เป็นต้น.

ทีนี้ถ้าไม่มีเวลาจะทำมากเหมือนอย่างผู้ปฏิบัติที่อยู่ในที่สงบสงัด ก็ทำตามที่จะทำได้ ที่บ้านที่เรือน; อย่าถือว่าเป็นเรื่องไม่มีประโยชน์; ให้ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดที่เราจะคอยเฝ้าระวังจิตศึกษาจิตดูจิต ให้รู้อยู่ตลอดเวลาว่ามันเป็นอย่างไร. เพราะมันจะเป็นทุกข์หรือจะเป็นสุข มันก็อยู่ที่ตรงนี้เอง : ถ้ามีความรู้สึกประเภทกิเลสเป็นตัวตนมันก็มีความทุกข์, ถ้าวางจากความรู้สึกประเภทนี้มันก็ไม่มี ความทุกข์; เราจะได้ระมัดระวังให้ตลอดเวลานั้นมันมีสติสัมปชัญญะ กัดกัน หรือป้องกันไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นได้ในภายในจิต.

นี่เรียกว่าจิตไม่ประกอบอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่น หรือว่าเป็นจิตที่ไม่ถูกอะไรมายึดมั่นถือมั่น ดังนั้น มันเป็นจิตที่ว่างจากความยึดมั่นถือมั่น มันไม่ไปยึดมั่นถือมั่นอะไร หรือว่าไม่มีอะไรมายึดจับฉวยเอามัน; อย่างนี้เราเรียกว่าจิตว่าง. จิตว่างนี้เป็นอิสระ เพราะฉะนั้น จึงมีความสามารถ แล้วก็อยู่เป็นสุข; ถ้าจิตมีกิเลส กิเลสทำให้จิตไม่เป็นอิสระ ให้จิตเป็นทาสของกิเลสก็มีความทุกข์; พอจิตเป็นอิสระ ก็นี้ก็คือละความเป็นอิสระ ไม่เป็นบ่าวเป็นทาสใคร ไม่ถูกผูกมัด ล่ามขัง กักขังอะไร มันเป็นอิสระ มันคืออย่างไร.

ที่น้ำมันเป็นอิสระมันก็ทำอะไรได้อย่างดี; ถ้ามันไม่เป็นอิสระมันก็ทำอะไรไม่ได้ตามที่ควรจะทำ. ฉะนั้น เราต้องมีจิตที่เป็นอิสระ จะเรียกว่า สะอาดสว่าง สงบ หรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียกเถอะ, ในที่นี้จะเรียกว่ามันเป็นอิสระจากกิเลส จึงสามารถทำไปด้วยสติปัญญาที่มีความถูกต้อง ทำงานได้ดี ทำงานได้ถูกต้องทำงานมีผลมาก; จึงเกิดคำแนะนำขึ้นมาคำหนึ่งว่า ให้ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง, มันจะทำได้ดี.

ที่นี้จิตที่เป็นอิสระนี้ ยังมีความสุขอยู่โดยอัตโนมัติในตัวมันเอง : เรานั่งอยู่ที่ไหนอย่างเป็นทางการที่นี้ก็ได้ ในป่าก็ได้ ชายทะเลก็ได้; ถ้านั่งอยู่อย่างเป็นอิสระแล้วมันก็มีความสุข มันไม่มีความทุกข์. ถ้าเรานั่งอยู่อย่างไม่เป็นอิสระ แม้แต่มีแมลงหวี่ แมลงวัน เหลือบยุงมาตอมนี้ มันก็ไม่มีความสุขได้. นี้ถ้าว่ายังกิเลสเข้าไปรบกวนอยู่ภายในด้วยแล้วมันยิ่งกว่าแมลงวัน แมลงหวี่มาตอมให้รำคาญ มันก็มีมีความสุข. เรียกว่าเราไม่มีความเป็นอิสระเมื่อไร ก็มีความสุขเมื่อนั้น; พอมีความเป็นอิสระเมื่อไร มันก็มีความสุขโดยอัตโนมัติเมื่อนั้น.

เมื่อจิตไม่มีกิเลสเข้ามาครอบงำ ก็เรียกเป็นจิตอิสระ มีความสุขโดยอัตโนมัติ แล้วก็ทำอะไรได้ดี ทำสิ่งที่จะต้องทำได้ดีที่สุด; จึงเกิดธรรมสัจจะขึ้นมาอีกอันหนึ่งว่า จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง. ถ้าเราเล็งถึงคำพูด ว่าท่านจงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง หรือว่าเราควรจะทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง; คำพูดอย่างนี้มันเป็นสัจจธรรม มันเป็นเพียงสัจจธรรม คำพูดกฏเกณฑ์. แต่ถ้าว่าเราทำลงไปให้ได้จริง ๆ มีวิธีที่ทำงานด้วยจิตว่าง อย่างนี้เรียกว่าธรรมสัจจะ.

ดังนั้น เราต้องมีธรรมสังขะที่เป็นวิธีกระทำ ตัวการกระทำ ที่กำลังกระทำอยู่; คือเป็นการกระทำอยู่จริง ๆ ทำสิ่งที่จะต้องทำให้สำเร็จประโยชน์ แล้วก็ทำด้วยจิตว่างจากกิเลส ซึ่งได้พูดมาแล้วว่า ย่อมจะทำได้ดี. นี่คือการงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ถ้าทำได้นั้นก็เป็นธรรมสังขะ. นี้ก็จะต้องเฉพาะเรื่อง; อย่าลืมน่าว่าธรรมสังขะนี้ถึงถึงการกระทำเฉพาะเรื่อง; ถ้าพูดรวม ๆ กลุ่ม ๆ กันไป มันไม่เป็นธรรมสังขะได้, หรือมันกลายเป็นสังขธรรมครอบจักรวาลไปเสีย. ต้องมีวิธีกระทำเฉพาะ แล้วก็กระทำอยู่เฉพาะเรื่องนั้น ๆ เฉพาะปัญหานั้น ๆ จึงจะเป็นธรรมสังขะ.

เดี๋ยวนี้เราใช้คำพูดรวม ๆ กันไป ว่า **ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง** นี้มันเป็นสังขธรรมก่อน; แล้วพอมาลงมือหยิบเอาอะไรขึ้นมาทำ หยิบงานไหนขึ้นมาทำ หรือว่าปฏิบัติขึ้นไหนขึ้นมาทำ แล้วก็ทำอยู่ด้วยจิตว่าง นี้มันจึงจะเป็นธรรมสังขะ เฉพาะเรื่องนั้น – เฉพาะเรื่องนั้นเรื่องเดียว ไม่ใช่ทั้งหมด.

การทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง

ที่นี้เราก็มาสังเกตดูว่า วันหนึ่ง คึนหนึ่ง ตลอดชีวิตนี้ เรามีอะไรบ้างที่จะต้องทำ; อาตมาอยากจะทำให้คิดเอาเองมากกว่า แต่แล้วก็ไม่ค่อยชอบคิด ว่าเราเกิดมาเป็นมนุษย์ มันมีอะไรที่จะต้องทำ? หรือว่าควรจะถามให้เลยเถิดไปถึงว่า ถ้าเราจะอยู่ จะมีชีวิตอยู่โดยไม่ต้องทำอะไรเลยนี้มันจะได้ไหม. ทุกคนมันก็มองเห็นแล้วว่ามันไม่ได้ เพราะมันต้องหามากิน หามาใช้ หามาบริหารชีวิต มันต้องทำ; แล้วอีกอย่างหนึ่ง มันอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้ ดังนั้น มันต้องทำอะไรอีก

บางอย่างบางส่วน เพื่อเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ในโลกนี้ด้วยกัน. เราจึงมีหน้าที่ที่จะต้องทำเป็น ๒ ฝ่าย คือทั้งเพื่อตัวเราเองและเพื่อผู้อื่นด้วย. ก็คิดดูเถอะว่า เราจะเกิดมาโดยไม่ต้องทำอะไร หรือไม่ทำอะไรนี้มันจะได้ไหม.

ความจำเป็นมันบังคับให้ต้องทำอยู่แล้ว จะต้องหาอาหารกินนี่เป็นข้อแรก เช่นเดียวกับสัตว์เครื่องจางานของมันก็คือออกหากิน นี่ตามธรรมชาติเป็นอย่างนั้น มนุษย์ก็เหมือนกัน จะต้องทำเพื่อให้มีอาหารกิน; แล้วอะไรอีกก็ต้องทำเพื่อสิ่งนั้นอีก จะต้องทำให้มีเครื่องนุ่งห่ม ให้มีที่อยู่อาศัย มีอะไรที่ควรจะมี.

ที่นี้พอได้สิ่งเหล่านั้นหมดทุกอย่างแล้ว มันยังมีปัญหาเหลืออยู่อีกว่าจะทำอะไร; ก็คือทำจิตใจให้มันสูงขึ้นไป ทำจิตใจนี้ให้สูงขึ้นไป ๆ ๆ จนอยู่เหนือความทุกข์ทั้งปวง นี่เรื่องที่จะต้องทำ ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ตามสัจธรรมของธรรมชาติ ซึ่งสิ่งที่มีชีวิตจะต้องทำหน้าที่ของตน ๆ. บางทีเราจะมองเห็นได้โดยละเอียดออกไปอีกส่วนหนึ่งก็ได้ว่า ร่างกายนี้มันอยู่นิ่งไม่ได้ ถ้าให้มันอยู่นิ่ง มันตายแน่; ใครไม่เชื่อก็ลองไปนอนนิ่ง ๆ ดู ไม่ทำอะไร ไม่ลุก ให้นอนนิ่ง ๆ อยู่ตลอดเวลา เดี่ยวมันก็ตายแน่.

ถึงแม้ว่ามันจะไม่ตาย มันก็ไม่สบาย, อาตมาเคยลองมาแล้ว เคยนอนมาก ๆ ไม่คิดจะทำอะไร มันก็หาความสบายไม่ได้; มันต้องมาเดิน มาขึ้น มาเคลื่อนไหวอย่างนั้นอย่างนี้ คือมันต้องเคลื่อนไหวแหละ, มันจะอยู่นิ่ง ๆ ไม่ได้; นี่เป็นธรรมชาติอันหนึ่งของสิ่งที่มีชีวิต ที่มันจะอยู่ได้ด้วยการเคลื่อนไหว. พอไม่เคลื่อนไหวมันก็เปลี่ยนแปลงทันที มันต้องไปเป็นก้อนหิน หรือว่าอย่างดีก็เป็น

ต้นไม้ที่ไม่ค่อยจะเคลื่อนไหว; มันมีรูปร่างอย่างอื่น จะมีรูปร่างอย่างมนุษย์ที่เขาเรียกกันโดยสมมติ ว่ามีล้อ ๔ ล้อนี้ไม่ได้.

ภาษาบาลีเขามีคำว่า จตุจุกกั : สรีระนี้ อตภาพนี้มีล้อ ๔ ล้อ คือมีเท้า ๒ มีมือ ๒ เพราะฉะนั้นมันต้องกลิ้งไปเรื่อย – เท้ามันก็เดิน มือมันก็จับฉวย นี้ก็เรียกมันมีการเคลื่อนไหวที่ต้องเคลื่อนไหวอยู่เรื่อย, ไม่อย่างนั้น มันจะไม่ใช่เป็นอย่างที่กำลังเป็น คือจะไม่เป็นคนอย่างที่กำลังเป็น; นี้เราก็ต้องทำเสียแล้ว คือมันต้องทำการเคลื่อนไหวนั่นเอง เขาเรียก เดิน ยืน นั่ง นอนอะไรก็ตาม; จะอยู่ในอิริยาบถเดียวตลอดไปมันไม่ได้ มันตายแน่, หรือมันเปลี่ยนเป็นชนิดอื่นซึ่งไม่มีประโยชน์อะไร.

การที่เราต้องทำโดยความจำเป็นบังคับนะ มันมีอยู่ทั้งอย่างที่เรียกว่าเพื่อจะให้ชีวิตนี้มันรอดอยู่ได้ หรือว่าเพราะว่ามันทนไม่ได้. เอ้า, มันต้องเคลื่อนไหวนี้, ไปสังเกตดูเถอะว่ามันทนไม่ได้ มันต้องเคลื่อนไหว; การเคลื่อนไหวนี้ก็เรียกว่าการกระทำ เพราะฉะนั้น จึงรวมอยู่ในคำว่าต้องกระทำด้วยจิตว่างเหมือนกัน. ถ้าเราจะเคลื่อนไหวเพียงแต่ว่า เดิน ยืน นั่ง นอน อย่างนี้ ก็ยังต้องทำด้วยจิตว่าง; ไม่อย่างนั้นมันก็จะไม่ได้ผลตามที่ต้องการ มันจะทนทุกข์เหมือนกัน.

นี่ดูถึงส่วนใหญ่ ส่วนสำคัญที่สุดที่เราต้องทำ; นั่นมีอะไรเป็นหลักใหญ่ ๆ ? เอาคนธรรมดาทั่วไป แล้วมันตรงกันหมดนี้ : เรามีชีวิตอยู่ที่นี่ เรามีความต้องการ ความรู้สึกนึกคิดที่เป็นความต้องการ. เมื่อต้องการแล้วมันทนอยู่ไม่ได้ มันต้องแสวงหา มันต้องลุกขึ้นแสวงหา หรือว่านั่งแสวงหา นอนแสวงหา

มันต้องแสวงหา; มันก็ต้องแสวงด้วยจิตที่ว่าง, ถ้าแสวงด้วยจิตที่วุ่นมันก็เป็นทุกข์; แสวงด้วยจิตที่มีธรรมะ ว่างจากกิเลส.

แสวงหามันก็ ต้องได้มา ก็ต้องได้มาด้วยจิตที่มันว่าง คือไม่ยึดมันถือมัน; ถ้าไปยึดมันถือมันเข้ามันก็มีความทุกข์เพราะได้มา. ได้มาแล้วมันก็มีไว้เก็บไว้ สะสมไว้ นี่ก็ต้องทำด้วยจิตว่าง; ถ้าสะสมไว้เก็บไว้ด้วยจิตที่ยึดถือ มันทรมาณ เคี้ยวมันเป็นโรคประสาท เคี้ยวมันเป็นบ้าตาย, เหมือนกับที่คนเป็นอันมาก จำนวนมาก เป็นโรคประสาท เป็นโรคจิตกระทั่งเป็นบ้า เพราะความยึดมันถือมันในทรัพย์สมบัติหรือในอะไรก็ตามที่ตัวมีอยู่.

นี่ขอให้ดูเถอะว่า แม้แต่จะมี จะมีเงิน มีของมีอะไรก็ตาม มันจะต้องรู้จักมีด้วยจิตที่ปกติ. ที่นี้มีไว้มันไว้สำหรับใช้สอยบริโภค หรือกิน. เอ้า, พุดถึงกินกันก่อนดีกว่า ก็ต้องกินด้วยจิตที่ปกติ กินอาหารด้วยจิตที่ปกติคือจิตว่าง; ลองกินด้วยกิเลสดูสิ : เมื่อใดมีกิเลสรุนแรง กินด้วยอำนาจของกิเลส กินตะกละ กินมูมมาม กินด้วยกิเลสตัณหา นี่ ป้อนเข้าปากก็ไม่ค่อยจะทัน มันก็จะเหน้อยหอบเหมือนกัน. แม้แต่เพียงกินเข้าไปนั่นแหละ ลองกินด้วยกิเลสตัณหาเถอะ มันจะเหน้อยหอบเหมือนกัน.

ฉะนั้นในทางธรรมะ ทางวินัยของพระนี่จึงต้องกินด้วยสติสัมปชัญญะ กินอย่างมีสติสัมปชัญญะ ไม่ได้กินด้วยกิเลสตัณหา; ก็ไม่เหน้อย ก็ไม่รู้จักเหน้อยเพราะกิน หรือว่าจับใส่ปาก แล้วกลืน ๆ เข้าไป. ถ้าไม่เคยก็ไปลองดู กินด้วยกิเลสตัณหา เร็ว ๆ ๆ ๆ เคี้ยวก็ปวดท้องทันที, ต้องไปกินยาแหละ; ฉะนั้น

ถ้ากินอย่างพระกินอย่างมีสติสัมปชัญญะ หรือว่าที่คนธรรมดาสามัญเขากินกันอยู่ มันก็ไม่ถึงกับว่าเกิดอาการอย่างนั้น.

นี่ขออภัยพูดให้มันเลยไปหน่อยว่า กินแล้วมันต้องถ่ายมันเก็บไว้ไม่ได้; พอถ่ายนี่ก็ยังคงทำด้วยสติสัมปชัญญะ ด้วยจิตที่ปกติ; ลองถ่ายด้วยโมโห โทโส หรือว่าด้วยกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่ง เดียวก็เป็นโรคภัยไข้เจ็บ เพราะการถ่าย. จะถ่ายอุจจาระก็ดี จะถ่ายปัสสาวะก็ดี ยังต้องทำด้วยจิตว่าง; คือจิตที่ปกติ ไม่กดดัน ไม่วุ่นวายอยู่ด้วยกิเลส. ฉะนั้นทำใจคอให้สบาย ว่างจากกิเลส มันก็จะสบายไปหมด แม้ไปนั่งถ่ายอุจจาระก็สบาย ถ่ายปัสสาวะก็สบาย. ถ้าใครมัน อึดอัดขัดใจเมื่อนั่งถ่ายอุจจาระ คนนั้นมันโง่ มันยังโง่มาก เพราะมันไม่รู้จักถ่ายอุจจาระด้วยจิตว่าง; มันจะต้องเป็นโรคอะไรบางอย่างด้วย แล้วมีความอึดอัดขัดใจด้วยกิเลสแม้เมื่อถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ก็หาความปกติไม่ได้.

นี่ตัวอย่างที่จะต้องอภัยที่ต้องพูด มันก็เสียเวลาบ้าง, แต่มันได้ประโยชน์คุ้มค่ากัน ที่จะชี้ให้เห็นว่า จะทำอะไรก็ต้องทำด้วยจิตว่าง; แล้วก็ไม่เฉพาะแต่ทำการทำงานหาเลี้ยงชีวิต, แม้จะเอามากินมาใช้อยู่ แม้จะถ่ายออกอยู่ก็ยังต้องทำด้วยจิตว่าง.

เฮ้อ, ทีนี้อยากจะพูดให้มันหมดไปอีกว่า ถ้าจะไปเที่ยวเล่น ไปตากอากาศเล่น ไปพักผ่อนหย่อนใจ; ก็ลองคิดดู ถ้าจิตมันไม่ว่างแล้ว มันไม่มีการพักผ่อน ไม่มีการเที่ยวเล่น, ให้ไปเดินเที่ยวเล่น มันก็ไปเดินเป็นบ้าอยู่ข้างใน อึดอัดขัดใจ กระวนกระวายอยู่ ไม่มีเดินเล่น ไม่มีเที่ยวเล่น; ไม่มีการพักผ่อน

สำหรับบุคคลที่มีจิตไม่ว่าง. นี้เพื่ออุบายว่างบ้าง ว่างได้บ้างตามธรรมชาติ, แล้วก็
รู้สึก : รู้สึกว่าเราได้รับการพักผ่อน แล้วก็ว่างแล้วก็สบาย, แต่มันไม่ได้มองเห็น
ไม่รู้บุญคุณของจิตว่าง.

เพราะจิตว่างต่างหากมันจึงเป็นการพักผ่อนขึ้นมา; ถ้าจิตมันไม่ว่างแล้ว
มันไม่มีการพักผ่อนที่ไหนในโลกนี้ หรือว่าในโลกไหนก็ตาม. แม้แต่จะนอนเล่น
สักหน่อยหนึ่งมันก็ไม่มีความสุข ถ้าจิตมันไม่ว่าง, แล้วมันจะนอนไม่ลงด้วย มันก็
นอนทนทรมานเหมือนกับตกนรก; มันไม่มีแม้แต่การนอนเล่นสำหรับคนที่จิตมัน
ไม่ว่าง. นี้เรียกว่าสิ่งที่เราจำเป็นจะต้องมี หรือเราชอบกันนัก เช่นว่าเที่ยวเล่น
นอนเล่น พักผ่อนหย่อนใจอย่างนี้, มันก็ยังต้องทำด้วยจิตว่าง.

เฮ้อ, ทีนี้มันมาถึงอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งมันตรงกันข้าม : เมื่องานมาก เมื่องาน
ในหน้าที่ หรือภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบมันมาก งานมันมากแล้วบังเอิญมันประดัง
กันเข้ามา เป็นงานยุ่งนี้, นี้คุณจะทำอย่างไร. ถ้าทำจิตยุ่ง จิตวุ่นไปตามมันก็วินาศ
แน่, การงานนั้นก็เสียหายหมด แล้วก็ฉิบหายเพราะเหตุนี้แหละ. ทีนี้ถ้างาน
มันยุ่ง มันวุ่น, มันก็ต้องทำด้วยจิตที่ว่างยิ่งขึ้นไปอีก รู้จักบังคับประคองจิตให้มัน
ว่างยิ่งขึ้นไปอีก จนสามารถที่จะรับหน้าที่ที่ยุ่งยากมากมายนั้นได้. นี้เรียกว่า
งานยุ่ง ก็ยังต้องทำด้วยจิตว่าง.

คนที่ชอบทำงานมาก ๆ หรือว่าทำอยู่แล้ว ระวังให้ดีเถอะ : ถ้าไม่
รู้จักทำจิตให้ว่างแล้วก็จะสู้งานไม่ได้, ก็เลศครอบงำแล้วมันก็ยังยุ่งมากขึ้นไปอีก;
เพราะฉะนั้น มีธรรมะตามหลักเกณฑ์ที่ท่านได้สอนไว้อย่างไร เป็นสัจจธรรมอยู่
แล้ว เอามาใช้เป็นธรรมสัจจะให้ได้ในขณะที่มันมีงานยุ่ง. แล้วก็ยุ่งอย่างของเรา

นะ คนแต่ละคนมีงานไม่เหมือนกัน, เพราะฉะนั้น การยุ่งด้วยงานนี้ มันก็ต่างกัน ตามแบบของคน ๆ เราจึงมีวิธีการเฉพาะตน. นี้มีธรรมชาติจะในข้อนั้น ๆ เฉพาะ ตน, งานยุ่งมันก็จะสาบออกได้ และก็ทำไปได้ สำเร็จประโยชน์ได้. นี้เกี่ยวกับ งานมันยุ่ง ต้องทำด้วยจิตว่าง.

จิตว่างใช้ได้แม้ขณะเจ็บไข้

ทีนี้ก็มาถึง ความเจ็บไข้. การเจ็บไข้ก็ต้องถือว่าเป็นงานอย่างหนึ่งด้วย เหมือนกัน. พอพูดอย่างนี้บางคนว่าบ้าแล้ว ว่าความเจ็บไข้ก็เป็นงานอย่างหนึ่ง ด้วยเหมือนกัน. คุณไปคิดดูเองเดี๋ยวจะเห็นว่า ความเจ็บไข้ก็เป็นสิ่งที่ต้องทำ มัน หลีกไม่พ้น; แล้ว พอเจ็บไข้ขึ้นมาแล้ว เราก็ต้องเจ็บไข้ให้ดี เจ็บไข้ให้มีศิลปะ. เดียวนี้มันไม่มีความรู้ในเรื่องนี้ เจ็บอะไรหน่อย มันก็เอะอะโวยวาย ครวญคราง อย่างคนโง่ ไม่มีความรู้ ไม่มีสติปัญญาที่จะต่อต้านความเจ็บไข้, มันก็เลยมีความ ทุกข์มาก หรือมันเจ็บไข้มากขึ้นไปอีก.

คนเรามันยิ่งโง่มากขึ้นในข้อนี้; สัตว์เดรัจฉานมันยังเก่งอยู่เท่าเดิม มัน มีความอดทนอดทนมากตามแบบของธรรมชาติ, แล้วมันไม่ได้กลัวความเจ็บ ความ ไข้ หรือความตายมากเหมือนคน. ใครจะว่าอาตมาบูชาสัตว์เดรัจฉานก็ตามใจ ว่า ก็ว่าเถอะ ก็จะพูดอย่างนี้แหละ. คนนี้มันเกิดความคิดอุตริวิถถาร เปลี่ยนแปลงมา โดยไม่รู้สีกตัว จนกลัวความเจ็บความไข่มากไปกว่าสัตว์เดรัจฉาน; ที่สัตว์เดรัจฉาน ไม่เคยกลัว มันก็กลัว, กลัวมีคบ้าง กลัวมีขี้บ้าง กลัวอะไรต่าง ๆ นานา ซึ่งสัตว์

เครื่องนํ้ามันก็ไม่กลัว มันไม่เคยกลัวแล้วมันไม่ต้องกลัว, คนก็เอามากลัวจนได้. นี่ก็เรียกว่าความเจ็บไข้ด้วยเหมือนกัน เป็นความเจ็บไข้ทางวิญญาณ.

ฉะนั้น พอเจ็บไข้ลง ทำใจให้ดี ๆ มันจะหายไข้เร็ว, มันจะรักษาความเจ็บไข้ได้ด้วยจิตว่างนั้นแหละอยู่ส่วนหนึ่ง แล้วก็มากเสียด้วย. หรือถ้ามันจะต้องตายไปเพราะความเจ็บไข้นั้นก็ดีมากแหละ : มันจะตายดีมาก.

เมื่อพูดถึงความเจ็บไข้แล้ว, ก็อยากจะพูดถึง การหายไข้ เสียด้วย คือ ไข้หายขึ้นมาตามลำดับ; นี่ก็ต้องหายไข้ด้วยจิตว่างเหมือนกัน. คนโง่ ๆ มันก็เป็นทุกข์ได้ ทั้งที่ไข้มันกำลังไข้ กำลังหายไข้ มันยังเป็นทุกข์ได้, มันไม่ทันใจมัน มันอยากจะหายเร็วกว่านั้น หรือบางทีมันคิดว่าไม่หายเสียก็มี. แม้ว่าจะหายไข้ จะค่อย ๆ หายขึ้นมาจากความไข้ ก็ต้องด้วยจิตว่างเหมือนกัน; คือปกติอยู่ได้ ให้ความเจ็บไข้มันค่อย ๆ หายไป อย่าไปคิดนึกให้เป็นทุกข์ขึ้นมาว่ามันหายไม่ทันใจดู ทำไมมันหายช้านัก หรือมันจะกลับเป็นหนักขึ้นไปอีกอย่างนี้; มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร, มีความทุกข์เท่านั้นแหละ มีความทุกข์เปล่า ๆ. ฉะนั้น ถ้าใครจะหายไข้ หายเจ็บ หายอะไรขึ้นมา ก็ให้หายด้วยจิตว่าง ทำจิตว่างอยู่เหมือนกัน.

เฮ้, ที่นี้ในกรณีที่ไม่หาย มันมีแต่ทรุดลง ๆ มันจะตายแน่, ก็ขอให้ความไข้มันทรุดลงไปด้วยจิตว่าง ด้วยจิตของผู้มันยังคงว่าง. เรามีจิตว่าง ความไข้มันทรุดลงไป มันก็ทำอะไรไม่ได้สัก มันเป็นไปได้เท่าที่ธรรมชาติมันจะเป็นไปเท่านั้น, เรายังคงชนะมันอยู่เรื่อย คือไม่กลัวความไข้ ไม่กลัวความทรุดหนัก

ของความไข้ ใจคอยงปกตืออยู่; ทรวดหนักแล้วหาย กลับหายก็ได้ แม้ตายไปเลยก็ยังดี เพราะว่าจิตมันยังดี จิตมันยังว่าง จิตยังควบคุมความรู้สึกไว้ได้ ไม่เป็นทุกข์.

เอ้า, ทีนี้ในกรณีที่ตายกันเลย, เอาว่าเป็นอันว่าตาย เจ็บไข้มากจนไม่มีทางแก้ไข แล้วมันก็ตายเลย, ก็ขอให้ตายด้วยจิตว่าง; เรื่องมันจบเท่านั้น มันดีที่สุดอยู่ที่ตรงนั้น วิเศษสุดอยู่ที่ตรงนั้น. “ตายด้วยจิตว่าง” คงฟังกันไม่ออก หลายคนคงฟังไม่ออก; แต่บางคนคงจะฟังออกบ้าง ไม่มากก็น้อย; ก็ตายด้วยจิตที่ไม่มีตัวกู- ของกูที่เป็นผู้ตาย, เป็นเพียงความเปลี่ยนแปลงไปแห่งสังขารทั้งหลาย ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย ไม่มีตัวกู.

นี่เป็นการตายอย่างนักร้องที่สุด หรือเป็นวิธีของพระอรียเจ้า; หรือถ้าเป็นพระอรหันต์แล้วก็ไม่มีปัญหาอะไร ก็ท่านจะไม่มีความรู้สึกที่เป็นตัวกูตาย และมีความทุกข์ เพราะเหตุว่ามันหมดความยึดมั่นเรื่องตัวกูเสียแล้ว. เดียวนี้คนธรรมดาอย่างเรา ๆ นี้ มันยังมีความยึดถืออยู่ เผลอไม่ได้; พอเผลอเมื่อไร ขาดสติเมื่อไรก็ยึดถือเมื่อนั้น แล้วก็ทุกข์เมื่อนั้น. ฉะนั้นจึงสอนให้ทำอะไรทุกอย่างด้วยจิตว่าง กระทั่งวาระสุดท้ายแม้ว่าจะตายลงไป ก็ตายด้วยจิตที่ปกติ; ตายด้วยธรรมะ เห็นธรรมะว่า สังขารไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เปลี่ยนไปตามเหตุตามปัจจัยอย่างนี้, ก็ไม่มีใครตาย จิตก็ยังกว้างจากตัวกู- ของกู.

นี่เรียกว่าตายด้วยจิตว่าง; มันคงจะยาก ต้องไปศึกษาเป็นพิเศษ ต้องมีสติพอ มีสมาธิพอ แล้วมีปัญหาพอ. ปัญญาที่นั่นอาจจะพอสำหรับจะตายด้วยจิตว่าง; แต่ว่าสติกับสมาธินี้มันไม่พอ ขอให้ไปคิดดูเถอะ. เมื่อเจ็บไข้เข้าจริง ๆ ไป

สำรวจดูเถอะ มันไม่พอ : สมมติไม่พอที่จะข่มความเจ็บ ไม่มีกำลังจิตพอที่จะข่มความเจ็บที่เกิดมาจากความเจ็บไข้; แล้วสติมันไม่พอที่จะระลึกอะไร ๆ ได้ สำหรับจะหยุดความรู้สึกที่ยึดมั่นถือมั่นเสีย หรือที่จะทำให้สมมติมันพอ. เพราะเรามีสติไม่พอ สมมติก็ไม่พอ ข่มความเจ็บไม่ได้ มันก็เลยวุ่นวาย ก้าวตายบ้าง คืบรนอย่างอื่นบ้าง; มันก็เรียกว่าตายอย่างที่จิตไม่ว่าง ตายชนิดที่จิตมันไม่ว่าง เพราะจิตมันกำลังวุ่นอยู่ด้วยตัวตนของตน วุ่นอยู่ด้วยความไม่ยอมรับสภาพของธรรมะ ว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, มันจะให้ตัวกู้อยู่ ให้ตัวกู้อยู่ ให้ตัวกู้อยู่ อยู่อย่างนี้.

ทั้งหมดนี้ได้ยกตัวอย่างมาให้ดูแล้วว่า ตั้งแต่เกิดมามีอะไรบ้าง ๆ ๆ จนกระทั่งตายลงไปมันมีอะไรบ้าง, มันจะต้องทำก็อย่าง ก็ลิบอย่าง ก็ร้อยอย่าง ก็ขอให้ทำด้วยจิตว่าง – ทำสิ่งที่จะต้องทำทุกอย่างด้วยจิตว่าง; แต่อาตมาเรียกว่าทำงานทั้งนั้นแหละ – ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง. แม้จะหามากินมาใช้ จะเจ็บจะไข้ จะถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ จะเปลี่ยนอิริยาบถ กระทั่งจะเจ็บจะไข้ กระทั่งจะตาย นี่เรียกว่าทำงานทั้งนั้น : ทำงานของชีวิต ล้วนทำด้วยจิตว่าง.

นี่พูดเสียยืดยาว ก็เพื่อจะบอกให้รู้ว่า ข้อปฏิบัติทั้งหลายในทางธรรมะนั้น มันสรุปอยู่ที่ความมีจิตว่าง คือไม่ยึดมั่นถือมั่น. ถ้าไปยึดมั่นถือมั่นอะไรเข้า มันก็ไม่ว่างสิ เพราะมันไปจับอยู่ที่นั่น มันไม่ว่าง; ถ้ามันว่างมันไม่ไปจับอยู่ที่อะไร; ถ้ามันไปผูกติดอยู่กับอะไร ก็เรียกว่ามันไม่ว่าง มันถูกจับตัว ถูกจองตัว ถูกยึดตัว มันไม่ว่าง.

....

ที่พูดมาแล้ว มันเป็นเรื่องใหญ่ตลอดชีวิต. ที่นี้เรื่องกระดูกกระจิก หยุ่มหยมประจำวัน ก็อยากจะพูดเสียด้วยว่า นี่จะมีปัญหามากกว่า คือความรู้สึกที่จะหวั่นไหวในชีวิตประจำวัน ที่เรียกกันว่า โลกธรรม ๘; อันนี้มันช่างมากเสียเหลือเกิน หยุ่มหยม ๆ ๆ ไปหมดในชีวิตประจำวัน. โลกธรรม ๘ มัน ๔ คู่ คือ การได้ลาภ กับ การเสื่อมลาภ คู่หนึ่ง, การได้ยศได้เกียรติ กับ การเสื่อมยศเสื่อมเกียรติ อย่างหนึ่ง, ได้นินทา กับ ได้สรรเสริญ อย่างหนึ่ง, แล้วก็ ได้ความสุข-ความทุกข์ คือความพอใจหรือความไม่พอใจนี่อย่างหนึ่ง; ๔ คู่ ๘ อย่าง. นี่ให้มอง ๘ อย่างนี้ ในลักษณะเป็นของหยุ่มหยมประจำวัน ตลอดวัน, ให้ทำกับมันให้ดี โดยมีจิตว่างให้เพียงพอ; แล้วโลกธรรมเหล่านี้ก็จะไม่ครอบงำได้.

เดี๋ยวเรารู้สึกว่าได้อะไรมาสักอย่างหนึ่ง, เดี่ยวเรารู้สึกว่าเสียอะไรไป เช่น แก้วตกแตกลงไปสักใบหนึ่งอย่างนี้, มันก็กระเทือนถึงจิตใจมาก; หรือมีใครเอาอะไรมาให้สักชนิดหนึ่ง ก็กระเทือนถึงจิตใจมาก. นี่ก็ได้ลาภหรือเสื่อมลาภ มันมีอยู่ตลอดวัน.

ได้ยศหรือเสื่อมยศ; หมายความว่าได้ดี หรือไม่ได้ดี. เดี่ยวเรารู้สึกว่าเราได้ดี, เดี่ยวเรารู้สึกว่าเราไม่ได้ดี; นี่มันจำเป็นที่จะต้องมี มันต้องมีสิ่งที่ตรงกันข้ามคู่นี้อยู่เรื่อยไป เขาเรียกว่าได้ยศ-เสื่อมยศ หรือได้เกียรติ-เสื่อมเกียรติ.

นินทา-สรรเสริญ คู่นี้รู้จักกันดีแล้ว ไม่อยากจะพูดอะไร; แต่ขอให้รู้ว่ามันจะยิ่งมีง่าย ยิ่งมีมาก. คนไม่ชอบมันก็นินทา ทั้งที่เราไม่ได้มีอะไรเสียหาย;

คนที่มันประจบมันก็สรรเสริญ ทั้งที่เราไม่มีอะไรควรจะสรรเสริญ หรือน่าสรรเสริญเลย, ถ้ามันเป็นคนประจบแล้วมันก็สรรเสริญ. แล้วเรามาสนใจกับเรื่องนินทา เรื่องสรรเสริญอย่างนี้ เรามันบ้าเอง; ต้องมีจิตที่ปกติ เป็นอิสระ.

เรื่อง สุข – ทุกข์ คู่สุดท้ายนี้ กินความกว้างขวางมาก จึงขอสรุปความว่ามีเรื่องที่ทำให้เราพอใจก็มี มีเรื่องที่ทำให้เราไม่พอใจก็มี; ในวันหนึ่ง ๆ อาจจะมีหลายเรื่อง : เดี่ยวรำคาญนั้นรำคาญนี้ แม้แต่เด็ก ๆ แม้แต่ธรรมชาติ มันก็ยังทำให้เรารำคาญ หรือไม่พอใจได้ ฝนบ้าง แดดบ้าง อะไบบ้าง, แล้วก็สิ่งที่ทำให้เราพอใจก็มีอยู่หลายเรื่อง หรือบ่อย ๆ. ถ้าเรายังมีกิเลสอยู่แล้ว เราจะรับเอามาพอใจหรือรับเอามาไม่พอใจได้โดยง่ายคายที่สุด; นี่มันก็เป็นความโง่ของเราเอง ที่ไปรับเอามาสำหรับพอใจบ้าง สำหรับไม่พอใจบ้าง; ไม่รู้ไม่ชี้เสียยังดีกว่า.

ขอให้ต้อนรับโลกธรรมทั้ง ๘ นี้ด้วยจิตว่าง; ถ้ามันเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ หยุ่ม ๆ หยิม ๆ ก็เป็นเรื่องจิตว่างน้อย ๆ หยุ่ม ๆ หยิม ๆ ไปด้วยกันก็ได้; แต่แล้วมันก็ต้องเป็นเรื่องจิตว่างอยู่นั่นเอง. นี่คำว่า “ทำงานด้วยจิตว่าง” หมายความว่าอย่างไร; มีวิธีที่จะต้องประพฤติกระทำกันอย่างไร เรียกว่าธรรมสังขจะสำหรับความมีจิตว่าง เป็นอยู่อย่างมีจิตว่าง.

การปฏิบัติธรรมะทั้งหมด ไปสรุปรวมอยู่ที่ทำให้มันมีจิตว่างคือความไม่ยึดมั่นถือมั่น : นับตั้งแต่เป็นเรื่องของเด็กเล็ก ๆ เป็นเรื่องของคนหนุ่มสาว ผู้ใหญ่ กระทั่งคนแก่ชรา ก็ต้องทำด้วยจิตว่าง; นับตั้งแต่เรื่องทำมาหากินเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง อยู่ในสังคมนี้ กระทั่งจะออกไปอยู่ป่าบรรลุมรรคผลนิพพาน ก็ต้องทำ

ด้วยจิตว่าง หรือวิธีที่ทำให้มันมีจิตว่าง. เรียกว่า **หลักปฏิบัติทั้งหมดสรุปลงในคำเดียวว่าความไม่ยึดมั่นถือมั่น.**

ที่แล้ว ๆ มา เขาพูดกันว่า เรื่องนี้สูงเกินไป เอมามาพูดกับชาวบ้านไม่ได้. เดียวนี้อาตมาเอามาพูดในฐานะเป็นเรื่องสำหรับชาวบ้าน, แล้วก็พูดในฐานะเป็นเรื่องสำหรับเด็ก ๆ ด้วย; เขาก็ยังไม่เชื่อ เขาก็ยังหาว่าขี้บอ เขาเรื่องที่ไม่ควรจะมาพูด. นี่ก็ต้องทนเอา ให้เขาว่า ก็จัดว่าเป็นโลกธรรมอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน นินทาบ้าง สรรเสริญบ้าง อะไรบ้าง; ก็ทนเอา ก็ทนไม่รู้ไม่ชี้ว่า เราต้องพูด เพราะมันมีประโยชน์จริง ๆ เพื่อให้ได้พูดเรื่องที่มีประโยชน์จริง ๆ คือข้อที่ว่าทำอะไรเราจะมีจิตปกคดียอยู่ในโลกนี้ ต้อนรับทุกอย่างที่มันจะเกิดขึ้นแก่จิต.

เคล็ดลับของการรักษาจิตให้มีความปกติ

อ้าว, เวลายังเหลืออยู่บ้าง ก็จะพูดให้มันชัดเจนไปอีกถึงว่า มันมีเคล็ดลับอะไรบ้าง ที่ว่าจะรักษาความปกติของจิต หรือจะมีธรรมสัจจะข้อนี้กันได้อย่างไร. ถ้าตั้งปัญหาอย่างนี้ก็อยากจะให้ทุกคนมองเข้าใจกันไปเสียแต่ที่แรกว่า สภาพว่างไม่ปรุงแต่ง ไม่วุ่นวายนี้มันเป็นสภาพเดิมแท้ของธรรมชาติ; วุ่นวายน่าจะเป็นของใหม่ ของเพิ่งเกิด, ว่างคือของเดิมของธรรมชาติ. แม้แต่จิตของคนเรานี้ ถ้าเป็นจิตเดิม ๆ ที่ยังไม่ได้มีอะไรเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยแล้ว มันว่างทั้งนั้น. จิตเด็ก ๆ ที่อยู่ในท้องยังไม่เกิดมา มันยิ่งว่างกว่าคนที่เกิดมาแล้ว. หรือว่าสภาพจิตแท้ ๆ ที่ยังไม่มาเป็นจิตของเด็ก ๆ ก่อนแต่ที่จะเกิดมา, มันก็ยิ่งว่างไปกว่านั้นอีก เพราะมันเป็นธรรมชาติ. **ไอ้ธรรมชาติเดิมนั้นมันคือว่าง.**

บางคนเขาชอบเรียกว่า หน้าตาดั้งเดิม : นี้พวกเซนเขาเรียกจิตอย่างนี้ว่า “หน้าตาดั้งเดิม”, บางทีก็เรียกตรง ๆ ว่า “จิตเดิม” จิตเดิม ๆ จิตที่แท้จริงเดิม ๆ ยังไม่มีอะไรเข้าไปแตะต้อง; น้ำมันวาง น้ำมันหยด น้ำมันปกติ มันอิสระ ปราศจากความยึดมั่นถือมั่น. ความยึดมั่นถือมั่นนี้เป็นของใหม่ เพิ่งเกิดต่อเมื่อมีอะไรเข้ามาเกี่ยวข้อง เข้ามายั่วชวน แล้วมีความงัว ก็มีความฉลาดไม่พอ.

ปัญหานี้เกิดขึ้นอย่างใหญ่หลวงแก่นุชย์ เพราะว่ามนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งยั่วชวนมากกว่าสัตว์เดรัจฉาน เพราะว่ามนุษย์ได้ปรุงแต่งสิ่งสำหรับจะยั่วชวนมนุษย์ด้วยกันนั้นมากขึ้น ๆ. นี่คือบาปกรรมของมนุษย์ ที่ต้องมาเกิดในท่ามกลางสิ่งยั่วชวนที่มันมากขึ้น แล้วมนุษย์ก็มีมันสมองก้าวหน้าที่จะสร้างสิ่งยั่วชวน หรือจะรับเอาสิ่งยั่วชวนนั้นมาหลอกตัวเองให้หลงไหล.

นี่ความซื่อ ถ้าสรุปสั้น ๆ ก็ว่า ยิ่งโง่งยิ่งเป็นทุกข์ แล้วมันยิ่งฉลาดมันยิ่งโง่ง เพราะว่ามันยิ่งฉลาดสำหรับจะโง่ง. คนสมัยนี้มันยิ่งฉลาดสำหรับจะโง่ง แล้วโง่งก็ยิ่งเป็นทุกข์. วิชาความรู้ที่เขาเรียนกันมาก ๆ ทำให้เป็นคนฉลาด แล้วก็ฉลาดไปในทางที่จะสร้างเหตุปัจจัยสำหรับจะเป็นทุกข์. โลกปัจจุบันนี้, ช่วงเวลา ๓๐ ปีนี้ดีกว่า, ได้สร้างสิ่งที่จะยั่วให้เกิดความทุกข์ขึ้นมามากมายอย่างนี้.

ถ้าเทียบกันสัก ๑๐๐ ปีก่อนหน้านั้นแล้วก็ยิ่งไกลกันมาก : ร้อยปีก่อนโน้นไม่มีอะไรที่จะยั่วให้รักให้หลงมากเหมือนร้อยปีนี้; ที่นี้แม้ทุก ๆ สิบปี มันก็ยิ่งเพิ่มสิ่งที่จะทำให้วุ่นวาย ให้หลงไหลนี้มากขึ้น ทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง. สนุ่อะไรออกใหม่โฆษณาอยู่หยก ๆ ทุกหัวรุ่ง แหม, โฆษณาอย่างที่อาตมาก็อยากจะซื้อสักก้อนเหมือนกัน ทั้งที่ไม่ถุสนุ่เลย ทั้งที่ไม่อยากถุสนุ่ เดียวนี้

ก็ไม่ได้ถูสบู่เป็นเดือน ๆ แล้ว, ก็ยังอยากจะซื้อสบู่ที่เขาโฆษณาในนิตยสารสักก้อนหนึ่ง ทั้งที่ไม่รู้ว่าจะซื้อไปทำไม.

นี่ศิลปะแห่งการประดิษฐ์ ศิลปะแห่งการโฆษณา มันรุนแรงขึ้นทุกที เพื่อตา เพื่อหู เพื่อจมูก เพื่อลิ้น เพื่อกาย, แล้วมันก็เลยไปถึงเพื่อจิตใจด้วย. นี่บาปกรรมของมนุษย์ที่เกิดมาเพื่อประดิษฐ์ สร้างสรรค์สิ่งที่จะทำลายความสงบของมนุษย์เอง; มันก็คือกิเลสยิ่งแก่กล้าขึ้นตามความฉลาดของมนุษย์ ยิ่งฉลาดยิ่งมีกิเลสยิ่ง ซึ่ง ละเอียดแก่กล้าขึ้น. อาตมาเรียกว่ายิ่งฉลาดสำหรับให้โง่ แล้วก็ยิ่งโง่สำหรับจะได้เป็นทุกข์ให้มันมากขึ้นไป. ทั้งหมดนี้เรียกว่าของใหม่; คู่มือที่ดี ๆ ให้เห็นว่ามันเป็นของใหม่, ไม่ใช่ของเดิมและไม่ใช่ของเดิมแท้; จิตชนิดนี้เพิ่งไปโง่เพิ่งไปหลงเพิ่งไปเห็นผิด แล้วก็ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ในโลกปัจจุบัน.

ฉะนั้นสรุปความแล้วก็ เรื่อยไปเอาของใหม่สิ, เอาของเดิมแท้คือ ความสงบ ความปกติ ความเป็นอิสระ. ลองทำใจให้มันเข้มแข็ง กล้าหาญสักหน่อย จะไม่ไปเอาของหลอกลวงอย่างนี้ ซึ่งเป็นของใหม่ ๆ ทั้งนั้น; เอาของเดิมแท้ คือสภาพของจิตที่ไม่ถูกหลอกลวง ไม่ถูกขั้วชวน, หรือว่าของภายนอก คือทางวัตถุทางกายนี้ ก็อย่าไปเพิ่มของสวยงาม ขั้วชวนอะไรขึ้นมา, เอาเท่าที่มันจะมีชีวิตรอดอยู่ได้. เหมือนกับชีวิตแบบที่อยู่กันในสวนโมกข์นี้ เรียกว่ากินข้าวจานแมว อาบน้ำในคู อะไรทำนองนี้แหละ ไปตีความหมายให้ถูกต้องว่าเราจะไม่ไปเพิ่มส่วนเกิน, ให้คงไว้แต่ส่วนที่จำเป็นแท้ ๆ สำหรับชีวิต; ส่วนเกินอย่าไปเอากับมัน.

ก็ไปดูเอาเองอะไรมันเกิน เกินมาก ๆ เกินอย่างโง่เขลา เช่นบุหรี่ยันเกิน เหล้ามันเกิน เล่นหัวอะไรมันเกิน เขี่ยล่อการมรณทัณฑ์ทั้งหลาย ที่เขานิยมกัน

สมัยนี้มันเกิน อย่าไปเอา; ก็คงเอาแต่ที่มันจำเป็นสำหรับชีวิตมันจะอยู่ได้. ถ้า น้ำอัดลมมันเกินก็เว้นเสีย ก็กินน้ำธรรมดาก็ได้, ถ้า น้ำแข็งมันเกินก็เว้นเสียเอา ตามปกติ, ผงชูรสมันทำให้กินอร่อย กินตะกตะ กินมากกว่าที่ควรจะกิน มันเป็น ของเกินก็เว้นเสีย, ของปรุงแต่งอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ที่ทำให้มันเกินก็เว้นเสีย, เครื่องใช้ไม้สอยที่เกินก็เว้นเสีย, เครื่องนุ่งห่มประดับประดารา่างกายนี้ อย่าให้มัน ถึงขนาดที่เรียกว่ามันเกิน เอาแต่ที่ร่างกายมันจำเป็นจะต้องการ.

นี่เรียกว่ามีสติ มีปัญญา ที่จะรักษาความเป็นอิสระเดิม ๆ ไว้ อย่าไป เป็นทาสของสิ่งใหม่ ๆ เหล่านี้. ตอนนี้สรุปความว่า **ชอบสภาพเดิม ไม่ชอบ สภาพใหม่ ที่กิเลสช่วยกันสร้างขึ้น.** ที่นี้ก็มีสติ, ด้วยความมีสติปัญญาที่มากพอ : มี

สติ มีสมาธิ มีปัญญามากพอ ป้องกันจิตใจที่มันจะเผลอไปโง่ ไปหลง หรือไป เกิดความยึดมั่นถือมั่น; มีสติปัญญาพอ ได้รับอะไรมา ได้สัมผัสอะไรมา มันก็ รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ก็ไม่เกิดความโง่ ความหลงที่จะไปหลงอยาก หลงได้ หลง เสพ หลงเกี่ยวข้อง. ความหลงอย่างนั้นเรียกว่าความยึดมั่นถือมั่น, แม้แต่ความ เพลิดเพลิดในสิ่งนั้นก็เรียกว่าความยึดมั่นถือมั่น; นี่มีพระบาติเป็นหลักตายตัวอยู่ อย่างนี้ **ความเพลิดเพลิดในสิ่งนั้น คือความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งนั้น.**

ที่นี้ข้อเท็จจริงมันมีอยู่อีกตอนหนึ่งว่า มันบังคับยาก จะบังคับจิตใจให้อยู่ ในร่องรอยอย่างนี้ มันก็บังคับยาก; ฉะนั้นต้องมีอะไรอีกสักอย่าง สักส่วนหนึ่งมา ช่วยให้มันบังคับได้ง่ายขึ้น. นี่เป็นความรู้สึกอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งก็มาแต่พวก

สติปัญญาเหมือนกัน แต่เราก็ไม่เรียกว่าสติปัญญา, เรามีชื่อเรียกเฉพาะว่าหิริและ โอตตัปปะ; คือเราละอายในการที่ทำผิดพลาดอย่างนั้น, แล้วเราก็กลัวการกระทำ ชนิดที่ทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา.

หิริ แปลว่าละอาย ละอายในการที่เราได้ทำผิดอย่างโง่เขลา, เราละอาย; หรือเราเป็นทุกข์อยู่เราก็ละอาย. **ที่นี่ โอตตัปปะ แปลว่ากลัว** กลัวสิ่งที่ควรกลัว คือความทุกข์และเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์. ถ้าเรามีความละอายกันอย่างนี้แล้วก็ มันง่ายขึ้นที่จะควบคุมจิตไว้ให้ได้, แต่ถ้าเราไม่รู้จักละอายกันเสียเลย มันก็ยิ่งยาก คือชอบไปทำอย่างนั้นโดยไม่ละอาย หรือไม่กลัว. **หิริโอตตัปปะนี้เป็นจุดตั้ง** **ต้น** **ที่จะทำให้คนเราเปลี่ยน,** ถ้าไม่มีอันนี้จะไม่เปลี่ยน คือจะเอาตามกิเลส เรื่อยไป; พอมีหิริโอตตัปปะเกิดขึ้นคนเราก็เปลี่ยน เปลี่ยนจากแนวของกิเลสมาสู่ แนวของธรรมะ หรือของความถูกต้อง. ไปศึกษาให้ดี ให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าหิริและ โอตตัปปะนี้ให้พอ; ที่แล้วมาไม่พอ ไม่พอสำหรับจะทำให้เกิดความละอาย หรือ ความกลัวในสิ่งที่ควรละอายและควรกลัว.

สำหรับพวกเราขอให้ถือเป็นหลักว่า เราละอายเรากลัวว่าจะไม่สมกับที่ เราเป็นพุทธบริษัท เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า. เรามีหิริ ละอายว่าเรานี้ช่างไม่สม กับที่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า; เรามีความกลัว เมื่อเราทำไม่สมกับที่我们是 สาวกของพระพุทธเจ้า. ถ้าใครมีหิริโอตตัปปะถึงขนาดนี้แล้ว เรื่องการปฏิบัติ ธรรม เพื่อกำจัดกิเลส มันจะง่ายขึ้นอีกมากทีเดียว.

นี่ให้ถือว่าเป็นทั้งสังขธรรมและธรรมสังขะ ว่าหิริโศตตปมะมันจะช่วยได้อย่างนี้ แล้วเราก็ไม่มี; ทีนี้เราก็ทำให้มันมีขึ้นมา เป็นธรรมสังขะ ก็จะแก้ความยากลำบาก หรือความขัดข้องได้มาก, คือมันเป็นกำลังใจอย่างสูงที่จะช่วยให้ต่อสู้กับกิเลส ไม่ปล่อยไปตามอำนาจของกิเลส. อย่างไร ๆ ก็พิจารณาแล้วก็ภาวนาไว้เสมอว่า เราเป็นพุทธบริษัท ต้องมีอะไรที่สมกับความเป็นพุทธบริษัท; พอไปหลงยึดมั่นอะไรเข้าแล้วก็ละอายเป็นละอายจนไม่รู้อาจจะเอาหน้าไปไว้ที่ไหน มันก็จะค่อยคลายออก, กิเลสที่ยึดมั่นถือมั่นมันจะค่อย ๆ คลายออก ค่อย ๆ งามออก ๆ.

ทั้งหมดนี้, ทีนี้อยากจะสรุปความว่า ทั้งหมดนี้มันจะต้องอาศัยปัญญาอยู่ตลอดเวลา : ถ้าเราจะฟังพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ ย่อมจะหมายความว่าเราฟังปัญญา; ปัญญาเป็นความหมายอันแรก ข้อแรกของคำว่า พุทธะ ธรรมะ สังฆะ. พุทธะแปลว่าผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน, ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานนี้คือเป็นผู้มีปัญญา. ถ้าถึงพุทธะ ก็ต้องมีปัญญา สมกับคำว่าพุทธะ.

ทีนี้ มีปัญญา นี้มีปัญญา; มีปัญญาว่าอะไร? ปัญญาทั้งหมดไม่ว่าระดับไหน ชนิดไหน สำหรับใคร ปัญญาทั้งหมดทั้งสิ้นมีใจความนึกเดียวแหละ คือ ความรู้ว่า มันอย่างนี้เองโวย. มันอย่างนี้เองโวย, นั่นแหละคือปัญญาแหละ. ถ้ามันไม่มองเห็น ไม่รู้สึกว่ามันอย่างนี้เองโวยแล้วก็ไม่มีความปัญญา ยังไม่ใช่ปัญญา; เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จนร้องออกมาโดยไม่รู้สีกตัวว่ามันอย่างนี้เองโวย นี่คือการปัญญา. เดียวนี้มันไม่เคยมันอย่างนี้เองโวยนี้, มันไปหลงไปงมงายไปอะไรอยู่ที่ไหน จนไม่มีเวลาที่เงยหน้าขึ้นมาพูดว่าอย่างนี้เองโวย.

เรื่องอย่างนี้เองเว้ย คือเรื่องอิทัปปัจจยตา เรื่องตตตา อวิตตตา เราพูดกัน
อย่างละเอียดลออที่สุดมาในการบรรยายปีก่อน ๆ โน้นแล้ว; นั้นแหละไปเอามา
พิจารณาดูใหม่ศึกษาดูใหม่. ปฏิจสมุปปาทคือเรื่องอย่างนี้เองโว้ย เพราะอย่างนี้
จึงมีสิ่งนี้ เพราะอย่างนี้จึงมีสิ่งนี้ เพราะอย่างนี้จึงมีสิ่งนี้ จนกระทั่งว่ามันจะดับลง
ไป. ฉะนั้น ขอให้ใช้ปัญญาที่มองเห็นว่า อย่างนี้เท่านั้น, อย่างนี้เองโว้ย; เรื่อง
ลาภก็ดี – เรื่องเสื่อมลาภก็ดี เรื่องมียศศักดิ์ก็ดี – ไม่มียศศักดิ์ก็ดี นินทาที่ดี
– สรรเสริญที่ดี ความพอใจก็ดี – ความไม่พอใจก็ดี มันอย่างนี้เองเว้ย ! เหมือนกัน
หมดเว้ย ! ใครไปหลงยึดมั่นถือมั่น ยินดียินร้ายเข้า มันเป็นคนบ้าเว้ย !

นี่เรารู้ว่า มันอย่างนี้เว้ย ! เท่านั้นเองเว้ย ! เราก็ปกติอยู่ได้; นี้เรียกว่ามี
จิตว่างอยู่ได้ตามเดิม เพราะอาศัยการประพฤติปฏิบัติที่เรียกว่าธรรมสังจะ ถูกต้อง
ตามกรณีนั้น ๆ ไม่ว่าจะอะไรมันจะเกิดขึ้นมา สำหรับทำให้จิตมันเป็นทุกข์.

เอาละ, เป็นอันว่า วันนี้เราพูดกันถึงธรรมสังจะเบ็ดเตล็ด คือ บอกให้รู้
ว่าธรรมสังจะการปฏิบัตินั้น มันไปสรุปรวมอยู่ที่คำพูดเพียงคำเดียว ว่าไม่ยึด
มั่นถือมั่น. ความไม่ยึดมั่นถือมั่นคำเดียวเท่านั้น เป็นที่รวมของการปฏิบัติทั้งหลาย;
ความรู้สึกที่ไม่ประกอบอยู่ด้วยกิเลส ไม่เอากิเลสเป็นตัวตน นี้เรียกว่าความไม่ยึด
มั่นถือมั่น. เมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นจิตมันก็ว่างอยู่ ฉะนั้น เราจะมีชีวิตอยู่ด้วยจิตที่ว่าง
ในการกระทำทุกอย่างที่ชีวิตนี้มันจะต้องทำ, มันก็เลยไม่ไปยึดมั่นถือมั่นอะไร คง
อยู่ในสภาพเดิม ๆ ได้ มีจิตเดิม ๆ ที่ไม่มีความทุกข์เรื่อย ๆ ไป จนกว่าร่างกายนี้
มันจะแตกดับ มันก็หมดปัญหากัน; มีหิริโอตตปปะรักษาความเป็นพุทธบริษัท

ของตัว ให้ประกอบอยู่ด้วยปัญญา เห็นจริงตามคำสั่งสอนของพระศาสดาว่าทุก
อย่างเป็นอย่างนี้เอง เป็นอิทัปปัจจยตาเท่านั้นเอง เป็นตถตาเท่านั้นเอง.

การบรรยายสมควรแก่เวลา ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้;
ให้พระคุณเจ้าทั้งหลายท่านสวดบทพระธรรมส่งเสริมกำลังจิต ในการประพฤติ
ธรรมสังฆจะตามที่ตนปรารถนาต่อไป.

ธรรมสังฆปกิณณะ

- ๔ -

๒๘ มกราคม ๒๕๒๑

ความรักเพื่อนมนุษย์

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์เป็นครั้งที่ ๔ แห่งภาคมาฆบูชาในวันนี้
ยังคงกล่าวด้วย **ธรรมสังฆปกิณณะ** ต่อไปตามเดิม; และจะกล่าวโดยหัวข้อย่อย
เฉพาะวันนี้ว่า **ความรักเพื่อนมนุษย์**.

สิ่งที่เรียกว่า “ความรักเพื่อนมนุษย์” นี้ เป็นคำสำคัญคำหนึ่งในศาสนา
ทุกศาสนา; เพราะว่าปัญหาพื้นฐานของมนุษย์ ก็คือความที่ไม่รักเพื่อนมนุษย์
ด้วยกัน. ดังนั้น ทางศาสนาจึงได้หยิบเอาปัญหานี้ขึ้นมาพูดถึงก่อนปัญหาอื่น;

ขอให้สังเกตดูว่า ไม่ว่าในศาสนาไหน จะเน้นหนักอยู่ในคำว่าความรักเพื่อนบ้าน อยู่ด้วยกันทั้งนั้น. ความรักเพื่อนบ้านก็คือความรักเพื่อนมนุษย์ให้มันกว้างออกไป อย่างเพียงแต่รักเพื่อนบ้านใกล้เคียง หรือข้างเคียง; ขอให้ขยายความออกไป แม้กระทั่งว่า ความรักเพื่อนมนุษย์ต่างประเทศ คือรักเพื่อนต่างประเทศ.

ฟังดูอย่างผิวเผินก็ทำให้เข้าใจว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย; โดยที่แท้ก็คือกิเลส พื้นฐานที่เป็นความเห็นแก่ตัวชั้นเลิศที่สุดที่ทำให้ไม่รักผู้อื่น. ถ้าจะขจัดความไม่รักเพื่อนมนุษย์ให้หมดไปนั้น ก็ต้องขจัดกิเลส คือความเห็นแก่ตัว หรือความมีตัวนั่นเองให้หมดสิ้นไป. ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่าเราหมดกิเลสที่เป็นเหตุให้เห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่าไร เราก็จะรักเพื่อนบ้านมากขึ้นเท่านั้น; เมื่อยังเห็นแก่ตัวเต็มที่ ก็จะไม่มีความรักเพื่อนบ้านเลย.

รักเพื่อนบ้านในที่นี้ ก็หมายถึงรักอย่างแท้จริง. ที่รักกันอยู่ข้างนั้นก็เพราะความจำเป็นมันบังคับ ความเห็นแก่ตัวมันทำให้เอาอกเอาใจผู้อื่นบ้าง; อย่างนี้ไม่ใช่เรียกว่าความรักเพื่อนบ้าน หรือความรักเพื่อนมนุษย์. โดยทั่ว ๆ ไป คนก็จะรักเพื่อนบ้านกันแต่ในเพียงระดับนี้เท่านั้น ไม่ได้รักด้วยความบริสุทธิ์ใจ; หรืออย่างดีกว่านั้นไปอีกหน่อย ก็คือว่ามันเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่สอนกันมาแต่บรรพบุรุษ ให้รู้จักรักเพื่อนบ้าน ให้อารีอารอบ, นั่นก็ยังมุ่งหวังความปลอดภัยของบุคคลนั้น ๆ มากกว่าที่จะรักด้วยจิตใจอันประกอบไปด้วยธรรมะ. ดังนั้น เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่เราจะต้องพิจารณากันให้ละเอียด เพื่อจะให้มีความรักเพื่อนบ้านที่แท้จริง ที่บริสุทธิ์ และยิ่ง ๆ ขึ้นไปนั่นเอง.

ความรักเพื่อนบ้านโดยขั้นพื้นฐาน ก็จะต้องมองถึงข้อที่ว่า เราไม่อาจจะมีความเป็นสุขได้, ถ้ารู้สึกว่าเป็นบ้านรอบ ๆ บ้านของเราที่เกลียดชังเรา. ขอให้มีความสังเกตเรื่องจริงว่า ถ้าทุกคน และทุกบ้านที่อยู่รอบ ๆ บ้านเรา เกลียดเราทั้งนั้น เราจะรู้สึกอย่างไร เราจะนอนตาหลับหรือไม่หลับ. ความสุขของคนจะเป็นไปได้อย่างยิ่ง อย่างมากทีเดียว ถ้ารู้สึกว่าเป็นบ้านทุกคนรอบ ๆ บ้านเรานั้นรักเรา. เหมือนกับว่าเมื่อเรานั่งอยู่ในท่ามกลางหมู่ญาติ เราก็รู้สึกเป็นสุข; ถ้าเรานั่งอยู่ท่ามกลางหมู่ศัตรูเรารู้สึกอย่างไร.

บัณฑิตคือผู้ฉลาดในกาลก่อนโน้น ก็มองเห็นข้อนี้ จึงเน้นในเรื่องความรักเพื่อนบ้าน คือรักเพื่อนมนุษย์; จะเป็นอย่างนี้ด้วยกันทุกศาสนา หรือว่าทุกชาติทุกภาษาด้วยซ้ำไป. อย่างสุภาษิตจีนจะเป็นของขงจื้อ หรือของใครก็ได้ ว่าเมื่อจะมาจุดธูปเทียนบูชาพระนี้ ให้กลับไปทำความเข้าใจ ความหมดเวรหมดภัยหรือความโกรธ กับเพื่อนบ้านกันเสียก่อน; อย่างจะมาจุดธูปเทียนบูชาพระพุทธรูปนี้ ก็คล้าย ๆ กับว่า พระพุทธรูปจะตรัสว่า ไปทำความดีกันกับคนที่ทะเลาะวิวาท โกรธเคืองกันเสียก่อน แล้วจึงค่อยมาจุดธูปเทียนบูชาเรา.

คำสอนในศาสนาคริสต์นิกายก็มีข้ออย่างนี้ : ก่อนแต่จะบูชาพระเจ้าไปทำความตกลง ความคืนดีกันเสียก่อนกับคู่ทะเลาะวิวาท จะเป็นพี่น้องกันก็ดี เป็นเพื่อนบ้านกันก็ดี. ทำไมจึงเน้นมากอย่างนี้ในคำสอนแห่งศาสนานั้น ๆ ? ก็เพราะว่าความรักเพื่อนบ้านนี้มันเป็นหลักการพื้นฐาน เป็นหลักเกณฑ์ทางธรรมะที่เป็นขั้นพื้นฐาน. ถ้ามันยังโกรธกับเพื่อนบ้าน หรือกระทั่งโกรธกับพี่น้องของตัวเองนี้มันยังเลวมาก; ขออภัยใช้คำหยาบ ๆ หยาบคายหน่อย คือมันยังเลวมาก.

โดยส่วนตัวมันก็เป็นอันตราย คือมีจิตใจเร่าร้อนกระวนกระวายเป็นทุกข์อยู่, โดยส่วนสังคมมันก็เป็นอันตราย คือไม่มีทางที่จะอยู่กันเป็นผาสุกได้; ฉะนั้น ท่านจึงให้เอาข้อนี้เป็นพื้นฐาน, ดังนั้น อาตมาจึงยกเอาข้อนี้มาเป็นหัวข้อสำหรับบรรยายในวันนี้. ความรักเพื่อนบ้าน และความสุขที่จะเกิดมาจากความรักเพื่อนบ้าน; แม้ว่าจะฟังดูเป็น ๒ เรื่อง ที่แท้มันก็เรื่องเดียวกัน : ถ้าเรามีความรักเพื่อนบ้านมันก็ต้องมีความสุขที่เกิดมาจากความรักเพื่อนบ้าน.

นี่ความรักเพื่อนบ้าน คือความรักผู้อื่นนั่น มันประกอบอยู่ด้วยคุณธรรมหลายอย่างหลายประการ; มันต้องเป็นคนดี เมื่อเป็นคนดีมันก็ต้องมีธรรมะหลายอย่างหลายประการ มีสติปัญญา มีความอดกลั้นอดทน มีความเฉลียวฉลาด ลึกซึ้งในการที่จะหยั่งถึงน้ำใจของผู้อื่น. คนโง่ไม่อาจจะหยั่งได้ถึงน้ำใจของผู้อื่น เขาทำอะไรอย่างโง่เขลาปะ ๆ ปะ ๆ ไปตามเรื่องของเขา ในที่สุดก็ไม่มีเพื่อน ก็หาเพื่อนไม่ได้; ฉะนั้นถ้าใครมีความรักเพื่อนบ้านแท้จริง คนนั้นจะมีจิตใจสูง แล้วจะบำบัดขจัดอันตราย หรือความเลวร้ายอีกหลายอย่างหลายประการ ให้ออกไปเสียได้.

ทีนี้จะดูกันถึงข้อที่ว่า ความรักเพื่อนบ้านนี้มันเป็นสังฆธรรม หรือเป็นธรรมสังจะกันอย่างไร ? ความที่เราควรจะรักเพื่อนบ้าน หรือความที่เราจะต้องรักเพื่อนบ้าน นี้มันเป็นสังฆธรรมตามที่ธรรมชาติต้องการ สำหรับผู้ที่อยู่ด้วยความสุข. ทีนี้การกระทำให้รักกันได้สำเร็จนั่นแหละคือธรรมสังจะ ในหัวข้อ

นี้. ขอย้ำอีกทีหนึ่งว่า ความที่เราควรจะรักเพื่อนบ้านนั้นเป็นสัจธรรม; ทีนี้การที่จะทำได้ตามนั้นจริง ๆ นั่นคือธรรมสัจจะในข้อนี้.

วันนี้เราก็ให้หัวข้อว่า ธรรมสัจจะปกิณณะ โดยที่ถือเอาการกระทำเพื่อให้เกิดความรักเพื่อนบ้านขึ้นมาให้ได้ นี่เป็นธรรมสัจจะปกิณณะข้อหนึ่ง. **ความที่เราต้องรักกันหรือควรจะรักกัน นี่เป็นสัจธรรม**, หมายความว่า เป็นกฎทั่ว ๆ ไป ที่ตรงตามกฎของธรรมชาติว่า ถ้าเรารักกันเราจะอยู่กันเป็นผาสูกอย่างที่กำลังมาแล้ว ว่าความสุขชั้นโลก ๆ ของคนเรานั้น มันอยู่ที่ตรงว่าคนรอบ ๆ ตัวเรานั้นรักเรา; มันจะมีความสุขยิ่งกว่ามีทรัพย์สมบัติแก้วแหวนเงินทองอะไรเสียอีก. เพราะว่าแม้จะเป็นเศรษฐี เป็นมหาเศรษฐี มีอำนาจวาสนา บุตรภรรยาพร้อมพรุ่งอะไรก็ตาม แต่ถ้าคนรอบบ้านเขาเกลียดค้อย่างนี้มันจะเป็นอย่างไร, มันหาความสุขไม่ได้. นี่มันเป็นเรื่องของความจริงของธรรมชาติ เรียกว่าเป็นกฎทั่ว ๆ ไป เราเรียกว่า สัจธรรม. ทีนี้มันมีความลับที่เกี่ยวกับข้อปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ ในการที่จะรักกันและกันให้ได้; **ข้อปฏิบัติเฉพาะเรื่องถูกต้องตามเรื่องนี้ เราจะเรียกว่า ธรรมสัจจะในข้อนี้.**

นี่ ๒ สิ่งนี้แยกกันไม่ได้ : สัจธรรมในฐานะที่เป็นกฎ และธรรมสัจจะในฐานะที่เป็นข้อปฏิบัติให้สำเร็จตามกฎนั้น ๆ; ดังนั้น มันจึงแยกกันไม่ได้ มันจะไปด้วยกันเสมอ. คือว่าธรรมะหลักหนึ่ง ประการหนึ่ง ข้อหนึ่ง อันหนึ่งอะไรก็ตาม มันจะเป็นได้ทั้งสัจธรรมและทั้งธรรมสัจจะ; เช่นในกรณีนี้ ความรักเพื่อนบ้านเป็นสัจธรรม, การทำให้รักได้จริงเป็นธรรมสัจจะ.

การที่รู้เพียงสัญชาตญาณว่าเราต้องรักกัน นี่ยังไม่สำเร็จประโยชน์; เราต้องทำให้สำเร็จได้จริง ๆ ลงไปตามนั้น คือรักกันได้จริง มันจึงจะสำเร็จประโยชน์. ดังนั้น เราจึงเห็นว่า ต่อเมื่อมีธรรมสัจจะในข้อธรรมะนั้น ๆ มันจึงจะเกิดประโยชน์จากธรรมะข้อนั้น. ดังนั้น เราจะต้องผูกกันถึงส่วนที่เป็นธรรมสัจจะนั้นแหละให้ชัดเจน ให้ถูกต้อง ให้เพียงพอ.

ที่นี้มาพิจารณาดูกันถึงสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ เรามีความรักเพื่อนบ้านกันอย่างเพียงพอหรือไม่. ข้อนี้ต้องเว้นความรักเพื่อนบ้านเพราะจะแลกเปลี่ยนประโยชน์นั้นออกไปเสียก่อน; นั้นมันไม่บริสุทธิ์มันไม่แท้จริง. มองดูเฉพาะความรักเพื่อนบ้านอย่างบริสุทธิ์ใจอย่างแท้จริง แล้วก็หาว่ามันมีมากน้อยเท่าไร, เราแทบจะหาไม่พบ; ดังนั้น การที่มาทำความเข้าใจแก่กันและกันเกี่ยวกับธรรมสัจจะข้อนี้ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง และโดยเฉพาะสำหรับสมัยนี้เอง.

ในปัจจุบันนี้ ความรักเพื่อนบ้านนั้น มันมีแต่รักกันด้วยเรื่องของประโยชน์ซึ่งเนื่องมาแต่กิเลส : เมื่อกิเลสมันต้องการประโยชน์ มันจึงบังคับให้ร่วมมือกัน, ให้สุมหัวกันคิดว่า, เพื่อจะแสวงหาประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งมาหล่อเลี้ยงกามกิเลส. การที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะว่าเดี๋ยวนี้ระบบขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมโบราณนั้นมันสูญหายไป ๆ เหลือน้อยเกินไป ความรักกันด้วยความรู้สึกทางธรรมจึงไม่ค่อยจะมี มันจึงต้องรักกันด้วยความรู้สึกทางโลก.

เรื่องผู้หญิงกับผู้ชายรักกันนี้ไม่ต้องพูด เพราะเป็นเรื่องของกามกิเลสซึ่งใคร ๆ ก็เห็นชัดอยู่แล้ว. จะอ้างข้อที่ผู้ชายรักผู้หญิง ผู้หญิงรักผู้ชายมาเป็นความรัก

เพื่อนมนุษย์นี้มันไม่ได้; มันคนละเรื่องกัน. แต่ถ้าว่าเขาจะรักกันด้วยเรื่องอย่างอื่น นอกไปจากกามกิเลส มันก็ยังมีรักกันเพราะเรื่องของประโยชน์อยู่นั่นเอง ก็ต้องจัดไว้ในพวกกิเลสด้วย : เพราะมีความต้องการอะไรมากเกินไป แล้วก็ไม่มีอาจจะหาได้ ก็ต้อง... มันก็จำเป็นที่จะต้องทำความผูกพันกับผู้อื่น มาเป็นพวกของตัวเองแล้วช่วยกันหา; อย่างนี้จะเรียกว่า มันรักกันเพื่อสุขหัวกันหาเหยื่อมาหล่อเลี้ยงกามกิเลส ของตน ๆ.

ถ้าในโลกปัจจุบันนี้ มันมีแต่อย่างนี้ ก็เรียกว่าไม่มีความรักเพื่อนมนุษย์ อันแท้จริง หรือสูงสุด ตามหลักแห่งพระศาสนาที่ว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น. ขอให้ไปทบทวนดูอีกทีเถอะว่า มันได้ยินคำพูดอย่างนี้ที่ไหนบ้างเดี๋ยวนี้. ถ้าเป็นสมัยก่อน สมัยโบราณจะได้ยินกันทั่วไป ทุกหัวระแหง ทั้งกลางวันกลางคืน ว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น; บัดนี้ถ้ามีใครมาพูดขึ้นอย่างนี้ มันกลายเป็นที่หัวเราะเยาะ หรือดูเป็นตัวตลกขบขันอะไรสักอย่างหนึ่ง.

นั่นแหละ คือการทำผิดอย่างยิ่ง ผิดต่อกฎของสังฆกรรม คือไม่มีความรู้อันเกี่ยวกับสังฆกรรมในข้อนี้นั่นเอง; แล้วมนุษย์นี้ได้รับผลอย่างไรบ้าง ใน การที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับสังฆกรรมของธรรมชาติ ที่ว่าเราเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น. เดียวนี้มันไม่สอนกันในโรงเรียน ในวิทยาลัย ในมหาวิทยาลัย, จะไม่ได้ยินคำอย่างนี้ และไม่ได้ยินคำอย่างอื่น ซึ่งมีความหมายอย่างนี้; คำพูดอย่างนี้ก็ไม่ได้ยิน คำพูดอย่างอื่นที่มีความหมายอย่างนี้ก็ไม่ได้ยิน; ดังนั้น เด็ก ๆ จึงเติบโตขึ้นมาโดยปราศจากความสำนึกว่าเราเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด

แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น. นี่คือข้อเท็จจริงในปัจจุบัน ซึ่งทำให้เรามีความรักกันแต่ด้วยอำนาจของกิเลส คือความหวังที่จะได้ประโยชน์; คือถ้าหากเลยลงไปกว่านั้น ต่ำลงไปกว่านั้นก็เรื่องของกามกิเลสเท่านั้นเอง.

ความหมายและประเภทแห่งความรัก

ทีนี้เพื่อจะให้รู้จักว่าทำอะไรจึงจะมีความรักเพื่อนมนุษย์ โดยบริสุทธิ์ คือถูกต้องและเพียงพอ; เราก็จะวินิจฉัยกันดู ถึงสิ่งที่เรียกว่าความรักทุกชนิดเท่าที่มนุษย์จะมองเห็น. ก็จะตั้งปัญหาขึ้นมาว่า **สิ่งที่เรียกว่าความรักนั้นคืออะไร?** เมื่อพูดถึงว่าความรักคืออะไร เดียวนี้รู้สึกกระดาก รู้สึกว่ามันเป็นคำโสกโศกของคนทีหนาแน่นไปด้วยกิเลส ไม่ได้มีความหมายตามทางธรรมหรือทางพระศาสนาเลย.

ภาษาก็ทำยุ่ง เช่นภาษาอังกฤษอย่างนี้ มันก็มีคำคำเดียวว่า *love* คือความรัก; หมายถึงความรักอย่างเลวทรามของกิเลสก็ได้ หมายถึงความรักอย่างเมตตา ก็ได้. เราถามเขาว่า คำว่า *loving kindness* นั้น มันเป็นความรักชนิดไหน? เขาก็ยังว่ามันอ่อนไป มันยังไม่เข้มข้น; ฉะนั้นจะรักอย่างเมตตา อย่างแท้จริง ก็ยังใช้คำว่า *love* อยู่นั่นเอง. นี่เป็นเรื่องของภาษาทำยุ่ง ไม่เฉพาะแต่ในภาษาไทย; ภาษาไทยก็ทำยุ่งอย่างที่รู้ดีอยู่แล้ว ว่าภาษาไทยของเรามันเป็นอย่างไรเกี่ยวกับคำคำนี้. มีหลายคนพยายามจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำคำนี้ โดยเจตนาอันบริสุทธิ์ก็มี ด้วยเจตนาอันไม่บริสุทธิ์ก็มี.

โดยเจตนาอันบริสุทธิ์นั้นก็หวังว่า ถ้าคนรู้จักสิ่งนี้ดี ก็จะใช้ประโยชน์ ใช้สิ่งนี้ให้เป็นประโยชน์ หรือเอาประโยชน์จากสิ่งนี้ได้มาก; จึงได้พยายามอธิบาย คำว่าความรักว่ามีอย่างไรบ้าง, นับตั้งแต่อย่างเลวอย่างสกปรกที่สุด จนถึงอย่างที่ดี มันค่อย ๆ สะอาด ค่อย ๆ ดี จนถึงคำว่าความรักในพระศาสนาของทุกศาสนา เช่น รักพระเจ้าเป็นที่สุด. แม้แต่คำว่าความรักเพื่อนบ้าน เขาก็ยกไว้ในระดับเดียวกับกับความรักพระเจ้า เพราะรักเพื่อนบ้านนั้นเป็นความต้องการของพระเจ้า. แต่ถ้าคนไม่รักพระเจ้าโดยแท้จริงแล้ว ก็จะไม่รักเพื่อนบ้านโดยแท้จริง.

นี่คำว่า “ความรัก” นี้ เป็นคำที่กำกวม สับสน, ไม่ได้สอนกันให้เข้าใจ ก็ปล่อยให้ไปตามสัญชาตญาณ มันจึงเลยมีความรักชนิดที่ต่ำที่สกปรก; มันไม่ใช่ต่ำ และสกปรกเฉย ๆ มันสร้างปัญหาขึ้นมาในสังคม แล้วทำให้สังคมลำบากเดือดร้อนยุ่งยากจนหาความสงบสุขไม่ได้; แล้วมันก็ไม่รู้จักรักเพื่อนบ้าน แต่ละคน ๆ ก็อยู่ด้วยความหวาดผวา นอนตาไม่หลับสนิท.

ทีนี้ก็จะลองพิจารณากันดู ว่า ความรักนี่คืออะไร ? การตีความคำคำนี้มีอยู่หลายรูปแบบ, ของนักศึกษา ผู้ที่อ้างตัวเป็นนักศึกษา หรือของครูบาอาจารย์ แต่กาลก่อน ของนักปรัชญาที่มีชื่อเสียง, ว่าความรักคืออะไร ? นี่เขาเคยวิพากษ์วิจารณ์ เคยเขียนเคยสอนกันไว้มากมาย, แล้วมันก็ยังเป็นแต่คำพูดอยู่นั่นเอง ยังไม่เคยเห็นเอามาปฏิบัติได้; นั่นจึงมีแต่คำพูด ยังไม่มีกรรมสัจจะเกี่ยวกับสิ่งนี้เกิดขึ้น. เขากล่าวตามความรู้สึกของเขา บางทีก็ตามความคาดคะเนในสิ่งที่เขายังไม่รู้สึก; ดังนั้น มันจึงเป็นความจริงเพียงครึ่งท่อนบ้าง ครึ่งซีกบ้าง, ไม่สมบูรณ์.

นี่เมื่อพูดถึงตัวหนังสือ เอาภาษาบาลีเป็นหลัก : คำว่า **ความรัก** นี้ ถ้าเป็นภาษาบาลีแท้ ๆ มันก็คือคำว่า เปมะ หรือเปรมะในสันสกฤต, ที่มาเป็นภาษาไทยก็คือคำว่าเปรม หรือเปรมปริดี; แต่พอมาเป็นคำว่าเปรม หรือเปรมปริดี ความหมายมันเปลี่ยนเป็นความสบายอย่างอื่นไปเสียอีก. เปรมปริดีนี้ไม่ได้หมายถึงความรัก; แต่ตัวหนังสือแท้ ๆ ในภาษาบาลีนั่นมันหมายถึงความรัก. เช่น มีคำพูดว่า *นตฺถิ อตฺตสมํ เปมํ, เปมํ* คือความรัก, *ความรักที่เสมอด้วยตนนั้นไม่มี.* คำว่าเปมะก็คือความรัก, แล้วความรักชนิดไหน จะเสมอด้วยความรักตนนั้นมันไม่มี; อย่างนี้เป็นต้น.

ขอให้รู้ว่าภาษามันกำกวม หรือเล่นตลก. แม้ว่าจะเป็นความรักชนิดไหน มันก็ไม่อาจจะแยกไปจากคำที่เรียกว่าความกำหนดข้อมใจ, คือคำว่า ระชะ หรือคำว่า ราคะ ซึ่งแปลว่ากำหนดข้อมใจ; แต่ถ้ามันมีรูปร่างเป็นความรักแล้วมันจะผูกพันจิตใจ มันจะข้อมจิตใจ ให้ติดเหนียวแน่น สลัดออกยาก หรือว่าล้างออกยาก. ถ้าว่ามันทำให้เกิดความรู้สึกติดพันด้วยจิตใจด้วยความพอใจ; อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นความรัก.

ทีนี้ เมื่อจะดูกันให้มันเป็นชนิด ๆ มันก็มีมากชนิดโดยรายละเอียด. อยากจะพูดสรุปสำหรับจะเข้าใจได้ง่าย ๆ ก็อยากจะแบ่งให้เป็นสัก ๓ ประเภท หรือ ๓ ชนิด คือชนิดที่ **รักด้วยกิเลส** นี้ก็อย่างหนึ่ง, **รักด้วยสติปัญญา** นั้นก็อีกอย่างหนึ่ง, ทีนี้ **รักด้วยจิตที่มั่นบริสุทธิ** หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน นั้นมันก็อย่างหนึ่ง; อย่างน้อยจะเป็น ๓ อย่าง, หรือว่าพูดถึง ๓ อย่างอย่างนี้แล้ว

จะครอบคลุมได้หมด ถึงสิ่งที่เรียกว่าความรัก จะมีสักก็อย่างก็สิบอย่างก็ร้อยอย่างก็ตามใจ.

รักด้วยกิเลส นี้พอจะเข้าใจกันได้ง่าย ๆ : มันมีกิเลสเช่นราคะเป็นต้น แล้วมันก็รักตั้งแต่โง่เขลาที่สุดจนถึงที่พอคู่ได้ แต่ยังเป็นความรักด้วยกิเลส; ไปลองคิดใคร่ครวญดูเอาเองว่าจะมีรูปแบบอย่างไร. ที่นี้อย่างที่ ๒ มัน **รักด้วยสติปัญญา** ที่ไม่เจือด้วยกิเลส, แม้ว่าจะเป็นความต้องการ มันก็เป็นความต้องการของสติปัญญา คือมันเป็นชนิดดี.

ที่นี้ถ้าว่าจิตใจของบุคคลสูงขึ้นมา ถึงขนาดที่หมดกิเลส ไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่มีความรู้สึกที่เป็นตัวตน, นี่มันก็เกิด **ความรักอีกชนิดหนึ่งเป็นอัตโนมัตติอยู่ในตัวความที่ไม่เห็นแก่ตน** มันก็เห็นแก่ผู้อื่น; หรือเอาเป็นว่าเมื่อความเห็นแก่ตนมันหมดไปจากจิตใจ จิตใจนั้นมันก็ยอมรับหมดรอบด้าน ถึงขนาดที่เรียกว่าทุกสิ่งในสากลจักรวาลเป็นสิ่งเดียวกัน ไม่แบ่งแยกเป็นตัวเราเป็นตัวเขา ไม่แบ่งแยกเป็นผู้ให้ หรือเป็นผู้รับ อย่างนี้เป็นต้น.

ความรักที่เกิดมาจากกิเลสหรือเกิดมาจากสติปัญญาก็ตาม ที่ยังเป็นอย่างโลก ๆ นั้น มันยังต้องมีตัวผู้ให้ หรือมีตัวผู้รับ. ถ้ามันทำไปด้วยสติปัญญามันก็ไม่ค่อยจะยุ่งยาก มันสะอาดสักหน่อย, ถ้ามันทำไปด้วยกิเลสแล้วมันก็เป็นของสกปรก จึงมีความรักชนิดสกปรก และความรักชนิดที่สะอาด; แต่ถึงอย่างนั้นมันก็ยังมีความเห็นแก่ตัวตน ยังมีผู้ที่ต้องการ แล้วมีผู้สนองความต้องการ. เมื่อพูดอย่างภาษาพระอรหันต์แล้วมันก็ยังเป็นความรักเหลว ๆ หลอก ๆ อยู่นั่นเอง.

แต่เมื่อใดจิตใจมันหมดจากความมีตัวตน ไม่มีความเห็นแก่ตน นี่ไม่ต้องตั้งใจจะรักหรือจะได้อะไรหรือจะเอาอะไร มันก็เป็นความรักโดยอัตโนมัติ; มันแปลกกันถึงกับว่า มันไม่ต้องมีเจตนา มันไม่ต้องเป็นกรรม ไม่ต้องมีการกระทำที่เรียกว่ากรรม. การรักด้วยกิเลสก็ยังคงเป็นการกระทำที่เรียกว่ากรรม; การรักด้วยสติปัญญา ก็ยังมีการกระทำ หรือเป็นการกระทำที่เรียกว่ากรรม. แต่ถ้ามันเป็นความรู้สึกที่หมดตัวตน หมดของตน สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงมันเป็นสิ่งเดียวกันไม่แบ่งแยกเป็นตัวตนนั้น ตัวตนนี้; อย่างนี้มันไม่ต้องเจตนา มันเป็นไปเอง แล้วมันก็ไม่จัดว่าเป็นกรรมด้วย.

เช่นว่าจิตใจของพระอรหันต์ปราศจากตัวตนตัวกูของกูอะไรโดยสิ้นเชิง, จิตใจนี้มันก็ยอมรับโดยอัตโนมัติ โดยธรรมชาติ : สัตว์ทั้งหลายในฐานะเป็นสัตว์เดียวกัน, หรือจะพูดว่าเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันก็ได้ แต่มันไม่มี ความหมายเป็นตัวตนเป็นเราเป็นเขา มันเป็นตัวเดียวกันเสียอย่างนี้; นี่คือการรักชนิดที่อยู่เหนือกรรม เพราะว่ามันหมดตัวกูตัวกู. นี้โดยย่อมันมีอยู่อย่างนี้ สำหรับจะเอาไปคิดว่า ในโลกนี้มันกำลังมีอย่างไร หรือว่าเราเองกำลังมีอย่างไร.

รักด้วยกิเลสก็เป็นกรรม, รักด้วยสติปัญญาก็เป็นกรรม; **ถ้ารักด้วยความหมดตัวกูมันจึงจะไม่เป็นกรรม.** แล้วคนธรรมดาที่ฟังไม่ถูกว่า ถ้าหมดตัวกูแล้วมันจะรักอย่างไร; นั่นแหละคือความโง่ของบุคคลที่รู้จักแต่เรื่องความรักด้วยอำนาจของกิเลสอย่างเดียว เสียเป็นส่วนใหญ่.

ถ้าจะให้แยกอีกอย่างหนึ่งให้สั้นเข้ามา ให้เหลือเพียงสัก ๒ พวก ก็
อยากจะพูดว่า **ความรักที่ทำให้ต้องร้องไห้** นี้อย่างหนึ่ง, กับ **ความรักที่ทำให้ไม่
ต้องร้องไห้เลย** นี้อีกอย่างหนึ่ง; มันจะมีอยู่ ๒ อย่าง. รักด้วยกิเลส นั้นไม่ต้อง
สงสัย มันร้องไห้ตั้งแต่ก่อนรัก มันร้องไห้อยู่ในจิตใจ มันก็มีความยึดมั่นถือมั่น
มาก แล้วมันก็จะร้องไห้ชนิดที่น้ำตาออกมาข้างนอกสักวันหนึ่ง; นี่เราเรียกว่า
ความรักที่ทำให้ต้องร้องไห้.

ส่วน **ความรักด้วยอำนาจสติปัญญา** นั้น มันก็ยังไม่แน่; มันแล้วแต่
สติปัญญาพอหรือไม่พอ. สติปัญญาไม่พอมันก็ต้องร้องไห้เพราะความรัก หรือสิ่ง
ที่ตนรักนั้นสักวันหนึ่งด้วยเหมือนกัน. ถ้าสติปัญญาพอ มันก็ร้องไห้น้อยหน่อย
เพราะว่ามันยังเป็นสติปัญญาของคนธรรมดา ไม่ใช่สติปัญญาของพระอรียเจ้าชั้น
สูงสุด; เพราะว่ามีแต่พระอรียเจ้าที่ยังไม่ถึงขั้นพระอรหันต์ ก็ยังร้องไห้ด้วย
อำนาจของความรัก. ฉะนั้น เราจึงไม่รับประกันว่าความรักด้วยสติปัญญานี้มันจะ
ไม่ต้องร้องไห้โดยส่วนเดียว : มันยังมีที่ต้องร้องไห้ก็มี ไม่ต้องร้องไห้ก็มี.

แต่ถ้าเป็น **ความรักโดยอัตโนมัติของธรรมชาติ** ของจิตที่ปราศจาก
ตัวตนแล้ว, มันไม่ร้องไห้ และมันไม่ต้องร้องไห้ในกรณีไหนหมด : ได้มาก็ไม่
ต้องร้องไห้ เสียไปก็ไม่ต้องร้องไห้; ไม่เหมือนคนโง่ที่ได้มาก็น้ำตาไหล เสียไปก็
น้ำตาไหล. นี่ก็ไปแยกแยะเอาเอง ว่ามันจะได้แก่ความรักชนิดไหน ? ของใคร ?
ที่ยังต้องร้องไห้อยู่ หรือไม่ต้องร้องไห้อีกต่อไป.

แม้เราจะพูดถึง ความรักเพื่อนบ้าน รักเพื่อนมนุษย์ มันก็ยังอยู่ในระดับที่ยังมีตัวตนและยึดถือ; บางทีเราก็ร้องไห้ทนไม่ได้ เราสงสารเพื่อนบ้านที่มีความทุกข์, ขอให้คิดดูให้ดีว่า มันเป็นความยึดถือ. แต่ว่าความยึดถือในลักษณะนี้มันมีประโยชน์ คือว่ามีความรักเพียงพอที่จะผูกพันกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีความรักผู้อื่นอย่างรักตัวเอง; ฉะนั้น บางทีก็ทนไม่ได้ ต้องร้องไห้ เพราะผู้อื่นประสบความสำเร็จทุกอย่างยกลำบากอย่างน่าสลดสังเวช.

นี่ขอสรุปความอีกทีว่า ถ้าเราจะ แบ่งความรักเป็น ๓ ชนิด ก็คือความรักของกิเลส กับความรักของสติปัญญา และความรักของจิตที่หมดตัวอยู่แล้ว; ทีนี้ถ้าเราจะ แบ่งเป็น ๒ ประเภท ก็คือความรักที่ทำให้ยังต้องร้องไห้อยู่, และความรักที่ไม่ทำให้ร้องไห้ได้อีกต่อไป. **ความรักที่ต้องร้องไห้อยู่** ก็คือของคนที่ยังมีตัวตน สำหรับยึดถือ; **ความรักที่ไม่ต้องร้องไห้อีกต่อไป** ก็คือของบุคคลที่ไม่มีตัวตนสำหรับจะยึดถือ, เช่นพระอรหันต์จะไม่มีการต้องร้องไห้อีกต่อไป เพราะไม่มีความยึดถือโดยประการทั้งปวง.

พิจารณาดูลำดับชั้นแห่งความรัก

ทีนี้เมื่อดูโดยย่อเป็นประเภทอย่างนี้แล้ว ก็อยากจะแยกแยะให้เห็นโดยรายละเอียดบ้างตามสมควร คือเท่าที่จะเป็นตัวอย่างเอาไปคิดไปนึก. มาถึงตอนนี้ก็ต้องทบทวนถึงความหมายของคำคำนี้กันอีกสักครั้งหนึ่ง คือคำที่ว่า “สิ่งที่เรียกว่าความรักนั้นมันมีความหมายกำกวม” อย่างที่กล่าวมาแล้ว. เมื่อเอาตามความรู้สึกของคนธรรมดาสามัญ และตามที่เขาพูดจากันอยู่ก็คือ ความรักตามธรรมดาสามัญ;

โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มาเป็นเรื่องแรก ก็คือความรักระหว่างเพศ คือเพศที่ตรงกันข้าม. นี่ ความรักคำนี้ถูกใช้ไปในความหมายของความรู้สึกระหว่างเพศ.

ทีนี้ ในระดับแรกที่สุด เราจะมองไปยัง ความรู้สึกที่เกิดมาจากต่อม หรือ *gland* ล้วน ๆ, มันเป็นความรู้สึกที่เกิดจากต่อมเกลนด์ล้วน ๆ ของสัตว์ เจริญจนก็ได้ ของมนุษย์ก็ได้; ความรู้สึกอันนั้นเราเรียกกันว่าความรัก. ที่จริงเป็นเรื่องของธรรมชาติล้วน ๆ : เมื่อสัตว์เจริญ หรือมนุษย์เติบโตขึ้นมาถึงลักษณะที่จะเป็นหนุ่มเป็นสาว, ต่อมเกลนด์อันนั้นก็ทำให้เกิดความรู้สึกซึ่งเป็นการต้องการในทางเพศ.

ตามธรรมชาติล้วน ๆ นั้น ธรรมชาติต้องการให้มีการสืบพันธุ์. ความที่ไม่ต้องการให้สูญพันธุ์นี้เป็นสมบัติของธรรมชาติ จะเรียกว่าของพระเจ้าหรือของอะไรก็ได้ทั้งนั้นแหละ, แต่เดี๋ยวนี้จะเรียกของธรรมชาติอันเฉียบขาดอันศักดิ์สิทธิ์; เพราะว่า ถ้าไม่มีการสืบพันธุ์ มันก็สูญพันธุ์ไปหมดแล้ว ทั้งสัตว์มนุษย์และสัตว์เจริญ. วิวัฒนาการหลาย ๆ สาย หลาย ๆ รูปแบบซึ่งมันมีอย่างอื่น แล้วก็ได้สูญหายไปหมดแล้ว; มันยังเหลืออยู่แต่ส่วนที่ว่า ต้องมีการสืบพันธุ์ ฉะนั้นจึงมีต่อมเกลนด์สำหรับให้เกิดความรู้สึกที่จะสืบพันธุ์, แม้จะยุ่งยากลำบากอย่างไรก็ยังทนเอา และยังเห็นเป็นของประเสริฐไปด้วยซ้ำ.

ฉะนั้นธรรมชาติจึงได้ใส่ความรู้สึกชนิดนั้นให้แก่สัตว์นั้น ๆ เพื่อให้ทนสืบพันธุ์ ซึ่งการสืบพันธุ์นั้นเป็นของสกปรก เป็นของน่าเกลียด เป็นของเหน็ดเหนื่อย เป็นของอะไรก็รู้กันอยู่แล้ว; แต่เขามีอะไรมาจ้างให้คนโง่ ๆ เหล่านั้นทำ

ให้สัตว์โง่ ๆ เหล่านั้นทำ คือความรู้สึกทางต่อมแกลนด์ต่าง ๆ ที่ธรรมชาติเขาได้มาให้ ดังนั้นคนหรือสัตว์จึงทำการสืบพันธุ์. เพราะฉะนั้นไปเอาความรู้สึกอย่างนี้มาเป็นสิ่งที่เรียกว่าความรักนี้ มันก็เป็นเรื่องโง่เขลาเหลือประมาณ ไม่ตรงตามความต้องการของศาสนา; แต่คนก็จะยังเอาความรู้สึกอันนี้แหละว่าเป็นความรัก – เกี่ยวการสืบพันธุ์นั่นแหละ เกี่ยวการกระทำระหว่างเพศนั้นแหละว่าเป็นความรัก. หลงเห็นว่าเป็นความรัก; ที่จริงเป็น **ความรู้สึกที่เกิดจากต่อมแกลนด์ตามที่ธรรมชาติเขาลงมาให้มนุษย์มันทนสืบพันธุ์.**

นี่เป็นความรักประเภทต่ำที่สุด หรือเป็นความรู้สึกที่ถูกสมมติให้เป็นความรัก, แล้วก็ทำปัญหาให้มากที่สุด ทั้งสัตว์เดรัจฉานและทั้งมนุษย์; ขอให้ไปสังเกตดูเอาเอง. ความรักชนิดนี้จะทำให้เกิดความรักชนิดรักเพื่อนบ้านไม่ได้; มันเป็นความรู้สึกของต่อมแกลนด์ที่ต้องการจะให้ทนลำบากเพื่อสืบพันธุ์ ไม่เกี่ยวกับความรักเพื่อนบ้าน เราก็จะข้ามไป.

ความรักชนิดที่ ๒ มันเป็นความรู้สึกที่ละเอียดอ่อนขึ้นมา ซึ่งสำหรับมนุษย์ที่มีสติปัญญาเทคนิคได้สูง เทคนิคได้ละเอียดออกไป มันมีความรู้สึกบางอย่างเกิดขึ้น เพราะเหตุนั้น; ฉะนั้นจึงมี **ความรู้สึกคือความใคร่ที่จะได้รับการสนองแก่กิเลสจากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง.** จะย้ำอีกทีหนึ่งว่า **ความรักชนิดที่ ๒** นั่นคือความรู้สึกที่เป็นความใคร่ที่จะได้รับการสนองแก่กิเลสของผู้นั้น จากบุคคลอื่นอีกต่อหนึ่ง. นี่ก็เป็นเหตุทำให้รักบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง ที่เขาจะสนองความรู้สึกแก่กิเลสให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง, **ความรู้สึกอันนั้นก็เรียกว่า ความรัก.**

นี่เป็นความรักที่กำลังทำปัญหาให้มากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน : อาชญากรรมที่เลวทรามที่เกิดแก่หญิงสาวในปัจจุบัน เต็มไปในหน้าหนังสือพิมพ์ทุกวัน ๆ มันก็มีมูลมาจากความรักประเภทนี้. โดยเฉพาะฝ่ายเด็กหญิงซึ่งไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนให้อยู่ในระเบียบวินัย มันจึงปล่อยตัวแล้วมันจึงตามใจตัว หรือว่าเหยียบย่ำขนบธรรมเนียมประเพณีเพื่อไปตามใจตัว เปิดโอกาสให้แก่ความรักชนิดนี้; คือไปเที่ยวแสวงหาอะไรที่กิเลสมันต้องการ ด้วยอำนาจของความรักชนิดนี้ ซึ่งสรุปสั้น ๆ ว่า **ความใคร่ที่จะได้รับการสนองแก่กิเลสของตน จากผู้อื่น.**

เมื่อมีความรู้สึกอย่างนี้ครอบงำจิตใจแล้ว มันแทบจะไม่เป็นอันกินอันนอน มันเที่ยวแสวงหาสิ่งที่จะ... ผู้หรือบุคคลที่จะสนองแก่กิเลสของตน; จะเป็นเด็กหญิงก็ตาม จะเป็นเด็กชายก็ตาม มันเรียนหนังสือไม่ได้ แล้วมันก็เรียนเลวมาก แล้วมันก็เป็นผู้ประพฤติผิดในทางศีลธรรม เป็นซู้กันในห้องเรียน แล้วมันก็ต้องออกไปจากโรงเรียน เรียนไม่สำเร็จ มันไปแต่งงานกัน ไม่กี่วันมันก็กั๊กกัน ไม่กี่วันมันก็มีคูใหม่ ไม่กี่วันมันก็กั๊กกัน ในที่สุดมันต้องไปเป็นโสเภณี; อย่างนี้เป็นต้น.

นักเรียนผู้หญิงที่เป็นอย่างนี้ก็มิได้อยู่หลายคน ที่เราเห็น ๆ กันอยู่ เพราะตกอยู่ใต้อำนาจของความรักชนิดที่เป็นเพียงความใคร่ ที่จะได้รับการสนองแก่กิเลสของตน จากอีกฝ่ายหนึ่ง. ความใคร่อันนี้ก็ถูกสมมติว่าเป็นความรัก; นี่เป็นฝ่ายเลว.

ที่นี้เราจะมองใน ฝ่ายที่ดีหรือเป็นกุศล บ้าง คือ **ความใคร่ที่จะได้รับการสนองแก่สติปัญญาของตน จากอีกฝ่ายหนึ่ง;** นี่มันก็กลายเป็นรักครูบาอาจารย์ รัก

บิดามารดา รักใคร่ตามที่จะสนองแก่ความต้องการของตน ซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกต้อง เป็นไปตามทางของสติปัญญา. ถ้ามีความรักในรูปแบบชนิดนี้มันก็ไม่อันตราย มันจะได้รับสิ่งที่ควรจะได้รับสำหรับมนุษย์ เพื่อความเจริญงอกงามก้าวหน้า จากบุคคลที่เป็นที่รักเช่นบิดามารดา ครูบาอาจารย์ หรือแม้แต่เพื่อนฝูงก็ตาม; มันก็ปลอดภัย.

ชุดนี้แม้จะมีอยู่ ๒ อย่างตรงกันข้าม มันก็เป็นความใคร่ที่จะได้รับสิ่งที่สนองแก่ความต้องการด้วยกันทั้งนั้น. ถ้าความรู้สึกอันนี้มีในผู้ใด ผู้นั้นก็จะมีความรักในบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรืออีกฝ่ายหนึ่งเป็นธรรมดา.

ทีนี้ก็จะมาถึง ประเภทที่ ๓ : ความรักนั้น หมายถึงความใคร่ที่จะให้ หรือจะสนองแก่ความต้องการของอีกฝ่ายหนึ่ง. พวกที่ ๒ นั้นต้องการจะเอา; แต่พวกที่ ๓ นี้ต้องการจะให้, ซึ่งเป็นเหตุให้รักได้เหมือนกัน แม้จะคนละรูปแบบ. ความใคร่ที่จะเอาทำให้เกิดความรักได้; ความใคร่ที่จะให้ก็ทำให้เกิดความรักได้ แม้ว่าจะเป็นผู้รักอย่างกิเลส รักกันอย่างธรรมดาสามัญด้วยอำนาจกิเลส แต่ฝ่ายที่ใคร่จะให้ก็เกิดความรู้สึกใคร่ที่จะให้. ความรู้สึกใคร่ที่จะให้ นั้น ก็เรียกได้ว่าเป็นความรักอีกชนิดหนึ่ง แล้วมันก็ไปเข้าคู่กันเองกับฝ่ายที่ใคร่จะได้.

เดี๋ยวนี้เป็นความใคร่ที่จะให้หรือจะสนองอะไรแก่เขา : ถ้าสนองความรู้สึกต่ำ ๆ ของกิเลส มันก็เป็นความรักแบบสกปรกไปตามเดิม; แต่มันต้องการจะสนองสิ่งที่มีประโยชน์เป็นบุญเป็นกุศล มันก็เป็นความรักที่ดี, เช่นความรักของบิดามารดา ครูบาอาจารย์, หรือแม้ว่าจะเป็นเพื่อนกัน ก็ต้องการจะให้

สิ่งที่ดี เพราะเขามีความรู้สึกจะให้สิ่งที่ดี ใครที่จะให้สิ่งที่ดี เขามีความรักในบุคคลที่เขาจะให้.

นี่ถ้าครูบาอาจารย์คนไหนรักศิษย์ของตนในลักษณะอย่างนี้ ก็เรียกว่ามันเป็นความรักประเภทนี้ ซึ่งเป็นความรักที่บริสุทธิ์. ทีนี้ถ้าอยากจะพูดลงไปถึงสามีภรรยา เขาอาจจะมีความรักเลวทรามสำหรับจะสนองและสำหรับจะให้ตามอำนาจของกิเลสก็ได้; แต่คงไม่เป็นอย่างนั้นไปหมด, คงจะมีสามีภรรยาบางคู่ที่มีความรักที่ถูกต้อง หรือบริสุทธิ์ ที่จะสนองหรือจะให้สิ่งที่ควรจะให้ โดยจิตใจที่สูงกว่าระดับธรรมดานั้นก็ยังมี.

ทีนี้ก็จะพิจารณาว่า ความใคร่ที่จะรับ และความใคร่ที่จะให้ ถ้ามันเป็นไปอย่างถูกต้องนี้ มันจะเป็นพื้นฐานที่ดีของการที่จะมีความรักเพื่อนบ้าน มีความรักเพื่อนมนุษย์. เรารักเพื่อนมนุษย์ด้วยการที่จะให้ หรือจะรับสนองสิ่งที่ดีที่งาม ซึ่งจะมีให้แก่กันและกัน; ฉะนั้นควรจะพิจารณาความรักประเภทนี้ และระวังอย่าให้มันตกไปฝ่ายต่ำ ด้วยอำนาจของสิ่งที่เรียกว่ากามกิเลส, แต่ให้มันคงอยู่ในระดับของสติปัญญา สิ่งที่ให้ที่สนองนั้นจะเป็นไปเพื่อประโยชน์โดยส่วนเดียว ความรักเพื่อนมนุษย์ก็จะบริสุทธิ์สะอาด จะเจริญอกงามทำให้มนุษย์นี้ด้วยกันเป็นผาสุกได้.

ทีนี้อยากจะแยกออกมาอีกสักอย่างหนึ่งเป็น อย่างที่ ๔ คือ ความตั้งใจที่จะช่วย หรือจะให้ก็สุดแท้, คำว่าให้มันก็เป็นเรื่องช่วย. เดียวนี้เป็นความตั้งใจที่

จะช่วย; ไม่ใช่ความใคร่เหมือนอย่างที่แล้วมา แต่ว่าเป็นความตั้งใจที่อยากจะช่วย; เพราะว่าเขามีจิตใจสูง ประกอบไปด้วยคุณธรรมสูงก็ตาม เขาตั้งใจที่จะช่วย, คือว่าเห็นคนเป็นทุกข์ไม่ได้ มีความกรุณา ตั้งใจที่จะช่วยอย่างแรงกล้า มันเป็นความรักที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นไปอีก มีค่าหรือมีกำลังยิ่งขึ้นไปอีก.

แต่อย่าลืมว่า ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ว่าคำพูดนี้มันกำกวม : ถ้าจะช่วย หรือจะให้ไปในเรื่องของกามกิเลส มันก็เป็นความรักสกปรก, ถ้ามันตั้งใจที่จะช่วย หรือจะให้ไปในเรื่องของบุญกุศลของสติปัญญา มันก็เป็นความรักบริสุทธิ์; ฉะนั้นขอให้ดูให้ดีว่าเดี๋ยวนี้มันสูงขึ้นมากแล้ว จนคนทั่วไปจะไม่เรียกว่าความรักก็ได้, แต่ที่แท้นั้นมันเป็นความรู้สึกอันหนึ่งที่ทนอยู่ไม่ได้ จนถึงกับต้องช่วย และมีความตั้งใจที่จะช่วย. ความตั้งใจที่จะช่วยนั้นมีความหมายแห่งความรัก เช่น บิดามารดาเมื่อเห็นลูกเล็ก ๆ เป็นทุกข์ มันทนอยู่ไม่ได้ มันต้องช่วย; ความตั้งใจช่วยนี้ มันเป็นความรักอันหนึ่งหรือความหมายหนึ่ง ของบุคคล เช่น บิดามารดา กระทั่งถึงของครูบาอาจารย์.

เดี๋ยวนี้เราต้องการความรักของเพื่อนบ้าน เราก็หมายถึงเพื่อนบ้านที่ทนอยู่ไม่ได้ ที่ต้องช่วยผู้อื่นซึ่งกำลังมีความทุกข์ โดยเฉพาะในกรณีที่ผู้อื่นมีความทุกข์; ความตั้งใจที่จะช่วยนั้นมันก็เป็นความรักอันสูงขึ้นมาแม้จะยังไม่สุด คือสูงกว่าธรรมดา แล้วเราก็มีความรักเพื่อนบ้านที่สะอาดกว่าความรักด้วยอำนาจของกามกิเลส หรือหวังผลเป็นเรื่องของกามกิเลส. เดี๋ยวนี้มันเป็นเรื่องของเมตตากรุณา เป็นเรื่องของความรู้สึกในหน้าที่ที่ธรรมชาติได้บัญญัติมาให้ ทุกคนมันเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน.

ดังนั้น ความตั้งใจที่จะช่วยหรือจะให้นั้นก็ต้องระวังให้ดี อย่าให้ช่วยสำเร็จความใคร่ในทางต่ำทราม, แต่ให้สำเร็จสิ่งที่ควรปรารถนา ในทางที่มันสูงขึ้นมา อย่างที่เราควรจะช่วยเพื่อนบ้านกันอย่างไร; ยิ่งช่วยกันมันก็ยิ่งมีความรักเพิ่มขึ้น เหนียวแน่นขึ้น จนกลายเป็นของธรรมดาไป ทนอยู่ไม่ได้ต้องช่วยกันอย่างไม่คิดแก่ชีวิตของตนเองก็เป็นได้ มันก็ถึงกับเป็นได้. ถ้าความรักชนิดนี้มันมาก แล้วมันก็ลืมไปว่าแม้แต่ตนจะต้องเสียชีวิต บางทีมันก็ยังช่วยผู้อื่นได้; มันเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ที่มันรักสัตว์ทั่ว ๆ ไป.

นี่เราได้พูดมาถึง ๔ อย่างแล้ว. ทีนี้จะพูด อย่างสุดท้าย ซึ่งมันดูเหมือนจะอยู่กับคนละโลก. เมื่อตะกี้ได้พูดมาแล้วว่า ความรักอย่างมีกิเลสมีตัวตน นั้นมันไปอีกแบบหนึ่ง : มันรักด้วยกิเลสหรือด้วยความรู้สึกที่มีตัวตน. เดียวนี้ก็มาถึงพวกที่ว่า **ไม่ต้องมีตัวตน** มันเหลือแต่จิตใจที่สะอาด สว่าง สงบ ปราศจากกิเลสที่เป็นเหตุให้ถือตัวถือตน; มันก็จะไปถึงเลิกตัวตนเสีย เลิกตัวตนที่เป็นคน ๆ คน ๆ เลิกเสีย, กลายเป็นตัวตนเดียวกันหมด โดยไม่ต้องเจตนา; เพียงแต่ทำให้เลิกความเห็นแก่ตนเสียเท่านั้นแหละ มันก็จะเป็ความรักผู้อื่นโดยอัตโนมัติ โดยไม่ต้องเจตนา.

ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นของเรา เป็นความรักอันสูงสุด

มันมีคำพูดอยู่อีกประโยคหนึ่งที่อยู่ยากจะเอามาพูดให้รู้ไว้เสียด้วย และป้องกันความเข้าใจผิด; คือว่ามันมีคำพูดประหลาด ๆ อันหนึ่งว่า **ความต้องการที่**

จะรวมเข้าเป็นสิ่งเดียวกันเหมือนแต่ก่อน. ในหนังสือเกี่ยวกับนักปรัชญาของพวกเขา กรีกสมัยโบราณจวน ๆ พุทธกาลโน้น : มันมีการถกเถียงกันถึงเรื่องความรักคืออะไร? หลายคนออกความเห็น; คนที่แยกคายคนหนึ่งมันพูดว่า ความรักนี่คือความต้องการที่จะกลับรวมเป็นอันเดียวกันเหมือนแต่ก่อน.

เขาเลยเล่าเป็นทำนองนิทาน แต่เขาไม่ถือว่าเป็นนิทาน คือเขาเล่าว่า มนุษย์นี้สมัยก่อนโน้น มันเป็นสัตว์ที่กลม ๆ ก้อนหนึ่งเท่านั้น; แล้วก็มันมีขา มีอะไรออกมารอบ ๆ วงกลมนี้เป็น ๘ ขา เป็น ๑๐ ขา มีกำลังแรงมาก จนถึงขนาดที่ว่าไม่มีอะไรสู้ได้ มันก็จะไปทำลายเทพเจ้าสูงสุด; เทพเจ้านั้นรู้ทันก็เลยผ่าก้อนกลม ๆ นี้ออกเสียเป็น ๒ ซีก; ที่นี้มันหมุนไม่ได้ มันก็ลดกำลังลงมา มากลายเป็นมนุษย์ผู้หญิงผู้ชาย.

ก่อนนี้มันรวมกันเป็นตัวเดียวไม่เรียกว่าผู้หญิงหรือผู้ชาย; เดี่ยวนี้มันถูกทำให้ถอยกำลังโดยการผ่าแฉกให้เป็น ๒ ตัว เป็นผู้หญิงตัวหนึ่ง เป็นผู้ชายตัวหนึ่ง; เลยสูญเสียกำลังเลยหมดกำลังที่จะไปทำลายพระเจ้าได้ เพราะมันมามัวยุ่งอยู่แต่ที่มันจะกลับเป็นอันเดียวกัน กลับรวมเป็นตัวเดียวกัน.

คำอธิบายอย่างนี้ มันเป็นเรื่องของกิเลสก็ได้ เพราะมามัวยุ่งอยู่แต่เรื่องกิเลสของผู้หญิงผู้ชาย เลยไม่มีกำลังที่จะทำอะไรให้สูงสุด ถึงกับไปทำลายพระเจ้าได้ คือถึงกับจะบรรลุโลกุตตรธรรม หรือว่าไปอยู่กับพระเจ้าได้. นี่เขาอธิบายความรักกันอย่างนี้ ว่ามันพยายามที่จะให้กลับไปเป็นตัวเดียวกันเหมือนอย่างแต่

ก่อน. ถ้าว่ามันเป็นความต้องการของกิเลส, มันก็ใช้ไม่ได้; แต่ถ้าเป็นความต้องการของสติปัญญา, มันก็ยิ่งดี.

นี่อย่างที่เขาเล่าเป็นเรื่องอย่างนั้น เราไม่เอา มันเป็นเรื่องของกิเลส เป็นเรื่องของความเห็นแก่ตัว. เดียวนี้เราจะแยกมาเอาอย่างของเราชาวพุทธ ผู้มีหลักธรรมะอย่างชาวพุทธ : ต้องการจะรวมเป็นตัวเดียวกันเหมือนกัน; แต่เรามีความหมายอย่างอื่น ต้องการจะไม่มีตัวตน เป็นตัวเรา เป็นตัวเขา, ต้องการจะไม่มีตัวตนที่เป็นมิงเป็นกู, ต้องการให้เป็นตัวเดียวกันเสีย; เหลืออยู่ก็แต่เพียงความรู้สึกที่เป็นตัวใจ จิตใจ, เอาจิตใจรักจิตใจ จิตใจรักจิตใจก็แล้วกัน อย่ามีตัวมิงตัวกู. ก็คือว่าจิตใจที่มันหมกคิกเลสตัณหา ไม่มีตัวไม่มีตนแล้วมันก็เป็นอันเดียวกันโดยอัตโนมัติ; ก็เรียกว่าเป็นรวมเป็นตัวตนกันหมด : ทุก ๆ ที่เคยเป็นตัวหนึ่ง ๆ มาแต่ก่อนนะ เดียวนี้มาเป็นตัวเดียวกันหมด ถึงธรรมะสูงสุดซึ่งมีแต่เพียงอย่างเดียว, จะเรียกว่าความว่างนิรันดรดีกว่า แต่ว่าจะดีกว่าอย่างไรคุณก็ยังไม่เข้าใจ ผู้ฟังก็ยังไม่เข้าใจ เมื่อเราจะพูดว่าสุญญตานิรันดร.

ความว่างจากตัวตนอย่างที่เป็นนิรันดรนี้มีตัวเดียวเท่านั้น; ใครทำลายตัวกู – ของกูเสียได้ก็จะไปรวมในความว่างนิรันดรนั้น. แล้วเดี๋ยวนี้เราจะอยู่กันอย่างไรในโลกนี้? จะรักเพื่อนบ้านกันอย่างไรที่จะรวมกันได้? มันยังมีมิงมีกู มีบ้านของกู มีเรือนของกู มีเงินของกู มีเงินของกูอะไรอย่างนี้. ถ้าจะให้รวมกันให้ได้ มันก็ต้องทำลายความรู้สึกที่ว่าเป็นตัวตนหรือของตนนี้เสีย ตัวกูหรือของกูเสีย. เป็นของธรรมชาติซึ่งไม่มีใครเป็นเจ้าของดอก, มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ

เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีใครอาจจะเป็นเจ้าของได้; นอกจากคน โง่ที่มันว่า
 เาเอง ว่ากูเป็นเจ้าของ อันนี้ของกู นี่บ้านเรือนของกู นี่บุตรภรรยาสามีของกู
 อะไร ๆ ๆ ก็ล้วนแต่ของกู สำหรับให้ลึงมันล้างหูใส่หน้า. ไม่เข้าใจก็ไปดูรูปภาพ
 ในตึกโรงหนังนี้ก็แล้วกัน.

ไอ้ที่ว่า “อะไรของกู ๆ” นี้ มันเป็นความรู้สึกของคนโง่ว่าเอาเอง.
 โดยที่แท้มันเป็นของธรรมชาติ ที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ; ฉะนั้นเลิก
 ความเป็นของกู ตัวกูและของกูเสีย, มันก็มีจิตใจที่บริสุทธิ์ แล้วเหมือนกันหมด
 แล้วรวมกันได้เอง. นี่คือการรักสูงสุด; ไม่ใช่รักด้วยกิเลส, และไม่ใช่รักด้วย
 ความมีตัวตนเป็นฝ่ายหนึ่งกับอีกฝ่ายหนึ่งมารักกัน. แต่ถ้าจะถามว่า จะรักเพื่อน
 บ้านได้อย่างไร ถ้าอย่างนั้น, เดียวนี้เราต้องการความรักเพื่อนบ้าน? ก็บอกว่า มี
 แต่ใจที่รักใจ ที่เหมือนกันก็แล้วกัน; คือใจไม่ได้ยึดถือมันอะไรเป็นของกู เป็นตัว
 กูเป็นของกู, ใจนั้นมันรักกันได้.

ใครมีจิตใจชนิดนี้ มันก็เปิดกว้างอยู่เองแล้วที่จะรับเอาผู้อื่นมาเป็นใจ
 เดียวกัน; รักกันได้ถึงที่สุดโดยทางจิตใจ เนื้อตัวไม่ถูกต้องกัน ไม่ต้องแตะต้องกัน
 ไม่มีกิเลสตัณหาสำหรับแตะต้องกัน. ยังไม่ต้องให้ของสิ่งนั้นไม่ต้องให้ของสิ่งนี้
 เป็นการกระทำที่ว่ารักกัน; มันเป็นเรื่องของจิตใจในภายใน. อย่ามีตัวกูตัวกูเสีย
 ใจใจนั้นก็จะเป็จิตใจเดียวกันหมด.

นี่ถ้าจะพูดถึงความรักสูงสุดในพระพุทธศาสนา มันก็เป็นอย่างนี้; มัน
 ไม่ใช่โง่ ๆ งามายสกปรก เหมือนกับที่เขากำลังอธิบายกันอยู่ในหนังสือหนังสือหาที่

ให้อ่านกันมากสำหรับสมัยนี้, จนไม่รู้ว่าความรักที่ถูกต้องที่แท้จริงนั้นมันเป็นอย่างไร. ดังนั้น คนเราจึงมีปัญหาเรื่องความรักด้วยกิเลส แล้วก็ไม่มีความรักที่ประกอบไปด้วยสติปัญญาหรือศีลธรรม เราจึงไม่มีความรักเพื่อนบ้าน; ไม่มีความรักเพื่อนบ้านอันแท้จริง. จะมีความรักเพื่อนบ้าน ต่อเมื่อจะได้ประโยชน์อะไรจากเขาบ้างเท่านั้นแหละ.

นี่พูดอย่างนี้ไม่ใช่จะว่านิทานหรือว่าจะดำ่ว่าอะไรก็หาไม่ได้ จะต้องการให้เอาไปสังเกตดูให้ดี ว่าเรารักผู้อื่นต่อเมื่อหวังจะได้อะไรจากเขา บางสิ่งบางอย่างเท่านั้น อย่างเลวที่สุดก็มี อย่างกลางก็มี อย่างสูงสุดก็มี, แม้อย่างสูงสุดก็หวังจะได้อะไรจากเขาอยู่นั่นเอง; ดังนั้นความรักชนิดนี้ยังไม่สูงสุด. แต่ไม่เป็นไรถ้ามันเป็นไปเพื่อสติปัญญา ให้ผูกพันกันด้วยความรักอันบริสุทธิ์มันก็ยังดี; ขอให้รักเพื่อนบ้านในลักษณะนี้กันไปก่อน เช่นเดียวกับรักบิดามารดา ครูบาอาจารย์ รักเพื่อนรักมิตรสหาย รักอะไรที่ในทางที่ถูกต้องไม่เจ้อด้วยกิเลสตัณหา, มันสูงกว่าความรักทางเพศ ระหว่างเพศซึ่งเป็นกิเลสตัณหา เว้นเสียแต่ว่าคนนั้นมันจะรู้เรื่องของความรักอย่างถูกต้อง และอย่ามีความรักชนิดที่สกปรกไปด้วยกิเลสตัณหาเลย.

แม้ว่าจะแต่งงานเป็นภรรยาสามี ก็ควรจะมีความรักที่สูงกว่าความรักของกิเลสตัณหา; คือมีความรู้สึกรู้ว่า มันมีประโยชน์ในบางอย่างที่คนเราจะต้องสมรสแต่งงานกัน, โดยเฉพาะอย่างยิ่งว่า หน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องทำให้ลุล่วงไปถึงที่สุดไม่ให้เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์ชาติหนึ่งนั้นมันมาก มันยากมาก.

ที่นี้ถ้าเราแต่งงานกันสมรสกัน ก็ให้เป็นเหมือนกับว่ามันแบ่งกันคนละครึ่ง ทำให้ความยากนี้ลดลงมาเหลือเพียงห้าสิบเปอร์เซ็นต์; แล้วต่างคนต่างก็ช่วยกันทำหน้าที่ของมนุษย์ด้วยความรู้สึกที่มันบริสุทธิ์ ด้วยสติปัญญา. แม้ว่าจะสืบพันธุ์มีลูกมีหลาน ก็อย่าได้รับจ้างกิเลสตัณหา ซึ่งธรรมชาติมันจ้างมาอีกต่อหนึ่ง ด้วยการสร้างให้มีความรู้สึกทางต่อมแกลนด์เกี่ยวกับเรื่องของเพศเลย. เราไม่เป็นคนโง่ ไม่ไปรับจ้างธรรมชาติในส่วนนี้ ไม่รับจ้างกิเลสตัณหา มีสติปัญญา แล้วก็มีความรักชนิดที่ประกอบอยู่ด้วยสติปัญญา; จนกว่าจะถึงความรักอันสูงสุดคือรักโดยอัตโนมัติในตัวมันเอง เพราะหมดจากความรู้สึกว่าตัวกูของกูนี้, เข้าถึงความว่างจากตัวกูของกูที่เป็นนิรันดร เรียกว่าถึงสุญญตานิรันดร มีความหมายสูงสุด รวมกันเป็นเพียงสิ่งเดียวคือสุญญตานิรันดร.

นี่ช่วงเวลาทีพุดมานี้ก็ได้พุดให้เห็นว่า แม้คำว่าความรักนี้ ถ้าเรามาคูกันให้เป็นชั้น ๆ ขึ้นตอน หรือทุกรูปแบบแล้ว มันก็ไกลกันลิบอย่างนี้ จากสกปรกที่สุด มาเป็นสกปรกแต่เล็กน้อย แล้วก็จนไม่สกปรก แล้วจนกระทั่งว่างไปเลย มีความหมายเป็นความรักสำหรับจะผูกพันกันให้พ้นจากความทุกข์. ในระดับต่ำนั้นมันเป็นเพียงรับจ้างธรรมชาติเพื่อการสืบพันธุ์ ตามความรู้สึกของต่อมแกลนด์ทั้งหลาย ซึ่งสัตว์เดรัจฉานมันก็ทำเป็น อย่าหาว่าค่าเลย ว่าสัตว์เดรัจฉานมันก็ทำเป็นกับความรู้สึกชนิดนั้น.

ที่นี้ คนเรามันต้องสูงขึ้นมา ๆ จนเป็นรักด้วยสติปัญญา รู้หน้าที่ของมนุษย์ว่าจะต้องทำกันอย่างไร; ถ้ารู้สึกอย่างนี้ หรือเดินมาโดยความรู้สึกอย่างนี้จะ

เกิดความรักเพื่อนบ้าน. ความมุ่งหมายที่เราต้องการจะบรรยายกันวันนี้ก็คือความรักเพื่อนบ้าน ความรักเพื่อนมนุษย์ ขยายออกไปถึงความรักเพื่อนประเทศต่างประเทศ. เดิมนั้นมันไม่รักกัน ในครอบครัวมันยังไม่ค่อยรักกัน ในประเทศไทยมันก็ยังไม่ค่อยรักกัน ยิ่งต่างประเทศมันก็ยิ่งไม่ค่อยรักยิ่งขึ้นไปอีก เพราะมันมีความเห็นแก่ตัว เพราะมันไม่มีสติปัญญา เพราะมันตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสตัณหา มันจึงรักใคร่โดยบริสุทธิ์ไม่ได้.

นี่ตามตัวอย่างที่กล่าวมานี้ มันมีอยู่หลายอย่าง แล้วไปเลือกเอาว่าอันไหนมันจะช่วยให้เกิดความรักเพื่อนบ้านสูงขึ้นไป ๆ; มันต้องตั้งต้นด้วยการทำลายกิเลสตัณหา คือความโง่เขลานั้นเสีย, แล้วก็เริ่มมีสติปัญญา. นี่ถ้าใคร เป็นความใคร่จะได้รับอะไรจากใคร ก็ขอให้รับแต่สติปัญญา; ถ้ามันเป็นความใคร่ที่จะให้อะไรแก่ใครก็ขอเป็นการให้ด้วยสติปัญญา มันก็จะได้สิ่งที่ไม่ใช่กิเลสตัณหา มันจะได้สิ่งที่ทำให้เกิดความผูกพันกันระหว่างมนุษย์ มีความรักเพื่อนบ้านได้ เพราะตั้งใจจะช่วยกันก็ช่วยด้วยสติปัญญา มีความรักของสติปัญญา มันช่วยผู้อื่นได้; นี่มันก็ทำให้ความรักเพื่อนบ้านนั้นสนิทสนม แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นไปอีก. จนกว่าจะถึงความว่างจากตัวกู มีความรักโดยอัตโนมัติ : ใจทั้งหลายถึงกัน ใจต่อใจถึงกันหมด เป็นอย่างเดียวกันหมด เกินกว่าที่จะพูดว่าเป็นความรักเพื่อนบ้าน, มันเป็นความรักเพียงอันเดียวทั้งสากลจักรวาล มันใหญ่กว่าบ้านมาก นี่มันสูงสุดอยู่ที่ตรงนี้.

....

ในฐานะที่เป็น **สังฆธรรม** เราพูดว่าทุกคนควรจะรักกัน คือมีความรัก
กันเพื่อนบ้าน; ในฐานะที่เป็น **ธรรมสัจจะ** เราจะต้องทำให้ได้อย่างนั้น คือมีการ
ประพฤติกะทำให้เกิดสติปัญญา ที่มองเห็นว่า โดยข้อเท็จจริงแล้วมันมีอยู่อย่างนี้ ๆ
, แล้วเราก็กะทำอย่างนี้ ๆ ให้เกิดความรักที่บริสุทธิ์จากกิเลสตัณหา ก็จะมาถึงกับ
ความรักผู้อื่นด้วยสติปัญญา ด้วยความบริสุทธิ์ใจ, จนกระทั่งว่าในขั้นสุดท้ายรวม
เป็นสิ่งเดียวกันรวมเป็นตัวเดียวกัน ไม่ต้องแยกเป็นหลายคน หรือหลายตัว ด้วย
จิตใจทุก ๆ จิตใจที่เข้าไปสู่จุดจุดหนึ่งคือความไม่มีตัวของตัว ความไม่เห็นแก่ตัว.

ที่นี้ปัญหา มันก็อาจจะเกิดขึ้นเป็นธรรมดาว่า ในโลกนี้มันมีคนตั้งหลาย
พันล้านคน มันจะรู้สึกอย่างนี้กันได้อย่างไร? ก็ตามใจสิ คนไหนมันยังไม่รู้สึก
มันก็โง่ไปตามเดิม มันมีความรักอย่างเลวอย่างสกปรก ตกนรกทั้งเป็น, ไปเรื่อย ๆ
ไปตามเดิม ไม่ว่าเด็กไม่ว่าผู้ใหญ่; ที่นี้ใครมีสติปัญญา ใครสนใจในพระศาสนา
ไม่ว่าศาสนาไหนจะสอนอย่างเดียวกันหมด – ให้รักเพื่อนบ้าน จนกระทั่งไม่มีตัว
จนกระทั่งลืมตัว ไม่ต้องมีตัวเรา, จะมีก็คน คนเหล่านี้มันจะเข้าถึงความรักอันนี้
ได้. ในโลกนี้มีหลายพันล้านคน; พันล้านหลายพันล้าน เอาสักล้านคนหนึ่งก็
พอแล้ว. ถ้ามันมีความรักกันจริง ๆ สักล้านคนนี่โลกนี้ก็อยู่น่าอยู่ยิ่งกว่าเดี๋ยวนี้,
ไม่มีอันตรายที่ต้องหวาดระแวงอย่างที่กำลังหวาดระแวงอยู่เดี๋ยวนี้.

หรือว่าเอาอย่างนี้ก็แล้วกันว่า เราคนหนึ่ง เราทำให้มีความรักเพื่อนบ้าน รอบตัวเรา รอบบ้านเรา รอบหมู่บ้านของเรา หรือรอบประเทศของเราได้ก็ยิ่งดี; แต่อย่างน้อยที่สุด ก็ต้องทำให้รอบบ้านเรานั้นแหละไม่มีศัตรู แต่มีความรักอย่างเพื่อนมนุษย์ที่เป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น, แล้วจะนอนตาหลับสนิทไม่สะดุ้ง ไม่ผวา. แม้ว่าจะมีเงินมีทอง มีอำนาจวาสนา, แต่ถ้าคนรอบบ้านเป็นศัตรูมันนอนหลับสนิทไม่ได้; ฉะนั้น จึงอาศัยคำสอนของพระศาสนาของทุก ๆ ศาสนา หรือของทุก ๆ พระศาสดาว่า **จงรักเพื่อนบ้าน.**

นี่ใครมีอะไรที่เป็นการทะเลาะวิวาทบาดหมางกันอยู่ ก็รีบไปทำความเข้าใจกันเสีย; อย่ามาตีหน้าเหลือง ทำตัวอย่างนั้นอย่างนี้ จะมาจุดเทียนบูชาพระพุทธรูป แต่ยังมีศัตรูรอบบ้านอย่างนี้ พระพุทธเจ้าท่านไม่รับ. ถึงศาสนาอื่นเขาก็พูดอย่างนั้น ว่าก่อนที่จะมาแสดงตนเป็นคนดี นับถือศาสนาอย่างนี้ ไปชำระปัญหาเรื่องการทะเลาะวิวาท โกรธเคืองขัดแค้นกับเพื่อนบ้านกันให้เสร็จไปเสียก่อน เพราะเรื่องนั้นมันเป็นเรื่องที่ยังเป็นเบื่องต้น หรือเป็นขั้นต่ำมากเกินไป; ถ้ายังทำไม่ได้แล้วมันไม่มีหวังที่จะมาเข้าถึงธรรมะในระดับสูงสุด.

จึงหวังว่า ท่านทั้งหลายจะได้นำธรรมสัจจะข้อนี้ไปประพฤติปฏิบัติให้ได้; ให้ตรงกับสัจธรรมที่ว่า เราทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น, แล้วให้เรามันเป็นอย่างนั้นได้จริง ด้วยอำนาจของธรรมสัจจะที่เราพูดถึงกันในวันนี้.

การบรรยายในวันนี้ ก็สมควรแก่เวลาแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยาย; เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายท่านสวดพระบาลี แสดงธรรมะบทสำคัญเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจให้เราประพฤติธรรมสังฆจะข้อนี้ให้จนได้ คือข้อที่ว่า เราจะต้องเป็นเพื่อนมนุษย์ต่อกันและกันอย่างสูงสุด.

ธรรมสังฆปกิณณะ

- ๕ -

๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑

ไตรยางค์ของความเป็นไทย

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้ จักได้กล่าวถึง **ธรรมสังฆปกิณณะ** ต่อไปตามเดิม; และจะได้กล่าวโดยหัวข้อเฉพาะในวันนี้ว่า **ไตรยางค์ของความเป็นไทย**.

ในครั้งที่แล้วมา เราได้พูดถึงความรักเพื่อนบ้าน และความรักเพื่อนมนุษย์; หมายถึงหลักทั่วไปที่สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายจะต้องกระทำ. ส่วนวันนี้จะพูดถึง **ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์, ๓ อย่างด้วยกัน; และจัดให้เป็นองค์คุณสำคัญ ๓ ประการสำหรับความเป็นไทย หรือสำหรับความมีอยู่แห่งความเป็นไทย.**

ความหมายแห่งไตรยางค์ของความเป็นไทย

ถ้าจะ กล่าวในฐานะสังฆกรรม มันก็มีข้อเท็จจริงอยู่ว่า ความมีอยู่และความรักชาติศาสนาพระมหากษัตริย์นั้นเป็นสิ่งจำเป็น – เป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องมีความจำเป็นทั้งทางกายหรือทางจิต; แต่เมื่อ กล่าวโดยธรรมสังจะ ก็คือว่า ทำอย่างไรทุกคนจึงจะมีความรักที่เราต้องการ. ในฐานะที่เป็นสังฆกรรมเป็นเพียงความจริงอย่างหนึ่ง ๆ ซึ่งควรจะรู้; ในฐานะที่เป็นธรรมสังจะนั้น เป็นการกระทำเพื่อให้ได้ตามที่เรา รู้ หรือต้องการจะได้.

พุทธบริษัทมีความรู้สึกในเรื่องนี้ ไม่ใช่ในฐานะที่เป็นนักการเมือง; แต่เป็นบุคคลธรรมดาสามัญก็ยอมรับรู้ เพราะอย่างน้อยก็จะมองเห็นได้ว่า ความมีศาสนาและความรักศาสนานั้นเป็นองค์คุณอันหนึ่งใน ๓ องค์นั้น เพื่อความมีอยู่แห่งความเป็นไทย. พุทธบริษัทยอมรับว่า มีหน้าที่ที่จะต้องสอนซึ่งกันและกันให้รู้จักสิ่งทั้ง ๓ นี้เพื่อความมีอยู่แห่งความเป็นไทย และไม่ใช่เพียงแต่สอนอย่างเดียว ยังจะต้องร่วมมือกันกระทำด้วย.

อยากจะกล่าวตรง ๆ ว่า เราสอนเรื่องหลายเรื่องอย่างละเมอเพื่อฝันโดยไม่จำเป็นจะต้องสอนก็ยังมีอยู่; ส่วนเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่งในฐานะเป็นสิ่งพื้นฐานคือทำอย่างไรจึงจะมีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อยู่ในจิตใจของพลเมืองนี้ไม่ได้สอน. พวกที่ทำตัวเองเป็นผู้สอน : เป็นภิกษุ เป็นอาจารย์ ผู้สอนประชาชนก็ยังไม่ได้อสอน; ไม่ได้สอนถึงขนาดที่ทำให้สำเร็จประโยชน์ เพื่อให้มีความรักชาติศาสนา พระมหากษัตริย์อยู่ในจิตใจของคน, แต่ก็สอนเรื่องอื่น เพื่อ ๆ ไปเป็นอันมาก ไม่คุ้มค่าเวลาก็มี.

อยากจะพูดว่า แม้พระผู้สอนเหล่านั้นก็ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ด้วยเหมือนกัน; ดังนั้น จึงไม่ได้สอน. ครูบาอาจารย์ตามโรงเรียน ก็ให้ดีเถอะ ว่าได้สอนให้เด็ก ๆ มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์โดยแท้จริงแล้วหรือยัง? เพียงแต่เคารพธงชาติ, เพียงแต่ว่า อรหัง สัมมาสัมพุทโธฯ, เพียงแต่ร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี; เหล่านี้ทำให้เด็ก ๆ นั้นมีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์โดยแท้จริงแล้วหรือยัง? ถ้าทำให้เด็ก ๆ เหล่านี้มีความรักสิ่งทั้ง ๓ นั้นแล้ว, คงจะไม่มีปัญหาที่ว่าโตขึ้นมาแล้วก็ทำสิ่งที่เป็นการทำลายชาติ หรือดูหมิ่นศาสนา กระทั่งเหยียดหยามพระมหากษัตริย์ก็ยังมี.

นี่ขอให้ดูให้ดีเถอะว่า การสอนในเรื่องทั้ง ๓ นี้ถูกต้องและเพียงพอแล้วหรือยัง? ความสำคัญมันมีอยู่ที่ว่า ความเป็นไทยทั้งทางกายและทางจิตมันอยู่ได้เพราะสิ่งทั้ง ๓ นี้; ไม่มีสิ่งทั้ง ๓ นี้ความเป็นไทยย่อมไม่มี แล้วจะอยู่กันได้อย่างไร. ความเป็นไทยโดยทางกาย ในที่นี้ หมายถึงความเป็นไทยที่เราเรียกกันง่าย ๆ ว่า ภาษาการเมือง : ความมีชาติไทยเป็นอิสระ มีสมรรถภาพ; นี้ก็เรียกว่า ความเป็นไทยในส่วนร่างกาย.

ส่วน ความเป็นไทยในทางจิต นั้น ก็หมายถึงจิตเป็นไทยไม่อยู่ใต้อำนาจของกิเลสตัณหา. นี่มันก็เป็นสิ่งที่เนื่องกัน : ถ้าไม่มีความเป็นไทยในทางจิตใจ มันก็เห็นแก่ตัว คือกิเลสมันเข้าครองจิตใจของบุคคลนั้น จิตของบุคคลนั้นหมดความเป็นไทยแล้ว ก็ย่อมมีความเห็นแก่ตัว, ก็ย่อมไม่เห็นแก่ประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นต้น; มันก็เป็นของเนื่องกันอยู่ หรือจะว่ามันเนื่องกันอยู่ในระหว่างสิ่งทั้ง ๒ คือประเทศชาติกับศาสนา.

ศาสนาทำให้เกิดความเป็นไทยแก่จิตใจ ให้สามารถเลือกเอาทางที่ถูกต้อง แล้วก็ประพฤติปฏิบัติไปในทางที่ถูกต้อง, ก็มีความเป็นไทยทั่ว ๆ ไปตามความหมายที่เรียกกันว่าในทางการเมือง; ดังนั้น จึงถือว่าพุทธบริษัทก็มีหน้าที่ที่จะต้องรับรู้ สั่งสอน อบรม ร่วมมือให้ทุกคนมีชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์, และมีความรักในสิ่งทั้ง ๓ นี้ ประกอบกันเข้าเป็นองค์ ๓ ซึ่งจะเรียกว่าไตรยางค์. องค์ ๓ นี้ก็คือองค์ ๓ ของความเป็นไทย; ถ้าขาดไปเพียงองค์เดียว ความเป็นไทยก็จะล้มละลาย เราจึงถือว่าต้องมีอยู่อย่างครบถ้วนทั้ง ๓. ขอให้จำค่าง่าย ๆ ว่า

ไตรยางค์ คือองค์ ๓ ของความเป็นไทย.

ปัญหาที่ทำให้ไตรยางค์ไม่มีในวิญญูณของยุวชน

ที่นี้ก็จะดูต่อไปถึงสิ่งที่เรียกว่าปัญหา. ปัญหาที่มีอยู่ในเวลานี้ก็คือความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์นั้น ยังไม่มีอยู่ในวิญญูณของยุวชน. ขอให้ฟังให้ชัดเจนลงไปว่า “มันยังไม่มีอยู่ในวิญญูณของยุวชน”, มันมีอยู่แค้ริมฝีปาก; มันยังมีอะไร ๆ อีกหลายอย่างที่นำเอามาพิจารณา. เช่นยุวชนจะปฏิบัติตนอย่างไรอย่างหนึ่ง เขาก็จะใช้คำปฏิญาณที่ฟังดูแล้วมันน่าขัน : เช่นคำปฏิญาณว่า ข้าพเจ้าจะจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์; ก็มันพูดว่า “ข้าพเจ้าจะ” ยังไม่ได้ทำเลย, แล้วก็ “จะ ๆ” อยู่นั่น – จะจงรักภักดี.

ทำไมจึงไม่ปฏิบัติลงไปว่า ข้าพเจ้าจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์; ไปมัวปฏิบัติกันอยู่แต่ว่า “ข้าพเจ้าจะ” – จะอย่างนั้นจะอย่างนี้.

นักเรียนก็ดี ลูกเสือก็ดี ทหารก็ดี ล้วนแต่มีคำว่า “จะ ๆ ๆ” ทั้งนั้น; คูมันจะอยู่แค่ริมฝีปากเสียมากกว่า, มันไม่มีอยู่ในดวงวิญญาณ ซึ่งมันจะกลับออกมาว่า “ข้าพเจ้าจงรักภักดีต่อประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์”.

นี้อาตมามองเห็นว่า มันเป็นปัญหาที่จะต้องหยิบขึ้นพิจารณา; คือความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์นั้นยังไม่มีในวิญญาณของเยาวชน, แต่มีแค่ริมฝีปาก แล้วก็มืออย่าง “จะ ๆ ๆ ๆ” อยู่นั่นเอง. ที่นี้มันไม่ใช่เพียงแต่เยาวชน ถึงมหาชนทั่วไปก็เหมือนกัน มันจะยิ่งกว่าเยาวชนด้วยซ้ำไป. สำหรับเยาวชนนั้น เราอบรมสั่งสอนอยู่แท้ ๆ มันก็ยังเป็นอย่างนี้; แล้วมหาชนทั่ว ๆ ไปที่เขาไม่เอาใจใส่ไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนมาเพียงพอ มันก็มีอาการอย่างเดียวกัน, คือความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์นั้นมิได้มีอยู่ในห้วงลึกแห่งจิตใจ หรือที่เรียกว่าดวงวิญญาณ, แล้วเขาจะทำอะไรที่เป็นการเสียสละแก่ประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ได้หรือไม่. นี้ก็ขอให้ไปคิดดูเอาเองก็แล้วกัน.

ปัญหานี้เป็นปัญหาสำคัญ คือว่า เมื่อจิตใจมันไม่เป็นแล้ว อะไร ๆ มันก็ไม่เป็นไปหมด; ฉะนั้น เราจึงคิดขัดไปหมด ในการที่จะทำอะไร ๆ ให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ ศาสนา หรือความเป็นไทยของเราเอง. ถ้าไม่มองเห็นปัญหา ก็ไม่มีอะไรที่จะต้องพูดกัน จะต้องแก้ไขหรือกระทำกัน; ดังนั้น ต้องมองให้เห็นปัญหานี้เสียก่อน, โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเยาวชนของเรา ว่าเขามีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อยู่ในจิตใจโดยแท้จริง หรือว่ามีที่ริมฝีปากอย่างนกแก้วนกขุนทอง.

ที่นี้จะคู่ต่อไปว่า ทำไมมันจึงมีปัญหาอย่างนี้ ? ถ้ามันมีปัญหาอย่างนี้จริงก็อยากจะพูดว่า เพราะเราให้การศึกษาอบรมแก่ลูกเด็ก ๆ เหล่านั้น มันไม่เพียงพอ; หรือบางที่ไม่ถูกต้องด้วยซ้ำไป. เมื่อไม่ถูกต้องแล้วก็ไม่ต้องพูดถึงเพียงพอ, ถ้ามันถูกต้องน้อยไปเราก็เรียกว่ายังไม่เพียงพอ; เดียวนี้มันจะยังทั้งไม่ถูกต้องทั้งไม่เพียงพอ.

หลักสูตรการศึกษาเล่าเรียนที่มีอยู่ในโรงเรียนมีอยู่อย่างไร ท่านที่เป็นครูบาอาจารย์ก็รู้ดี แล้วก็ได้ประพฤติกระทำตามหลักสูตรนั้น; และผลเกิดขึ้นอย่างไรก็คงรู้ดีอีกเหมือนกัน. ขอให้ครูบาอาจารย์สอดส่องลงไปในจิตใจของเด็ก แล้วดูการกระทำและการพูดจาของเด็ก ๆ ที่อยู่ในการดูแลอบรมสั่งสอนของตน ว่าเขามีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เพียงไร.

สำหรับอาตมาเองนั้น ในฐานะที่เห็นว่ายังไม่มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อยู่ในจิตใจของยุวชน กระทั่งยุวชนรุ่นใหญ่ขึ้นมาเป็นนักศึกษา หรือว่าเลยขึ้นไปกว่านั้นก็ได้ว่าเขายังไม่ได้แสดงให้เห็นว่ามีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์โดยแท้จริง; เขาต้องการเอาประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง แม้จะต้องสูญเสียไป เขาก็ยังยอม : เขาสมัครที่จะไปถือลัทธิใดลัทธิหนึ่งโดยลงทุนด้วยการสูญเสียของเขาอย่างนี้เขาก็ยอม; คือเลิกคำว่าชาติไทยเสีย แล้วก็ไปถือลัทธิอะไรตามชอบใจ อย่างนี้เขาก็ยอม.

สำหรับสิ่งที่เรียกว่าศาสนานั้น ก็ถูกมองข้ามหรือเหยียดหยามหรือเยาะเย้ย. นักศึกษาที่โตหน่อยก็ประมาณเสียว่าศาสนาไม่จำเป็น พันสมัยแล้ว, ถือศาสนากันมาตั้งสองพันกว่าปีแล้วก็ไม่เห็นได้ประโยชน์อะไร, ประเทศไทยนับถือ

พุทธศาสนาก็ไม่มีอะไรดีขึ้น; เขามองกันเลียดๆ อย่างนี้. เขาจะเป็นความโง่ที่สุดด้วยที่พูดว่า “ประชาชนไทยถือพุทธศาสนาแล้วก็ได้มีอะไรดีขึ้น” : ความโง่ของเขาก็จะมีอยู่ตรงที่ว่า ประชาชนไทยไม่ได้นับถือพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นมันจึงไม่มีอะไรดีขึ้น; ถ้าประชาชนไทยนับถือพุทธศาสนาจริง ก็จะมีอะไรดีกว่านี้อีกมากมาย.

ทำไมไม่ดูการที่ประชาชนไทยรวมทั้งเขาเองคนหนึ่งด้วยไม่ถือพุทธศาสนา แล้วอะไร ๆ มันไม่ดีขึ้น; แต่กลับมาโทษศาสนา ไม่โทษตัวบุคคลที่ไม่ถือพุทธศาสนา. ถ้าเขาถือพุทธศาสนากันทุกคน, ประเทศไทยไม่เป็นแบบนี้ : จะมีแต่เศรษฐกิจเจริญ มีกรรมกรที่เป็นสัตบุรุษ เป็นมนุษย์ผู้เข้มแข็งโดยคุณธรรมทั้งอย่างคดีโลกทั้งอย่างคดีธรรม; มันไม่เป็นแบบนี้.

การที่ไปพูดอย่างหลับตาพูดว่า “ถือศาสนามาก็ปี ๆ แล้ว ประเทศไทยก็ยังไม่ดีขึ้น เพราะฉะนั้น เราจะเปลี่ยนลัทธิจะเปลี่ยนศาสนาจะเปลี่ยนอะไรต่าง ๆ นานา”; นี่คือการหลับตาพูด หรือแกล้งหลับตาพูดเพราะความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ของตัวเอง โดยที่จิตใจของคนไม่มีความเป็นไทยแท้กิเลส เห็นแก่ตัวมากเกินไปจนเห็นแก่ประโยชน์ จนกลายเป็นผู้ที่ไม่มีความศรัทธา และพระมหากษัตริย์.

นี่คือสิ่งที่กำลังเป็นปัญหา เกิดขึ้นมาจากการศึกษาไม่เพียงพอ, ผู้จัดการศึกษาจัดอย่างไม่ได้ผล, นักเรียน นักศึกษา ประชาชนของเราจึงไม่มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อย่างแท้จริง; แล้วปัญหามันก็เกิดขึ้น วุ่นวายสับสน รบกวุ่นวายไม่มีที่สิ้นสุด ตลอดเวลาก็เต็มไปด้วยปัญหาอย่างนี้. ฉะนั้นขอให้พิจารณาดูกันในเรื่องนี้ แล้วก็ช่วยกันจัดการศึกษาเสียใหม่. ผู้มีอำนาจในการจัดการศึกษา

ของประเทศที่ดี ผู้ที่มีหน้าที่สนองงานอันนั้นก็ดี จะได้ช่วยกันจัดการศึกษาเสียใหม่ ให้ลูกเด็ก ๆ ของเรารู้จักสิ่งทั้ง ๓ นี้อย่างครบถ้วนและถูกต้องที่สุด.

ความสำคัญที่ต้องมีไตรยางค์ของความเป็นไทย

เด็กรู้จักชาติแต่เพียงวัตถุ หรือบุคคล; เช่นชาติ ก็จะรู้อยู่เพียงแค่ธงชาติที่เคารพกันทุก ๆ เช้า หรือว่าคนชาติไทยที่รวมกันอยู่หมู่หนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่งเท่าที่โรงเรียนสอนให้ปฏิบัติในการเคารพธงชาติ, แล้วก็ไม่มีอะไรที่จะมากไปกว่านั้น; แม้แต่พระก็ยังสอนอย่างนั้น สอนเพียงเท่านั้น. เราควรจะเขยิบการสอนให้ยิ่งกว่านั้น; ก็จะต้องสอนให้เขารู้ยิ่งขึ้น ๆ เหมือนกับที่ว่าจะรู้จักพระพุทธเจ้า.

ครั้งแรกเด็ก ๆ ก็รู้จักพระพุทธเจ้าโดยพระพุทธรูปไปก่อน, โดยพระสารีริกธาตุไปก่อน : ก็โดยบุคคลที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดียสมัยหนึ่ง มีประวัติเรื่องราวอย่างไร ๆ นั้นไปก่อน; จนกระทั่งมารู้จักว่า พระพุทธเจ้าที่แท้จริงนั้นคือพระธรรมที่มีอยู่ในพระองค์, อย่างที่พระองค์ได้ตรัสว่า *ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม ไม่เห็นธรรมแล้วไม่ชื่อว่าเห็นเรา.* ตอนสุดท้ายมันมาอยู่ที่เห็นสิ่งที่เรียกว่าธรรม อันเป็นชั้นละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งก็พูดได้ว่า สิ่งทีเรียกว่าธรรมนั้นเป็นสถาบันอันหนึ่ง ซึ่งตั้งรากฐานอยู่บนจิตใจของมนุษย์; ขอให้เห็นสิ่งนั้นจึงจะชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้า.

เรื่องชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ นี้ก็เหมือนกัน : จะเห็นไปตั้งแต่วัตถุก่อน. เช่น เห็นธงชาติ เห็นความอยู่กันเป็นหมวดหมู่; แล้วในที่สุดก็จะ

เห็นสิ่งที่เรียกว่าสถาบันของความมีชาติ ความเป็นชาติ ที่ตั้งอยู่ในจิตใจของบุคคล ที่รักชาติ. ศาสนาก็เหมือนกัน ไม่ได้อยู่เพียงที่วัดวาอาราม ผ้าเหลือง พระเจ้า พระสงฆ์; แต่อยู่ที่พระธรรมที่จะเข้าไปยึดครองจิตใจของบุคคล กำชับกำกับบังคับบุคคลให้กระทำไปแต่ในทางของพระธรรมอย่างมั่นคงที่สุด. พระมหากษัตริย์ ก็เหมือนกัน จะไม่เฟื่องเลี้ยงที่ตัวบุคคล, แต่เฟื่องเลี้ยงถึงสถาบันมหากษัตริย์; คือว่า จะต้องมิมีสถาบันกษัตริย์ที่จะควบคุมชาติและศาสนา. จะต้องมองเห็นชัดเจนไปในสิ่งทั้ง ๓ นี้ ว่ามีคุณสมบัติเป็นตัวสถาบัน แล้วก็แท้จริง แล้วก็สมบูรณ์ แล้วก็ประทับอยู่ในจิตใจ.

ถ้าจะให้อุปมาก็อยากจะอุปมาถึงกับว่า เป็นพระเจ้า ๓ องค์อยู่ในบุคคลคนหนึ่ง. ในบุคคลคนหนึ่งต้องมีร่างกาย, แล้วก็ต้องมีจิตใจ, แล้วก็ต้องมีอะไรสักอย่างหนึ่งซึ่งทำความสัมพันธ์กันตลอดเวลา ระหว่างร่างกายกับจิตใจ. สมมติว่าหัวสมองเป็นที่ทำงานแห่งจิตใจ ก็มีระบบประสาทที่จะให้จิตใจนั้นมันสัมพันธ์กันกับร่างกาย. เรามีร่างกาย เรามีจิตใจ มีระบบงานที่ทำความสัมพันธ์กันระหว่างร่างกายกับจิตใจ, มันจึงจะมีชีวิตรอดอยู่ได้; มันคู่แล้วก็คล้าย ๆ กับว่ามีพระเจ้าอยู่ ๓ องค์ : เหมือนกับตรีมูรติ คือพระเจ้า ๓ องค์ที่เขานับถือกันอยู่ในศาสนาทุกศาสนา.

ขอใช้อีกทีเพื่อให้เข้าใจให้ดีกว่า เราต้องมีร่างกาย, เราต้องมีจิตใจ, เราต้องมีอะไรอันหนึ่ง ซึ่งทำให้ร่างกายกับจิตใจยังคงสัมพันธ์กันอยู่ได้เสมอ. ประเทศชาติ นี้ควรจะเปรียบกับร่างกาย, ศาสนา ควรจะเปรียบกันได้กับจิตใจ, พระมหา-กษัตริย์ ก็คือสิ่งที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์กันอยู่เสมอระหว่างร่างกายกับ

จิตใจ คือชาติกับศาสนานั้นเอง. ถ้ามันขาดไปเสียสักอย่างหนึ่ง มันทำอะไรไม่ได้; ฉะนั้นขอให้มองให้ลึกถึงกับว่าองค์ ๓ หรืออะไร ๆ ที่ต้องมีกันอยู่อย่างครบทั้ง ๓ นี้ มีความสำคัญอย่างไร.

เดี๋ยวนี้เขามองข้าม ไม่รู้จักแม้แต่สักอย่างเดียว คือรู้จักแต่ผิวนอกตามที่ได้รับบอก รับฟังหรือสอนให้ท่องจำ; ไม่มองลึกซึ่งถึงความจริงที่ว่าต้องมีความสัมพันธ์อยู่ระหว่างสิ่งทั้ง ๓ สิ่ง คือร่างกาย จิตใจ และระบบประสาท ที่ทำ

ความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายกับจิตใจ; ทำนองเดียวกับที่เราจะต้องมีชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์, ทำความสัมพันธ์กันอย่างไม่อาจจะแยกกันได้.

ลักษณะและความหมายของคำว่า “สถาบัน”

ที่นี้ก็จะพูดกันทีละอย่างให้เข้าใจสิ่งทั้ง ๓ นี้ยิ่งขึ้น. ในขั้นแรกนี้ก็จะเน้นถึงคำว่าสถาบัน ๆ นี้เป็นอย่างมากเสียก่อน; คืออย่ารู้จักสิ่งทั้ง ๓ นี้เพียงแค่เป็นวัตถุ เป็นบุคคล : จะไม่รู้จักชาติเพียงว่าเป็นชนชาติหรือเป็นแผ่นดิน, จะไม่รู้จักศาสนาเพียงพระคัมภีร์ในตู้, จะไม่รู้จักพระมหากษัตริย์เพียงเป็นบุคคลคนหนึ่ง; แต่จะรู้จักสิ่งทั้ง ๓ นี้แต่ละสิ่ง ๆ ในฐานะที่เป็นสถาบัน.

ดังนั้น เราจะพิจารณาคำว่า “สถาบัน” กันให้เป็นที่เข้าใจกันก่อน. คำว่า “สถาบัน” เป็นภาษาสันสกฤต, ยืมมาใช้; ตามตัวหนังสือมันก็เป็นของง่าย ๆ ว่า การตั้งอยู่ หรือ ความตั้งอยู่, กิริยาที่ตั้งอยู่, นั่นเรียกว่า สถาบัน. ตัวหนังสือมี

เพียงเท่านี้ ไม่ให้สำเร็จประโยชน์อะไรก็มากนัก; แต่ความหมายของตัวหนังสือ นั้น มันให้สำเร็จประโยชน์ได้. ขอให้ฟังดูต่อไปว่า ความตั้งอยู่ ๆ นั้นมันเป็นความตั้งอยู่ของอะไร ? และมันตั้งอยู่ที่ไหน ?

เรารู้จักคำว่าสถาบันนี้ยังน้อยเกินไปทั้งที่เราพูดกันมาก. เดียวนี้เด็ก ๆ ก็พูดเป็นว่าสถาบัน ๆ คือพูดตามผู้ใหญ่; แต่ไม่รู้ความหมายอันแท้จริงว่ามันคืออะไรและอยู่ที่ไหน ? เมื่อไรเป็นสถาบัน ? เมื่อไรไม่เป็นสถาบัน ? ในชั้นแรกอาศัยความหมายของคำคำนี้ว่าการตั้งอยู่. คืออะไรตั้งอยู่ ? และตั้งอยู่ที่ไหน ? มันตั้งอยู่ในความรับรองหรือตั้งอยู่ในจิตใจที่ยอมรับรับรอง. จะยกตัวอย่างง่าย ๆ อย่างว่า วัดนี้เป็นสถาบันหรือไม่ ? ถ้ามันได้รับการรับรอง มีบุคคลรับรอง มีความเคารพนับถือ วัดก็ตั้งอยู่ในจิตใจของบุคคลที่รับรองหรือยอมรับนับถือ; วัดนี้ก็เรียกว่าสถาบันได้.

ที่นี้ บุคคลคนหนึ่ง จะเป็นพระอาจารย์สักองค์หนึ่ง ถ้ามีผู้เคารพนับถือรับรองยอมโดยประการทั้งปวง ว่าเป็นพระอาจารย์หรือเป็นบุคคลที่ควรเคารพนับถือโดยแท้จริง; บุคคลคนเดียวนั้นก็กลายเป็นสถาบันไปได้, คือเป็นสถาบันของการตั้งอยู่ในจิตใจแห่งบุคคลทั้งบ้านทั้งเมือง. เรามักจะเข้าใจกันว่า สถาบันนั้นจะต้องเป็นสถานที่อาคารใหญ่โตโอโถง; นั้นเป็นการทำความเข้าใจผิดมาตั้งแต่แรก. สถาบันไม่ต้องเป็นตึกสถานที่ ไม่ต้องเป็นตึกวัตถุอะไรก็ได้; เป็นความรู้สึกที่ตั้งมั่นลงไป ในจิตใจของคนทั้งบ้านทั้งเมืองก็ใช้ได้. อย่างครูบาอาจารย์เป็นสถาบันอันหนึ่ง; เป็นที่ตรงไหน ? ก็เป็นตรงที่ว่า ความเป็นครูบา

อาจารย์นั้นยอมรับกันทั้งบ้านทั้งเมือง แล้วก็ไปตั้งอยู่ในจิตใจของคนทั้งบ้านทั้งเมือง.

ดังนั้น สถาบันที่แท้จริงนั้นไม่ได้ตั้งอยู่บนแผ่นดิน หรือมีรูปร่างให้ปรากฏก็ได้ เพราะว่ามันตั้งอยู่บนจิตใจของคนทั้งบ้านทั้งเมือง. ทีนี้อะไรข้างมันตั้งอยู่บนจิตใจของคนทั้งบ้านทั้งเมือง? ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท เราจะระลึกนึกถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก่อน; เราจะร้องตะโกนยืนยันมันคงว่า "ไม่มีอะไรที่จะมาตั้งมันลงไป" ในจิตใจของเรา ยิ่งไปกว่าพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์. ดังนั้น พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์จึงเป็นสถาบันอันมั่นคงแน่นอนเพื่อยิ่งกว่าสิ่งใดทั้งหมด ที่ตั้งอยู่ในหัวใจของพุทธบริษัท, และเป็นสถาบันแรกเป็นสถาบันใหญ่เหนือสถาบันทั้งปวง.

ทีนี้การที่จะย่อยลงมาเป็น วัดวาอารามวัดหนึ่ง เป็นสถาบันหนึ่งเหนือจิตใจของพุทธบริษัทจำนวนหนึ่งแม้ไม่ทั้งหมด; ก็เรียกว่าวัดนั้นเป็นสถาบันได้เหมือนกัน, แต่ไม่ใช่พื้นดิน ไม่ใช่โบสถ์วิหารการเปรียญ ไม่ใช่พระที่คอยเดินไปมาอยู่ในวัด. แต่มันหมายถึงคุณค่าของวัด หรือความที่มีวัดอันประกอบไปด้วยคุณสมบัติครบถ้วนที่ควรจะประสงค์; มันต้องเป็นคุณสมบัติอย่างนี้ มันจึงจะเข้าไปจับจิตจับใจ แล้วก็ไปตั้งอยู่ในจิตใจของบุคคลเหล่านั้นได้. ตัวแผ่นดิน โบสถ์วิหารนี้จะเข้าไปตั้งอยู่ในจิตใจของคนได้อย่างไร, มันก็เป็นไปไม่ได้; มันเป็นไปได้อย่างมากก็เพียงเป็นที่ตั้งที่อาศัยของคุณค่า หรือความหมาย หรือคุณสมบัติของความเป็นวัดนั่นเอง.

ฉะนั้น ขอให้รู้จักแยกตัววัดที่เป็นวัตถุหรือแผ่นดินนี้ ออกไปเสียอย่างหนึ่ง; แล้วก็มีคุณค่า หรือคุณสมบัติของวัดที่จะเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ทั้งหลายนี้อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นนามธรรม, จะจับคล่าอย่างแผ่นดินนี้ก็ได้ แต่มันก็ได้มีอยู่จริง, มีอยู่ในฐานะที่ทำให้วัตถุเหล่านี้มีค่าขึ้นมา. ถ้ามีแต่วัดที่เป็นตัววัตถุล้วน ๆ ไม่มีประโยชน์อะไร แล้วมันก็เท่ากับไม่มีวัด; หรือถ้ามีวัดก็เป็นวัดสำหรับเด็ก ๆ ที่จะมองเห็นด้วยตา; สำหรับผู้ใหญ่ที่มีสติปัญญา นั้น จะมองไปถึงคุณค่าที่ตั้งอยู่ในจิตใจของผู้นับถือธรรมะ หรือศาสนา.

นี่จึงกล่าวว่า วัดนี้ก็เป็นสถาบันได้, แต่ไม่ได้เล็งถึงตัววัตถุ; เล็งถึงคุณค่าหรือคุณสมบัติ เพราะว่าตัวคุณค่าหรือคุณสมบัตินั้นมันเข้าไปตั้งอยู่ในจิตใจของคนได้. ส่วนโบสถ์วิหารวัดวาอารามนี้ มันไม่เข้าไปตั้งในจิตใจของคนได้, มันตั้งอยู่ที่แผ่นดินสำหรับให้ดูให้เห็นในเบื้องต้น; อย่างดีที่สุดที่จะเป็นเพียงนิมิตเครื่องหมายของสถาบันอันแท้จริง.

นี่คำว่า “สถาบัน” จะมีความหมายอย่างนี้ คือเป็นสิ่งที่ เป็นนามธรรม ไม่ได้เล็งถึงตัววัตถุ; ถ้ามีตัววัตถุก็เป็นเพียงสัญลักษณ์บ้าง เป็นฐานที่ตั้งในทางวัตถุ ในแง่ของวัตถุบ้าง. ส่วนตัวสถาบันอันแท้จริงนั้น ต้องเป็นนามธรรม คือคุณค่าหรือคุณสมบัติ; เช่นว่า สถานการศึกษาแห่งหนึ่ง ใหญ่โตมาก ประกอบด้วยอาคารศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติงานสวยงามมากมายหลายสิบหลัง, ทั้งหมดนั้นมันก็ยังเป็นเปลือกของสถาบัน, แต่คนก็เรียกทั้งหมดนั้นว่าเป็นสถาบัน ไม่ได้เล็งถึงคุณค่าหรือคุณสมบัติที่จะอำนวยประโยชน์ให้แก่มหาชน ซึ่งอาศัยสถานที่เหล่านั้นแล้วตั้งอยู่.

ฉะนั้นขอให้เข้าใจกันในข้อนี้ก่อนว่า คำว่า “สถาบัน ๆ” นี้ ตัวจริงของมันคือคุณสมบัติที่เป็นที่ตั้งแห่งความพอใจ ความยอมรับของคนทั่วไป โดยไม่ต้องมีใครตั้งขึ้น มันจะตั้งตัวมันเอง. เช่นเราไปชอบ ไปรัก ไปพอใจอะไรเข้าสักอย่างหนึ่ง พร้อม ๆ กันทั้งบ้านทั้งเมือง; อย่างนี้แล้วสิ่งนั้นก็มันเกิดเป็นสถาบันขึ้นมาเอง. จะเป็นไปในทางชั่วหรือทางดีก็ได้ ถ้าพลเมืองทั้งหมดนั้นมันเป็นคนโง่ เป็นคนพาล; แต่ถ้าพลเมืองส่วนใหญ่เป็นคนดีมีปัญญา มันก็รู้จักยอมรับสถาบันชนิดที่ดี ที่มีประโยชน์ แล้วก็เอามาตั้งไว้ในจิตใจ.

จอมปลวกสักจอมหนึ่ง ก้อนหินแปลก ๆ สักก้อนหนึ่ง ก็อาจจะกลายเป็นสถาบันสำหรับคนโง่บูชากันทั้งเมืองก็ได้, ถ้าพลเมืองเหล่านั้นมันเป็นคนโง่. นี่สถาบันอาจจะเกิดขึ้นได้เองอย่างนี้ แม้ในก้อนหินสักก้อนหนึ่ง แม้จอมปลวกสักจอมหนึ่ง; แต่มันเป็นเรื่องของคนโง่. เราไม่อยากเป็นคนโง่ เราก็ไม่ไปพูดถึง
 สิ่งเหล่านี้ : เราจะเล็งไปถึงสิ่งที่มีคุณค่าหรือคุณสมบัติอันแท้จริง; เช่นว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, กระทั่งแม้ที่สุดแต่ว่า สถาบันแห่งบิดามารดา, สถาบันแห่งครูบาอาจารย์.

บางคนอาจจะไม่เคยได้ยินคำพูดว่า “สถาบันแห่งบิดามารดา”. นี่ก็ขอให้เข้าใจเถอะว่ามันมีอยู่จริง แล้วมันจำเป็นที่จะต้องมี; ก็ว่าคนทุกคนรู้จักบิดามารดาของตน รู้จักรัก รู้จักเคารพ รู้จักนับถือบิดามารดาถึงกับว่าเอามาตั้งไว้ในใจ, นี้คนทั่วไปจะเป็นอย่างนี้.

อย่างน้อยก็เป็นพื้นฐานมาก่อนตามสัญชาตญาณ; เมื่อได้รับการสั่งสอน
อบรมดีก็มีมากขึ้น ๆ : เขาจะเคารพรักบิดามารดาอย่างแน่นแฟ้นจนเกิดสถาบัน
แห่งบิดามารดาขึ้นมาในโลกนี้. คนทั้งโลกยอมรับสถาบันแห่งบิดามารดา
จนกระทั่งมีขนบธรรมเนียมประเพณีเพื่อสิ่งนี้ บำเพ็ญบุญ บำเพ็ญกุศลด้วยความกตัญญู
กตเวทิตะ, รู้คุณค่าของสิ่งเหล่านี้ ในวงแคบ ๆ บ้าง ในวงกว้าง ๆ บ้าง.

ในบางกรณีก็เป็นเรื่องที่ทำกันทั้งโลกก็ยังมี; แต่บางยุคบางสมัยมันก็ได้
เปลี่ยนไป. อย่างในทุกวันนี้ “สถาบันของบิดามารดา” ก็เริ่มเลือนไป เพราะว่าคน
ที่เกิดมารุ่นนี้ไม่ได้รับคำสั่งสอน ในทำนองที่จะให้รู้จักสถาบันของบิดามารดา.
หรือแม้ที่สุดแต่ “สถาบันของครูบาอาจารย์” ก็กล่าวได้ว่าคนสมัยก่อนเคารพ
ครูบาอาจารย์เหมือนกับว่ายอมให้ตั้งอยู่บนจิตใจทีเดียว. พอมาถึงสมัยนี้อะไรมันก็
เปลี่ยน ๆ จนเด็ก ๆ ไม่มีสถาบันของครูบาอาจารย์ที่ตั้งอยู่ในหัวใจของตน; แล้ว
เด็ก ๆ เหล่านี้ได้กระทำแก่ครูบาอาจารย์อย่างไรบ้าง ก็ขอให้พิจารณาคุณเองก็แล้ว
กัน. เราต้องการเพียงแต่จะชี้ให้เห็นว่า สถาบันของบิดามารดา ครูบาอาจารย์นี้
มันอ่อนแอลงทุกทีในสมัยที่โลกนี้มันไม่มีศีลธรรม มันไม่มีสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรม;
ไม่รู้จักคุณค่าของบิดามารดา ครูบาอาจารย์เรื่อย ๆ ขึ้นไป มันก็ไม่มีเคารพ
นับถือ. เพราะไม่มีความเคารพนับถือก็ไม่มีสถาบัน คือการตั้งไว้ในจิตใจแห่งตน
ซึ่งสิ่งเหล่านั้นนั่นเอง.

นี่ขอให้เข้าใจคำว่า “สถาบัน” กันในลักษณะอย่างนี้ก่อน ว่ามันคือ
อะไร ? แล้วมันที่ตั้งอยู่ที่ไหน ? นั่นคือคุณค่าหรือคุณสมบัติ หรือความศักดิ์สิทธิ์
หรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียก ที่ทุกคนยอมรับ แล้วมันก็เข้าไปตั้งอยู่ในหัวใจ หรือ

ในดวงวิญญาณ; พูดอย่างภาษาให้มันขลัง ให้มันศักดิ์สิทธิ์หน่อยกว่า เข้าไปตั้งอยู่ในดวงวิญญาณของบุคคลผู้ยอมรับนับถือ. ที่ควรนึกถึงก่อนอื่นก็คือ **สถาบันของบิดามารดา, สถาบันของครูบาอาจารย์;** แล้วเราก็จะเลื่อนขึ้นไปจนถึงสิ่งทั้ง ๓ ที่เราต้องการจะพูด คือสิ่งที่เรียกว่า **ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์.**

ขอย้ำอีกทีหนึ่งว่า ถ้าพูดในแง่ของสังฆธรรม เราพูดแต่เพียงว่าสิ่งทั้ง ๓ นี้มีประโยชน์และมีความจำเป็น; แต่จะพูดในแง่ของธรรมสังฆะแล้ว เราจะต้องรู้จักจนถึงกับกระทำต่อสิ่งเหล่านี้อย่างถูกต้องและอย่างครบถ้วน. ดังนั้นเราจะต้องรู้จักสิ่งทั้ง ๓ นี้ให้ถูกต้องเสียก่อน; แล้วเราก็จะได้มีการกระทำต่อสิ่งทั้ง ๓ นี้อย่างถูกต้อง จนกระทั่งมันครบถ้วน.

รายละเอียดของสถาบันชาติ – ศาสนา – พระมหากษัตริย์

อยากจะขอร้องให้ครูบาอาจารย์ทั้งหลายที่เป็นผู้สั่งสอน แม้ที่เป็นพระเจ้าพระสงฆ์ ที่จะทำหน้าที่สั่งสอนนี้ จงได้ช่วยกันทำความเข้าใจในเรื่องนี้; แล้วสั่งสอนลูกเด็ก ๆ ให้เขารู้จักสิ่งทั้ง ๓ นี้อย่างเพียงพอ, เพื่อว่าสิ่งทั้ง ๓ นี้จะได้กลายเป็นสถาบัน คือสิ่งที่เข้าไปตั้งอยู่ในจิตใจของเด็ก ๆ เหล่านั้นอย่างถูกต้องเรื่อย ๆ ไปยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนกว่าจะสมบูรณ์; แล้วประชาชนของประเทศไทยเราก็จะมีชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์กันอย่างถูกต้องและสำเร็จประโยชน์.

สถาบันที่ ๑ ก็คือ ชาติ. “ชาติ” นี้ไม่ใช่วัตถุ ไม่ใช่แผ่นดิน ไม่ใช่กลุ่มคน; แต่หมายถึง “สถาบัน” คือความหมายหรือคุณสมบัติตามคำว่าชาติ นั้นแหละที่มันเข้าไปตั้งอยู่ในจิตใจของคนทุกคน ที่ยอมรับนับถือชาติไทยของตน ๆ.

คุณสมบัติเหล่านี้มีอะไรบ้าง ? ก็คือคุณสมบัติที่ทำให้มันคุ้มกันได้เป็นชาติ, หรือสมรรถภาพ ความสามารถ ความกล้าหาญ ความเก่งกล้าที่มันทำให้สามารถคุ้มกันได้เป็นชาติ, และจะต้องมีหัวหน้าเช่นผู้จัดการประเทศชาติ เช่นรัฐบาลเป็นต้น ซึ่งก็จะรวมอยู่ในคำว่าชาติ, แล้วก็ระเบียบ มีวินัย มีอุปกรณ์ต่าง ๆ อย่างครบถ้วน เพื่อจะดำรงความเป็นชาติไว้ให้ได้. แต่แล้วเราก็มิได้หมายถึงวัตถุอุปกรณ์เหล่านั้น มิได้หมายถึงบุคคลนั้น ๆ เท่านั้น; เราจะเล็งลงไปถึงคุณสมบัติเสมอไป, ถ้าจะเรียกเป็นภาษาศาสนาก็เรียกว่าคุณธรรม หรือว่าธรรมคำเดียวสั้น ๆ ที่สามารถทำให้ชาติดำรงอยู่ได้ คือให้มันคุ้มกันอยู่เป็นชาติได้ ให้สิ่งนั้นมาตั้งอยู่ในจิตใจของคนทุกคน.

ถ้าจะถามเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง อีกครั้งหนึ่งก็ถามว่า มันคืออะไร ? มันตั้งอยู่ที่ไหน ? คือคุณสมบัติที่จะช่วยให้เป็นชาติไทยอยู่ได้. แล้วมันตั้งอยู่ที่ไหน ? มันก็ตั้งอยู่ในหัวใจในจิตใจในดวงวิญญาณของคนเหล่านั้น. มันคืออะไร ? มันก็คือคุณธรรมอันนั้น ที่มันตั้งอยู่ในจิตใจของบุคคลนั้น ๆ; นั่นแหละคือตัวสถาบัน. เพราะคำว่าสถาบันมันแปลว่าการตั้งอยู่ : อะไรตั้งอยู่ สิ่งนั้นคือสถาบัน; เดียวนี้สิ่งนั้นคือความรู้จักคุณค่า คุณสมบัติ ลักษณะ สมรรถภาพ, หรืออะไรต่าง ๆ ก็แล้วแต่จะเรียก แม้จะเรียกว่าความศักดิ์สิทธิ์ก็ได้; ความรู้สึก

อันนี้มันได้ตั้งอยู่ในจิตใจของคนเหล่านั้น. อย่างนี้เราเรียกว่าสถาบันชาติ ในส่วนจิตหรือในส่วนวิญญาณ.

ที่นี้มันก็ออกมาถึงวัตถุ เครื่องอุปกรณ์ทั้งหลายในภายนอกที่จะต้องมีความมีชีวิตอยู่ได้; เช่นจะมีกิจการเศรษฐกิจ กิจการทหาร กิจการอะไรก็ตามซึ่งมันเป็นเพียงวัตถุอุปกรณ์ที่จะช่วยให้สถาบันชาติตั้งอยู่ในจิตใจของคนทุกคน. มันจะมีชีวิตที่เต็มตามความหมายของคำว่าชาติ แล้วก็ป็นชาติอย่างที่เรียกว่ามีเกียรติ คือมันไม่บกพร่องที่ตรงไหนเลย. นี้เราจะสอนให้ลูกเด็ก ๆ ของเรารู้จักชาติตั้งแต่วัตถุแผ่นดิน, ขึ้นไปจนถึงกะตัวสถาบันแท้จริง คือสิ่งใดที่มันตั้งอยู่ในจิตใจของบุคคลที่มีชาติ.

ที่นี้ก็มาถึง **สถาบันที่ ๒** ที่จะเรียกว่า **สถาบันศาสนา**. สำหรับพุทธบริษัทเรารู้จักสิ่งทีเรียกว่าศาสนามากพอสมควรอยู่แล้ว ก็อบจะไม่ต้องอธิบาย; ถ้ามีการอธิบายก็เพื่อลูกเด็ก ๆ มากกว่า ว่า “ศาสนา” นั้นไม่ใช่เพียงแต่วัตถุหรือบุคคลที่แสดงอยู่ : ไม่ใช่เพียงวัดวาอาราม, ไม่ใช่เพียงผ้าเหลือง, ไม่ใช่พระเณรที่เดินพาดำอยู่ในวัด. แต่ “ศาสนา” นั้นหมายถึง “ธรรมะที่คนเหล่านั้นมี ที่คนเหล่านั้นประพฤติปฏิบัติ และเป็นประโยชน์แก่คนทุกคนในโลก” : เป็นธรรมะที่จำเป็นแก่คนทุกคน โดยส่วนบุคคลก็ดี โดยส่วนสังคมที่รวมกันอยู่เป็นชาติก็ดี; มันจำเป็นแก่บุคคลและสังคมเหล่านั้นเสมอ.

ต้องมีคุณธรรมอันนี้ แล้วเราก็พอใจในคุณธรรมอันนี้ คือพอใจในพระธรรม, พระธรรมก็จะมาตั้งอยู่ในจิตใจของคนทีพอใจ; อย่างนี้แหละเรียกว่าเรามี

ศาสนาในฐานะเป็นสิ่งหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่บนจิตใจของเรา. ดังนั้น ศาสนาจึงเป็นสถาบัน คือพระธรรมส่วนที่เราแยกเอามาเพื่อประโยชน์แก่ความมีชาติ เพื่อให้ทุกคนในชาติพากันประพฤติปฏิบัติแล้ว เราก็มีชาติที่ดีที่งามเป็นว่า อริยชาติ อย่างนี้เป็นต้น. ถ้าขาดสิ่งนี้แล้ว กลุ่มคนเหล่านี้ก็จะมีความป่าเถื่อน หรือประกอบไปด้วยสิ่งที่เป็นอธรรม, แล้วก็ทำลายล้างกัน มีการเบียดเบียนกันเป็นเบื้องหน้า, ถือเอาประโยชน์แห่งตนเป็นเบื้องหน้า แล้วก็เบียดเบียนกัน; อย่างนี้เรียกว่ามันไม่มีสถาบันศาสนาอยู่ในจิตใจของคนเหล่านั้นเลย. ถ้าเราจะมีศาสนา ก็ต้องมีสถาบัน คือการตั้งอยู่ของสิ่งที่เรียกว่าศาสนาของพระธรรม ที่จิตใจของบุคคลผู้ยอมรับ.

อย่างว่าชนชาติไทยก็นับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่, หรือจะนับถือศาสนาคริสต์น อิสลาม ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาฮินดูอะไรก็ได้, มันเหมือนกันทั้งนั้น. ถ้าพูดกันในระดับโลก ๆ ทั่วไปแล้ว ทุกศาสนาจะมีลักษณะเหมือนกันอยู่อย่างหนึ่ง คือสอนให้คนทำลายความเห็นแก่ตัว : ให้ไปถึงธรรมะคือความถูกต้องเป็นหลัก, อย่าได้เอากิเลสของตัวเป็นหลัก เพราะมันจะผิดไปตามความต้องการของกิเลส. เราก็เอาชนะกิเลสเสียให้ได้ แล้วก็ถือหลักของธรรมะ หรือของศาสนาถึงขนาดที่ว่ามันตั้งทับอยู่บนจิตใจของเรา; อย่างนี้เรียกว่ามีสถาบันคือการตั้งอยู่แห่งศาสนานั้น ๆ ที่จิตใจ หรือดวงวิญญาณของคนเหล่านั้น.

พอพูดมาได้ ๒ อย่าง คือมีชาติ มีศาสนา; ก็ควรจะพิจารณาดูความจำเป็นที่สิ่งทั้ง ๒ นี้จะต้องอาศัยกันและกันและตั้งอยู่ได้, อีกทีหนึ่ง : ความเป็นชาติแม้ว่าในส่วนพื้นฐานมันจะอาศัยวิชาการ หรือความรู้อย่างอื่นที่เราไม่เรียกกันว่า

ศาสนาเป็นเครื่องค้ำจุนก็ตามใจ; แต่ขอให้มองดูให้ดีว่า ยังต้องการความรู้หรือวิชาการที่เป็นตัวศาสนา หรือถ่ายถอดออกมาจากพระศาสนานั้นแหละ เข้ามาช่วยส่วนหนึ่ง, ความเป็นชาติจึงจะถูกต้องทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งฝ่ายโลกิยะและฝ่ายโลกุตตระ คือทั้งฝ่ายต่ำและฝ่ายสูง.

แต่ถ้าพูดให้ตรงไปตรงมากว่านั้นแล้ว ก็พูดได้อีกอย่างหนึ่งว่า จะเป็นความรู้หรือวิชาการอย่างโลก ๆ ชั้นไหน ชั้นต่ำสุดไหนก็ตาม : เขาเรียกว่าธรรมทั้งนั้นแหละ. คำว่าธรรมนี้ มันมีความหมายครอบคลุมไปถึงทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นอะไร : แม้ความรู้ในชั้นให้ทำมาหากินอย่างไร นี้เขาก็เรียกว่าธรรม, เป็นธรรมสำหรับชาวโลก เป็นโลกิยธรรมสำหรับชาวโลก. บางทีจะพูดถึงกับว่า สอนเด็ก ๆ ให้รู้จักนั่งนอนยืนเดิน อย่างนี้มันก็เป็นธรรมอันหนึ่ง, เพียงแต่มันเป็นในระดับต่ำมาก. ฉะนั้นเราจะพูดเสียว่า ร่างกายนี้มันเป็นวัตถุ แล้วมันต้องประกอบด้วยจิตคือธรรม; มีร่างกายอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีธรรมซึ่งเปรียบได้กับกับจิต เป็นแนวสำหรับปฏิบัติเพื่อการตั้งอยู่ หรือเพื่อการเจริญงอกงามต่อไปของสิ่งที่เรียกว่ากายนั้น.

ดังนั้น ประเทศชาติหรือแผ่นดินก็ตาม มันจะต้องมีศาสนาหรือสิ่งที่เรียกว่าธรรมคำเดียวนั้นแหละเข้าไปกำกับอยู่ด้วย; เพราะว่าเมื่อกล่าวโดยภาษาบาลีเป็นหลักแล้ว อาจจะกล่าวได้ว่า วิวัฒนาการตามธรรมชาติทั้งหลายทั้งปวงนี้ ก็คือธรรม. มันวิวัฒนาการไปเองตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติแท้ ๆ, แม้วิวัฒนาการนี้ก็คือสิ่งที่เรียกว่าธรรม; เพราะฉะนั้น วัตถุร่างกายอะไรก็ตามที่มีชีวิตนี้ จะต้องมียิ่ง

ที่เรียกว่าธรรม. เพราะฉะนั้น ชาติจึงแยกไม่ได้จากสิ่งที่เรียกว่าศาสนา, ชาติกับศาสนาจำเป็นที่จะต้องไปด้วยกันเป็นคู่กัน; เหมือนกับเราเรียกว่ากายกับจิต หรือจะเรียกเป็นบาลีสักหน่อยก็ว่านามกับรูป คือใจกับกายแยกกันไม่ได้.

เพื่อให้จำง่ายเขาพูดไว้เป็นอุปมา ว่ามันแยกกันไม่ได้อย่างไร. เขาพูดเป็นอุปมาไว้ว่า คนหนึ่งมันเป็นคนง่อยเปลี้ยเดินไม่ได้ หรือเป็นอัมพาตบางอย่าง มันเดินไม่ได้ แต่หูตามันยังดีอยู่, มันก็ไปหากินไม่ได้; ทีนี้มีคนอื่นคนหนึ่งมันแข็งแรงสมบูรณ์มีอนามัยดี แต่ว่าตามันบอดหรือหูมันหนวก, มันก็ทำมาหากินไม่ได้. ทีนี้ ๒ คนมันมาพบกัน มันมาร่วมกัน มันให้คนเปลี้ยตาดีตัวเล็ก ๆ นี้จับบ่าคนตาบอดร่างกายแข็งแรงนั้น; แล้วก็ไปด้วยกัน ไปทำอะไรก็ได้ ไปหากินได้ ทำอะไรมาที่แบ่งกันกิน มันจึงอยู่รอดได้. ร่างกายนี้มันเหมือนกับคนยักษ์ใหญ่แต่ตามันบอด; จิตใจนี้เหมือนกับคนเปลี้ยเล็กนิดเดียวแต่ตามันยังดี มีสติปัญญาด้วย; มันแยกกันไม่ได้ มันต้องไปด้วยกันแบบนี้. นี่เรียกว่าชาติกับศาสนา มันจะต้องอาศัยกันอย่างแน่นแฟ้นอย่างนี้ด้วย.

ทีนี้ก็มาถึง **สถาบันที่ ๓** คือ **พระมหากษัตริย์**. อย่างที่กล่าวมาแล้วว่า คำว่า “สถาบัน” นี้ ต้องเป็นสิ่งที่เข้าไปตั้งอยู่ได้ในจิตใจของคน; ดังนั้น มันจึงต้องหมายถึง “คุณสมบัติ หรือคุณค่า หรือสมรรถภาพ หรือความศักดิ์สิทธิ์” อย่างใดอย่างหนึ่งในความหมายของพระมหากษัตริย์ หรือคำว่ามหากษัตริย์ ในฐานะที่จะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ชาติกับศาสนาแยกกันไม่ได้, เหมือนกับที่ได้พูดเป็นอุปมามาแล้วว่ามีแต่กายกับจิตใจ ถ้าระบบประสาทมันไม่ทำงานเป็นสื่อระหว่างใจกับกายแล้วมันก็เป็นไปไม่ได้. เดียวนี้เราก็มีสถาบันกษัตริย์ซึ่งประกอบไปด้วย

คุณธรรมของพระมหากษัตริย์อย่างสมบูรณ์แบบ ทำหน้าที่ยึดเหนี่ยวหรือประสาน ประเทศชาติกับศาสนาให้คงผูกพันอยู่ด้วยกัน อย่างที่จะแยกกันไม่ได้เหมือนกับ นายบอดกับนายเปลี้ยตาคือนั้น.

ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ที่สมบูรณ์แบบที่ถูกต้องตาม ความหมายนี้ ย่อมประกอบอยู่ด้วย **ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ**เป็นต้น แล้วก็สามารถทำหน้าที่ที่ที่ว่านี้ได้. **ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ**นั้นเป็นเรื่องยาวเรื่อง หนึ่ง ซึ่งถ้าจะอธิบายให้ครบถ้วนก็กินเวลามาก; แล้วก็ได้เคยอธิบายแล้วบางครั้ง บางคราว คนที่เคยฟังก็จะยังจำได้. แต่เมื่อพูดโดยสรุปโดยย่อแล้ว **คุณธรรม ๑๐ ประการ** นั้น ก็คือ **ทานัง สีลัง ปริจาคัง อาชชวัง มัททวัง ตปัง อักโกธัง อวิหิงสญจะ ชันติญจะ อวิโรธนัง; ๑๐ ประการ.**

ทานัง คือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่, **สีลัง** คือความมีระเบียบ ประพฤติถูกต้อง, **ปริจาคัง** คือบริจาคสิ่งชั่วความชั่วที่มีอยู่ในตัวออกไป, **อาชชวัง** – ความซื่อตรง, **มัททวัง** – ความอ่อนโยน เมตตา กรุณา, **ตปัง** – มีคุณธรรมเครื่องเผากิเลส, **อักโกธัง** – โกรธไม่เป็น, **อวิหิงสัง** – ไม่ทำให้ใครลำบากแม้โดยไม่เจตนา, **ชันติ** – มีความอดกลั่นอดทนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น, **อวิโรธนัง** – ไม่มีอะไรวิปริตพิรุช ไม่มีอะไรพิรุช หรือวิปริตผิดไปจากที่ควรจะมี. นี่ ๑๐ ประการนี้ก็เรียกว่า **ทศพิธราชธรรม**; ผู้ประกอบไปด้วยธรรมอันนี้เรียกว่า **พระราชาที่สมบูรณ์แบบ.**

ที่นี้คุณธรรม คุณสมบัติ สมรรถนะ หรือความศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ ของ บุคคลชนนินี้ สามารถเข้าไปตั้งอยู่บนดวงจิตดวงวิญญาณของประชาชน; ดังนั้น

จึงเรียกว่า “สถาบัน” หรือ “การตั้งอยู่บนจิตใจของประชาชนแห่งคุณสมบัติอันนี้.”
ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า พระมหากษัตริย์ในความหมายนี้เรามีได้หมายถึงบุคคล; แต่
เราหมายถึงสถาบันคือคุณธรรมของบุคคลชนิดนั้น ที่สามารถเข้าไปตั้งอยู่บนดวง
วิญญาณของประชาชนทั้งหลาย แล้วก็ผูกพันประชาชนให้ติดกันอยู่เป็นชาติซึ่งมี
ศาสนา.

เกือบจะไม่ต้องบอกก็ได้ เพราะท่านทั้งหลายก็ย่อมจะทราบได้เอง ว่า
พระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ไทยนั้น ย่อมเป็นศาสนูปถัมภกอัน
สูงสุด คือเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาทุกศาสนา; และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็ต้องหมายถึง
พุทธศาสนามาก่อน เพราะว่าเป็นศาสนาประจำชาติ เป็นศาสนาที่เป็นส่วนใหญ่ของ
คนทั่วไป, และพระมหากษัตริย์โดยรัฐธรรมนูญก็นับถือพระพุทธรักษา; แต่ถึง
อย่างนั้นก็ได้มีความลำเอียงต่อศาสนาใด เพราะท่านจะมองเห็นว่า ทุกศาสนา
มุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือมุ่งหมายจะให้ทำลายความเห็นแก่ตัว แล้วมาถือ
ธรรมะเป็นหลัก.

ถ้ามีความเห็นแก่ตัว ธรรมะมันมาทำอะไรไม่ได้ เพราะความเห็นแก่ตัว
มันติดกันอยู่; ฉะนั้นต้องทำลายความเห็นแก่ตัวออกไป แล้วธรรมะมันก็จะเกิดขึ้น
หรือเจริญขึ้น. ฉะนั้นทุกศาสนาจึงไม่เป็นข้าศึกแก่กัน ดังที่คนโง่สมัยนี้เข้าใจและ
ประพฤติกินอยู่ในลักษณะที่ให้ศาสนาเป็นข้าศึกแก่กัน หรืออย่างน้อยก็เป็นคู่
แข่งขันกัน ซึ่งดีซึ่งเด่นเอาเปรียบกัน, อย่างนี้. มันไม่จริงตามความจริงของสิ่งที่
เรียกว่าศาสนาเลย, มันเป็นการกระทำอย่างโง่เขลาที่เพิ่งเกิดขึ้น เมื่อมนุษย์มันมี

ความเห็นแก่ตัว; เห็นแก่ตัวแล้วมันก็เห็นแก่ศาสนาของตัวเอง มันจึงยกศาสนาของตนไปข่มศาสนาของผู้อื่น ด้วยความโง่เขลาของมันเอง.

ดังนั้น การที่พระมหากษัตริย์จะทรงอุปถัมภ์ศาสนาทุกศาสนาไว้อย่างเสมอหน้ากันนั้น เป็นสิ่งที่ทำได้ เป็นสิ่งที่ทำได้อย่างแน่นอน และเป็นสิ่งที่ควรทำ หรือต้องทำ และได้ทำอยู่แล้วเป็นประจำดังนี้; พระมหากษัตริย์จึงเป็นศาสนูปถัมภก กระทำให้ศาสนามีกำลัง ให้ศาสนาสามารถจะทำหน้าที่ของศาสนาได้, เพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติและศาสนานั้นเอง. อย่าลืมว่ามันเหมือนกับร่างกายกับจิตใจ มันแยกกันเป็น ๒ อย่างอยู่; ถ้าไม่มีอะไรเป็นสื่อกลางระหว่างสิ่งทั้ง ๒ นี้แล้ว มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร. เดียวนี้เรามีพระมหากษัตริย์ทำหน้าที่ประสาน ให้สิ่งที่เรียกว่าชาติและศาสนานั้น ผูกพันกันอยู่อย่างที่ไม่อาจจะแยกออกจากกันได้.

เดี๋ยวนี้เรายังมองเห็นชัดเจนไปอีก ว่า พระมหากษัตริย์ที่สมบูรณ์แบบอย่างพระมหากษัตริย์ไทยนี้ ทำหน้าที่สมบูรณ์แบบตามความหมายนี้อย่างยิ่ง. ทำไมเราจะต้องพูดว่าพระมหากษัตริย์ไทย? ก็เพราะว่าพระมหากษัตริย์อย่างอื่นนั้นมันไม่เป็นแบบนี้ และระบบกษัตริย์อย่างอื่นนั้นถูกทำลายวินาศกระจัดกระจายไปมากแล้วก่อนหน้านี้; หรือว่าระบบประชาธิปไตยเกิดขึ้นก็ได้ทำลายกษัตริย์บางระบอบนั้นสูญหายไปแล้วในโลกนี้. พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบนี้มีคุณธรรมอย่างนี้ จึงไม่มีอะไรทำลาย หรือไม่จำเป็นที่จะต้องทำลาย; ยิ่งไปทำลายเข้าก็ยิ่งเสียประโยชน์ ยิ่งสูญเสียประโยชน์ เพราะพระมหากษัตริย์ทำหน้าที่ผูกพันชาติและศาสนาให้เป็นสิ่งที่เนื่องอยู่ด้วยกันตลอดไป เหมือนกับช่วยให้ชีวิตนี้มันยังอยู่ได้.

แม้ที่สุดแต่เราจะมองดูกันง่าย ๆ ก็ยังมองเห็นว่า พระมหากษัตริย์ไทย เป็นจุดศูนย์กลาง เป็นจุดที่ยึดเหนี่ยวไม่ให้เกิดการแตกกระจัดกระจาย; จะพูดกันง่าย ๆ ตรง ๆ ก็อย่างเช่นว่า ถ้ารัฐสภามันแตกกันกับรัฐบาล พระมหากษัตริย์ก็ยังยึดเหนี่ยวไว้ได้ ไม่ให้แตกกระจัดกระจายกันไปจนชาตินี้ทำลาย; หรือว่าถ้าพรรคการเมือง ระหว่างพรรคการเมืองทั้งหลายมันแตกแยกกัน ก็ยังมีพระมหากษัตริย์เพียงองค์เดียว ยึดเหนี่ยวให้พรรคการเมืองทั้งหลายยังคงเห็นแก่ชาติ ยังคงเป็นชาติอยู่ได้ไม่แตกกัน; หรือว่าถ้ารัฐบาลกับราษฎรจะแตกกัน ก็ยังมีพระมหากษัตริย์เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวอยู่ได้ ไม่ให้มันแตกกัน. อะไรวะ มันก็แตกกันไม่ได้ เพราะมีพระมหากษัตริย์เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว.

นี่ก็เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง อย่างสูงสุดอยู่แล้ว; แต่เดี๋ยวนี้เราจะพึงเล็งว่า พระมหากษัตริย์กระทำหน้าที่ผูกพันชาติกับศาสนาให้ยังคงแผดกันอยู่ อย่างที่แยกกันไม่ได้. เมื่อเรามองเห็นคุณค่าอันนี้, คุณสมบัติอันนั้นของกษัตริย์ก็มาตั้งอยู่บนจิตใจหรือบนดวงวิญญาณของเรา; เราจึงจัดพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันอันหนึ่ง คือโดยคุณสมบัตินั้นจะตั้งอยู่บนจิตใจของเรา, เราก็ได้สถาบันที่ ๓ คือสถาบันมหากษัตริย์. เราจึงมีสถาบันชาติ สถาบันศาสนา สถาบันมหากษัตริย์ รวมเป็น ๓ อย่าง เรียกว่าองค์ ๓ หรือไตรยางค์; ไตรยางค์หรือองค์ ๓ นี้เป็นไปเพื่อความตั้งอยู่ได้แห่งความเป็นไทย.

เมื่อพูดถึงความเป็นไทย ตะกี้ก็พูดไปแล้วว่า ต้องเป็นไปทั้งทางกาย และทั้งทางใจ : ทางกายก็เป็นอิสระมีเอกราชสมบูรณ์, ทางจิตใจก็เป็นอิสระจากกิเลสไม่เป็นทาสของกิเลส; นี่จึงจะได้นามว่าไทย. คำว่าไทย แปลว่าเป็นไท คือ

มีอิสระ, มีอิสระทั้งทางกายและทั้งทางจิตใจ ดังกล่าวแล้ว; ดังนั้น ควรจะเห็นว่าสถาบันทั้ง ๓ นี้ต้องมีแน่ มีอยู่เพื่อความเป็นไทย ทั้งทางกายและทั้งทางใจ ของคนที่เรียกตัวเองว่าคนไทยทุก ๆ คน.

สิ่งที่ทุกคนต้องทำเกี่ยวกับสถาบันทั้ง ๓

ทีนี้ก็จะพูดถึงสิ่งสุดท้ายสักเล็กน้อย; นั่นก็คือ **สิ่งที่เราจะต้องทำ.** ขอให้กำหนดดูให้ดี ๆ ว่าสิ่งที่เราจะต้องทำ : ในฐานะที่เราเป็นมนุษย์คนหนึ่งก็ดี ในฐานะที่เราเป็นชาวบ้านชาวเมืองนี้ก็ดี ในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัทก็ดี ในฐานะที่เราเป็นคนคนหนึ่งในโลกก็ดี ในฐานะที่เป็นอะไรก็ตาม, เรามีสิ่งที่จะต้องทำ; โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะที่เราเป็นคนไทยที่อาศัยอยู่ในแผ่นดินโลกส่วนนี้, เรามีหน้าที่ที่จะต้องทำ คือเราเองจะต้องรู้จักเหตุปัจจัย วัตถุประสงค์ ซึ่งจะทำให้ความเป็นไทยใน ๒ ความหมายคือทั้งทางกายและทางใจนั้นตั้งอยู่ได้ : เราจะต้องรู้จักสิ่งนี้ และเราต้องปฏิบัติต่อสิ่งนี้ นี้อย่างหนึ่ง; แล้ว เราต้องสอนลูกเด็ก ๆ ของเราเยาวชนของเราให้รู้จักสิ่งนี้และปฏิบัติสิ่งนี้ด้วย.

จึงขอให้ทุกคนสนใจที่จะทำสิ่งที่ต้องทำอย่างนี้ด้วยกันทุกคน; ถ้าละเลยแล้วก็เหมือนกับเชือดคอตัวเอง คือทำลายตัวเอง ทำลายประเทศชาติของตัวเอง ทำลายความเป็นพุทธบริษัทของตัวเอง หรือว่าทำลายประเทศชาติศาสนาในอนาคต. เราจะต้องอบรมให้ลูกเด็ก ๆ ของเรารู้จักสิ่งทั้ง ๓ นี้ แล้วประพฤติให้ถูกต้องต่อสิ่งทั้ง ๓ นี้ : นับตั้งแต่ว่า ทารกเกิดมาพอเดินได้วิ่งได้ ก็ต้อง

พยายามอย่างใดอย่างหนึ่งให้เขารู้ความหมายของสิ่งทั้ง ๓ นี้ : ให้เขามีความรัก ให้มีความกตัญญูต่อสิ่งทั้ง ๓ นี้ จนความรู้สึกรักรู้สึกกตัญญูนี้มันไปตั้งอยู่บน ดวงใจของเด็ก ๆ ทารกนั้น – มันรู้จักรักชาติ รักศาสนา รักพระมหากษัตริย์ตามที่ สติปัญญาน้อย ๆ ของมันจะทำได้.

นี่เรียกได้ว่า เราได้ตั้งสถาบันลงไปแล้วอย่างถูกต้องบนวิญญูณน้อย ๆ ของทารกน้อย ๆ เหล่านั้น. ทีนี้มันก็ค่อย ๆ โตขึ้นมาเป็นเด็ก ก็ยับยั้ง ความหมายของสิ่งนี้ให้สูงขึ้นมา ให้ปฏิบัติสูงขึ้นมา; ก็ยังมีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ยิ่งขึ้นไป. ทีนี้ต่อมาอีกเขา เป็นคนหนุ่มคนสาว ขึ้นมา ก็ควรจะมี ความรู้ในลักษณะนั้นยิ่งขึ้นไปอีก; ไม่ใช่ที่ว่าพอเขาเป็นหนุ่มเป็นสาวแล้วก็ไปบ้า กามารมณ์กันเสีย จนลืมประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เหมือนดังที่เป็นอยู่ โดยมาก.

นี่ย่าไปทำเล่นกับกิเลส; พอเป็นหนุ่มสาวกิเลสประเภทหนึ่งมันแก่กล้า มันก็ตกเป็นทาสของกิเลสนั้น, มันก็ลืมชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ไป. ถ้าหาก ว่าการอบรมสั่งสอน หรือการตั้งสถาบันลงไปในชีวิตจิตใจของคนเหล่านั้นไม่เพียงพอ แล้ว, คนหนุ่มคนสาวเหล่านั้นก็จะไปทำในทางที่ตรงกันข้าม ก็ให้เห็นแก่ ประโยชน์ตัว แล้วจะกระทำได้แม้ว่าจะทำลายชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เสีย, ดังเช่นที่บางคนหรือบางพวกกำลังเป็นปัญหาอยู่ในเวลานี้.

ทีนี้ต่อมาเขาก็จะพ้นจากความเป็นหนุ่มสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน นี่มัน ก็เลื่อนสูงขึ้นไป : พ่อบ้านแม่เรือนเป็นครูบาอาจารย์ที่ดี ในการที่จะให้ลูกหลาน

เขาประพฤติตามเพื่อควมามีสถาบันทั้ง ๓ นี้ ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก. พวกครูบาอาจารย์ที่เป็นฆราวาสก็ดี ที่เป็นบรรพชิตก็ดี จะต้องมีควมรับผิดชอบอันนี้ แล้วประพฤติหน้าที่ของตนอย่าให้ควมบกพร่องเลย.

พวกที่เป็นครูบาอาจารย์ต้องสอนหรืออบรมศีลธรรมอยู่แล้ว มันก็ยิ่งเป็นหน้าที่; แต่เดี๋ยวนี้อยากจะพูดว่าบิดามารดา ครูบาอาจารย์ในลักษณะไหนก็ตามอย่าได้ละเลยหน้าที่ ที่จะทำให้ลูกหลานนั้นรู้จักสถาบันทั้ง ๓ นี้อย่างถูกต้อง : ถูกต้องโดยควมหมายที่ว่ามันเข้าไปตั้งอยู่บนจิตใจ ดวงวิญญาณของคนเหล่านั้นได้อย่างถูกต้อง แล้วก็อย่างเพียงพอ.

ถ้าถูกต้องแต่ยังน้อยไปไม่เพียงพอนี้ก็ยังไม่ใช้ไม่ได้; ดังนั้น อะไร ๆ ที่มีควมถูกต้องนั้น มันต้องเพียงพอด้วย. เป็นอันว่าเราได้ทำดีที่สุดแล้ว เท่าที่มันเป็นหน้าที่ของเราที่จะให้ควมเป็นไทยมันคงอยู่ได้, เมื่อควมเป็นไทยคงอยู่ได้แล้ว ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ก็คงอยู่ได้; หรือว่าเพราะเหตุที่มีควมคงอยู่ได้ของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์นั่นเอง ความเป็นไทยก็คงมีอยู่ได้; เราก็จะได้มีควมเป็นไทยทั้งทางร่างกายและทั้งทางจิตใจ สมตามเจตนารมณ์ของการเป็นมนุษย์ และได้พบพระพุทธศาสนา. เพราะว่าพระพุทธศาสนาก็ต้องการจะมอบให้ซึ่งควมเป็นไทย หรือควมเป็นอิสระทั้งทางกายและทางใจเช่นเดียวกัน. ในที่สุดก็มาพบกันที่ตรงนี้ เป็นจุดจุดเดียวที่จะต้องมาพบกันที่ตรงนี้ ก็ควมเป็นไทย หรือควมเป็นอิสระหลุดพ้นจากควมทุกข์และปัญหาทั้งมวล ถึงควมเป็นมนุษย์มีควมบริสุทธิ์ถูกต้องตามควมหมายของคำว่ามนุษย์ โดยไม่มีส่วนที่ควรจะดำหนิตีเยนเลย.

อาตมาเห็นว่าการบรรยายนี้พอสมควรแก่เวลาแล้ว; ดังนั้น จึงขอยุติการ
    บรรยายไว้เพียงเท่านี้ก่อน; เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าท่านสวดบทสาธยาย ส่งเสริม
    กำลังใจเพื่อปฏิบัติหน้าที่ ของตน ๆ ต่อไปอีก.

ธรรมสังฆปกิณณะ

- ๖ -

๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑

ทุกอย่างเป็นไปได้ตามปัจจัย

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชาเป็นครั้งที่ ๖ ในวันนี้ นั้น, อาตมาก็จะได้กล่าวถึง **ธรรมสังฆปกิณณะ** เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ต่อไปตามเดิม; ในวันนี้จะกล่าวโดยหัวข้อว่า **ทุกอย่างเป็นไปได้ตามปัจจัย**. นี่เป็นหัวข้อเฉพาะในวันนี้.

ท่านทั้งหลายพึงทราบอย่างที่ได้เคยกล่าวมาแล้ว แต่วันก่อน ๆ ว่า การบรรยายประจำวันเสาร์ภาคนี้ เป็นการบรรยายเบ็ดเตล็ดเฉพาะเรื่อง ไม่เป็นชุดอย่าง

ที่เรียกว่าติดต่อกันไป; ก็จะกล่าวถึงเรื่องอะไรก็ได้ตามที่เห็นสมควร เอาไปใช้เป็นประโยชน์ได้เฉพาะเรื่อง; ในวันนี้กล่าวโดยหัวข้อว่า “ทุกอย่างเป็นไปตามปัจจัย”, ขอให้ฟังดูให้ดี ๆ.

ในโลกปัจจุบันนี้ก็มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่มาก คือไม่รู้สักว่าทุกอย่างเป็นไปตามปัจจัย แล้วก็จะเกิดความรู้สึกที่ผิดหวัง แล้วก็เป็นที่ทุกข์. ถ้าสมหวังมันก็ยินดีจนเกินไป จนเหมือนกับบ้า; เพราะมันไม่รู้ว่ามันเป็นไปตามปัจจัยของมันเท่านั้น ก็ไปยินดีเกินไป. ถ้าไม่เป็นที่ต้องการ คือไม่สมหวังก็มานอนโศกเศร้าอยู่ มันก็เหมือนกับบ้าอีกชนิดหนึ่งด้วยเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ถ้าผู้ใดรู้ถึงความจริงข้อนี้ ก็จะป้องกันความบ้าได้ทั้งขึ้นทั้งลง; จึงขอให้ฟังดูให้ดี ๆ.

อาตมาได้กล่าวมาแล้วว่า หัวข้อธรรมทุกข้อมองดูได้ใน ๒ รูปแบบ; คือ มองดูเป็นสังขธรรม ก็ได้ มองดูเป็นธรรมสัจจะ ก็ได้. สำหรับหัวข้อในวันนี้ว่า “ทุกอย่างเป็นไปตามปัจจัย” นี้ ถ้าจะมองดูอย่างสังขธรรม ก็มองดูในข้อที่ว่า มันเป็นข้อเท็จจริงที่ว่าทุกอย่างจะต้องเป็นไปตามปัจจัย หรือตามกฎแห่งปัจจัย. การเป็นไปตามปัจจัยนั้น มันเป็นไปตามกฎแห่งปัจจัย; มองมันเป็น ๒ ชั้นกันอยู่ ต้องระวังดูให้ดี ๆ.

เราจะรู้ในข้อนี้ หรือไม่รู้ในข้อนี้ก็แล้วแต่คนนั้น; ถ้ารู้มันก็มีผลไปทางหนึ่ง, ไม่รู้มันก็มีผลไปในทางตรงกันข้าม. ถ้ารู้ก็จะมีผลอย่างว่า จะสามารถทำอะไรต่าง ๆ ได้สำเร็จตามที่ต้องการ แล้วก็ไม่นิยดีเกินไป, ที่นี้ถ้ามันไม่สำเร็จก็ไม่เสียใจเลยก็ได้; นี่อานิสงส์ของความรู้ในสังขธรรมข้อนี้. ถ้าไม่รู้มันก็เป็นไป

อย่างที่ตรงกันข้าม คือทำอะไรก็ไม่สำเร็จ; แล้วเมื่อไม่สำเร็จแล้วก็โทษว่าเป็น ร้อน กลายเป็นคนที่จะต้องตกรอกทั้งเป็นอยู่ตลอดเวลา. นี่สรุปความว่า ถ้าพูดอย่างสังฆกรรมก็พูดว่า ทุกอย่างเป็นไปตามปัจจัย.

ทีนี้ ถ้าเป็นธรรมสังฆะ ก็ต้องพูดว่าทุกอย่างต้องทำให้ถูกต้องตามกฎ นั้น ๆ ของมัน คือตามกฎแห่งปัจจัยของมัน : นับตั้งแต่ว่าจะต้องถือว่า ทุกอย่าง มันต้องทำจึงจะเกิดผลขึ้นมา โดยหลักของพุทธศาสนาก็เรียกว่า กิริยวาท คือการ ถือว่าการกระทำนั้นมีผลเป็นการกระทำ เราจะต้องกระทำมันจึงจะได้รับผล. วิธี กระทำให้ถูกต้องตามสังฆกรรมข้อนั้น เรียกว่าธรรมสังฆะ; อย่าไปมัวหวังลม ๆ แล้ง ๆ , อย่าไปเสี่ยงโชค เหมือนกับที่เสี่ยงกันอยู่ไม่รู้จักสิ้นสุด, อย่าไปมัวอ่อนวอน อธิษฐานอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งมันเกินความตั้งใจที่จะทำ คือมันไม่อยากจะทำ มันจะ เอาเปรียบ มันขอให้สำเร็จได้ด้วยการอธิษฐานหรือการอ่อนวอน.

อย่างนี้มันผิดต่อธรรมสังฆะที่ว่ามันต้องทำให้ถูกต้องตามกฎนั้น คือ กฎที่ว่าทุกอย่างเป็นไปตามปัจจัย. การที่ไม่ทำให้ถูกต้องตามกฎแห่งปัจจัย ถ้าไป มัวหวังอย่างนั้นอย่างนี้อยู่ มันเป็นมิจฉาทิฎฐิ ชนิดหนึ่ง; ขอให้จำไว้ด้วยว่ามัน เป็นมิจฉาทิฎฐิชนิดหนึ่ง. คอยแต่หวังอยู่ว่ามันจะเป็นอย่างที่เราต้องการ, อย่างนี้มัน เป็นไปไม่ได้ มันไม่ถูกต้องตามกฎเกณฑ์อันนี้; เราจะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ อันนี้, ทำด้วยสติ ทำด้วยสมาธิ ทำด้วยปัญญา ทำด้วยยถาภูตญาณทัสสนะ กระทั่ง สำเร็จตามที่ประสงค์; ไม่ต้องมัวหวัหระเพราะตรงตามต้องการ ไม่มัวร้องไห้เพราะ มันไม่ตรงตามที่ต้องการ เหมือนที่คนในโลกของบุญชนกำลังกระทำกันอยู่.

คำว่า “ทุกอย่างเป็นไปตามปัจจัย” นี้ ก็ได้กล่าวแล้วว่า คือเป็นไปตามกฎแห่งปัจจัย. เมื่อเอาความให้ชัดเจนไปอีก ก็หมายความว่าทุกอย่างนั้นจะไปยึดมั่นถือมั่น คือมั่นหมายให้เป็นไปตามความประสงค์ของเราไม่ได้. คนโดยมากที่ไม่ได้ยินดีฟังพระธรรมในพระพุทธศาสนา ย่อมมีความรู้สึกเป็นของตัวเอง คือยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ; เพราะที่ตั้งแต่เล็กแต่น้อยมา ก็เคยชินอยู่แต่กับการยึดมั่นถือมั่น คือมั่นหมายจะให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็มีความหวังที่มันผิดพลาด คือมั่นหวังด้วยโมหะ มั่นหวังด้วยอวิชชา, ไม่ได้หวังด้วยความรู้ ด้วยสติปัญญา คือความรู้ว่าทำอะไรจึงจะมีผลอย่างไร.

นี่จึงอยู่กับด้วยความมืด เรียกว่าอยู่กับด้วยความหลับหูหลับตา หวังไปอย่างโง่เขลา. เมื่อเรื่องมันยุ่งยากพัวพันมากเข้ามันก็เหลืออยู่แต่ความหวัง หวังไปทั้งโง่เขลา จนพูดกันว่าชีวิตนี้มันอยู่ด้วยความหวัง มันก็เลยหวังจนมากเกินไปกว่าที่ธรรมชาติจะอำนวยให้ได้. ขอให้เรามาทำความเข้าใจกันเสียใหม่ว่า **ทุกอย่างจะต้องเป็นไปตามปัจจัย**; ในโลกปัจจุบันนี้เขาเกลียดคำอย่างนี้ เขาศึกษากันอย่างอื่น. ถ้าถ้อยคำใดมันเป็นไปในรูปแบบของศาสนา เป็นเรื่องของวัดวาแล้วเขาก็เกลียด เช่นพูดว่า **ยึดมั่นถือมั่นไม่ได้** อย่างนี้เขาก็เกลียดเสียแล้ว.

ที่แรกก็เกลียดในฐานะที่มันเป็นถ้อยคำทางศาสนา เพราะเขาไม่ชอบศาสนา; แล้วเขาก็เกลียดเพราะว่ามันไม่ตรงกับความคิดนี้ความรู้สึกของเขา เพราะเขารู้สึกว่ามันยึดมั่นถือมั่นได้ แล้วเขาก็อยากจะยึดมั่นถือมั่นอยู่, เมื่อใครมาสอนให้เขาไม่ยึดมั่นถือมั่นเขาก็โกรธ. เขาอยากจะยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่เขารัก เขาพอใจ, เมื่อใครบอกว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น เขาก็เห็นเป็นข้าศึก ไม่ถือว่าเป็น

มิตร; ดังนั้น คนเหล่านี้จึงไม่ถือว่า ศาสนานี้เป็นมิตรเป็นที่พึง หรือเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา.

ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ? ก็เป็นเพราะเหตุว่าเขามีวิชา โมหะ ความไม่รู้ตามที่จริง ว่าอะไรเป็นอย่างไร. อาตมายืนยันว่า ยิ่งในโลกปัจจุบันนี้ยิ่งต้องอาศัยพระศาสนามากขึ้น ยิ่งต้องหันมาหาหลักพระศาสนาให้มากขึ้น เพื่อเอาไว้เป็นเครื่องป้องกันบ้าง; ขออภัยใช้คำหยาบคายโสกโศกนี้ มันก็เพราะว่าต้องการจะประหยัดเวลา. คนเราเมื่อสมหวังมันก็บ้าไปอย่างหนึ่ง, เมื่อไม่สมหวังมันก็บ้าไปอย่างหนึ่ง; แต่มันก็รู้สึกว่าเป็นบ้า. ร้องไห้อยู่มันก็ยังไม่พอใจที่จะร้องไห้, ไม่รู้สึกว่าเป็นความทุกข์หรือความเสียหายอะไร; ดีใจอยู่อย่างลืมหืมตาเมื่อได้แบบนี้ เขาก็ไม่รู้สึกว่ามันเป็นความบ้า.

คนโต ๆ เห็นลูกเด็ก ๆ มันดีใจอะไรมากเกินกว่าจำเป็น โลดเตี้ยนอยู่อย่างนี้, ก็นึกสงสารสมเพช หรือว่ามันยังไม่รู้อะไรเสียเลย; แต่พอตัวเองเป็นอย่างนั้นเข้าข้างกลับไม่รู้สึก เพราะมันเป็นความบ้าความไม่รู้ชนิดหนึ่ง. ฉะนั้นขอให้ถือว่า ในโลกปัจจุบันนี้ มันมีสิ่งที่จะทำให้ต้องหัวเราะหรือร้องไห้ คือความบ้าทั้ง ๒ ชนิดนั้นแหละมากขึ้น. โลกในปัจจุบันนี้เพิ่งจะเป็นมาเมื่อเร็ว ๆ นี้ด้วยซ้ำไป คือสักยี่สิบสามสิบปีนี่ : ในโลกนี้มีเรื่องที่ยั่วให้คนเป็นบ้าทั้งในแง่ของความดีใจ และความเสียใจมากขึ้น จนเป็นบ้าไปมากแล้ว; ปรากฏตามสถิติว่า โรงพยาบาลบ้าเต็มอัดไปทุกโรงแล้ว, ก็ยังไม่พอจะรับคนบ้า.

อย่างน้อยก็ยังเป็นโรคเส้นประสาทชนิดที่ครึ่งบ้า มาที่สวนโมกข์นี้ เดือนหนึ่งก็หลาย ๆ คน อาตมาก็ไม่รู้ว่าจะช่วยอย่างไร สงสารก็สงสาร; เพราะว่าเขาไม่เคยศึกษาธรรมะ ไม่รับเอาธรรมะไว้เป็นเครื่องคุ้มครองตัว ทำให้ไม่แวนธรรมะไว้ที่คอ เหมือนกับแวนพระเครื่องไว้ที่คอ. ถ้ามีธรรมะเป็นเครื่องคุ้มครองตัว คุ้มครองใจอย่างนั้นแล้วก็จะไม่มีอาการอย่างที่ว่า : จะไม่เป็นแม้โรคเส้นประสาทเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ต้องพูดถึงโรคจิตที่ร้ายแรง. ดังนั้น ขอให้ท่านทั้งหลายลองฟังเรื่องนี้ดูให้ดี อาตมาว่ามันเป็นประโยชน์; แม้ท่านจะยังไม่เชื่อว่ามันมีประโยชน์ก็ขอให้ลองฟังไปก่อน แล้วก็ให้เอาไปคิดด้วย. หัวข้อที่จะต้องทราบไว้ ก็มีว่า **ทุกอย่างเป็นไปได้ตามปัจจัย.** ที่นี้คนไม่เห็นอย่างนั้น เห็นตามความโง่เขลาของตนเอง; คือหวังแต่ว่ามันจะต้องได้ตามที่มันต้องการ ไม่ได้ก็ร้องไห้จะเอาให้ได้ ขอมตายเสียดีกว่าที่ว่ามันจะไปหยุดความหวัง.

ที่นี้เราก็จะมาดูกันถึงปัญหา ที่กำลังเกิดอยู่จริงในปัจจุบันนี้. ปัญหานี้พอจะแยกออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ **ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่รู้** มีความหลงใหลอยู่อย่างหลับหูหลับตา นี้ก็ทนทุกข์ทรมานอย่างที่ไม่รู้ จนถึงกับเป็นบ้า ดังที่กล่าวแล้ว; ที่นี้ปัญหาที่ ๒ ก็มีว่า **เขารู้อยู่ เขามองเห็นอยู่**ว่ามันเป็นไปได้ตามปัจจัย แต่เขาก็ทำจิตให้เป็นอย่างนั้นไม่ได้ เขาก็ยังต้องร้องไห้อยู่. ในรายนี้หัวเราะไม่ออก ร้องไห้อยู่ในเมื่อสิ่งนั้น ๆ มันเป็นไปได้ตามเหตุตามปัจจัย; เช่นอะไร ๆ มันก็วิบัติไปตามเหตุปัจจัยของมัน เขาก็รู้ที่อยู่ว่าสิ่งต่าง ๆ ต้องวิบัติไปตามเหตุปัจจัยของมัน, แต่แล้วเขาก็กลั่นความเสียใจนั้นไม่ได้ ต้องร้องไห้อยู่ก็มี; **นี่เรียกว่าปัญหาของบุคคลที่บังคับจิตไม่ได้ทั้งที่รู้อยู่.**

ขอทบทวนอีกทีหนึ่งว่า ปัญหาที่เรานั้นมันเป็นปัญหาของผู้ที่หลงใหลอยู่อย่างหลับหูหลับตา ตัวเขาก็ไม่รู้ว่าเป็นปัญหา แต่ผู้รู้ท่านจะมองเห็นว่านี่มันเป็นปัญหาของบุคคลผู้หลงอยู่ นี่ปัญหาหนึ่ง; อีกปัญหาหนึ่งคนนั้นก็ไม่ได้หลงมากแล้ว แต่บังคับจิตใจให้ดกตันต่อความรู้สึกนั้นไม่ได้ ก็ยังต้องร้องให้อยู่ นี่ก็เป็นปัญหาเหมือนกัน; จึงเป็น ๒ ปัญหาอยู่อย่างนี้.

ปัญหาของผู้หลงใหลอยู่อย่างหลับหูหลับตา

ที่นี้เราก็จะพูดกันถึง **ปัญหาที่ ๑** คือ **ปัญหาของผู้ที่หลงใหลอยู่อย่างหลับหูหลับตา**; จะยกมาพิจารณากันทีละอย่าง. อย่างแรกเช่น เมื่อเขาไม่รู้ว่าเป็นไปอย่างไร ไม่ใช่ของแปลกประหลาดอะไร มันเป็นไปตามปัจจัย; แต่เมื่อเขาไม่รู้รู้สึกอย่างนั้น เขาก็จะ เห็นเป็นของแปลกประหลาด : เขาจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ที่สุด, เขาจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์เหลือเกิน, เขาจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ยิ่งวิเศษอย่างยิ่ง; อย่างนี้เป็นต้น. เพราะฉะนั้น ถ้าผู้ใด ใครที่นั่งอยู่ที่นี้ มีความรู้สึกอย่างที่ว่านี้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้ว ก็ขอให้พิจารณากันเสียใหม่.

ที่ไปเห็นว่าอะไรมันแปลกประหลาดเสียเหลือเกินนี้; นั่นมันคือความโง่งของเรา โดยไม่รู้ว่าเป็นสิ่งธรรมดาที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย. หากเราไม่เข้าใจ หรือบางทีเรายังไม่เคยเห็น หรือแม้ที่เราเห็นอยู่ซ้ำ ๆ ซาก ๆ, มันก็ยังโง่งถึงขนาดที่ว่าเป็นสิ่งที่แปลกประหลาด. เมื่อรู้สึกว่าเป็นแปลกประหลาดแล้ว, จิตใจมัน

ก็ห้วนไหวไปตามความรู้สึกนั้น ๆ มันสงบไม่ได้. ถ้ายังเห็นว่าอะไรแปลก
ประหลาด น่าทึ่ง น่าสนใจอยู่อย่างนี้แล้ว; มันก็หาความสงบสุขไม่ได้.

สำหรับ ความรู้สึกว่าเอร็ดอร่อย นั้น มันเป็นความโง่ในสันดาน : มัน
เคยอร่อยอะไรมาแล้วมันก็อร่อยอยู่เรื่อย, ถ้ามันถูกกับเรื่องที่เคยอร่อยแล้วมันก็
รู้สึกอร่อย; หาว่าไม่ว่าสิ่งที่มันอร่อยนั้นมันเป็นของธรรมดา ที่มันต้องเป็นไปตาม
เหตุตามปัจจัยและมันก็ได้เป็นอย่างนั้น มันจึงมีรสอย่างนั้น, แล้วปากคอของเรานี้
ก็เหมือนกัน เมื่อได้รับรสอย่างนั้นมันก็รู้สึกอย่างนั้น คือที่เรียกว่าอร่อย แล้วก็บูชา
ความเอร็ดอร่อยจนเกิดกิเลสนานาประการ.

เกิดกิเลสชนิดเป็นเหตุให้ฆ่าฟันกันก็มี; หรือทำร้ายกันภายใน
ครอบครัวก็มี, เช่นเมียเขาแกงไม่อร่อยพัวก็ตบหน้ามัน เพราะว่าผัวนั้นมันไม่รู้ว่า
อร่อยหรือไม่อร่อยนั้นมันคืออะไร. เมื่อไปหลงในความเอร็ดอร่อยอย่างนี้ ก็
เรียกว่าเขาไม่รู้เลยว่าสิ่งทั้งหลายมันต้องเป็นไปตามปัจจัยและมันก็เป็นไป, แล้วมัน
ก็เป็นอย่างนั้นเท่านั้น. ฉะนั้นความแปลกประหลาดก็ดี ความเอร็ดอร่อยก็ดีมันเป็น
เป็นของธรรมดา แต่เราไม่รู้.

ที่นี้ที่ว่า **น่าอัศจรรย์** ก็มีอยู่หลายเรื่องที่คนเราได้เห็นแล้วก็รู้สึกที่น่า
อัศจรรย์; แล้วโดยมากมันก็ไม่รู้ในความลับของความน่าอัศจรรย์, บางทีเห็นอยู่
ทุกวันก็ยังน่าอัศจรรย์. อย่างว่าเขาแสดงอะไรได้แปลก ๆ การแสดงกายกรรมที่
ประหลาด อย่างที่เขาแสดงอยู่ทุกวันนี้, ความคิดของเราไม่คิดว่ามันจะแสดงได้
ยิ่งให้เราแสดงด้วยแล้วยิ่งไม่มีหวัง เราจึงเห็นเป็นน่าอัศจรรย์; เราจึงมีสิ่งที่น่า
อัศจรรย์ซึ่งทำให้เราหลงใหลหรือบ้าไปตาม.

บางอย่างไม่ถึงกับเรียกว่าอศจรรย; แต่เรียกว่า มันทวนดูเสียเหลือเกิน อดสำหไปดูอดสำหไปเล่น. อย่างจะไปเที่ยวน้ำตก มันไปเพื่อให้หัวฟกมากกว่า ให้น้ำตกมันหล่นใส่หัว, มันก็ว่าน่าอศจรรย หรือชวนดูหรืออะไรอย่างนี้; อาตมา ไปแล้วมันรู้สึกอย่างนั้น. ทีนี้เรื่องว่า วิเศษ ๆ อย่างนี้แล้วก็ ดูเหมือนจะยิ่งโง่งที่สุด : บางทีของอร่อยก็อร่อยชั้นวิเศษ, ของสวยงามก็สวยงามชั้นวิเศษ, อะไรทำได้ แปลก ๆ ก็เป็นชั้นวิเศษ; ก็คือความไม่รู้ว่ามันเป็นไปตามปัจจัย.

แล้วยังมีอีกประเภทหนึ่งซึ่งตรงกันข้าม คือ ความกลัว หรือ ความเศร้า; เพราะไม่รู้ว่ามันเป็นไปตามปัจจัยอย่างนี้เอง มันมีอย่างนี้เองตามธรรมชาติ มันก็ ไปกลัว-กลัวผี กลัวความมืด กลัวอะไรก็ไม่รู้. หลายคนที่เป็นพระ บวชมาขอยู่ ที่สวนโมกข์นี้ มันก็ยังกลัวผี, แล้วบางคนก็ถามก่อนว่ามันน่ากลัวไหม ว่าอย่างนี้; เป็นเรื่องของความกลัว เพราะไม่รู้ว่ามันเป็นอย่างนี้เอง ความกลัวนี้เป็นความโง่งของเรา. เรื่อง ความเศร้า ก็เหมือนกันอีก เพราะไม่รู้ว่ามันอย่างนี้เอง มันก็เศร้า; พ่อตาย แม่ตาย พี่ตาย เมียตาย ลูกตายมันก็เศร้าเพราะมันไม่รู้ว่ามันเป็นไปตาม ปัจจัยอย่างนี้เอง; ถ้าเกิดตายกันพร้อม ๆ กันสักสองสามคนมันถึงกับเป็นบ้า.

นี่เรียกว่า มันกำลังเป็นปัญหาอยู่ในโลกปัจจุบันนี้; เป็นโลกของบุคคล ที่ไม่ได้ยินได้ฟังธรรมะของพระอรียเจ้า แล้วก็ยิ่งยึดมั่นถือมั่นมากขึ้น จึงไป หลงใหลในความแปลก ในความเอรีดอร่อย ในความน่าอศจรรยทางหนึ่ง, แล้ว ความกลัว ความโศกเศร้านี้ก็อีกทางหนึ่ง. แล้วผลมันไม่ได้หยุดอยู่เพียงเท่านั้น : ไม่ใช่ว่ามันแปลก อศจรรยแล้วมันจะเพียงเท่านั้น จะหยุดอยู่เพียงเท่านั้น; มันมี ผล

อย่างอื่น คือทำให้โง่ ทำให้บ้าไปก็มี. แม้ไม่ถึงอย่างนั้น; มันทำให้ลืมหืมตาสติปัญญาสับสน สมปฤติไม่อยู่กับเนื้อกับตัว : เมื่อได้เห็นได้ยินได้ฟังได้พบสิ่งที่ตนถือว่ามันแปลก มันอร่อย มันน่าอัศจรรย์ อย่างนี้มันทำให้ลืมหืมตา.

ลืมหืมตานี้มันไม่ใช่ลืมหืมตาอยู่เท่านั้น; แต่ความลืมหืมตานี้ทำให้เสียทรัพย์สมบัติ ที่จะต้องไปหลงซื้อหา หรือว่าจะต้องจ่ายไปเพื่อการนั้น. ในบางรายนั้นไม่เพียงแต่เสียทรัพย์; มันถึงกับเสียเนื้อเสียตัวไปก็มี. ถ้ายิ่งไปกว่านั้นอีกก็ต้องเสียชีวิต เพราะไปหลงมีความโง่เขลาในสิ่งที่แท้มันเป็นไปตามปัจจัย เราก็มาเห็นเป็นสิ่งที่น่ารัก น่าพอใจ น่าประหลาด น่าอัศจรรย์ หรือวิเศษที่สุด, จนเขาหลงกลวงได้ หรือจนถึงกับสิ่งนั้นเองมันหลงกลวงได้ มันหลงกลวงให้คนโง่ซื้อหาของแพง ๆ มาใส่ไว้ในบ้าน โดยไม่ได้ประโยชน์อะไรคุ้มพอกันเลยนี้; อย่างนี้เรียกว่ามันเป็นความเสียหาย.

ที่นี้อีกทางหนึ่งตัวมันอยากจะเป็นเสียเอง อยากจะเป็นผู้แสดงเสียเอง จะเป็นผู้วิเศษเสียเอง อยากจะเป็นผู้ทำอะไรได้เกินธรรมชาติเสียเอง, ก็ไปฝึกเพื่อจะเป็นอย่างนั้น ลืมหืมตาไม่ได้ เป็นบ้าไปก็มี; คือ พวกที่ฝึกวิปัสสนาเพื่อจะเป็นผู้วิเศษ. นี่คือผลเสียหายในทางหนึ่ง.

ที่นี้เราจะดูกันอย่างไรในชั้นที่ว่าธรรมคาสามัญญ คือทั่วไปที่สุด มากที่สุด, และเป็นปัญหาแผ่กว้างที่สุดด้วย; นี่ก็คือว่า ความหลงความโง่เขลาชนิดนี้ มันทำให้ผู้นั้นตกไปเป็นทาสของสิ่งที่เกิน. สิ่งที่เกินนี้บางคนยังไม่ทราบ; สิ่งที่เกินคือสิ่งที่เราไม่จำเป็นจะต้องมี, ถ้าไปมีเข้าจะเปลืองเปล่า จะโง่เปล่า จะโง่เสียเปล่า ๆ

หรือให้โทษทำอันตรายเอาอีก. นี่เราเรียกว่าสิ่งเกิน หรือส่วนเกิน ไปมีเข้าแล้วก็จะทำให้โง่ จะทำให้มีกิเลส.

เรื่องกินกินนี้ก็เพราะข้อนี้, เรื่องบำรุงบำเรอร่างกายเกินก็เพราะข้อนี้, เรื่องมีเครื่องใช้ไม้สอยเกินก็เพราะข้อนี้. พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสอุโบสถศีล หรือศีล ๘ : เพิ่มต่อจากศีล ๕ อีก ๓ ข้อ, กลายเป็นศีล ๘; สามข้อนี้เพื่อจะจำกัดส่วนเกินทั้งนั้น. คือ อย่างกินเกิน – กินเวลา กินสถานะ กินลักษณะ เลยเวลา แล้วอย่ากินเลย. อยู่วัดนี้ทำงานแบบนี้ เที่ยงไปแล้วอย่ากินเลย; ถ้าอยู่บ้านก็จะกินเย็นสักมื้อหนึ่ง, แต่อย่ากินหัวค่ำ กินกลางดึก กินหัวรุ่งเหมือนที่เขากินกันตลอดคืนนั่นเลย. มันเกินอย่างนั้น. หรือ อาหารดีเกิน แพงเกิน เพื่อหลอกกินของตัวให้มันเป็นลึนที่เป็นบ้าไปพักหนึ่ง. นี่นิยมกันว่าอาหารยิ่งแพงมันก็ยิ่งมีประโยชน์ จึงกินอาหารกันแพงชนิดที่เหมือนกับคนบ้าเขากิน. เขามีเงินมากเขาจะกินอย่างไรก็ได้ คนจน ๆ ไปทำตามเขามันก็เหมือนกับเชือดคอตัวเอง. การบำรุงบำเรอร่างกาย ก็เหมือนกัน : อย่าถึงกับต้องร้องรำทำเพลงหรืออะไรให้มันมากมายนัก, **ไม่ต้องประดับประดาตกแต่งให้มันมากมายนัก; ไม่ต้องไปเสียเงินเพราะส่วนเกิน และไปเสียอนามัยเพราะส่วนเกิน. เครื่องใช้ไม้สอยที่นอนที่นั่งอื่น ๆ ทุกอย่าง ก็อย่าให้มันเป็นเรื่องของความเกิน. เดียวนี้เรายังไม่พอ จะหาให้สวยกว่านั้นให้ดีกว่านั้น ให้แพงกว่านั้น จนรายได้ไม่พอ; เงินเดือนไม่พอใช้ทั้งพวกครู ทั้งพวกตำรวจ ทั้งพวกข้าราชการ ทั้งพวกอะไรต่าง ๆ. ที่ว่าเงินเดือนไม่พอใช้นั้น เพราะไปเป็นทาสส่วนเกินด้วยกันทั้งสิ้น. ถ้าไม่เป็นทาสส่วนเกินกันแล้ว จะอยู่กันอย่างสงบสุข.**

มันไม่ต้องออกไปเที่ยว วันเสาร์วันอาทิตย์ ไปหาความสำราญทางเนื้อ
ทางหนังให้มันมีกิเลสหนาเป็นบ้าเป็นบอมากขึ้นไปอีก; เขาก็จะได้หยุดพักผ่อน
จะได้ทำสิ่งที่ประโชนในครอบครัว ดีกว่าที่จะไปเที่ยวหาส่วนเกินอย่างนี้. นี่
เรียกว่าเป็นเรื่องทั่วไปในโลกปัจจุบันนี้ ทั่วไปทั้งโลกทุกประเทศในโลกกำลังเป็น
บ้าด้วยเรื่องส่วนเกิน, ไปหลงในเรื่องเอรีดอรรอย สวยงาม น่าอัศจรรย์; ไม่รู้ว่านี่
มันก็ของธรรมดาที่เป็นไปตามปัจจัยเท่านั้น.

ทีนี้ถ้ากล่าวโดยหลักของพระศาสนา หรือเป็นทางธรรมะโดยตรง; นี้
เราก็จะกล่าวว่า หลงในสิ่งเหล่านี้มันทำให้เกิดกิเลสและเกิดทุกข์ : เกิดกิเลส เกิด
ความทุกข์ชนิดที่ต้องอายุ, ละอายนะ – ต้องละอายสัตว์เดรัจฉาน. สัตว์เดรัจฉาน
ไม่มีกิเลส และความทุกข์มากเหมือนคน. เพราะว่าคนนี่มันมีสติปัญญามากกว่า
สัตว์เดรัจฉาน แล้วมันก็ไปหลงในเรื่องสวยเรื่องงาม เรื่องไพเราะเรื่องเอรีดอรรอย
เรื่องนัมนวลชวนใจมากกว่าสัตว์เดรัจฉาน; ก็เกิดกิเลสมากกว่า เกิดความทุกข์
มากกว่านี้, เป็นส่วนที่คนนี่โดยเฉพาะคนโง่เขลา ความหลงในสิ่งที่เป็นของธรรมดา
สามัญนี้เป็นของวิเศษไป จึงมีกิเลสมีความทุกข์เกิดขึ้นยิ่งกว่าสัตว์เดรัจฉาน. เรา
ไปดูสุนัขและแมวของเราเป็นต้น ไม่มีปัญหาเรื่องสวยเรื่องงาม เรื่องเอรีดอรรอย
หรือเรื่องกามารมณ์เหมือนกับคน.

เมื่อพูดถึงกามารมณ์นี้ อยากจะพูดให้ชัดเจนเลยว่า **การสืบพันธุ์โดย
บริสุทธิ์นั้นไม่ใช่กามารมณ์.** ความหลงไหลในทางสัมผัสไม่เกี่ยวกับการสืบพันธุ์
ส่วนนั้นเป็นกามารมณ์; ส่วนนี้ไม่มีแก่สัตว์เดรัจฉาน, แต่คนไปมีมากจนเพ้อ.
เพราะฉะนั้น เขาจึงมีกิเลสและมีความทุกข์มากกว่าสัตว์เดรัจฉาน จนถึงกับควร

ละอายแก่ศัตว์เดรัจฉาน. นี่ก็เพราะไม่รู้เรื่องนิตเดียว – ไม่รู้ว่าน้ำมันเป็นสิ่งธรรมดาสามัญเป็นไปตามปัจจัยเท่านั้น; จะไปหลงในความรู้สึกที่เป็นอรรถสวยงามอะไรเข้า มันก็กลายเป็นคนไม่รู้อะไรโดยประการทั้งปวง จึงได้หลงไป ๆ ไกลออกไป มีกิเลสและความทุกข์ มีความรักเหมือนกับคนบ้า มีความโศกเหมือนกับคนบ้า; นี่สัตว์เดรัจฉานมันไม่มี ช่วยกันดูในข้อนี้.

ความเกลียดโกรธ อาฆาต ริษยาใคร สัตว์เดรัจฉานมันก็ไม่มี แต่คนมันก็มี, ความกลัวอะไรต่าง ๆ คนมันก็มี, กลัวถอยหลังไปในอดีตก็ยังมีมันโง่มากขึ้น, กลัวในอนาคตนั้นก็มากเหลือประมาณ, เดี่ยวนี้ก็เป็นอยู่ด้วยความกลัว; เมื่อมันมากเกินไปกว่าธรรมดาก็ต้องเรียกว่า เป็นความบ้าชนิดหนึ่ง. นี้มูลเหตุมีมาจากไม่รู้สังขารธรรมที่ว่าทุกอย่างเป็นไปตามปัจจัยเท่านั้น; ไม่มีอะไรแปลกเลย, ไม่มีอะไรที่ควรจะยึดมั่นถือมั่นเลย. ทั้งหมดนี้เป็นปัญหาที่มีอยู่ในโลกปัจจุบันนี้ จึงยกมาให้เป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่างให้ท่านทั้งหลายฟัง; เป็นปัญหาประเภทที่ ๑ คือปัญหาของผู้ที่หลงใหลอยู่อย่างหลับหูหลับตา.

ปัญหาของผู้ที่บังคับจิตไม่ได้ทั้งที่รู้อยู่

ที่นี้ก็มาถึง ปัญหาที่ ๒ ที่เรียกว่า ปัญหาของผู้ที่บังคับจิตไม่ได้. นี้จะเป็นเรื่องถึงตัวเรา เป็นเรื่องเข้ามาถึงเรา แม้ที่เป็นพุทธบริษัท แม้ที่อ้างตัวเองเป็นพุทธบริษัทที่ชื่อว่า พุทธฺ สรรณํ คจฺฉามิ อยู่ทุกวัน ๆ ๆ มันก็ยังมีปัญหาข้อนี้; คือ บังคับจิตใจของตนไม่ได้ เพราะความรู้มันไม่พอ. ความรู้อะไรไม่พอ ? ก็

ความรู้ข้อนี้แหละ คือข้อที่ว่า **ทุกอย่างมันเป็นไปตามปัจจัยเท่านั้น** ทำไมจะมามัวรัก โศก เกลียด กลัวอยู่; ทุกอย่างเป็นไปตามปัจจัยเท่านั้น.

เฮ้, ที่นี้ได้ยินได้ฟังก็พอจะเชื่อบ้าง, เชื่อบ้างนะ ไม่ใช่รู้จริง; แล้วมันก็ไม่พอ มีอะไรเกิดขึ้นมันก็รัก โกรธ เกลียด กลัวอีกแหละ. ที่นี้แม่ศึกษาอยู่ ๆ อยากจะให้เห็นแจ้ง เอามาพิจารณาอยู่; แต่มันไม่ถูกวิธี มันก็ไม่เห็นแจ้งในข้อที่ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้เป็นไปตามปัจจัย มันก็ยังรัก โศก เกลียด กลัวอยู่ต่อไปตามเดิม : นี่ในกรณีปกติธรรมดาสามัญ. แล้วเมื่อทำอย่างนั้นมากเข้า ๆ มันกลายเป็นนิสัย – นิสัยที่จะมีจิตใจที่ห่วงใย จะรัก โศก เกลียด กลัว ง่าย; มีอุปาทาน อุปาทานหนาขึ้น ๆ, แล้วมันก็สร้างสัญญาคือความสำคัญมั่นหมายอย่างนั้น ๆ มากขึ้น มันจึงพร้อมและรวดเร็วที่จะรัก โศก เกลียด กลัว.

บางทีไม่ได้มีเรื่องอะไร หูฟังเชื่อนไปว่าคนนั้นตายแล้ว คนนี้ตายแล้ว, มันก็กลัวโศกเศร้าเหมือนกับว่าได้ตายลงไปจริง ๆ. เมื่อก่อนนี้เขาใช้โทรศัพท์ ไม่ใช่ใช้โทรเลขเขาใช้ฟังกันด้วยหู; อาตมาก็ประสบเรื่องมาเรื่องหนึ่ง เขาโทรศัพท์มาว่าคนนั้นมันหายแล้ว, เจ้าหน้าที่โทรศัพท์มันได้ยินเป็นว่าคนนั้นตายแล้ว มันก็มาบอกเจ้าของข่าวนั้นว่าคนนั้นตายแล้ว เขียนมาให้. คนนั้นมันก็ร้องกันใหญ่ มันก็ทำบุญทำทานกันใหญ่อย่างกับว่าคนนั้นมันตายแล้ว.

นี่คิดดูเถอะว่ามันหลอกลวงกันที่ตรงไหน; สัญญา อุปาทานนะ มันหลอกลวงได้มากน้อยเท่าไร : คนไม่ได้ตายก็มีผลเท่ากับตาย. เพราะว่าเขามันพอกพูนอุปาทาน หรือสัญญามากเกินไป. ถ้าเขามาศึกษาพิจารณาทำความเข้าใจอยู่ด้วยวิปัสสนาอันแท้จริงว่า **ทุกอย่างมันเป็นไปตามปัจจัย** อย่างนี้เสมอ; พอได้

ยินได้ฟังว่าคนนั้นตายแล้ว ก็ไม่รู้สึกอะไร ไม่รู้สึกอะไร เพราะว่ามันเป็นไปตามปัจจัย ซึ่งเราได้รู้ได้คิดได้ทำไว้ในใจเป็นการล่วงหน้าแล้ว ว่าทุกอย่างมันเป็นไปตามปัจจัย. นี่แต่ถ้าความรู้นี้มันไม่ถึงขนาด มันก็ทำไม่ได้ หรือมันก็ทำไม่ทัน.

ที่นี้มันยังมีอีกชั้นหนึ่ง หรืออีกระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นปัญหาหนัก, นั่นก็คือว่า ถ้าเผชิญความวิบัตินั้น ๆ มันจะไปรุนแรง หรือรวดเร็วกระทั่งนั้น; อย่างนี้มันก็ยากเหมือนกันที่คนคนนั้นจะมีจิตใจเป็นปกติได้. แม้ว่าตามธรรมดาเขาก็สามารถที่จะปกติได้; หมายความว่าเขามีความปกติได้แต่ในกรณีธรรมดาสามัญ.

เดี๋ยวนี้ถ้าว่ามันเกิดมาพร้อม ๆ กัน เช่น พ่อก็ตาย ลูกก็ตาย บ้านก็ไฟไหม้พร้อม ๆ กันอย่างนี้, มันก็ยากที่คนนั้นจะยึดอยู่ได้; นี้เรียกว่าพิเศษ. แต่ถึงอย่างไรก็ดี : ถ้าเขามีความรู้ในธรรมชาติของพระพุทธองค์อย่างเพียงพอ, ก็ยังคงปกติอยู่ได้; แม้ไม่เป็นพระอรหันต์ ยังไม่เป็นพระอรหันต์, ถ้าเขาอบรมให้มันมากพอ กรณีเพียงเท่านี้ก็อาจจะปกติอยู่ได้. แม้ที่สุดแต่หัวเราะแกล้มมันก็ยังดีกว่ามานั่งร้องไห้อยู่; ขอให้ลองเทียบเคียงดูอย่างนี้ดีกว่า.

ผู้ที่บังคับจิตไม่ได้ เพราะว่ากำลังจิตมีไม่พอ กำลังปัญญามีไม่พอ. กำลังจิตกับกำลังปัญญานี้มันเป็นเพื่อนเกลอกัน เป็นคู่หูกันมันต้องไปด้วยกัน. ถ้ากำลังจิตมีมากกำลังปัญญาก็มีมาก, ถ้ากำลังปัญญามีมาก กำลังจิตมันก็มีมาก; มันมีความแปลกอยู่ที่ว่า มันจะกลับมาส่งเสริมซึ่งกันและกันเสมอ เป็นคู่กันไป. ยกตัวอย่างง่าย ๆ ถ้าใจคอสบายดี สติปัญญามันก็แจ่มแจ้งดี รวดเร็วดี; ถ้าสติปัญญามันเฟื่องดี มันก็ทำจิตใจให้ปกติได้โดยไม่ยาก.

ฉะนั้นขอให้ทำพร้อม ๆ กันไป; เรื่องจิตและเรื่องปัญญา ๒ อย่างนี้อย่าไปแยกมันเลย ให้มันเป็นของที่แผดหรือเข้าคู่กันไปเรื่อย. แม้ว่าการอบรมอาจจะแยกอบรมกันได้ทีละอย่าง ๆ; แต่พอจะเอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์ มันก็ไปใช้ร่วมกัน. เรามีวิธีที่เรียกว่า สมถภาวนา – ทำจิตให้เป็นสมาธิ ให้เข้มแข็งให้ตั้งมั่น ให้บริสุทธิ์ให้ว่องไว นี่ก็วิธีหนึ่ง, ก็ฝึกไปตามที่สมควรแก่เรา; แล้วก็ อบรมจิตให้มีปัญญา คือให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร. เมื่อมีจิตเป็นสมาธิแล้ว ยิ่งรู้ได้ง่ายว่าอะไรเป็นอะไร; อย่างน้อยที่สุดก็มองดูในภายใน คือสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นภายใน, หมายถึงในตัวเราว่าร่างกายของเราเป็นอย่างไร เปลี่ยนแปลงหรือไม่เปลี่ยนแปลง เป็นไปตามที่เราต้องการหรือไม่.

แยกเป็นส่วน ๆ ดูทีละส่วนก็ได้ : ดูว่าลมหายใจเป็นอย่างไร, ประจุแต่งร่างกายเป็นอย่างไร, ความรู้สึกอะไรเกิดขึ้นเป็นเวทนามันเป็นอย่างไร, มันเป็นไปตามที่เราต้องการหรือไม่, หรือว่ามันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมันเอง; กระทั่งว่าจิตนั้นแหละมันก็คล้ายกับว่าเป็นสิ่งที่ไร้สมรรถภาพ คือมันต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยด้วยเหมือนกัน มันเป็นตัวเองไม่ได้. ถ้าเรามองดูอยู่อย่างนี้ก็จะเกิดปัญญา ไม่ยึดมั่นถือมั่นร่างกาย จิตใจ ความรู้สึก หรือผลอะไรต่าง ๆ ที่มาเกิดขึ้นแก่ร่างกายจิตใจก็ไม่ยึดมั่นถือมั่นได้; อย่างนี้เรียกว่ากำลังปัญญามันเพียงพอ. เมื่อกำลังจิตและกำลังปัญญาเพียงพอมันก็แก้ปัญหาได้ ในการที่จะเป็นผู้บังคับจิตได้ในเมื่ออะไรมันเกิดขึ้น ให้คนธรรมดาสามัญเขาเป็นทุกข์เป็นร้อน กระนั้นเราก็ไม่เป็นผู้ทุกข์เป็นร้อน, ที่ให้คนธรรมดาสามัญหลงใหลกันนั้น เราก็ไม่หลงใหลนี้; มันต่างกันอย่างนี้.

ปัญหาที่ ๒ คือปัญหาของผู้ที่บังคับใจไม่ได้ เพราะเขาไม่รู้เรื่องจิตเอาเสียเลย เขาไม่รู้เรื่องสังขารสำหรับปัญญาของเขาเสียเลย ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย, มันหมายตามความต้องการของใครไม่ได้. ถ้าเขาจะมันหมายอย่างไร เขาจะต้องมันหมายแต่ในขอบเขตของกฎเกณฑ์แห่งเหตุและปัจจัย, กฎเกณฑ์แห่งเหตุและปัจจัยมีเท่าไรเขาก็จะมันหมายอย่างนั้นได้ แต่ต้องทำให้อุบัติตามกฎเกณฑ์แห่งเหตุและปัจจัยนั้น ๆ มันจำกัดอยู่เพียงเท่านั้น จะหวังเอาเองตามความหลงของตัวเองนี้มันไม่มีหนทาง.

เอาละเป็นว่า เรามีปัญหาอยู่ ๒ อย่างในโลกปัจจุบันนี้ : ข้อที่ ๑ ก็ปัญหาของคนที่หลงใหลอยู่อย่างหลับหูหลับตาในโลกนี้ ทำโลกนี้ให้เป็นนรกสำหรับเขาโดยไม่รู้สีกตัว, แม้ในบางอย่างมันจะเหมือนกับว่าเป็นสวรรค์ คือเขาได้สนุกสนาน เรีอ์ดรอยตามพอใจ ก็ไม่มีประโยชน์อะไรแก่เขาเลย มันทำให้เขาเป็นบ้ามากขึ้น, นี่ปัญหาทั่วโลกมันเป็นอย่างนี้; ปัญหาที่ ๒ ผู้ที่รู้เรื่องนี้อยู่บ้างก็บังคับใจไม่ได้ ยิ่งกลัวในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความกลัว ยังเกลียดในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความเกลียด มีรักมีโศก มีสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความรักความโศก, ก็จะต้องพยายามกันต่อไป เพื่อจะให้ประสบผลคือชนะความรู้สีกเหล่านั้นได้.

เอาละ, ทีนี้ก็จะได้กล่าวต่อไปถึง เรื่องที่เป็นประโยชน์แก่ธรรมสัจจะข้อนี้. ไหน ๆ ก็ได้กล่าวมาแล้วในลักษณะที่เป็นธรรมสัจจะ คือสิ่งที่เราจะต้องประพฤติให้ได้ ให้ตรงต่อสังขารที่ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามปัจจัย; เราจะต้องทำอะไรกับสิ่งเหล่านั้น ก็คือเราจะไม่หลงกับสิ่งเหล่านั้น, เมื่อโลกกำลังหลงเราก็จะไม่หลงก็แล้วกัน. ทีนี้เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่ธรรมสัจจะข้อนี้, อาตมาก็

อยากจะ ให้พิจารณาถึงวัตถุซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความหลง กันอีกสักเรื่องหนึ่ง; ก็คือ วัตถุที่วัตถุสำหรับหลงมันมีอะไรบ้าง ?

สิ่งเป็นที่ตั้งแห่งความหลงนี้ มีทั้ง รูปธรรม และ นามธรรม; คือ เป็นไปได้ทั้งทางวัตถุและทางฝ่ายจิตใจ. รูปธรรมล้วน ๆ เมื่อไปหลงรักเข้า มันก็เป็นที่ตั้งแห่งความหลง, ความรู้สึกที่เกิดมาจากวัตถุนั้นเอง เมื่อไปยึดถือมันเข้า มันก็เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งความหลง; ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า เราก็มี ทั้งฝ่ายวัตถุและทั้งฝ่ายนามธรรมที่จะหลง. มีบ้านเรือนก็หลงรักบ้านเรือน แล้วก็ หลงรักประโยชน์ที่จะ ได้รับจากบ้านเรือน หลงไหลในคุณค่าของบ้านเรือน; เรียกว่าทั้งฝ่ายตัววัตถุล้วน ๆ และทั้งฝ่ายนามคือคุณค่าหรือความหมายของสิ่ง เหล่านั้น.

นี่เราสรุปเป็นหัวข้อกันเสียทีหนึ่งก่อนว่า วัตถุสำหรับหลงนั้นมีได้ทั้ง ทางวัตถุ และทั้งทางนามธรรม. ข้อนี้มันเกี่ยวกับภาษาพูด : คำว่าวัตถุเรา หมายถึงวัตถุของแข็ง ๆ อย่างนี้ก็มี; แต่สิ่งที่เป็นนามธรรมกลายเป็นวัตถุก็ได้ คือ เป็นนิमितสำหรับจิตจะเพ่งเล็ง อย่างนี้ก็เรียกว่าวัตถุได้เหมือนกัน. เอานามธรรมมาเป็นวัตถุสำหรับการพิจารณา ก็เรียกว่าวัตถุได้เหมือนกัน; ขอให้เข้าใจเสียด้วย.

สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความหลงทางฝ่ายวัตถุ

วัตถุสำหรับหลงจะยกมาเป็นตัวอย่าง; เช่น **โลกธรรม** และ **สิ่ง** **เนื่องกันอยู่กับโลกธรรม**. เรื่องนี้ทุกคนควรจะรู้จัก; และใครไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า **โลก-ธรรม**ก็เสียที่ที่มันอยู่ในโลก มันจะเกินกว่าหลับหูหลับตา. โดยที่จริงเขาก็รู้จักในลักษณะของความรู้สึกแต่เขาไม่รู้จักชื่อ, เขาก็บอกชื่อให้เขาเสียหน่อย เขาก็รู้จักทันที เพราะเขารู้สึกต่อสิ่งนี้อยู่แล้ว คือสิ่งที่เรียกว่า**โลกธรรม**. **โลกธรรม** คือสิ่งที่มีอยู่ในโลก ที่จะต้องกระทบกันกับคนที่มันอยู่ในโลก จึงได้เรียกว่า**โลกธรรม**; เขาแจกไว้เป็น ๔ คู่, ก็เลยเป็น ๘ อย่าง : ได้ลาภ-เสื่อมลาภ, ได้ยศ-เสื่อมยศ, ได้ินินทา-ได้สรรเสริญ, ได้สุข-ได้ทุกข์; ก็เป็น ๔ คู่ เป็น ๘ อย่าง.

ได้ลาภ-เสื่อมลาภ นี้เอามาไว้เป็นอันแรก เพราะคนทั่วไปมันตั้งต้นกันที่ตรงนี้; เงินทอง ข้าวของ ทรัพย์สมบัติอะไรต่าง ๆ มันก็อยู่ที่ตรงนี้, ฉะนั้นพอได้มาก็ดีใจ พอเสียไปก็ร้องไห้. ยิ่งไม่รู้จักสิ่งเหล่านี้แล้ว ก็ยิ่งหลงไหลในสิ่งเหล่านี้, จนเรียกได้ว่าคนสมัยนี้ เขาบูชาการได้ คือการได้**โลกธรรม**นั่นเอง; ในแง่ที่ได้แล้วเขาก็บูชา, ในแง่ที่ตรงกันข้ามแล้วเขาก็ร้องไห้. การ**ได้ลาภ**คือได้สิ่งที่เขาชอบที่เขาพอใจที่เขาปรารถนา, นี่ก็เป็นที่ตั้งแห่งความหลง คือให้มันหลงรักหลงพอใจเป็นบ้าไปชนิดหนึ่ง; ทีนี้ **พอมันไม่ได้** มันเสื่อมหาย มันเสื่อมเสียไป มันก็เป็นที่ตั้งแห่งความเสียใจ โศกเศร้า, นี่ก็เป็นความบ้าไปอีกชนิดหนึ่ง เป็นความหลงเท่ากัน.

ที่นี้ **ไฉยส** และ **เลื่อมยส**; นี้ไม่เกี่ยวกับลาภ, มันหมายถึงยศคืออำนาจวาสนาบารมี. เมื่อคนมันอึดด้วยเรื่องลาภแล้ว มันก็จะแหงนไปดูเรื่องยศเรื่องอำนาจวาสนาบารมี; และบางคนอาจจะเป็นพิเศษไม่ค่อยสนใจกับเรื่องลาภ, แต่ไปสนใจกับเรื่องเกียรติยศอยากจะได้เอาดี อย่างนี้ก็มิ. **มียส** หรือได้รู้สึกว่าดีแล้ว, มันก็ยินดีถึงกับเป็นบ้าไปชนิดหนึ่ง. เมื่อมัน **เลื่อมยสเสี่ยส** **สูญเสี่ยส** มันก็โศกเศร้า; บางคนก็ฆ่าตัวตายเพราะเหตุนี้ก็มี. มีความยึดถือมั่นในโลกธรรมคู่นี้ในลักษณะอย่างนี้.

ที่นี้ **ได้นินทา** กับ **ได้สรรเสริญ**. ทุกคนรู้จักไม่อยากจะให้ใครนินทา, เพียงแต่รู้ว่าเขาจะนินทาเท่านั้นแหละก็ไม่ชอบแล้ว; พวกขี้ระแวงว่าคนเขานินทาอย่างนี้ก็ยิ่งเรียกว่ามันขาดทุนสองสามชั้น : เขาไม่ได้นินทาแล้วระแวงว่าเขาจะนินทา ก็เอามาเป็นทุกข์เป็นร้อนเป็นเศร้าเป็นโศกอยู่; เป็นความโง่สองชั้น มันก็เป็นความบ้าสองชั้น. นี่ถ้าสรรเสริญแล้วก็พอใจ.

สำหรับสรรเสริญนี้ดูจะยิ่งกว่านินทา สำหรับความยึดมั่นถือมั่น. เด็กตัวเล็ก ๆ มันก็ชอบความสรรเสริญยกยอ : เขาสบายใจกระโดดโลดเต้นเมื่อได้รับคำสรรเสริญสักคำหนึ่ง, ขอให้สังเกตดูให้ดี เราก็เคยเป็นเด็กมาแล้ว; ก็เลยคิดในรสของความสรรเสริญนี้เรื่อยมา ๆ ๆ จนบัดนี้. พอได้ฟังคำสรรเสริญเท่านั้นแหละมันก็ตัวลอย; ได้ยินเขาเรียกว่าพ่อ ได้ยินเขาเรียกว่าอาจารย์, สักคำหนึ่งเท่านั้นแหละ ตัวมันก็ลอย. ถ้ามันไม่รู้เรื่องนี้ว่ามันเป็นอย่างตามเหตุตามปัจจัย,

มันก็ห้วนไหว มีจิตห้วนไหวเหมือนกับคนบ้า. นีนินทาและสรรเสริญ มันก็เป็นโลกธรรมอย่างนี้.

นี่ก็เหลือคู่สุดท้าย เป็นสุข กับ เป็นทุกข์. นี้รวบรวมคั้งทั้งทางกายคั้งทางจิต คั้งโสมนัสคั้งโทมนัสอะไรก็ตาม; รวมเรียกว่ามันเป็นสุขและเป็นทุกข์. อยาจะสบายไม่อยาจะเป็นทุกข์ ไม่อยาจะเดือดร้อน ไม่อยาจะมีโรครภัยไข้เจ็บ

ไม่อยาจะมีอะไรที่เรียกว่า มันต้องเจ็บปวดหรือต้องทน; พอต้องเจ็บปวดหรือต้องทนเข้ามันก็กระวนกระวาย มันทนไม่ได้. ถ้ายังมีความยึดมั่นถือมั่นในแง่ใดแง่หนึ่งมากเกินไปแล้ว มันยังจะทนไม่ได้; ขอให้ทราบกันไว้ด้วย. เรื่องที่พอจะทนได้มันก็ทนไม่ได้ เพราะมันมีอุปาทานหรือมีความหมายมั่นในตัวคนนั้นมากเกินไปเสีย; เจ็บน้อยก็เหมือนเจ็บมาก, มีนิमितแห่งความเจ็บสักนิดหนึ่ง มันก็มีความหมายเป็นความตายสำหรับคนคนนั้น, เจ็บอะไรสักนิดหนึ่งมันก็น้ำเขียวเป็นลม. บางคนเป็นประสาท : เคยเห็นคนบางคนทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ หนามเกี่ยวเท่านั้นมันก็น้ำเขียวและเป็นลม เพราะความที่มันกลัวตายมากเกินไป. นี่มันมีความรู้สึกรุนแรงเกินไปในความหมายของคำว่าสุข ว่าทุกข์ ว่าเกิด ว่าตาย.

นี่เป็นความหลงวัตถุสำหรับหลง คือโลกธรรมคั้ง ๘ ประการ. ที่นี้มันก็ยัง มีอีกส่วนหนึ่ง เรียกว่าพ่วงกันอยู่ คือสิ่งทีเนื่องกันกับโลกธรรมนั้น ๆ ก็เป็นที่ตั้งแห่งความหลง. เพราะว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้มันเป็นทั้งเหตุมันเป็นทั้งผล; มันออกเป็นผลมาแล้วเดี๋ยวมันก็กลายเป็นเหตุ, เป็นเหตุแล้วเดี๋ยวมันก็มีผล. เพราะฉะนั้น จึงมีผลทีจะทยอยต่อ ๆ กันไป; เช่นเรามีลาภเราก็จะซื้อหา

อะไรได้, สิ่งที่เราทำได้ด้วยลาภ มันก็เป็นสิ่งที่เนื่องกันอยู่กับลาภ; หรือว่าเรามีอำนาจวาสนา เราก็ใช้อำนาจวาสนานั้นทำอะไรได้อีกหลาย ๆ อย่าง. นี่สิ่งที่มันเนื่องกันอยู่กับอำนาจวาสนา มันเนื่องกันอยู่กับความนิทาสรเสริญ หรือความสุขความทุกข์ก็ตาม; ปัญหามันก็ยึดเยื้อออกไป ขอให้ระวังให้ดี. นี่มันเป็นวัตถุแห่งความหลง.

ที่นี้พวกอื่นอีกเช่น **สภาพที่ผิดธรรมดา.** อะไรที่ผิดธรรมดาก็เป็นที่ตั้งแห่งความหลง, หลงรักก็ได้ หลงเกลียดก็ได้; แต่โดยมากแล้วมันจะเป็นไปในทางสนใจ พอใจ อยากรู้ สภาพที่เกินธรรมดา เช่นดีเกินธรรมดา สวยเกินธรรมดา แปลกเกินธรรมดา, จึงมีความวิปริตทางกายทางจิต หรืออะไรก็ตาม ที่คนมันอยากจะทำให้เกินธรรมดา.

ความรักก็เกินธรรมดา ความโกรธก็เกินธรรมดา ความอโรยก็เกินธรรมดา; มันหลงในสภาพที่เกินธรรมดา, พอใครมาทำให้ดีกว่าธรรมดา มันก็พอใจทันที, ถ้าเป็นวัตถุสิ่งของมันก็ควักกระเป๋าซื้อหาทันที เหมือนกับคนในโลกเวลานี้มันมีเงินไม่พอใช้ ก็เพราะว่าเขาประคิษฐ์สิ่งที่แปลกกว่าธรรมดาออกมาเรื่อย ๆ อย่างน้อยก็ดีกว่าเดิม. ดังนั้น เครื่องใช้ไม่สอยแม่ที่จำเป็น หรือไม่จำเป็นก็เถอะ ถ้ามันแปลกไปกว่าที่มีอยู่ก่อนแล้ว มันก็ซื้อใหม่ทั้งนั้น.

นี่ก็เรียกว่ามันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง จึงมีความวิปริตทางกาย วิปริตทางจิต วิปริตทางกามารมณ์. ประคิษฐ์วิธีการใหม่ ๆ เพื่อให้เกินธรรมดา, โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางกามารมณ์; คนก็เลยไม่เป็นคนมากขึ้นทุกที, นำอายุสัตว์เดรัจฉานมากขึ้นทุกทีเพราะเหตุนี้. นี่เป็นหัวข้ออันหนึ่งซึ่งจะต้องเอาไปกิดดู.

อีกข้อต่อไปก็อยากจะพูดถึงสิ่งที่เรียกกันว่า **ศิลปะ**. ศิลปะนี้มีหลายระดับ และหลายชนิดหลายทิศทาง; แต่ถ้ารวมความแล้วมันสรุปอยู่ที่ความหมายว่างดงามและล่อใจ. ศิลปะนี้มันมีค่าเพราะว่ามันจับจิตใจของคนได้; ถ้ามันไม่สามารถจะจับจิตใจของใครได้ ก็ไม่เรียกว่าศิลปะในความหมายปัจจุบัน. ฉะนั้นเราจึงมีศิลปะที่จะทำคนให้ตกอยู่ในอำนาจ คือให้เขามาซื้อของเรา ให้เขามายอมกับเรา ให้เขามาสวามิภักดิ์กับเรา. แต่โดยส่วนใหญ่แล้วก็ให้มาหลงไหลในศิลปะของเรา, เป็นเรื่องหยาบ ๆ ง่าย ๆ ในทางวัตถุก็มี ละเอียดประณีตขึ้นไป ในทางเรื่องเสียงเรื่องกลิ่นเรื่องอะไรก็มี, กระทั่งที่เราชอบดูการละเล่น ฟ้อนรำขับร้อง กระทั่งกายกรรมที่น่าเชื่อ เดี่ยวนี้มันมีกายกรรมที่น่าเชื่อ หรือศิลปะหลอกหลวงปิดตาแล้วก็ยังทำอะไรได้ออย่างนี้ก็มี. อย่างนี้มันก็เรียกว่า **ศิลปะเป็นวัตถุแห่งความหลง**; ก็เลยหลงกันไม่มีจบสิ้น หลงกันอย่างไม่รู้จักจบจักสิ้น กลางวันกลางคืนก็ยังไม่พอให้มันหลง.

ทีนี้ก็อยากจะระบุสิ่งสุดท้ายว่า **ความก้าวหน้าในทางคิด – คิดค้น เป็นที่ตั้งแห่งความหลง**. เขาคิดอะไรขึ้นมาเป็นความก้าวหน้า เป็นของใหม่แห่งยุคแล้วเราก็หลง; อย่างว่าไปโลกพระจันทร์ได้ แม้ไม่มีประโยชน์อะไรแก่เรา เราก็พลอยไปหลงกับเขาด้วย; เครื่องมือเครื่องใช้อย่างอิเล็กทรอนิกส์ คอมพิวเตอร์ อะไรต่าง ๆ เดี่ยวนี้ก็เป็นที่ตั้งแห่งการหลงไหล. เราไม่จำเป็นจะต้องใช้มันก็อย่างหนึ่ง ยังอยากจะมี, คิดดูมันบ้าเท่าไร ไม่ใช่เรื่องที่เรจะต้องใช้เราก็ยังอยากจะมี, และแถมยังมีคนเอามาให้เสียด้วย นี่มันบาปกรรมอะไร. ที่ว่ามันมีเรื่องสำหรับจะให้หลง มันมาก แวดล้อมทั่วไปอยู่อย่างนี้.

นี้ได้ยกตัวอย่างวัตถุสำหรับความหลงมาให้ฟังแล้ว; ขอแต่ให้ท่านทั้งหลายดูให้ดีว่า ในโลกนี้มันเต็มไปด้วยวัตถุแห่งความหลงเท่าไร ? เพียงไร ? อย่างไร ? ที่ไหน ? ดูกันให้หมดเถอะ.

สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความหลงทางฝ่ายจิตใจ

ที่นี้จะสรุปความสักหน่อย : วัตถุสำหรับหลง นี้ มันก็จำแนกได้ตามหลักกรรมของเรา ในทางกาม ในทางรูป ในทางอรูปร. กาม รูป อรูปนี้เป็นหลัก ๓ ข้อในทางธรรม สำหรับจำแนกวัตถุที่เป็นที่ตั้งแห่งความรู้สึกของจิตใจ. พวกกาม ก็คือกามารมณ์ทุกชนิด ทุกรูปแบบ ทุกรส ทุกระดับ; กามารมณ์นี้ก็เป็นที่ตั้งแห่งความหลง. ที่นี้ผิดไปจากกามารมณ์ ปราศจากกามารมณ์แล้ว มันก็ไปเรื่องรูปที่ไม่เกี่ยวกับกาม; วัตถุสิ่งของที่ไม่เกี่ยวกับกาม มันมีความสวดยความงามไปอีกประเภทหนึ่ง; กระทั่งว่าความสุขที่เกิดมาแต่รูป เช่น รูปฉน ให้เกิดความสุขได้อย่างไร ก็เป็นที่ตั้งแห่งความหลงในแบบนั้นในระดับนั้น. กระทั่งสูงขึ้นไปเป็นเรื่อง อรูปไม่มีรูป เช่นเกียรติยศชื่อเสียง เป็นต้น; กระทั่งความรู้สึกเป็นสุขหรือไม่มีทุกข์ที่เกิดมาจากอรูป เช่น อรูปฉน เป็นต้น ก็หลง. รากะนี้มีได้ทั้งในกาม ทั้งในรูป ทั้งในอรูป; เราจึงมีคำว่ากามรากะ รูปรากะ อรูปรากะ คือความยึดติดอยู่ในกาม ยึดติดอยู่ในรูป ยึดติดอยู่ในอรูป.

นี้เป็นแม่บทสรุปหมวดของวัตถุแห่งความหลง, หลงไปเรื่อย ๆ จนต่อแดนกับพระนิพพาน ไปจรดแดนกับพระนิพพาน; ตรงนั้นแหละจะสิ้นสุดแห่ง

ความหลง. พอข้ามไปฝ่ายโน้นเป็นพระนิพพานเสียแล้ว มันก็หยุดหลงทันที. เดียวนี้ก็หลงไป ๆ ในทางกาม หลงไปในทางรูป หลงไปในทางอรุพ; พอถึงแดนที่ต่อกับพระนิพพานก็หยุดหลง. นี้รู้จักรัตถุแห่งความหลงไว้ในลักษณะอย่างนี้ แล้วท่านก็จะสามารถประพาศธรรมสัจจะเกี่ยวกับข้อนี้ได้โดยง่าย ว่า สิ่งทั้งหลายมันเป็นสิ่งที่สักว่าเท่านั้นเอง – สักว่าเป็นไปตามปัจจัยเท่านั้นเอง; อย่ามีตัวมีตน มีอะไรที่เป็นของตนเลย.

ทีนี้ก็อยากจะให้มองดูปัญหาที่มันน่าเศร้า; และถ้าเห็นความหน้าเศร้านี้แล้วมันจะช่วยให้ง่ายขึ้นในการที่จะประพาศปฏิบัติ. นี้เป็นหลักทั่วไปในทางธรรมะ : ถ้าเราไม่มีความสลดสังเวชในสิ่งใดแล้ว, จิตไม่พร้อม จิตนั้นยังไม่พร้อมที่จะปล่อยวางหรือสละสิ่งเหล่านั้น; ต้องมีความสลดสังเวชในสิ่งที่ตนมันไปหลงอยู่นั้นแหละให้เพียงพอ. เดียวนี้เราไม่ควรจะคิดถึงเราคนเดียว; ควรจะคิดถึงสัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้นด้วย ว่าเขากำลังหลงอยู่อย่างไร. เอาที่เป็นคนด้วยกันก็ได้ เพราะว่าสัตว์เดรัจฉานมันดีกว่าเราแล้ว มันไม่หลงมากเหมือนคนแล้ว; ที่มันหลงมากนี้มันมาอยู่ที่คน ฉะนั้นดูที่คนกันก่อน เป็นเบื้องต้นว่ามันหลงกันอยู่อย่างไร.

เขาหลงในข้อที่สำคัญที่สุดข้อหนึ่งก็คือว่า **เขาไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม;** ฝากไว้กับคนทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี้ ว่าคุณรู้ไหมว่าคุณเกิดมาทำไม? ถ้ายังไม่รู้ก็เรียกว่าหลงเต็มที; ถ้ารู้ไม่จริงรู้ไม่ตรงก็เรียกว่ายังหลงอยู่บางทีศ บางหนทาง มันก็เป็นความหลงอยู่นั้นแหละ. มันไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม? ก็เลยไปจับเอาสิ่งที่ผิดเป็น ถูก เอาถูกเป็นผิด, เหมือนกับว่าเห็นกงจักรเป็นดอกบัว; แทนที่จะได้รับประโยชน์

อันสูงสุดของการเกิดมา มันก็ไม่ได้รับเพราะมันไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม; คิดดูแล้วมันก็น่าหัวเราะ. เด็ก ๆ เขาก็เถียงว่า เกิดมากินมาเล่นมาสนุก; ถ้าตัวมันเล็กเกินไป มันก็คงจะรู้สึกว่เกิดมากินนมแม่ก็พอแล้ว ไม่ต้องมีอะไรหรอก.

ถ้าเด็กมันโตขึ้นมามันยังรู้ว่า เอ้า, เกิดเพื่ออย่างนั้นอย่างนี้, เป็นหนุ่มเป็นสาวมันยังจะเลยไปว่า เกิดเพื่ออย่างนั้นอย่างนี้, จนเป็นพ่อบ้านแม่เรือน คนเช่าคนแก่ เข้าโลงไปแล้วมันก็ยังไม่วรรู้ว่าจะไปไหนนะ เพราะมันไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม; ขอให้คิดดูให้ดี. เดียวนี้เราก็พูดได้เหมือนกับกำปั้นทุบดินว่า เกิดมาเพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ; แต่แล้วก็ไม่รู้ว่าอะไร ก็มีผลเท่ากับไม่รู้ว่าเกิดมาทำไมอยู่นั่นเอง.

ฉะนั้นควรจะไปคิดกันเสียให้ถูกต้องว่า อะไรมันดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ. อาตมาก็จะพูดอย่างนี้อีกแหละว่า เกิดมาสำหรับจะไม่หลง ในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความหลง แล้วมันก็หยุด แล้วมันก็สงบ แล้วมันก็สะอาด แล้วมันก็สว่าง แล้วมันก็ปกติ; นี่มันเกิดมาเพื่ออย่างนี้. ถ้ามันสะอาดสว่างสงบอย่างนี้แล้ว มันก็ไม่มีนรกทั้งเป็น. เดียวนี้มันยังมีนรกทั้งเป็น เดียวนั้นเดี๋ยวนี้ ทั้งวันทั้งคืน; ที่เป็นไปมากก็เรียกอย่างที่เคยเรียกกันว่า “กลางคืนอึดควัน กลางวันเป็นไฟ”.

กลางคืนก็นอนอึดอยู่ด้วยความต้องการของกิเลสตัณหา; พอกลางวันก็เป็นไฟ วิ่งไปวิ่งมา กันไม่ติดพื้นอย่างนี้. แล้วสิ่งเหล่านั้นก็ไม่มีประโยชน์แก่ตัวด้วยนะ : ที่เที่ยววิ่งหากันไม่ติดพื้นนั่นนะ สิ่งเหล่านั้นก็ไม่มีประโยชน์อะไรแก่ตน; เขายังไม่รู้อะไรอยู่ที่ไหน. พวกมาท้ศนาจรนี้ก็ดูให้ดี ว่าคุณรู้ว่าคุณจะได้

อะไรที่มันเป็นผลคุ้มค่า ของค่าใช้จ่ายในการทัศน اجر; เพราะว่าหลายคนที่มาที่นี้ มาขอร้องอาตมาช่วยเป่าหัวบ้าง ขอให้ทำให้โชคดีบ้าง, แล้วดูเขาจะไม่มีปัญหาอะไร นอกจากความกลัวเหล่านี้.

ที่มาให้ให้พร มาขอให้ให้พรให้เป่าหัวนี้ เดือนหนึ่งหลาย ๆ คนนะ; แล้วบางคนก็เป็นโรคประสาททงอมแงมมาแล้วด้วย. นี่มันไม่รู้ว่าจะไปที่ไหน จะไปหาอะไร มันก็เลยต้องคว่าไปแหละ เทียวไปแหละ; นี่จึงมีอาการที่เขาเรียกในพระบาลีว่า *วิ่งไปวิ่งมา วิ่งไปวิ่งมา*; จนกว่าจะเนาเข้าโลงไป มันก็วิ่งไปวิ่งมา ๆ. ถ้าไม่ใช่โดยร่างกายมันก็โดยจิตใจ : แม้ว่าร่างกายมันนอนเป็นท่อนไม้อยู่ แต่จิตใจมันก็วิ่งไปวิ่งมา ๆ, นึกถึงสิ่งนั้น นึกถึงสิ่งนี้ นึกถึงคนนั้น นึกถึงคนนี้, นึกถึงสถานะ ภาวะอะไรต่าง ๆ กันไม่มีหยุด. นี่เขาเรียกตามพระบาลีว่า *วิ่งไปวิ่งมา*; จนกว่าความหลงมันจะหมดมันจึงจะไม่วิ่งไปวิ่งมา จะหยุดเย็นเป็นนิพพาน.

เดี๋ยวนี้ก็ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม ก็ต้องเป็นอย่างนี้; ฉะนั้น ก็ลองเชื่อพระพุทธเจ้ากันหน่อยจะเป็นไรไป; ลองดูสักที. อย่างลูกเด็ก ๆ จำนวนมากเหล่านี้ลองเชื่อพ่อแม่ ครูบาอาจารย์กันไปก่อน. เมื่อพวกเขาไม่รู้ว่าเกิดมาทำไมนี้ ก็ขอให้เชื่อพ่อแม่ บิดามารดา ครูบาอาจารย์ตามที่เขาสั่งสอนว่าเราควรจะทำอะไร; เราควรจะทำอะไรให้ดีที่สุดก็ขอให้ทำให้ดีที่สุด, อย่าเพ้อเอาความคิดนึกของตัวเอง สุกก่อนห้ามนี้มันจะล้มละลาย.

นี่คนโต ๆ แล้วก็เหมือนกัน ถ้ายังไม่รู้ว่าเกิดมาทำไมก็ลองเชื่อพระพุทธเจ้าไปก่อนเถอะกรรมัง ว่าท่านจะบอกให้ว่ามันควรจะได้อะไร : มันควรจะได้

ความเป็นอิสระ ปราศจากอำนาจบีบบังคับของกิเลส; พุคภาษายาหยาบคายที่ว่า **อย่าให้กิเลสมันจีคอเลย ให้มันเป็นอิสระจากกิเลส.** เกิดมาทั้งทีก็ให้ได้เป็นอิสระจากความโลภ ความโกรธ ความหลง ความเกลียด ความกลัว ความเศร้า ความอะไรต่าง ๆ ที่มันเป็นนรกทั้งเป็นนั่น.

นรกทั้งเป็นนี้มีจำนวนขุมนับอย่างที่เขา นับไว้ในอรรถกถา ในหนังสือ หน้าว่านรกมีมากขุม ขุมเล็ก ขุมใหญ่ ขุมน้อย ขุมมีมาก; แล้วมันก็ตกกันอยู่ทั้งเป็น ๆ : เดี่ยวร้อนอย่างนั้น เดี่ยวร้อนอย่างนี้ เดี่ยวร้อนอย่างโน้น. แม้แต่แช่น้ำอยู่ มันก็ยังร้อน เพราะมันมีหลายรูปแบบ. ฉะนั้น เราเกิดมาเพื่ออย่างต้องเป็นอย่างนี้; แล้วเป็นอิสระ, แล้วก็เรียกว่าอะไรดีก็หาคำปัญญา ก็เลยเรียกว่าว่างไปก็แล้วกัน : **ดับสนิทแห่งตัวกู-ของกู มีจิตใจว่าง ปราศจากกิเลสและความทุกข์.** จะมีรส มีชาติอย่างไร ไปชิมดูเอาเองก็แล้วกัน ชิมแทนกันไม่ได้. ฉะนั้น ขอให้พยายามที่จะได้ชิมรสแห่งพระธรรมในระดับนี้ แล้วก็เห็นด้วยว่า เออ, มันเกิดมาเพื่ออย่างนี้ เห็นจะใช้ได้ เห็นจะจริงแล้วที่มันเกิดมาเพื่ออย่างนี้.

นี่เรียกว่า เพื่อนมนุษย์ของเราทั้งโลกเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน เขายังไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม, เราเองก็ไม่ว่าจะเกิดมาทำไม, แล้วก็ไม่ว่าจะชวนกันไปทางไหน; ก็ลองเชื่อพระพุทธเจ้าไปก่อน ไปใคร่ครวญดูว่าที่ท่านพูดว่าอย่าง

นั้น ๆ ๆ เมื่อทำตามเข้าแล้วมันจะเกิดอะไรขึ้นมา แล้วก็มีความเชื่อ มีความกล้าพอที่จะทดลองดู; แล้วต่อไปนี้มันก็จะสอนให้เอง.

หลักปฏิบัติให้รู้ความจริงต่อสิ่งที่เป็นไปตามปัจจัย

ช่วงเวลาเล็กน้อยนี้ อาตมาก็อยากจะพูดให้มันจบเรื่องเสียเลยว่า มันมีข้อปฏิบัติเกี่ยวกับกรรมสัจจะข้อนี้; จะยกตัวอย่างมาให้ฟังเท่าที่เวลาจะอำนวยให้. เราจะเรียกว่า กรรมสัจจะปฏิบัติ – การปฏิบัติเกี่ยวกับกรรมสัจจะ; ถ้ามันเป็นเรื่องหลงไม่รู้จริงในสิ่งทั้งหลาย มันก็เป็นการปฏิบัติเพื่อให้รู้จริงต่อสิ่งทั้งหลายที่มันเป็นไปตามปัจจัย.

เมื่อเราอยู่ในโลกที่เต็มไปด้วยสิ่งหลอกลวงให้หลง, เราก็ต้องบังคับตัวตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำไว้ : เรา มีศีล สำหรับบังคับตัว, เรา มีทมะ คือการบังคับตัวโดยตรง ทรมานตัวบังคับตัวควบคุมตัว, เรา มีขันติ – ออกถ้อยออกทน, เรา มีสมาธิ คือจิตใจที่เข้มแข็ง เพราะเราฝึกไว้ดีพอสมควรแล้ว; นี้เรียกว่าเราเริ่มด้วยการบังคับตัวด้วยสิ่งเหล่านี้. แล้ว เราก็รู้สึกตัวอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ : เราจะต้องฝึกสติให้เพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็สติปัฏฐาน ๔ เมื่อฝึกดีแล้วจะคล่องแคล่ว
ในเรื่องของสติและสัมปชัญญะ เราจึงรู้สึกตัวอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ หรือธรรมะชื่ออื่นซึ่งมันเป็นพวกเดียวกัน.

ต่อจากนั้นเราก็จะเข้าใจ จะแก้ไขปัญหาที่เป็นความหลงนี้ได้ด้วยปัญญาด้วยยถาภูตญาณทัสสนะ. คำแรกเรียกว่า ปัญญา คือ รู้สิ่งที่ควรจะรู้ มันก็เริ่มรู้เริ่มทำเพื่อให้รู้; แต่มันยังไม่เห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง เราก็ต้องทำ

ปัญญานี้เรื่อยไป ปัญญาเจริญงอกงามต่อไปจนถึงระดับที่เรียกว่า **ยถาภูตสัมมัมปัญญา** หรือยถาภูตญาณทัสสนะ – **รู้หรือเห็นสิ่งทั้งปวงตรงตามที่เป็นจริง** โดยเฉพาะในกรณีนี้ก็คือว่า ทุกอย่างเป็นไปตามปัจจัย, อย่าไปหลงรัก หลงโกรธ หลงเกลียด หลงกลัว หลงอะไร ๆ กับสิ่งเหล่านั้นเลย.

ปัญญาที่เห็นถูกต้องตามที่เป็นจริงนี้ มันจะช่วยให้เราหยุดความหลงเหล่านั้น แล้วไม่มีการกระทำไปตามอำนาจของความหลงเหล่านั้นอีกต่อไป. นี่เราเรียกว่าการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมสัจจะข้อนี้ คือข้อที่ว่าเราจะไม่ไปหลงในสิ่งที่มันเป็นไปตามปัจจัยเท่านั้น, มันสักว่าเป็นไปตามปัจจัยเท่านั้น. ไม่หลงก็คือไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่งพระพุทธรองค์ได้ตรัสไว้ถึงกับว่า แม้พระนิพพานก็ไม่ใช่สิ่งซึ่งจะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น; ก็แปลว่าไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด ละความยึดมั่นถือมั่นเสียได้โดยประการทั้งปวง.

อานิสงส์ของการปฏิบัติที่รู้จริงต่อสิ่งที่เป็นไปตามปัจจัย

ที่นี้ขอแสดงอานิสงส์สักสองสามคำว่า ถ้ามาปฏิบัติอย่างนี้แล้วมันจะมีอานิสงส์อะไร? นับตั้งแต่ว่าเราเข้าใจว่าเรื่องนี้เป็นอย่างไร ว่าทุกอย่างมันเป็นไปตามปัจจัย ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น, เห็นสังขธรรมข้อนี้แล้วก็ลงมือปฏิบัติ อบรมจิต ฝึกฝนจิต ชักงูงชี้แจงให้จิตพิจารณาองค์สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้น; นี้ปฏิบัติแล้วก็เห็นแจ้งว่ามันเป็นอย่างนั้นจริง.

ทีนี้ก็จะมียานิสงส์คือว่า **ไม่เห็นมีอะไรแปลก** ไม่เห็นมีอะไรแปลก : อยู่ด้วยความรู้สึกที่ว่าไม่เห็นมีอะไรแปลก. ความตายยังไม่แปลก, ความเกิดก็ไม่แปลก, ความตายก็ไม่แปลก, ความเจ็บความไข้ ความได้ความเสีย ความแพ้ความชนะ อะไรก็ไม่แปลก; จิตมันก็ไม่ขึ้น จิตมันก็ไม่ลง, จิตไม่ขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่ขึ้น ๆ ลง ๆ คือไม่เป็นบ้าทุกชนิดแหละ ไม่เป็นบ้าอย่างไหนหมดเลย. เมื่อจิตไม่ขึ้นไม่ลงแล้วก็ มันไม่มีความบ้าชนิดไหนหมด. ทีนี้จะทำอะไร ? ก็คงทำไปตามที่สติปัญญามันมีอยู่. สติปัญญาเป็นอิสระแล้ว ไม่หลงอะไรแล้ว, จิตก็ไม่หลงอะไรแล้ว ไม่เป็นทาสของอะไรแล้ว เป็นอิสระแล้ว; ทีนี้มันก็เหลือแต่ทำไปเท่าที่ควรจะทำ, อย่าทำให้มากกว่าที่ควรจะทำ, สามารถทำได้เท่าไรก็ทำเต็มที่.

นี่ก็เรียกว่าทำเฉพาะที่ควรทำ ตามที่ควรทำ ไม่เอามาเป็นของกู; เพราะฉะนั้น มันจึงไม่มีได้ไม่มีเสีย ไม่มีการสมหวังไม่มีการผิดหวัง. การสมหวังหรือการผิดหวังนั้นยกไว้ให้คนบ้า โภยให้เขาทั้งกะบิเลย, เรื่องสมหวังเรื่องผิดหวัง สมหวังผิดหวังนี้ยกไปไว้ให้พวกคนบ้า; พวกคนดีนี้จะไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ เพราะว่าเขาไม่หลงในสิ่งอะไรว่ามันจะเป็นไปตามความต้องการของเรา, มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของเรา. นี้เรียกมันว่างไม่มีตัวตน; แต่ว่ามีการกระทำ – กระทำด้วยจิตที่ว่าง ด้วยจิตที่ไม่เป็นตัวเป็นตน. แต่มันทำได้ มันแปลกใหม่.

ร่างกายที่คุมอยู่ด้วยจิตว่างนี้มันทำอะไรได้; มันไม่มีปัญหา : ความเกิดก็ไม่เป็นปัญหา ความตายก็ไม่เป็นปัญหา แล้วมันจะมีอะไรที่เป็นปัญหา, ความเจ็บความไข้มันยังเล็กน้อยกว่าความตาย เพราะฉะนั้น คนนั้นก็ไม่มีปัญหาที่จะต้องเดือดร้อน หรือจะต้องขึ้น ๆ ลง ๆ อะไรหมด. เขาทำการทำงานด้วยอะไร ? มันไม่

มีเขา ไม่มีตัวไม่มีตนไม่มีเราแล้วทำงานด้วยอะไร ? ก็บอกว่านามรูปที่ประกอบไปด้วยสติปัญญาสมบุรณ์นั้นแหละ มันก็ทำไปตามแบบฉบับของนามรูป; เมื่อปัญญามันมีมันก็ทำให้ทำได้ ทำสำเร็จเท่าที่ควรจะทำ, เขามีความสามารถเท่าไรเขาทำเต็มตามนั้น. ถ้าผลได้รับมามาก อย่ากินเกินอย่าใช้เกินไอ้นามรูปที่ฉลาดนะ. ถ้านามรูปที่มันโง่มันบ้าแล้วมันจะกินเกินใช้เกิน; แล้วมันก็จะกลับไปเป็นบุดูชนอย่างเดิมอีก.

ถ้ามันหามาได้มากมันก็ไม่กินเกิน มันก็ไม่ใช้เกิน; มันเอาส่วนที่เหลือนั้นไปช่วยคนอื่นในรูปใดก็ตาม : ไปช่วยผู้อื่นตรง ๆ ก็ได้, ไปช่วยผู้อื่นโดยอ้อมคือช่วยสาธารณประโยชน์ ช่วยบำรุงพระศาสนาไว้ให้เป็นประโยชน์แก่โลก อย่างนี้ก็ใช้ได้. ฉะนั้นได้อะไรมาอย่ากินเกิน อย่าบำรุงบำเรอร่างกายเกิน, มันจะได้เหลือเป็นส่วนเหลือสำหรับจะช่วยเหลือผู้อื่น.

รวมความว่า เมื่อเขาทำอยู่อย่างนี้ มันถูกแล้วตั้งแต่ต้น ตั้งแต่เริ่มทำ; คือมันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์หรือผลตามที่ต้องการ เพราะมันเป็นการกระทำถูกตั้งแต่ต้น, แล้วไม่มีความทุกข์เหลืออยู่ในนั้น กลับมีความสุขคือความพอใจ เพราะว่ามันเป็นการทำหน้าที่ที่ควรจะทำ. ยังเป็นบุดูชนอยู่ ยังรักคืออยู่ มันก็มีความสุขในการทำดี ไม่มีการทำชั่ว; แล้วมันก็เคารพนับถือตัวเองว่าได้ทำสิ่งที่ควรทำ แล้วมันก็สนุก ๆ ไม่ตกนรกทั้งเป็น, เป็นความสุขในการกระทำหน้าที่. การกระทำอย่างนี้แหละมันเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัวนั้นแล้ว; ไม่ต้องมาวัดก็ได้ ไม่ต้องไปทำพิธีรีตองอะไรที่ไหนก็ได้, มันเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในร่างกายและจิตใจชนิดนี้ตลอดเวลา.

รวมความว่า การกระทำนั้นมันทั้งสนุกเป็นสุขด้วย เป็นการปฏิบัติธรรมะ เพื่อเลื่อนขั้นตัวเองกว่าจะถึงที่สุดด้วย แล้วก็อยู่เหนือความสนุกหรือความทุกข์โดยประการทั้งปวง. นี่คือผลของการที่มีความรู้อย่างถูกต้องตามที่เป็นอย่างจริงว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปได้ตามปัจจัย หรือตามกฎเกณฑ์แห่งปัจจัยมีนัยแห่งปฏิจสมุขบาท เป็นต้น ซึ่งได้เคยกล่าวกันโดยละเอียดแล้ว.

อาตมาเห็นว่า การบรรยายในวันนี้สมควรแก่เวลาแล้ว; จึงขอสรุปความว่า ท่านทั้งหลายจงมองเห็นปัญหาในโลกนี้อย่างทีกล่าวนานี้, แล้วช่วยนำเอาไปคิดไปนึกไปปรึกษาหารือกับเพื่อนฝูงทุกคน ว่าเราจะต้องช่วยกันชำระความหลง ความโง่ความเขลา ให้หมดไปจากจิตใจของเรา, เราก็จะสร้างโลกใหม่ที่ไม่มีความทุกข์เลย เป็นแผ่นดินใหม่ เป็นโลกใหม่ เป็นชีวิตใหม่ เป็นโลกของพระอรหันต์ หรืออะไรแล้วแต่จะเรียก, มีผลดีทั้งนั้น; เรียกว่าไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา.

อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ ลงเพียงเท่านี้.

ธรรมสังขปกิณฑกะ

- ๗ -

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑

ทางออกที่ ๓ ของโลกแห่งยุคปัจจุบัน

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชาเป็นครั้งที่ ๗ ในวันนี้
อาตมาจะได้กล่าวถึงเรื่อง *ธรรมสังขปกิณฑกะ* ต่อไปตามเดิม; จะได้ให้หัวข้อย่อย
เฉพาะวันนี้ว่า **ทางออกที่ ๓ ของโลกแห่งยุคปัจจุบัน**. ท่านบางคนอาจจะไม่
ทราบทางออกที่ ๓ นั้นคืออะไร? และโลกปัจจุบันจะมีจะต้องการหนทาง
ออกไปทางไหน? อย่างนี้เป็นต้น; ก็จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจในข้อนี้กัน
เสียก่อนในตอนแรก.

ในครั้งที่แล้วมา เราพูดถึงเรื่อง สิ่งทั้งปวงเป็นไปตามปัจจัย. ความที่ สิ่งทั้งปวงเป็นไปตามปัจจัยนั้น มันมีความหมายกว้างขวางมาก; การที่โลกมันมีความยุ่งยากอยู่ในทุกวันนี้ ก็เพราะว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยนั้น เหมือนกัน. มันเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้ยุ่งยาก นี่มันก็ยุ่งยาก, ถ้ามันเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้สงบ มันก็สงบ. เดียวนี้เรามาคูสถานการณ์ปัจจุบัน เห็นว่าโลกมันอยู่ในความยุ่งยากเพราะเหตุปัจจัยชนิดนั้น เราก็มาแก้ไขสถานการณ์อันนี้; แต่ก็ต้องด้วยกฎที่ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยอยู่นั่นเอง.

คำว่า “ทางออกที่ ๓” เดียวนี้เป็นคำใหม่ เป็นคำทางการเมือง เป็นภาษาการเมือง ว่าทางออกที่ ๑ ก็มี ทางออกที่ ๒ ก็มี ส่วนแต่เป็นเรื่องทางการเมือง. เมื่อทางออกที่ ๑ ทางออกที่ ๒ มันแก้ปัญหามาไม่ได้, เขาก็ต้องหาทางออกที่ ๓ เพื่อจะแก้ปัญหาคต่อไป. พวกที่ยึดมั่นในทางออกที่ ๑ คือเรื่องของอำนาจของทุนของความมั่งมี เขาก็ยึดถือทางนั้นสำหรับจะแก้ปัญญา; อีกพวกหนึ่งเขาถือเอาความยากจนของคนจนเป็นหลัก ถึงกับว่าจะทำลายคนมั่งมีไปเจือจางคนจน นี่ก็เป็นทางออกที่ ๒; ก็มีคนอื่นอีกพวกหนึ่งเห็นว่า ทั้ง ๒ ทางนั้นใช้ไม่ได้ เขาจะหาทางออกที่ ๓ ซึ่งเป็นเรื่องอะไรก็แล้วแต่เขาจะนึกจะคิด เป็นเรื่องที่กำลังเถียงกันอยู่ ยื้อแย่งกันอยู่ว่าทางออกที่ ๓ นี้จะต้องเป็นอย่างไร, มีคนออกความเห็นต่าง ๆ กัน ยังไม่เป็นที่ยุติ.

ที่นี้พวกเราในฐานะเป็นพุทธบริษัท อาตมาเห็นว่าควรจะออกความคิดเห็นเกี่ยวกับทางออกที่ ๓ นี้กันบ้าง. บางคนอาจจะแย้งว่า นั่นเป็นเรื่องการเมือง ไม่ใช่หน้าที่ของพุทธบริษัท. ถ้าแย้งอย่างนั้นก็แล้วไป ก็ไม่ต้องพูดกัน;

เดี๋ยวนี้เราก็มาเห็นว่า มีอะไรอยู่ในพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ที่จะใช้เป็นทางออกที่ ๓ ได้, ดังนั้น เราจึงเสนอตัวเข้ามา. พูดย่อย ๆ ก็ว่า เรามีเหตุผลแต่เพียงว่าเรามีอะไรที่จะใช้แก้ปัญหาของโลกปัจจุบันได้ ในฐานะที่เป็นทางออกที่ ๓; ก็เห็นว่าควรจะต้องพูดถึงเรื่องนี้ โดยไม่ต้องปิดบังออกไปเสียว่าเป็นเรื่องของการเมือง.

ทีนี้ถ้าจะพูดให้ถูกให้จริงยิ่งขึ้นไปกว่านั้นแล้วก็จะพูดว่า แม้มันจะเป็นเรื่องของการเมืองเราก็ยังต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง ยังจะต้องสนใจ; เพราะว่าถ้าโลกมันไม่มีความสุขสงบสุขได้ ก็ยังเป็นปัญหาแก่ทุกคน, และเป็นปัญหาแก่พุทธบริษัทที่จะสนองพระพุทธประสงค์ในข้อที่ว่า จะช่วยกันทำให้โลกนี้มีความสุขสงบสุข. อาตมาก็ได้กล่าวมาแล้วหลายครั้งหลายหน ซึ่งเป็นการเตือนท่านทั้งหลายอยู่เสมอว่า พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้เองว่า การที่ตถาคตอุบัติบังเกิดขึ้นมาในโลกนี้ ก็เพื่อประโยชน์แก่สัตว์โลกทั้งปวง ทั้งเทวดาและมนุษย์. ขอให้จำไว้ให้แม่นยำว่า พระองค์ทรงประสงค์ในวงกว้าง ว่าการเกิดขึ้นของพระองค์ก็ดี การมีพระธรรมของพระองค์ในศาสนานี้ก็ดี การมีคณะสงฆ์ในศาสนานี้ในโลกนี้ก็ดี ล้วนแต่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ทั้งเทวดาและมนุษย์.

คำว่า “ทั้งเทวดาและมนุษย์” นั้นแหละ มีความหมายชัดเจนอยู่แล้ว; แต่บางคนไม่เข้าใจ. ในที่นี้เราก็ให้ความหมายจำกัดลงไปว่า เทวดา คือพวกคนรวย, มนุษย์ คือพวกคนจน; หรือถ้าจะพูดให้ดีให้ถูกกว่านี้ก็พูดว่า เทวดา นั้นคือคนที่ไม่มีปัญหาเรื่องปากเรื่องท้อง ไม่ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำ, ส่วน พวกมนุษย์ นั้นคือคนที่ยังมีปัญหาเรื่องปากเรื่องท้อง ยังจะต้องอาบเหงื่อต่างน้ำ. มันก็มีอยู่ ๒ พวกเท่านั้นในโลกนี้; และบัดนี้มันก็มีปัญหาระหว่างคน ๒ พวกนี้ คือคนที่ไม่

ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำกับคนที่ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำนี้แหละเขากำลังวิวาทกัน, ไม่ใช่ชกต่อยกันโดยตรง แต่ว่ากำลังวิวาทกันทุกอย่างทุกทางโดยความคิดความนึก โดยการต่อสู้ โดยความพยายามกระทำต่าง ๆ นานา.

ท่านทั้งหลายก็ทราบอยู่ดีแล้วว่า คือปัญหาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนายทุนและกรรมกร; สรุปลงแล้วก็คือระหว่างคนมั่งมีกับคนยากจน. โลกกำลังแบ่งออกเป็น ๒ พวก : พวกหนึ่งถือหลักเอาความมั่งมีเป็นความประเสริฐ, พวกหนึ่งเขายากจนก็ถือเอาการต่อสู้คนมั่งมีเป็นหลักปฏิบัติของเขา; เกิดเป็น ๒ พวกกันอยู่อย่างนี้พยายามจะทำลายล้างกันอยู่ทุกวัน ๆ ในโลกปัจจุบันนี้.

นี่เรียกว่าวิกฤตการณ์ คือภาวะอันเลวร้ายของโลกแห่งยุคปัจจุบัน. ทำอย่างไรจะช่วยให้โลกนี้ออกไปเสียได้จากภาวะอันเลวร้ายนี้ : พวกหนึ่งก็เสนอวิธีการที่ ๑ คืออย่างนายทุน, พวกหนึ่งก็เสนอวิธีการอีกอย่างหนึ่ง คืออย่างพวกชนกรรมาชีพ. นี่เราพุทธบริษัทก็มีของตนเองอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งจะได้อีกต่อไป; เขาจะเอากันหรือไม่เอานั้นก็ไม่ทราบ ไม่รู้, แต่ว่าเรามันมีอย่างนี้เราก็ต้องพูดกันอย่างนี้. เมื่อเขาเห็นด้วยมันถึงง่าย ที่ว่าพุทธศาสนาจะเป็นประโยชน์แก่โลก หรือว่าโลกมันจะรอดออกไปได้ โดยอำนาจของพระศาสนา.

นี่คือใจความสำคัญของเรื่องที่จะพูด คือ ทางออกที่ ๓ ที่จะช่วยให้โลกออกมาเสียได้จากปัญหาแห่งยุคปัจจุบัน. คำว่า “ทางออก ๆ” นี้ เป็นภาษาการเมืองยุคปัจจุบันใหม่ ๆ หยก ๆ; คือทางที่โลกจะออกไปเสียจากความเลวร้ายที่กำลังมีอยู่ในทุกวันนี้.

ปัญหาของโลกในยุคปัจจุบัน

ที่นี้ปัญหาที่จะต้องมองดูก็คือความเลวร้ายของโลกแห่งยุคปัจจุบันนั่นเอง แสดงผลอยู่โดยตรงก็มีโดยอ้อมก็มี; โดยตรงก็คือต่อสู้กันระหว่างลัทธิทั้ง ๒ นี้, โดยอ้อมก็คือสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นความยากลำบาก ที่มันเป็นผลเกิดมาจากการต่อสู้ของคน ๒ ฝ่ายนั้น. เหมือนอย่างว่า “ข้างสารชนกัน หญ้าแพรกมันก็แหลกละเอียด”; นี่คนโบราณเขาพูดไว้ตั้งแต่ครั้งกระโน้น. ข้าง ๒ ตัวมันชนกัน มันก็เจ็บปวดด้วยกัน แพ้ชนะเป็นตายตามเรื่องของมันระหว่างข้าง ๒ ตัวนั้น; แต่ที่แผ่นดินนั้น หญ้าแพรกพลอยแหลกละเอียดไปเป็นอันมาก, นี่เราเรียกปัญหาโดยอ้อม มันเป็นของพลอยได้.

ที่เห็น ๆ อยู่ก็คือว่า เมื่อเขาทำสงครามกัน มันก็ทำให้เกิดปฏิกิริยาต่าง ๆ นานาขึ้นมาในโลก : ทำให้เศรษฐกิจปั่นป่วน ทำให้ทุกอย่างที่เป็นความสงบนั้นสูญหายไปหมด. เดียวนี้เราเห็นว่ามันมีอาชญากรรมเต็มไปทั่วโลก ไม่เฉพาะในบ้านเรา หรือประเทศของเรา ยังไม่สิ้นสุด; แม้ว่าการสงครามโดยตรงจะสิ้นสุดไปแล้ว ผลพลอยได้อันเลวร้ายนี้ก็ยังไม่สิ้นสุด. เดียวนี้สงครามในทางจิตใจก็ยังไม่สิ้นสุด ยังมีการต่อสู้กันอยู่; ผลมันก็ยังมียู่อย่างอื่นต่อไปอีก.

ถ้าจะดูในแง่ที่ลึก จะมองเห็นว่า **มนุษย์กำลังแตก.** พูดว่า “มนุษย์แตก” นี้ ฟังเร็ว ๆ ก็น่าหัวเราะว่ามนุษย์มันแตกได้เหมือนกับถ้วยชาม. คำว่า “มนุษย์” มันควรจะเป็นมนุษย์คนเดียวกันทั้งจักรวาลนี้ เรียกว่ามนุษยชาติ มีหน่วยเดียวเพียงมนุษยชาติ : มีอะไร ๆ ถูกต้องตามความหมายของมนุษย์ เป็นมนุษย์อย่าง

ถูกต้อง เป็นมนุษยชาติเพียงหน่วยเดียว. เดียวนี้มีมนุษยชาตินั้นแหละมันกำลังแตก ออกเป็น ๒ พวก แล้วมันก็จะฆ่าฟันกันเอง คือทำลายกันเอง; อย่างนี้เราเรียกว่า มนุษย์มันแตก. ไม่ใช่โลกแผ่นดินมันแตก แต่มนุษยโลกมันแตก โลกแห่งมนุษย์ หรือมนุษยชาตินี้มันแตก มันกำลังแตก. นี่เป็นปัญหาที่กำลังมีอยู่จริง.

ความเดือดร้อนเพราะมนุษย์มันแตกกันนี้ มันก็มากขึ้น ๆ แล้วจะ มากกว่านี้อีกมาก; เพราะว่าการแตกกันนั้นมันเป็นไปตามอำนาจของกิเลส. ก็ หมายความว่า ยิ่งแตกกันเท่าไร กิเลสจะยิ่งครองโลกมากขึ้นเท่านั้น; เพราะ คนเรานี้เมื่อได้ทะเลาะวิวาทกันอย่างที่เรียกว่าเลือดมันเข้าตาแล้วก็ ไม่มีวันที่มันจะ พุดกัน รู้เรื่อง, มันมีแต่จะทะเลาะวิวาทกันยิ่งขึ้น ฉะนั้นจึงต้องหาทางที่จะปรับปรุง.

การมาพุดกันถึงเรื่องนี้ ก็เป็นสิ่งที่มิมีเหตุผล; มิมีเหตุผลสำหรับมนุษย์ที่ จะเป็นมนุษย์ให้มีประโยชน์ ตามความหมายของคำว่ามนุษย์. ถ้าเขาจะเป็นมนุษย์ เฉพาะเขาเอง เห็นแต่ประโยชน์ของเขาเองไม่รู้ไม่ชี้กับคนอื่น มันก็ได้เหมือนกัน; มนุษย์คนนั้นมันเป็นมนุษย์ที่ไม่ใช่มนุษย์ ไม่มีความหมายเต็มตามความหมายของ คำว่ามนุษย์. มนุษย์มันต้องมีจิตใจสูง มีจิตใจสูงมันต้องรู้อะไรดีกว่ามนุษย์ที่มี จิตใจต่ำ คือเห็นแต่แก่ตัวเองอย่างเดียว.

ด้วยเหตุนี้แหละ เราจึงควรจะพุดกันถึงเรื่องทางออกที่ ๓, ใครจะไม่ เห็นด้วยก็ตามใจ อาตมาเห็นว่ามันเป็นเรื่องที่ต้องหยิบขึ้นมาพิจารณาในหมู่พุทธ-บริษัทเรา ด้วยเหตุผลเพียงง่าย ๆ อย่างเดียวกันก็คือว่า พุทธบริษัทเราอาจจะช่วยได้;

เมื่ออาจจะช่วยได้แล้วเราไม่ช่วย เราก็คือเป็นคนเห็นแก่ตัว เราก็จะหมดความเป็น
พุทธบริษัทไปในตัว ฉะนั้น จึงขอให้ท่านฟังเรื่องนี้บ้าง.

ท่านทายกทายิกาทั้งหลายก็สนใจแต่เรื่องบุญกุศล โดยไม่ค่อยรู้
ความหมายว่าบุญกุศลนั้นคืออะไร. อาตมาอยากจะให้ถือความหมายให้มันกว้างว่า
ถ้าเป็นบุญเป็นกุศลจริงมันต้องเป็นไปเพื่อความสงบสุข เป็นไปเพื่อความ
ปกติ มีสันติสุขส่วนบุคคล มีสันติภาพในส่วนรวม หรือส่วนสังคม. นี่จะ
เรียกว่าสิ่งที่ต้องช่วยกันทำของผู้ที่มีสติปัญญา หรือว่าเป็นบุญเป็นกุศล. คำว่าบุญ
มันล้างบาป, บาปคือความเลวความชั่วความร้ายกาจอะไรทุกอย่าง; “บุญ” เป็นชื่อ
ของสิ่งที่ล้างบาป, “กุศล” มันก็เป็นชื่อของสิ่งที่ตัดปัญหาได้เหมือนกับของมีคม.
ถ้าเรามีกุศลเราจะตัดปัญหาของความทุกข์นานาชนิดได้ นี่เรียกว่ากุศล. ควรจะมี
กันทั้งบุญ ควรจะมีกันทั้งกุศล ช่วยกันล้างสิ่งสกปรกเศร้าหมองในโลกนี้ ช่วยกัน
ตัดปัญหาอันยุ่งยากในโลกนี้; นี่จึงจะเรียกว่าเป็นคนที่มีบุญมีกุศลโดยแท้จริง.
ไม่ใช่มีกันแต่ปากว่า พูดเพื่อ ๆ ไปว่ามีบุญมีกุศล แล้วก็ไม่เห็นว่ามันมีอะไร ที่
เป็นประโยชน์ตรงตามความหมายของคำคำนั้น.

เดี๋ยวนี้เราจะใช้สมรรถภาพ หรือคุณสมบัติ หรืออะไรก็ตามของพุทธ-
บริษัทเรานี้ จะช่วยล้างความชั่วความเลวในโลก จะช่วยตัดปัญหาอันยุ่งยากในโลก
, ซึ่งโลกนี้กำลังต้องการอยู่อย่างแท้จริง; นั่นก็วิฆเนศวรที่ความต้องการจะออกไป
เสียให้พ้นจากวิกฤตการณ์อันเลวร้ายแห่งยุคปัจจุบัน, เราจึงเสนอตัวเข้าไปในฐานะ
เป็นทางออกที่ ๓ ซึ่งเขากำลังต้องการกันอยู่ทั่วโลก ว่าเรามาใช้หนทางที่ ๓ นี้
แล้วเราก็จะออกไปจากปัญหาได้. พุทธบริษัทก็มีกับเขาด้วยส่วนหนึ่ง.

ทีนี้จะทำความเข้าใจกันต่อไป ถึงคำว่า ธรรมสังจบปิณฑกะ. อาตมาก็ได้บอกมาทุกครั้งว่า เราจะพูดกันถึงธรรมสังจบ คือการปฏิบัติเพื่อจะแก้ปัญหาย่างใดอย่างหนึ่งลงไปให้ได้จริง ๆ จึงจะเรียกว่าธรรมสังจบ; ไม่เป็นแต่สังจธรรมอยู่เฉย ๆ เป็นหลักเป็นตัวหนังสือเป็นคำพูดเป็นกฎเกณฑ์อยู่เฉย ๆ. อย่างนั้นมันยังไม่แก้ปัญหา; ต้องเอาสังจธรรมเหล่านั้นแหละมาให้ถูกรื่องถูกปัญหาถูกประเด็น, แล้วเอามาประพาดปฏิบัติให้แก้ปัญหาก็ได้ ในส่วนนี้เราจะเรียกว่าธรรมสังจบ.

ทีนี้เราพูดกันถึงธรรมสังจบปิณฑกะ ก็หมายความว่า จะพูดเป็นเรื่อง ๆ, ไม่พูดเป็นชุดเหมือนกับคำบรรยายบางเรื่องทีพูดประจำวันเสาร์นี้ พูดเป็นชุดติดต่อกันอย่างเกี่ยวพันกันไปตั้ง ๑๒ เรื่อง ๑๓ เรื่องอย่างนั้นก็มี. เดี่ยวนี้ภาคมาฆบูชานี้ไม่อาจจะทำอย่างนั้น เพราะเหตุอะไรก็เป็นเรื่องส่วนตัวไม่พูด; จึงต้องพูดในลักษณะเป็นปิณฑกะหรือเบ็ดเตล็ดเฉพาะเรื่อง ๆ จบอยู่ในตัว. ทีนี้ในวันนี้พูดถึงธรรมสังจบปิณฑกะที่ ๗, เป็นครั้งที่ ๗ นี้ก็ไม่ได้เกี่ยวกับครั้งที่ ๖ ที่ ๕ อะไรนั่น เพราะเราจะพูดเรื่องทางออกที่ ๑ ของโลกแห่งยุคปัจจุบัน.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ ถ้าจะพูดให้เป็นสังจธรรมก็พูดว่า “ทุกอย่างเป็นไปตามปัจจัย : ปัญหาจะเกิดขึ้น ปัญหาจะหมดไปก็เป็นเพราะกฎที่กล่าวไว้ว่าทุกอย่างเป็นไปตามปัจจัย; สันติภาพมีได้เพราะศีลธรรม หรือว่าศีลธรรมมีไว้เพื่อให้เกิดสันติภาพ; ถ้าการกลับมาแห่งศีลธรรม ก็คือการกลับมาแห่งสันติภาพ; เดี่ยวนี้ไม่มีสันติภาพก็เพราะว่าไม่มีศีลธรรม, การกลับมาแห่งศีลธรรมก็คือการกลับมาแห่ง

สันติภาพ” นี้พูดไปในรูปของความจริงหรือเกี่ยวกับความจริงให้รู้กันอย่างไรเสียก่อน; เรียกว่าเป็นการกล่าวในรูปแบบของสังขธรรม.

พอจะกล่าวในรูปแบบของธรรมสังขะ มันก็มีปัญหาเกิดขึ้นมาว่าจะทำอย่างไร; ก็ชี้ให้เห็นว่า การกลับมาแห่งศีลธรรมนั้นแหละ มันเป็นการกลับไปสู่ทางเก่า กลับไปสู่ทางถูกต้อง ทางที่จะไม่มีความเห็นแก่ตน อาจจะแก้ไขหรือทำลายความเห็นแก่ตนของทุกคน, เราก็ต้องมาพูดกันส่วนนี้มันจึงจะเป็นธรรมสังขะ. ส่วนที่เป็นการพูดโดยหลัก มันก็เป็นสังขธรรม; ส่วนที่ปฏิบัติให้ได้ผลตามหลักเกณฑ์อันนั้น มันก็เป็นธรรมสังขะ.

ศีลธรรมคือทางออกที่ใช้แก้ปัญหาในโลก

เดี๋ยวนี้อยากจะบอกพร้อม ๆ กันไปว่า ทางออกที่ ๓ นี้ มันกลายเป็นการกลับไปหาทางเก่า. ที่นี้คนที่เขายึดมั่นในเรื่องทางออกที่ ๑ ทางออกที่ ๒ เขาก็จะเถียงว่ามันไม่ควรจะเรียกว่าทางออกที่ ๓; ที่นี้เราก็โมโหขึ้นมาบ้างเราก็จะเถียงว่ามันไม่มีทางออกที่ ๑ ที่ ๒ อะไร, มันเป็นแต่เพียงการไม่เดินไปตามหนทางของศีลธรรม. ทั้งฝ่ายนายทุน หรือฝ่ายชนกรรมาชีพ มันก็เป็นเรื่องของการไม่เดินไปตามทางของศีลธรรม; ถ้าเดินตามทางของศีลธรรม จะไม่เกิดปัญหาอย่างนี้.

เมื่อดูให้ดีแล้วก็เห็นได้ทันทีว่า มันเป็นการเดินผิดทาง, ที่นี้ก็เดินเสียใหม่ให้ถูกนี้; ก็มีเท่านี้เอง แต่จะมาเรียกว่าเป็นทางออกที่ ๓. เพราะว่าเขาเอาเหตุการณ์ในปัจจุบันเป็นหลัก แล้วมุ่งหมายการแก้ แล้วก็แก้อย่างววงวน. ทำความเข้าใจกันตรงนี้อีกหน่อยหนึ่ง ว่าโลกนี้กำลังตกอยู่ในห้วงเหว หรือความครอบงำของความเลวร้าย มีความเลวร้ายหุ้มห่ออยู่โดยรอบด้าน แล้วก็หาทางออกจากวิกฤตการณ์อันนี้; นี่เขามาตั้งต้นกันเสียที่ตรงนี้.

ที่นี้พวกที่ ๑ มันเสนอว่าต้องใช้วิธีอย่างที่เราเรียกกันว่านายทุน คืออำนาจศักดินา ขุนศึก หรือทุกอย่างที่เป็นเรื่องของการใช้อำนาจเงิน อำนาจอาวุธ อำนาจอะไรตามที่มันจะมีใช้, เพื่อจะแก้ปัญหานี้; พวกนี้เขายืนยันอย่างนี้. พวกหนึ่งก็ไม่เอา ต้องการจะเอาตรงกันข้าม คือไม่ใช่อย่างนั้น ให้มาเห็นแก่คนยากจน ซึ่งกำลังเป็นปัญหาแท้จริงในโลก ก็คือให้ทำลายคนมั่งมี ให้ประโยชน์ตกมาหาคนยากจนจะเป็นทางออกที่ ๒ คืออีกอันหนึ่งที่จะแก้ปัญหของโลก. ที่นี้เราก็ไม่เห็นด้วย เราจึงเสนอทางออกที่ ๓ ว่า การทำลายคนมั่งมีลงเสียมันก็เป็นเรื่องบ้า, การยกคนจนขึ้นมาแทนคนมั่งมี มันก็เป็นเรื่องบ้า; เพราะว่ามันเป็นกฎของธรรมชาติ ที่มันจะต้องมีคนมั่งมี และคนยากจนอยู่ในโลกนี้.

ข้อนี้ขอช่วยฟังให้ดี ให้เข้าใจว่า ในโลกนี้จะต้องมีคนมั่งมีและคนยากจน เป็น ๒ พวกที่ตรงกันข้ามอยู่เสมอ จึงจะถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ. กฎของธรรมชาติก็คือเรื่องกฎของกรรม ที่นี้มนุษย์มันไม่เสมอกัน มันไม่เท่ากัน มันก็ทำกรรมไม่เหมือนกัน; เพราะฉะนั้น จึงต้องต่างกัน จึงต้องมีคนมั่งมีอยู่พวกหนึ่งมีคนยากจนอยู่พวกหนึ่ง นี่มันหลีกเลี่ยงไม่ได้. ที่นี้การจะยุบคนมั่งมีให้หมดไป

มันเป็นเรื่องบ้า, การจะเลิกคนจนเสียมันก็เป็นเรื่องบ้า; เรื่องดีมันต้องทำให้คนมั่งมีกับคนยากจนนั้นอยู่ด้วยกันได้, นั่นคือความมุ่งหมายของศาสนาทุกศาสนา ไม่เฉพาะพุทธศาสนา.

โดยเฉพาะพุทธศาสนาเราก็ถือว่า สัตว์ทั้งหลายมันต้องต่างกัน เพราะว่ากรรมเป็นผู้จำแนก : ให้มั่งมีบ้าง ยากจนบ้าง อ่อนแอบ้าง แข็งแรงบ้าง รูปสวยบ้าง ไม่สวยบ้าง แล้วแต่ที่มันจะเป็นของต่างกัน; แต่ว่าเมื่อมันต่างกัน อย่างนี้แล้ว ต้องมีอะไรอีกอันหนึ่งทำให้มันอยู่ด้วยกันได้ ไม่มีใครเป็นทุกข์. เดียวนี้ในโลกนี้พอเกิดการแตกต่างกันนี้ มันมีผลปรากฏออกมาเป็นความทุกข์; คือพวกร่ำรวยสุขเดือดสุขบเนื้อคนยากจน จนจะไม่มีเลือดไม่มีเนื้อเหลือ, นี่มันเป็นปัญหาที่ทนอยู่ไม่ได้. เรามีปัญญา มีอุบาย วิธีการที่เฉลียวฉลาดที่จะเอาเปรียบคนอีกฝ่ายหนึ่ง, ที่นี้คนฝ่ายหนึ่งมันก็มีอุบายหรือมีปัญญาที่จะต่อสู้; มันก็ได้รบกัน ได้ทำลายล้างกัน.

ที่นี้ใครไปถือลัทธิฝ่ายไหนมันก็ไประดมกำลังกันฝ่ายนั้น อย่างที่เราเห็นกันอยู่ในโลกปัจจุบันนี้; ทั้งโลกกำลังเป็นอย่างนี้. ค่ายที่ ๑ สมมติว่าเป็นของพวกนายทุน, ค่ายที่ ๒ มันก็ของพวกชนกรรมาชีพ; แล้วทำไมจะมาร่ำหาทางออกที่ ๓? ทำไมไม่ใช่วิธี ๒ วิธีนั้นแก้ปัญหาก็ได้? บางคนที่เสนอว่าเอากันคนละครึ่ง มาพบกันครึ่งทาง; อาตมาก็ไม่เห็นด้วย มันยังคงกั๊กกันอยู่นั่นเอง, ถ้ามันไม่มีสิ่งที่พุทธศาสนาเสนอให้ สิ่งนั้นคือศีลธรรม : ศีลธรรมจะแก้ปัญหานี้ได้.

พอใส่เข้าไปที่คนมั่งมี ก็หมดปัญหาทันทีเหมือนกัน : พวกนายทุนจะตายหมด เกิดเป็นเศรษฐีใจบุญขึ้นมา. หมายความว่าพวกนายทุนเกิดใหม่หมด เกิดเป็นเศรษฐีใจบุญขึ้นมา; แล้วจะมีปัญหาอะไร, จะทำอันตรายใคร. ทีนี้ ถ้าเอาสิ่งนี้ใส่เข้าไปที่พวกชนกรรมาชีพ; ชนกรรมาชีพก็ละอบายมุขหมด ปฏิบัติตนดี ไม่ตลกจม, กลายเป็นสัตบุรุษเหมือนอย่างในพุทธศาสนาขึ้นมา, เป็นพลเมืองที่ดี เป็นสัตบุรุษ ประกอบกิจการงานตามสติปัญญาสามารถของตน ไม่เท่าไรก็พ้นจากความยากจน, หรือแม้ว่าเขาไม่อาจจะพ้นได้ เพราะกรรมมันมีมากเป็นคนยากจนอยู่ เขาก็ไม่ต้องทุกข์ร้อน เพราะเขาทำดีทำถูก ที่จะทำให้มีชีวิตรอดอยู่ได้, และแม้ว่ามันจะมีโชคร้าย มีกรรมเลวเข้ามาทับถมจนกระทั่งจะต้องตายไป เขาก็ไม่เป็นทุกข์.

แต่เดี๋ยวนี้มันไม่ต้องเป็นอย่างนั้น; เอาเพียงว่าคนจนทั้งหลายประพฤติธรรม แล้วธรรมะนั้นจะช่วยให้พ้นความยากจน อยู่ได้พอสบาย, ไม่ต้องมั่งมีเป็นเศรษฐีอะไรที่ไหน; แต่มันก็ว่าไม่ได้เพราะเมื่อประพฤติดีอยู่ ประพฤติอย่างถูกต้องอยู่คนจนก็จะกลายเป็นคนมั่งมีได้. เดี่ยวนี้ที่มันยังยากจนอยู่มั่งมีไม่ได้ เพราะว่าประพฤติผิดศีลธรรมะ ของคนยากจน; อย่างที่เราเห็น ๆ กันอยู่ก็คือว่า คนจนนั้นจนเพราะอบายมุข แล้วก็ยังเลื่อมใสพอใจในสิ่งที่เรียกว่าอบายมุขอยู่นั่นเอง แล้วเมื่อไรจะพ้นจากความยากจน.

นี่เรามาดูกันใหม่อีกทีหนึ่งว่า ทางออกที่ ๑ ของคนมั่งมีร่ำรวยมีอำนาจ มีเผด็จการ มีอะไรก็ตาม มันช่วยโลกไม่ได้ถ้าไม่มีศีลธรรม; แล้วมันจะไม่ช่วยด้วย. ทีนี้ทางออกที่ ๒ ของคนยากจนนี้ มันก็ช่วยไม่ได้ถ้ามันไม่มีศีลธรรม.

อ้าว, ต่อรองกันคนละครั้งมาพบกันกลางทาง มันก็มากัดกัน มันไม่มีศีลธรรม; มันต้องมีศีลธรรมมันจึงจะไม่กัดกัน แล้วมันก็รอดตัวออกไปได้.

ฉะนั้นจะเป็นทางออกชนิดไหนก็ตามใจ ถ้าปราศจากศีลธรรมแล้วจะ
ไม่เป็นทางออกไปได้เลย. ขอให้เราสนใจกันตอนนี้ว่า พุทธบริษัทนี้ร้ายอยู่ด้วย
ศีลธรรม, ถ้าเป็นพุทธบริษัทแท้จริงนะ ไม่ใช่เป็นพุทธบริษัทแต่ปาก แต่ทะเบียน
แต่ชื่อ หรือเรียกว่าแต่เปลือกก็แล้วกัน มันเป็นแต่เปลือก ข้างในมันไม่เป็น; แต่
ถ้ามันเป็นพุทธบริษัทแท้จริงมันจะร้ายด้วยศีลธรรม มันจะแก้ปัญหาก็ได้.

นี่มองดูตัวเองให้ดี : ถ้าในหมู่พุทธบริษัทแท้ ๆ ก็ยังมีปัญหาอย่างนี้อยู่
แล้ว ก็ขอให้เชื่อเถอะว่ามันไม่มีความเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง. แม้จะประกาศตัว
ว่านับถือพระพุทธศาสนาอยู่อย่างนี้ มันก็ไม่มีศีลธรรม ก็ไม่เป็นพุทธบริษัทแท้จริง
ไม่แก้ปัญหของตนได้, ยังเป็นพุทธบริษัทที่ยากจนข้นแค้นอยู่เรื่อยไปก็ได้; หรือ
ว่าถ้าเสียใจไปเป็นคนมั่งมีเข้า ก็เป็นนายทุนสูบเลือด, ไม่เป็นเศรษฐีใจบุญ ก็ไป
เป็นนายทุนสูบเลือด; อย่างนี้ก็เป็นพุทธบริษัทไม่ได้. ถ้าไม่มีศีลธรรมแล้ว พุทธ-
บริษัทเป็นไม่ได้ : เป็นพุทธบริษัทไม่ได้, เป็นเศรษฐีก็เป็นไม่ได้, เป็นคนยากจนก็
เป็นไม่ได้. ถ้ามีศีลธรรมแล้ว ก็เป็นไปได้ทั้งเป็นคนมั่งมีหรือว่าเป็นคนยากจน.

ให้เราถือหลักให้ถูกต้องหรือมันคงไว้อย่างที่ได้ยืนยันอยู่เสมอว่า กรรม
มันจำแนกให้มั่งมีและยากจน; เราจะแก้ปัญหาระเบิดเรื่องกรรมนี้ได้อย่างไร ก็ต้องได้
ด้วยศีลธรรม, เราจะเรียกว่าทางออกที่ ๓ ก็ได้ หรือจะไม่เรียกอย่างนั้นก็คือ
ย้อนกลับไปทางเก่าอย่างนี้ก็ได้อีก. ส่วนทางออกที่ ๑ หรือทางออกที่ ๒ ที่เขาพูด

กันอยู่ในเวลานี้ในโลกนี้, นั้นมันใช้ไม่ได้; เพราะว่ามันคือตัวสร้างปัญหาขึ้นมาเอง. วิธีการที่เรียกว่าทางออกที่ ๑ ทางออกที่ ๒ นั้นแหละ เป็นคนที่ได้สร้างปัญหาขึ้นมา สร้างความเลวร้ายขึ้นมาในโลก แล้วจะให้สิ่งนี้ไปแก้ปัญหานั้นได้อย่างไร. เช่นเดียวกับเราไม่อาจจะเอาน้ำโคลนมาล้างเท้าที่มันเปื้อนโคลน; เราต้องเอาน้ำที่มันใสสะอาด หรืออย่างอื่นมาล้างเท้าที่มันเปื้อนโคลน.

เอาละสรุปว่า กฎของธรรมชาติบังคับให้ต้องมีคนมั่งมีและคนยากจน. ที่นี้มนุษย์ทำผิดคือมีความเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ระหว่างกันและกัน : คนมั่งมีเกิดเป็นพวกนายทุนพวกศักดินาพวกอะไรก็แล้วแต่ที่เห็นแก่ตัว; ที่นี้พวกยากจนมันก็เกิดยากจนลึกลงไปอีกเพราะว่ามันเกิดมีคนเอาเปรียบ มันก็มูทะลุขึ้นมาจะฆ่ากันให้หมดโลก. ก็เป็นอันว่าเราไม่มีทางที่จะทำอย่างอื่น, จะต้องแก้ความเลวร้ายที่ทำให้เกิดคน ๒ พวกนี้ขึ้นมา; จะไปฆ่าคนมั่งมีมันก็ตายเปล่า เป็นเรื่องบ้า, จะไปฆ่าคนยากจนมันก็ตายเปล่า มันก็เป็นเรื่องบ้า. เพราะฉะนั้น ไม่ต้องฆ่าใครดีกว่า; ทำให้ศีลธรรมกลับเข้ามาแล้วก็พูดกันรู้เรื่อง.

นี่จึงสรุปความว่า ศีลธรรมนั้นเป็นทางออกที่ ๓; ถ้าจะเรียกอย่างสมัยปัจจุบันนี้ เขาเรียกว่าทางออกที่ ๓ ตามแบบของพุทธบริษัท. ที่นี้ถ้าไม่เรียกอย่างพวกนักการเมืองเขาเรียกกันเวลานี้ เราก็เรียกว่าทางเก่า หนทางเก่าของเรา ของมนุษย์; กลับไปสู่หนทางเก่ากันเสียให้ถูกต้อง. มันมีทางเดียวเราเดินมาผิด แยกมาผิด หรือว่ามันวกไปทางไหนก็ตามเรียกว่ามันเดินผิด แล้วก็ย้อนกลับไปทางเก่าให้ถูกต้อง มันก็จะหมดปัญหา. ถ้าอย่างนี้เรียกว่าทางเก่า ไม่เรียกว่าทางออกที่ ๓ หรอก; ทางเก่าต้องเป็นทางออกไปเสียจากความทุกข์ยากลำบาก.

เหมือนกับที่เราเดินไปในป่าดงอันลึกลับมหาศาล แล้วไปหลงอยู่ในนั้นออกมาไม่ได้ ก็หลงอยู่ในนั้นแล้วจะทำอย่างไร; มันก็ต้องไปหาทางเก่าที่ถูกต้องแล้วออกมาเสียให้ได้. โลกปัจจุบันนี้ก็เป็นอย่างนี้ : มันหลงเข้าไปในวัตถุนิยม มัวเมาในเรื่องของเนื้อของหนัง ของเริ็ดอร่อย เป็นกิเลสท่วมหัวท่วมหูไปหมด ออกไม่ได้; แล้วก็ไปเกิดแตกแยกกันเป็นสองพวก คือพวกจนกับพวกมั่งมี, แล้วก็รบราฆ่าฟันกัน. นั่นแหละคือดงที่เข้าไปหลงไปติดอยู่出不ได้; ฉะนั้นควรจะกลับออกทางเก่า หรือถ้าจะเรียกว่าเป็นทางออกที่ ๓ วิธีการที่ ๓ ก็ต้องเป็นเรื่องของการออกมาได้ ก็คือศีลธรรม.

อาตมาจึงคิดว่าเราถือศีลธรรม หรือการกลับมาแห่งศีลธรรม เป็นเรื่องของทางออก คือเป็นทางเก่า หรือจะเรียกทางออกที่ ๓ ก็แล้วแต่; แต่อย่าลืมว่าเดี๋ยวนี้เขามีกัน เรื่องเป็นทางออกที่ ๑ ทางออกที่ ๒ ทางออกที่ ๓ นะ, เขาเห็นอย่างนั้น เขาพูดกันอย่างนั้น. เฮ้, ก็พูดกับเขาด้วยก็ได้ ว่า ทางออกที่ ๓ ของพุทธบริษัทที่จะเสนอเข้าไปในโลกนี้ ก็คือการกลับมาแห่งศีลธรรมของศาสนาทุก ๆ ศาสนา ไม่เฉพาะแต่พุทธศาสนา. ขอให้ศีลธรรมของทุกศาสนากลับเข้ามาทำหน้าที่ของตนได้; โลกนี้ก็จะปลอดภัย.

ทีนี้ก็จะพูดถึงเรื่องศีลธรรมหรือทางออกที่ ๓ นี้ให้ละเอียดออกไป. ในปัจจุบันนี้ มีความเข้าใจผิดต่อสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมอยู่มากมายหลายชนิด และหลายระดับ. อาตมาเชื่อว่าท่านทั้งหลายคงจะมองเห็นได้เองอยู่มากแล้ว : เดี่ยวนี้คนกำลังไม่ชอบศีลธรรม ถึงกับเกลียดก็มี, คนบางพวกไม่ถึงกับเกลียดแต่ถือว่าไม่มีประโยชน์ทันสมัยแล้ว ไม่รู้ไม่จู้ ไม่สนใจกับศีลธรรมแล้ว อย่างนี้ก็มี; ทีนี้มีคน

อีกพวกหนึ่งซึ่งเลวร้ายที่สุดเพราะเขาว่าไม่รู้ไม่ชี้ศีลธรรมนี้ เราจะเอาแต่ประโยชน์ของเรา ฉะนั้น เขาก็เหยียบย่ำทำลายศีลธรรม ประกอบอาชญากรรมอยู่ในโลกปัจจุบัน.

ต้องอบรมปลูกฝังศีลธรรมมาตั้งแต่เยาวชน

นี่ถ้าเราอ่านหนังสือพิมพ์สมัยปัจจุบันนี้ เราจะพบว่า ทุกฉบับมันจะมีเรื่องเลวร้ายขนาดเลวร้ายที่เป็นอาชญากรรมนี้ สองเรื่องสามเรื่อง สี่เรื่องห้าเรื่อง เสมอ; หมายความว่ามันมากขึ้น ความปลอดภัยไม่มีแล้ว, แม้ที่ใจกลางเมืองหลวง กลางวันแสด ๆ ก็ยังไม่รับประกันได้ว่าจะปลอดภัย; นี่ความไม่มีศีลธรรมโดยบุคคลพวกนี้มันรุนแรงมากถึงอย่างนี้ เรียกว่าเหยียบย่ำศีลธรรมกันเลย ตัวใครตัวมันเอาแต่ประโยชน์. ที่นี้มันก็มีอะไรเกิดขึ้นก็ลองคิดดู : มันมีแต่ความไม่ปลอดภัย มีแต่ความสะดุ้งหวาดเสียว ไม่รับประกันอะไรได้นี้; ถ้ามันเป็นมากขึ้นทุกที ๆ ก็คือวินาศ โลกนี้จะต้องวินาศ.

ที่นี้ จะดูเฉพาะความเข้าใจผิดต่อศีลธรรม ของบุคคลบางพวกที่ควร จะจัดการให้มนุษย์มีศีลธรรม. เช่นว่ารัฐบาลก็ดี หรือกระทรวงศึกษาธิการของ รัฐบาลนั้น ๆ ก็ดี ของประเทศไทยก็ดี ประเทศไหนก็ดีในโลกนี้ เขาไม่มองที่ ศีลธรรม; เห็นว่าศีลธรรมไม่จำเป็น, แยกศาสนา แยกวัดวาอารามออกไปเสียจาก การศึกษาของเด็ก ๆ.

ก่อนนี้ความรู้ทางศาสนาหรือศีลธรรมนี้ มันรวมอยู่ในการศึกษาของเด็ก ๆ; แล้วเขาเพิ่งมาแยกออกไปเสียเมื่อไม่กี่สิบปีมานี้ : ให้เห็นเป็นเรื่องส่วนตัวบุคคล ในโรงเรียนนั้นให้เรียนแต่หนังสือ ให้เรียนวิชาชีพ ให้ฉลาดในการทำมาหากิน ให้ได้กิน ได้กาม ได้เกียรติ ก็พอแล้ว เรื่องศีลธรรมเรื่องศาสนาแยกออกไปไว้ต่างหาก ใครสนใจก็ไปหาเอาเอง ไม่มารวมอยู่ในการศึกษาเล่าเรียนของเด็ก ๆ. เพราะฉะนั้น ศีลธรรมของคนเรานั้นจึงยุบยับไปหมด.

อยากจะเล่าเรื่องที่สังเกตเห็น ว่า ทำไมสมัยปู่ย่า ตายาย ของเราจึงมีศีลธรรมดีกว่าคนสมัยนี้มาก; คือ กลัวบาปอยู่ในสายเลือด รักบุญอยู่ในสายเลือด. อาตมาก็เพิ่งมาสังเกตเห็นอย่างหนึ่ง ในหลาย ๆ อย่าง ว่าทำไมศีลธรรมสมัยปู่ย่า ตายาย เขามีมากแน่นแฟ้นลงไปสายเลือด; เพราะว่าเขาสนใจเรื่องนี้มากกว่าเรื่องอื่น : เขาอยากจะมี หรืออยากจะได้เรียน อยากปฏิบัติศีลธรรมนี้มากกว่ารู้หนังสือ เพราะเขาเห็นว่ามันเป็นเรื่องบุญกุศล, เรื่องเรียนหนังสือนั้นมันไม่รวมอยู่ในเรื่องบุญกุศล.

แล้วทีนี้ที่เรียกว่ามันบังเอิญก็ได้ นะ หรือมันจะโดยเจตนาของผู้มีปัญญาอะไรก็ตาม : สมัยโบราณที่เขายังไม่ค่อยรู้หนังสือ ไม่มีการเรียนหนังสืออะไรกันนักนะ เขาเรียนเรื่องศีลธรรมกันมาก. พอเด็ก ๆ เรียน ก ข ก กา แล้วจะอ่านหนังสือ, ไม่มีหนังสืออื่นอ่าน นอกจากหนังสือศีลธรรม; มันไม่มีการ์ตูน ไม่มีหนังสือพิมพ์การ์ตูน ไม่มีอะไรให้เด็กอ่านเหมือนอย่างเดี๋ยวนี้. พอเด็กเรียน ก ข นโม เสร็จแล้วมันก็อ่านหนังสือที่เรียกกันว่า... เรียกกันว่าอะไรก็ไม่ทราบ เป็นหนังสือสมุดข่อย; พอเปิดอ่านเข้า อ่านไปอ่านมา – สอนอ่าน, สอนอ่านกันไป

สอนอ่านกันมา, พอจบเรื่องในสมุดข่อยนั้น มันมีเรื่องศีลธรรมฝังลงไปเป็นจิตใจของเด็ก : กลัวนรกอที่ยิ่ง, แล้วก็หวังต่อสวรรค์อที่ยิ่ง.

ยกตัวอย่างเช่นหนังสือที่เรียกกันว่า หนังสือสุบิน, ในหลาย ๆ เรื่อง มีเช่นเรื่องหนังสือสุบิน เป็นหนังสือที่แต่งให้เด็กอ่าน, พอเรียน ก ข นโม มาแล้วก็อ่าน – สอนอ่าน, ก็อ่านหนังสือสุบิน. มันก็มีแต่เรื่องที่จงให้มีศีลธรรม ว่าณสุบินนี้มันเกิดขึ้นมาในสกุลแล้ว คือสกุลพราน พ่อเป็นพราน, พรานนะไม่ใช่พราหมณ์, เกิดในสกุลพราน มาสัตว์ตัดชีวิต ไม่มีเรื่องศีลธรรม; แต่พ่อก็ตายแล้ว เหลือแต่แม่อยู่ ก็ณสุบินเขาจะบวช แม่ไม่ให้บวช ต้องทะเลาะกัน; จนในที่สุดตัดแม่ตัดลูกกัน ณสุบินมันก็ไปบวช, คูสิ ด้วยความรู้สึกในจิตใจของเขา. แม่ก็ยากจนลง ถึงขนาดต้องหักฟืนขาย ไปหักฟืนมาขายคนในหมู่บ้าน; ทีนี้เขาเหนื่อยไปนอนพักอยู่ในป่า.

พวกยมบาลที่เขาส่งขึ้นมาจากนรก มาพบเข้า เขาเห็นมานอนอยู่อย่างไม่น่าไว้ใจอย่างนี้ เป็นผู้หญิงคนเดียวมานอนอยู่ที่นี่ เขาจับตัวเอาไปในนรก ไปให้นายของเขาตรวจสอบ ถามว่า “ได้ทำบุญกุศลอะไรบ้าง ?” ผู้หญิงคนนั้นก็บอกว่า “เปล่า, ไม่เคยรู้จักคำว่าบุญกุศลอะไร เขาเกิดในสกุลนายพราน” เขาก็พิพากษาว่า “เฮ้อ! เอาไปโยนหม้อทองแดง ที่มีไฟลุกโพลง”. พอเขาพาไปใกล้หม้อทองแดงที่ไฟลุกโพลง ผู้หญิงคนนี้ก็ร้องขึ้นมาว่า “โห้ ! ไฟนี้สีเหมือนกับจีวรของลูกสุบิน”. พอพวกยมบาลได้ยินเท่านั้น เขาก็สงสัยขึ้นมาทันที : “เอ๊ะ ! ทำไมตะก็บอกว่าไม่ได้ทำบุญอะไรเลย, นี่ลูกสุบินอะไรที่ไหนที่บวชณ”. ก็เล่าให้ฟังว่าลูกได้บวชณ. พวกยมบาลเขาเปลี่ยนคำสั่งใหม่ เอามาส่งคืน; แต่ว่าก่อน

ที่จะเอามาคืนในเมืองมนุษย์นี้พาไปเที่ยวตระเวนคุณนรกอย่างนั้น ๆ ๆ ก็ขุมก็ขนาด ก็อย่าง ๆ จนทั้งหมด, แล้วก็เอาขึ้นมาส่ง ตรงที่แกนอนหลับอยู่.

ที่นี้พอตื่นขึ้นก็ตัวสั่นงันกเพราะมันขึ้นมาจากรกนี้; วิ่งไปวัดเลย ไม่ไปบ้านแล้วที่นี้, วิ่งไปหาลูกทั้งที่ไม่ดีกันอยู่ ไปหาเศรษฐินไปสารภาพไปอะไรต่าง ๆ; จนแตกตื่นกันถึงเรื่องเมืองนรกเป็นอย่างไร พวกชาวบ้านมาฟังผู้หญิงคน นี้เล่า ก็กลัวนรกกันเป็นการใหญ่; แล้วก็รู้ไปถึงพระราช, พระราชาก็สั่ง รับสั่ง ให้ไปเล่าเรื่องเมืองนรกให้ฟัง. ที่นี้พระราชและบริวารของพระราก็รู้เรื่องเมืองนรก; ก็กลัวนรกกันเป็นการใหญ่ ทั้งบ้านทั้งเมือง ทั้งประเทศเลย. พระราชพอใจจนถึงกับปวารณาว่า ถ้าเศรษฐินครบวชเมื่อไรจะบวชพระ, พระราชจะเป็นเจ้าภาพให้; อย่างนี้เป็นต้น.

ที่นี้แม่นั้นเขาก็บวชชี. ที่นี้เมื่อเศรษฐินอายุครบวช แม่ชีนี้ก็ไปทูล พระราชตามที่ได้ตกลงกันไว้; พระราชก็จัดการอุปสมบทให้ อย่างเป็นทางการ หลวง แล้วก็ฉลองกันเป็นการใหญ่. ข้างบิดาที่ตายไป ไปเป็นเปรตอยู่ : ในวันที่บวชพระสุบินนี้เขาได้รับส่วนกุศล เขาก็พ้นจากความเป็นสัตว์นรก พ้นจากความเป็นเปรต เป็นอะไร, มาแสดงตัวให้ปรากฏ; จนมีคำพูดขึ้นมาในหนังสือที่ว่า “บวชเนรโปรดแม่, บวชพระโปรดพ่อ” เป็นคำที่ฝังแน่นลงไปในจิตใจของผู้อ่าน ผู้ฟัง. พระสุบินนี้ก็ได้ปฏิบัติตนจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์; บิดามารดาก็ได้พ้นทุกข์ไปเกิดในสวรรค์นี้.

เรื่องย่อ ๆ มีอย่างนี้; โดยรายละเอียดเขาพรรณนาดีมาก, ดีมากจนจับใจ จนต้องเปลี่ยนจิตใจ. นี่ยกตัวอย่างให้ฟังว่าหนังสือที่เขาให้เด็กอ่าน มันเป็น

อย่างนั้นะ; มันไม่ได้มานั่งดูการ์ตูนอย่างสมัยนี้ มันไม่อ่านเรื่องอวกาศ ไปนอกโลกรบราฆ่าฟันกัน อย่างแบบบ้า ๆ บอ ๆ ไร้สาระเหมือนเด็กสมัยนี้ ซึ่งมันจะเห่อเหิมทะเยอทะยานไปเกี่ยวกับพระเอกนางเอก.

นี่เด็กพอได้รับความรู้ครั้งแรก มันก็เป็นเรื่องศีลธรรม ฟังลงไปจิตใจเสียแล้ว; มันมีโอกาสก่อน มันฟังลงไปก่อน, แม้ทีหลังจะได้ฟังเรื่องอย่างอื่น มันก็ปลงใจไม่หมด เพราะสิ่งนี้มันจึงฟังลงไปในสันดานเสียก่อนหนาแน่นแน่น : กลัวนรก ขอบสวรรค์ กลัวบาป รักบุญ มีเหตุผลที่จะรักบุญ; แล้วยังมีเหตุผลตั้งแต่ต้นเรื่องว่า แม้จะเกิดในตระกูลที่เลวมันก็ยังดีได้นะ. อย่าไปคิดว่าเกิดในตระกูลที่เลวแล้วมันก็จะหมดโอกาส; มันเกิดในสกุลที่เลวที่สุดแล้วมันก็ยังดีมีโอกาสโปรดพ่อ โปรดแม่ โปรดตัวเองได้อย่างนี้.

ถ้าเด็ก ๆ โตขึ้นมาด้วยการศึกษาหนังสืออย่างนี้ ๔-๕ เล่มกว่าจะจบนี้, เขาก็เป็นคนที่ดีกลัวบาปอย่างแน่นแน่น รักบุญอย่างแน่นแน่น; ก็มีศีลธรรมเท่านั้นเอง. ส่วนเด็ก ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยนี้ไม่มีโอกาสที่จะทำอย่างนี้ได้ เพราะมันก็สอนเรื่องให้ทะเยอทะยาน ให้เห็นแก่รวย แก่สวย เห็นแก่ตัว เสียตั้งแต่ทีแรกแล้ว; เป็นบาปเป็นกิเลสเสียตั้งแต่ทีแรก หนังสือเล่มแรกที่อ่านแล้ว, มันไม่กลัวบาป มันไม่รักบุญเหมือนกับสมัยโบราณ.

นี่เป็นคำตอบที่ว่า ทำไม ปู่ย่า ตายาย จึงมีศีลธรรมได้ดี ได้ง่าย แน่นแน่น, แล้วติดยาในสายเลือด กระทั่งชั่วลูกชั่วหลานก็ยังดีอยู่หลาย ๆ ชั่ว; แล้วก็ค่อย ๆ จางไป ๆ จนกระทั่งไม่มีเหลือแห่งยุคนี้ จะไม่มีศีลธรรมอย่างนี้เหลือ. พอ

เอาหนังสือศีลธรรมมาให้เด็กคุณนี่อ่านมันโห้เลย ลองดูก็ได้เอาสิ; เอาหนังสืออย่างเล่มที่ว่ามาให้เด็กสมัยนี้อ่าน มันก็โห้เลย; อย่าว่าแต่เด็ก ๆ เลย แม้ครูมันก็โห้เลย ครูอาจารย์มันก็โห้เลย; ผู้เป็นบัณฑิตนักปราชญ์ทั้งหลายในโลกนี้มันก็โห้เลย; ก็เลยไม่มีใครเปิดหนังสืออย่างนี้อ่านดู.

และหนังสืออย่างนี้ อย่างที่ว่านี้ มันก็แปลกอยู่หน่อยหนึ่งว่า มันเกิดในภาคใต้ มันแต่งกันขึ้นในภาคใต้ ในระยะราวร้อยปีมานี้; ก่อนนั้นก็ไม่มีใครได้ แต่เราเห็นอยู่มันเป็นภาษาภาคใต้ เขียนที่ภาคใต้; ก็ควรจะถือเป็นหลักได้ว่าคนภาคใต้มันมีศีลธรรมมาในสายเลือดโดยลักษณะนี้เป็นที่น่าพอใจ; แล้วในที่สุดเดี๋ยวนี้มันก็หายไป ๆ จนไม่มีร่องรอย; มันจะไปเป็นคอมมิวนิสต์บ้าง มันจะไปเป็นนายทุนบ้าง แล้วแต่มันจะชอบ, มันก็อ่านหนังสือสุบินไม่ได้ รวมทั้งหนังสืออื่น ๆ อีกที่มันคล้ายกัน.

นี่คือความที่ว่าศีลธรรมมันมีรกรากอย่างไรในตัวคน; แล้วปู่ย่า ตายายของเราเคยได้มีรกรากนี้อย่างไร, แล้วเป็นสุขสนุกสบายนอนตาหลับไม่มีอันตรายกันมายุคหนึ่งนั้นอย่างไร; เดี่ยวนี้ก็เปลี่ยนหมด. ปู่ย่า ตายายของเรามีศีลธรรมประพฤติตามศีลธรรม; อย่างที่คนสมัยนี้ คนสมัยใหม่จะหาว่าโง่ ว่างมgay. เอ้า, ขอมเหมือนกัน โง่มgay อ่านหนังสืออย่างนี้และเชื่ออย่างนี้; แต่ขอให้เราอมรับรู้สึกหน่อยว่า ฉันทโง่อย่างคินะ ไม่เหมือนพวกแกที่โง่อย่างเลวนะ; ฉันทโง่อย่างดี แกมันโง่อย่างเลว. โง่อย่างดี คือโง่ไม่กล้าทำบาป, โง่อย่างเลว คือพวกแกมันโง่กล้าทำบาป กล้าหาญในการที่จะทำบาป; ความโง่ของแกกับความโง่ของฉันทมันต่างกันถึงอย่างนี้นะ.

ขอให้ช่วยจำไว้ด้วยว่า โง่นี้มี ๒ โง่ : โง่อย่างดีนั่นนะ ทำให้ไม่กล้าทำบาป, โง่อย่างเลวทำให้กล้าทำบาป; นี่ใครมันโง่กว่าใคร. เพราะฉะนั้น ใครมันกล้าทำบาปก็ขอให้ถือน้ำมันโง่อย่าเลวแหละ; แม้จะไปเล่าเรียนที่ไหนมา มีวิทยฐานะ มีปริญญาขาวเป็นหางมันก็โง่อย่างเลวแหละ, ถ้ามันโง่สำหรับกล้าทำบาป. ถ้ามันไม่กล้าทำบาป, มันไม่มีปริญญาดีหรืออะไรมันก็ยังโง่อย่างดี; เราต้องการคนโง่อย่างดี, เราต้องการสัตบุรุษกลับมา เป็นคนโง่ที่ไม่กล้าทำบาป.

คนสมัยก่อนไม่แตะต้องส่วนเกิน ที่เหลือนำไปช่วยผู้อื่น

ปู่ย่า ตายายของเราไม่ทำผิดในเรื่องเอาส่วนเกิน. ส่วนเกินมันคือของสำหรับทำบุญ; เข้าใจไหม ? สิ่งที่เราเรียกว่าส่วนเกินของคนคนหนึ่งนะ มันคือของสำหรับคนนั้นจะทำบุญ, ไม่ใช่กินเข้าไป ไม่ใช่อะไรเข้าไปเพื่อความเห็นแก่ตัว. ลองไปกินไปใช้ของส่วนนั้นแหละ มันก็จะเป็นคนที่กิน หรือใช้ หรือแตะต้องส่วนเกิน. ปู่ย่า ตายายเขาจะกินเท่าที่มันจำเป็น; มันก็เหลือ เหลือกิน มันก็เป็นของส่วนเกิน, ของนั้นเอาไปทำบุญ. ศาสนานี้มันตั้งอยู่ได้เพราะพวกตายายเขาไม่แตะต้องส่วนเกิน; เขาเอาส่วนเกินไปทำบุญ. ทีนี้ถ้าเป็นลูกหลานสมัยนี้ มันก็กินหมดแหละ, มันไม่เหลือเป็นส่วนเกินสำหรับเอาไปทำบุญหรอก; มันไปกินเหล้าหมด มันไปสูบบุหรี่หมด มันไปเที่ยวบ่ាកามารมณ์สถานอาบอบนวดหมด; จนมันซื้อนั่นซื้อนี่ที่ไม่ควรซื้อไปใส่บ้านจนรกไปหมด; จนไปเป็นหนี้เป็นสิน เขาตกนรกทั้งเป็น ด้วยการเป็นหนี้เป็นสินเขา.

นี่ลูกหลานที่มันกินส่วนเกินมันเป็นอย่างนี้. มันเป็นคนธรรมดาสามัญ หาเช้ากินค่ำ มันยังไปซื้อโทรทัศน์มาดู ไปผ่อนส่งเขามา เป็นหนี้เป็นสินจนยุ่งยาก ลำบาก, จนวินาศฉิบหายไปเพราะของผ่อนส่ง สวย ๆ งาม ๆ ที่เอามาใส่เต็มบ้าน เต็มเรือน, แล้วก็ต้องถูกยึดไป แล้วก็ตกนรกทั้งเป็นนี่; ลูกหลานเดี๋ยวนี้มันเป็น อย่างนี้. เพราะฉะนั้น ใครกำลังจะต้องส่วนเกิน นึกเสียใหม่, ใครควรบุญคุณให้ดีกว่านั้นคือบาป ผิดศีลธรรม คือคดโกง เอาส่วนที่ควรทำบุญนั้นมาใช้มากินเสียหมด จนไม่มีส่วนที่จะทำบุญ ไม่เหมือนปู่ย่า ตายายของเราเขาไม่กินส่วนเกิน มันก็ เหลือมากสำหรับเอาไปทำบุญ.

นี่หลายคนที่นั่งอยู่ที่นี่ ไปถามตัวเองดู : เหล้ามันเกินไหม? ถ้าเกิน หยุคเถอะ; บุหรี่มันเกินไหม? ถ้าเกินมันก็หยุคเถอะ; ของเอรีดอ์ร่อยต่าง ๆ ที่ ชอบกันนัก ถ้ามันเกินก็หยุคเถอะ. ของที่เขาทำให้ร่อยโดยประดิษฐ์ประคอยมัน ทำให้กินเกินทั้งนั้น. อาตมาจะบอกว่า น้ำจิ้มถ้วยเล็ก ๆ ๆ ๆ ที่หลาย ๆ ถ้วยมา วางกลางโต๊ะรอบ ๆ โต๊ะนะ; ระวังให้ดี มันจะหลอกให้กินส่วนที่เกิน. ถ้าไม่จิ้ม ไข่แปลก ๆ นั้นมันกินไม่ลงแล้ว มันกินเข้าไปไม่ได้แล้ว; แต่ถ้าไปจิ้ม ไข่แปลก ๆ นั้น มันกินเข้าไปได้อีก, นี่มันก็ตะกละกินเข้าไปได้อีก ตะกละกินเข้าไปได้อีก จนมันเกินนี่. ระวังด้วยน้ำจิ้มเล็ก ๆ มันทำให้กินเกิน; ผงชูรสก็เหมือนกัน มันทำให้กินเกิน.

แม้ที่สุดแต่ของแซ่เย็น ถ้าไม่แซ่เย็นมันกินเท่านี้แหละ, พอแซ่เย็นมัน กินมากกว่านั้น; นั่นแหละมันไปหลงไปโง่ ทำให้กินส่วนเกิน. ฉะนั้นคนที่ชอบ น้ำแข็งก็ระวังให้ดี; อาตมานี้ก็ระวังอยู่เสมอแหละ, แต่มันก็ผลอไม่ได้เหมือนกัน

เพราะเรื่องของส่วนเกินมันยั่วชวน. ถ้าน้ำอัดลมมันเกินก็เลิกเสีย, ถ้าน้ำแข็งมันเกินก็เลิกเสีย, อะไร ๆ ที่ทำให้กินมากกว่าธรรมดาที่เลิกเสีย, วิธีการอย่าง เหมือนกับคนบ้าก็เลิกเสีย, ต้องจัดห้องกินอย่างนั้น ต้องมีคนมาป้อน ต้องร้องเพลงให้ฟังไปพลาง กินไปพลางนี่เลิกเสียเถอะ; มันเกินทั้งนั้นแหละ.

เรื่องนี้ที่ทำให้ครูเงินเดือนไม่พอใช้ ตำรวจเงินเดือนไม่พอใช้ ข้าราชการเงินเดือนไม่พอใช้ ลูกจ้างชั้นไหนก็เงินเดือนไม่พอใช้; เพราะปีศาจตัวนี้ตัวเดียวคือมันกินส่วนเกิน. พอหยุดกินส่วนเกินเงินเดือนเหลือใช้ เพียงแต่ไม่สูบบุหรี่กับกินเหล้านี้ เงินเดือนเหลือใช้แล้ว. วันเสาร์วันอาทิตย์ก็ไม่ต้องออกไปเที่ยวหาส่วนเกิน เงินมันก็เหลือ มันก็อยู่บ้านพักผ่อนลูกสอนเด็กได้. เขาไม่มีเวลาที่จะสอนลูกสอนหลาน เขาไปหาส่วนเกิน, จีรยนต์ไปลิบ ไปหาส่วนเกินเอิร์ดอ่อยของเขา. นี่มันไม่เหมือนกับปู่ย่า ตายาย, ปู่ย่า ตายาย ไม่แต่ต้องส่วนเกิน เสมือนหนึ่งเป็นบาป ไม่แต่ต้องส่วนเกิน ส่วนเกินนี้ทำให้เกิดบาป ทำให้เกิดกิเลส. ที่นี้ส่วนเกินมันก็เหลือมาก สำหรับจะเอาไปทำบุญคือช่วยผู้อื่น; เขาช่วยผู้อื่นโดยวิธีใดก็ตามเรียกว่าทำบุญ, จนเกิดเป็นนิสัย เห็นแก่การทำบุญมากกว่าการที่จะกินเอง.

เมื่ออาตมายังเด็กอยู่ ได้เห็นเขาทะเลาะกัน : สามีเขาเป็นจีน ภรรยาเขาเป็นไทย ของดี ๆ ผลไม้ดี ๆ เขาเอาไปใส่บาตรหมด แล้วสามีของเขาโกรธเขาค่าว่า “เขาเป็นพ่อของแก ทำไมจึงเอาของที่ดี ๆ ไปให้พระกินหมด”. นี่มันมากถึงอย่างนี้นะ จะว่ากินไปก็ได้ : เขาอยากจะทำบุญมากกว่าจะกินเอง หรือสามีจะกิน; นี่เป็นสิ่งที่ได้เคยมีมาแล้วจริง ๆ อาตมาได้เห็นมาด้วยตา ได้ยินมาด้วยหู ว่า

ครั้งหนึ่งเขามีศรัทธามากเกินพอดีอย่างนี้ก็ได้ เพราะหมกมุ่นกันแต่เรื่องทำบุญ ทำกุศล. ฉะนั้น ถึงเรื่องบุญเรื่องกุศลก็ต้องระวัง อย่าให้มันเกิน. สมัยนี้มันก็ยัง มีทำบุญแบบเกินอยู่เหมือนกัน แล้วก็ให้โทษเหมือนกัน.

นี่เรียกว่าอย่าไปตะต๋องส่วนเกิน ด้วยความมีกิเลสเห็นแก่ตัว. แต่เรื่อง ทำบุญนี้ ถึงอย่างไรมันก็ต้องเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจมาก ๆ, ทำให้ทำสิ่งที่ทำยากได้จน กลายเป็นสิ่งที่ทำง่ายไปเลย. มีหนังสือพิมพ์หรือข่าวอะไรออกมาได้ยินได้ฟังเมื่อ ไม่กี่วันนี้, ไม่รู้จะเป็นเรื่องเมคอัพ หรือเรื่องจริง; แต่เชื่อเป็นเรื่องจริง คือเขาบอก ว่า รถปอเต็กตึ๊งมาถึงที่ไฟไหม้ก่อนรถดับเพลิง. ที่แห่งหนึ่งมันเกิดไฟไหม้ใหญ่ ขึ้นมา ไอ้รถปอเต็กตึ๊งที่จะคอยช่วยคนถูกไฟไหม้มาถึงก่อนรถดับเพลิง. รถปอ เต็กตึ๊งมาเตรียมต้มข้าวต้มพร้อมแล้ว เพื่อจะว่าคนเหล่านี้มันไฟไหม้หมดแล้ว บ้าน มันถูกไฟไหม้หมดแล้วมันต้องการความช่วยเหลือ; รถปอเต็กตึ๊งมาถึงก่อน รถดับเพลิง, คงจะบางรายบางกรณี. แต่เอาเถอะก็อยากจะชี้ให้เห็นว่า ความ ปราบปรามบุญ ความต้องการด้วยบุญนั้นมันบริสุทธิ์มาก แล้วมันรุนแรงมาก มัน รวดเร็วมาก; รถปอเต็กตึ๊งจึงมาต้มข้าวต้มพร้อมเสร็จแล้วก่อนรถดับเพลิง. คิดดู เอะมันเป็นเรื่องที่มีอำนาจมากเหมือนกัน.

ถ้าเราอย่าไปทำให้มันเกิน อย่าให้มันเป็นบุญที่เกิน ให้มันพอดี ๆ; โลกนี้ก็มีสันติภาพ. นี่ก็เป็นผลของศีลธรรม รถการกุศลหรือว่าองค์กรการกุศลที่ พร้อมที่จะช่วยนั้นนะ มันช่วยด้วยความหวังบุญ และด้วยอำนาจของศีลธรรม. ส่วนรถดับเพลิงนั้นมันจะเป็นเรื่องราชการ ไม่ใช่ทำด้วยหวังบุญ หรือมันเป็น หน้าหน้าที่เขาบังคับ มันอีกเอื้อน มันไม่ค่อยอยากจะทำ มันก็มาช้า; เพราะไม่ได้ทำ

ไปด้วยอำนาจของศีลธรรม. นี่ขอให้เอาอันนี้เป็นคู่เปรียบ ว่าอำนาจของบุญกุศล หรือศีลธรรมนั้นมันเป็นอย่างไ; และอำนาจของการจ้างวานด้วยวัตถุสิ่งของ ด้วยของผู้เห็นแก่ตัวนั้นมันเป็นอย่างไ. นี่เรารู้เรื่องศีลธรรมดี แล้วเราก็จะรู้เรื่องทางออกที่สามได้ดี; ขอให้สนใจให้มาก ๆ เรื่องศีลธรรม.

ทีนี้ อาตมาจะสรุปความว่า ขอให้สร้างนิสัยศีลธรรมให้ลูกเด็ก ๆ เหมือนอย่างว่าเจ้าสุบินนั้นนะ ให้มันกลับมาใหม่. ถ้าผู้ใดทำได้ ลูกหลานของตนพออ่านหนังสือได้ แล้วให้อ่านหนังสืออย่างหนังสือเจ้าสุบินกันดีกว่า ที่จะไปอ่านการ์ตูนชนิดที่ทำให้มันเป็นบ้าเป็นหลังเป็นหลงไหลกันไปแต่ในเรื่องปากเรื่องท้อง. ทีนี้พ่อแม่ต้องทำตัวอย่างที่ดี อย่ากินส่วนเกิน อย่ากินเหล้า อย่าสูบบุหรี่ให้ลูก ๆ มันเห็น; ลูกมันจะได้เอาอย่าง. นี่ส่วนเกินนี้เหลือรวบรวมเอาไว้เป็นทรัพย์สินสมบัติ เพื่อความมั่นคงแห่งวงศ์ตระกูลก็ได้; ส่วนหนึ่งก็เอาไปทำบุญทำกุศล ช่วยผู้อื่นก็ยิ่งดี มันแก้กิเลส.

การบริจาคออกไปนั้นมันทำลายความเห็นแก่ตัว มันทำลายกิเลส, ควรจะมีอยู่เสมอ; แต่ก็ไม่ใช่ให้เอาไปให้หมดจนตัวเองไม่ต้องกินอะไร มันต้องให้ถูกต้อง. เราหามาให้มากด้วยความมีศีลธรรม สนุกสนานในการทำงาน; หาเงินหาประโยชน์นี้หาได้เต็มที่ไม่ต้องกลัวกิน. ฟังให้ดีนะอาตมาบอกว่าในส่วนที่หาไม่ต้องกลัวกิน มีสติปัญญาเท่าไรหาให้มาก ไม่ต้องกลัวกิน; แต่พอหามาได้แล้วอย่ากินเกินนะ, หามาได้แล้วอย่ากินเกิน กินเท่าที่จำเป็นเท่าที่พอดี; พอมันเหลือจากนั้นแล้วเอาไปช่วยผู้อื่น นึกถึงช่วยผู้อื่นก่อน; แล้วขยกไว้เป็นหลักทรัพย์บ้าง.

เมื่อหาไม่ต้องกลัวเกิน, แต่พอได้มาแล้วอย่ากินเกิน อย่าใช้เกิน; ให้มันเหลืออยู่ สำหรับเป็นประโยชน์ ทำหน้าที่อย่างมนุษย์ที่มีจิตใจสูง.

ปัญหาทั้งหลายจะหมดไป เมื่อไม่กินไม่ใช้ส่วนเกิน

ฉะนั้น ใครมีปัญญาสามารถหาเงินหาทรัพย์สมบัติได้มาก ๆ เดือนละแสนล้านก็ได้ ไม่ว่า, ไม่เกิน. แต่ได้มาแล้วอย่ากินเกิน กินเท่าที่ท้องมันมี; อย่าไปกินอาหารมือละพัน มือละสองพันเหมือนที่เขาชอบอวดกันเดี๋ยวนี้, แล้วก็ไปเที่ยวเล่นอย่างนั้นไปเที่ยวเล่นอย่างนี้ บางคนไปเที่ยวเล่นรอบโลก ๓ หนแล้วก็มึนนะ มันไปเที่ยวเล่นนะ รอบโลก ๓ หนแล้วนะ อาตมายังไม่เคยไปเลย แล้วเขาก็บอกว่า ดี ๆ ๆ เงินเท่าไร ๆ ก็ไม่ต้องคำนวณกันแหละ มันเป็นประโยชน์แก่เขาคงเดียวเท่านั้น แล้วเขาก็อวดสิ่งที่เขาซื้อมากิน ซื้อมาใช้ ซื้อมาประดับประดา ตกแต่ง; มันมีอย่างนี้.

ฉะนั้น ขอให้ชำระสะสางทำสังคายนาระบบศีลธรรมในครอบครัวกันเสียใหม่; เสร็จแล้วมันจะมีการเกิดใหม่ : ในโลกนี้มันจะมีการเกิดใหม่. พอศีลธรรมกลับมาสิงสถิตอยู่ในจิตใจของคนทั้งหลายแล้ว จะเปลี่ยนหมด; จะมีการเกิดใหม่อย่างที่พูดมาแล้วเมื่อตะกี้ว่า นายทุนขูดรีดทั้งหลายจะตายหมด, แล้วจะเกิดเศรษฐีใจบุญขึ้นมาแทน. เศรษฐีใจบุญไม่ใช่ นายทุนขูดรีด; เศรษฐีใจบุญมีมาแต่ครั้งพุทธกาล : มีโรงงานมีอะไร อย่างนี้เขาเรียกว่าเศรษฐีใจบุญ, รักคนจนทุก

คนเหมือนลูกหลานของตัวเอง. เศรษฐีหาทรัพย์ได้มากแล้วก็ฝังไว้ เพื่อเป็นทุน
 ดำรงอย่าให้โรงทานนั้นมันขาดเงิน เขาทำอย่างนั้น. ถึงสมัยนี้ก็เป็นได้ถ้าเขา
 อยากรจะเป็น; แต่เดี๋ยวนี้เขาไม่เป็นกันนี้, เขาเป็นนายทุนชูคริด เอาเงินมาใช้
 ส่วนตัวไปเที่ยวรอบโลกปีละ ๓ ครั้งเสียดีกว่า. ที่นี้นายทุนก็ตายหมด เศรษฐีใจ
 บุญก็เกิดขึ้นมานี้; ทางฝ่ายทางออกที่ ๑ มันเปลี่ยนเป็นอย่างนี้.

นี่ พวกชนกรรมมาชีพทั้งหลายพอมีสีลธรรมเข้ามา มันก็เปลี่ยนเป็น
 สัตบุรุษ ไม่ลุ่มหลงอบายมุข ทำงานสนุก พอใจในการทำงาน ยกตัวเองเดี๋ยวก็พ้น
 จากความยากจน เป็นพลเมืองที่ดี เป็นสัตบุรุษด้วยกันทั้งนั้น; มันก็ร่วมมือกันกับ
 เศรษฐีใจบุญได้. ถ้ามันทำตัวเป็นชนกรรมมาชีพ มันร่วมมือกับนายทุนชูคริดไม่ได้
 มันเป็นขมื่นกับปูนต่อกันอยู่; พอคนหนึ่งมันเกิดใหม่ เป็นสัตบุรุษเป็นพลเมืองที่ดี
 ไม่เป็นทาสของกิเลส ไม่เป็นทาสของอบายมุข, มันก็เข้ากันกับเศรษฐีใจบุญได้
 มันก็เลยไม่มีปัญหาเลย. คนหนึ่งจะมีเงินมากล้านฟ้า คนหนึ่งมีพอกินพอใช้ไปวัน
 หนึ่งมันก็ไม่มีปัญหา; มันร่วมมือกันได้ มันรักใคร่กันได้.

ที่นี้ พวกศักดิ์นา พวกมีอำนาจ พวกจักรวรรดินิยม หรือพวก
 พระราชาเผด็จการอะไรทั้งหลายที่เขาเคยรังเกียจกันนั้นก็เกิดใหม่หมด มาเป็นผู้ที่มี
 คุณธรรม : ถ้าเป็นพระราชาที่ประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรม เป็นเหมือนกับบิดา
 ของคนทั้งปวงนี้; พระราชาที่ประกอบด้วยธรรม เป็นเหมือนกับบิดาของคนทั้ง
 ปวง เป็นที่ยึดหวังของคนทุกคนในประเทศ หรือว่าในโลก. เดี่ยวนี้พระราชา
 เขาไม่เป็นอย่างนั้นกัน; เลยถูกกำจัด ถูกปฏิวัติเปลี่ยนระบบการปกครองกันไป

แล้วตั้งมากมาย, โดยเฉพาะในยุโรป ในบ้านเมืองของพวกเขาฝรั่ง เขากำจัดพระราชา กันเลย เกือบจะหมดแล้ว.

ทีนี้ถ้าว่าพระราชาอย่างพุทธกาล อย่างมีศีลธรรม มันก็ไม่ใช่เป็นอย่างนั้นหรอก; แล้วจะดีที่สุด. นี่อาตมายังคิดว่า ถ้ามีพระราชาประกอบด้วย ทศพิธราชธรรมแล้วก็จะ... โลกนี้จะร่มเย็นมากกว่าที่จะมีอย่างระบบอย่างเดี๋ยวนี้ เรื่องปลัดกันครองเมือง แย่งกันครองเมือง ไม่เป็นการแน่นอน ไม่รู้ว่าใครเป็นผู้รับผิดชอบประเทศ.

ทีนี้ พวกข้าราชการ ก็เหมือนกัน ถ้ามีศีลธรรมละก็ หมดปัญหาแหละ; อย่างต้องอธิบายเลยเรื่องนี้ มันรู้เกินรู้แล้ว อย่างต้องอธิบายเลย : ให้ข้าราชการมีศีลธรรมตามความหมายของคำว่า ราชา. คำว่า “ราชา” เกิดขึ้นในโลก หลุดออกมาจากปากของประชาชนเอง เพราะมีพระราชาที่ปกครองบ้านเมืองจนพอใจ สงบสุข, ประชาชนร้องออกมาว่า ราชา ๆ ๆ คือแปลว่า พอใจ ๆ ๆ. คำว่าราชานี้ แปลว่า พอใจ เป็นที่พอใจ ข้าพเจ้าพอใจ.

นี่เป็นเรื่องที่พันปี ก็หมื่นปีมาแล้วก็รู้ไม่ได้นะ; ในประเทศอินเดียนะ คำว่า ราชา ๆ มันเกิดขึ้นอย่างนี้. นี่ถ้าว่าเราเป็นข้าราชการทำงานของพระราชา ก็ทำให้ประชาชนพอใจ, เขาพอใจในผู้ที่ทำงานของพระราชา; ฉะนั้น ข้าราชการก็คือผู้ที่สนองพระประสงค์ของพระราชา ให้สมตามคำว่าราชา. ฉะนั้นอย่าได้โง่ไป ถึงรังเกียจพระราชาที่ประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรม, ตามความเข้าใจผิด. ใน

ตำราของพวกฝรั่งไม่มีพระราชที่ประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรม ฉะนั้นหนังสือที่ฝรั่งเขียนมา เขาจึงรังเกียจพระราช; แต่ทางฝ่ายตะวันออกเรานี้ยังมีพระราชที่ประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรม ไม่มีส่วนที่น่ารังเกียจเลย. ยิ่งเป็นพระราชมามีศีลธรรมด้วยแล้ว ก็ยิ่งดี คือมันยิ่งเร็ว มันไม่งุ่มง่ามเหมือนกับประชาธิปไตยงุ่มง่าม; ประชาธิปไตยมันงุ่มง่าม ๆ อยู่อย่างนี้, แล้วยังไม่ศีลธรรมด้วยแล้วก็ยิ่งร้ายกาจ. ถ้าเป็นพระราช ระบบพระราชมันรวดเร็ว และมีศีลธรรมด้วยมันก็ยิ่งดี.

ในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาของเราก็มีพระราช เช่นพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพระราชเผด็จการ เป็นคนเหี้ยมขาดเผด็จการ. เมื่อยังไม่ค่อยรู้ภาษาไม่มีธรรมะก็เคยฆ่าคนเสียแยะ เรียกว่าฆ่าคนเป็นประเทศ ๆ กระทั่งฆ่าพี่น้องน้องก็เคย; เพราะเขาเป็นคนเหี้ยมขาดตรงไปตรงมา เขามีสติปัญญาอย่างไรก็ทำไปอย่างนั้น. พอมาได้รับพุทธศาสนาเป็นพระราชที่ประกอบไปด้วยธรรม ที่นี้ทำถูกหมด; มีแต่ทำถูกหมด แล้วคงใช้อำนาจอย่างเดิม แล้วความเปลี่ยนแปลงมันก็เกิดขึ้น, ความดีความเจริญในยุคพระเจ้าอโศกมหาราช แม้แต่ศาสนาก็ถูกชำระชะล้างจนสะอาด. นี่พระราชที่ประกอบไปด้วยธรรมมีคืออย่างนี้.

ที่นี้ข้าราชการก็ติดตามพระราช แล้วมีข้าราชการพวกหนึ่งซึ่งน่าสนใจมาก เขาเรียกว่า **ธัมมะอมัจโจ** ๆ, เป็นไทย ๆ ก็ว่า **ธรรมะอำมาตย์**, เป็นเจ้าหน้าที่เที่ยวตรวจสอบทั่วไปทุกหนทุกแห่ง ทว่าบ้านทว่าเมือง ว่าใครได้ประพฤติศีลธรรมถูกต้องตามกฎหมายของศีลธรรมหรือไม่ หรือตามคำสั่งของพระเจ้าอโศกหรือไม่; พระ

เจ้าอโศกสั่งไปอย่างไร ต้องทำตาม, แล้วก็มีความกระหม่อมอำมาตย์ เหมือนกับตำราวลักษณะเหมือนกับตำราจกัษยวรวจว่าใครได้ทำตามพระราชโองการแล้วหรือยัง.

พระราชโองการนั้นเป็นต้นว่า ต้องขุดบ่อน้ำ ต้องปลูกศาลา ต้องปลูกต้นพิภูล ต้องปลูกต้นมะม่วง ต้องปลูกต้นมะขาม ต้องอะไรต่าง ๆ แล้วแต่ว่าจะสั่งอย่างไร; ให้เลิกกินเนื้อ บางทีก็เลิกกินเนื้อ ก็ไม่มีการกินเนื้อ หรือกินเนื้อแต่น้อยหรือเท่านั้นเท่านั้น ก็ต้องทำตามหมด. นี้ธรรมะอำมาตย์ เทียวตรวจสอบเพื่อให้คนประพฤติศีลธรรม ตามคำสั่งของพระเจ้าแผ่นดิน, โดยเฉพาะคือพระเจ้าอโศกมหาราช. นี่มันมีข้าราชการอย่างนี้ ซึ่งเดี๋ยวนีเราคงจะหาไม่ได้กระมัง? เราคงจะมิไม่ได้กระมัง? เพราะมันไม่มีหลักการที่จะทำอย่างนี้ เราจึงได้มีกันแต่เรื่องคอร์รัปชัน.

นี่คือการเกิดใหม่ ในเมื่อศีลธรรมกลับมา. ถ้าศีลธรรมกลับมาใหม่จะมีการเกิดใหม่หมดเลย ทุกคนจะกลายเป็นคนใหม่ เกิดใหม่หมด; ก็มีศีลธรรมกันหมด. นี่ขอให้ช่วยกันนึกถึงข้อนี้ คือการเกิดใหม่อย่างนี้; ช่วยกันตั้งอกตั้งใจภาวนาว่า ขอให้มันเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย ในทางที่ถูกต้อง และให้เกิดใหม่กันทุกคน; ทุก ๆ คนแหละ ชวนกันเกิดใหม่ คือเปลี่ยนไปในทางที่มันตรงกันข้ามกับภาวะที่ไม่มีศีลธรรม. นี่เราจะเรียกโดยสมมติว่า ทางออกที่ ๓ ก็ได้ หรือจะเรียกตามตรง ๆ จริง ๆ ไปตามเดิมว่า กลับไปสู่ทางเก่า ก็ได้เหมือนกัน; แล้วแต่จะชอบเรียกอย่างไร.

พุทธบริษัทมีหน้าที่ช่วยกันทำให้โลกมีทางออกที่ ๓

ที่นี้อาตมาก็จะพูดถึงข้อที่ว่า เรานี้เป็นผู้ที่ช่วยกันได้. เมื่อคืนนี้ก็ได้พูดกับทายกทายิกาพวกหนึ่งแล้วว่า พวกเรานี้อุบาสกอุบาสิกา ภิกษุภิกษุณี วัควาอารามนี้ สามารถจะช่วยสร้างทางออกที่ ๓ ได้. ข้อแรกที่จะต้องนึกก็คือข้อที่ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงมอบหมายพระศาสนาของพระองค์ไว้ในกำมือของพุทธบริษัท ๔ ว่ามันจะอยู่หรือมันจะหมดไป วินาศไปก็เพราะพุทธบริษัท ๔; นี่เท่ากับพระองค์ได้ทรงมอบหมายพระศาสนาไว้ในกำมือของพุทธบริษัท ๔. ท่านที่เป็นอุบาสกอุบาสิกาก็ต้องรับผิดชอบ รู้ความหมายของคำว่าอุบาสกอุบาสิกาให้ดี แล้วก็สนองพระพุทธประสงค์อันนี้.

เดี๋ยวนี้ทางภิกษุ บรรพชิตนี้ อาตมาจะใช้คำว่าวัด : วัควาอารามนี้ สามารถที่จะสร้างทางออกที่ ๓ ได้ง่ายดาย เพราะมันสะดวกอยู่หลาย ๆ อย่าง, เป็นมันสมอง เป็นผู้นำ เป็นผู้กระทำตัวอย่าง ในการที่จะสร้างทางออกที่ ๓; ก็มีรายละเอียดมาก พูดวันนี้ไม่หมด; จะพูดโดยใจความว่า วัควาอารามสามารถช่วยกันสร้างทางออกที่ ๓ ได้หลายอย่างหลายชนิด และหลาย ๆ ระดับ : อย่างอ่อน ๆ อย่างเข้มข้น แล้วก็อย่างชนิดนั้นชนิดนี้ ให้คนมีศีลธรรมก็แล้วกัน. ถ้าวัดไม่ทำหน้าที่นี้ก็ไม่มีความเป็นวัด : ถ้าวัควาอารามไหนไม่ทำหน้าที่อันนี้ ก็ไม่มีความเป็นวัควาอาราม.

ภิกษุบรรพชิตนี้ก็เหมือนกัน ถ้าไม่ทำหน้าที่อันนี้ คือช่วยเหลือผู้อื่นอันนี้ จะเรียกว่ามีความเป็นภิกษุเหลือครึ่งเดียว. เอ้า, ต่อให้เป็นพระอรหันต์ก็จะพูดว่า

มีความเป็นภิกษุเหลือครึ่งเดียว เพราะว่าพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า ประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่ายนั้น ต้องทำให้เต็มตามความสามารถ เต็มตามสติกำลัง. ฉะนั้นเมื่อได้ทำประโยชน์ตนเต็มทีร้อยเปอร์เซ็นต์แล้วมันก็เท่านั้นแหละ, ถ้าประโยชน์ผู้อื่นยังไม่ได้ทำเสียเลย มันก็ขาดไปครึ่งหนึ่งแหละ; ฉะนั้นขอให้ทำประโยชน์ผู้อื่นด้วย ทุกคนสามารถทำได้. อย่างน้อยที่สุดก็ด้วยการทำตัวอย่างให้ดู มีปากก็อย่าไปพูดเพื่อเจ้อ เอาไว้พำสอนลูกหลาน เด็ก ๆ ประชาชนทั้งหลายให้เขาได้รู้ นั่นรู้ดีเพิ่มขึ้น อย่าเอาไว้พูดเพื่อเจ้อ เหมือนกับที่พระเณรเขาทำกันโดยมาก เอาไว้ศึกษาแต่เรื่องกิเลส เรื่องส่วนตัวเสียโดยมากนี่ มันไม่ได้ช่วยเหลือผู้อื่น.

ฉะนั้นจึงเรียกว่า ถ้ามีกำลังอะไรแล้วก็ให้นึกถึงตัวเองครึ่งหนึ่ง ผู้อื่นครึ่งหนึ่ง; ช่วยตัวเองได้เท่าไรก็ช่วยผู้อื่นได้เท่านั้น. นี้เรียกว่าวัดของศาสนาและทุกศาสนาด้วย มันจะช่วยสร้างทางออกที่ ๓ ให้แก่มนุษย์ ซึ่งกำลังจนแค้น หรือจนท่า หาทางออกไม่ได้อยู่ในป่าลึกของโมหะ ของความลุ่มหลงในวัตถุนิยมนี้, ให้ช่วยกันออกมาเสียจากป่าลึกนั้นให้ได้.

ทีนี้จะพูดต่อไปอีกนิดหนึ่งว่า เมื่อพูดถึงทางออกที่ ๓ ก็ขอให้มีใจกว้าง นึกถึงทางออกของคนทั้งโลกเถิด, ทางออกของคนทั้งโลกเถิด; อย่างนึกแต่ทางออกของกูคนเดียว. ไม่ต้องนึกถึงของประเทศเราเพียงประเทศเดียว ขอให้นึกทีเดียวทั้งโลกดีกว่า; เพราะว่าโลกมันกำลังจะฉิบหาย แล้ววิฤตการณ์ในโลกทั้งโลกมาครอบงำเอาประเทศไทย. นั่นต้นตอมันอยู่ที่เรื่องของโลกทั้งโลก ขอให้ช่วยกันนึกถึงเรื่องของโลกทั้งโลก หาทางออกที่ ๓ ให้โลกทั้งโลกนั้นแหละก่อน

นึกถึงก่อน แล้วทำไปเถอะ มันจะเป็นประโยชน์แก่เราเอง แก่ประเทศของเราเอง
ทันทีพร้อมกันไปในตัว, ทั้งที่เรามุ่งหวังจะให้มันเป็นประโยชน์แก่โลกทั้งโลก. ถ้าว่า
ให้นึกถึงคนตัวคนเดียว เดียวมันก็กลับไปเห็นแก่ตัวอีก เผลอไม่ทันรู้ เป็นกิเลส
เป็นเห็นแก่ตัวไปไม่ทันรู้.

นี่คือเรื่องที่อาตมาจะพูดวันนี้ โดยใจความก็คือทางออกที่ ๓. เมื่อ
ทางออกที่ ๑ ทางออกที่ ๒ มันไม่สามารถจะช่วยมนุษย์ได้ คือไม่เป็นทางออก
ได้; ก็เหลือแต่ทางออกที่ ๓ คือพระศาสนา. การกลับมาแห่งศีลธรรมในพระ
ศาสนา เป็นทางออกที่ ๓ ของโลกปัจจุบัน; ถ้าพูดให้ถูกก็คือทางเก่าที่เราจะต้อง
วกกลับไป ให้มันถูกต้องเดิม เหมือนสมัยที่โลกยังมีศีลธรรมคืออยู่.

นี่คือธรรมสังฆปิกณณะ แห่งวันนี้ พูดถึง “ทางออกที่ ๓ ของโลก
แห่งยุคปัจจุบัน” คือการกลับมาแห่งศีลธรรมของพระศาสนา; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ก็พุทธศาสนา สำหรับพุทธบริษัทเรา. เพราะว่าเรานัดมือในการที่จะทำตามหลัก
ของพระพุทธศาสนา; แล้วก็ให้ใจกว้างพอที่จะนึกถึงว่า ทุก ๆ ศาสนาก็มีความมุ่ง
หมายอย่างเดียวกัน แล้วก็คงจะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างเดียวกัน ดังนั้นอย่ามา
แตกแยกกันเสียอีกในระหว่างศาสนาที่มีอยู่ในโลกนี้.

โลกนี้โลกเดียวกำลังถือศาสนาต่าง ๆ กัน มากหลายสิบหลายร้อยศาสนา
, ถ้าจะพูดโดยรายละเอียด; ก็อย่าให้สิ่งนั้นมาเป็นอุปสรรคหรือเป็นปัญหาเลย.
ทำไม? เพราะว่าทุก ๆ ศาสนามีศีลธรรมอย่างเดียวกัน **คือมีศีลธรรมว่าเราเป็น**

**เพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน เราต้องบังคับความรู้สึกของกิเลส เราต้องเอาชนะ
ความทุกข์ให้ได้ อยู่ด้วยความรู้สึกที่ไม่ต้องทนทุกข์ทรมาน; ทุกศาสนาเป็นอย่างนี้.**

ก็เป็นอันว่า การบรรยายในวันนี้ มุ่งชี้เฉพาะแต่ทางออกที่ ๓ คือการ
กลับมาแห่งศีลธรรมของศาสนาทุกศาสนา; เป็นการบรรยายที่สมควรแก่เวลาแล้ว,
อาตมาก็จะเป็นหวัดเจ็บคออยู่แล้ว ต้องขอยุติการบรรยายในวันนี้ เพียงเท่านี้ ให้
พระสงฆ์ท่านได้สวดคณสาชยาย เพื่อส่งเสริมกำลังจิตต่อไป.

ธรรมสังฆปกิณณะ

- ๘ -

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑

หัวใจธรรมสังฆจะสำหรับทุกคน

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๘ ในวันนี้
อาตมาจะได้กล่าวด้วยเรื่อง **ธรรมสังฆปกิณณะ** ต่อไปตามเดิม; และในครั้งที่ ๘
นี้จะได้อีกโดยหัวข้อว่า **หัวใจธรรมสังฆจะสำหรับทุกคน**.

เกี่ยวกับคำว่า **ธรรมสังฆจะ** นี้ บางคนยังไม่เข้าใจ เพราะเป็นคำใหม่ เพิ่ง
จะนำมาใช้ หรือคิดขึ้นใช้ในความหมายอันหนึ่ง ซึ่งสำคัญมาก แต่จะให้พูดกันสั้น
ๆ ง่าย ๆ. บางคนเขาหาว่าเป็นคำบ้า ๆ บอ ๆ อะไรก็ไม่รู้ เอามาพูดให้มันแปลก,

อย่างนี้ก็มี; ดังนั้น อาตมาจึงขอโอกาสทำความเข้าใจ เกี่ยวกับความหมายของคำว่าธรรมสังขจะนี้ เรื่อย ๆ ไปก่อน; จนกว่าจะเป็นคำธรรมคาสามัญ ไม่ต้องอธิบายกันต่อไป.

ความหมายของคำว่า ธรรมสังขจะ

แต่ก่อนมาเรามีคำว่า **สังขธรรม**. คำว่า “สังขธรรม” นี้ใช้กันจนเป็นที่เข้าใจกันแล้วว่าหมายถึงอะไร; คือหมายถึงความจริง หรือกฎเกณฑ์ที่เป็นความจริงของธรรมชาติ ก็เรียกว่าสังขธรรม, แล้วโดยเฉพาะก็ที่เป็นหลักของพระพุทธศาสนา. ทีนี้พอเอาคำมากลับกันเสียเป็น **ธรรมสังขจะ** นี้จะหมายความว่าอย่างไร? มีประโยชน์อย่างไร? ก็เคยบอกมาหลายครั้งหลายหนแล้วเหมือนกันว่า คำว่า “**ธรรมสังขจะ**” นี้หมายถึง **วิธีการที่เราจะต้องประพฤติปฏิบัติให้ตรงต่อสังขธรรม**; ถ้าเป็นสังขธรรมเฉย ๆ เป็นความรู้เป็นทฤษฎีเป็นอะไรทำนองนี้อยู่ มันยังไม่สำเร็จประโยชน์อะไร คือมันเป็นสังขธรรมอยู่นั้นแหละ, เป็นสังขธรรมของสังขธรรมอยู่นั้นแหละ.

ทีนี้ถ้าจะสำเร็จประโยชน์ เราต้องเอามาปฏิบัติ; วิธีปฏิบัตินี้ต้องตรงต่อเรื่องหรือกรณีนั้น ๆ. สังขธรรมนั้นมันเป็นเรื่องครอบโลกครอบจักรวาล นับไม่ไหวว่ากี่เรื่อง กี่ราว; แต่ถ้าเอามาประพฤติปฏิบัติเจาะจงเรื่องที่เป็นปัญหาของบุคคลคนหนึ่ง คราวหนึ่ง ๆ นี้ เราจะเรียกว่าธรรมสังขจะ. เหมือนกับว่ายามีอยู่ทั้งตู้มันก็เป็นตู้ยาอยู่อย่างนั้น; แต่ถ้าหยิบเอาขวดใดขวดหนึ่งมาใช้เฉพาะเรื่องเฉพาะโรคให้สำเร็จประโยชน์ อันนี้มันก็เป็นยาในความหมายอีกอันหนึ่ง คือยาที่ได้ใช้

จนสำเร็จประโยชน์. ยาทั้งคู่นั้นเหมือนกับสัจจธรรม; ยาที่นำมาใช้สำเร็จประโยชน์เฉพาะกรณีนั้นเหมือนกับ **ธรรมสัจจะ**.

ถ้าจะเปรียบให้เห็นง่าย ๆ อีกทีหนึ่ง ก็อยากจะพูดว่า **สัจจธรรม** นั้นคือธรรมที่เป็นสัจจะ ธรรมของธรรมชาติที่เป็นสัจจะต่อเรา; ขอให้สังเกตดูให้ดีว่า ธรรมที่เป็นสัจจะต่อเรา. พอมาถึงคำว่า **ธรรมสัจจะ** ก็แปลว่าสัจจะของเราที่มีต่อธรรม, สัจจะของเราที่มีต่อธรรมนี้แหละจะช่วยให้สำเร็จประโยชน์. ธรรมที่เป็นสัจจะของธรรมชาติต่อเรา มันก็เป็นของฝ่ายพระธรรม. ฝ่ายที่พระธรรมมีต่อเรา มันยังไม่สำเร็จประโยชน์; ฝ่ายที่เรามีต่อพระธรรมอีกทีหนึ่ง จึงจะสำเร็จประโยชน์. สัจจธรรมคือธรรมที่เป็นสัจจะ ของธรรมชาติต่อเรา; ธรรมสัจจะคือสัจจะของเราที่จะมีต่อธรรม.

นี่ขอให้สังเกตกันอย่างง่าย ๆ ว่า มันกลับกันอยู่ : ธรรมะที่เป็นสัจจะต่อเรา และสัจจะของเราที่มีต่อธรรมะ; มันสวนกลับขึ้นไปอย่างนี้. ธรรมะที่เป็นสัจจะต่อเรา ถ้าเรายังไม่รับเอามาประพฤติปฏิบัติ ก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร, มันยังเป็นเพียงความรู้ หรือเป็นเพียงทฤษฎี; ธรรมสัจจะนี้มันเป็นวิธีการ เป็นหลักการ เป็นวิธีการที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ. สัจจธรรมเป็นทฤษฎี; ธรรมสัจจะ เป็นหลักการและวิธีการที่จะปฏิบัติสวนขึ้นไปต่อสัจจธรรมนั้น เพื่อให้สัจจธรรมนั้นเกิดประโยชน์ขึ้นมาและก็สำเร็จประโยชน์. แต่ก่อนนี้เขาพูดถึงกันแต่สัจจธรรม ๆ เฉย ๆ มันค้างเต็งอยู่, ไม่มีวันที่จะเปลี่ยนรูปเป็นการปฏิบัติ ไม่ได้เน้นในการปฏิบัติ; เดียวนี้ขอเน้นในส่วนที่เป็นการปฏิบัติ เฉพาะส่วนที่เป็นการปฏิบัติ จึงขอเรียกเสียใหม่ว่า “**ธรรมสัจจะ**”.

คนบางคนเขาพูดขึ้นมา จะด้วยโง่เขลาหรือฉลาดก็ตามใจว่า คำว่า “ธรรมสังขะ” นี้ไม่มีในบาลีไม่มีในอรรถกถา; อาตมาก็บอกเขาว่า แม้แต่คำว่าสังขธรรม มันก็ไม่มีในบาลีในอรรถกถา. อย่างแต่คำว่า **สังขธรรม ธรรมสังขะ** เลย, แม้แต่คำว่า **ศีลธรรม** นี้มันก็ไม่มีในบาลีในอรรถกถา; เป็นคำที่ปรุงขึ้นมาใช้กันในเมืองไทย ในภาษาไทย หรือภาษาอื่นก็ได้. เพราะฉะนั้น เราก็มีเหตุผล มีความสมควรที่จะผูกคำ หรือประกอบคำอะไรขึ้นมาใช้ให้สำเร็จประโยชน์.

เดี๋ยวนี้อาตมาก็ได้มีคำว่า **ธรรมสังขะ – ตัวแท้แห่งธรรม** หรือ **สังขะแห่งธรรม** ทางฝ่ายผู้ปฏิบัติจะต้องประพฤติกระทำ นี่จึงเรียกว่าธรรมสังขะ; คือหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติต่อธรรมให้เป็นสังขะคือให้ตรงต่อกฎเกณฑ์แห่งธรรมนั้น ๆ. กฎเกณฑ์หรือความรู้หรืออะไรนี้ มันเป็นสังขธรรม, แล้วก็กว้างไม่มีขอบเขต เรียกว่าครอบจักรวาลไปเสียทุกอย่างทุกอย่าง ไม่ต้องรู้ก็มี ต้องรู้ก็มี ไม่ต้องปฏิบัติก็มี ต้องปฏิบัติก็มี; มันมีมากสำหรับคำว่าสังขธรรม. แต่พอมารู้ว่าธรรมสังขะแล้วมันเฉพาะเรื่อง เฉพาะคน เฉพาะกรณี เฉพาะเวลา. นี้เราไม่ค่อยสนใจที่จะทำให้ถูกเรื่องถูกกรณีของมัน ถูกเวลาของมัน ถูกบุคคลที่เป็นตัวเจ้าทุกข์ เป็นเจ้าปัญหา. ขอได้เข้าใจคำว่าธรรมสังขะไว้ในความหมายอย่างนี้ด้วย.

มันจะมีประโยชน์อะไร ? มีประโยชน์คือจะพูดกันง่ายในระยะเวลาอันสั้น แล้วมันรัดกุมลงไปที่ตัวการปฏิบัติ. พูดกันเท่าไร ๆ มันก็เป็นเรื่องของ การปฏิบัติไปทั้งหมด เพราะมันเป็นธรรมสังขะ คือสังขะของเราที่จะพึงมีต่อธรรม; ก็หมายถึงหน้าที่ที่เราจะต้องประพฤติให้สำเร็จต่อสิ่งที่เรียกว่าธรรมหรือสังขธรรม.

ที่นี้ก็อยากจะบอกต่อไปว่า คำบรรยายในภาคนี้ใช้คำว่า **ธรรมส์จะ-ปภินณะ**; คือธรรมส์จะเบ็ดเตล็ด เฉพาะเรื่อง ๆ ๆ ไม่ติดต่อกันเป็นชุด. ในคราวอื่น คือในภาคอื่นที่แล้วมา เคยบรรยายเป็นชุดติดต่อกันไปทั้งภาค, เช่น บรรยายถึง ๑๓ เรื่อง ๑๔ เรื่องมันก็ติดต่อกันไป ก็ให้ชื่อทั้งชุดนั้นว่าอย่างนั้น อย่างนี้ไปตามเรื่องของมัน. ส่วนในภาคมานุชาณี จะขอกเล่าอย่างที่เรียกว่าเป็น ปภินณะ คือเบ็ดเตล็ด แล้วก็เฉพาะเรื่อง; มันก็มีประโยชน์ไปอย่างหนึ่ง คือจะได้ กล่าวเฉพาะเรื่อง ให้จบไปในตัว เข้าใจง่าย จำง่าย ไม่ชวนให้เลือน, จึงได้เรียกว่า ธรรมส์จะปภินณะ; ในครั้งนี้มีหัวข้อว่า “หัวใจของธรรมส์จะสำหรับทุกคน”.

ความหมายของ หัวใจธรรมส์จะสำหรับทุกคน

คำว่า “หัวใจ” ในกรณีของธรรมะนี้ มันก็หมายความว่าแก่นของเรื่อง, ไม่ใช่หัวใจเด่นตูด ๆ อย่างของคนหรือของสัตว์; นั่นมันหัวใจในความหมายนั้น. แต่ยืมเอาคำคำนี้มาใช้เป็นหัวใจของธรรมะ ก็หมายความว่า เป็นจุดศูนย์กลางที่สำคัญที่สุดที่ต้องมี ที่จะต้องจับฉวยเอาให้ได้. ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วก็ไม่ถูกแก่นหรือสาระของเรื่อง. เดียวนี้ก็พูดว่า หัวใจของ**ธรรมส์จะ** ก็หมายความว่าธรรม-ส์จะทั้งหลายจะมีสักที่เรื่อง เราอาจจะเอามาสรุปให้เหลือเป็นหัวใจเพียงอย่างเดียว; แล้วก็ปฏิบัติหัวใจนั้นเพียงอย่างเดียว ก็จะปฏิบัติธรรมส์จะหลาย ๆ เรื่อง พร้อมกันไปได้ในตัว.

ทำไมต้องทำอย่างนี้ ? ก็เพื่อให้เกิดความง่าย สำหรับบุคคลที่ไม่อาจจะเล่าเรียนมาก ไม่อาจจะศึกษามากเพราะเหตุใดก็ตาม, เขาไม่อาจจะเล่าเรียนมาก ศึกษามากจนยุ่ง จนเวียนหัวไปหมด; ก็เลยหาวิธีที่จะสรุปให้มันสั้นเป็นหัวใจ, ประพจน์อยู่แต่หัวใจ ก็เป็นการประพจน์ปฏิบัติทั่วไปหมดที่จำเป็นสำหรับคนนั้นควรจะมี. คำว่า “ทั่วไปหมด” นี้ มันทั่วไปหมดเฉพาะเรื่องที่จะต้องรู้ควรจะมีปฏิบัติหรือควรจะมี; ไม่ใช่ทั่วไปทุกเรื่อง, อย่างนั้นมันมากเกินไป จนทำไม่ได้. แม้การตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เรียกว่า **สัพพัญญู – รู้ทุกอย่าง**, ยังจำกัดความอยู่ว่า **ทุกอย่างที่เกี่ยวกับความดับทุกข์**, ไม่เกี่ยวกับความดับทุกข์ก็ไม่จำเป็นที่จะมาอยู่ที่นี้ คือไม่มีประโยชน์นั้นแหละ; ดังนั้นจึงว่าทุกอย่างที่มีประโยชน์แก่สัตว์โลกก็จะตรัสรู้และนำมาสอน.

แม้จะมีผู้ถามว่า “รู้สิ่งอื่น ๆ ที่ไม่จำเป็นด้วยหรือเปล่า ?” เราก็ตอบว่า “ไม่รู้ ไม่ทราบ, ไม่จำเป็นที่จะต้องติดตาม. เพราะบางคนถามถึงกับว่า “พระพุทธเจ้า ท่านรู้หนังสือจีนหรือเปล่า ?” เราก็ตอบไม่ถูกดอก; หรือว่า “จะเอาหนังสือจีนให้ท่านอ่านเดี๋ยวนี้ท่านจะอ่านได้หรือไม่ ?” อาตมาบอกว่าตอบไม่ถูก; “จะเอาท่านมาขับรถยนต์ขับเรือบินเดี๋ยวนี้ท่านจะขับได้หรือไม่ ?” ก็ตอบไม่ถูก, แล้วไม่อยากจะตอบ และไม่ต้องตอบดอก; เพราะว่าการตรัสรู้ทุกอย่างของพระพุทธเจ้านั้น ไม่จำเป็นจะต้องมาถึงเรื่องเหล่านี้, เอาแต่เพียงว่ามันจะดับทุกข์ได้อย่างไรบ้าง สำหรับคนที่ร้อยก็พ้นชนิด ท่านรู้หมด, เรียกว่า **ท่านรู้ทุกอย่างที่เกี่ยวกับความดับทุกข์**.

ที่นี้อาตมาเห็นว่า ในเรื่องที่คุณควรจะรู้มันก็มีมากเรื่อง; ถ้าจะให้เขาเรียนทีละเรื่องก็ได้เหมือนกัน แต่คงจะลำบากมาก คงจะท้อถอยเสียบ้าง หรือเรียนไม่สำเร็จบ้าง. ดังนั้นจึงอยากจะสรุปเอามาเป็นเรื่องที่เป็นแก่น เป็นสาระเป็นหัวใจ สำหรับคนบางคน หรือบางพวก ซึ่งขออภัยที่จะต้องเรียกว่าคนโง่ จะหาว่าอาตมาคำอีกแล้วก็ได้เหมือนกัน. แต่ขอยืนยันว่าในโลกนี้มันก็มีคนโง่ และจะมีมากกว่าคนฉลาดเสียด้วย; แล้วคนโง่จำนวนมากนี้จะทำอะไร จึงจะได้อะไร ได้รับประโยชน์ไม่แพ้คนฉลาดเล่า. ดังนั้น เรื่องสำหรับคนโง่ก็ต้องมีวิธีลัด เรียกว่าลัดให้ตรงจุดเฉพาะเรื่อง.

เฮ้อ, ไหน ๆ พูดถึงเรื่องคนโง่แล้ว ก็อยากจะพูดต่อไปอีกสักหน่อย ว่า ถ้าใครถือตัวว่าเป็นคนโง่ ก็อย่าเพื่อท้อถอย, แม้จะรู้สึกตัวว่าเป็นคนโง่อยู่จริง ๆ ก็อย่าเพื่อท้อถอย; เพราะว่าวิธีของคนโง่มันก็ยังยมี ยังจะไปได้ดีได้ไกลเท่าคนฉลาดก็มี, ขอแต่ให้คนโง่รู้จักใช้วิธีของตัวเอง. นี่แหละความที่มันไม่เหมือนกัน ในระหว่างคนโง่กับคนฉลาด : ในการประพฤติปฏิบัติ กระทำศึกษาเล่าเรียน มันเหมือนกันไม่ได้; แต่มันจะเหมือนกันได้ตรงที่ว่า ในที่สุดเราก็จะไปถึงจุดหมายปลายทางได้ด้วยกันทั้งนั้น. และในบางกรณี คนฉลาดมันไปประมาทเสีย, มันล้มเหลวหมดไม่มีอะไรเหลือก็มี; คนโง่มันไม่ประมาท มันคลานตัวมเตี้ยม ๆ ๆ ไปด้วยความไม่ประมาท, มันก็ถึงจุดหมายปลายทางได้ ชนะคนฉลาด. เหมือนกับนิทานเรื่องเต่ากับกระต่ายวิ่งแข่งกันนั้นแหละ.

ฉะนั้น คนโง่อย่าเพื่อเสียกำลังใจ; และควรจะมองให้ลึกแล้วก็ภาคภูมิใจว่าความโง่ของเราก็มีประโยชน์แก่เรามากกว่าความฉลาดเสียอีก : ถ้าเราเป็น

คนโง่ เราไม่ต้องเรียนมาก, เห็นใหม่มันได้เปรียบแหละ. ก็มีเรื่องลัด ๆ สั้น ๆ สำหรับคนโง่ ที่ว่าโง่หรือมงายเรียนอะไรไม่ได้, แต่เพราะความโง่หรือความมงาย มันทำให้ไม่กล้าทำบาป กลัวบาป, กลัวบาปอย่างโง่ที่สุดเลย; ไม่เหมือนกับคนฉลาดที่มันมีข้อแก้ตัว, แล้วมันก็ไม่ต้องกลัวบาป ก็ทำไปอย่างคดโกง. คนโง่นี้มันกลัวบาปที่สุด มันก็เลยไม่ได้ทำบาป; คนฉลาดมันก็ได้ทำบาป เพราะมันมีข้อแก้ตัว. อย่างนี้เราเรียกว่ามันเป็นความโง่ที่ดี เป็นความโง่อย่างดี; คือทำให้ไม่กล้าทำบาป. ความโง่อย่างเลวมันมีอยู่อีกอย่างหนึ่ง ชนิดหนึ่งต่างหาก, นั่นมันโง่จนถึงขนาดชอบทำบาป; เรียกว่าความโง่อย่างเลว.

ฉะนั้นถ้าเราจะมีความโง่กันบ้าง ก็ขอให้มีความโง่อย่างดี; จะได้เป็นคนโง่อย่างดี แล้วเป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าได้ร้อยเปอร์เซ็นต์เหมือนกัน. ขอให้เป็นคนโง่อย่างดีเถอะ จะเป็นลูกศิษย์สาวกของพระพุทธเจ้าได้ร้อยเปอร์เซ็นต์. ส่วนคนฉลาดนั้นยังไม่แน่; ถ้ามันเกิดเจตาคดโกงอะไรขึ้นมาด้วยแล้ว เหลวหมด, ไม่ได้เป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้า เพราะมันเป็นคนประมาทและคดโกง.

ทีนี้ก็จะพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า “หัวใจ” ก็คือบทรูปที่เป็นใจความแก่นสารของเรื่องมาก ๆ; รูปเหลือให้สั้น ๆ น้อย ๆ ก็เพื่อประโยชน์แก่คนโง่นี้เอง ที่ไม่อาจจะจำอะไรได้มาก, คือไม่อาจจะจำรายละเอียดทั้งหมดได้ ก็ต้องจำแต่ส่วนที่เป็นหัวใจ ก็สำเร็จประโยชน์แก่คนโง่. ขออภัยว่าคนโง่ชนิดนี้มันดึ้นนะ, มันไม่ควรจะถูกค่า ถูกดูหมิ่นดูถูกอะไร; เขายังสามารถที่จะรับเอาหัวใจของพระธรรมไปประพฤติปฏิบัติให้ได้สำเร็จประโยชน์เต็มที่ได้. อาตมาก็ชอบสิ่งที่เรียกว่าหัวใจ;

เพราะมันสะดวกแก่การจดจำ การคิดการนึก การศึกษา, แล้วมันไม่ค่อยจะปนกันยุ่ง มันเลือนยากเพราะว่ามันเป็นหัวใจ. ฉะนั้นการที่คิดค้นหาหัวใจของธรรมสัจจะมาเผยแผ่กันนี้ อาตมาเห็นว่ามันเป็นการกระทำที่มีเหตุผล; ไม่ใช่ประมาทหรืออวดดี หรือเพ้อเจ้อ. ก็ขอให้ลองฟังดู ว่าหัวใจของธรรมสัจจะนั้นจะเป็นอย่างไร.

ที่นี้ยังมีคำว่า สำหรับทุกคน : หัวใจธรรมสัจจะสำหรับทุกคน นี้ฟังดูฟังดูแล้วออกจะเบ่ง ๆ อยู่สักหน่อย; แต่ว่ากล่าวพูดว่าสำหรับทุกคน. แต่อาตมาก็ยังจะพูดว่า สำหรับทุกคน อยู่แน่แท้; ขอให้ฟังดูก็แล้วกันว่า หัวข้อนี้มันจะใช้ได้แก่คนทุกคนไหม. แต่ขอยกเว้นตรงนี้ว่า สำหรับทุกคนก็จริง; แต่ไม่ได้หมายความว่าพร้อมกันคราวเดียวได้ทุกคน. ถ้าโง่มากก็ช้าหน่อย โง่น้อยมันก็เร็วหน่อย; แต่ว่าทุกคนจะต้องไปได้ หรืออยู่ในฐานะที่เขาจะประพฤติปฏิบัติได้ แม้ไม่มากนักน้อย. จึงกลั้วรวบรวมเอาข้อความมาสรุปเข้าด้วยกัน แล้วก็เรียกว่า หัวใจของธรรมสัจจะ แล้วก็ สำหรับทุกคน.

คำว่า “ทุกคน” ในที่นี้ ยังจะหมายความเฉพาะในยุคปัจจุบันด้วย เพราะปัญหาเฉพาะหน้ามันอยู่ที่ยุคปัจจุบัน. ยุคอื่น ๆ มันมีสถานการณ์เป็นอย่างอื่น แล้วก็ผ่านพ้นไปแล้วก็ไม่ต้องพูดถึง, ที่ยังไม่มาก็ยังไม่พูดถึง; แต่จะพูดถึงที่กำลังเป็นอยู่เดี๋ยวนี้ ว่ามีอะไรบ้าง แล้วเราจะแก้ไขกันอย่างไร. ฉะนั้นคำว่าทุกคนก็คือ สำหรับทุกคนที่กำลังเป็นปัญหาอยู่, โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือในโลกปัจจุบัน. ในโลกปัจจุบันนี้การศึกษามันสับสน มันสับสนจนไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม; คิดดูเถอะ. การศึกษาในโลกนี้ที่เขาจัดกันอยู่ในเวลานี้ มันสับสนจนไม่รู้ว่าจะคนนั้นเกิดมาทำไม;

ถ้าเป็นอย่างสมัยโบราณเขายังพูดได้ว่า เกิดมาเพื่อไปนิพพานกันเลย, มันก็ชัดเจนไป มันง่ายลงไป.

คนเดี๋ยวนี้มันไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม, การศึกษาที่เขาจัดให้เรียนกันก็^๑ไม่รู้จะเรียนกันไปทำไม; ก็เลยเห็นอยู่ชัด ๆ ว่าเรียนเพื่อให้รวย แล้วก็จะกิน จะดื่ม จะเมามายกันให้เต็มที่ อย่างนี้มันเห็นเอง ไม่ต้องบอก. อย่างดีก็ว่า มันจะทำอะไร ได้มาก ๆ แปลก ๆ นั่นแหละ, การศึกษาสำหรับปัจจุบันนี้; แต่แล้วมันก็^๒ไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไมกัน. โลกปัจจุบันนี้มีการศึกษาที่สับสน จนทำให้^๓ไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไมกัน. เดี่ยวนี้เราก็จะรวบรวมเอาเรื่องที่มีมนุษย์จะต้องรู้ จะต้องปฏิบัติมาพูดกัน ในฐานะที่เป็นธรรมสังขจะสำหรับทุกคนดังที่กล่าวแล้ว.

ทีนี้เมื่อพูดถึงคำว่าธรรมสังขจะอันมากมาย ที่เราจะประมวลเอามา เก็บเอาเฉพาะที่เป็นหัวใจนั้นมันมีอะไรบ้าง? ท่านทั้งหลายที่คุ้นเคยกับการฟังเทศน์ ฟังธรรม อ่านหนังสือธรรมะ ก็พอจะได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้ศึกษาอยู่แล้ว ว่ามันมีมากนะ **สิ่งที่เราปฏิบัติ.** ที่เป็นอย่างธรรมคาสามัญสำหรับฆราวาสนี้ ก็มีมาก. เช่น คำสอนเรื่องทิศทั้ง ๖ คือหน้าที่ที่จะฟังปฏิบัติต่อบิดามารดา บุตร ภรรยา เพื่อนฝูง ครูบาอาจารย์ สมณพราหมณ์ ทาสกรรมกร เหล่านี้มันก็มีมาก; หรือว่า **จะต้องปฏิบัติเพื่อมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ** กระจายออกไปมันก็มีมาก; แม้แต่จะเรียกว่า **ปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา** นี้มันก็มีมาก; แล้วเราจะปฏิบัติอย่างไร ที่ปฏิบัติเพียงอย่างเดียว แล้วมันกินความไปทั้งหมด, แล้วก็^๔ได้ผลทั้งหมด จากสิ่งเหล่านั้น.

นี่เราจะเรียกว่า หัวใจที่เราเก็บเอามาได้ จากข้อที่จะต้องปฏิบัติ คือ ธรรมสัจจะให้ถูกต้องตามหลักของสัจธรรมอันมากเหลือประมาณ, ดังที่กล่าวมาแล้ว. เราอยู่ในโลกมีหน้าที่มาก แล้วก็ลองสรุปดูว่าหน้าที่ของเราในโลกนี้มันมีอะไร. คนทั่วไปก็จะนึกแต่เพียงว่ามีหน้าที่ทำมาหากิน ให้อยู่เป็นสุขสบายกันทั้งครอบครัวก็พอแล้ว; อย่างนี้มันพุดอย่างแคบมาก ยังเห็นแก่ตัวเต็มที, ไม่ได้รับผิดชอบถึงหน้าที่สำหรับมนุษย์ ในความหมายที่ว่าเป็นมนุษย์. มนุษย์ไม่ได้เกิดมาเพียงรู้จักหากิน, นั่นสัตว์เดรัจฉานมันก็ทำเป็น; ถ้ามีหน้าที่เพียงทำมาหากินมันก็เป็นสัตว์เดรัจฉานเท่านั้นเอง. มนุษย์มีความเป็นมนุษย์มากกว่านั้น; จะต้องปฏิบัติอย่างมนุษย์ก็ยังมีอีกมาก.

เมื่อมนุษย์มีกินมีใช้แล้ว หมกหน้าที่หรือยัง? ช่วยคิดดูข้อนี้. ถ้าสมมติว่าท่านทั้งหลายมีเงินมาก มีอำนาจวาสนา มีอะไรมาก กินอยู่อย่างเหลือเฟือ จนไม่รู้ว่าจะกินอย่างไรแล้ว; ก็ลองถามตัวเองดูว่าหน้าที่มันหมกหรือยัง? ถ้าว่าไม่เข้าข้างตัว ไม่ลำเอียงก็จะพบว่า มันยังมีอะไรอยู่นะ. ลองคิดดู ว่าเรามีกินมีใช้ การเลี้ยงชีวิตนั้นเสร็จสิ้นไปแล้ว, แล้วยังมีหน้าที่อะไร? ก็มีหน้าที่ที่จะต้องทำอะไรอย่างมนุษย์ ให้ถึงที่สุดระดับสุดท้ายของความเป็นมนุษย์. นั่นคืออะไร? คือการประพฤติปฏิบัติในระดับไหน ที่ประพฤติปฏิบัติแล้วจะถึงขีดสูงสุดของความเป็นมนุษย์? เพราะว่ามันมนุษย์นี้ ไม่ใช่สัตว์เดรัจฉานซึ่งมีหน้าที่เพียงว่าหากิน ให้อรอดชีวิตเท่านั้น; สัตว์เดรัจฉานเขารอดชีวิตอยู่ได้เขาก็หมดแล้ว หน้าที่ของเขาก็หมดแล้ว. ที่นี้มนุษย์ทำหน้าที่หากินเสร็จแล้วรอดชีวิตอยู่ได้แล้วนี้ ยังจะต้องทำ

อะไรต่อไปอีก ? ที่ยังเหลืออยู่จะต้องทำต่อไปนั้นมันมากกว่าที่ทำมาแล้ว หรือว่าน้อยกว่า ?

สำหรับอาตมาเห็นว่า ที่ทำมาแล้วจนรอดชีวิตอยู่ได้เสร็จเรื่องทำมาหากินไปแล้วนี่เรื่องจีเลียบ จีผงนิคเดียว; แต่เรื่องที่จะต้องทำหลังจากนั้น มันยังมีมากกว่า เป็นเรื่องดีกว่าประเสริฐกว่า สูงกว่า มากมายกว่า ที่เราจะต้องทำต่อไป, ก็จะทำให้เราไม่becomeสัตว์เดรัจฉาน จะทำให้เราสูงกว่าสัตว์เดรัจฉาน ดีกว่า ประเสริฐกว่าอะไรอย่างที่จะเปรียบเทียบกันไม่ได้. ขอให้ฟังสิ่งที่ส่วนนี้ให้มาก ว่าเราต้องทำหน้าที่ในฐานะที่เป็นมนุษย์ ก็เป็นสัตว์ที่มีใจสูงอยู่เหนือกิเลส เหนือความทุกข์เหนือปัญหาโดยประการทั้งปวง. หรือพูดให้เพราะกว่านั้นก็ถือว่า ให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้รับ; ไม่ใช่เรื่องการกินอิม อย่างอิมหมีพิมันเหมือนกับว่าหมีที่เขาเลี้ยงจนไม่รู้ว่าจะกินเข้าไปอย่างไร.

มนุษย์ยังมีหน้าที่ที่ต้องทำต่อไป. นี่ทุกคนมีการเลี้ยงชีวิตรอดอยู่ได้ มีอะไรพอใช้ สำหรับมีชีวิตอยู่ แล้วจะต้องทำอะไรต่อไป : นี่คือน้ำที่ของมนุษย์. ที่นี้มันยังมีทั้งเพื่อตัวเอง จะสูงขึ้นไปในระดับสูงสุด; แล้วยังมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยผู้อื่นให้ถึงระดับสูงสุดนั้นอย่างเดียวกัน. นี่มันเลยเป็นหน้าที่ที่มากมายอยู่. ช่วยตัวเราได้ แล้วจะต้องช่วยผู้อื่นด้วยนี้, ซึ่งสัตว์เดรัจฉานก็ยังทำไม่เป็นมาถึงระดับนี้; ฉะนั้นเราจึงมีหน้าที่ที่ดีกว่า ประเสริฐกว่าสัตว์เดรัจฉานหลายเท่าหลายร้อยเท่าก็ได้. ถ้าเราจะตีค่ากันแล้วก็หลายร้อยเท่า หลายพันเท่า.

นี่เราจะทำกันอย่างไร ในเมื่อหน้าที่มันมากมายอย่างนี้? จะประพฤติปฏิบัติอย่างไร ให้เหมือนกะว่า ยิงปืนนัดเดียว นัดเดียวก็ได้นกตั้งร้อยตัว พันตัว หมื่นตัว แสนตัวจะทำอย่างไร? ขอให้สนใจฟังต่อไป ในคำที่ได้กล่าวมาแล้วว่า หัวใจของธรรมสัจจะสำหรับคนทุกคน. หมายความว่า ถ้าทุกคนประพฤติธรรมสัจจะข้อนี้แล้ว จะประสบความสำเร็จในหน้าที่ทั้งหลายเหล่านั้นโดยอัตโนมัติอย่างครบถ้วน.

วิธีการปฏิบัติธรรมสัจจะที่เป็นหัวใจสำหรับทุกคน

เฮ้, ที่นี้ก็จะได้อธิบายให้ฟังต่อไปอีกถึงคำว่า “ธรรมสัจจะที่เป็นหัวใจสำหรับทุกคน”. อาตมาได้เคยบอก หรือเคยยืนยันลงไปแล้วว่า บทธรรมบทหนึ่ง นั้นนะ มันจะมีทั้งส่วนที่เป็นสัจธรรมและทั้งส่วนที่เป็นธรรมสัจจะ : เราจะยกเรื่องอะไรขึ้นมาเรื่องหนึ่ง เราจะหาพบมองเห็นว่ามันมีทั้งส่วนที่จะพูดเป็นสัจธรรม และทั้งส่วนที่จะประพฤติกะทำให้เป็นธรรมสัจจะ. อย่างในกรณีนี้จะชี้ให้เห็นว่าที่เป็นสัจธรรม ก็คือ บทที่แสดงถึงความทุกข์โดยสิ้นเชิง; คือพระบาลีที่ว่า *สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา* แปลว่า *เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว เบื้องขั้นที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานเป็นตัวทุกข์*.

นี่ขอให้มองคุณในแง่ของสัจธรรม ว่าแม้คำกล่าวที่กล่าวอย่างสัจธรรม มันก็เป็นการรวบยอด เป็นหัวใจอยู่เหมือนกัน ว่าไอ้ความทุกข์ทั้งหลายที่มีที่ร้อยอย่าง พันอย่าง หมื่นอย่าง แสนอย่างจนนับไม่ไหว มันก็จะมาสรุปอยู่ที่คำเพียงคำ

เดี๋ยวว่า “เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนี้เป็นตัวทุกข์”. ไม่เข้าใจก็ไม่เข้าใจ; ถ้าเข้าใจก็จะมองเห็นชัดแจ้งที่เดียวอย่างสว่างไสวว่า พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ที่น่าอัศจรรย์แหละ คือมันถูกต้องแท้จริงหมด ว่าความทุกข์ชนิดไหนมันมาจากยึดถือขันธ์เป็นตัวตนหรือเป็นของตน : นับตั้งแต่ความทุกข์ที่เกิดมาจากความยากจน นี่มันก็เป็นทุกข์เพราะยึดถือขันธ์ว่าเป็นตัวตน; ความทุกข์ที่เกิดมาจากการที่ อะไร ๆ ในโลกนี้มันไม่เป็นไปตามที่ตัวต้องการ นี่มันก็มาจากความยึดถือเบญจขันธ์ว่าตัวตน.

แม้ที่สุดแต่ความทุกข์ที่เกิดมาจากปัญหาของความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย นี่มันก็มาจากการยึดถือว่าเป็นตัวตน : ยึดถือขันธ์นั้นนี่ว่าเป็นตัวตน. แม้ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายนั้นมันก็สรุปรวมลงในขันธ์ใดขันธ์หนึ่ง หรือหลายขันธ์; เพราะไปยึดมันมันเข้า มันก็เกิดเป็นความเกิด แก่ เจ็บ ตายของตน มันก็ได้รับความทุกข์. ถ้ามันไม่ยึดถือเกิด แก่ เจ็บ ตายเป็นของตนมันก็ไม่ทุกข์. ฉะนั้นความทุกข์มันเกิดจากการที่ยึดถือเอามาเป็นตัวตน หรือเป็นของตนต่างหาก.

นี่เป็นเพียงบทสังขธรรมบอกความจริงอะไรให้รู้, ในที่นี้ก็บอกว่าความทุกข์ทั้งหลายนั้น มันเกิดจากความยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์โดยความเป็นตัวตนหรือเป็นของตน; นี่เราถือว่าเป็นสังขธรรม เป็นบทของสังขธรรม. แล้วก็คู่ต่อไปอีกชนิดหนึ่งก็จะเห็นว่า ทุกคนกำลังเป็นอย่างนี้ ทุกคนในโลกกำลังเป็นอย่างนี้, ยกเว้นพระอรหันต์พวกเดียว. แล้วพระอรหันต์จะมีสักกี่คน; คนนอกนั้นมันตั้งมากมายเหลือประมาณนั้นนะทุกคนกำลังเป็นอย่างนี้ คือมีความทุกข์อยู่อย่างใดอย่าง

หนึ่ง เพราะยึดถือเอาเบญจขันธ์โดยความเป็นตัวเป็นตน ในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง.

ถ้ามองเห็นความจริงข้อนี้อีกชั้นหนึ่ง ว่าทุกคนกำลังเป็นอย่างนี้; ที่นี้มันก็จะอาจจะมองเนื่องไปถึงธรรมส์จะได้โดยง่ายว่า ถ้าอย่างนั้นเราควรจะทำอะไรกัน? ก็เป็นการประพฤติปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา; ก็หมายความว่า ต้องประพฤติปฏิบัติชนิดที่ไม่ให้มันเกิดความทุกข์ขึ้นมา เพราะการยึดถือในเบญจขันธ์, สรูปสิ้น ๆ ก็ว่า เราต้องไม่ยึดถือในเบญจขันธ์. ที่นี้เราจะทำอย่างไรจึงจะไม่ยึดถือ? หรือเราจะเป็นอยู่อย่างไร วันหนึ่ง ๆ ไม่ให้เกิดความยึดถือในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งสรุปเรียกลงไปในเบญจขันธ์? นี่คือการปรารถนาของการบรรยาย ของผู้บรรยายที่จะอธิบายในวันนี้.

ที่นี้ก็ได้พูดแล้วว่า มันจะทำให้เป็นการรวบรัดอย่างหัวใจ แล้วสะดวกสำหรับทุกคน “แม้แต่คนโง่”, ขอภัยต้องใช้คำอย่างนี้อีก; จะคนโง่หรือคนฉลาดก็ใช้ได้ จึงจะเรียกว่า สำหรับทุกคน. นี่ก็จะมีหลักทางธรรมส์จะขึ้นมาว่า ให้มีความสุขอยู่ในการปฏิบัติหน้าที่ของตน และเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่แล้วในตัว; คือให้ทุกคน คงทำหน้าที่ของตน ๆ ต่อไปตามเดิม, เคยทำอะไรก็ทำหน้าที่อย่างนั้นต่อไปตามเดิม เป็นชาวไร่ ชาวนา ชาวสวน เป็นพ่อค้า เป็นข้าราชการ เป็นอะไรก็ตาม มีหน้าที่อาชีพการงานอย่างไรก็ขอให้ทำต่อไปตามเดิม, และก็ให้แสวงหาความสุขจากการทำหน้าที่นั้น อย่าไปหาความสุขจากสิ่งอื่นเลย. มันคุณคล้าย ๆ กับคนบ้าแหละ ที่ว่าให้หาความสุขจากการทำหน้าที่การงานที่ทำอยู่ แม้

อย่างขนาดเหงื่อไหลไคลย้อยนั่นแหละ ให้แสวงหาความรู้สึกเป็นสุขจากการทำหน้าทีนั้น ๆ.

ทุกคนคงจะสั่นหัวก่อน; เพราะเขาไม่เข้าใจ, หรือที่เขามองเห็นอยู่เขาจะมองเห็นไปในทางที่ว่ามันเป็นไปได้ เพราะการทำงานการทำหน้าที่นั้นมันเหนื่อย มันลำบาก, ยิ่งชาวไร่ชาวนาแล้วมันอาบเหงื่อต่างน้ำอยู่ มันจะแสวงหาความสุขจากการทำหน้าที่ได้อย่างไร. นี่อาตมายืนยันว่ามันได้ : ถ้าเขาเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมะแท้จริงแล้วมันได้; แต่ถ้าเขาไม่มีธรรมะแม้สักว่าความสันโดษสักนิดหนึ่งก็ไม่มี แล้วมันก็จะทำไม่ได้จริงเหมือนกัน. แต่โดยหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้น มันเป็นไปได้; และเมื่อบุคคลในยุคมัยที่เขานับถือธรรมะกันจริง ๆ เขาทำได้, เขาเป็นสุขสนุกอยู่ในการกระทำแม้ว่าจะเหงื่อไหลไคลย้อย; ถ้ายังเป็นการทำบุญทำกุศลแล้วไม่รู้สึกเหนื่อยเลย ให้ยิ่งกว่าอาบเหงื่อต่างน้ำมันก็ทำได้ แล้วก็มีความสุขอยู่ในการกระทำนั้น.

เดี๋ยวนี้เราไม่เอามาถึงอย่างนั้น; เอาเพียงว่าให้พอใจอยู่ได้เป็นสุขในการทำงานอยู่ได้, ไม่ต้องไปกินไปเล่น ไม่ต้องไปสถานเริงรมย์ ไม่ไปทำอย่างที่คนเดี๋ยวนี้เขาหาเงินไว้มาก ๆ แล้วไปจ่ายกันที่นั่น แล้วเป็นสุขกันที่นั่น. เมื่อทำงานหาเงินเดือนนี้ เป็นทุกข์เหมือนกับตกรกทั้งเป็น, เมื่อทำงานนี้มันจำใจทำ จำใจทำเหมือนกับตกรกทั้งเป็น; พอเงินเดือนออกแล้วก็ไปหาความสุขกันที่สถานเริงรมย์. อะไรบ้างก็รู้กันเองเถอะ อาตมาไม่ต้องพูดคิดว่า; จะพูดแต่เพียงว่า เขาไม่มีความสุขในการทำงาน, เขาเอาผลของงานไปซื้อหาความสุขที่สถานเริงรมย์.

ข้อนี้แน่นอน มันจะต้องเป็นความสุขคนละชนิดแน่; แล้วอันไหนเป็นความสุขจริง อันไหนเป็นความสุขปลอมก็ไปคิดเอาเองก็ได้. อาตมาจะพยายามชี้เฉพาะว่า เราจะต้องแสวงหาความสุขให้พบในการทำงาน; ไม่ใช่เอาเงินเดือนไปซื้อหาความสุขตามอำนาจที่กิเลสมันต้องการ. ทำงานหาเงิน แล้วก็ไปซื้อความสุขตามที่กิเลสต้องการ แล้วก็มีความสุขกันที่นั่นเมื่อนั้น. บอกว่ามันบ้า; นั่นมันเป็นความสุข ก สะกด มันเผามันร้อน. **ความสุขที่แท้จริงนี้อยู่ในการทำงาน ด้วยความรู้สึกว่าเราได้ทำหน้าที่ของมนุษย์ สมกับที่เราเป็นมนุษย์; เราพอใจในการที่เราได้เป็นมนุษย์ที่แท้จริง แล้วเราก็รู้สึกเป็นสุข.**

จะพอใจกันเมื่อไร ? พอใจเมื่อรู้สึกว่าได้ทำหน้าที่ของมนุษย์. ทีนี้เมื่อเราทำงานนั้นนะ ขอให้พยายามทำให้มันเป็นการทำหน้าที่ของมนุษย์เถอะ; แม้จะหาใส่ปากใส่ท้องนี้ก็เรียกว่าหน้าที่ของมนุษย์. ถ้าทำได้ก็พอใจยินดีเป็นสุข พอใจในการกระทำ; อย่าไปโง่งพอใจในผลของการกระทำที่เป็นเงินเป็นทอง แล้วไปซื้อหาเอาตามสถานเริงรมย์. เอาที่ว่าตรงเมื่อทำเหงื่อไหลไคลย้อยนี้แหละ รู้สึกเป็นสุข ว่าเราได้ทำหน้าที่ของมนุษย์; ไม่เป็นทาสของกิเลส แต่เป็นทาสของสติปัญญารู้ว่าอะไรควรทำแล้วก็ทำ; กระทำตรงตามความหมายของมนุษย์แล้วก็พอใจ. แม้ที่สุดแต่การถูเรื้อน : ถ้าสมมติว่าจะต้องถูบ้านถูเรือน ถูพื้นเรือนให้สะอาด, ถ้าทำด้วยจิตใจที่รู้สึกว่าเป็นการทำหน้าที่อย่างมนุษย์แล้วมันก็พอใจ.

ใครเคยถูเรื้อน แล้วก็ลองทบทวนความจำดู ว่าการถูเรื้อน บางคราวมันก็สนุกดีอยู่; แต่บางคราวมันก็ฝืนทำเหมือนกับตกรกทั้งเป็น มันไม่อยากจะแต่ มันสกปรกมันก็ต้องทนทำอย่างนี้, อย่างนี้ก็ว่ามันไม่มีความสุข มันเหมือนกับตกร

นรกทั้งเป็น. แต่ที่นี้บางคราวมันรู้สึกสนุก พอใจในความสะอาด มันก็สนุก. ทำไมมันจึงเป็นอย่างนี้? นี่เพราะว่าครั้งหนึ่งมันทำด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดีในหน้าที่ของมนุษย์ คือการงานที่มนุษย์จะต้องทำ. ส่วนในบางครั้งมันลืมไป กิเลสมันขึ้นมา มันไม่อยากจะทำ มันก็ทำด้วยความจำใจ.

นี่แม้แต่เรื่องถูเรื้อน เรื่องเล็กนิดเดียวมันยังแยกแตกต่างกันได้ถึงอย่างนี้ ฉะนั้น การงานที่มันสูงมากกว่านั้นมันก็ต้องแยกได้. แม้ที่สุดว่าทำงานเบา ทำราชการงานเบา ในบางคราวมันก็คงรู้สึกสนุกบ้าง เพลินไปจนคำมิดคิดคืนไม่รู้สึกเหนื่อย; มันจะโดยบังเอิญก็ได้ สติปัญญามันเกิดขึ้นรู้สึกในหน้าที่ พอใจในหน้าที่. แต่โดยมากมันไม่เป็นอย่างนั้น มันไม่อยากจะทำมันก็เกียจในการทำงาน มันฝืนใจทำ เพื่อจะเอาเงินเดือนไปซื้อหาความสุขสนุกสนานเอร็ดอร่อย อย่างที่กล่าวแล้ว; นี่คือตกนรกทั้งเป็น ทำงานไปได้เงินมาไปซื้อหาความหลอกลวงอีกชนิดหนึ่ง ตามสถานเรingers ทั้งหลาย.

นี้จะชี้เฉพาะในแง่ที่ว่า การทำงานนั้น ถ้ามันมีความรู้สึกถูกต้องตามความจริงของธรรมะแล้ว การทำงานสนุก, การทำงานมันสนุก; ถ้ามันไม่รู้ซึ่งถึงมันก็โง่ แล้วมันก็ฝืนใจทำ มันไม่สนุก, แล้วมันจะเหมือนกะตกนรกทั้งเป็น. ทุกคนก็เคยทำการงาน อาชีพของตน; เป็นอย่างไร ก็ลองทบทวน มาใคร่ครวญดูทีไรว่า บางคราวมันรู้สึกสนุกจริงไหม, บางคราวมันไม่สนุกเลย หรือส่วนมากมันไม่สนุกเลย ถ้าขึ้นชื่อว่าการงานแล้วเป็นเรื่องฝืนใจทำทั้งนั้น.

นี่เป็นเรื่องของคนโดยมากที่เป็นบุญชนอยู่ในโลก ซึ่งจะต้องขอประทาน
อภัยจะเรียกว่า **ไอ้พวกคนโง่**; “ไอ้พวกคนโง่” เพราะมันไม่รู้จักแสวงหาความสุข
จากที่มันมีให้อยู่แล้ว : มันมีให้อยู่แล้วทำไมไม่เอา, ทำไมไปทำให้มันเป็นเรื่อง
ความทุกข์เสีย ไม่อยากจะทำคอยแต่จะหลีกเลี่ยงไปหากิเลส ให้กิเลสมันไสคอ
ไสหัวไปเป็นทาสของอารมณ์. ขอให้ไปคิดดูให้ดีว่า ให้ทำงานด้วยความรู้สึก
เป็นสุข, แล้วบูชาการทำงานว่าเป็นสิ่งสูงสุดสำหรับมนุษย์ เป็นหน้าที่ของมนุษย์;
จะพูดโดยอุปมาถือว่า เป็นความประสงค์ของพระเป็นเจ้าก็ได้; อุปมาน้อยหน้อยกว่า
นี่คือตัวความต้องการของพระธรรม. หลักของพระธรรมหรือการปฏิบัติธรรมมัน
ก็ให้ทำหน้าที่ ทำหน้าที่คือ การปฏิบัติธรรม ปฏิบัติธรรมคือการทำหน้าที่ มันก็ได้
ทำตามความต้องการของธรรม.

วิธีการทำงานให้เป็นการปฏิบัติธรรม

ขอให้ทุกคนมองเห็นว่า การทำหน้าที่ของมนุษย์นั้นแหละคือความ
ประเสริฐที่สุดของมนุษย์. คนโง่เขาเชื่อง่าย ทำไมไม่ยอมเชื่ออย่างนี้ง่าย ๆ บ้าง;
ไปเชื่ออย่างอื่น ๆ ซึ่งให้ประโยชน์น้อยเกินไป. ขอให้คนโง่ที่ไม่มีสติปัญญา
ทั้งหลายมายอมเชื่อสักหน่อยว่า การทำงานนั้นแหละ คือการทำหน้าที่ของ
มนุษย์อย่างสูงสุด มีค่าที่สุด ประเสริฐที่สุด; แล้วก็จะได้พอใจ แล้วก็จะได้เป็น
สุขอยู่กับการงาน, ไม่ต้องไปทำอบายมุข ความชั่วอะไรต่าง ๆ ที่มันเหมือนกับตก
นรก.

เราพอใจในหน้าที่ของมนุษย์ และเป็นมนุษย์ที่มีเกียรติเพราะได้ทำหน้าที่. มนุษย์ที่มีเกียรติที่สุด คือมนุษย์ที่ได้ทำหน้าที่ของมนุษย์; นอกนั้นมนุษย์จอมปลอม เกียรติก็จอมปลอม, ยิ่งเกียรติที่คดโกงฉ้อฉลเอามาด้วยแล้วยิ่งจอมปลอม. ฉะนั้น เกียรติที่แท้จริงนั้นเรารู้สึกอยู่ด้วยจิตใจของเราเอง เราพอใจตัวเอง เราเคารพนับถือตัวเอง ในข้อที่เราได้เป็นมนุษย์จริง ๆ เราเป็นมนุษย์เพราะเราได้ทำหน้าที่ของมนุษย์จริง ๆ; ไม่ใช่ไปพอใจเงินที่ได้มาจากการทำงาน แล้วเอาเงินนั้นไปซื้อหาเหยื่อของกิเลสตัณหาบำรุงบำเรอกิเลสตัณหา แล้วจึงจะเรียกว่าความสุข.

แต่เดี๋ยวนี้คนทั้งโลกเขาทำกันอยู่อย่างนี้ทั้งนั้น : เขาทนทำงานเท่าที่จำเป็นจะต้องทำ พอได้เงินแล้วก็รีบไปซื้อหาเหยื่อของกิเลส จนกว่าเงินจะหมดแล้วก็มาทำงานกันใหม่; ก็คือทำงานให้กิเลสทั้งนั้น ไม่ได้ทำงานเพื่อความ เป็นมนุษย์เลย. ขอให้ไปคิดดูให้ดี แล้วไปจัดระเบียบกันเสียใหม่ให้มันถูกต้อง ว่าเราเป็นมนุษย์ได้ทำอย่างมนุษย์เราก็พอใจ เพราะว่าเราจะได้ขึ้นถึงระดับสูงสุดของความเป็นมนุษย์โดยเร็ว.

ที่นี้อาจจะแนะไปด้วยกันเสียเลยว่า การที่จะทำได้แบบนี้ คือรู้สึกพอใจในการทำงานได้แบบนี้, ต้องอาศัยคุณธรรมอีกสักอย่างหนึ่งเป็นพิเศษ คือ **การทำงานด้วยจิตว่าง** ที่ปราศจากความหมายมั่นแห่งตัวกูหรือของกู มีจิตกลาง ๆ ว่าเป็นมนุษย์ได้ทำหน้าที่อย่างมนุษย์. ขอทำหน้าที่อย่างมนุษย์ให้จิตมันกลาง ๆ อย่างนี้ ก็เรียกว่า **ทำด้วยจิตว่าง** ไม่มีตัวกูไม่มีของกูที่จะไปหาเหยื่อของกิเลส; ถ้าทำด้วยจิตว่างอย่างนี้มันทำได้ง่ายเข้า.

การที่จะทำงานให้รู้สึกเป็นสุขในตวักรงานนั้น ต้องทำด้วยจิตว่าง; แม้จะถูเรื้อน ก็ขอให้ดูด้วยจิตว่าง จะรู้สึกเป็นสุขในการถูเรื้อน. ถ้าถูเรื้อนด้วยจิตที่มั่นหมายมั่นเป็นตัวกูของกูแล้วมันไม่สนุกแน่, บางทีมันจะเห็นเป็นเรื่องเลวทรามไม่ยอมทำ. เมื่อใครมาใช้เราให้ทำงานที่ต่ำ, เราก็กอธเขา, ก็ตวาดเอา. อาตมาก็เคยถูกมาแล้ว : พระเณรที่เป็นลูกศิษย์ลูกหานี้เคยตวาดเอาอาตมา, เมื่อใช้ให้ทำงานที่เขาเห็นว่ามันต่ำทรามเกินไป. แต่โดยเนื้อแท้แล้วไม่มีงานไหนที่ต่ำทราม, มันเป็นงานเสมอกันหมด และต้องทำด้วยสติปัญญากันทั้งหมดแหละ. ถ้ามันถูเรื้อนก็ไม่เป็น แล้วมันก็ไปเป็นนายใครไม่ได้หรอก; คังนั้นงานถูเรื้อนมันก็ไม่ใช่เลวทรามต่ำช้าอะไร ขอให้ทำให้เป็นไปก่อนตามลำดับ.

นี่เรียกว่าจะรู้สึกเป็นสุขในการทำงานต้องทำด้วยจิตว่าง คือประกอบอยู่ด้วยปัญญา แล้วก็ไม่มี ความหมายมั่นแห่งตัวตน เป็นจิตที่อิสระและว่างจากการกดขี่บีบคั้นของกิเลส; นี่จะมีความสุขในการทำหน้าที่. นี่หัวใจของมันมีอยู่ที่ตรงนี้ว่า “มีความสุขในการทำหน้าที่” ชั้นหนึ่งก่อน; แล้วมองดูต่อไปอีกก็มีคำว่า “เป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัว”. การงานที่เราทำนั้น เป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัว; คนที่มีกิเลสหนาจะมองไม่เห็น เพราะกิเลสมันต้องการแต่จะไม่ทำงาน ต้องการแต่จะไปสนุกสนานเอร็ดอ่อย, กิเลสต้องการอย่างนั้น. ถ้าจิตมันกำลังว่างจากกิเลสแล้วมันก็ทำงาน, จะเป็นสุข แล้วจะเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัว.

ถูเรื้อนด้วยจิตว่าง จะเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัว. ถ้าถูเรื้อนด้วยจิตวุ่นมันก็เป็น การตกรอกอยู่ในตัว; แต่มันก็คงจะเปลี่ยนได้, ตอนหลัง ๆ มันก็คงจะเปลี่ยนได้ เป็นมีความรู้ถูกต้องเข้ามันก็จะละจากความเบื่อหน่ายเกลียดชังได้,

จะสนุกสนานในการดูเรือนี้ได้ แล้วก็จะเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัว. ที่ยกโดยตัวอย่างในการดูเรือนี้ เพราะมันเป็นเรื่องเล็กเรื่องง่ายเรื่องพอจะมองเห็น, แล้วก็เห็น ๆ กันอยู่แล้ว.

ที่จริงนั้นต้องการจะพูดว่า การงานทุกอย่างไม่ใช่เฉพาะดูเรืออน จะเป็นการทำงานเหงื่อไหลไคลย้อยอยู่ตามทุ่งนา หรือว่าทำงานอยู่ในออฟฟิศที่ไม่เห็นเหนื่อย หรือทุกอย่างของการงานนั้น ต้องการให้เป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัว. ขอให้ช่วยฟังให้ดี ๆ อาตมาพูดว่า การงานที่รู้สึกเป็นสุขเพราะทำด้วยจิตว่างนั้น จะเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัว; เช่นไถนา ดำนาอยู่อย่างสนุกสนานอย่างนี้ ก็เป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัว. เพราะว่าการจะทำงานอะไรสักชนิดหนึ่งมันต้องมีอะไรหลาย ๆ อย่างจึงจะทำได้ : มันพอใจในหน้าที่, มันเพลิดเพลินลาดในการที่จะทำ, มันมีความสุขรอบคอบที่จะทำ; มันมีอิทธิบาทในการที่จะทำแม้ว่ากำลังทำนาอยู่กลางนา กลางทุ่งนา, ถ้ามองให้ละเอียดแล้วมันจะมีโพชฌงค์ ๗ ก็ยังได้ อยู่ในการทำนาอยู่กลางทุ่งนา.

เรื่องนี้เคยอธิบายไว้อย่างละเอียดในการบรรยายครั้งก่อน ๆ แล้ว; ที่นั่นก็อธิบายละเอียดมาก, เดียวนี้ก็จะชี้ให้เห็นแต่หัวข้อ ว่าแม้แต่การทำนาต้องประกอบด้วยหลักธรรม แม้ที่เป็นขั้นสูงสุดขั้นที่จะบรรลุมรรค ผล นิพพาน : เขา มีสติ ในการทำนา, เขา มีสัมมวิจย ในการทำนา คือเลือกเฟ้นการงานการกระทำสิ่งที่จะต้องกระทำก็เลือกเฟ้น, เขา มีวิริยะ ในการทำนา, และเขา มีปีติ พอใจอยู่ในการอาบเหงื่อต่างน้ำ เขามีปีติอยู่ – มีความพอใจยินดีอยู่ในการกระทำ,

มีปัสสัทธิ คือความสงบระงับแห่งจิต แน่วอยู่แต่สิ่งนั้น จิตไม่คืนรนกระวนกระวาย, แล้วเขาก็ **มีสมาธิ** ในระดับใดระดับหนึ่งอยู่ในการทำงาน แม้แต่จะดำนา เอาต้นกล้าจิ้มลงไปดินมันก็มีสมาธิชนิดหนึ่ง, แล้วก็ **มีอุเบกขา** คือทำได้เรื่อยไป ๆ อย่างไม่รู้เบื่อหน่าย ทำเหมือนกันซ้ำ ๆ ซาก ๆ กัน อย่างดำนาจะต้องดำต้นกล้าที่พันต้นก็หมื่นต้น มันก็สม่ำเสมอเป็นลักษณะของอุเบกขา. นี่ทำนาแท้ ๆ ดำนาอยู่แท้ ๆ ยังมี

คุณธรรมสำหรับบรรลุมรรคผลนิพพาน คือโพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการนี้ยังได้; แล้วทำไมการทำงานที่ดีกว่านั้น ที่สูงกว่านั้น ที่มีสติปัญญากว่านั้นมันจะไม่ได้เล่า. อาตมาจะยืนยันอย่างนี้อยู่เสมอไป ว่าถ้าเขาทำงานอยู่ด้วยความพอใจเพราะสำนึกในหน้าที่ของมนุษย์ ทำราชการก็ดี ทำอะไรก็ดี, ถ้างานนั้นยังละเอียดยังประณีตเท่าไร เขาก็จะยังมีธรรมะมากขึ้นเท่านั้น, มากทั้งโดยปริมาณ คือจำนวน และมากทั้งโดยคุณภาพ คุณค่าหรือลักษณะ.

ที่ว่า “มันเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัว” นี้ มันเป็นของซ่อนเร้นอยู่, ดูไม่ดี แสบจะดูไม่เห็น; มันเป็นอัตโนมัตติและซ่อนเร้นอยู่ คนโง่ก็ดูไม่เห็นอีกตามเคย, แต่มันก็มี. ยิ่งคนที่ไม่อยากเชื่อแล้วก็ยังจะมองไม่เห็น. ถ้าว่าจะตั้งสติกำหนดพิจารณาดูให้ดี ก็จะพบจะเห็น; จะรู้สึกด้วยซ้ำไป ไม่ใช่เพียงแต่เห็นด้วยตา : จะพอใจจะอิมใจ จะไม่มีความทุกข์.

ถ้าหากว่า จะสรุปการทำงานทุกชนิดทุกประเภท เอามาสำหรับพูดในเรื่องนี้ละ, ก็จะสรุปไว้อย่างกว้างขวางว่า การทำงานอยู่ด้วยจิตว่าง เป็นสุขอยู่ในการทำงานนี้ มันเป็นการปฏิบัติธรรม คือมันมีความสำนึกรู้หน้าที่ของมนุษย์และมัน

พอใจ, แล้วมันรู้หน้าที่ แล้วมันไม่รู้เฉย ๆ มันรับผิดชอบในการที่จะทำตามหน้าที่. นี่เรารู้ว่าหน้าที่ของมนุษย์เป็นอย่างไร แล้วเรายังรับผิดชอบที่จะทำหน้าที่นั้น ๆ แล้วเราก็ทำ; ทีนี้ทำการงานง่วนอยู่อย่างนั้นแหละ คุณจะทำอะไรคุณทำอะไรไหนล่ะ : อดมาจะบอกให้เห็นว่า ถ้าว่าจะเอาศีล สมาธิ ปัญญา มันก็มีอยู่ครบแหละ; แม้ว่าจะป็นระดับอ่อน ระดับต่ำลงมา, แต่มันมีศีล สมาธิ ปัญญาอยู่ในการงานนั้น.

โดยหลักทั่วไป : การบังคับตัวเองให้ทำอะไรอยู่ได้นี้ เขาก็เรียกว่า ศีล แล้ว; ฉะนั้นการบังคับตนให้ทำการงานได้อย่างสม่ำเสมอ อันนี้มันเป็นศีลเพราะการบังคับตน. ทีนี้เราจะเอาเปรียบกันสักหน่อยก็ได้ว่า เมื่อทำการงานอยู่นั้นนะ มันไปฆ่าใครไม่ได้ ขโมยใครไม่ได้ ถ่วงละเมิดของรักใคร่ไม่ได้ พูดเท็จไม่ได้ อะไร, นี่มันก็เป็นศีลอยู่แล้ว. แต่มันมีศีลที่แท้จริงที่เป็นหัวใจของศีล ก็คือว่าเราสามารถบังคับอินทรีย์ บังคับความรู้สึกต่าง ๆ ไว้ได้ในขอบเขตในระเบียบ; อย่างนี้เรียกว่าศีล. แม้จะดำเนินอยู่ มันก็มีศีลในลักษณะนี้ในความหมายนี้ได้.

ทีนี้ สมาธิ คือใจจดจ่อแน่วแน่นอยู่ในการกระทำนั้น มันก็มีเองแหละ : ถ้าเราตั้งใจจะทำงานให้มากเท่าไร สมาธิจะมีเองโดยอัตโนมัติมากขึ้นเท่านั้น; ดังนั้นขอให้ปักใจที่จะทำงานให้มันมาก สมาธิมันก็จะมามากเหมือนกัน.

ทีนี้ ปัญญา นี้มันไม่ต้องสงสัย; มันมีความฉลาดรอบรู้เพิ่มขึ้นในการทำงานนั้น. และมันมีมาตั้งแต่แรกโน้น; ถ้าไม่มีปัญญาแล้วมันไม่ยอมทำงานอย่างที่ว่านี้, หรือถ้าไม่มีปัญญาแล้วมันก็ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร. เดียวนี้มันมีความรู้ถูกต้องว่าควรทำงานเพื่อความป็นมนุษย์ถูกต้อง แล้วจะทำอย่างไรมันก็รู้ แล้วมันก็ยิ่งทำมันก็ยิ่งรู้ ปัญญา มันก็ยิ่งงอกงามแม้ในการทำงานชั้นต่ำที่สุด เรื่องถูเรื่อน.

ขออย่าให้ขี้เกียจถูเถาะ; ถูมากเข้า ๆ มันยิ่งฉลาด ถูได้ดีกว่า ถูได้เร็วกว่า, อะไรมันก็ดีกว่าทั้งนั้น. นี่มันก็เป็นเรื่องของปัญญาที่มันจะพอกพูนขึ้นมา. การทำงาน ก็มี ศีล สมาธิ ปัญญาได้.

ทีนี้ เราจะมีอิทธิบาท ๔ กันบ้าง. เอ้า, มันก็ยิ่งเห็นเลย – ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา; อิทธิบาท ๔ สำหรับไปพระนิพพานโน่น เราก็มาใช้ในการทำงาน : พอใจ ในการทำงาน, พากเพียร ในการทำงาน, เอาใจใส่ ในการทำงาน, สอดส่องใคร่ครวญแก้ไขปรับปรุงให้มันดีขึ้น ในการทำงาน; นี่มันเป็นอิทธิบาททั้ง ๔, ในการทำงานก็ได้ ในการดูเอนก็ได้. แม้จะไปได้ถึงว่า อินทรีย์ ๕ พละ ๕ ซึ่งเป็นตัวการสำคัญอันหนึ่งในการปฏิบัติธรรมไปนิพพาน, มันก็มี; ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เรียกว่า อินทรีย์ เพราะมันสำคัญมาก, เรียกว่า พละ เพราะมันมีกำลังมาก. ถ้าคนทำงานดี จะมีอินทรีย์หรือมีพละนี้ทั้งนั้นแหละ : มัน มีศรัทธา ในการทำงาน ในผลของการทำงาน ในตัวผู้กระทำ, มีวิริยะ คือ ความพากเพียร, มีสติ ในการทำ, มีสมาธิ ในการทำ, มีปัญญา ในการทำ. ยกมาให้หมดทั้งพระไตรปิฎกเลย; จะสามารถจะชี้ให้เห็นว่ามันมีอยู่ในการทำงานไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ไม่มากก็น้อย.

นี่ถ้าจะพูดถึงหมวดธรรมที่สำคัญที่สุด ก็คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ มัชฌิมา-ปฏิบัติ. ถ้าใครทำงานได้ดี มีผลดีจะมีความเป็นมัชฌิมาปฏิบัติทออยู่นั้น; เขาเรียกว่ามันพอดี มันไม่มาก มันไม่น้อย มันไม่ขาด มันไม่เกิน มันไม่ทุกอย่าง

แหละเป็นมัจฉิมา. หรือจะแยกข้อก็ว่า มันก็ มีสัมมาทิฐิ มันจึงทำงาน, มัน มีสัมมาสังกัปปะ ที่ตั้งไว้ถูกต้องแล้ว, สัมมาวาจา มันจะหุบปากอยู่ก็เหมือนกับมันพูดอยู่แล้วอย่างถูกต้อง, สัมมากัมมันโต มันเป็นการงานที่ถูกต้อง, อาชีโว วายาโม มันก็ถูกต้อง, สมာธิ มันก็อธิบายแล้ว; สัมมาสติ ยิ่งต้องการอย่างยิ่ง ยิ่งกว่าสิ่งใด. เลขมือริยมรรคมีองค์ ๘ ในลักษณะหนึ่งในระดับหนึ่งในความหมายหนึ่ง อยู่ในตัวการทำงานด้วยเหมือนกัน.

นี่เมื่อทำงาน ในความหมายนี้ะ : ทำงานชนิดที่ทำด้วยความรู้สึกในหน้าที่ของมนุษย์ประกอบอยู่ด้วยธรรม มีความสุขในตัวการทำงาน, แล้วการงานนั้นจะมีการปฏิบัติธรรมทุกอย่างอยู่ในการงานนั้น. คิดดูสิ ยิ่งปีนออกไปนาคเดียวได้นกก็ร้อยตัวก็พันตัวก็หมื่นตัวก็แสนตัว; ทำไมจะไม่เรียกว่าหัวใจ แล้วทำไมจะไม่เรียกว่าหัวใจของธรรมสัจจะเล่า เพราะมันเป็นหัวใจของการปฏิบัติ. ฉะนั้นขอให้โง่แล้วทำก็แล้วกัน, อย่างม้าวได้แย้งกันอยู่เลย; ให้โง่ทำ คือว่าการงานเป็นการปฏิบัติธรรม แล้วทำอย่างพอใจในการงาน อย่างที่ว่ามาแล้วข้างต้น. อย่าไปหวังสร้างวิมานในอากาศ เอาเงินไปสนุกสนานเอร์คอร้อยที่ไหนเลย. ให้พอใจอยู่ในการงาน เอาการงานนั้นแหละเป็นสวรรค์วิมานอยู่ในการงาน ไม่ใช่ต่อตายแล้ว; เมื่อทำงานอยู่มันจะมีสวรรค์วิมานสำหรับคนจำพวกนี้.

ในเมื่อใคร ๆ ก็ต้องการความสุข; เดียวนี้มันก็ได้ความสุขแล้ว แล้วสะอาด บริสุทธิ์เสียด้วย, มันเป็น ความสุขที่เรียกว่าสูงสุดประกอบอยู่ด้วยสันโดษ เป็นความสุขอย่างธรรมะแท้, แม้ว่าทำงานอยู่อย่างชาวบ้านอย่างชาวโลก แต่

ความสุขนั้นกลับเป็นธรรมดา. ไอ้พวกหลงกามารมณ์นั่นแหละ มันหาความสุข
ปลอม แล้วมันบูชาความสุขปลอม, สุข ก ะกค เผาให้สุข จีให้สุข ต้มให้สุข;
นั่นมันสุขปลอม. ถ้าว่าเป็นความสุขอย่างธรรมดาแล้วมันก็ ข ะกค แล้วมันก็
สุขเย็น; ฉะนั้นจงหาในการทำการงานเถอะ.

ฉะนั้น ใครทำการงานได้เงินเดือนก็ช่างหัวมันเถอะ, เงินเดือนนั้นมันก็
ไม่ดีเท่าความสุขที่ได้รับอยู่ในขณะที่ทำงาน; แล้วเงินเดือนนั้นระวางให้ดีมันจะลาก
ออกไปลงนรก. ไอ้พวกที่ได้เงินเดือนทั้งหลาย ช่วยสังวรในข้อนี้ไว้บ้าง ว่า
เงินเดือนมันจะลากคอคุดลงไปนรก. แต่ถ้าว่าความสุขจากการงานแท้จริงนี้มัน
ไม่ไปไหน, มันเป็นสุขอยู่แล้ว เป็นสุขอยู่ที่นี่; ดังนั้น เราต้องรู้จักสิ่งนี้ว่าทำการ
งานที่มีความสุขอยู่ในการงาน แล้วก็ยังเป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัว, เงินเดือนเลย
ไม่จำเป็น. ถ้าจำเป็นจะต้องมาซื้อข้าวสารกินบ้างก็ได้, แล้วมันก็เหลือเอะแหละ
เงินเดือนจะเหลือใช้แหละ, ถ้าทำงานกันอย่างนี้ : ไม่ไปเป็นบ่าวของกิเลส ไม่ไป
เอาส่วนเกินเพื่อเป็นบ่าวของกิเลส เงินเดือนมันก็เหลือใช้, เวลามันก็เหลือสำหรับ
หาความสงบสุข.

ดังนั้นเราจึงพูดว่า สำหรับทุกคนที่ควรจะทำได้ : เป็นสุขในการทำการ
งาน; แล้วเป็นการปฏิบัติธรรมะ โกล้พระนิพพาน ๆ ๆ ยิ่งขึ้นทุกที ๆ อยู่ในตัว
มันเอง. “อยู่ในตัวมันเอง” นี้หมายความว่าเราไม่ต้องพยายามก็ได้ในส่วนนี้ : ไม่
ต้องพยายามให้โกล้พระนิพพาน มันโกล้เอง; ขอแต่ให้พยายาม ทำการงานอย่างนี้
เท่านั้น ๆ ไม่ต้องไปพะว้าพะวังว่ามันจะไม่ได้ มันได้แน่ ๆ ขอให้ตั้งหน้าทำงาน
อย่างชนิดนี้อย่างเดียวเท่านั้น ใครก็ตาม โง่ก็ตาม ฉลาดก็ตาม. แล้วไอ้โง่จะยิ่ง

ได้เปรียบ เพราะมันไม่มีเหตุผลที่จะมาเถียงมาแย้งมาอะไรอีกแล้ว มันก็มันหน้า
ตะพีด, ทำกันง่าย ๆ มีความสุขกันง่าย ๆ ด้วยความเชื่อที่ดีกว่า, ดีกว่าคนฉลาด
ฉลาดจนเจโก จนเถียงข้าง ๆ คู ๆ จนไม่ได้ทำกัน จนไม่ได้ประพฤติปฏิบัติกัน
อย่างนี้.

ขอให้เอาไปคิดดู ว่าที่ได้พูดมาทั้งหมดนี้ อาตมาพูดเพื่อทุกคน, เป็น
ธรรมสัจจะสำหรับทุกคน ทั้งคนโง่และทั้งคนฉลาด สามารถปฏิบัติได้เสมอกัน.
เขาก็จะแย้งว่าไม่อาจจะทำความรู้สึกที่เป็นสุขในการทำงาน; ก็บอกว่าไปลองดูก่อน
เถอะ มันก็เคยมามากแล้ว เราทำงานบางครั้งบางคราวมันสนุกเหลือประมาณ นั้น
บังเอิญมันไปถูกร่องถูกรอยอันนี้เข้า; แล้วเดี๋ยวนี้เราได้ศึกษาแล้ว ได้ฟังพอสมควร
แล้ว ว่ามนุษย์นี้เป็นกันทำไม เป็นกันอย่างไร โดยวิธีใด เป็นอย่างไรจึงจะถึง
ที่สุดของความเป็นมนุษย์. มันก็รู้ว่ายังทำความดี ความงาม ความถูกต้องนี้เท่าไร
มันก็ยังมีความเป็นมนุษย์มากขึ้นเท่านั้น. แล้วนี่ดีที่สุดแล้ว ง่ายที่สุดแล้ว : บังคับ
จิตให้รู้สึกเป็นสุขในการทำงาน แม้ว่ากลางแดดกลางฝนก็ให้มันยิ้มอยู่ข้างใน.

อุปสรรคและความยากลำบากของการทำหน้าที่การงาน

แล้วยังจะขยายความออกไป ไกลออกไปถึงว่า แม้การต่อสู้กับอุปสรรค
ความยากลำบากก็เรียกว่าการทำงาน. ต้องต่อสู้กับอุปสรรคศัตรูที่เขาแกล้ง
เรา มันก็เป็นความกัน แล้วบางทีเขาก็ชนะ เราก็แพ้; อย่างนี้ก็เป็นการทำงาน.
แล้วเราก็จะได้ยิ้ม จะได้พอใจในการที่ได้แพ้ ซึ่งมันมาสอนให้เราฉลาด เราไม่มา

เสียใจเป็นทุกข์อยู่ให้ป่วยการ; เราจะศึกษาให้รู้ให้เข้าใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนเราไม่แพ้อีก. ธรรมะมันสอนให้มองเห็นว่าไอ้แพ้หรือชนะนี่มันเรื่องหลอก ๆ ทั้งนั้น; กระทั่งว่าความสุขหรือความทุกข์มันก็เรื่องหลอก ๆ ทั้งนั้น; ผู้ไม่เป็นอะไรเลยไม่ได้ คือไม่เป็นสุขหรือไม่เป็นทุกข์ ไม่เป็นผู้แพ้ ไม่เป็นผู้ชนะนั่นแหละดี. ฉะนั้นจึงไม่เป็นทุกข์ดอก, จะถูกฆ่าให้ตายก็ไม่เป็นทุกข์. สมมติว่าเราไม่ได้ทำผิดอะไรเลย มันมีเรื่องที่มาตกลงบนเราถูกหาว่าทำผิด เขาจะเอาไปประหารชีวิต ก็หัวเราะเยาะดีกว่า. นี่ให้ถือว่าอุปสรรคทั้งหลายต้องต่อสู้ และการต่อสู้นั้นก็คือการงานเหมือนกัน; ฉะนั้นต้องขยันต้องเป็นสุขในการได้ทำการงาน.

หรือจะต้องต่อสู้กับความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย นี้ก็ต้องถือว่าเป็นการงานนะ : เราต้องดิ้นรนต่อสู้ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้ก็เป็นกรงานของเรา เป็นหน้าที่ของเรา. ถ้าเราโง่ที่สุดเราก็ขี้มั่งแห้ง ๆ ไปก็แล้วกัน; แต่เดี๋ยวนี้เราก็ได้รับคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามากพอ ที่จะพิจารณาความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้เป็นอย่างไร, เราก็ขี้มั่งได้จริงไม่ต้องขี้มั่งแห้ง ๆ, ขี้มั่งอย่างสดชื่น ขี้มั่งอย่างแจ่มใส ขี้มั่งอย่างลึกลับซึ่งทางภายใน, หัวเราะเยาะความเปลี่ยนแปลงของสังขารที่เป็นไปตามธรรมชาติ. นี่เราจะเรียกว่าทำการงานด้วยเหมือนกัน; เพราะพอเรามีอายุมากขึ้นมาเราก็จะต้องต่อสู้กับความแก่ ความเจ็บ ความตาย อาตมาก็กำลังทำอยู่อย่างนี้ เดิวนั้นมาเดิวนี้นี้มา, มันก็ต้องต่อสู้และเรียกว่าการงานและก็หัวเราะเยาะทุกที, ทำให้ความเจ็บปวดมันลดลงไป, ก็ทำให้มีความเป็นมนุษย์มากขึ้น, ให้มีการปฏิบัติธรรมะมากขึ้นในการต่อสู้อย่างนี้.

ฉะนั้น จึงมาบอกกล่าว, บอกกล่าวแจกจ่ายให้ได้ยินได้ฟังทั่วกันว่า การทำหน้าที่ แล้วรู้สึกเป็นสุขในการกระทำ, สนุกก็ได้ เป็นสุขก็ได้ในความหมายที่เป็นธรรม ไม่ใช่กิเลส, สนุกในการทำางานก็ได้ เป็นสุขในการทำางานก็ได้, แล้ว มันจะเป็นการปฏิบัติธรรมเพื่อใกล้ต่อพระนิพพานอยู่ในตัวมันเอง; โดยคนโง่นั้นไม่รู้. ขอให้โง่มาก ๆ ในข้อนี้เถอะ อย่าไปคิดอย่าไปวิจารณ์เลย, ยิ่งโง่มากยิ่งดีเพราะไม่ต้องไปลังเลสงสัยว่าได้หรือไม่ได้ แน่หรือไม่แน่. ทำางานด้วยความพอใจสนุกสนานเป็นสุขสันโดย ด้วยจิตที่มันว่างจากตัวกูของกู, แล้วมันจะขยับเลื่อนไปหาพระนิพพานทีละนิด ๆ ๆ จนถึงเข้าสักวันหนึ่ง.

นี่คือหัวใจของธรรมสัจจะสำหรับทุกคน ทั้งคนโง่และฉลาด มีบทสรุปว่าเป็นสุขในการทำางาน แล้วก็เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวมันเองแล้ว; เป็นสุขในการทำางาน และเป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวมันเองแล้ว เรียกว่า “หัวใจของธรรมสัจจะสำหรับทุกคน”; เป็นการบรรยายธรรมสัจจปกิณณะในวันนี้, มีใจความสั้น ๆ อย่างนี้. ถ้าเชื่ออาตมาแล้วก็ขอให้ท่องไว้ให้ติดปากว่า ทำงานด้วยความรู้สึกที่เป็นสุข สนุก และเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัว; จะแก้ปัญหาได้หมดที่ว่าสังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ก็ดี ความยึดมั่นในเบญจขันธ์เป็นทุกข์ก็ดี อะไรเป็นทุกข์ก็ดี มันจะชนะหมดได้ด้วยการทำางานนี้ หัวเราะเรื่อย ใกล้พระนิพพานเข้าไปเรื่อย. สัจธรรมที่ว่าสังขารเป็นทุกข์ อุปาทานขันธ์เป็นทุกข์ เราก็มาแก้ด้วยธรรมสัจจะที่ว่า “เราเป็นสุขในการทำางานซึ่งเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัว”.

ขอให้สังฆธรรมและธรรมสัจจะคู่นี้มันปรากฏแจ่มแจ้งในจิตใจของท่านทั้งหลาย,
ก็จะไม่เสียทีที่เป็นพุทธบริษัทที่จะมีความก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไปทุกปี.

การบรรยายนี้สมควรแก่เวลาแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยาย; ให้เป็น
โอกาสแก่พระคุณเจ้าทั้งหลายท่านจะได้สวดพระบาลีที่ส่งเสริมกำลังใจ ในการปฏิบัติ
ธรรมะนี้ต่อไป.

ธรรมสังฆปกิณณะ

- ๙ -

๔ มีนาคม ๒๕๒๑

ปัญหาที่เป็นอุปสรรค เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมสังฆะ

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้, อาตมาก็จะได้กล่าวถึง *ธรรมสังฆปกิณณะ* ต่อไปตามเดิม; แต่จะมีหัวข้อเฉพาะเรื่องในวันนี้ว่า **ปัญหาที่เป็นอุปสรรคเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมสังฆะ**. ขอได้โปรดเข้าใจว่า เรากำลังพูดถึงเรื่องเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าธรรมสังฆะ; จะเป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดเฉพาะคราว และเฉพาะเรื่องด้วยซ้ำไป, ตามที่จะนึกได้.

ในวันนี้จะพูดถึง “ปัญหาที่เป็นอุปสรรคแก่การปฏิบัติธรรมสังขจะ”.
 ข้อนี้หมายความว่า การปฏิบัติธรรมสังขจะของเรายังเป็นไปไม่ค่อยได้ แม้ว่าเรา
 จะรู้สังขธรรมเกี่ยวกับเรื่องนั้นอย่างมากแล้วก็ตาม, แต่ก็ยังมีปัญหาอื่น ๆ เข้ามา
 แทรกแซง ไม่สามารถจะนำเอาสังขธรรมเหล่านั้นมาสู่การปฏิบัติ ในฐานะเป็น
 ธรรมสังขจะได้; พุคอีกทีหนึ่งก็ว่า เรารู้เรื่องสังขธรรมมาก แต่ก็ยังไม่ชัดเจน ยังพรั
 ยังสับสนปนกันอยู่, จนตัวผู้นั้นเองก็ไม่ว่าจะเชื่อลงไปอย่างไร จะปฏิบัติลงไป
 อย่างไร มันก็ทำลงไปอย่างที่เรียกว่าไม่แน่ใจ หรือทำอย่างที่เรียกว่าตามแบบ
 ประเพณีเป็นต้น.

อาตมาอยากจะขอร้องให้พิจารณาให้มองเห็นสิ่งที่สำคัญสักสิ่งหนึ่ง ก็
 คือสิ่งที่เรียกว่า ปัญหาที่มันซ่อนอยู่ใต้ปัญหาที่ปรากฏ. หมายความว่าคนเรามี
 ปัญหา ๒ ชั้น : ปัญหาโดยทั่วไปนั้น มันเป็นที่ปรากฏว่าเป็นปัญหาอย่างไร;
 แล้วมันยังมีปัญหาอีกชั้นหนึ่งซ่อนอยู่ใต้นั้น เป็นปัญหาที่ไม่ปรากฏ แต่มันก็ยังเป็น
 อุปสรรคอยู่นั่นเอง ก็เป็นอุปสรรคโดยไม่ปรากฏ คือเป็นอุปสรรคโดยไม่รู้ตัว.

แทบจะกล่าวได้ว่า คนเราตามธรรมดาที่มีปัญหาอยู่ ๒ ชั้นอย่างนี้
 เกือบจะทุกกรณี. ปัญหาที่ปรากฏเราก็ยังแก้ไม่ได้, ปัญหาที่ซ่อนอยู่ใต้นั้นลงลึกลง
 ไปอีกเราก็ไม่ได้แก้ ไม่สามารถจะแก้. ทีนี้ปัญหาทางศีลธรรม ทางสังขธรรม
 หรือทางธรรมสังขจะนี้ ก็เหมือนกัน. ขอให้ท่านพิจารณาดูในฐานะเป็นธรรมสังข
 ปกิณฑกะ คือเป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด; แต่ความเป็นของเบ็ดเตล็ดนี้ มันจะมีปัญหาหรือ
 มีโทษ หรือว่าเป็นอุปสรรคยิ่งไปกว่าเรื่องไม่เบ็ดเตล็ดก็ได้, เอาไว้พิจารณากัน
 ตามที่อาตมาจะยกตัวอย่างมาพูดเป็นเรื่อง ๆ ไป.

ปัญหาในการปฏิบัติศีลข้อที่ ๑

เรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติศีลธรรม เรื่องแรกที่สุด ใคร ๆ ก็จะต้องรู้ว่ามันเป็นเรื่องเกี่ยวกับฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เรียกว่าเรื่องปาณาติบาตซึ่งเป็นศีลข้อที่ ๑ ของศีลทั้ง ๕ : มันมีปัญหาอะไรบางอย่างซ่อนอยู่ลึก จนประชาชนทั่ว ๆ ไปมีข้อสงสัย มีข้อแย้ง มีข้อค้าน; แล้วก็จะทำให้เกิดปัญหาต่อไปอีก จนถึงกับว่าคนเราไปจับตัวเองไว้ในระดับเดียวกันกับสัตว์; เช่นว่าถ้าแมวจับหนูกินก็เป็นบาปเท่ากับคนหาปลา กิน หรือว่าเท่ากับคนฆ่าสัตว์ตัดชีวิต. อย่างนี้ก็หมายความว่า จัดคนให้มีค่าเท่ากับแมว, มีอะไร ๆ เหมือนกับแมว ถือศีลธรรม สัจธรรมอะไรอย่างเดียวกันกับแมว. ก็ลองคิดดูเถอะว่ามันเป็นอย่างไร; จะว่าน่าหัวก็คงหัวเราะไม่ออก, จะว่าน่าเศร้าเสียมากกว่า.

เมื่อตั้งปัญหาขึ้นมาว่า **แมวจับหนูกินบาปหรือไม่บาป ?** ท่านทั้งหลายทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี้จะตอบว่าอย่างไร ? ถ้าตอบไม่ดีคุณก็เป็นแมวไปทันที; ขอให้ลองใคร่ครวญกันดูอย่างละเอียด. อยากจะเล่าเรื่องนี้สักนิดหนึ่งว่า เคยอ่านพบในหนังสือที่พวกฝรั่งเขาเขียนออกมา เป็นหนังสือพิมพ์ทางพุทธศาสนาออกในประเทศไทย อังกฤษ อย่างที่เรียกว่าของผู้มีสติปัญญา; แล้วก็ในนั้นมันมีเขียนว่า ลูกเล็ก ๆ ตัวเล็ก ๆ หน้าตาน่าเอ็นดูนี้ มันถามปู่ของมันว่า “แมวจับหนูกินบาปหรือไม่บาป ?” ปู่มันบอกว่าบาป. ลูกเล็ก ๆ ก็ถามว่า “ถ้าอย่างนั้นจะให้แมวกินอะไร ?” ปู่ก็ตอบไม่ได้, นั่งอยู่หน้าหนึ่งแล้วก็ตอบว่า เรื่องนี้หนูยังเล็กเกินไปกว่าที่จะเข้าใจได้, เราอย่าเพิ่งพูดกันเลย. เรื่องมันก็จบกัน.

นี่ขอให้คิดว่า มันเป็นปัญหาอะไร, แล้วมันเป็นปัญหาที่ซ่อนอยู่ลึกใต้ปัญหาบางปัญหาหรือไม่, และเมื่อไรคุณปู่จะตอบหลานเล็ก ๆ นั้นได้ว่าแมวจะต้องกินอะไร, หรือว่าจะให้ประพาศปฏิบัติศีลธรรมข้อนี้กันอย่างไร. ที่นี่ก็มีสอนในหมู่พุทธบริษัทเราที่ปนกันยุ่ง มีความมุ่งหมายจะสอนศีลธรรมในเรื่องนี้มากกว่าที่จะสอนสังฆกรรมหรือปรมัตถกรรม แล้วก็เอามาสอนตัดบทว่า มันก็เหมือนกันกับคน คือมันบาป แล้วมันก็จองเวรซึ่งกันและกันเหมือนอย่างที่ได้ไว้ในอรรถกถา เช่นอรรถกถาธรรมบท ว่าแม่ไก่กับนางแมวมันกินไข่, แมวมันกินไข่ของไก่ ไก่มันก็ผูกอาฆาต แล้วมันก็เกิดมาเป็นสัตว์ที่ไข่, ผลัดกันกินอย่างนี้เรื่อยไปไม่รู้จักสิ้นสุด, กระทั่งเป็นยักษ์เป็นคนเป็นอะไรมันก็กินกันไม่รู้จักสิ้นสุด; แต่ในชั้นแรกนั้นตั้งต้นเรื่องไก่อกับแมว.

นี่มันก็ดีสำหรับจะสอนศีลธรรม ถ้าคนเชื่อก็มีประโยชน์มาก แต่ถ้าคนไม่เชื่อแล้วจะทำอย่างไร จะสอนอะไรกันที่จะให้คนเขารู้จักกลัวบาปในการที่จะฆ่าสัตว์ตัดชีวิต. อาตมาเห็นว่ามันก็เป็นเรื่องที่ควรที่จะเอามาพิจารณากันดู; แม้จะพิจารณากันอย่างเล่น ๆ ก็ยังดีกว่าที่จะไม่พิจารณาเสียเลย. ในขั้นต้นนี้ก็อยากจะขอให้แยกเรื่องศีลธรรมกับเรื่องปรมัตถกรรมออกกันเสียเป็น ๒ เรื่องตามเคย ตามที่เคยพูดมาแล้วว่า ถ้าเราพูดเรื่องศีลธรรมมันก็อย่างศีลธรรม, ถ้าเราพูดอย่างสังฆ-กรรมหรือปรมัตถกรรม มันก็อย่างปรมัตถกรรม. เช่นมีหลักว่า ถ้าพูดอย่างศีล-ธรรม มันก็มีตัวมีตน มีสัตว์มีบุคคลอย่างนั้นอย่างนี้, อาศัยศรัทธาเป็นที่ตั้งของการปฏิบัติศีลธรรม; แต่ ถ้าพูดเป็นปรมัตถกรรม มันไม่มีบุคคล ไม่มีสัตว์บุคคล, มันไม่มีตัว ไม่มีตน มันก็ต้องพูดอย่างอื่น. ในที่ใดจะสอนสังฆกรรมหรือปรมัตถ-กรรม มันก็ต้องพูดกันอย่างไรที่เป็นปรมัตถกรรม.

ในวันนี้ก็จะพูดถึงเรื่อง แมวจับหนูบาปหรือไม่ ในแง่ของปรมาตถธรรม; แต่ก็ไม่ได้ยกเลิกในส่วนที่เป็นศีลธรรมที่เขาจะสอนกันอยู่ง่าย ๆ ตัดบทสั้น ๆ ว่า “แมวจับหนูกินมันก็บาป ฉะนั้นเราอย่าทำอะไรให้ตายเป็นอันขาด”, นี่มันก็ตีใน ส่วนศีลธรรม. อาตมาก็ไม่ได้คัดค้านนะ, ไม่ได้ยกเลิก; ช่วยเป็นพยานกันไว้ด้วย เดียวนี้ ว่าอาตมาไม่ได้คัดค้าน ไม่ได้ยกเลิก. แต่ทีนี้จะพูดถึงอีกระดับหนึ่งในแง่ ของปรมาตถธรรม สำหรับหมู่คนบางหมู่ที่เขาไม่ยอมรับคำสอนระบบนั้น – ระบบ ศีลธรรมสำหรับเด็ก ๆ ถึงขนาดที่ว่าแมวจับหนูกินก็เป็นบาป.

ทีนี้เราจะมาดูกันให้ลึกไปกว่านั้น ให้จริงกว่านั้น ให้มีเหตุผลกว่านั้น; หรือว่าให้เหมาะสำหรับคนสมัยปัจจุบันที่จะยอมรับได้ และสมควรใจปฏิบัติศีลธรรม ข้อนี้. สรุปความว่า เมื่อคำสอนอย่างนั้นมันไม่ทำให้สมัยนี้ปฏิบัติศีลธรรมข้อ ปาณาติบาตได้แล้ว เราก็ยังมีการสอนอย่างอื่น คืออย่างปรมาตถธรรม เพื่อให้เขา ยังคงปฏิบัติศีลธรรมในข้อปาณาติบาตอยู่นั่นเอง; และมีเหตุผลมากไปกว่าที่เขาจะ ค้านหรือว่าจะสงสัยอะไรได้.

ถ้าแมวจับหนูกินเป็นบาปเท่ากับคน, คนก็เท่ากับแมว; นี้เรายังไม่ ยอมรับ. เราก็จะดูต่อไปถึงว่าอะไรมันทำให้บาป, อะไรมันทำให้ไม่ต้องบาป. แมวมันไม่รู้สึคว่านุญอย่างไร บาปอย่างไร มันไม่มีทางที่จะรู้ เพราะว่ามันเป็น แมว มันเล่าเรียนไม่ได้, มันจึงไม่มีทางที่จะรู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรบุญ อะไร บาป หรือว่าอะไรเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน; อย่างนี้แมวไม่รู้ ก็ต้องหา ว่าแมวโง่ หรือไม่รู้อะไร. ก็ขอให้ลองคิดว่า พื้นฐานแห่งจิตมันก็ไม่เหมือนกัน เสียแล้ว ไม่เท่ากันเสียแล้ว และก็ไกลลิบ.

ฉะนั้น การที่แมวจับหนูกิน ก็ทำไปคล้าย ๆ กับว่า เป็นเครื่องจักรเดินได้ชนิดหนึ่งเท่านั้น : แมวมันก็จับหนูกินเพราะมันหิว แล้วก็ป็นธรรมชาติธรรมดาของแมว แม้มันไม่สอนมันก็ยังจับหนูกินได้เอง จับหนูเป็นกินได้เองอย่างนี้เป็นต้น. เมื่อเรายอมรับว่า แมวไม่มีความรู้เรื่องดีชั่วบุญบาป หรือแม้แต่การเบียดเบียน, มันทำไปตามสัญชาตญาณล้วน ๆ; ผิดกับจิตของมนุษย์ซึ่งมีลักษณะเป็นภาวิตถญาณ คือได้รับการสอนมาตั้งแต่เล็ก ๆ ว่าคิดว่าชั่วว่าบุญว่าบาปว่าเขวว่าเราว่าผู้อื่น และว่ามีการเบียดเบียนหรือเป็นการเบียดเบียน เรารู้ เรารู้ว่าหวังที่จะทำให้อะไรดี หวังที่จะทำให้อะไรได้บุญ, ฉะนั้นเราจึงมีจิตใจผิดกับแมว. ฉะนั้นแมวจับหนูกินก็เหมือนกับเครื่องจักรชนิดหนึ่งที่เดินได้ ที่เคลื่อนไหวได้.

ทีนี้ดูขึ้นมาอีกหน่อยหนึ่งว่า ทารกเล็ก ๆ ยังเล็กมากทำอะไรไม่ได้มากกว่า บีมบีให้ตาย หรือเห็นแมลงอะไรคลานเข้ามามันก็บีตาย; อย่างนี้จะหาว่าบาปหรือไม่บาป ? จะว่าบาปหรือไม่บาป ? อาตมาคิดว่ามันไม่ผิดกับแมวก็น้อย; เด็กทารกที่ยังไม่รู้อะไรเป็นอะไร มันบีบีอะไรตายเพื่อเล่นสนุก หรือว่าเพื่อว่ามันกลัวหรืออะไรก็สุดแท้, โดยสัญชาตญาณแห่งการป้องกันตัวมันก็บีบีหรือบีบีให้ตาย เหตุปัจจัยมันก็เป็นอย่างอื่น คือมันป้องกันตัว, หรือไม่ได้นึกป้องกันตัวมันก็บีบีให้ตาย; จะหา จะปรับว่าทารกนี้เป็นบาปหรือไม่ ? อาตมาคิดว่ามันยังเหมือนกับแมวอยู่เหมือนกัน. เด็กทารกมันยังไม่รู้เรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องบุญเรื่องบาปจะไปปรับเขาให้เป็นบาปเต็มที มันก็ทำให้เด็กทารกนั้นเท่ากับคนโต ๆ เท่ากับพ่อของมัน เท่ากับปู่ของมัน. ถ้ามองกลับอีกทางหนึ่ง พ่อของมัน หรือปู่ของมันก็กลายเป็นทารกไป ในการที่จะปรับให้ถือหลักถือเกณฑ์อะไรเท่ากัน.

แต่ถ้าเด็กทารกนี้มันค่อย ๆ โตขึ้นมา ได้รับคำสั่งสอนเรื่อย ๆ มา จนยึดถือเรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องสุขเรื่องทุกข์ เรื่องได้เรื่องเสีย เรื่องเขาเรื่องเรา เรื่องเบียดเบียนเรื่องไม่เบียดเบียนเป็นแล้ว ทีนี้มันจะเริ่มมีบาป เพราะเขาจะเข้าไปด้วยฝืนความรู้สึกว่านี่เราไม่ควรทำ; ก่อนนี้เขาไม่มีความรู้สึกว่ามีบาป และเราไม่ควรทำ เดียวนี้เขาก็มีความรู้สึกว่ามีบาป แล้วเราไม่ควรจะทำ, นี่ก็ทำด้วยความฝืนหรือด้วยความพลอภัยตาม; ก็เรียกว่ามันผิดกันแล้ว. ทีนี้เด็กคนนี้โตขึ้นมาเป็นหนุ่มเป็นสาว เป็นผู้ใหญ่รู้อะไรเต็มที, แล้วไปบีบคั้นให้ตาย; นี่มันไม่เหมือนกันแล้ว ไปเทียบกับเด็กทารกแบบเขาไม่ได้แล้ว ไปเทียบกับแมวจับหนูกินก็ไม่ได้แล้ว เพราะจิตใจมันผิดกัน เหลือประมาณแล้ว.

สรุปความว่า เพราะรู้อยู่ว่าเป็นบาป เพราะยึดถืออยู่ว่าเป็นบาป เพราะจัดไว้ว่าเป็นบาป เพราะทำไปด้วยความรู้สึกที่ฝืน ความรู้สึกที่เป็นบาป รู้สึกว่าเป็นบาป; เพราะฉะนั้น จึงมีบาป. ตามธรรมชาติแท้ ๆ ไม่มีบุญไม่มีบาป แล้วมนุษย์ก็บัญญัติขึ้นมาว่า อย่างนี้เรียกว่าบาป, อย่างนี้เรียกว่าบุญ : พอทำผิดไปในฝ่ายนี้ก็เรียกว่าทำบาป, พอทำถูกไปในฝ่ายนี้ก็เรียกว่าทำบุญ; ไอ้ผิดหรือถูก บุญหรือบาปนี้แล้วแต่ว่ามนุษย์เราจะบัญญัติขึ้นอย่างไร.

ทีนี้จะมีข้อสงสัย ว่าการบัญญัตินี้มันไม่มีความหมายอะไร ไม่มีเหตุผล ถ้าเราอย่าบัญญัติเสียก็แล้วกัน ? นั่นก็ได้เหมือนกัน; แต่ถ้าไม่มีการบัญญัติอย่างนี้ มนุษย์ก็จะอยู่กันไม่ได้ จะฆ่ากันตายหมด. ดังนั้นการบัญญัติจึงมีประโยชน์ คือมีผลทำให้มนุษย์อยู่กันได้ เจริญงอกงามทางจิตใจ.

ที่นี้อาจจะมีคนบางคนตั้งปัญหาขึ้นว่า ถ้าอย่างนั้นเราก็ทำไม่รู้ไม่ชี้เสีย ทำเหมือนกับเป็นแมวเสีย ทำเหมือนกับเป็นเด็กทารกเสีย, เราก็จะไม่บาป. นี่ลองคิดดูว่ามันจะทำได้ไหม : เราจะทำไม่รู้ไม่ชี้เสียเหมือนกับแมว หรือเหมือนกับลูกทารกนั้นแล้วเราจะได้ฆ่าสัตว์ไม่บาป; อย่างนี้มันจะทำได้หรือไม่ ? เป็นอันว่าเราทำไม่ได้ เราจะฝืนทำไม่รู้อย่างนั้นมันทำไม่ได้.

ถ้าจะทำให้ได้เราก็ต้องฝืนทำ มันก็เป็นบาปขึ้นมาอีกเรื่องหนึ่งคือเป็นเรื่องหลอกตัวเอง; เดี่ยวบาปมันก็ซับซ้อนยุ่ง ปนกันยุ่ง ซ้อนกันมากขึ้น ๆ. ที่นี้บางคนอาจจะถามว่า ถ้าอย่างนั้นเราสอนลูกเด็ก ๆ กันเสียใหม่ ตั้งแต่มันแรกเกิดมา : พอมันลืมตาขึ้นมาเราสอนเรื่องบุญเรื่องบาปกันเสียใหม่, ไม่ให้รู้เรื่องบุญเรื่องบาปอย่างนี้ หรือให้ไปรู้ตรงกันข้ามว่า แมวจับหนูกินได้บุญ เด็ก ๆ ฆ่าสัตว์ตายก็ได้บุญ; สอนให้มันกลับกันเสียอย่างนี้ ให้รู้ในทางตรงกันข้ามไม่ดีกว่าหรือ ? เราก็ลองคิดดูมันจะดีไหม ? เราสอนเด็ก ๆ แรกเกิดมาให้มันรู้กลับเสียตรงกันข้ามในเรื่องบุญเรื่องบาป.

ที่นี้มันจะได้บุญชนิดไหน ? มันจะได้บาปชนิดไหน ? มันก็ทนไม่ไหวอีกเหมือนกัน : ขึ้นทำกันอย่างนั้น โลกนี้ก็จะเต็มไปด้วยคนชนิดที่ทำบาปทำสิ่งทีเรียกว่าเป็นการเบียดเบียนผู้อื่น แล้วก็โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว ก็โดยไม่รู้จักสิ่งทีเรียกว่าบุญว่าบาป; มันก็ได้ลูกเป็นไฟไปทั่วโลก คือเบียดเบียนกัน ฆ่ากัน, แล้วเราจะ

อยู่กันได้อย่างไรในโลกชนิดนี้ ในโลกที่เราตั้งต้นสอนลูกทารกขึ้นมาในลักษณะที่มีศีลธรรมอันกลับกันอยู่กับที่เขาบัญญัติไว้ดีแล้ว ว่าอย่างนี้บุญ อย่างนี้บาป. ก็

เป็นอันว่า ทำไม่ได้ในการที่จะสอนลูกเด็ก ๆ เขาให้มันมีศีลธรรมเป็นอย่างอื่นตรงข้าม.

ถ้าเรามองให้ดีเรายังจะพบเห็นได้ชัดเจนว่า บาปนี้ แม้เราจะทำโดยไม่รู้จักบาปมันก็ได้ผลชนิดหนึ่ง, แม้เราจะทำโดยเจตนาคือรู้จักบาปแล้วฝืนทำ นี่มันก็ต้องได้ผลอีกอย่างหนึ่ง; แต่ว่าทั้ง ๒ อย่างนั้น มันไม่ไหวเหมือนกัน มันไม่ไหวสำหรับคนที่อยู่กันในโลกนี้ด้วยการทำบาป ๒ ชนิดนี้ คือทำบาปเพราะรู้หรือทำบาปเพราะไม่รู้ มันก็ทนมไม่ไหวทั้งนั้น. ดังนั้น มนุษย์จึงไม่ต้องการทั้งการที่ทำบาปโดยรู้และทำบาปโดยที่ไม่รู้ หรือว่าทำบาปด้วยความเข้าใจผิด เป็นมิจาติกฎกลับกันอยู่ มันไม่ไหวทั้งนั้น; ฉะนั้น เราจึงยอมรับถือเอาตามบทบัญญัติทางศีลธรรม. ขอให้จำคำให้ดี ๆ ว่า เรื่องศีลอย่างนี้มันเป็นเรื่องศีลธรรม, ยังไม่ถึงสังฆธรรม ไม่ถึงปรมัตถธรรม.

ถ้าเป็น ศีลธรรมก็คือมนุษย์บัญญัติ เพื่อมนุษย์ ได้รับผลดีที่สุดที่จะอยู่กันอย่างมนุษย์. ถ้าเป็น สังฆธรรมเป็นปรมัตถธรรมนั้นธรรมชาติบัญญัติธรรมชาติกำหนดไว้เสร็จแล้ว มนุษย์ก็ไม่ต้องบัญญัติ, มีแต่มนุษย์จะไปทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ; แต่ถึงอย่างไรก็ดี กฎของธรรมชาตินี้มันก็เนื่องลงมาถึงขั้นต่ำ ๆ

ในทางศีลธรรม : การบัญญัติศีลธรรมก็จะไม่ขัดหรือฝืนกันกับหลักของธรรมชาติที่เป็นปรมัตถธรรม; เพียงแต่ว่ายังต่ำกว่าสำหรับจะเป็นเรื่องของมนุษย์หรือของคนในเบื้องต้น ที่จะมีสังคมที่อยู่กันเป็นปกติ. คำว่าบุญ ว่าบาป ว่าดี ว่าชั่วนี้ไม่มี

สำหรับปรมาตมธรรม; แต่สำหรับมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติศีลธรรมนี้ ต้องมี, ต้องมีอย่างแน่นอน : ต้องมีคำว่าดี-ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์ ได้-เสีย เบียดเบียน-ไม่เบียดเบียน เพราะว่าในระดับศีลธรรมนี้มันมีตัวตน มีสัตว์ มีบุคคล มีตัว มีตน ก็ต้องมีบัญญัติที่เหมาะสมสำหรับสัตว์ทั้งหลายที่ยังมีความรู้สึกเป็นตัวเป็นตน.

ดังนั้น ระบบศีลธรรมชนิดนี้เขาได้ค้นคว้าหรือว่ายิ่งกว่าค้นคว้า ก็ได้ผ่านมาแล้ว ได้เป็นมาแล้ว ได้ถูกมาแล้วจนบอบช้ำ จนถึงกับรู้สึกนึกได้ว่าเราจะต้องเอากันอย่างไร จะต้องถือหลักกันอย่างไร เขาจึงได้บัญญัติขึ้นไว้ให้เรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเช่นศีล ๕ อย่างนี้ ใคร ๆ ก็ได้ยินได้ฟังว่ามีมาก่อน พระพุทธเจ้า มีมาตั้งแต่ครั้งมนุษย์เริ่มรู้จักคิดนึกกระอาเกี่ยวกับการเบียดเบียน. ก็ธรรมชาติอีกเหมือนกันมันบีบบังคับให้มนุษย์จะต้องค้นหาหลักทางศีลธรรม สำหรับอยู่กันเป็นผาสุกในสังคม แล้วเขาก็ได้บัญญัติไว้ดีแล้ว. แต่ที่เขาจะบัญญัติถึงกับว่าแมวจับหนูก็เป็นบาปนี่ยังไม่พบที่มา.

ทีนี้ถ้ามีใครถามขึ้นมาอีกที่ว่า ถ้าอย่างนั้นเราเกิดเป็นแมวกันเสียให้หมด ก็แล้วกัน จะได้จับหนูกินแล้วไม่บาป เราจะได้เกิดเป็นแมวกันเสียใหม่ แล้วเพื่อจะได้จับหนูกินแล้วไม่บาป; นี่ลองคิดดูสิมันจะคุ้มกันไหม? ถ้ามันสมมติไปเกิดได้จริง เอ้า, ไปเกิดได้จริงแล้วจะได้เป็นแมว แล้วก็จะได้จับหนูกินไม่บาป เหมือนที่อาตมาว่า; ก็ลองคิดดูว่ามันคุ้มกันไหม? ในที่สุดก็เห็นจะเอาไม่ไหว คือรับไม่ไหว ไปเกิดเป็นแมวเพียงเพื่อจะจับหนูกินแล้วไม่เป็นบาป; คือมันก็มองเห็นว่าเกิดเป็นมนุษย์อย่างมนุษย์ อยู่ในโลกมนุษย์ ช่วยกันทำโลกมนุษย์นี้ให้มันน่าดู

ดีกว่า. ฉะนั้นจะทำโลกมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ด้วยระบบศีลธรรมอย่างไร เราก็ยอมรับระบบนั้น ขอมทน, ถ้าหากก็ยอม ที่จะไม่ทำบาป หรือที่จะทำบุญ.

นี้จะยุติกันหรือยังว่า เมื่อเรายังอยากเป็นมนุษย์อย่างนี้ มันก็ต้องมีศีลธรรมอย่างมนุษย์; ถ้าไปเอาศีลธรรมอย่างแมวก็เป็นแมวแน่ ตัวเป็นคนแต่ว่า มันมีความเป็นแมว; หรือว่าจะไปเอาอย่างลูกทารกตัวเล็ก ๆ ยังปีศาจตัวตายโดยไม่มีความรู้สักอะไร นี่มันก็ไม่ไหวเหมือนกัน. เรามาเป็นมนุษย์ที่เป็นมนุษย์ ในระบบของศีลธรรมเรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องดีเรื่องชั่ว กันต่อไปดีกว่า.

ทีนี้ที่เอาตมามากขึ้นมาเป็นปัญหา ที่เป็นอุปสรรคเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม-สัจจะนี้ ก็หมายความว่ามันมีคนบางจำพวก ยึดถือหลักทางศีลธรรมชนิดที่เป็นอุปสรรคต่อการที่จะปฏิบัติสัจธรรม; พวกนี้จะยึดถือมากจนถึงกับว่า บาปและบุญนี้ตายตัว เราจะพ้นบาปพ้นบุญไปไม่ได้ เราจะอยู่เหนือบาปเหนือบุญ สิ้นบาป สิ้นบุญสิ้นกรรมไม่ได้ เพราะมีความเชื่ออะไรที่ตายตัว ดิ่งไปทางใดทางหนึ่ง มากเกินไป.

ความไม่รู้เรื่องสัจธรรม และศีลธรรม อยู่กันคนละระดับอย่างไร นั่นเอง ทำใ้หิ้งไปหมด, จนถึงกับมีปัญหาเกิดขึ้นมาว่า แมวจับหนูกินบาปหรือไม่บาป? พวกหนึ่งก็ถือว่าบาป, พวกหนึ่งก็ถือว่าไม่บาป; ก็เลยตกลงกันไม่ได้ ขึ้นเถียงกันไปอีกก็คงจะได้ชกต่อยกัน เหมือนกับเรื่องตบอดคลำช้าง มันก็ไม่เถียงกัน ก็ปล่อยไว้เป็นเรื่องคาราคาซังอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้; คนเหล่านี้แม้จะบาปก็ละไม่สนใจ เพราะเขายังไม่มีความเชื่อที่ถูกต้อง ยังสงสัยอยู่.

ที่นี้ถ้าว่าความเชื่อชนิดนี้มันขยายตัวมากออกไป มันก็เป็นมิจฉาทิภูจิกว้างไกลออกไปได้ จนไม่รู้ว่าอะไรจะเป็นอะไร จะยึดถือกันสักเท่าไร เพียงไหน มันก็ไม่รู้; ฉะนั้นก็เรียกว่าเต็มไปด้วยความไม่รู้ เต็มไปด้วยปัญหาที่ตอบไม่ได้ ก็เลยเข้าใจผิดเรื่องบุญเรื่องบาปไปทุกระดับ. นี่อาตมาเรียกว่าปัญหาที่เป็นอุปสรรคเกี่ยวกับการปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรมสังจะ. ธรรมสังจะเป็นของธรรมชาติ; การปฏิบัติทางศีลธรรมนี้มันเป็นของที่มนุษย์บัญญัติขึ้น ฉะนั้น ถ้าเราบัญญัติอย่างไรถูกต้องอย่างไรก็ควรจะเข้าใจกันให้ดี ๆ, อย่าให้แมว หรืออย่าให้ลูกเด็ก ๆ ทารก หรือคนโง่ ๆ นี่มันเหมือนกันไปเสียหมด มันยังเหมือนกันไม่ได้.

แต่ก็ไม่ได้หาหนทางที่จะเลิกล้างศีลธรรมเหล่านี้; เพียงแต่ทำให้เขารู้จักอย่างถูกต้องแล้วปฏิบัติสูงขึ้นมาตามลำดับ. ถ้าเป็นแมวก็ปฏิบัติอย่างแมว แล้วมันไม่ใช่มีแต่แมว สัตว์ทั้งหลายที่มันยังต้องกินสัตว์อื่นเป็นอาหารนั้นนะ มันยังมีมาก ถ้าเชื่อตามแบบโบราณก็เรียกว่าทำบาปทั้งนั้น แล้วก็ไม่ได้อะไรเกิดเป็นคนแน่. ฉะนั้น คนโบราณควรจะช่วยกันคิดดูบ้าง ว่าเขาเป็นสัตว์อยู่ในระดับนั้นมันมีกฎเกณฑ์อย่างไร เราเป็นคนอยู่ในระดับนี้มันมีกฎเกณฑ์อย่างไร; ถ้าเข้าใจถูกต้องก็จะไม่มีเรื่องที่จะต้องเถียงกัน.

การที่อาตมาเอามาพูดนี้ก็เพราะเห็นว่า การปฏิบัติในทางศีลธรรมนี้ยังไม่เป็นที่น่าพอใจ คือมันยังอ่อนแอคลอนแคลน มันยังไม่แจ่มกระจ่าง มันยังไม่แน่นแฟ้น มันยังสงสัยกันอยู่ แล้วคนก็พากันหละหลวมคลอนแคลนมากขึ้น จนจะสอนเด็ก ๆ ก็สอนไม่ถูก. ขอให้ไปคิดดูสำหรับจะแก้ปัญหานี้ให้มันตกไป ว่า

สัตว์ที่มันมีชีวิตเป็นอยู่นี้มันมีหลายระดับ แล้วจนกว่าจะถึงคน, แม้คนก็มีหลายระดับ ถ้าคนระดับหนึ่ง หรือว่าคนในถิ่นหนึ่ง ยุคหนึ่งเขามีศีลธรรมอย่างอื่น เขาก็จะได้รับผลสนองเป็นอย่างอื่น. นี่เรามันมีศีลธรรมอย่างนี้ ยุคกันอย่างนี้ เราก็จะ "ได้รับผลอย่างนี้" ซึ่งควรจะพอใจว่าดีที่สุดแล้ว ถูกตรงที่สุดแล้ว เรื่องบุญเรื่องบาปอย่างนี้.

สิ่งที่เป็นรากฐานแห่งศีลธรรม

ทีนี้ก็จะคู่ต่อไปถึงเรื่อง สิ่งที่มันเป็นรากฐานที่จะทำให้คนเรามี

ศีลธรรม โดยเปรียบเทียบกันระหว่างยุคก่อนกับยุคปัจจุบัน. คำว่า "ยุคก่อน" นั้นก็หมายถึงยุคที่คนมีศีลธรรมดี; ยุคปัจจุบันนี้หมายถึงยุคที่คนไม่ถือศีลธรรม ไม่อยากจะทำศีลธรรม ถือเอาความสุขสนุกสนานเอร็ดอร่อยทางกิเลสเป็นใหญ่ ไม่ถือศีลธรรม. เปรียบเทียบกันดูก่อนในข้อที่ว่า ยุคที่คนมีศีลธรรมนั้น อยู่กันอย่างเยือกเย็นเป็นผาสุกนอนตาหลับไปทุกบ้านทุกเรือน, ยุคที่ไม่ถือศีลธรรมนี้มันร่าร้อน มันเบียดเบียนกัน มันหวาดระแวงนอนหลับไม่สนิทกันอยู่ทุกบ้านทุกเรือน; นี่มันต่างกันอย่างนี้, ยุคที่ไม่มีศีลธรรมกับยุคที่มีศีลธรรม. แล้วอะไรมันเป็นต้นเหตุให้คนมี

ศีลธรรมในยุคโน้น ? แล้วยุคนี้ทำไมคนจึงไม่มีศีลธรรม จนเดือดร้อนกันอย่างยิ่งแล้ว ? แล้วเราจะทำให้คนยุคนี้กลับไปมีศีลธรรมเหมือนคนยุคโน้นได้อย่างไร ?

ถ้าเราทำได้; เราจะช่วยแก้ปัญหาได้มากเหลือประมาณ จะได้บุญมากเหลือประมาณ, คือทำให้โลกนี้มันมีศีลธรรม ให้คนนอนตาหลับสนิท.

เมื่อพูดถึงยุคโน้น ที่คนมีศีลธรรมกันเป็นพื้นฐานอย่างง่าย ๆ นั้นนะ เพราะว่า เขามีรากฐานที่ดี ก็คือการสอนให้รู้จักกลัวบาป รักบุญมาเสียตั้งแต่อ่อนแต่ออกนั่นเอง. ความดีมันอยู่ที่ตรงนั้น; ก็สอนให้ลูกเด็ก ๆ ตั้งแต่พอแรกเกิดมา พอจะคิดนึกอะไรได้ พอจะรู้จักอะไรได้นี้ ให้มันยึดถือเรื่องบุญเรื่องบาปในลักษณะที่ถูกต้อง. “ถูกต้อง” ในที่นี้ หมายถึงถูกต้องแต่เพียงว่า เราจะมีศีลธรรมสำหรับสังคมอยู่กันอย่างสงบสุข; จะให้ถูกต้องถึงขนาดปรมัตถธรรมนั้นมันไม่ได้มันไม่เกี่ยวกัน หรือมันไม่จำเป็น เพราะว่าระดับปรมัตถธรรมนั้นมันไม่มีตัวตนบุคคลอะไรกัน. เดียวนี้มันในระดับที่มีตัวตน มีบุคคลนี้ต้องมีศีลธรรม; ฉะนั้นพอเด็กเกิดมาก็สอนระบบศีลธรรมนี้ให้มันฝังเข้าไปในจิตใจ หรือจะเรียกว่าในส่วนลึกของสันดาน.

คนแก่ ๆ อายุ ๗๐ ปีขึ้นไปแล้วคงจะยังจำได้ว่า ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ของเรานั้นสอนเด็ก ๆ เรื่องศีลธรรมกันอย่างไร ตั้งแต่เมื่อไร; แล้วบัดนี้ก็ดูลูกหลานของเรามันสอนลูกของมันอย่างไร ในระบบศีลธรรมที่จะเป็นรากฐานได้ และดูเหมือนมันจะไม่ได้สอนเสียเลย; มาชั้นลูกของเรานี้ มันไม่ได้สอนลูกของมันให้รู้เรื่องศีลธรรมอย่างว่าบุญอย่างไรบาปอย่างไร, นั่นแหละลูกของมันจึงมีลักษณะเหมือนกับแมวนั้นแหละ ที่จะจับหนูกินไม่บาปนั่นแหละ. ไปลองสังเกตดูให้ดีเถอะ ลูกเด็ก ๆ รุ่นหลังของเรานี้ ที่พ่อแม่เขาไม่ได้สอนระบบศีลธรรมอย่างที่บรรพบุรุษเคยสอนนะ; ลูกเด็ก ๆ รุ่นนี้มันจะเหมือนแมวที่ว่าจับหนูกินก็ไม่บาป.

ก็จริงของมันแหละ, ถ้ามันไม่รู้มันก็ไม่บาป; แต่แล้วโลกนี้มันจะอยู่กันได้อย่างไร ถ้ามันถือหลักกันอย่างนี้.

เราจะเห็นได้ว่าบรรพบุรุษของเราทำถูกแล้ว ในการที่สอนเรื่องศีลธรรม ให้ลูกเด็ก ๆ มันมีกันเสียตั้งแต่ทีแรก ๆ เพื่อว่ามันจะไปฝังอยู่ในส่วนลึกของสันดาน แล้วเอาออกยากแล้วเปลี่ยนไม่ได้; แม้ทีหลังจะมีเรื่องอะไรใหม่เข้ามาก็ไม่ไปทำลายความรู้สึกบุญบาปที่ได้ฝังไว้ก่อนแล้ว, มันเหมือนกะวางศิลาฤกษ์หรือวางรากฐานอะไรลงไปสันดานของเด็กเสียแล้ว. ขอให้เปรียบเทียบดูกันอย่างนี้ ก่อนว่า รุ่นบรรพบุรุษเขาสอนศีลธรรมลงไปสันดานของเด็กอย่างไร, พอมาถึงเดี๋ยวนี้ไม่ได้สอน หรือว่าถ้าสอนจะสอนอย่างไร หรือเอาศีลธรรมชนิดไหนกัน; มันจะสอนแต่ให้เรื่องได้ ให้เก่ง ให้ดี ให้สวย ให้รวย, ให้ได้ ให้ดี ให้เก่ง ให้สวย ให้รวย บุญบาปอยู่ที่ไหนไม่รู้; แต่ยุคโน้นเขามีแต่เน้นเรื่องบุญเรื่องบาป.

อาตมาอยากจะยกตัวอย่างว่า ทางภาคใต้เรา นี้ ลูกเด็ก ๆ เล็ก ๆ พอเรียน ก ข นโม จบแล้ว หนังสืออ่านก็มีหนังสือ เช่น หนังสือเรื่องเจ้าสุบิน บางคนเคยอ่านแล้ว รู้เรื่องแล้วว่าเป็นอย่างไร แต่บางคนยังไม่ทราบ อาตมาก็จะเล่าให้ฟังแต่ใจความของเรื่อง. อาตมาเองก็ไม่ได้เคยอ่านหนังสือนี้โดยตรง แต่ก็ได้เคยอ่านหนังสืออื่นที่มันคล้ายกัน; พอมาอ่านหนังสือนี้เข้าอีกทีหนึ่งก็พบได้ทันทีว่า ปู่ ย่า ตา ยาย เขาใช้หนังสืออย่างหนังสือสุบินนี้แหละ วางศิลาฤกษ์วางพื้นฐานอะไรลงไปหัวใจของเด็ก.

เรื่องสุบินนั้นไม่มีเรื่องอะไร, ถ้าใจความมันก็เรื่องนรกและสวรรค์ตามแบบความเชื่อของคนยุคนั้นหรือยุคโน้น; ที่ทำให้กลัวนรกและอยากได้สวรรค์.

เด็กพอเรียน ก ข ก กา จะอ่านหนังสือแล้วก็ ให้เรียนเรื่องนี้ ให้อ่านเรื่องนี้ก่อน เรื่องอื่นเพราะไม่มีหนังสืออื่นอย่างอื่นอ่านด้วย. เด็กชายสุบินนี้เขาเกิดในสกุลพราน พ่อเป็นนายพราน, นายพรานนี่ก็เป็นที่โปรดปรานของพระราชินี เป็นผู้มียศ มีศักดิ์อย่างนายพราน; พ่อไม่ทำอะไรพ่อนี้ก็ตายไปเมื่อเด็กสุบินนี้อายุสัก ๖-๗ ขวบ. เด็กสุบินมันอยากจะบวชแม่เขาไม่ยอม ทะเลาะกัน, จนเด็กสุบินก็ไปบวชอย่างทิ้งแม่ไป.

แม่ก็ยากจนลง ๆ จนกระทั่งต้องไปหักฟันในป่ามาขาย; วันหนึ่งไปนอนอยู่ในป่า กลางป่าเพราะเหนื่อยนัก. พวกยมบาลจึงมาสำรวจโลกนี้มาเห็นเข้า ทำทางพิรุณวิปริต, เขาก็จับตัวเอาลงไปในนรกเพื่อจะสอบสวนดูว่าเป็นอย่างไร. พวกยมบาลเขาถามผู้หญิงคนนี้ว่า ได้ทำบุญกุศลอย่างไรบ้าง? ผู้หญิงคนนี้เขานึกไม่ออก ว่าเขาได้ทำบุญกุศลอย่างไร เพราะเขาเป็นพรานตลอดเวลา. ที่นี้พวกยมบาลเขาก็วินิจฉัยว่า ถ้าอย่างนั้นก็ต้องลงโทษตามแบบฉบับ คือเอาไปใส่หม้อต้ม. พอเขาจับผู้หญิงคนนี้ไปจะใส่หม้อต้ม มันเห็นไฟที่ลุกแดงอยู่ ผู้หญิงคนนี้เขาร้องขึ้นว่า มันสีเหมือนกับสีจิวรของลูกสุบิน ว่าอย่างนั้น เขาร้องขึ้นมาอย่างนี้.

พวกยมบาลก็อะอะขึ้นว่า เฮ้อ, เมื่อตะกี้แกว่าไม่ได้ทำบุญอะไรเลย, นี้ทำไมมาว่าไฟนี้เหมือนกับสีจิวรของลูกสุบิน? ผู้หญิงจึงบอกว่า ลูกของเขาได้บวชเป็นเณรแล้วก็ห่มจีวรสีอย่างนี้. อย่างนี้จะเรียกว่าตบตาก็ได้ เพราะว่าเขาคกลงกันไม่ได้ ลูกสุบินเขาคือไปบวช แต่แม่เขาก็ยังจำสีจิวรได้. คุณเถอะ แม้แต่เพียงสีจิวรของลูกที่ไม่ได้ตกลงกันสำหรับจะบวชนี้มันยังช่วยได้. พวกยมบาลเขาก็เปลี่ยนคำสั่งใหม่ว่าไม่ต้องต้ม ให้เอาไปคืนในมนุษยโลก; แต่ว่าก่อนจะเอาไปคืน

ในมนุษยโลกนั้น ให้พาตะเวนไปให้รอบทั่วเมืองนรกนี้เสียก่อน เพื่อจะได้ให้เห็นว่านรกมีลักษณะที่อย่างก็ชุม ชุมเล็กชุมใหญ่อย่างไร; เขาก็เลยพาผู้หญิงคนนี้ไปดูทั่วเมืองนรก, แล้วจึงเอากลับขึ้นมาถึงไว้ตรงที่นอนหลับอยู่ข้างกองฟืนนั้น.

ผู้หญิงคนนี้พอตื่นขึ้นมา ตัวสั่นงันงก, วิ่งไปวัดเลย ไม่วิ่งไปบ้านแล้วทีนี้, ไปหาลูกสุบินที่เป็นเณรอยู่ที่วัด แล้วก็เล่าให้ฟังทุกอย่าง; ประโยคที่สำคัญที่สุดก็คือว่า “ดีเหมือนดีจิ๋วลูกสุบิน” นั้นแหละมันช่วยแม่ได้. ทีนี้พวกชาวบ้านทั้งหลายก็ได้ข่าวเรื่องนี้ก็มาถาม; ผู้หญิงคนนี้ก็เล่าให้ฟังหมดนรกเป็นอย่างไร, ก็เล่าไป จนต่อ ๆ กันไป, จนถึงพระราชาก็ได้ทราบเรื่อง. พระราชาก็รับสั่งให้ผู้หญิงคนนี้ไปเล่าให้ฟังโดยตรง; ผู้หญิงคนนี้ก็เล่าเรื่องให้ฟัง ตอนนั้นแสบวชชีแล้ว; พระราชาก็พอใจถึงกับปวารณาว่า ถ้าเจ้าสุบินนี้เขาครบวชเมื่อไร พระราชาจะเป็นผู้อุปถัมภ์เอง. พอถึงอายุครบวชเขาก็บวชเณรสุบินให้เป็นพระ อุทิศส่วนกุศลให้บิดาซึ่งเป็นนายพรานไปตกนรกหรือเป็นเปรตอะไรอยู่ พ้นจากความเป็นเปรตด้วย.

นี่เรื่องสุบินโดยเค้าเงื่อนมันมีอย่างนี้, โดยรายละเอียดมันมีมากเอามาเล่าไม่ไหว; แต่สรุปความแล้วมันทำให้ทุกคนมันฝังความรู้สึกเกี่ยวกับนรกเกี่ยวกับสวรรค์นี้เข้าไปในจิตใจอย่างแน่นแฟ้น; เข้าไปอยู่เสียก่อนสิ่งอื่น เข้าไปอยู่ในจิตใจของคนนั้น ๆ เสียก่อนสิ่งอื่น เพราะฉะนั้น เขาจึงยากที่จะเปลี่ยนความคิด. ก็เกิดความยึดถือกันขึ้นมาว่า **บวชเณรโปรดแม่, บวชพระโปรดพ่อ**; ลองฟังดูให้ดี ๆ ว่า “บวชเณรโปรดแม่, บวชพระโปรดพ่อ”. จะฟังให้รู้ทั้งภาษาคนหรือในภาษาธรรมก็ได้ทั้งนั้นแหละ มันเป็นอย่างนั้นจริง; ฉะนั้นคนจึงนิยม

บวชเณร แล้วบวชพระ. อย่างเณรสุบินนี้บวชเณรโปรดแม่ บวชพระโปรดพ่อ; แล้วในที่สุดก็เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง.

นี่คือสิ่งที่หรืออุปกรณ์เครื่องมือที่ทำให้คนยึดมั่นในศีลธรรม อย่างมีรากฐาน และเหมาะแล้วสำหรับสมัยนั้น; พอมาถึงสมัยนี้มันจะใช้ได้ไหม และหนังสือสุบินก็ไม่มีด้วย แม้ว่าหนังสือสุบินจะพิมพ์ขึ้นมาอีกก็จะไม่มีใครอ่านละครมัง, และก็จะไม่มีใครเชื่ออย่างนี้ด้วย อธิบายให้อย่างไร ๆ ก็จะไม่เชื่อ. ปัญหา มันก็จะเกิดขึ้นมาว่า แล้วเราจะได้นั่งสืออะไรสำหรับแทนที่หนังสือสุบิน เพื่อให้เด็ก ๆ สมัยนี้รุ่นนี้น่ะเขากลัวบาปกลัวนรก รักดีหรืออยากได้สวรรค์เหมือนกับเรื่องสุบิน. ถ้ามันไม่มีเรื่องอะไรที่จะทำได้ในรูปนั้น มันก็ต้องอาศัยคำอธิบายที่ประกอบไปด้วยเหตุผล แล้วตีความหมายแห่งข้อความในหนังสือสุบินนี้ ให้มันถูกต้องในภาษาธรรม; ก็ยังพอที่จะมีทางที่จะทำได้ จึงขอให้ช่วยกันคิดดู.

ถ้าพ่อแม่ของเด็ก ๆ สมัยนี้จับหลักอันนี้ได้, ก็ควรจะหาอะไรตามที่จะหาได้ เรื่องอะไรตามที่จะหาได้ ไล่ลงไปนมสมองของเด็กเล็ก ๆ ตัวเล็ก ๆ นี้เสียก่อนแต่ที่จะรับเอาเรื่องอื่นเข้าไป. อาตมายังเชื่อว่าหนังสือสุบินนั้นแหละ แม้จะเอามาพิมพ์ขึ้นใหม่ให้เด็กอ่านหลังจากเรียน ก ข ก กา แล้ว, ก็ยังคงจะมีประโยชน์ดีกว่าไม่เคยอ่าน; เพราะตอนนี้เด็กเขายังไม่ได้รับอะไรเข้าไป ก็เลยไล่เข้าไป ลงไปในจิตใจของเด็ก มีความเชื่ออย่างในเรื่องสุบินนั้นทุกตัวอักษร. ทีนี้ต่อมาโตขึ้นเขาไปอ่านหนังสืออย่างอื่นมาก ๆ ออกไป มากออกไป, ก็คงจะลบล้างรอยอันนี้ไม่หมด; เพราะมันเข้าไปอยู่ก่อนสิ่งใดอย่างแน่นแฟ้น, แม้จะเรียนเรื่องใหม่เรื่องตรงกันข้ามก็ได้ มันก็ลบเรื่องนี้ไม่หมด.

ก็ขอให้คิดดูเถอะว่า คนโต ๆ เรายี่แหละ : เรื่องอะไรที่มันใส่ไว้ตั้งแต่แรก แต่แรกเป็นเด็กนั้น, มันยังลบออกไม่หมด; แม้เดี๋ยวนี้เราไม่เชื่อแล้วก็ยังลบออกไม่ได้, มันมีความเคยชิน. ขอให้มองดูสิ่งที่เรียกว่าความเคยชินเป็นนิสัย มันมีเสียแล้ว ยากที่จะลบออกได้, เพราะฉะนั้น แม้จะไม่เชื่อก็ยังสะดุ้ง; แม้จะไม่เชื่อเรื่องนรกก็ยังสะดุ้ง เหมือนที่สะดุ้งเรื่องถือโชคถือกลางถืออะไรต่าง ๆ นั้น มันก็ยังสะดุ้งเพราะถูกสอนให้ถือโชคถือกลางมาตั้งแต่เด็ก ๆ ตั้งแต่อ่อนแต่ออก, ฉะนั้นพอคำพูดว่าโชคร้ายเท่านั้นแหละมันก็สะดุ้ง แม้ว่าจะไม่เชื่อแม้ว่าจะพิสูจน์ไม่ได้ เพราะว่ามันได้ใส่ลงไปแล้วตั้งแต่เด็กเล็ก ๆ, เรื่องโชคดีโชคร้ายนะมันฝังแน่นอยู่แล้ว. ฉะนั้น ขอให้ถือหลักเกณฑ์อันนี้ ฝังแน่นความเชื่อเรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องสุขเรื่องทุกข์ทางศีลธรรมนี้ ลงไปในเด็กตั้งแต่เด็กมาทีเดียว, ไปรอกันสันดานไว้ให้เต็มเลย; แล้วต่อไปจะบรรจุอะไรลงไปสันดานก็ไม่เป็นไร, ไอ้ที่อยู่รอกันนั้นแหละมันมีกำลังมาก.

ฉะนั้น จึงอยากจะขอให้ท่านทั้งหลายทุกคนที่ได้ยินได้ฟังที่นั่งอยู่ตรงนี้ ไปคิดดูเรื่องนี้ ว่าถ้าไม่ต้องการให้ลูกเด็ก ๆ ของเราไปเป็นอัมพาตเหมือนเด็ก ๆ โดยมากที่เราเห็นอยู่, เราช่วยกันใส่รากฐานของศีลธรรม ลงไปในดวงจิตดวงวิญญาณหรือในสันดาน หรือในก้นสันดาน ส่วนลึกของสันดาน ให้มันเต็มอยู่ด้วยเรื่องความยึดมั่นถือมั่นในฝ่ายดี เกลียคกัถวในฝ่ายชั่ว คือเรื่องบุญเรื่องบาปนี้เอง; แล้วโตขึ้นมา ๆ ก็จะพ้นจากความเป็นแมว จะพ้นจากความเป็นทารกที่ไม่รู้ประสีประสาอะไร ไม่มีบุญไม่มีบาป แล้วก็จะมารู้เรื่องบุญเรื่องบาป; ทำได้ดีในเรื่องบุญเรื่องบาปถึงที่สุดแล้วก็จะมาถึงเรื่องที่เหนือบุญเหนือบาปได้ เพราะ

มองเห็นว่าเรื่องบุญเรื่องบาปนี้ยังไม่ถึงที่สุด เพียงแต่มีความสุขอยู่บ้างในโลกนี้ยังไม่พ้นโลก; ต่อไปก็ค่อย ๆ หาทางที่จะอยู่เหนือบุญเหนือบาป. ถ้าทำได้อย่างนี้โลกนี้มันก็เป็นโลกที่สวยงามแหละ สวยที่สุดงดงามที่สุด สงบเย็นที่สุดอะไรที่สุด.

เราก็ได้คิดกันมานาน ได้ทำบุญกันมานาน ได้เห็นดีเห็นชอบกันมานาน, มันยังไม่ประสบผลเป็นความมีศีลธรรมของสังคม; ถ้าอย่างไรก็ไปช่วยกันคิดนึกต่อไป ที่จะทำให้สังคมมันมีศีลธรรม จะฝังรากฐานของศีลธรรมลงไปในสันดานของเด็กด้วยความเชื่อมั่น ซึ่งมันง่ายกว่าอย่างอื่น. เรื่องของศาสนาในระดับศีลธรรมนี้ ตั้งรากฐานอยู่บนศรัทธา – ความเชื่อมั่น; โปรดจำกันไว้ทุกท่านด้วย ว่าถ้ามันเป็นเรื่องศาสนาในระดับศีลธรรม แล้วมันจะตั้งรากฐานอยู่บนศรัทธาคือความเชื่อจนกระทั่งถึงเชื่อมั่น; ฉะนั้น ถ้ามีอะไรมาทำให้มีความเชื่อถึงขนาดเชื่อมั่นในเรื่องบุญ–บาป ดี–ชั่วไปตั้งแต่เล็กแล้ว มันจะแก้ปัญหาก็ได้.

อย่าคิดว่าเราจะตายแล้วไม่ทันได้เห็นผลอันนี้เลย; เราก็คิดว่าคนข้างหน้าเขาจะได้รับประโยชน์ ลูกหลานเหลนมันจะได้รับประโยชน์ ก็ช่วยกันทำเสียตั้งแต่บัดนี้; แม้ในบัดนี้มันคงจะได้ผลบ้างไม่มากก็น้อย แต่มันคงจะได้ผลมากในอนาคตข้างหน้า เพราะมันย้อนกลับไปหาวิธีการที่ทำให้มีรากฐานของศีลธรรมลงไปในจิตในวิญญาณของคนที่ยังเกิดมา. มาถึงตอนนี้เราสรุปความได้ว่า เราต้องการศรัทธา – ความเชื่อที่เราฝังลงไปสันดานของลูกหลานของเรา เป็นต้นทุนอันแน่นแฟ้นยากที่จะเอาอะไรมาลบออกได้.

สิ่งที่จะช่วยทำให้คนมีศีลธรรม

เอ้า, ทีนี้เราก็จะพูดกันต่อไปถึงเรื่อง ศรัทธา ที่จะช่วยได้. เรื่องศรัทธา นี้ในปัจจุบันนี้อยากจะให้มองดูไปยังความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องพระเครื่อง. เมื่อเข้านี้ก็มีคนมาขอพระเครื่อง ก็บอกว่ายังไม่ทำได้ทำ; นี้อายเขาเหลือเกินที่ว่ามัน ไม่ได้ทำ มันทำไม่เป็นมันไม่มีให้; เขามานั่งอ่อนวอน. เดือนละหลาย ๆ ครั้ง ที่มาขอพระเครื่อง; มันแสดงว่าเขาเชื่อมาก, แล้วก็ขอกันอยู่นั่นแหละ.

นี่เรามาดูความเชื่อของคนที่แขวนพระเครื่อง. คนที่เอาพระเครื่องแขวนคอ คงจะมีอยู่หลายคนกระมังที่นั่งอยู่ที่นี้; เอาพระเครื่องมาแขวนคอด้วยศรัทธา-ความเชื่อในระดับไหน? อาตมาเชื่อเหลือเกินว่าในระดับที่แน่นแฟ้นมากแหละ เขาต้องมีความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นในพระเครื่องที่เอามาแขวนคอ; จะพูดว่าแน่นแฟ้นจนงมกายจนยึดมันถือมันเดี๋ยวก็จะ โกรธเอาอีก. เพราะว่าเอาในระดับที่แน่นแฟ้นมากแหละ เพราะเขาแขวนพระเครื่องอยู่ที่คอ; แล้วทำไมศรัทธาที่แน่นแฟ้นชนิดนี้ ไม่เป็นประโยชน์แก่การเคร่งครัดในศีลธรรม?

ลองคิดดูอีกสักนิดเถอะว่า คนที่มีพระเครื่องแขวนคอน่ะ เขาเป็นคนถืออย่างเคร่งครัดในเรื่องบุญบาปดีชั่วและศีลธรรมหรือเปล่า; อย่าเข้าข้างตัวเองกัน. เมื่อแขวนพระเครื่องอยู่ที่คอนั่นแหละ ด้วยความเชื่อในพระเครื่องนั้นร้อยเปอร์เซ็นต์เลย มันมีความเชื่อสุดเหวี่ยงเลย; แต่แล้วความเชื่อในเรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องดีเรื่องชั่วนี้ มันมากถึงขนาดนั้นหรือเปล่า, หรือว่าเอาพระเครื่องนี้ไปเป็นเครื่องมือ

สำหรับให้ได้ประโยชน์อะไรแก่ตนเอง แม้ไม่ถูกศีลธรรม. เหมือนอย่างที่พวกโจรพวกอันธพาลมันก็แขวนพระเครื่องกันทั้งนั้นเดี๋ยวนี้, ที่ตำรวจยิงตายนี้ บางทีมีพระเครื่องแขวนอยู่เต็มคอก็มี เขามีความเชื่อในพระเครื่องถึงที่สุด; แต่แล้วความเชื่อในเรื่องของศีลธรรมเขามีก็น้อย. อาตมาอยากจะพูดว่า ถ้าเขามีความเชื่อในเรื่องศีลธรรมมากเท่าที่เขาเชื่อในพระเครื่องแล้ว โลกนี้ก็ปลอดภัย; ทำไมไม่แขวนพระเครื่องเพื่อให้มีศีลธรรม? ทำไมไปแขวนพระเครื่องเพียงเพื่อประโยชน์ให้สวยให้รวยให้ได้ลาภให้อะไรต่าง ๆ โดยไม่ต้องคิดว่ามันจะยุติธรรมหรือไม่ยุติธรรม?

เดี๋ยวนี้เราต้องการศรัทธาที่แน่นแฟ้น ในทางศีลธรรม. ลองเปรียบเทียบกันดูว่า พระเครื่องยุคโบราณนั้นน่าจะก็มีมากเหมือนกัน ชุดพบบ่อย ๆ; แต่ว่าไม่มากเท่าพระเครื่องสมัยปัจจุบันที่สร้างขึ้นด้วยเครื่องจักร, ผลิตด้วยเครื่องจักรออกมาเป็นล้าน ๆ ลีบล้าน ร้อยล้านแล้วแหละ พระเครื่องสมัยปัจจุบันนี้; แต่ว่าโบราณเขาก็ทำ. โบราณเขาทำพระเครื่องในความหมายอะไร? ใคร่ครวญดูแล้วก็ได้ไม่ได้สำหรับจะแขวน สำหรับจะไปทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรมเหมือนคนสมัยนี้. สมัยโบราณทำพระเครื่อง ตามที่ได้ยินได้ฟังอยู่นั้น ได้ยินว่าเขาทำเพื่อสืบอายุพระศาสนา, หรืออีกทางหนึ่งว่าเพื่อเผยแพร่พระศาสนาให้กว้างออกไป. คนโบราณไม่ได้ทำพระเครื่องอย่างเครื่องคกงกระพั้นชาติริยงไม่เข้าฟันไม่ออก ให้ได้ลาภได้ผลมาอย่างไม่ต้องทำตามธรรมเหมือนคนสมัยนี้.

โบราณเขาทำพระเครื่องแขวนก็จะไม่ค่อยมี, แต่ทำพระเครื่องฝังดินกันเสียมากกว่า เพื่อสืบอายุพระศาสนา; คือว่าเมื่ออะไร ๆ มันหมดไปแล้วมันก็ยังมีพระพุทธรูปเหลืออยู่สำหรับเป็นร่องรอยหรืออนุสรณ์ของพระศาสนาอย่างนี้ก็มี. นี่เรียกว่าทำพระเครื่องขึ้นเพื่อสืบอายุพระศาสนา หรือว่าทำพระเครื่องแจกไป ๆ ใให้มันกว้างออกไป ก็เพื่อให้เขายึดถือในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของศาสนา; อย่างนี้มันก็เพื่อเผยแผ่พระศาสนาให้กว้างออกไป, ไม่ได้เอามาใช้อย่างเครื่องคกงระพันชาติชนิดที่เป็นไสยศาสตร์ ซึ่งไม่ใช่พุทธศาสนา.

เดี๋ยวนี้เขาใช้พระเครื่องกันอย่างไม่ใช่พุทธศาสนา หรือไม่เกี่ยวกับพุทธศาสนาด้วยซ้ำไป; เป็นเครื่องคกงระพันชาตริ้นั้นเป็นที่ ๑ แหละ แล้วก็เครื่องให้ได้ลาภได้ผลได้อะไรมาอย่างที่ไม่เป็นธรรม ให้มันเป็นเสน่ห์ให้คนรัก อย่างนี้มันเป็นธรรมที่ไหนเล่า, มันไม่รู้จะไปเอาความเป็นธรรมกับใคร. ตัวเองเลวแล้วแขวนพระเครื่องให้คนรัก มันไม่มีเหตุผลที่จะอธิบายได้. เดี่ยวนี้ความเชื่อในพระเครื่องก็มีถึงที่สุด แต่แล้วความมุ่งหมายมันเปลี่ยนไป ไม่เป็นที่ตั้งของศีลธรรม ไม่เป็นรากฐานของศีลธรรม; ฉะนั้น ขอให้แขวนพระเครื่องกันด้วยศรัทธาที่ถูกต้อง ก็จะเป็นรากฐานของศีลธรรม แล้วศีลธรรมก็จะกลับมา.

เดี๋ยวนี้จะสรุปความได้ว่า พระเครื่องมีไว้สำหรับคนขี้ขลาดและคนอันธพาลเสียมากกว่า คือคนไม่รักความเป็นธรรม. ส่วนพระเครื่องสมัยก่อนเขาก็ไม่เรียกว่าพระเครื่อง เขาเป็นเรื่องสืบอายุพระศาสนา เผยแผ่พระศาสนา; ฉะนั้นจึงไม่ใช่เรื่องสำหรับคนขี้ขลาด และไม่ใช่เรื่องสำหรับคนอันธพาลที่จะเอาเปรียบเอาเปรียบพระธรรม ไม่ต้องทำอะไร เพียงแต่แขวนของศักดิ์สิทธิ์ แล้วก็ไปฆ่าใคร

ก็ได้ ใครยงก็ไม่ออกพินก็ไม่เข้าอะไรทำนองนี้. เดียวนี้พระเครื่องมันกลายเป็นของสำหรับคนขี้ขาดและอันธพาลไป.

ฉะนั้น ขอให้ปรับปรุงความรู้สึกเกี่ยวกับพระเครื่องกันเสียใหม่. การที่ช่วยกันสร้างขึ้นมามาก ๆ นี้ก็ดีแล้ว มันจะมีสัญลักษณ์ของพระศาสนา หรือของพระพุทธเจ้ามากออกไป; แต่แล้วเราจะต้องใช้สัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้านี้ให้ถูกให้ตรงให้จริงให้ยุติธรรม, คือสำหรับจะมาเป็นเครื่องประดับระครองจิตใจแนบแน่นอยู่กับจิตใจ ให้คนมีศีลธรรม ให้รักศีลธรรม. เอาพระเครื่องมาแขวนคอ ก็ให้ถือเหมือนหนึ่งว่าพระพุทธเจ้ามาอยู่กับเรา แล้วเราก็อะไรผิดพระพุทธ-ประสงค์ไม่ได้.

ขอให้ช่วยกันบอกลูกบอกหลานที่ชอบแขวนพระเครื่องว่าอย่างนี้ด้วย ว่าเราเอาพระพุทธเจ้ามาอยู่กับเรา แล้วเราก็อะไรให้ผิดต่อพระพุทธประสงค์ไม่ได้; เพราะฉะนั้น อย่าใช้พระเครื่องเพื่อประโยชน์อย่างที่เขาโฆษณาหลอกลวงกันนักเลย. คนที่เขาจะขายพระเครื่อง เขาก็ต้องโฆษณาต่าง ๆ นานา อย่างนั้นอย่างนี้หลอกลูกให้คนซื้อ; เราไม่ต้องเชื่อ. เราเชื่อตัวเราว่าเราเอาพระเครื่องมาแขวนนี้ ก็เพื่อว่าพระพุทธเจ้าจะมาอยู่กับเรา จะคอยกำกับเราไม่ให้ทำผิด, จะส่งเสริมกระตุ้นเราให้ทำแต่ในทางที่ถูกที่ดี; รวมความแล้วเราจะทำให้ผิดพระพุทธ-ประสงค์ไม่ได้.

ฉะนั้น เราจะต้องประพฤติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องการให้ทาน เรื่องการรักษาศีล เรื่องการเจริญภาวนา ทำจิตใจให้สูงขึ้นไป ๆ จนหลุดพ้น

จากกิเลส; นี่เราก็จะมีศีลธรรมกลับมา ซึ่งจะต้องอาศัยความเชื่อที่แน่นแฟ้น; แล้วเรามีความเชื่ออะไรแน่นแฟ้น เราก็ปรับความเชื่อนั้นให้ถูกต้องให้จริง ก็จะมีประโยชน์ เพราะว่าเรามีความเชื่อเป็นต้นทุนมากอยู่แล้ว ซึ่งมันก็เป็นธรรมดาด้วยที่คนแต่ละคนมันต้องมีความเชื่อ; แต่เมื่อความเชื่อมันยังผิดอยู่ก็ปรับปรุงเสียให้มันถูก. ถ้าทำได้อย่างนี้ศีลธรรมก็จะกลับมา คือมีความเชื่อทางศีลธรรมอย่างแน่นแฟ้นทีเดียว.

ปัญหาที่ไม่ปรากฏออกมา มันซ่อนอยู่เป็นชั้น ๆ

เฮ้, ทีนี้ปัญหาที่ซ่อนปัญหาอยู่ต่อไปอีกมันก็มีอยู่ว่า **เดี๋ยวนี้ไม่มีใครคิดจะฟังศีลธรรม.** ที่อาตมาพูดอย่างนี้จะผิดหรือจะถูกก็ยังไม่แน่ใจ อาตมาจะเป็นคนโง่ที่สุดก็ได้; แต่ก็ยังพูดอย่างนี้แหละว่า **เดี๋ยวนี้คนเขาไม่คิดจะฟังศีลธรรม, คนในโลกเขาไม่คิดว่าศีลธรรมจะช่วยโลก.** นี่เขาไม่คิดจะฟังศีลธรรม เพราะเขาไปเสพติดเรื่องวัตถุคือปัจจัยที่จะให้ได้ความสุขสนุกสนานเริ่ดอร่อยคือวัตถุทั้งหลาย หรือปัจจัยสำหรับจะมีอำนาจมีกำลังอาวุธ หรืออำนาจอะไรสำหรับจะมาแสวงหาปัจจัยแห่งความสุขทางเนื้อหนัง; เขาจึงไปหวังพึ่งระบบเศรษฐกิจ ระบบอุตสาหกรรม ระบบอะไรต่าง ๆ ที่จะทำให้มีอำนาจเงิน มีอำนาจอาวุธ, แล้วก็จะฟังพาสั่งเหล่านั้นโดยไม่คิดฟังศีลธรรม. พระเจ้าก็ตายไป พระธรรมก็เงียบหายไป เพราะคนในโลกเขาไม่คิดฟังพระเจ้า ไม่คิดฟังศีลธรรมกัน.

ปัญหามันก็ยิ่งซ้อนปัญหา หรือยากที่เราจะมีศีลธรรม; เพราะมันมีปัญหาอะไรมาแทรกแซงเป็นอุปสรรค ซ้อน ๆ กันอยู่หลายชั้น. คุณให้ดีเถอะว่า เขาไม่คิดฟังพระธรรม ไม่คิดฟังศีลธรรมกันยิ่งขึ้นทุกที; แล้วเราจะเอากับเขาด้วยหรือไม่? เรานั่งกันอยู่ที่นี่ก็ไม่กี่คน ที่จริงมันก็ไม่น่าจะยกขึ้นมาเป็นน้ำหนักระไร. แต่ก็อยากจะให้ทุกคนคิดว่า เราจะเอากะเขาด้วยหรือไม่ ก็ไม่คิดฟังพระธรรมหรือศีลธรรมกันแล้ว, จะฟังเงินฟังอำนาจฟังอะไรก็แล้วแต่มันจะมี. แต่ก็ลองคิดดูลองสังเกตดูว่ามันเป็นอย่างไรบ้าง เดียวนี้โลกนี้มันกำลังเป็นอย่างไร, แม้ในประเทศไทยเราแท้ ๆ นี่กำลังเป็นอย่างไร, หรือว่าในกรุงเทพฯ แท้ ๆ ในเมืองหลวงของประเทศแท้ ๆ ก็เต็มไปด้วยอาชญากรรมทั่วไปทุกหัวระแหง อย่างที่มันไม่เคยจะมี. อาชญากรรมอย่างหยาบคาย อย่างเลวร้าย อย่างลามกอนาจารอย่างเลวที่สุด ไปในทุกแห่งทุกมุมมันก็มีมากขึ้น ๆ; ความไม่คิดฟังศีลธรรมมันเป็นอย่างนี้.

เขาคิดฟังอย่างอื่น, **ไม่จับปัญหาทางศีลธรรมขึ้นมาสะตาง มันก็ไม่มีศีลธรรม**, แล้วอย่างอื่นมันก็ช่วยไม่ได้. เราจะดูในส่วนที่ว่าเขาไม่คิดฟังศีลธรรมกันเสียให้ชัดเสียสักทีหนึ่งก่อน. ทีนี้บางคนก็คิดเลยไปถึงว่า หหมดโอกาสแล้ว พันสมัยแล้ว เมื่อมนุษย์เขาบ้ากันมาถึงขนาดนี้แล้ว ไม่มีโอกาสแล้วที่จะหันไปฟังศีลธรรม; ก็เลยไม่สนใจกับศีลธรรม. นี่เราจะเอากับเขาด้วยหรือเปล่า ที่เขาคิดกันอย่างนั้น เขาพูดกันอย่างนั้น; หรือว่าเราจะมีหลักเกณฑ์ของเราเอง ว่าเรานี้ยอมตายกับศีลธรรม, คือว่าจะมีศีลธรรมเท่านั้น มิฉะนั้น ก็ยอมตายโดยไม่ต้องไปเป็นอย่างที่เขาเป็น ๆ กัน คือไม่มีศีลธรรม มีแต่เรื่องอาชญากรรม ลามก อนาจาร

ไม่มีศีลธรรม. ปัญหาที่มันก็หลีกไม่พ้น, เราจะปฏิเสธมันก็ไม่รู้จะปฏิเสธอย่างไร เพราะมันเกิดขึ้นในบ้านในเมืองซึ่งเราก็ออยู่ร่วมกันกับเขาด้วย; เราก็จำเป็นที่จะต้อง คัดนึ่ศึกษาสะสางไปตามแบบของเรา.

ตรงนี้อยากจะพูดถึงข้อแม้บางอย่างแทรกเข้าไว้สักหน่อย ว่ามันไม่ได้ เป็นทั้งร้อยเปอร์เซ็นต์หรอก เพราะว่าคนบางคนที่มีสติปัญญามันก็ยังรักศีลธรรม อยู่ก็มี แต่ว่ามันน้อยมากจนไม่มีอำนาจ ไม่มีความหมาย ไม่มีน้ำหนักที่จะหมุน โลกไปในทางศีลธรรมสำหรับคุณนี่; คือมันมีน้อยคนที่ยังติดอยู่ในศีลธรรมที่บ้า ศีลธรรมเหมือนกับอาดมานี่ พูดตรง ๆ อย่างนี้ดีกว่า ว่ามันมีอยู่น้อย.

การปฏิบัติปรมาตธรรมเป็นหนทางรอดของมนุษย์

ที่นี้มันยังมีอีกพวกหนึ่ง เขาผ่านความวินาศหรือวิฤตการณ์เหล่านั้นมา มากพอแล้ว เขากลับนึกคิด ลุกคิดขึ้นมาได้ ว่าไม่ไหวแล้ว ต้องไปหาศีลธรรม แล้ว ก็ต้องย้อนกลับหลังไปหาศีลธรรมแล้ว. นี้ใครจะว่าถอยหลังเข้าคลองก็ ตามใจ; นี้ก็ยังมีคนคิดอย่างนี้อยู่บ้าง แต่มันก็น้อยอีกนั่นแหละ มันก็น้อยจนหาตัว พบได้ยาก, เราจะไปหาмаคุยกันสักหน่อยก็ไม่รู้จะไปหาที่ไหน มันมีน้อยมาก. คนพวกนี้เขาเริ่มหันไปหาศีลธรรม คิดจะฟังศีลธรรม; แต่แล้วในที่สุดเขาก็จน ปัญญา ขอมสารภาพว่าจนปัญญาในการที่จะทำให้เพื่อนมนุษย์สนใจศีลธรรมกัน.

เมื่อเดือนก่อนนี้อาดมาอ่านหนังสือข่าวจากต่างประเทศ เป็นข่าวที่คน อื่นจะรู้สึกอย่างไรก็ตามใจ, แต่สำหรับอาดมารู้สึกพอใจมากเลย อย่างที่เขาเรียกกัน

ว่าชื่นใจอะไรก็ได้; คือมีข่าวที่อเมริกา ประธานกรรมการของมหาวิทยาลัยสูงสุดของอเมริกาคือมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดนี้ เกิดนิยมศีลธรรมขึ้นมาจนมีคนไปสัมภาษณ์. การสัมภาษณ์นั้น สรุปความก็ได้ความว่า ประธานกรรมการมหาวิทยาลัยนี้มีหลักว่า โลกไม่รอดได้ด้วยสิ่งอื่นนอกจากศีลธรรมหรือศาสนานี้แน่นอน; แต่เดี๋ยวนี้จนปัญญาที่ว่าไม่รู้จะทำอย่างไรให้นักศึกษาสนใจในศีลธรรม. นักศึกษาทั้งหมดไม่สนใจศีลธรรม ยังจะแลบลิ้นหลอกศีลธรรม, แล้วก็ไม่มีปัญหาอะไรที่จะทำให้นักศึกษาให้ความสนใจแก่สิ่งที่เรียกว่าศีลธรรม; มันก็ยังค้างเติ่งอยู่.

นี่ฟังดูเถอะว่ามันเป็นอย่างไบบ้าง, มันก็มีนิมิตดีหรือว่าวิเวกที่ดีอยู่บ้าง ที่ว่ายังมีคนที่เป็นประธานจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยที่เรียกว่ามันหมายเลข ๑ ในโลกนี้ก็ได้ มันยังนึกกันอย่างนี้บ้าง. ถ้ามันนึกกันอย่างนี้มากขึ้น ๆ นั่นแหละศีลธรรมจะกลับมา โลกนี้จะหมุนกลับไปหาศีลธรรม; ก็ได้แต่หวัง ๆ กันไว้ก่อน.

เดี๋ยวนี้เขาไม่คิดที่จะเอาศีลธรรมเป็นที่พึ่ง ก็ต้องรับบาปของการที่บ้านเมืองมันไม่มีศีลธรรม; เรามีแต่การแก้ไขไม่มีการป้องกัน เราไม่มีการป้องกันความไม่มีศีลธรรม, เรารับบาปที่จะแก้ไขบาปซึ่งไม่รู้สิ้นสุด หรือว่าต่อสู้อาปที่เกี่ยวกับความไม่มีศีลธรรม เช่นตั้งคณะกรรมการลงโทษคนทำผิดศีลธรรม น้อ โกงรัฐบาลอย่างนี้ จะตั้งขึ้นมา ๆ; มันก็เป็นแต่เรื่องปลายเหตุ มันไม่ใช่ต้นเหตุ. จะตั้งกันมาเท่าไรมันก็มั่วแต่ทำอยู่อย่างนั้นแหละ มันเป็นเรื่องปลายเหตุ, มันไม่ได้ตัดต้นเหตุตรงที่ว่าทำให้มันมีศีลธรรม อย่าโง่กันดีกว่า; ไม่ใช่ปล่อยให้มันโง่แล้วจะคอยลงโทษ หรือว่าจะแก้ไขปลายเหตุอย่างนี้. ลูกหลานของเราที่เหมือนกัน ก็จงทำให้เขารู้จักเรื่องของศีลธรรม ให้เขาเกลียดความไม่มีศีลธรรม

นั่นแหละเราจะพอทำไปด้วยกันได้; อย่าปล่อยให้เขาละเมิดศีลธรรมจนเป็นนิสัยแล้วจะไปแก้ไขกันทีหลัง นี่มันเป็นสิ่งที่ไม่มีความประโยชน์อะไร.

เป็นอันว่า ปัญหามันซ้อนปัญหากันอยู่เป็นชั้น ๆ ๆ ๆ อาตมาเรียกว่า ปัญหาได้ปัญหา ได้ปัญหาลึกลงไป ๆ เป็นอุปสรรคแก่การปฏิบัติตามธรรมสัจจะ; แม้ว่าเราอยากจะทำปฏิบัติ มันก็มาติดอยู่ที่ปัญหาเหล่านี้ ก็จึงเอามาพูดในวันนี้.

ทีนี้ก็จะพูดอีกสักข้อหนึ่ง เป็นการบอกหนทางบ้างก็ยังดี ว่าเราชักชวนกันให้เข้าใจว่ามนุษย์นี้จะรอดได้อย่างไร จะยึดบุญยึดบาปอย่างถูกต้องอย่างไร; อย่าต้องไปมีปัญหาเมื่อลูกตัวเล็ก ๆ มันถามว่า แมวจับหนูกินบาปหรือไม่ ถ้าบาปจะให้มันกินอะไร แล้วปุ้มมันก็ตอบไม่ได้. มันควรจะรู้ถึงขนาดที่ว่า เรามีระบบศีลธรรมอย่างนี้ ๆ อย่างนั้น ๆ สำหรับแมวก็มี สำหรับทารกก็มี สำหรับเด็กโตก็มี สำหรับผู้ใหญ่ก็มี คนแก่ก็มี; จนกระทั่งว่าหลุดออกไปจากศีลธรรมแล้วไปสู่ปรมาัตถธรรมจริง, ก็หมดปัญหาเรื่องศีลธรรมไป.

ทีนี้ข้อปฏิบัติทางปรมาัตถธรรม ที่จะเอามาแก้ปัญหาทางศีลธรรมขั้นต้นนี้ได้; ก็คือเรื่องการละกิเลสนั่นเอง. พูดว่าละกิเลสนี้มันไม่ถูกต้อง, แต่เมื่อเขาพูดกันอย่างนั้นแล้วอาตมาก็พูดตามไปด้วย. เราป้องกันไม่ให้กิเลสเกิดมากกว่า, กิเลสเกิดแล้วพอเรารู้ รู้ว่ากิเลสเท่านั้นมันก็สลายตัวเอง; ฉะนั้นคำว่าละกิเลสนี้ ก็คือระบบทำอย่างนี้แหละ : มีสติสัมปชัญญะ ไม่ให้โอกาสแก่วิชาความโง่หรือกิเลสใด ๆ มาเกิดขึ้น. “กลัวกิเลสให้มากกว่ากลัวคอมมิวนิสต์” อาตมาเคยพูดอย่างนี้ แล้วเขาลำเลิ่ไปในลักษณะที่ไม่ดี; เขาหาว่าจะเป็นคนคอมมิวนิสต์เสียแล้ว.

มีคนมาชวนให้ต่อต้านคอมมิวนิสต์, อาตมาบอกเขาว่า “ที่นี่เรากลัวกิเลสมากกว่ากลัวคอมมิวนิสต์”; อย่าต้องออกชื่อว่าเป็นใครเลยมันไม่จำเป็น; แต่ยืนยันว่ามันเป็นเรื่องจริง อาตมาก็ได้ตอบเขาไปอย่างนี้ แล้วเขาก็ไม่มาชวนอีก.

นี่เรามันหมายมั่นอยู่ตรงที่ว่าจะต้องรบสู้กับกิเลส ทำลายกิเลสให้หมดไปแล้ว คอมมิวนิสต์ไม่มีในโลกนี้; เพราะคอมมิวนิสต์ถ้ามีก็ต้องมีมาจากปัญหาเกี่ยวกับกิเลส. ถ้าละกิเลสได้ก็จะไม่มีปัญหาอะไร; ฉะนั้นจึงหันหน้ามาต่อสู้กิเลสทำลายล้างกิเลสของคนกันดีกว่า. ไม่มีศีลธรรม ก็เพราะว่าตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส; ถ้าเรายังไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส เราก็มีศีลธรรม. ฉะนั้นเรามีสติสัมปชัญญะรู้สึกตัวไว้เสมอว่า อะไรคือบาป, อะไรคือกิเลสที่เป็นเหตุให้ทำบาป.

กิเลสเป็นเหตุให้เราตะกละ ต้องพูดคำตรง ๆ กันแล้ว เวลานั้นเหลือน้อยเต็มทีแล้ว; คำพูดตรง ๆ สั้น ๆ มันประหยัดเวลา : กิเลสมันเป็นเหตุให้เราตะกละเรื่องกิน กินมากกินอร่อย กินแพงกินมากเวลา กินด้วยความประคบประหงมซับซ้อน. นี่กิเลสมันทำให้เราตะกละในเรื่องกิน ถือศีลอย่าตะกละในเรื่องกินกันเสียบ้าง; แล้วกิเลสมันทำให้เราตะกละในเรื่องนุ่ง เรื่องห่ม เรื่องแต่งเนื้อแต่งตัวก็หยุดกันเสียบ้าง; กิเลสมันทำให้เราอยากอวดสวยอวดรวย บ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ไม้สอยจะให้ดีกว่าใครในบ้านนี้เมืองนี้ นี่กิเลสมันทำให้เป็นอย่างนี้; หรือว่ากิเลสมันทำให้บำรุงบำเรอร่างกายเกินควร.

อาชญากรรมทั้งหลาย ที่ลามกอนาจารที่กรุงเทพฯ มันเกิดมาจากบุคคลที่เขาต้องการบำรุงบำเรอร่างกายเกินควรทั้งนั้นแหละ; ทั้งคนมั่งมีและทั้งคน

ยากจนแหละ. หรือว่าที่คนมั่งมีกับคนยากจนมันได้เป็นข้าศึกรบรากันไม่สิ้นสุด ก็เพราะต่างฝ่ายต่างตะกละในการบำรุงบำเรอร่างกายด้วยกันทั้งนั้น; นี่กิเลสมันทำให้ตะกละในการบำรุงบำเรอร่างกาย. ไม่ต้องใครสอน ไปมองดูก็จะเห็นเองว่าเราที่ทำผิดศีลธรรมนั้น เพราะกิเลสมันบังคับให้ไปทำในสิ่งที่ไม่ควรทำไม่ต้องทำ; ถ้าทำอยู่แต่สิ่งที่ดีควรทำหรือต้องทำ กิเลสไม่มีทางจะเกิด ไม่มีช่องไม่มีโอกาสจะเกิด. กิเลสมันจึงพาไปทำในสิ่งที่เกิน; เกินที่ควรจะทำก็เป็นเรื่องของกิเลส.

ช่วยไปบอกลูกบอกหลานให้ช่วยกันระมัดระวังเรื่องนี้ : อย่าไปตะแคงส่วนเกินในเรื่องกิน ในเรื่องนุ่งห่ม เรื่องอยู่อาศัย เรื่องเล่นเรื่องหัว เรื่องบำรุงบำเรอเลย; เราก็จะไม่ถูกเบียดเบียนด้วยกิเลส กิเลสจะไม่แผดเผาเรา จะไม่ทิ่มแทงเรา จะไม่ผูกมัดรัดรั้งเรา จะไม่ลากคอเราลงไปนรก. นี้เรียกว่า การละกิเลส.

ที่นี้ก็ขอร้องเป็นครั้งสุดท้ายว่า สนุก ๆ ๆ กับการละกิเลสเถิด, อย่าสนุกในการตามใจกิเลสเลย. พุดเป็นอุปมาหน่อยก็ว่า สนุก ๆ ในการเช่นฆ่ากิเลสเถิด, อย่าสนุกในการที่ให้กิเลสชักคอเราไปหานรกเลย. เราสนุกในการละกิเลสเถิด, อย่าสนุกในการพอกพูนกิเลสเลย; ใช้คำสั้น ๆ ว่า สนุกกับการละกิเลส ไม่มีอะไรน่าสนุกเท่า; อย่าไปสนุกกับส่วนเกินเรื่องกามารมณ์ เรื่องอะไรเลย, นั้นมันไม่สนุกแต่เราโง่ว่าสนุก. เอาไฟเผาตัวเองมันจะสนุกอะไร แต่เขาไม่เห็นว่าเป็นไฟมันก็สนุก แล้วมันก็วินาศ; สนุกชนิดนั้นมันคู่กันกับวินาศ ก็ไม่ควรจะสนุก.

นี้สนุกกับการละกิเลสเถิด; เดี่ยวจะได้ยิ้มแย้มแจ่มใส จะได้เยือกเย็น
 จะได้เป็นมนุษย์สมกับความเป็นมนุษย์ สมกับคำว่ามนุษย์ – มีใจสูงอยู่เหนือปัญหา
 เนื้อความชั่วและความทุกข์. ขอให้ลูกหลานของเราจำใส่ใจไว้ว่า การสนุกใน
 การละกิเลสนะ, สนุกในการละกิเลส นั้น เป็นสัญลักษณ์ของความเป็น
 มนุษย์ที่แท้จริง; ถ้าไปสนุกกับการตามใจกิเลสเช่นกามารมณ์เป็นต้นนั้นไม่เป็น
 มนุษย์ เป็นญาติผีปิศาจอะไรชนิดไหนก็ไม่รู้แต่ไม่ใช่มนุษย์แน่. แต่ถ้าสนุกกับการ
 ละกิเลสแล้ว, นี่เป็นมนุษย์จริง; ถ้าปล่อยให้กิเลสจี้คอไปหาเหยื่อหากามารมณ์
 แล้วไม่ใช่มนุษย์แล้ว. นี่เป็นข้อที่ ๑ ที่ต้องบอกให้ลูกหลานรู้จำใส่ใจไว้.

แล้วบอกให้รู้เป็นข้อที่ ๒ ว่า การสนุกในการละกิเลส นั้นแหละ
 เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา. คำสอนบทไหนก็ตามที่พระพุทธเจ้าท่านได้
 ตรัสว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาแล้ว ไปดูเถอะ มันจะพบว่าการละกิเลส
 ทั้งนั้น; ฉะนั้นเราสนุกกับการละกิเลส ก็คือเราสนุกกับหัวใจของ
 พระพุทธศาสนา. เราก็บอกลูกบอกหลานของเราว่า สนุกกับการละกิเลส นั้น
 แหละ คือหัวใจของพระพุทธศาสนา.

แล้วบอกเป็นข้อที่ ๓ อีกว่า สนุกกับการละกิเลส นั้นแหละ เป็นสิ่ง
 ที่จะช่วยโลกนี้ได้ในยุคปัจจุบัน. โลกนี้มันกำลังจะวินาศ : ใคร ๆ ก็เห็นอยู่ว่า
 เต็มไปด้วยความผิดพลาด อาชญากรรม เร่าร้อนไปทุกหัวระแหง สร้างสมอาวุธ
 กันตะพืด สำหรับจะทำลายล้างกัน ในการแย่งชิงเหยื่อของกิเลส.

นี่เราบอกลูกหลานของเราว่า สนุกกับการละกิเลส นั่น เป็นสัญลักษณ์ของความ เป็นมนุษย์ที่แท้จริง, เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา, แล้วก็ เป็นสิ่งที่ จะช่วยโลกยุคปัจจุบันนี้ได้.

เอาละ, ทีนี้ถ้าเราตั้งต้นด้วยการละกิเลส สนุกด้วยการละกิเลสแล้ว, มันก็จะตัดปัญหาที่ซ้อน ๆ ๆ ๆ กันอยู่หลาย ๆ ชั้นนั้นแหละขึ้นมาจากข้างล่าง คือ ขึ้นมาจากรากฐานข้างล่างเหมือนกับเราขุดรากต้นไม้; แล้วมันก็จะล้มลง. ถ้าเรา สนุกด้วยการละกิเลสแล้ว, ปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งขัดขวางแก่การปฏิบัติธรรม สัจจะนั้นนะ มันจะถูกตัด ๆ ๆ ขึ้นมา ตามลำดับ ๆ จนปัญหาผิวดิน ปัญหา เฉพาะหน้าที่ เห็น ๆ กันอยู่นี้ก็จะถูกตัด. นี่อาตมาจึงได้เอามาพูดกันในวันนี้ โดย หัวข้อที่เรียกว่า ปัญหาที่เป็นอุปสรรคเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมสัจจะ.

ธรรมสัจจะคืออะไรก็พูดกันมาแล้ว หลายครั้งหลายสิบครั้งแล้ว; เดียวนี้เราปฏิบัติไม่ได้ เพราะมีปัญหาทับถมกันอยู่อย่างนี้. นี่มองดูให้เห็นว่ามัน ซ้อนกันอยู่อย่างนี้ ก็ไปจบลงตรงที่ว่าเป็นทาสของกิเลส ขอมเป็นทาสของกิเลสจึง ไม่กลัวบาป จึงไม่รักบุญ จึงไม่มีศีลธรรม; ทีนี้ก็มุ่งหมายที่จะตัดกิเลสซึ่งเป็น รกรากของปัญหาทั้งหลาย, ก็รู้ว่าบาปนี้ มันมีเพราะกิเลส เมื่อตัดกิเลสมันก็หมด บาป คนทำบาปเพราะกิเลส; แล้วก็ตอบปัญหาให้ลูกเด็ก ๆ ๆ ๆ ฟังว่า ถ้าแมวมัน มีกิเลสมันจับหนูกินก็เป็นบาป แต่ถ้าแมวมันไม่มีกิเลสมันจับหนูกินไม่เป็นบาป ดอก เพราะมันไม่รู้, ฉะนั้น คนอย่าเป็นแมวเลย หรือคนอย่าเป็นเด็กทารกอมมือ เลย. รู้จักเรื่องศีลธรรมให้ดี ๆ เอาชนะกิเลสให้ได้คือให้มีศีลธรรมให้ได้; เราก็จะ อยู่กันเป็นผาสูก.

หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะเอาคำพูดนี้ หรือข้อแนะนำนี้ไปพินิจพิจารณา; แล้วใช้ให้เป็นประโยชน์ตามที่จะทำได้ ด้วยกันทุก ๆ คนเถิด. อาตมาเห็นว่า การบรรยายนี้สมควรแก่เวลาแล้ว จึงขอยุติไว้เพียงเท่านี้; เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าท่านได้สวดบทกณสาธยาย เพื่อให้เกิดกำลังใจแก่ผู้ที่ต้องการจะละกิเลสเพื่อตัดปัญหาที่เป็นอุปสรรคขัดขวางแก่การปฏิบัติธรรมสังฆะ, สืบต่อไป.

ธรรมสังฆปกิณณะ

- ๑๐ -

๑๑ มีนาคม ๒๕๒๑

ธรรมสังฆะที่เกี่ยวกับความก้าวหน้า

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๑๐ ในวันนี้ จะได้กล่าวถึงเรื่อง **ธรรมสังฆปกิณณะ** ต่อไปตามเดิม, และเฉพาะในวันนี้มีหัวข้อว่า **ธรรมสังฆะที่เกี่ยวกับความก้าวหน้า**. ท่านทั้งหลายได้ทราบอยู่กันอย่างดีแล้วว่า เรากำลังพูดกันถึงเรื่องธรรมสังฆะเบ็ดเตล็ดนี้ ทีละตอนติดต่อกันไป; ไม่สามารถจะเปลี่ยนเป็นเรื่องอื่น โดยอนุโลมแก่ท่านผู้ฟังเป็นพิเศษเฉพาะครั้งนั้นครั้งนี้ได้. ถ้าการกระทำดังนี้ไม่เหมาะสมแก่ท่านผู้ใด ก็ขอให้คิดเสียว่ามันเป็นความจำเป็นที่จะต้องทำอย่างนี้.

สำหรับสิ่งที่เรียกว่าธรรมสัจจะนั้น ก็ยังต้องทำความเข้าใจกันอยู่สำหรับผู้ที่ใหม่ต่อคำคำนี้. คำว่า “ธรรมสัจจะ” ก็แปลว่าตัวแท้ตัวจริงแห่งธรรม ซึ่งจะต้องนำมาใช้ให้มันถูกกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง คราวใดคราวหนึ่ง ตามที่เราต้องการจะปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์. เมื่อพูดว่า “สัจจธรรม” เราหมายถึงความจริงทั่ว ๆ ไป. เมื่อพูดถึง “ธรรมสัจจะ” เราหมายถึงความจริงหรือข้อเท็จจริง ที่จะต้องรู้และจะต้องปฏิบัติเฉพาะเรื่อง.

ที่จะเปรียบเทียบกับลิ้มก็เหมือนอย่างว่า เรามีหุยกยาหรือวิชาบำบัดโรคมากมาย เป็นความรู้ที่ถูกต้องอยู่ระบบหนึ่ง; แต่พอถึงคราวที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ เราต้องใช้เฉพาะเรื่องเฉพาะยา หรือเฉพาะวิธีการเฉพาะโรค หรือเฉพาะขั้นตอนของโรค. ความรู้หรือวิธีปฏิบัติเฉพาะเรื่องอย่างนี้ เราจะเรียกเสียใหม่ว่าธรรมสัจจะ คือตัวจริงของธรรมะเฉพาะเรื่อง; ถ้าพูดถึงสัจจธรรมก็พูดถึงตัวจริงทั่ว ๆ ไป แล้วก็มากเรื่อง. ถ้าจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็พูดได้ว่า สัจจธรรมเหมือนกับกฎของธรรมชาติทั่ว ๆ ไป; ธรรมสัจจะนั้นหมายถึงกฎของธรรมชาติเฉพาะเรื่อง ที่เราจะต้องรู้และปฏิบัติให้ได้เฉพาะเรื่องนั้น ๆ จริง ๆ.

คนไม่รู้จักความก้าวหน้าที่แท้จริง จึงหลงงูชา

เราได้พูดถึงสัจจธรรมและธรรมสัจจะเป็นคู่ ๆ กันมาหลายเรื่องแล้ว; ในวันนี้จะได้พูดถึง ธรรมสัจจะ ที่มันเกี่ยวกับสิ่งที่เราเรียกกันว่า ความก้าวหน้า. ข้อนี้หมายความว่า อาตมาารู้สึกว่าสิ่งที่เรียกว่าความก้าวหน้านี้นี้ยังมีปัญหามาก; มี

ปัญหามากจนยุ่งไปหมด จนทำอะไรกันไม่ถูก. ข้อแรกที่สุด ก็คือทุกคนต้องการจะก้าวหน้าและต้องการจะก้าวหน้ามาก ๆ และก็ต้องก้าวหน้าไม่หยุด และจะก้าวไปไหนกันก็ยังไม่รู้; มีแต่ความรู้สึกจะก้าวหน้าให้มันมาก ๆ และไม่หยุด แล้วมันจะมีจุดจบที่ตรงไหนกันก็ยังไม่รู้ หรือมันไกลเกินไปกว่าที่จะรู้. แต่เมื่อมาดูถึงผลของความก้าวหน้าเท่าที่เรามองเห็น ๆ กันอยู่นี้มันก็ยังเป็นปัญหา โดยเฉพาะมันเป็นปัญหาในการที่จะนำไปสู่จุดหมายที่ไม่พึงปรารถนา. แต่ความก้าวหน้ามันนำไปสู่จุดที่ไม่พึงปรารถนา แล้วเราจะเรียกว่าอะไรดี. ที่จริงมันก็เป็นความก้าวหน้า เรียกอย่างอื่นมันก็เรียกไม่ถูก. เราจะมองไปยังสิ่งที่เรียกว่าความก้าวหน้าเนื้ออย่างใด ๆ ก็จะไม่ดี.

ยกตัวอย่างสักอย่างหนึ่งก่อนก็ได้; เช่นว่าความก้าวหน้าในทางการแพทย์ ความก้าวหน้าในการบริหารบริหารราชการ ความก้าวหน้าในอนามัยของผู้เป็นบิดามารดา ก็ได้ทำให้คนเกิดขึ้นมาในโลกนี้มีจำนวนมาก-เร็ว อย่างไม่พึงปรารถนา : มองเห็นการคลอดบุตรมากนี่เป็นเรื่องเสียดายอะไรไปแล้ว ถึงกับมีการควบคุมกำเนิด ก็คือควบคุมอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากการที่มีมนุษย์มากในโลกนั่นเอง. การที่เราก้าวหน้าในทางที่จะให้มีคนมากหรือรอดชีวิตอยู่มากนี้ มันกลายเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาไป; แล้วก็ลองคิดว่า ความก้าวหน้าชนิดนี้นั้นมันเป็นอย่างไร, มันถูกหรือมันผิด มันดีหรือมันบ้า.

อาตมาไม่จำเป็นจะต้องตอบ เพราะว่าท่านทั้งหลายคงจะตอบได้เอง, แล้วยังจะเป็นคำตอบเฉพาะ เฉพาะคนด้วย. แต่เดี๋ยวนี้เราจะดูกันในผลส่วนรวมหรือปฏิกิริยาอื่นใดที่มันจะเกิดขึ้นอย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ว่ามีปัญหามากเรื่อง

อาหารไม่พอกิน ที่อยู่ไม่พออยู่ ทรัพยากรธรรมชาติไม่พอใช้; แล้วก็กลัวกันอย่างยิ่งว่าสิ่งไม่พึงปรารถนา หรือภาวะที่ไม่พึงปรารถนา นั้นมันจะมาถึงในอนาคตอันใกล้นี้. นี่ตัวอย่างความก้าวหน้า จนทำให้เกิดมีคนมากขึ้นมาโดยเร็ว กลายเป็นเรื่องเสียดจัญไรในโลกนี้ไป ถึงกับต้องคุมกำเนิดกันอย่างเอาจริงเอาจัง. คุณความก้าวหน้าว่ามันคืออะไร ?

ความก้าวหน้ายังมีอีกมาก นี่เป็นตัวอย่างอันหนึ่ง ที่อาตมาคิดว่าเราควรจะหยิบยกเอาสิ่งที่เรียกว่าความก้าวหน้านี้แหละมาพิจารณากันดู; จึงได้ให้หัวข้อเรื่องที่จะบรรยายในวันนี้ว่า ธรรมสัจจะเกี่ยวกับความก้าวหน้า. “ธรรมสัจจะ” ในที่นี้ก็คือตัวจริงของธรรมะ คือข้อเท็จจริงที่จะต้องรู้และปฏิบัติให้ได้ด้วย เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าความก้าวหน้า.

สรุปความว่า วันนี้เราจะพูดถึงถึงสิ่งสิ่งหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าความก้าวหน้า; แต่ว่าจะพิจารณาคูกันให้ทุกแง่ทุกมุม อย่าให้มีใครหลงบูชาความก้าวหน้าชนิดที่เป็นอันตรายแก่คนคนนั้นเอง หรือเพื่อนร่วมโลก. คนทุกคนก็ว่าได้ ชอบความก้าวหน้า บูชาความก้าวหน้า หลงไหลในความก้าวหน้า และก็ชอบอวดแบ่งในความก้าวหน้าของตัวเอง. สรุปแล้วก็มี ความโง่งมภายในการที่จะบูชาความก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา โดยที่ไม่รู้จักว่าความก้าวหน้ามันมันเป็นอย่างไรกันแน่.

ถ้าเราเป็นพุทธบริษัทเราก็นึกถึงพระพุทธเจ้า ท่านได้ตรัสไว้ สอนไว้ และไว้ถึงเรื่องความก้าวหน้าอย่างไรบ้าง; และถ้าเราเดินตามทางแห่ง

ความก้าวหน้าของพระพุทธเจ้าแล้ว มันจะเกิดปัญหายุ่งยากลำบากเหมือนอย่างที่กำลังเกิดอยู่ในโลกนี้หรือไม่. ถ้าใครมองเห็นอย่างนี้ ก็คงจะพอใจแม้ว่าจะเป็นพุทธบริษัท, ก็อยากจะพิจารณาถึงความก้าวหน้าในโลกปัจจุบันนี้เป็นแน่นอน. เพราะว่าเราก็อยู่ในโลกซึ่งกำลังก้าวหน้า เพราะฉะนั้น ความก้าวหน้ามันก็ต้องเนื่องกับเรา และเราก็มีหน้าที่ทำโลกนี้ให้ตั้งอยู่ในความสงบสุข ตรงตามพระพุทธประสงค์ หรือว่าตรงตามที่เรารู้สึกผิดชอบ รู้สึกรับผิดชอบในหน้าที่ของเรา ใน การที่จะช่วยให้โลกนี้มีสันติสุข.

ถ้าฟังความก้าวหน้านี้มันพอหรือยัง มันปลอดภัยหรือยังที่จะทำโลกนี้ให้มีสันติสุข. ถ้ามันยังไม่พอหรือมันไม่แน่นอนว่าจะทำให้เกิดสันติสุขขึ้นมาในโลกแล้ว เราก็จะต้องช่วยกันดูพิจารณาดูความก้าวหน้านี้กันเสียใหม่.

ที่นี้อาตมาก็อยากจะพูดไปตามลำดับ ในประเด็นต่าง ๆ ที่มันเกี่ยวกับความก้าวหน้า. ในฐานะที่เป็นสังฆกรรม, ความก้าวหน้ามันไม่มีอะไร หรือมันไม่ใช่ความก้าวหน้า; ถ้าจะพูดกันอย่างถูกต้องแท้จริงแล้ว มันไม่อาจจะพูดว่าความก้าวหน้า, มันพูดได้แต่ว่ามันเป็นความเปลี่ยนแปลง. สังฆกรรมทั่วไปก็ต้องมีขึ้นมาว่า ทุกสิ่งมันเปลี่ยนแปลงเรื่อย; การที่เปลี่ยนแปลงเรื่อยนี้บางคนก็เห็นเป็นความก้าวหน้า แล้วเขาก็ควรจะเห็นว่าเป็นความก้าวหน้า, เพราะว่า ความเปลี่ยนแปลงนั้นมันเปลี่ยนแปลงเพื่อให้อันดีขึ้น ใคร ๆ ก็มุ่งหวังกันแต่อย่างนี้ ไม่มีใครเปลี่ยนแปลงให้มันเลวลง เขาจึงเรียกว่าความก้าวหน้า.

แต่ถ้าเป็นเรื่องของธรรมชาติล้วน ๆ เป็นสังขธรรมของธรรมชาติล้วน ๆ แล้ว มันไม่มีความหมายแห่งความก้าวหน้าหรือว่าถอยหลังเลย; มันเป็นแต่ความเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนแปลง ๆ, เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัยของมัน คือเหตุปัจจัยที่มาเกี่ยวข้องกับมันแล้วมันก็เปลี่ยนแปลง ๆ. **แม้ว่ามนุษย์จะได้เข้าไปร่วมมือทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง มันก็เป็นเพียงเหตุปัจจัยอย่างหนึ่งเท่านั้น; นั้น**

มันก็เปลี่ยนแปลงไป. โลกนี้ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะความเข้าไปเกี่ยวข้องของมนุษย์; แต่ว่าที่เขาเปลี่ยนแปลงเองตามธรรมชาตินั้นนะ มันมาก มากกว่ามากนัก. เราอย่าเพ่ออวดดี ว่าเราจะเป็นผู้เปลี่ยนแปลงโลกได้ตามความต้องการของเรา โดยไม่คำนึงถึงธรรมชาติ.

ทุกสิ่งเปลี่ยนแปลง นี่เป็นตัวสังขธรรม; ทีนี้เราจะควบคุมหรือกระทำให้การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปในทางที่พึงปรารถนา อย่างนี้เราจะเรียกว่าธรรมสังจะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง. ถ้าปล่อยให้เปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ มันก็ไม่ได้ตามที่เราควรจะได้ก็ได้, มันไม่แน่. ทีนี้เราจะเข้าไปควบคุมการเปลี่ยนแปลงให้ถูกให้ตรงตามที่ควรจะได้, นี้ข้อเท็จจริงอันนี้หรือหลักปฏิบัติอันนี้ เราจะเรียกมันเสียใหม่ว่า **ธรรมสังจะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง.**

ธรรมชาติก็เป็นไปตามธรรมชาติ คงเป็นไปตามธรรมชาติ; มนุษย์ก็เข้าไปเกี่ยวข้องและทำการเปลี่ยนแปลงเท่าที่มนุษย์จะทำได้, และก็มีมักจะหลงเรียกเอาเองว่าความก้าวหน้า. แต่จะก้าวหน้าไปในทางไหนก็ลองคิดดู : จะก้าวหน้าไปสู่ความวิनाศ หรือจะก้าวหน้าไปสู่สันติสุข; นี้มันมีอยู่ ๒ อย่างนี้เท่านั้น. ก็ลอง

พิจารณาดูเอาเองก็แล้วกันว่าเดี๋ยวนี้โลกกำลังก้าวหน้า ก้าวหน้าเร็วถึงขนาดที่เรียกว่าวิ่ง; แล้วมันจะไปสู่จุดไหน ความก้าวหน้าของโลกในปัจจุบันนี้จะไปสู่จุดจบอย่างไร คือวินาศหรือว่าสันติสุข.

อาตมาเชื่อว่าแม่คนทั่ว ๆ ไปที่ไม่มีความรู้อะไรนัก ก็พอจะมองเห็นว่าโลกนี้มันกำลังก้าวหน้าไปด้วยกิเลสตัณหาของมนุษย์; มันจะไปสู่จุดจบเสียมากกว่า คือสลาย-วินาศมากกว่าที่จะคงอยู่ด้วยสันติสุขหรือสันติภาพ. เอาเท่าที่เด็ก ๆ ก็พอจะเข้าใจได้นี่ : เดี่ยวนี้เราก็ก้าวหน้ามาตามลำดับ นับตั้งแต่ก้าวหน้าเรื่อง

ไฟฟ้า แล้วก้าวหน้าไปถึงปรมาณู ก้าวหน้าไปถึงอวกาศ ถึงขนาดที่ว่าจะไปเยี่ยมดาวดวงไหนก็ได้ในอนาคตกอนี้; แต่แล้วมันจะได้ผลอะไรเป็นเครื่องตอบแทน เพื่อความวินาศหรือเพื่อสันติสุข ไปคิดดูเองก็แล้วกัน; อาตมาบอกเพียงแต่ให้ระวังสิ่งทีเรียกว่าความก้าวหน้า. ดูให้ดี ๆ เราจะก้าวหน้าไปตามทางนั้นดี หรือว่าเราจะก้าวหน้าไปทางไหนดี จึงจะสมกับที่เป็นมนุษย์และเป็นพุทธบริษัท.

“ความก้าวหน้า” ในแง่ของภาษาคนและภาษาธรรม

เมื่อพิจารณาดูในทางถ้อยคำที่ใช้พูดจา เราก็พบว่าเราพูดกันด้วยคำว่า “ความก้าวหน้า”, แล้วก็ชอบพูดให้เพราะไพเราะกว่านั้นว่า “ความเจริญ” แล้วก็มุ่งหมายเอาความเจริญเป็นเบื้องหน้า. แต่อาตมาเห็นว่ามันไม่แปลก มันเป็นเพียงความเปลี่ยนแปลงอย่างเดียวกัน; คือมันยังกำกวมอยู่ด้วยกัน ไม่รู้ว่าจะเปลี่ยนแปลง

ไปทางไหนแน่. เมื่อพูดว่าก้าวหน้าหรือเจริญอย่างนี้ ควรจะแบ่งแยกเป็น ๒ ฝ่าย ว่า พุทธกันอย่างไรภาษาคนพูด หรือว่า พุทธอย่างไรภาษาธรรมะ.

ถ้าพูดอย่างไรภาษาคนธรรมดาพูด, เราก็พบว่าเขาพูดว่าก้าวหน้าว่าเจริญ นั่น มันหมายถึงกันแต่เรื่องทางวัตถุ; ก็มุ่งเอาวัตถุเป็นหลัก เอาความเจริญทางวัตถุเป็นหลัก, เหมือนอย่างที่มีนักก้าวหน้าและเจริญมาแล้วอย่างกระทั่งถึงทุกวันนี้, ก้าวหน้าในทางวัตถุจนไม่รู้จักความตาย จนไม่ได้หยิบปัญหาเรื่องความที่จะต้องเกิดแก่เจ็บตายขึ้นมาพิจารณา จนมันลืมนั่นไป. นักศึกษาค้นคว้าประดิษฐ์ในโลกนี้ ประสบความสำเร็จในความก้าวหน้าทางวัตถุ จนลืมนั่นเรื่องความเกิดแก่เจ็บตาย. นี่ ความก้าวหน้าในภาษาคนมันเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ ความก้าวหน้าในภาษาธรรมของผู้รู้ธรรม, นี่มันเป็นความก้าวหน้า ที่มุ่งเอาสันติหรือความสงบเป็นจุดหมาย; ไม่ได้เอาวัตถุเป็นจุดหมาย. ถ้าพูดอย่างพุทธศาสนาเราก็เรียกว่า เอานิพพานเป็นจุดหมาย. ในภาษาธรรมมุ่งเอาสันติเป็นหลักอย่างนี้ จนทำให้อยู่เหนือตาย ไม่รู้จักความตายได้เหมือนกัน มันเป็นคนละแบบ; แต่พอจะพูดได้ว่า ไม่รู้จักความตายด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย : ฝ่ายหนึ่ง มันโง่งจนไม่รู้จักความตาย, ฝ่ายนี้มันไม่โง่งจนถึงกับรู้จักทำให้อยู่เหนือความหมายของความตาย.

นี่ท่านจะต้องกำหนดใจความให้ได้เสียก่อนว่า ภาษาโลกเขาเฟื่องวัตถุ, ภาษาธรรมเขาเฟื่องสันติหรือนิพพาน; แต่พอมาดูกันเข้าจริง ๆ ก็เห็นว่ามันยังหลวกันอยู่ทั้ง ๒ ภาษา : ความก้าวหน้าในทางภาษาคนก็ยังไม่ไปถึงไหน คือไม่

ประสบผลจนเป็นที่พอใจ; ความก้าวหน้าในทางภาษาธรรมก็ยังไม่ประสบผล คือยังไม่พบกันกับความสงบสุข ยิ่งห่างไกลพระนิพพานออกไปทุกที, ยังไม่พบกันกับความสงบสุข ยิ่งห่างไกลพระนิพพานออกไปทุกที จนไม่มีใครสนใจแล้วด้วยซ้ำไป.

นี่ขอให้พิจารณาดูทางถ้อยคำ แล้วก็ทำให้มองเห็นชัดถึงปัญหาที่กำลังมีอยู่เฉพาะหน้าของพวกเรา, เพราะความก้าวหน้านี้ไม่รู้ว่ามันจะก้าวหน้าไปทางไหนแล้วที่มันกำลังก้าวอยู่นี้ ก็ยังไม่มองเห็นว่าเป็นที่น่าพอใจ; เรียกว่ายังหลงอยู่ทั้งความหมายในภาษาคนและความหมายในภาษาธรรม. ทีนี้เพื่อจะแก้ปัญหานี้ต่อไป อาตมาก็ขอรับรองใครจะว่าอย่างไรก็ตามใจ ก็เข้าชี้กันอยู่นี้ ขอให้พิจารณาคำว่าความก้าวหน้ากันต่อไปอีก คือจะได้ดูถึงตัวธรรมสัจจะที่เกี่ยวกับความก้าวหน้า นั้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น.

ความก้าวหน้าของโลก กับของสิ่งที่คุณครองโลก

คือเราจะลองตั้งปัญหาให้มันชัดขึ้นมาอีกสักหน่อย ว่าความก้าวหน้าของอะไร? มีอยู่สักก็อย่างกันแน่? สำหรับอาตมารู้สึกนะ และจะถือเอาว่า มันเป็นความก้าวหน้าสัก ๒ อย่าง ก็พอ คือว่า ความก้าวหน้าของโลก นี้อย่างหนึ่ง และความก้าวหน้าของสิ่งที่คุณครองโลก นี้อีกอย่างหนึ่ง. ถ้าใครเห็นว่ามันยังมีอะไรจำเป็นมากไปกว่านี้ก็ช่วยบอกกันบ้าง. อาตมามองเห็นเพียง ๒ อย่างนี้แล้วก็คิดว่ามันจะพอแล้ว : ให้โลกมันก้าวหน้า และให้สิ่งที่คุณครองโลกอยู่

ตลอดเวลา นั้นก็ต้องก้าวหน้าด้วย; ไม่อย่างนั้นมันจะไม่ทันกัน. ถ้าโลกมันก้าวหน้า แล้วสิ่งคุ้มครองโลกมันไม่ก้าวหน้า, โลกมันก็วินาศ มันก็ต้องวินาศ ก็ว่ามันจะออกไปนอกกลุ่มนอกรทาง ไม่อยู่ในทางของความรอด. และโลกในปัจจุบันนี้เป็นอย่างไร โลกมันก้าวหน้าหรือไม่, แล้วสิ่งที่จะคุ้มครองโลกให้รอดนั้น มันก้าวหน้าตามติดไปทัน ๆ กันหรือไม่; นี้ขอให้คิดดู.

เมื่อจะพูดถึง ความก้าวหน้าของโลก; เราก็ควรจะมองกันให้หมด ให้สิ้นเชิง นับตั้งแต่เริ่มมีโลกมาทีเดียว. ใครจะเชื่อว่าโลกมาจากไหนที่สุดแท้; แต่เราเชื่อได้โดยไม่ต้องกลัวคิดว่า ที่แรกนั้นมันไม่มีอะไรมาก หรือมันเกือบจะไม่มีอะไร หรือมีแต่แผ่นดินล้วน ๆ; แล้วมันก็ก้าวหน้า มีนั่นมีนี่ขึ้นมา จนกระทั่งมีสัตว์, กระทั่งมีมนุษย์ ซึ่งทำตนเป็นเจ้าของโลก โลกก็เลยกลายเป็นโลกของมนุษย์ไป. เมื่อพูดถึงโลกเดี๋ยวนี้เราก็หมายถึงโลกมนุษย์ โลกของมนุษย์ โลกที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ โลกที่อยู่ในวิสัยที่มนุษย์จะเข้าไปเกี่ยวข้องได้.

เมื่อโลกนี้จะเจริญก้าวหน้า ก็จะพิจารณาแยกกันดู เป็นสัก ๓ ตอน ว่า ก้าวหน้าในการรอดชีวิตอยู่ได้ นี่ตอนหนึ่ง, แล้ว ก้าวหน้าในเมื่อรอดชีวิตอยู่ได้แล้ว จะต้องเดินไปในทางที่มันสูง คือเจริญรุ่งเรืองไปทางที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะไป นี่มันก็ต้องก้าวหน้า, ที่นี้ในที่สุดมันก็ เป็นการก้าวหน้าถึงจุดหมายปลายทาง.

ที่นี้ก็คือคราวเดียวกันทั้ง ๓ ข้อว่า โลกในปัจจุบันนี้ก้าวหน้าในการที่จะดำเนินชีวิตอยู่ได้ คือรอดชีวิตอยู่ได้และไม่ตาย; นี่เป็นข้อแรก. คนส่วนมากคงจะคิดว่าเราก้าวหน้ามากในเรื่องที่จะรอดชีวิตอยู่ได้จะไม่ต้องตาย การแพทย์ การอนามัย การอะไรต่าง ๆ มันเจริญมาก มนุษย์จะไม่ต้องตายตามธรรมชาตินั้น. แม้จะมีข้อแย้งที่ซ่อนอยู่อย่างลึก ๆ ว่ามนุษย์ยังไม่ได้มีความรอดปลอดภัยเต็มทั้งร้อยเปอร์เซ็นต์; แต่ก็ยังกล่าวได้ว่า มันรอดมากเกินไปจนไม่อยากจะให้มันรอดกันมากเท่านี้แล้ว จนอยากจะลดจำนวนมันอยู่แล้ว.

เป็นอันว่า เรื่องมีชีวิตรอดอยู่ได้นี้ไม่มีปัญหา แต่ที่นี้พอมาถึงข้อที่ว่าก้าวหน้าไปตามทางที่ควรจะก้าวหน้า ไปสู่จุดที่ดีที่สุดของมนุษย์ นี้ มันก้าวหน้าหรือไม่? คนที่เขาเรียนมาแต่ในทางวัตถุ โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรมหรืออะไรต่าง ๆ เหล่านี้ เขาก็พอใจที่จะพูดว่ามันก้าวหน้า : มนุษย์กำลังก้าวหน้าเรื่อย ๆ; เรื่องอะไร ๆ มันก็มีก้าวหน้าแปลกขึ้นมาเรื่อย เหมือนอย่างที่ว่าไปโลกพระจันทร์ก็ได้ไปดวงดาวไหนก็ได้ในปัจจุบันนี้; แต่ก็ยังคิดทำอะไรได้แปลก ๆ ได้ประหลาดมากขึ้นจนจะแข่งกันกับพวกเทวดาก็ยังได้แล้วเดี๋ยวนี้. พวกนั้นเขาก็ถือว่ามนุษย์ก้าวหน้าไปในทางสูงอย่างเป็นทางการที่น่าพอใจ.

แต่ที่นี้อีกพวกหนึ่ง เขามองดูโดยเอาความสงบสุขเป็นหลัก แล้วมันไม่ก้าวหน้า : ยิ่งก้าวหน้าทางวัตถุเท่าไร มันยิ่งสูญเสียความสงบสุขเท่านั้น, ยิ่งก้าวหน้าทางวัตถุเท่าไร มันก็ยิ่งเป็นช่องทางของกิเลสมากขึ้นเท่านั้น, มันมีส่วนเกินในทางวัตถุมากเท่าไร มันก็มีส่วนเกินในทางกิเลสยิ่งขึ้นไปเท่านั้น

เหมือนกัน; ฉะนั้น คนพวกนี้ก็ไม่ยอมรับว่า โลกนี้มันกำลังก้าวหน้าไปในทางที่ถูกต้อง, มันกำลังก้าวหน้าไปในทางที่จะทำให้มนุษย์นี้เป็นสัตว์ที่มีปัญหา มาก มีความทุกข์มาก มีความยุ่งยากมากกว่าสัตว์พวกไหนหมด ในที่สุดก็แว้งมาเป็นศัตรูต่อกัน และกันยิ่งขึ้น.

ที่นี้ข้อที่ ๓ ว่า จุดหมายปลายทางของโลกนั้นมันมีการก้าวหน้าหรือไม่. ข้อนี้พูดยากเพราะไม่รู้ว่าจะชาวโลกเขาต้องการจุดหมายปลายทางของโลกกันอย่างไร. เราเกือบจะพูดได้ว่า ไม่มีใครมุ่งหมายให้พระนิพพานเป็นจุดหมายปลายทางของโลก. เมื่อพูดกันอย่างภาษาโลกพูดอย่างชาวโลกพูด เขาต้องการจุดหมายปลายทางของโลกไปในทางที่ให้มียะอะไรตรงตามกิเลสตัณหาสูงสุดของเขา มากกว่า, จะให้มีสิ่งที่จะบำรุงบำเรอความรู้สึกของกิเลสตัณหาให้ถึงที่สุด; นั่นแหละเขาจะถือว่าเป็นจุดสูงสุดของความก้าวหน้าในโลก.

แต่ที่จริงพูดอย่างนั้นมันก็ละเมอ ๆ ไปเท่านั้นเอง; จุดสูงสุดของกิเลสตัณหา มันมีไม่ได้ คือมันไม่รู้จักสิ้นสุด เพราะมันเป็นของโง่หลงไหลวนเวียนอยู่ในโลก ในเหยื่อของโลก ฉะนั้นมันก็ไม่มีทางที่จะถึงที่สุดได้ ก็เปลี่ยนได้เรื่อยไป เรียกว่าไม่มีทางที่จะถึงที่สุดของโลกได้. นี้พูดภาษาโลกก็พูดอย่างนี้ว่า โลกนี้มันไม่รู้ว่าจะจุดหมายปลายทางนั้นมันอยู่ที่ไหน; ฉะนั้นความก้าวหน้ามันจึงเป็นเรื่องของความละเมอเพื่อฝัน, ความก้าวหน้าในโลกนี้ จึงเป็นเพียงเรื่องของความละเมอเพื่อฝัน.

เอาละ, ถ้าว่ามนุษย์มันจะเจริญในทางจิตขึ้นมาใหม่ รู้จักว่าพระนิพพาน เป็นจุดหมายปลายทางของโลกขึ้นมาสักวันหนึ่ง, ซึ่งเป็นเรื่องที่ดีมาก ประเสริฐ ที่สุด ไม่มีอะไรจะดีเท่า; แต่เราก็ยังไม่มองเห็นความก้าวหน้าของมนุษย์ใน ลักษณะนี้ ในโลกนี้ ในเวลานี้, มันกลับพบแต่ความถอยหลัง ถอยหลัง ๆ แล้ว เกลียดธรรมชาติ เกลียดนิพพาน. ที่ถือพระเจ้าก็เกลียดพระเจ้า เกลียดความสงบสุข เพราะไม่รู้จักความสงบสุข; เขาพอใจในความเร่าร้อน ซึ่งถือว่าเป็นความสุข, คือ กิเลสตัณหาได้กินเหยื่อของมันมากเท่าไร เขาถือว่าเป็นความสุขเท่านั้น, ฉะนั้นจึง ไม่รู้จักความประเสริฐของความสุข หรือพระนิพพาน ก็เลยไม่มีใครเข้าใจ ความก้าวหน้าไปสู่พระนิพพานในโลกนี้; คงเข้าใจแต่ความก้าวหน้าในการที่จะได้ เหยื่อของกิเลสตัณหาไปถึงที่สุด ซึ่งเขาเองก็ไม่รู้ว่ามันจะถึงที่สุดได้ที่ตรงไหน และอย่างไร.

นี้ทั้งหมดนี้เราเรียกว่าความก้าวหน้าของโลก มีแตกต่างกันอยู่สำหรับ ผู้รู้กับผู้ไม่รู้ คือเป็นสัมมาทิฏฐิหรือเป็นมิจฉาทิฏฐิ. ถ้ายังหวังแต่จะได้เหยื่อของ กิเลสตัณหา ก็เรียกว่ามันเป็นเรื่องของมิจฉาทิฏฐิทั้งนั้น ไม่ยกเว้นแม้แต่สักคนเดียว; แต่เมื่อต้องการจะก้าวหน้าไปในทางที่จะชนะกิเลส ไม่เป็นทาสของกิเลสอีกต่อไป นี้จึงจะเรียกว่ามันเป็นความก้าวหน้าที่เป็นสัมมาทิฏฐิ คือมันมีความถูกต้อง.

ที่นี้จะดูถึงสิ่งที่ถัดไป คือ ความก้าวหน้าของสิ่งที่จะคุ้มครองโลก. โลกนี้มันก้าวหน้าไปตามประสาของโลก; แล้วที่นี้มาดูสิ่งที่จะคุ้มครองโลกมัน ก้าวหน้าไปทันหรือไม่ ตามทันโลกนั้นหรือไม่. สิ่งที่จะคุ้มครองโลก เราก็ต้อง เฟื่องไปถึงยังสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ หรือพระศาสนา. สรุปความก็คือ ความรู้เรื่อง

เกี่ยวกับกิเลสที่เกี่ยวกับโลกดี จนสามารถควบคุมโลกไว้ได้นี้; สิ่งที่เราเรียกว่าพระ
ธรรม หรือพระศาสนามันหมายถึงอย่างนี้ จึงเป็นสิ่งที่จะคุ้มครองโลกให้อยู่ในร่อง
ในรอย เป็นไปอย่างถูกต้อง และถึงจุดหมายปลายทางชนิดที่ถูกต้อง.

ทีนี้ สิ่งคุ้มครองโลกกำลังก้าวหน้าหรือไม่? ธรรมะหรือศาสนากำลัง
ก้าวหน้าหรือไม่? ท่านทั้งหลายมองดูโดยสายตาของคนธรรมดา ๆ ก็ได้ อาตมา
ก็พูดจนคนฟังเบื่อแล้ว ว่าธรรมะหรือศาสนานี้ มันถูกเขาเกลียดชังมากขึ้นทุกทีใน
โลกนี้; แต่ก็ยังยึดเอาคำนี้ไปใช้หาประโยชน์ให้แก่กิเลสตัณหาไปเสียอีก. นี่เล่น
ตบตากันมากถึงอย่างนี้. ธรรมะหรือศาสนามีไว้กำจัดกิเลสของคน แต่คนกลับยึด
ไปใช้เป็นเครื่องส่งเสริมกิเลสไปเสียอีก; คือเอาไปใช้กันอย่างหลอกลวง เพราะว่า
คนเคยหลงบูชาธรรมะหรือศาสนากันมานานแล้ว ไปหลอกลวงคนชนิดนี้ก็ต้องใช้
คำว่าธรรมะหรือศาสนาเอามาสวมรอยกันเข้า.

เมื่อมองดูที่ตัวการปฏิบัติแท้จริง คนเกลียดศาสนา คนเกลียดธรรมะ
เพราะว่าธรรมะหรือศาสนานี้ ไม่ยอมให้ตามใจกิเลส; ทีนี้คนเขายังอยากตามใจ
กิเลสเขาก็เกลียดธรรมะ และเกลียดศาสนา, ก็เลยมีศาสนากันแต่ปาก มีศาสนากัน
แต่บัญญัติหรือทะเบียน หรือมีศาสนาไว้หลอกกันเล่น ว่าฉันมี ๆ. โดยเนื้อแท้แล้ว
มันไม่อยากจะ มี เพราะมันยังอยากจะเป็นทาสของกิเลสอยู่. ศาสนาไม่ต้องการให้
เป็นทาสของกิเลส คนที่อยากจะเป็นทาสของกิเลสก็ไม่ชอบ เพราะว่าเขาเป็นทาส
ที่จงรักภักดีต่อกิเลส มันไม่อยากจะพ้นจากกิเลส. นี่คิดดูเถอะว่าความเป็นทาส
อย่างลึกซึ้งซึ่งคือความเป็นทาสของกิเลส.

พระศาสนาหรือพระธรรมก็คุ้มครองโลกไม่ได้ มันคงเป็นสัจธรรมอยู่ตามแบบสัจธรรมที่ว่า จะคุ้มครองโลกได้; ส่วนในความหมายของธรรมสัจจะนั้นมันไม่มี, คือไม่มีใครเอาศาสนาหรือธรรมะมาคุ้มครองโลก. เราจึงต้องพูดกันถึงธรรมสัจจะที่เกี่ยวกับความก้าวหน้า ของสิ่งที่จะคุ้มครองโลกคือพระธรรม หรือพระศาสนานั้นเอง. สิ่งที่จะคุ้มครองโลกได้ ก็มีได้ต่อเมื่อคนมันมีความเข้าใจที่ถูกต้อง; เมื่อคนมันไม่มีความเข้าใจถูกต้อง ธรรมะหรือศาสนา มันคุ้มครองไม่ได้ เพราะว่ามันฝืนความรู้สึกของคน. เมื่อใดมันมามีอยู่ในกำมือหรืออำนาจของพวกที่เป็นสัมมาทิฏฐิเท่านั้นแหละ พระธรรมหรือพระศาสนาจะคุ้มครองคน.

อาจจะมียุคคนคิดว่า เรานี้คนหนึ่งแน่ พอใจในพระธรรมในพระศาสนา นี้ได้อย่างแท้จริง; อาตมาก็ยอมรับว่าจริง มันก็มีอยู่หลายคนเหมือนกัน. แต่ถ้าถามว่ากำลังก้าวหน้าหรือเปล่า? นี่ชักจะรวนเร. ที่ว่ายึดถือพระธรรมพระศาสนาเป็นหลักสำหรับทำความดับทุกข์นี้, พอถามว่า กำลังก้าวหน้าคืออยู่หรือเปล่า? นี่มันรวนเร มันลังเล มันตอบไม่เต็มปาก. ทำให้มองเห็นว่า แม้ในหมู่พุทธบริษัทที่แท้จริงโดยเฉพาะสมัยนี้ ก็ยังไม่รับประกันว่า มีความก้าวหน้าในทางของพระศาสนา หรือว่ามีทางก้าวหน้าของสิ่งที่จะคุ้มครองโลก.

ทีนี้เมื่อพูดถึงคนส่วนมาก ซึ่งเขายังไม่เป็นอย่างนี้ ยังไม่รู้จักรัศธรรมะ ไม่รู้จักศาสนา, ก็ยังมองไม่เห็นวิญญูที่จะช่วยกันทำให้เกิดความก้าวหน้า แก่สิ่งที่จะคุ้มครองโลก. เขากลับไปทำให้เกิดความก้าวหน้าในสิ่งที่จะทำลายโลก หรือจะเฮโลสาระพา สาระพาเฮโลกันผลักดันโลกนี้ ให้มันตกไปสู่ความวินาศเร็วเข้าเท่านั้นเอง.

สรุปความว่า สิ่งที่จะคุ้มครองโลกนี้มันก็ยังไม่ก้าวหน้าเสียเลย; ก้าวหน้าตามไม่ทัน โลกที่กำลังวิ่งไปหาความวิनाส. พุคอย่างอุปมาที่มีภาพจน์ให้เห็นว่า โลกมันกำลังวิ่งไปหาความวินาส แล้วสิ่งที่จะคุ้มครองโลกนี้มันวิ่งตามไม่ทัน หรือไม่ได้วิ่งเอาเสียเลย เพราะว่ามันไม่มี เพราะว่าถูกขจัดออกไปเสียจากหนทาง, ไม่รู้อยู่ที่ไหนหมด. นี่ความก้าวหน้าที่เกี่ยวกับโลกเรา มันมีอยู่อย่างนี้. อาตมาถือว่าเป็นสิ่งที่น่ากลัว น่าหวาดเสียว น่าสังเวช ยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ที่คนเขากลับกัน. เราจะต้องรีบค้นหาให้พบธรรมสังฆะตัวแท้ตัวจริงของสิ่งที่เป็นความก้าวหน้าของมนุษย์โดยแท้จริง, เมื่อพวกมันให้เข้าใจกันจริง ๆ แล้วช่วยกันประพฤติปฏิบัติส่งเสริมกันให้จริง ๆ.

เอาละ, เมื่อมองเห็นว่า เรื่องความก้าวหน้านี้มันมีอยู่ ๒ ระดับ คือ ความก้าวหน้าของโลก กับความก้าวหน้าของสิ่งที่จะคุ้มครองโลกคือพระศาสนา หรือพระธรรม.

เดี๋ยวนี้พวกเราที่นั่งกันอยู่ที่นี่ไม่ก็คนนี่ ก็เรียกว่าเป็นผู้ที่พอใจในพระศาสนาหรือพอใจในพระธรรม; จะกล่าวทั้งหมดว่าเป็นพุทธบริษัท เป็นผู้อยู่ในฝักฝ่ายของสิ่งที่จะคุ้มครองโลก. เพราะฉะนั้น เรามาพิจารณาดูกันถึงสิ่งนี้ให้เป็นพิเศษ ให้ละเอียดลออกันสักหน่อยจะดีกว่า. เราจะพิจารณาถึงเรื่องจริงที่กำลังเป็นอยู่ คือดูกันที่ความเปลี่ยนแปลงชนิดที่จะเป็นความก้าวหน้าหรือถอยหลังที่สุดแท้; เพราะได้พูดแล้วว่าความก้าวหน้านั้นมันเป็นเพียงความเปลี่ยนแปลง, ความถอยหลังก็เป็นเพียงความเปลี่ยนแปลง. ทีนี้เราดู ความเปลี่ยนแปลงที่มันกำลังมีอยู่ในพระศาสนาของเรา.

ตอนนี้ต้องขอทำความเข้าใจกันทุกคนและทุกฝ่ายว่า เราไม่ได้มาตั้งกอง
นินทาว่าใคร ว่าว่าพวกไหน; เรามาพิจารณาปริกษาหาหรือกันถึงสิ่งที่ป็นหน้าที
ของเรา เพื่อตัวเราเองและเพื่อเพื่อนมนุษย์ทั้งโลก. การเปลี่ยนแปลงมันมีอยู่โดย
กฎของธรรมชาติ เป็นลัทธิธรรม อยู่ส่วนหนึ่ง; แต่แล้ว มันเกิดการเปลี่ยนแปลง
โดยน้ำมือของมนุษย์ ขึ้นมาอีกส่วนหนึ่ง. เดี่ยวนี้ความก้าวหน้ามันเกิดการ
เปลี่ยนแปลงโดยน้ำมือของมนุษย์, เขาคิดว่าจะทำให้ก้าวหน้า เขาก็ทำให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลง แต่แล้วความเปลี่ยนแปลงมันกลับมีผลไปในทางที่ตรงกันข้าม, แล้ว
ยังมีได้แม้ในทางที่ไม่เจตนา.

ความก้าวหน้าเกี่ยวกับการบริโภคน้ำ ๔

พระพุทธศาสนาของเราในครั้งพุทธกาลเป็นอย่างไร เราก็ทราบได้มาก
จากการอ่านการศึกษา โดยเฉพาะก็จากพระไตรปิฎก ว่าอยู่กันอย่างไร, ประพฤติ
ต่อกันอย่างไร, เกี่ยวกับปัจจัยเครื่องอาศัยเป็นอยู่นี้เป็นอย่างไร, ปัจจัย ๔ คือเรื่อง
เครื่องนุ่งห่ม เรื่องอาหาร เรื่องที่อยู่อาศัย เรื่องเครื่องบำบัดความเจ็บไข้นี้ได้
เปลี่ยนแปลงอย่างไร, แล้วจะเปลี่ยนแปลง มากถึงขนาดน่าตกใจหรือไม่; จะ
ยกตัวอย่างอะไรดี ยังนึกไม่ค่อยออก. ยกตัวอย่างที่รู้จักกันง่าย ๆ และรู้จักกันอยู่
มาก ๆ แล้วว่า เช่นเรื่องเครื่องนุ่งห่ม. เครื่องนุ่งห่มของภิกษุครั้งพุทธกาลนั้นนะ
ตามปกติแล้วก็คือผ้าบังสุกุล; ภิกษุก็เที่ยวเก็บผ้า แม้จะเป็นเศษผ้า หรือไม่ใช่เศษ
ผ้าก็ตามใจที่มันทิ้งอยู่ตามที่ต่าง ๆ เอามาทำเป็นจีวรใช้ เพื่อว่าภิกษุจะได้มีชีวิตอยู่

อย่างนั้นคือไม่ต้องเบียดเบียนใคร. เพราะฉะนั้น จึงมีการเที่ยวเก็บเศษผ้าที่เขาทิ้งมาใช้เสียหมด ที่เรียกว่าผ้าบังสุกุลหรือผ้าป่า.

พอมาถึงเดี๋ยวนี้คำว่าผ้าป่านะ มันหมายความว่าอย่างไร ? หมายความว่าจิวรสำเร็จรูปมาแล้วเป็นผืน ๆ แล้วก็เอามาถวายเป็นผ้าป่าหรือผ้ากฐินก็ตามใจแล้วแต่จะเรียก; แต่ที่มีมากที่สุดก็คือผ้าป่า ก็มาถวายพระจนไม่รู้จะเอาไปไหน จนพระนั้นแหละทำให้ผ้าจิวรสบงเที่ยวที่อยู่เคลื่อนกลาดไปหมด. พอจะเข้าใจได้ไหมว่าเดี๋ยวนี้พระเป็นผู้ทิ้งเศษผ้า ทิ้งผ้า ทิ้งผืนผ้าเสียเองให้เคลื่อนกลาดไปหมด, ไม่ใช่คอยเก็บเศษผ้าที่เขาทิ้งมาทำใช้, กลายเป็นผู้ที่ทิ้งผ้าเสียเองเคลื่อนกลาดไปหมด. นี่มันเปลี่ยนแปลงก็มากน้อยก็ลองคิดดู ว่ามันตรงกันข้ามสักก็มากน้อย. เมื่อก่อนพระเที่ยวเก็บเศษผ้ามาทำจิวรใช้ เดี๋ยวนี้พระก็กลายเป็นผู้ทิ้งเศษผ้าทิ้งผืนผ้า, ไม่มีใครเที่ยวเก็บเศษผ้ามาทำจิวรใช้เสียแล้ว; มันตรงกันข้าม มันจะยิ่งกว่าตรงกันข้ามในทางความหมาย.

นี่คือคำว่าผ้าป่า ทำให้พระเป็นผู้ไม่เที่ยวเก็บเศษผ้า และทิ้งผ้าให้มันกลาดเคลื่อนไปเสียเอง. ไม่เหมือนกับสมัยก่อน ที่พระนี่เขาจะช่วยเก็บเศษผ้าที่ทิ้งอยู่ที่นั่นที่นี้เอาไปเสียให้หมด เอาไปใช้เสียให้หมด; แล้วโลกนี้มันจะเป็นอย่างไร. เอ้า, ทีนี้มาดูกันถึงว่าใครที่มันทำอย่างนี้ หรือทำให้เกิดเป็นอย่างนี้ขึ้นมา : ผ้าป่าหรือผ้าบังสุกุลในครั้งพุทธกาลมีความหมายอย่างหนึ่ง, เดี๋ยวนี้มันเกิดมามีความหมายอย่างนี้ แล้วใครเป็นผู้ทำให้มันเป็นอย่างนี้โดยเจตนาหรือไม่เจตนา.

การที่เอาตมาพูดอย่างนี้พูดสำหรับให้เขาคำ และเคยถูกคำเพราะพูดอย่างนี้มานานักหนาแล้ว, ก็ไม่เป็นไร ยังจะพูดต่อไปว่าให้ดูเรื่องนี้กันต่อไปอีก; ถ้า

มันจะทำให้คนหยุดทอดผ้าป่า แล้วเขามาต่ออาตมาก็ยอม ยอมยิ่งกว่ายอม. แต่ก็ไม่ได้เจตนาที่จะให้มันเกิดเรื่องอย่างนั้น เจตนาที่ให้ดูว่าใครได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นมากน้อยอย่างไรในพระศาสนา ในธรรมะของพระศาสนาที่จะเป็นเครื่องคุ้มครองโลก.

ที่นี้เรื่องมันเนื่องกันมากเป็นชั้น ๆ หลาย ๆ ชั้น ว่าอะไรทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจนภิกษุไม่ต้องเที่ยวเก็บเศษผ้ามาทำจีวรใช้, แล้วจนหนักเข้า ๆ กระทั่งว่าเป็นผู้ทำลายผ้าหรือทิ้งผ้าทิ้งเศษผ้าอะไรเสียเองอย่างนี้. หลายคนคงจะมองเห็นว่าเพราะความนิยมเกิดขึ้นในการที่จะถวายผ้าป่า : ผ้าป่า ๆ ๆ จนไม่รู้ว่ามันพอดีอย่างไร เกินที่ตรงไหน; อาการที่มันตรงกันข้ามมันก็เกิดขึ้นมาโดยไม่มีใครเจตนา, โดยแท้จริงไม่มีใครเจตนา มันเป็นเจตนาอย่างอื่น เป็นเจตนาโดยอ้อมอย่างอื่นที่ทำให้เกิดการกระทำอย่างนี้ขึ้นมาในลักษณะอย่างนี้.

ภิกษุก็ไม่ต้องเที่ยวเก็บเศษผ้ามาทำเป็นผ้าบังสุกุลใช้เหมือนแต่กาลก่อนแล้ว; แล้วมันเป็นผลดีแก่ใคร เป็นผลดีแก่ภิกษุนั้นหรือไม่? เป็นผลดีแก่ทายกทายิกาทั้งหลายหรือไม่? เป็นผลดีแก่พระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือไม่? ขอให้ช่วยกันคิดดู ว่านี่แหละคือความเปลี่ยนแปลง ที่ได้ยกมาให้เห็นเป็นตัวอย่างสักอย่างหนึ่งในเรื่องของจีวรก็เป็นอย่างนี้.

ที่นี้ก็มาในเรื่อง **บิณฑบาต** ที่พระจะอาศัยบิณฑบาตด้วยลำแข้งมาฉันประทังชีวิตอยู่ได้, มันก็มีการเปลี่ยนแปลงทำนองเดียวกันนั้นแหละ และเหตุมันก็คล้าย ๆ กันอีกนั่นแหละ เพราะทายกทายิกาเขาปรารถนาอะไรมันไม่ตรงหนทาง

ของความก้าวหน้าของธรรมะ; มันไปตรงกับหนทางความก้าวหน้าของทฤษฎีพัฒนา
อุปาทานอะไรก็แล้วแต่จะเรียก, มันจึงเกิดอาการอย่างนี้ขึ้น.

ที่นี้เรื่อง เสนาสนะ ที่อยู่อาศัย ว่าภิกษุจะอาศัยโคนไม้ อาศัยท้องถ้ำ
อาศัยตามธรรมชาติ. เดี่ยวนี้ก็มาอยู่กุฏิ มาอยู่ตึก, คูสิมันจะมีผลเหมือนกันอย่างไร.
ถ้าภิกษุจะอยู่โคนไม้ อยู่ถ้ำ อยู่ภูเขา อยู่ที่สูง ป่าช้า ป่าชฎ ก็บอกภิกษุก็มาอยู่ตึก
แข่งกันกับพวกคฤหบดีนี่, มันจะเป็นอย่างไรใครก็ลองคิดดูเอง; อาตมาก็ไม่ต้อง
พูดให้มันเสียเวลานักก็ได้. เรื่องมันเปลี่ยนไปมาก เปลี่ยนกันมากถึงขนาดนี้ จน
ทำให้โคนไม้เป็นหมัน ท้องถ้ำเป็นหมัน มาปลูกเรือนปลูกตึกปลูกกุฏิถวายพระ
แล้วพระก็ค่อย ๆ มีจิตใจไปทางไหนก็ลองคิดดู, แล้วต่อไปกุฏิหรือวัดนี้จะไม่
มีพระอยู่. เดี่ยวนี้ก็เริ่มแสดงให้เห็นเข้ามาแล้วว่า วัดนี้จะไม่มีการอยู่. นี่เป็นเรื่อง
ของความเปลี่ยนแปลง เรื่องที่ ๓ คือที่อยู่อาศัย.

ปัจจัยที่ ๔ คือ ยารักษาโรค นั้นก็ไม่ต้องพูดกันแล้ว; ไม่มีใครรู้จัก
หยูกยาอย่างทีกล่าวในพระบาลีในวินัยอะไรต่าง ๆ. ไม่ต้องยาที่ทำด้วยน้ำมูตรเน่า
ดอก, แม้ยาธรรมดา ๆ นี้ถ้าขมสักหน่อย พระแกก็ขำกว้างทั้งทั้งนั้นแหละ; คิดดู
เถอะว่ามันเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร. แล้วพระเดี๋ยวนี้ก็ไม่มีความอดทนเรื่องความ
เจ็บความไข้ ปวดหัวชนิดหนึ่งก็จะให้พาไปโรงพยาบาลแล้ว มันไม่มีความเป็นพระ
เหลืออยู่; มันมีความเปลี่ยนแปลงมากถึงขนาดนี้.

นี่ปัญหาที่เนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลง, ความเปลี่ยนแปลงนั้นมาจาก
ความก้าวหน้า, ความก้าวหน้าก็คือความก้าวหน้าของความงี่. ความงี่ หรือ
อวิชา หรือมิจฉาทิฎฐิ ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในความก้าวหน้า,

ความก้าวหน้าเลยหลุดออกไปนอกกลุ่มนอกรทาง เป็นความก้าวหน้าที่ไม่พึงปรารถนา และเป็นความก้าวหน้าที่จะทำลายล้างพระพุทธศาสนาด้วยซ้ำไป. นี้เรียกว่า สิ่งที่จะคุ้มครองโลกมันไม่ก้าวหน้า แล้วมันก็จะถูกทำลายด้วย.

ที่นี้ก็คือถึงความก้าวหน้าทำนองนี้ คุณต่อไปอีกถึงความก้าวหน้าทำนองนี้ มันจะสร้างปัญหาขึ้นมาอย่างมากมายมหาศาล ปัญหาที่ไม่เคยมีแต่กาลก่อน มันก็เกิดมีปัญหามาขึ้นอย่างมหาศาล. ปัญหาที่เกี่ยวกับพระอลัชชีเป็นต้น ก่อนนี้ก็ไม่มากมายอย่างนี้. เดียวนี้เพราะมันมีความก้าวหน้า เมื่อมีความก้าวหน้าในทางผิด ๆ ปัญหา มันก็ต้องเกิดขึ้นตามความก้าวหน้า ฉะนั้นปัญหามันจึงมีมากจนไม่อาจจะแก้ไขหรือป้องกันได้. นี่คือตัวปัญหา. สิ่งเลวร้ายนี้เรามองเห็นอยู่ แล้วเราไม่สามารถจะป้องกันแก้ไขได้ นี่คือตัวปัญหา; อาตมากำลังพูดว่าปัญหาก็หมายความว่าความถึงเรื่องอย่างนี้.

ความเลวร้ายมากและเร็ว จนสิ่งที่จะแก้ไขและป้องกันนั้นน้อยและตามไม่ทัน. เมื่อสิ่งที่จะแก้ไขป้องกันมันน้อยมันตามไม่ทัน ปัญหามันก็ยิ่งมีมากขึ้นโดยเร็ว ยิ่งเพิ่มขึ้นโดยเร็ว.

เกี่ยวกับการแก้ไขป้องกันนี้ อยากจะออกความเห็นสักหน่อย แต่เชื่อว่าคงจะมีประโยชน์นะ; คืออยากจะออกความเห็น ว่า เรื่องแก้ไขป้องกันนี้ ไม่ทำเสียเลยบางทีจะดีกว่าที่ทำไปอย่างครึ่ง ๆ กลาง ๆ หรือไม่เพียงพอ. การแก้ไขป้องกัน ที่ไม่ถึงขนาดนั้น, มันจะกลายเป็นให้โทษ คือได้เปรียบข้างฝ่ายศัตรู. ในเมื่อเราจะใส่ยาหรือจะฉายแสงทำลายเชื้อมะเร็ง ที่เนื้อที่หนัง, ถ้าการกระทำนั้นมันไม่ถึงขนาดที่จะทำลายมะเร็งนั้นได้ มันก็ยิ่งได้เปรียบข้างมะเร็ง คือมะเร็งมันมี

ความต้านทานสูงขึ้นมากกว่าเดิม มันก็ลุกกลามได้มากกว่าเดิม. หรือว่าเรากินยาไม่ถึงขนาดนี้ แทนที่จะเป็นผลดีแก่ผู้กิน มันก็กลายเป็นผลดีฝ่ายโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งเชื้อโรคมันก็มีความต้านทานสูงขึ้นทันที.

นี่ขอให้ดูให้ดีให้จับหลักได้สักอย่างหนึ่งว่า การป้องกันแก้ไข ที่ไม่ถึงขนาดนั้นนะมันจะไปได้เปรียบฝ่ายศัตรู. เราจะต้องระวังกันในข้อนี้ว่า ถ้าจะมีการป้องกันหรือแก้ไขกันแล้ว, ขอให้ช่วยทำจริง ๆ ให้มันถึงขนาด ที่มันจะทำลายสิ่งร้ายกาจนั้นได้ ทำลายศัตรูได้; อย่าทำเล่น ๆ อย่าทำครึ่ง ๆ กลาง ๆ มันจะไม่ได้เปรียบฝ่ายศัตรู. แม้แต่จะกินยารักษาโรคก็จะต้องถือหลักอย่างนี้ ว่าต้องกินให้มันถึงขนาดที่จะทำลายโรค หรือเชื้อโรคได้; ถ้ากินครึ่ง ๆ กลาง ๆ แล้วมันจะไปได้เปรียบแก่ฝ่ายโรคที่มันจะมีความต้านทานสูงขึ้นมา.

ฉะนั้นการที่จะช่วยกันแก้ไขป้องกันอุปัทวะ สิ่งเลวร้ายในพระศาสนา นี้ ท่านทนายทนายิกาทั้งหลายอย่าทำอย่างเล่น ๆ, อย่าทำอย่างที่เรียกว่ามันไม่ถึงขนาด; จะต้องทำจริงให้ถึงขนาด ให้สามารถขจัดโรคภัยโรคร้ายโรคนั้นออกไปได้. นี้เรากำลังพูดว่าความเปลี่ยนแปลงนั้นนะมันทำให้เกิดปัญหา เราแก้ไขไม่ทัน แล้วเราก็อำพรวนเหาะในการแก้ไขป้องกัน มันกลับได้เปรียบข้างฝ่ายสิ่งเลวร้าย.

ความก้าวหน้าจะทำให้ต้องถอยหลังเข้าคลอง

เฮ้, ทีนี้มาพูดถึง ความก้าวหน้า ในอีกมุมหนึ่ง อีกแง่หนึ่งว่า นอกจากจะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหรือปัญหาแล้ว, ความก้าวหน้านั้นแหละมันจะทำ

ให้ต้องถอยกลับมาอย่างที่เราเรียกว่า ถอยหลังเข้าคลอง; ก็มันจะทำผิดไปเท่าไร ๆ ก็ตามใจ แต่ในที่สุดมันจะมองเห็นว่านี่มันผิด ผิดแล้วมันก็ต้องถอยหลังกลับไปหาจุดที่ถูกต้องใหม่. ถ้าเราจะพูดกันเป็นเรื่องของโลก โลกนี้กำลังบ้าด้วยความก้าวหน้า มันบ้าก้าวหน้า มันเหมือนกับวิ่ง โลกนี้มันก้าวหน้า; เฮ้, ปล่อยให้มันก้าวหน้าไปเถอะ มันจะประสบกับความวินาศ คือถ้าพอมันเห็นความวินาศแล้วมันไม่อยากจะวินาศ มันจะต้องถอยหลังเข้าคลอง คือกลับหมุนกลับมาหาความถูกต้อง. อย่างนี้เรียกว่ามันก้าวหน้าไปเพื่อจะถอยหลังเข้าคลอง.

ความก้าวหน้าของความโง่ ของอวิชา อย่างที่กำลังมีอยู่ในโลกนี้ มันก้าวหน้าไปไหนไม่ได้หรอก นอกจากว่ามันจะต้องถอยกลับ หรือมิฉะนั้นก็วินาศ; มันมีให้เลือก ๒ อย่างเท่านั้น. ที่นี้ก็จะนำหัวตรงที่ว่า ก้าวหน้าไปสำหรับจะต้องถอยหลังเข้าคลองนี้มันคนบ้า, ทำไมจะต้องก้าวหน้าเพื่อถอยหลังเข้าคลอง; ก้าวหน้ามันก็ควรจะไปอย่างถูกต้อง ก็เรื่อย ๆ ไปจนถึงที่สุด ประสบความสันติอันเป็นจุดหมายปลายทาง.

เดี๋ยวนี้โลกนี้มันกำลังก้าวหน้าเพื่อจะต้องถอยกลับ เพื่อจะถอยหลังเข้าคลอง : โง่สุดเหวี่ยง แล้วกลับมาโง่ที่จุดตั้งต้นกันใหม่ แล้วก็จะได้โง่ต่อไป, หรือว่าจะค่อยฉลาด ๆ ขึ้น ก้าวหน้าไปในทางที่ถูกต้อง แล้วก็ไม่ต้องถอยหลังเข้าคลอง. ฉะนั้นการที่ก้าวหน้าไปจนต้องถอยหลังเข้าคลองนี้ ก็เป็นเพียงความเปลี่ยนแปลงเท่านั้นเอง, เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปในรูปหนึ่งแบบหนึ่ง ระยะเวลาหนึ่ง; ฉะนั้นจึงเอาเป็นเรื่องเป็นราวอะไรไม่ได้. ดังนั้น เราอย่าไปหลงไปตาม

โลกที่เขากำลังก้าวหน้าเพื่อจะต้องถอยหลังเข้าคลองกันอีกเรื่อย ๆ ไป มิฉะนั้นก็วินาศ.

ขอให้ดูเรื่องของศีลธรรม ที่ศีลธรรมกำลังเสื่อมไป ๆ โลกนี้ก็จะไม่น่าอยู่แล้ว ก็จะต้องถอยหลังเข้าคลองไปหาศีลธรรมกันใหม่, แต่ว่ายังทำไม่ได้ เพราะยังไม่มีใครเห็นด้วยในการที่จะถอยหลังเข้าคลองไปหาความถูกต้อง; มันก็ต้องรอกันไปอีกสักระยะหนึ่ง.

โลกในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปถึง ๓ อย่าง

เฮ้, ที่นี้ก็จะให้ดูให้มันชัดเจนไปอีกถึงเรื่องความเปลี่ยนแปลง ๆ. อย่างที่ได้พูดมาแล้วว่า เรื่องความก้าวหน้าที่ดี ถอยหลังเข้าคลองก็ดี อะไรก็ดี ความเจริญก็ดี อะไรก็ดี, มันเป็นแต่เพียงความเปลี่ยนแปลง; ที่นี้มันจะเปลี่ยนไปในทางที่น่าปรารถนาก็ได้ เปลี่ยนไปในทางที่ไม่น่าปรารถนาก็ได้. แต่ที่เราดูโลกในปัจจุบันซึ่งมีเรารวมอยู่ด้วยว่ามันเปลี่ยนแปลงกันไปไหน? หรือมันเปลี่ยนที่อะไร? อยากจะให้ช่วยกันสังเกตดูให้เห็นว่า โลกนี้มันก็เปลี่ยน, เครื่องคุ้มครองโลกคือศาสนาก็เปลี่ยน, ค่านิยมหรืออุดมคติของมนุษย์มันก็เปลี่ยน; อย่างน้อยก็เปลี่ยนถึง ๓ อย่างแล้ว.

(๑) โลกเปลี่ยน นี่ย่อย่างต้องพูดกันนักก็ได้ เพราะว่าพูดกันมาแล้ว และเมื่อตะกี้ก็พูดแล้ว ว่าโลกนี้มันเปลี่ยนในทางวัตถุ ตัวโลกแผ่นดินโลกมันก็เปลี่ยนเพราะความเลวร้ายของมนุษย์; เนื้อหนังร่างกายของมนุษย์ก็เปลี่ยนไปในทาง

อ่อนแอ แล้วก็เป็นเหยื่อของกิเลสมากขึ้น; จิตใจของมนุษย์ก็เปลี่ยน ช่วงเวลาไม่กี่ปีนี่ จิตใจของมนุษย์ก็เปลี่ยนมาก, แต่จะเปลี่ยนมาในทางที่เป็นมนุษย์มากขึ้น หรือไม่นั้นก็ไปดูเอาเอง : ถ้าใจมันเลวลง ๆ ก็ไม่ใช่เป็นมนุษย์ ไม่ได้เปลี่ยนมาเป็นมนุษย์, ถ้าใจมันสูงขึ้น ๆ จึงจะเรียกว่าเปลี่ยนมาอย่างมนุษย์. ที่นี้ต่ำหรือสูงเอาอะไรเป็นหลัก ? อาตมาก็บอกว่า ถ้าจมลงไปในกิเลสและความทุกข์แล้วก็เรียกว่ามันต่ำลงไป มันเปลี่ยนไปในทางต่ำ หมดความเป็นมนุษย์แล้ว; ถ้ามันเป็นไปในทางสูง ไม่จมลงไปในกองกิเลสและความทุกข์แล้ว ก็เรียกว่ามันสูงนี้ก็เรียกว่าเป็นมนุษย์.

นี่โลกมันเปลี่ยนไปในทางไหน; จิตของมนุษย์เปลี่ยนไปในทางไหน. ที่นี้ อะไร ๆ มันเนื่องกับมนุษย์ก็พลอยเปลี่ยน. เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม การเป็นอยู่ดำรงชีพอะไร มันก็เปลี่ยนไปหมด; นี่ก็เปลี่ยนไปตามอำนาจของกิเลส, ก็เรียกว่าต่ำลง; ไม่ได้เปลี่ยนไปตามทางของพระธรรม หรือของพระศาสนาเลย.

การเปลี่ยนนี้มันทำให้เลวลง ในเมื่อมันเปลี่ยนผิด, แล้วก็ทำให้อ่อนแอลง ใ้ยากลำบากแก่การเป็นอยู่ ใ้ยากลำบากแก่การบริหารร่างกาย. เมื่ออาตมาเป็นเด็ก ๆ เดินมาโรงเรียน เป็นกิโล ๆ ก็ได้; แล้วเด็กอื่น ๆ มันก็เดินได้. เด็กสมัยบิดามารดาปู่ย่าตายายนั่นนะเขาเดินมาโรงเรียนได้ แม้ว่าโรงเรียนนั้นจะไกล ๓ กิโลเมตร ๔ กิโลเมตร ๕ กิโลเมตร; อาตมาเคยอ่านหนังสือบางเล่ม ที่เขาเขียนไว้นะ แล้วก็แสดงให้เห็นว่า เด็กนักเรียนในประเทศอังกฤษสมัยหนึ่งต้องเดินเท้ามาโรงเรียน ๓ ไมล์บ้าง ๔ ไมล์บ้าง, คือ ๑๒๐ เส้นบ้าง ๑๖๐ เส้นบ้างนะ.

เอาละ, ทีนี้เด็กในประเทศไทยเราก็เหมือนกัน สมัยหนึ่งอยู่ที่ตำบลโน้น ก็เดินมาโรงเรียนที่ตำบลนี้ได้. แล้วเดี๋ยวนี้มันเปลี่ยนนะ มันเปลี่ยนจนเดินไม่ได้ และมันไม่เดินนะ, พ่อมันต้องซื้อรถจักรยานให้ หรือต้องทำอะไรอย่างหนึ่งซึ่งมันเดินไม่ได้ มันไม่เดิน. เมื่อไม่กี่ปีนี้มันยังเดินได้ เดี่ยวนี้มันไม่เดินแล้ว. นี่เด็กมันก็เปลี่ยนกันขนาดนี้ ร่างกายมันก็เปลี่ยน แล้วจิตใจมันก็เปลี่ยน มันก็เปลี่ยนจนกระทั่งความเป็นอยู่ในครอบครัว ครอบครัวต้องมีรายจ่ายมากขึ้น ต้องซื้อรถจักรยานให้ลูก ถ้ามันอวดมากไปมันก็จะซื้อรถจักรยานยนต์ให้ลูกขี่มาโรงเรียน แล้วบางทีมันก็ไม่ไกล.

อยากจะพูดอะไรที่มันต้องขอร้องไว้ล่วงหน้า ว่าคนที่มาทำงาน เป็นกรรมกรมาทำงาน มาทำที่วัดนี้ ชั่วโมงสองชั่วโมงมันยังต้องซื้อรถจักรยานยนต์มา; มาจากบ้านมันมาทำงานวัดนี้ ชั่วโมงสองชั่วโมง มันยังต้องซื้อรถจักรยานยนต์มานี่. หยุดไว้เท่านี้ก็พอ; ไปคิดดูมันเปลี่ยนเท่าไร? แล้วมันจะดีขึ้นหรือมันจะร้ายลง? มันเป็นความโง่หรือเป็นความฉลาด? เมื่อก่อนมันไกลกว่านี้ มันก็ยังเดินมาที่นี้; ๔ กิโล ๕ กิโล มันก็เดินได้. นี่ความเปลี่ยนมันเป็นสิ่งที่น่าหว้าว แล้วมันก็น่าเศร้า แล้วมันก็น่าสังเวชในที่สุด. เรื่องเปลี่ยนของโลก ตัวอย่างง่าย ๆ เล็ก ๆ เด็ก ๆ ที่มองเห็นได้; มันมีอยู่อย่างนี้.

(๒) ทีนี้เปลี่ยนที่ ๒ ก็คือ ศาสนามันเปลี่ยน ธรรมะเปลี่ยน ระบบปฏิบัติ วัฒนธรรมอะไรมันเปลี่ยน. เอาถึงวัตถุกันก่อนก็ได้ : ถ้าจะมองดูกันในแง่ของวัตถุ คือก้อนอิฐก้อนดินก้อนหิน อะไรต่าง ๆ นี่ในแง่ของวัตถุ, พระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียนั่นนะ ซึ่งแสดงออกในทางวัตถุมันเกือบจะไม่มีอะไร มี

แต่ป่าไม้เลย ๆ. ครึ่งพุทธกาลนะ วัตถุประสงค์ที่แสดงออกเกี่ยวกับศาสนานั้นมันไม่มีอะไร ไม่มีโบสถ์ ไม่มีวิหารมันไม่มีอะไรอย่างที่มีคนเดียวนี้มี. เดี่ยวนี้วัดถ่มมันเปลี่ยน ฉะนั้น วัดถู่ทางศาสนาก็เปลี่ยนเป็นโบสถ์วิหารพระเจดีย์อะไร สวยงามหนาแน่นกันไปหมด.

ข้อนี้ขอท้าทายให้ผู้ที่อยากจะรู้ความจริง ไปอ่านคุดองจากพระไตรปิฎก นั้น แล้วก็จากอรรถกถาทั้งหลายนั้น ว่าสิ่งที่เรียกว่าวัดวาอารามโดยเฉพาะของพระพุทธเจ้าในสภาพทางวัดถู่อยู่อย่างไร, เหลียวไปทางไหนแล้วมันอยู่อย่างไร. นั้นนะวัดถู่สมัยนั้น; ทีนี้พอมาถึงสมัยนี้ วัดวาอารามของพระศาสนาในด้านวัดถู่เหลียวไปรอบ ๆ แล้วจะเห็นอะไรนี้. นี้ที่ว่าวัดถู่มันก็เปลี่ยน; สำหรับสิ่งที่เรียกว่าศาสนาในทางวัดถู่มันก็มีการเปลี่ยน.

ทีนี้พูดถึงการงาน : การงานของศาสนา การงานในศาสนาที่ต้องทำในนามของศาสนา อย่างครึ่งพุทธกาลทำอะไรกันบ้าง; อ่านคุดอีกเหมือนกันจากพระไตรปิฎก แต่จากอรรถกถานั้นอย่าไปเชื่อนัก พระอรรถกถาจารย์ซั๊กจะเขว ๆ แล้ว. อ่านจากพระบาลี พระไตรปิฎกคิดว่า การงานในนามของศาสนาที่ทำอยู่ในวัดวา ในอารามของพระพุทธเจ้าในนั้นคืออะไรบ้าง; แล้วพอมาคุดถึงสมัยนี้ มันคืออะไรบ้าง; มันจะพบความเปลี่ยนอย่างน่าตกใจ. มันเปลี่ยนมากมายหลายร้อยหลายพันเท่า แต่เรายังไม่พูดว่าดีหรือร้าย แต่ขอให้มองกันในแง่ว่ามันเปลี่ยนก่อน; เปลี่ยนมากเท่าไรจะสร้างปัญหาให้มากขึ้นเท่านั้น.

ทีนี้จะมาพูดถึงที่ละเอียดเป็นนามธรรม คือ เจตนารมณ์หรือหลักการของพระศาสนา มันก็ยังเปลี่ยนอีก; เช่นจะตั้งปัญหาขึ้นมาว่ามีศาสนาไว้ทำไมกัน? แล้วก็เห็นได้ว่าครั้งพุทธกาลโน้น เขามีพระศาสนาไว้ทำไมกัน, แล้วมาถึงปัจจุบันนี้เขามีพระศาสนาไว้ทำไมกัน; ท่านจะเห็นความเปลี่ยนที่ผิดแปลกแตกต่างกัน โดยร้อยเท่าพันเท่า. นี้เรียกว่ามันเปลี่ยนโดยเจตนารมณ์ โดยหลักการ โดยอุดมคติเป็นต้น.

นี่คือความเปลี่ยน. แล้วมันเปลี่ยนในนามของความก้าวหน้า; นี่มันน่าร้องไห้หรือไม่ ว่าความเปลี่ยนอย่างที่ว่ามานี้มันเปลี่ยนในนามของความก้าวหน้า : ก้าวหน้าของโลกก็ได้ ก้าวหน้าของพุทธบริษัทเองก็ได้; มันเปลี่ยนมาสู่ความเป็นอย่างนี้ ในความหมายของคำว่าความก้าวหน้า หรือความเจริญ.

(๓) ทีนี้เมื่อโลกมันก็เปลี่ยน ศาสนามันก็เปลี่ยน; แล้ว ค่านิยมหรืออุดมคติของความเป็นมนุษย์มันก็ต้องเปลี่ยนแหละ มันเอาไว้ไม่อยู่ เพราะมันต้องอาศัยโลก อาศัยศาสนาสร้างจิตสร้างวิญญาณอะไรขึ้นมา เมื่อสิ่งเหล่านั้นเปลี่ยน ใจของคนมันก็เปลี่ยน ค่านิยมสูงสุดคืออะไรมันก็เปลี่ยน จนกระทั่งว่ามนุษย์นี้ไม่รู้ว่าเอาอะไรเป็นความดีเลิศของความเป็นมนุษย์. ที่ดีที่สุดของมนุษย์คืออะไร? นี่มันเปลี่ยน ๆ ๆ ๆ จนเดี๋ยวนี้ไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหนแล้ว; ในที่สุดมันก็ไปซุกอยู่ในกองเหยื่อของกิเลส : เหยื่อของกิเลสอยู่ที่ไหน อุดมคติก่านิยมของมนุษย์ก็อยู่ที่นั่น นี่ในโลกปัจจุบันมันเป็นอย่างนี้; นี่มันก็เปลี่ยน แล้วก็เปลี่ยนใน

ความหมายของคำว่าก้าวหน้า โลกนี้ก้าวหน้าโลกนี้เจริญ จนไม่รู้ว่าจะเป็นผู้เป็นมนุษย์กันที่ตรงไหน เป็นมนุษย์กันอย่างไร มีอุดมคติอย่างไร.

นี่คือความเปลี่ยนแปลงในความหมายของคำว่าความก้าวหน้า. และทั้งหมดนี้เปลี่ยนไปเพื่อความวินาศ ฉะนั้น ความก้าวหน้านั้นก็เรียกว่าก้าวหน้าไปหาความวินาศนั่นเอง. อย่างนี้ที่จะระบุดลงไปว่า มันไม่ถูกต้องตามธรรมสัจจะของความก้าวหน้า; ขออย่าได้มีความก้าวหน้าในลักษณะอย่างนี้เลย มันไม่มีธรรมสัจจะเหลืออยู่ ไม่ตรงต่อสัจจธรรมที่ว่ามนุษย์มันต้องมีจิตใจสูง หรือเปลี่ยนแปลงไปในทางสูง ทางที่จะหมดปัญหาและหมดความทุกข์นั่นเอง.

การเปลี่ยนอย่างทีละเล็กละน้อย อวิชชาพาไป ความโง่พาไป; นี้จะเรียกว่าธรรมสัจจะก็ได้เหมือนกัน, แต่มันเป็นธรรมสัจจะฝ่ายตรงกันข้าม คือฝ่ายผิดนั่นแหละ. เดียวนี้เราอยากจะพูดว่า ธรรมสัจจะนี้จะสงวนไว้ใช้กันแต่ในฝ่ายถูก. ที่จริงธรรมสัจจะหรือธรรมะนั้นมันไม่มีผิดไม่มีถูก; มันมีแต่ว่า ทำลงไปอย่างไรผลจะต้องเกิดขึ้นอย่างถูกต้องตามการกระทำนั้น – เพราะอาศัยสิ่งนี้เป็นปัจจัยสิ่งนี้จึงเกิดขึ้น นี่เขาไม่มีดีมีชั่ว มีผิดมีถูก. แต่มนุษย์ต้องการที่ดีที่ถูก ที่สงบที่เจริญ; ฉะนั้นเราก็ควรจะมิธรรมสัจจะฝ่ายที่เรียกว่าความเจริญ, แต่แล้วก็ยังมิไม่ได้เพราะเหตุนี้ จึงมีแต่การเปลี่ยนแปลงที่ไม่ถูกต้องตามธรรมสัจจะ ของความก้าวหน้าที่แท้จริง คือก้าวหน้าไปสู่สันติสุข หรือพระนิพพานนั้น.

ทีนี้ดูอีกชนิดหนึ่งว่า ความก้าวหน้าที่พาไปหาความวินาศนี้ มันแพงมาก มันถึงกับทำลายโลก มันเอาโลกทั้งหมดเป็นเดิมพันเสียทีเดียว; มันแพงมาก. แล้วก้าวหน้าอย่างไม่มีธรรมสัจจะนี้ มันไม่แก้ปัญหาคือ มันไม่รู้ทิศรู้ทางที่จะไปอย่าง

ถูกต้อง แล้วมันก็เสียนิสัยของมนุษย์หมด. อาตมากำลังพูดว่า เดี่ยวนี้มีมนุษย์ในโลกทั้งโลกกำลังเสียนิสัยของมนุษย์ ไม่มีนิสัยอย่างมนุษย์; ไปมีนิสัยอย่างอะไรก็ไม่อยากจะทำ เพราะมันจะค่ากันมากเกินไป, ก็ต้องเรียกว่ามันไปมีนิสัยอย่างกิเลสก็แล้วกัน : สูญเสียนิสัยของความเป็นมนุษย์หมดแล้วก็ไปมีนิสัยอย่างกิเลส มันก็พอแล้วที่จะไม่มีอะไรเหลือ.

นี่สรุปความว่า เราได้พูดกันถึงข้อเท็จจริงของสิ่งที่เรียกว่าความก้าวหน้าที่มันควรจะเป็นอย่างไร; แล้วมันไม่มีอย่างนั้น แล้วมันไปมีเสียอย่างอื่น แล้วก็มันมีอย่างที่กำลังมีอยู่ในโลกนี้ในเวลานี้ แล้วคนก็ยังจะพูดกันว่าโลกนี้มีความเจริญ โลกนี้มีความก้าวหน้า. ก็ตามใจเขา, เขาพูดได้; ส่วนเรานั้น เราไม่มองเห็นได้ว่ามันมีความเจริญก้าวหน้าชนิดที่พุทธบริษัทต้องการ. พุทธบริษัทไม่ต้องการความเจริญงอกงามก้าวหน้าอย่างนั้น; ต้องการความเจริญงอกงามก้าวหน้าที่จะเอียงไปหาพระนิพพาน ความสงบสุข ความปกติสุขอย่างเที่ยงแท้ถาวร; แล้วเป็นอยู่ได้จริง ทรงอยู่ได้จริงโดยไม่ต้องหันไปหันมา ไม่ต้องถอยหลังเข้าคลอง ไม่ต้องทำอะไรที่เหมือนกับอาการของคนบ้า.

ความก้าวหน้า หรือความเจริญในโลกนี้ ในปัจจุบันนี้มันเหมือนกับคนบ้า หรืออาการของคนบ้า, เพราะมันไม่รู้ว่าจะไปทางไหน ที่เป็นความสุขที่แท้จริง ที่ควรจะปรารถนา; แล้วก็ตัวเองก็แล้วกัน เดี่ยวนี้เรามีความก้าวหน้า มีความเจริญกันอย่างไร. ถามว่ามันคืออะไร? ก็ดูก็แล้วกัน มันบ้าหรือดี, มันบ้าหรือดีตัดสินเองเถอะ; แล้วมันมากเกินไป หรือไม่เกิน.

นี่ถ้าถามว่า ความก้าวหน้าแบบวิปริตอย่างนี้มันเกิดจากอะไร ? โดยส่วนลึกมันเกิดจากกฎของอนิจจังว่า สิ่งทั้งหลายมันคงที่ไม่ได้ มันต้องเปลี่ยน, เพราะมันต้องคืนรน แล้วมันต้องเปลี่ยน; นี่กฎของอนิจจังบังคับให้เปลี่ยน. พอถึงคราวจะเปลี่ยนมันเปลี่ยนไปทางไหนล่ะ ? เปลี่ยนไปในทางที่ควรจะเปลี่ยน หรือว่าในทางที่เป็นอันตราย ? เราก็พบว่ามันกำลังเปลี่ยนไปในทางที่ทำอันตราย เหมือนกับเชื่อดคอตตัวเองอยู่ทุกวัน ๆ; แต่เราก็เรียกว่าความเจริญหรือความก้าวหน้า. ขอให้ยอมรับว่าเรามันคงที่อยู่ไม่ได้, ตามกฎของอนิจจังของสังขาร เรามันคงที่อยู่ไม่ได้ เราต้องเปลี่ยน; ทีนี้เราก็ถือหางเสือของการเปลี่ยนนั้นให้มันถูกหนทาง, มันก็จะเปลี่ยนไปในทางที่จะเป็นมนุษย์มากขึ้น ๆ จนเป็นพระอรหันต์ไปในที่สุด เข้าสู่พระนิพพานไปเลย.

หนทางแห่งความก้าวหน้าเพื่อจะหมดปัญหา

“เราต้องก้าวหน้าเพื่อจะหมดปัญหา” คำนี้อาตมาเห็นว่าสำคัญมาก และเคยขอร้องพวกเราหลายครั้งหลายหนแล้วว่าช่วยจำไว้ให้ดีนี่. เมื่อเรามีการพูดหรือการสนทนาธรรมกัน ว่าอะไรที่มันเป็นคำสรุปความของเรื่องร้าย เลวร้ายทั้งหมดรวมทั้งความทุกข์ด้วย เราจะเรียกมันว่าปัญหา. สิ่งที่เราเรียกว่าปัญหานั้นมันไม่ไหว มันทรมาณจิตใจ, คือความทุกข์นั้นแหละ; ฉะนั้น เราต้องก้าวหน้าเพื่อหมดปัญหา, อย่าก้าวหน้าเพื่อเพิ่มปัญหาเลย. เดียวนี้การศึกษาหรือความก้าวหน้าในโลกนี้ มันก้าวหน้าไปเพื่อเพิ่มปัญหาจริงหรือไม่.

นี่เราจะไม่ต้องเข้าไปใครออกใครพูดโดยบริสุทธิ์ใจกันก็แล้วกัน ว่าความเจริญก้าวหน้าในโลกนี้ซึ่งรวมทั้งประเทศไทยเราด้วยนี้ มันก้าวหน้าไปในทางที่มันเพิ่มปัญหามากขึ้นหรือไม่. ถ้ามันก้าวหน้าไปในทางเพิ่มปัญหามากขึ้น โลกนี้มันก็บ้าแล้ว ๆ ยิ่งกว่าบ้าแล้ว, มันจะก้าวหน้าไปในทางที่เพิ่มปัญหาให้มากขึ้น. ฉะนั้นเราจะต้องมุ่งหมายความถูกต้อง จุดมุ่งหมายปลายทางที่ถูกต้อง คือหยุดหมดแห่งปัญหา สิ้นสุดแห่งปัญหา ไม่มีความทุกข์ ไม่มีเหตุแห่งความทุกข์; นี่มันเพื่ออันนั้น. ความก้าวหน้าที่ถูกต้อง ต้องเพื่ออันนั้น ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วมันไม่ใช่ความก้าวหน้า; แต่เดี๋ยวนี้ความก้าวหน้าในโลกมันไม่ได้เป็นอย่างนั้น, มันมาเป็นอย่างที่เพิ่มปัญหา หรือเพิ่มความทุกข์; จึงเห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาดูกันแล้ว.

อาตมาก็ได้ทำให้ท่านทั้งหลายเสียเวลามากกว่าชั่วโมงแล้ว; แต่เพราะว่ามันจำเป็น ที่จะต้องขอร้องให้หยิบขึ้นมาพิจารณาดู และช่วยกันแก้ไขโดยการทำให้มันถูกต้อง. พอพูดถึงคำว่า “ถูกต้อง” แล้วก็ให้ทุก ๆ คนส่งจิตใจไปยังสิ่งที่เรียกว่าความถูกต้อง ๘ ประการ คืออริยมรรคมีองค์ ๘ มัชฌิมาปฏิปทา; นั่นแหละความถูกต้องที่เป็นหนทาง เดินไปแล้วก็จะก้าวหน้า ๆ แล้วก็ก้าวหน้าไปสู่พระนิพพานอันเป็นจุดหมายที่ถูกต้อง.

นี่สรุปความธรรมสังขจะที่เกี่ยวกับความก้าวหน้า มันมีอยู่อย่างนี้. นี่เรื่องที่จะพูดมันมีเท่านี้; แต่เดี๋ยวนี้มันไม่เป็นอย่างนั้น มันเป็นไปในทางตรงกันข้าม. แต่แล้วเขาก็เรียกว่าความก้าวหน้า หรือความเจริญ. วันหนึ่งโมโหมันพลุ่งขึ้นมาขนาดหนัก เกิดเขียนเป็นคำกลอนได้ขึ้นมาบทหนึ่งว่า :-

เมื่อพูดว่า ‘ยิ่งเจริญคือยิ่งบ้า’ คุณจะหาคนเชื่อได้ยากยิ่ง, ถ้าอาตมาจะพูดว่า
 ถ้าพูดว่า “ยิ่งเจริญ คือยิ่งบ้า”   คุณจะหา คนเชื่อ ได้ยากยิ่ง
 เพราะต่างชอบ ความเจริญ ที่เกินจริง   เจริญอย่าง ผีสิง ยิ่งชอบกัน.
 โลกเจริญ เกินขนาด ธรรมชาติแหวก   เกิดของแปลก แปลงโลก ให้โศกศัลย์
 ทำมนุษย์ ให้เป็นสัตว์ พิเศษพลัน   คือฆ่ากัน ทั้งบนดิน และใต้ดิน.
 ยิ่งเจริญ ยิ่งดุเดือด ด้วยเลือดอาบ   ยิ่งฉลาด ยิ่งมีบาป กว่ายุคหิน
 สร้างปัญหา ยิ่งยาก มากระเบิด   โลกทั้งสิ้น สุมความบ้า ว่าความเจริญฯ

บางอย่างก็พูดกันแล้ว แล้วชาวโลกก็ยึดเอาความบ้านี้ว่าความเจริญ.
 แล้วที่ว่ามันน่าเศร้ามากกว่านั้นอีก : ยังเข้าใจผิดถึงสิ่งที่จะคุ้มครองโลก – ไปหวัง
 เอากิเลสมาเป็นพระเจ้า เอากิเลสมาเป็นที่พึ่ง หรือว่าเอาการทำตามกิเลสมาเป็น
 ศีลธรรม; จึงอยู่ได้อ่านาจักกิเลสกันไปหมด จนทำให้โลกนี้อยู่ในสภาพที่เรียกว่า
 “กลียุค ๆ” ยิ่งขึ้น ๆ ด้วยเข้าใจผิดในสิ่งที่เรียกว่าความก้าวหน้า หรือความเจริญ.
 เลยมีกลอนผุดขึ้นมาอีกบทหนึ่งว่า :-

โลกทุกวัน อยู่ในขั้น กลียุค	ที่เบิกบุก เร็วรวดเร็ว ถึงจุดสลาย
จะสิ้นสุด มนุษยธรรม คำอธิบาย	เพราะเห็นกง-จักรร้าย เป็นดอกบัว.
กิเลสใส- หัวส่ง ลงปลั๊กกิเลส	มีความแค้น แสนวิเศษ มาสมหัว
สามารถดูค ดิ่งกันไป ใจมืดมัว	เห็นตนตัว ที่จมกาม ว่าความเจริญ.
มองไม่เห็น ศีลธรรม ว่าจำเป็น	สำหรับอยู่ สุขเย็น ควรสรรเสริญ
เกียรติ กาม กิน บั่นบ่า ยิ่งกว่าเกิน	แล้วหลงเพลิน ความบ้า ว่าศีลธรรมฯ

เดี๋ยวนี้เขาเอาศีลธรรมกันที่ได้หลงในสิ่งที่จะทำให้มนุษย์นี้ยุ่งกันด้วยกิเลส; แล้วเอาสิ่งนี้เป็นศีลธรรม. เรื่องมันก็มีเท่านั้นว่า ความก้าวหน้่านี้ก้าวหน้่าไปหาความผิดพลาดถึงขนาดที่เป็นบ้า; แล้วก็เอาความบ้านี้มาเป็นความเจริญ, เอาความบ้านี้มาเป็นศีลธรรม. นี่ความเจริญ หรือความก้าวหน้่าของมนุษย์ในโลกปัจจุบันนี้ มีอยู่อย่างนี้, มนุษย์ก็หมดไป ๆ จนเหลือแต่คนบ้า; คนบ้านี้ไม่ควรจะเรียกว่ามนุษย์.

นี่เราได้พูดกันมา ได้วินิจฉัยกันมา ได้พิจารณากันมา ถึงสิ่งที่เรียกว่าธรรมสังขะ ที่เกี่ยวกับความก้าวหน้่านี้ ทั้งฝ่ายถูกและฝ่ายผิด, มาพอสมควรแก่เวลาแล้ว; อาตมาเห็นว่า ควรยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้ เพื่อเปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าท่านได้สวดบทพระธรรมคณสาธยาย เพื่อให้เกิดกำลังใจแก่บุคคลที่ต้องการจะประพฤติกระทำกันเสียใหม่ ให้ถูกต้องตามธรรมสังขะของความก้าวหน้่าที่แท้จริง.

ธรรมสังฆปกิณณะ

- ๑๑ -

๑๘ มีนาคม ๒๕๒๑

ธรรมสังฆจะเกี่ยวกับการอุทิศ

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๑๑ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวด้วยเรื่อง **ธรรมสังฆปกิณณะ** ต่อไปตามเดิม; เฉพาะในวันนี้จะได้อีกกล่าวโดยหัวข้อว่า **ธรรมสังฆจะเกี่ยวกับการอุทิศ**.

คำว่า “การอุทิศ” ท่านทั้งหลายคงจะพอทราบได้กันบ้างแล้วว่าหมายถึงอะไร; แต่ยังมีอะไรบางอย่างที่ยังซ่อนเร้นอยู่เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าการอุทิศ, แล้วก็ไม่ค่อยจะเห็นความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าการอุทิศ, แล้วไม่มีความสนใจที่จะนึก

ถึงการอุทิศและทำการอุทิศ; มักจะนึกกันเสียแต่เพียงว่า ต่อเมื่อมีใครตายสักคนหนึ่งแล้วจะทำอะไรให้ จึงจะมีการอุทิศ, ก็เลยเป็นเรื่องสำหรับคนตายไปเสียหมด; เกี่ยวกับคนเป็น เกี่ยวกับตัวเองนี้ ไม่มีใครทำการอุทิศอะไรให้เสียเลย.

ที่จริงก็มีทำอยู่บ้าง แต่ก็ไม่สนใจถึงขนาดที่เรียกว่า ทำอย่างอุทิศ, จะเป็นอุทิศตัวเองก็ตาม อุทิศผู้อื่นก็ตาม; ผลมันก็เกิดขึ้นคือ ไม่ได้ทำอะไรให้จริงจังถึงที่สุด หรือสุดความสามารถที่จะทำได้, เราจึงล้มเหลวในการกระทำอยู่เป็นปกติ หรือทำอย่างผิวเผิน ทำอย่างเลื่อนกลาง ไม่มีความก้าวหน้า และไม่มีความสมัคสมานสามัคคีที่แท้จริง ไม่มีความเชื่อตรงต่อตนเอง ต่อบุคคลอื่น ต่อเวลา ต่ออะไรทุกสิ่งทุกอย่างไปหมด; เรียกว่าเรายังทำอะไรเหลวไหล หรือว่าล้มเหลวอยู่เป็นส่วนใหญ่.

แล้วก็ไม่เคยนึกถึงข้อที่ว่า มันยังขาดสิ่งสำคัญอยู่สิ่งหนึ่งคือการอุทิศ; แต่ถ้าท่านยังรู้จักการอุทิศแต่เพียงอุทิศให้คนตาย, มันก็ยังไม่เข้าใจสิ่งที่เรียกว่าการอุทิศอยู่นั่นเอง. อาตมาจึงเห็นว่า เราควรเอาเรื่องของการอุทิศนี้มาพูดกันให้ชัดเจนลงไป ให้สำเร็จประโยชน์ในการที่จะได้รับผลของการกระทำอย่างอุทิศ; คือผลนั้นจะเป็นไปถึงที่สุด ตามที่มันจะมีให้ได้, เรียกกันง่าย ๆ ก็ว่า ต่อนี้ไปเราจะทำอะไร ชนิดที่มันมีการอุทิศอย่างยังอยู่ในตัวการกระทำนั้นด้วย, แล้วการกระทำก็จะดีกว่าที่แล้ว ๆ มา ซึ่งทำอย่างผิวเผิน ทำอย่างเคลิบเคลิ้ม ทำอย่างอวดดี ไม่รู้จักความโง่ของตัวเอง มีความดีอื่น.

ขอให้ท่านสนใจฟัง มันเป็นคำที่ยังเข้าใจยาก ทั้งที่ว่าเราก็มีส่วนแห่งการได้อยู่ แต่ไม่รู้จักมัน. ความมุ่งหมายของการพูดเรื่องนี้ ก็เพื่อว่าจะให้ทำอะไร

ทำจริง สำเร็จประโยชน์จริงถึงที่สุด ตามที่มันจะสำเร็จได้. อาตมาจะกล่าวถึงสิ่งนี้ ในฐานะที่เป็นธรรมสัจจะ. ถ้ากล่าวอย่างสัจจธรรม ก็กล่าวด้วยประโยคสั้น ๆ ว่า **ทำอะไรทำให้จริงจึงจะได้ผล**; นี่ใคร ๆ ก็พูดได้ เด็ก ๆ ก็พูดได้ ว่าทำอะไรทำให้จริงแล้วมันก็จะได้ผล, แล้วบางคนก็พูดอยู่บ่อย ๆ ด้วย.

คำกล่าวชนิดนี้เป็นเพียงแสดงความจริง หรือกฎของความจริงอันใด อันหนึ่งเท่านั้น จึงเรียกมันว่า **สัจจธรรม**; แต่พอถึงคราวที่จะทำให้มันจริงได้อย่างไร ให้มันสำเร็จได้อย่างไรนี้ เราจะเรียกว่า **ธรรมสัจจะ** คือทำให้มันตรงเรื่อง และทำให้มันตรงกับจุดสำคัญของเรื่อง หรือทำให้ตรงกับสัจจะคือตัวแท้ตัวจริงของเรื่องนั้น แล้วก็จะสำเร็จประโยชน์ได้ทุกเรื่องไปทีเดียว.

การที่จะพูดแต่เพียงว่าทำอะไรทำให้จริง นั้นมันก็พูดกันอยู่แล้ว ยังไม่สำเร็จประโยชน์; แต่เมื่อพูดถึงว่าทำอย่างไรจึงจะจริง และสำเร็จประโยชน์นี้ ยังเป็นเรื่องที่ต้องพูดอีกต่อไป. คนโต ๆ หรือผู้ใหญ่แล้วก็ยังทำผิดในเรื่องอย่างนี้ : เด็กเขาทำอะไรไม่เป็น ผู้ใหญ่โง่ ๆ นั้นก็ไปตีเขาว่าเขาทำไม่เป็น; แล้วทำไมไม่บอกเขาว่า ทำอย่างไร ๆ ๆ ให้เขาทำเป็น. สมมติว่าเด็กเขากินข้าวหก เด็กตัวเล็ก ๆ มันกินข้าวหก, ผู้ใหญ่คนโต ๆ โง่ ๆ ก็ไปตีมันว่ากินข้าวหก; แล้วทำไมไม่บอกเขาว่ากินอย่างนี้ ทำอย่างนี้ ทำอย่างนั้นแล้วก็จะกินข้าวไม่หก.

นี่เรายังโง่โดยไม่รู้สีกตัว ในลักษณะอย่างนี้กันอยู่ทั่ว ๆ ไป, อาตมาจึงได้หาคำขึ้นมาเป็นคำใหม่คำหนึ่ง เรียกว่า **ธรรมสัจจะ** เพื่อให้คู่กันกับว่า **สัจจธรรม**. **สัจจธรรม** เป็นแนวเป็นหลักเป็นกฎ; **ธรรมสัจจะ** นั้น เป็นการกระทำ เป็นความรู้หรือเป็นการกระทำก็ตาม ที่ให้มันสำเร็จได้จริง ๆ ตามกฎหรือตามหลักนั้น

ๆ; ดังนั้น มันจะเป็นสิ่งที่จะต้องเคียงคู่กันไปเรื่อย ๆ : จะต้องมีส่วนที่เรียกว่าสัง
จธรรมยืนอยู่เป็นค้ำของเรื่อง แล้วก็ต้องมีธรรมสัจจะคือวิชาความรู้และการปฏิบัติ
ที่จะทำได้ตามนั้น; เมื่อทำได้แบบนี้เรื่องมันก็จบ. เราจะรู้แต่ว่าเรื่องอะไรที่
จะต้องทำ หรือทำตามธรรมเนียม นี่มันไม่พอ; เราจะต้องทำให้มันจริงกว่านั้น
ทำให้สำเร็จประโยชน์จริง ๆ ค่ะ.

จะทำอะไรขอให้ทำด้วยการอุทิศ คือ ทำให้จริงจัง

การทำอะไรจะทำให้จริงนั้น มันต้องมีการกระทำที่เป็นการอุทิศอย่าง
แท้จริง อุทิศอย่างถูกต้อง. ให้ถือว่า การอุทิศนั้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญองค์
หนึ่ง และจะต้องเป็นขั้นหัวใจ หรือเป็นส่วนสำคัญของเรื่อง; ฉะนั้นจะทำอะไร
ให้จริง จะต้องมีการอุทิศ, แต่ไม่ใช่อุทิศให้คนตายอย่างที่ทำกันจนเป็นธรรมเนียม
เป็นประเพณี เรื่องอุทิศมีแต่ให้คนตาย. คนเป็น ๆ นี้ ก็ยังโง่เขลาอยู่นั่นเอง ไม่
รู้จักการอุทิศ; ฉะนั้น จึงต้องพูดถึงการอุทิศ และโดยหัวข้อสั้น ๆ เสียทีก่อนว่า
ทำอะไรขอให้ทำไปโดยประกอบกันอยู่กับการอุทิศ.

อย่างว่าสร้างวัดนี้ มันก็มีความรู้สึกที่เป็นที่มุ่งหมายว่าอุทิศอะไร. ถ้า
จะเล่าเรื่องส่วนตัวเรื่องสวนโมกข์ : การทำสวนโมกข์ขึ้นมา มันก็อุทิศต่อการ
ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา, คือเรารู้สึกว่าการปฏิบัติธรรม ใน
พระศาสนานี้ยังไม่เป็นที่พอใจ หรือเปลี่ยนแปลงไป หรือเสื่อมทรามลง เรา
จะต้องทำอะไรสักอย่างอุทิศให้แก่สิ่งนี้; หรือว่า จะเป็นการสืบอายุพระศาสนา ก็
อุทิศให้แก่การสืบอายุพระศาสนา.

คำว่า **อุทิศ** นี้แปลว่าอะไร ? คำว่า “อุทิศ” ตามตัวหนังสือ แปลว่า เจาะจง. ถ้าตามตัวหนังสือพัญชนะของภาษาบาลีแท้ ๆ ก็แปลว่า **แสดง แสดงขึ้น** หรือ **ยกขึ้นมาแสดง**. คำว่า “อุทิศ” นี้แปลว่าแสดงขึ้น จัดตั้งขึ้นมาให้มันเห็นเป็นตัวจริง ให้ถูกให้ตรงกับจุดสำคัญ หรือเรื่องราวนั้น ๆ; แต่ในภาษาไทยเราจะเรียกว่า **การเจาะจง การกระทำที่เจาะจง**. มันเนื่องมาจากเหตุผลหลายอย่าง เช่น เนื่องมาจากความรักความจงรักภักดี ความรู้สึกอะไรก็ตาม ที่ทำให้เกิดการกระทำชนิดที่เป็นการเจาะจงลงไปทีสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ให้สุดความสามารถสุดกำลังสุดทุก ๆ อย่าง; นี้เราเรียกว่าการอุทิศ.

ถ้าเราทำอะไรและเรามีการอุทิศจริง ๆ ในลักษณะอย่างนี้แล้ว, มันสำเร็จถึงที่สุด หรือมันสำเร็จมากกว่าการที่เราจะไปตามสบาย. ท่านทั้งหลายเคยกระทำอะไรในลักษณะที่เป็นการอุทิศ – เจาะจงอะไรบ้างหรือเปล่า ? ลองสังเกตดู. ดูจะเป็นเพียงว่าทำ ๆ ไปเท่านั้นเอง; แม้จะหวังบุญหวังกุศลก็หวังอย่างเลื่อนกลาง หวังอย่างเคลิ้ม ๆ หวังไปตามขนบธรรมเนียมประเพณี, ไม่ได้เจาะจงกันจริง ๆ. แม้สิ่งที่ชอบกันที่สุด หวังกันที่สุดเช่นสวรรค์วิมาน บริวารนางฟ้า, อะไรเหล่านี้ก็ยังไม่ได้ทำกันอย่างอุทิศ – เจาะจง เพราะมันเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่เพียงพอเสียแล้ว ก็ว่าตาม ๆ กันไปก็ได้; ฉะนั้นจึงไม่มีใครได้ เพราะมันยังทำไม่จริง.

นี่ขอให้นึกกันเสียใหม่ ให้เขิบเข้ามาเสียใหม่ให้มันจริง. แม้แต่จะทำอะไรก็ต้องมีการอุทิศ คือการเจาะจงว่าจะให้ได้อะไร. ถ้าไม่มีอะไรก็เจาะจงให้มันได้นั้นแหละ ให้มันเป็นการได้ที่ดี ก็อุทิศต่อความดี; หรือจะทำอะไรให้ใครก็

อุทิศต่อคนนั้น จะทำให้ลูกให้หลานก็ทำด้วยจิตใจที่เจาะจงลงไปให้จริง ๆ, ไม่ใช่ปล่อยตามสบาย. ถ้าปล่อยตามสบายมันไม่เป็นการกระทำอย่างเต็มที่; ถ้าตั้งใจเจาะจงลงไป มันจะมีหรือเกิดการกระทำอย่างเต็มที่ขึ้นมา.

การอุทิศ ในฐานะที่เป็นธรรมสัจจะ

เราจะได้พิจารณากันถึงเรื่องการอุทิศนี้ ให้ละเอียดในฐานะเป็นธรรมสัจจะ คือความรู้และการปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์แก่เรื่องนี้. นี้จะแยกพูดทีละส่วน เพราะมันประกอบกันอยู่หลายส่วน; คือว่า **สิ่งที่เราจะอุทิศ** นี้มันก็ส่วนหนึ่ง, และ **อุทิศแก่ใคร** นี้มันก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง, และ **ใครจะเป็นผู้อุทิศ** นี้มันก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง, และ **วิธีที่จะอุทิศ** นั้นก็ยังมีอยู่อีกส่วนหนึ่ง, ตลอดถึง **ประโยชน์และอนิสงส์** ของการอุทิศ.

พวกที่เรียกว่า **สิ่งที่เราอุทิศ** นี้; ขอให้นึกถึงสิ่งเหล่านี้คือ การเสียสละของเรา, เราอุทิศการเสียสละนี้ นี้เรียกว่าสิ่งที่อุทิศ. เราสละชีวิต สละร่างกาย เรี่ยวแรงนี้; นี้ก็เป็นสิ่งที่อุทิศ – อุทิศให้แก่อะไรสักอย่างหนึ่ง. **ทรัพย์สมบัติเงินทอง** เราก็อุทิศใช้เพื่อให้สำหรับสำเร็จประโยชน์อะไรสักอย่างหนึ่ง. หรือ **เวลาชีวิตของเรา** **อายุของเรา** เราก็อุทิศเพื่อจะทำอะไรสักอย่างหนึ่ง. แม้ที่สุดแต่สิ่งภายนอก เช่น **สถานที่** อย่างนี้ มันก็เป็นสิ่งที่เราอุทิศ; เช่นวัดนี้มันสร้างขึ้นอุทิศแก่ใคร มันต้องมีความรู้ความเข้าใจ หรือสติปัญญา รู้จักว่าสร้างขึ้นมานี้เพื่ออุทิศแก่ใคร อุทิศแก่อะไร มันจึงจะเป็นจริงเป็นจัง.

แม้แต่ การประกอบพิธีกรรม ทำพิธีอย่างนั้นอย่างนี้ แม้ที่เขาทำกัน โดยมากเช่น พิธีไว้อาลัย พิธีอะไรต่าง ๆ นี้ มันก็อุทิศ เป็นสิ่งที่อุทิศให้แก่บุคคล คนใดคนหนึ่ง หรือเหตุการณ์อันใดอันหนึ่ง. แม้ **สิ่งที่เป็นนามธรรม** เช่น ส่วน กุศล ถ้าเรามีเราก็อุทิศแก่ใคร หรือสิ่งใด. **ความดีความงาม** ถ้าเรามีเราก็อุทิศ หรือเราทำความดีเพื่ออุทิศ; นี่ก็เป็นสิ่งที่อุทิศ. แม้ที่สุดแต่ การศึกษาค้นคว้า เหน็ด เหนื่อยมาตลอดเวลาเป็นปี ๆ เป็นสิบ ๆ ปี หรือจนตลอดชีวิต เรามีการศึกษา ค้นคว้านี้ เราอุทิศ หรือสิ่งที่เราอุทิศเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง; เช่น ศึกษา ค้นคว้าพระคัมภีร์ ที่ยังซ่อนเร้นลึกลับอยู่เอาออกมาให้เป็นประโยชน์ มันก็อุทิศแก่ การศึกษาค้นคว้า, หรืออุทิศการศึกษาค้นคว้านั้นให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่จะได้ยินได้ ฟังต่อไป.

แม้ที่สุดแต่ การบวชของเรา เป็นบรรพชิต มันก็มีการอุทิศ, โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็อุทิศพระพุทธเจ้า; ถ้าไม่อย่างนั้นมันก็เป็นเรื่องโกหกหลอกลวงอย่างหนึ่ง หรือมันทำไปเหมือนกับคนบ้า คนไม่มีสติสัมปชัญญะ ทำอย่างละเมอเพื่อฝันไป. นี่พวกบรรพชิตทั้งหลายก็ควรจะระมัดระวังให้ดี ๆ ว่าการบวชของเรานั้นมันมีการ อุทิศหรือไม่. แม้ที่สุดแต่ การบรรพชา มหาภิเนษกรรมณ์ของพระพุทธเจ้าเอง ก็ยังเป็นการอุทิศ; คือท่านอุทิศเพื่ออุคมคติของท่าน เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ ทั้งหลายทั้งปวง หรือเพื่ออะไรก็ตามเถอะ ตามแต่หน้าที่ของพระพุทธเจ้าจะมีอยู่ อย่างไร.

นี่ลองใคร่ครวญดูว่า สิ่งที่เราอุทิศมันมีมากอย่างนี้. สิ่งที่เราอาจจะอุทิศ ได้มันมีอย่างนี้; แต่เราก็ไม่ได้ทำให้มันจริงอย่างนั้น มันไม่ได้ทำอย่างอุทิศ,

ขอให้คิดกันเสียใหม่ ให้รู้จักใช้สิ่งที่เราอุทิศนั้นแหละ ให้มันเป็นเรื่องที่มีค่าเต็ม หรือสมบูรณ์ขึ้นมา ถ้าคิดจะเสียสละชีวิตอุทิศชีวิตละก็ ขอให้มันจริง. เสียสละ เรี่ยวแรง ร่างกาย เวลา ทรัพย์สมบัติ ก็ต้องหยิบขึ้นมาพิจารณาดูจริง ๆ ให้ชัดเจน ทุกเรื่องทุกราวทุกสิ่งทุกอย่าง ให้มันเป็นการอุทิศ.

เหมือนอย่างว่าพ่อค้า คนที่เขาจะหากำไรด้วยการลงทุน เขาก็จะต้องมีทุนสำหรับจะลง, เขาต้องคิดมาก คิดแล้วคิดอีก ไม่ให้มันพลาดไปในทางที่จะขาดทุนได้นี่; เขาจึงได้ประโยชน์ หรือได้กำไรตามที่เขาต้องการ. เดียวนี้เราไม่ใช่ทำการค้าขายอย่างนั้น แต่ก็ทำอะไรหลาย ๆ อย่างที่ดีกว่านั้น; เช่นจะให้ชีวิตนี้มันเป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นให้มากที่สุด ทำไมจึงไม่คิดให้มากอย่างนั้น.

คนแก่ ๆ จะมาอยู่วัดรักษาศีล ฟังธรรมอะไรก็ตาม, มีการอุทิศเวลาหรือชีวิตนี้เพื่ออะไร? มันควรจะแนลงไป แล้วมันก็จะแนอีกเหมือนกันที่จะได้สิ่งนั้น. หรือแม้แต่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ท่านทั้งหลายมาเที่ยวที่นี่ มาสวนโมกขนิมิตนี้ ต้องการอะไร มันจะจงอะไร? ก็ควรจะได้สิ่งนั้น ได้ใช้เวลา ได้ใช้เรี่ยวแรง ได้ใช้ทรัพย์สมบัติเป็นสิ่งที่อุทิศ แล้วก็เพื่อจะได้ประโยชน์อะไร ก็ขอให้ได้ตามนั้น. นี่พอเป็นตัวอย่างว่าสิ่งที่อุทิศนั้นคืออะไร.

อุดมคติของการอุทิศ

ที่นี้ก็คู่ต่อไปว่า มันอุทิศแก่ใคร? หรืออุทิศแก่อะไร? นี่ก็จะต้องฟังให้ดี ๆ มันมีอยู่เป็น ๒ ประเภท : อุทิศแก่อะไรนี้มันจะมีอยู่เป็น ๒

ประเภท; คือ ฝ่ายที่ทำไปด้วยวิชา ด้วยมิจฉาทิฏฐิ นั้นมันก็มีอยู่ประเภทหนึ่ง อุทิศอย่างรุนแรงด้วยเหมือนกัน, อีกฝ่ายหนึ่ง ทำไปด้วยวิชาด้วยปัญญา ด้วยสัมมาทิฏฐิ นี้ก็มีอยู่อีกฝ่ายหนึ่ง. การกระทำของคนในโลกเราปัจจุบันนี้ ที่อยู่ในรูปของการอุทิศ จะมีอยู่ในรูปอย่างทีกล่าวแล้วนี้เท่านั้น; คือ ด้วยมิจฉาทิฏฐิ หรือว่า ด้วยสัมมาทิฏฐิ.

ถ้าด้วยมิจฉาทิฏฐิหรือแม้แต่ความโง่เขลา นี่ มันอุทิศชีวิต อุทิศอะไร ให้แก่อุดมคติที่บ้า ๆ บอ ๆ เรียกว่าอุดมคติบ้าก็แล้วกัน. ใช้คำว่าอุดมคติฟังดูก็ สูงสุดนะ เป็นสิ่งสูงสุดแต่แล้วมันบ้า; อุดมคตินี้อย่าไปคิดว่ามันจะดีไปเสียหมด, มันมีอยู่เป็น ๒ ฝ่าย อุดมคติบ้าก็มี อุดมคติดีก็มี. บางคนอุทิศชีวิต อุทิศ เรี่ยวแรงเหงื่อไหลไคลย้อย เวลาอะไรต่าง ๆ; แต่ว่ามันเพื่ออุดมคติบ้า. ไปดูเถอะทุกคนแหละ ทั้งพระทั้งเณร ทั้งฆราวาส ทั้ง... ทุกคนนี้ บางทีก็ได้เสียสละอะไรอยู่มาก ๆ เหงื่อไหลไคลย้อย แต่เพื่ออุดมคติบ้า.

อุดมคติบ้านี้ยกตัวอย่างง่าย ๆ ก็คือว่าตัวกู มีความรู้สึกเป็นตัวกูนี้ ด้วยกิเลสตัณหาอุปาทาน มันมีตัวกูเป็นอุดมคติ; อย่างนี้ก็เรียกว่าอุดมคติบ้า. แล้วมันก็จะบ้าตามกันไปหมด คือมีการกระทำอย่างถึอรั้น อย่างอวดดี อย่างจงหองพอง ขน หรืออย่างประชดประชันผู้อื่น ประชดประชันแม้แต่บิดามารดา ครูบาอาจารย์ นี่มันประชดได้ เพราะมันอุทิศแก่อุดมคติบ้า คือมีตัวกู มีของกูในความยึดถือด้วยอุปาทานนี้.

ที่นี้ก็มีพวกสัจจากินิเวส; นี่พวกชาวบ้านฟังไม่ค่อยรู้. สัจจากินิเวส แปลว่า ความเท็จจริงของคนโง่ หรือคนเข้าใจผิด. คนที่ไม่รู้อะไรตามที่เป็นอย่างจริง

แล้วเขาคิดว่าอะไรจริง แล้วเขาก็ยึดถือสิ่งนั้นเป็นความจริงของเขาว่านี่จริง นอกนั้นผิดทั้งนั้น ของคนอื่นผิดทั้งนั้น จริงแต่ที่เราพูดเรารู้เราว่า; ใครยึดถือความจริงในรูปแบบอย่างนี้ เขาเรียกว่า **สัจจาภินิเวส**ของคนนั้น; ก็มันจริงเท่าที่คนนั้นเขาสำคัญเอาเอง แล้วก็ยึดมั่นถือมั่น. นี่คนก็เสียสละแม้แต่ชีวิตเพื่อสัจจาภินิเวสนี้ได้, เป็นเรื่องที่น่าสงสารอย่างยิ่ง ไม่มีอะไรจะน่าสงสารยิ่งไปกว่าอย่างนี้แล้ว; คืออุทิศชีวิตก็ได้ แต่เพื่อความจริงที่โง่เขลา.

ขอให้ทุกคนระวังให้ดี ๆ ว่าถ้ามีอะไรเป็นความจริงของความโง่ละก็, จะทำให้เราเสียเปล่า สูญเปล่าในสิ่งที่ได้เสียสละออกไป หรือได้กระทำ. ความจริงของคนโง่มีมากมายหลายรูปแบบ หลายชั้นหลายระดับ, แล้วส่วนใหญ่ก็เป็นสิ่งที่เขายึดถือยิ่งกว่าสิ่งใด; ฉะนั้นการอุทิศของเขาด้วยการกระทำก็คืออะไรก็ดีนั่นมันก็เพื่อสิ่งนี้ มันจึงอยู่ในสภาพที่เรียกว่าตายเปล่า เป็นไปโดยไม่มีประโยชน์อะไร จนตลอดชีวิตก็ได้.

ที่นี้มีสิ่งอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า **ตัณหา**, นี้คู่กันกับทิวฏฐิ; ตัณหาคือความอยาก อยากก็อยากด้วยความโง่อีกเหมือนกัน : เขาอยากอยู่ด้วยความไม่รู้ หรืออวิชา; ฉะนั้นอวิชาหรือกิเลสแหละทำให้เขาเสียสละ ดังนั้นเขาก็เสียสละเพื่อกิเลสและอุทิสกิเลสโดยไม่รู้สีกตัว. การกระทำของเขาก็เป็นการอุทิสกิเลสตัณหา. ที่อยู่ในรูปแบบที่เห็นได้ชัด ๆ ที่อาตมาเคยสรุปคำพูดให้เป็นคำสั้น ๆ ง่าย ๆ ว่า ๓ ก : เรื่องกิน ก หนึ่ง, เรื่องกาม ก หนึ่ง, เรื่องเกียรติ ก หนึ่ง. เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ, นี้ ๓ ก ที่เป็นที่ตั้งของตัณหา หรือเป็นเหยื่อของตัณหา; แล้วคนก็บูชา เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ, อุทิศส่ำหามาด้วยความเหนื่อย

ยากลำบาก เหนือไหล่โคลย้อยตั้งแต่เกิดจนตายด้วยความยากลำบาก และก็เพื่อกิน เพื่อกาม เพื่อเกียรติ เพียง ๓ อย่างนี้เท่านั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น ไม่มีอะไรดีไปกว่านั้น หรือสูงไปกว่านั้น; นี่ก็เรียกว่าเขาอุทิศแก่การกิน หรือกาม หรือเกียรติ.

นี่ก็จัดไว้ในจำพวกอุคคตบ้ำเหมือนกัน; อุคคตแต่ว่ามันเป็นบ้ำ คือเป็นความคิดอย่างรุนแรงถึงกับบูชา แต่แล้วมันบ้ำ. ภาษาศาสนาสรุปความไว้สั้น ๆ อีกคำหนึ่งว่า **เพื่อประโยชน์แก่เนื้อหนัง**; คือความสุขสนุกสนานเริ่ดร่อยทางเนื้อหนัง คือทางกิเลสนั้นแหละ. นี่เป็นสิ่งที่เขายกขึ้นบูชาเหมือนกับว่าเป็นพระเจ้า; ดังนั้นเขาจึงทำอะไร ๆ ก็อุทิศแก่สิ่งเหล่านี้.

ที่นี้มา ดูถึงอุคคตคติ หรือ อุคคตคติแท้ กันบ้าง. อุคคตบ้ำคือเรื่องตัวกูของกู; อุคคตคติ อุคคตคติแท้ก็คือสิ่งที่ตรงกันข้าม – ไม่มีอุปาทานเป็นเรื่องตัวกูของกู, หรือถ้าจะพูดด้วยคำสั้น ๆ ก็คือ “**ธรรมะอันแท้จริง**”. **มีธรรมะอันแท้จริงอันถูกต้องเป็นอุคคตคติ**, อย่างนี้เราเรียกว่าอุคคตคติแท้; และก็มีอยู่ได้ในรูปต่าง ๆ กัน. เช่น **พระรัตนตรัย** : ถ้าเราทำอะไรอุทิศแก่พระรัตนตรัยอย่างถูกต้อง เป็นพระรัตนตรัยของคนที่มีสติปัญญา มันก็อยู่ในพวกที่อุคคตคติแท้; แต่ถ้าเขาเข้าใจพระรัตนตรัยผิด มันก็ไม่พ้นที่จะผิด. มันจึงเนื่องกันอยู่เป็นขั้นตอนว่าจะต้องศึกษาให้รู้ให้เข้าใจพระรัตนตรัยอย่างถูกต้องแท้จริงก่อน; แล้วก็อุทิศแก่พระรัตนตรัย อุทิศชีวิตร่างกายเลือดเนื้อเวลาทรัพย์สมบัติทุกสิ่งทุกอย่าง แก่พระรัตนตรัย; ก็อยู่ในพวกที่เรียกว่าเป็นอุคคตคติแท้.

หรือว่าจะพูดกันอย่างการเมือง ก็ อูทิสแก่ประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เหมือนที่เขาสอนเด็ก ๆ มีนิสัยที่ปลูกฝังลงไปในการรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เพื่อให้เด็ก ๆ หรือโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมาแล้วก็ตามได้ อูทิสทุกอย่างได้ สามารถอูทิสได้เพื่อประโยชน์แก่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์. เพราะว่าสิ่งทั้ง ๓ นี้ต้องอยู่ ต้องมีอยู่; ถ้าไม่อย่างนั้นเราก็ไม่มีอะไรจะอยู่ ยิ่งกว่าไม่มีแผ่นดินจะอยู่; ดังนั้นความมีชาตินี้ก็ต้องมี ก็ต้องอูทิสแก่ชาติ, ศาสนานี้ก็ต้องมี เพราะฉะนั้นก็ต้องอูทิสแก่ศาสนา, พระมหากษัตริย์นี้ก็ต้องมี จึงมีการอูทิสแก่พระมหากษัตริย์.

ชาติ หรือประเทศนี้มันเหมือนกับร่างกาย เราต้องมี, ศาสนา นี้มันเหมือนกับจิตใจหรือวิญญาณเราก็ต้องมี จะมีแต่ร่างกายไม่มีจิตใจนั้นมันเป็นไปได้ ไม่ได้ จะมีแต่จิตใจไม่มีร่างกายมันก็เป็นไปได้ ไม่ได้ ฉะนั้น เราต้องมีร่างกายและจิตใจ, ที่นี้ต้องมีระบบประสาทที่จะทำให้ร่างกายกับจิตใจมันสัมพันธ์กันทำงานได้. นี้เหมือนกับว่าเรามีชาติ มีศาสนา และก็มี พระมหากษัตริย์ ที่ทำหน้าที่ให้เกิดความผูกพันระหว่างชาติกับศาสนา; ประเทศจึงเป็นประเทศที่มีศาสนา คือประเทศที่มีธรรมะ ที่จะช่วยให้รอดได้. จึงถือว่าประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์นี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการที่จะรวมกันเข้าเป็นอัตภาพไทย. อัตภาพของไทยนี้จะมีชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ๓ อย่างนี้ประกอบกันอยู่.

คนก็ต้องอูทิสแก่ชาติ แก่ศาสนา แก่พระมหากษัตริย์ พร้อมกันไป ในคราวเดียวกันก็ได้ ในกรณีเช่นนั้น; จะแยกเป็นส่วน ๆ ทีละส่วน ทีละอย่างก็ได้

ในกรณีที่ต้องทำอย่างนั้น. อย่างนี้มันเป็นการกระทำที่มีเหตุผล เห็นชัดอยู่ว่า จะต้องอุทิศเพื่อความอยู่รอดได้ของทุกอย่าง.

การอุทิศแก่ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องที่สุด

ทีนี้จะดูให้มันกว้างออกไป ว่าอุทิศแก่มนุษยชาติ; เป็นภาษาหนังสือ ฟังยากสำหรับชาวบ้าน ก็จะพูดว่าอุทิศแก่ความเป็นมนุษย์. ความเป็นมนุษย์นั้น มันไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่งหรือที่ไหน; หมายความว่าให้ความเป็นมนุษย์มันยังคงมีอยู่ในโลกนี้ก็แล้วกัน. ถ้าในโลกนี้มันมีแต่โลก หรือมีแต่สัตว์ ๒ ขา ๔ ขา เป็นต้น; แต่แล้วไม่มีความเป็นมนุษย์ ขอให้ฟังคำนี้ให้ดี ๆ ว่ามันไม่มี ความเป็นมนุษย์. แม้จะมีสัตว์ ๒ ขามาก ๆ อย่างนี้ แต่มันไม่มีความเป็นมนุษย์ อยู่ในสัตว์เหล่านั้น; ก็เรียกว่าไม่มีความเป็นมนุษย์.

ความเป็นมนุษย์ อย่างนี้เราเรียกว่ามนุษยชาติ; ขอให้โลกนี้มันยังเป็น โลกที่มีมนุษยชาติ เราเสียสละแม้แต่ชีวิตของเรา เราก็ยอม เพื่อให้โลกนี้มันมี ความเป็นมนุษย์อยู่ในโลกได้. นี่ถ้าพูดก็เรียกว่าพูดอย่างยึดถืออยู่บ้าง แต่ยึดถือ ในทางที่ดี จนเป็นพวกมนุษย์, เผลอนิดเดียวก็ไปทำสงครามกับพวกสัตว์ เจริญงาน.

ทีนี้ก็มองเลยไปถึงสรรพสัตว์เสียเลย ทั้งมนุษย์และทั้งเจริญงาน : เรา จะต้องอุทิศเพื่อความมีอยู่ หรือความรอดอยู่ได้แห่งสัตว์มนุษย์และสัตว์เจริญงาน. มีแต่สัตว์มนุษย์ไม่มีสัตว์เจริญงานนี้ก็ไม่สนุกเลย ไม่น่าดูเลย; มีแต่สัตว์เจริญงาน

ไม่มีสัตว์มนุษย์ก็ไม่ไหวเหมือนกัน. มันก็ต้องมีอยู่ด้วยกันในบรรดาสิ่งที่มีชีวิต. แล้ว เรื่อยลงไปถึงว่าต้นไม้ต้นไม้ มันก็มีชีวิต มันเป็นสิ่งที่มีความรู้สึก แม้มันจะน้อยมาก; ฉะนั้น เราก็รับรู้ว่าจะต้องทำให้มันมีอยู่ด้วยเหมือนกัน; ลองทำลายป่าไม้นี้ให้หมด คนก็จะต้องตายไปหมดภายในเวลาอันสั้น. นี่จะเห็นแก่ชีวิตทั้งหลายทั้งปวง เราก็อาจจะสละได้ สละเร็วแรง กำลังกาย กำลังทรัพย์ หรือแม้แต่ชีวิตของเรา เพื่อความรอดอยู่ได้แห่งสรรพสิ่งที่มีชีวิต.

ก็เลยเป็นความเสียสละที่กว้างขวางเป็นการอุทิศ อุทิศหรือการเจาะจงอย่างกว้างขวางที่สุดแหละ; ขอให้ลองไปคิดดู, เราเคยคิดถึงอย่างนี้หรือไม่? หรือเราเคยคิดแต่เพียงเรื่องกิน กาม เกียรติของตัวเอง? เราเคยคิดแต่เรื่องเงินของกู ทองของกู ลูกของกู เมียของกู เพียงเท่านั้นหรือเปล่า? หรือว่าเราได้คิดไปถึงสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายทั้งปวงอยู่ด้วยเหมือนกัน?

ใครเคยทำบุญแล้วอุทิศแก่สรรพสิ่งที่มีชีวิตอยู่บ่อย ๆ; คนนั้นใจสูงมาก. ถ้าทำบุญแล้วบุญของกู สวรรค์ของกู วิมานของกู นางฟ้าของกู; นี่ใจมันยังต่ำมาก, การอุทิศนั้นยังเป็นพวกอุคคคติบ้างก็ได้ ขอให้ระวังให้ดี ๆ. ถ้าเป็นอุคคคติแล้วต้องไม่มีตัวกู; พอตัวกูเข้ามาก็เป็นเรื่องบ้า, พอตัวกูออกไปก็เป็นเรื่องดี หรือเป็นเรื่องถูก.

เราจะดูในวงที่แคบก็คือ **สิ่งที่เป็นที่ถูกรอกอกใจ** เราอุทิศให้ง่ายให้ได้โดยง่าย; คือ **คนรักของเรา** เราก็ทำการอุทิศให้ได้ง่าย, หรือ **มิตรสหายของเรา** เพื่อนฝูงของเรา เราก็ทำอะไรอุทิศให้แก่เขาได้ง่าย, หรือ **ผู้มีพระคุณของเรา** เช่น

บิดามารดาของเราเป็นต้น เราก็ยังพอที่จะทำการอุทิศให้ได้โดยง่าย; มันง่ายกว่าที่จะอุทิศแก่สรรพสัตว์ หรือสรรพสิ่งที่มีชีวิต.

ทั้งนี้เพราะเหตุว่า คนธรรมดาสามัญนี้ มันมีความรู้สึกประเภทตัวกูของกูอยู่เป็นเจ้าเรือน; ถ้ามันมากนักก็มันเหมือนกับบ้า ฉะนั้น มันไม่ควรจะมากนัก, ควรจะอยู่ในลักษณะที่พอจะควบคุมได้ คืออย่าให้มันกลายเป็นเรื่องเห็นแก่ตัวด้วยอำนาจกิเลส. มันมีตัวบ้างไว้สำหรับจะได้ยึดถือว่าเรามีตัว, แล้วก็อยากจะให้ตัวนี้มันดี แล้วก็อุทิศแก่ความดี จึงได้พยายามกระทำไปให้มันดี; อย่างนี้ก็เริ่มเอียงมาฝ่ายดี.

ที่นี้ก็ดียิ่งขึ้นไป ๆ จนถึงว่า แม้จะดีก็ยังลำบากบางประการ มันจึงจะเลื่อนขึ้นไปให้พ้นดีอีกทีหนึ่งนี่; เขาเรียกว่าโลกุตตระ หรือนิพพาน. ถ้าทำอะไรเพื่ออุทิศแก่โลกุตตระหรือแก่นิพพานแล้วก็นับว่าสูงสุด; อุทิศแก่ความดีนี้ก็ไม่เลว ไม่ได้ต่ำ, แต่ไม่สูงสุด; แต่อุทิศแก่กิเลสตัณหาแก่ตัวกูแล้วก็ เรียกว่ายังต่ำมาก ยังเป็นบุญชนที่มันมากเกินไป.

สิ่งที่จะถูกอุทิศให้มันมีอยู่อย่างนี้. ที่นี้ที่เป็นนามธรรมอันอื่นที่เป็นเพียงเครื่องมือก็ยังมีอีกมาก; จะยกตัวอย่างเหมือนกับว่า การค้นคว้าวิทยการความรู้ทั้งหลายนี้ เราก็เป็นสิ่งที่ควรได้รับการอุทิศ, เขาจึงมีการสละเงิน สละเวลา สละอะไรต่าง ๆ ให้ทำการค้นคว้าให้พบสิ่งใหม่ ๆ แปลก ๆ ขึ้นมา. ยิ่งเดี๋ยวนี้แล้วยิ่งพบมาก เขาตั้งทุนตั้งรอนไว้ให้มาก ๆ เพื่อให้คนนั้นคนนี้ค้นคว้าค้นหาให้พบเรื่องนั้นเรื่องนี้.

นี่เขาจ้ำก้นขนาดนี้ จึงมีคนค้นพบเรื่องปรมาณู เรื่องอวาศ ไปเหยียบ พระจันทร์เล่นเหมือนกับของเล่น ๆ นี้ก็ได้; เพราะการอุทิศแก่สิ่งเหล่านั้นมันมี มากพอ. แต่เรายังไม่มีการอุทิศเพื่อค้นหาเรื่องพระนิพพาน หรือทำพระ นิพพานให้แจ้งนี้อย่างมากพอเหมือนอย่างนั้น; ฉะนั้นเรื่องของพระนิพพานจึง ยังงียบ ๆ อยู่. ถ้าหากว่าคนสมัยนี้จะค้นคว้าเรื่องพระนิพพานกันให้มาก เหมือนกับค้นคว้าเรื่องไปโลกพระจันทร์เป็นต้น หรือเรื่องอวาศทั้งหลายแล้วก็, เรื่องพระนิพพานก็จะปรากฏออกมาอย่างมากมายด้วยเหมือนกัน. การอุทิศมันยังไม่ถูกต้อง ไม่ซื่อตรง ยังไม่ยุติธรรม ยังลำเอียงอยู่.

อย่างไรก็ตาม อาตมาอยากจะขอร้องให้ท่านทั้งหลายสรุปความของเรื่อง นี้ ของส่วนนี้ไว้ว่า สิ่งที่เราควรอุทิศให้อย่างสูงสุดนั้น สรุปความเป็นคำคำเดียว เป็น เรื่องเรื่องเดียว เป็นสิ่งสิ่งเดียวดีกว่า; นั่นก็คือ ความเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดของเราเอง, ถ้าไม่ชอบดีที่สุด ก็ขอเปลี่ยนเป็นว่า **ที่ถูกต้องที่สุด** : “ความเป็นมนุษย์ที่ ถูกต้องที่สุดของเราเอง” นั่นแหละเป็นคำเดียวพอแล้ว จะรวมเอาอะไรไว้หมดทุก อย่างในคำคำนี้.

“เป็นมนุษย์ให้ถูกต้องที่สุด” ก็คือ มนุษย์นั้นจะต้องได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่ ประเสริฐที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ. เดียวนี้ไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ ควรจะได้รับ; เลยก็ติดตันกันอยู่ที่นี่ ไม่ได้เป็นมนุษย์ที่ดีที่สุด หรือถูกต้องที่สุด เพราะไม่รู้ว่าสิ่งที่ดีที่สุดในนั้นคืออะไร. ขอให้ทุกคนจงรักภักดีต่อความเป็นมนุษย์ ของตนเอง ซื่อตรงต่อความเป็นมนุษย์ของตนเอง รักษา สงวนความเป็นมนุษย์ของ ตนเองให้ถูกต้อง ให้เพียงพอ; แล้วสิ่งต่าง ๆ จะเป็นไปอย่างถูกต้อง ไม่ว่าอะไร

จะหมุนมาในทางที่ถูกต้องหมด, ถ้าเราประสงค์ความถูกต้องของความเป็นมนุษย์ของเราเอง.

ช่วยจำไปด้วย ว่าขอให้เราได้เป็นมนุษย์ที่ถูกต้องตามความหมายของคำว่ามนุษย์ และให้ถึงที่สุดด้วย. จะพูดง่าย ๆ อย่างว่ามนุษย์นี้มีความสามารถหรือเหมาะสมที่จะบรรลुพระนิพพานได้, ไม่ใช่เหลือวิสัย; แต่แล้วเราไม่รู้ เราไม่สนใจ, เพราะเราไม่รู้เราก็ไม่สนใจ. เราไม่รู้จกค่าของสิ่งสิ่งนี้ ทำไมจะไปรู้ว่านี่มีไว้สำหรับเรา หรือนี่เป็นสิ่งที่เราควรจะมี ควรจะได้ หรือมีแต่สิ่งเดียวนี้เท่านั้นที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์. ขอให้สนใจ โดยจะตั้งเป็นปัญหาไว้ที่ก่อนก็ได้ว่า อะไรมันดีที่สุด หรือถูกต้องที่สุด สำหรับความเป็นมนุษย์? ทีนี้ต่อไปนี้ เราก็ทำอะไรทุกอย่างແหละเพื่ออุทิศแก่สิ่งนี้. จะกระทำทางกายกรรมก็ดี กระทำทางวาจา – วาจกรรมก็ดี กระทำทางจิตใจ – มโนกรรมก็ดี, ขอให้อุทิศแก่ความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้องของเรา; จะจ่ายเงินจ่ายทรัพย์สมบัติ หรือจะเสียสละเวลา เสียความเหน็ดเหนื่อย กระทั่งเสียชีวิต เอ้า, ก็ต้องให้เป็นไปเพื่อความถูกต้องของความเป็นมนุษย์ของเรา; แล้วก็กลายเป็นผู้ที่ไม่ตาย. ถ้าถึงที่สุดแห่งความเป็นมนุษย์จริงแล้ว มันเป็นเรื่องของโลกุตตรธรรม เป็นเรื่องของอมตธรรมที่ไม่รู้จักตาย; นี่มันดีที่สุดในที่ตรงนี้.

ขอให้ความเป็นมนุษย์ของเรานี้มันเป็นอย่างนี้ คือให้การที่เราได้เกิดมาชาติหนึ่งนี้มันได้เป็นอย่างนี้ ทำผิดทำถูกกันวัน ๆ แต่ละวัน ๆ ก็มากครั้ง, แล้วก็ให้มันถูกยิ่ง ๆ ขึ้นไป ให้มันผิดน้อยลง; พออายุมากเข้า มันก็จะทำถูกมากขึ้น, แล้ว

มันก็จะถึงจุดที่มุ่งหมายนั้นได้ ก่อนแต่ที่มันจะเนาเข้าโลงไป : ก่อนแต่ที่จะเข้าโลงไปเป็นศพเนา ให้มันได้ถึงสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้.

อาตมาจึงว่าขอให้อุทิศแก่สิ่งนี้ ให้มุ่งหมายสิ่งนี้ คือความถูกต้องถึงที่สุดของความเป็นมนุษย์ของเรา เป็นจุดรวมของสิ่งที่จะได้รับการอุทิศ. จะขอยกตัวอย่างให้ฟังอีก, แต่อย่าหาว่าเป็นเรื่องส่วนตัวหรือเข้าข้างตัว, ว่าท่านอดสูห์มาที่สวนโมกข์ ด้วยความเหนื่อยยากลำบากหมดเปลือง นับว่าเป็นการเสียสละ; และการเสียสละนี้มันต้องเพื่อความเป็นมนุษย์ของผู้มานั้นแหละดีขึ้น ถูกต้องขึ้น ๆ; และการที่มาที่นี้ก็... , ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร จะเรียกว่าคุ้มค่ามันก็ยังไม่พอ เอ้า, จะเรียกว่าได้กำไร เดียวก็จะเป็นการค้าขายไป, มันจะ เป็นสิ่งที่ถูกต้องที่สุดสำหรับสิ่งที่ท่านควรจะกระทำ. สิ่งที่ท่านควรจะกระทำนั้นก็คือ การทำให้ความเป็นมนุษย์ของเรานี้มันถูกต้องที่สุดยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ฉะนั้นถ้ามาที่สวนโมกข์นี้ ก็ทำใจตั้งใจลงไปอย่างนี้ แล้วพยายามกระทำอย่างนี้; นี้จะเรียกว่าถูกต้องที่สุด เป็นสิ่งที่ฉลาด มีเหตุผลที่จะมาหรือที่จะกระทำ. ถ้ามาแล้วไม่มีอะไรดีขึ้นแก่ความเป็นมนุษย์ของเราแล้วก็ ควรจะไปนั่งร้องไห้ ไปนั่งร้องไห้เสียสองสามวัน เพราะมันโง่ที่สุดแล้ว. ถ้ามันไม่ได้อะไรที่เป็นความคิดแก่ความเป็นมนุษย์ของเรา แล้วก็ควรจะเสียใจ มันยิ่งกว่าขาดทุน มันยิ่งกว่าอะไรหมด; มันยิ่งกว่าวินาศพิบหายเสียอีกนี่, ขอภัยใช้คำมันหยาบคาย. ถ้าว่าเราได้ทำให้วันคืนล่วงไปโดยไม่เป็นผลดีอะไรแก่ความเป็นมนุษย์ของเรา เราก็ควรจะ **ประณามตัวเอง** – มันยังใช้ไม่ได้; ก็ไปทำอะไรก็ตามที่ไหนก็ตาม เมื่อไรก็ตาม ให้มันเพิ่มความถูกต้องของความเป็นมนุษย์ของเรานี้ ให้มากขึ้น ๆ.

นี่เรียกว่าอุทิศแก่ความเป็นมนุษย์ของเรา ทุกอย่างกระทำเพื่ออุทิศแก่ความเป็นมนุษย์ของเรา จะเป็นบรรพชิต เป็นพระเป็นฌรก็ตาม จะเป็นฆราวาส เป็นอุบาสกอุบาสิกา ก็ตาม. ข้อนี้ต้องทำเหมือนกันหมด คือทำให้มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องมาก ๆ; ส่วนที่เป็นกิเลส เป็นความโง่เขลาเป็นตัวกู-ของกูไปนั้น มันลดลงไป ๆ จนกว่าจะหมด. ถ้าหมดก็เป็นพระอรหันต์; เดียวนี้เอาแต่เพียงว่าเป็นมนุษย์ที่ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปก่อน อย่าเพิ่งถึงขั้นที่เหนือดีเลย.

แต่ก็มันเป็นที่แน่นอนอยู่อีกอย่างหนึ่งว่า เอ้า, ถ้าใครดี ๆ ๆ ๆ ไม่หยุด, ดีเรื่อยขึ้นไปอย่างไม่ถอยหลังแล้ว; มันหนีไปไหนไม่พ้นหรอก มันต้องเหนือดีอยู่นั่นเอง ต้องเหนือความดีอยู่นั่นเอง. ก็คิดดูสิมันจะไปไหนเล่า? ถ้ามันดีเรื่อยไปดี ๆ ๆ เรื่อยไป มันจะไปไหน? มันก็ต้องสุดของความดี แล้วเหนือความดีนี้; เรียกว่าเหนือดีเหนือชั่ว เหนือบุญเหนือบาป เหนือกิเลสเหนือกรรม เหนือทุกอย่าง เขาเรียกว่าโลกุตตระ แปลว่าเหนือโลก แล้วก็ป็นอมตะไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง ไม่รู้จักตาย; ขอให้อุทิศสิ่งนี้. ส่วนที่เป็นฝ่ายที่ได้รับการอุทิศนะ มีอยู่อย่างนี้.

ผู้ที่มีหน้าที่ที่จะทำการอุทิศ

ที่นี้จะพูดเป็นบุคคลกันบ้าง คือ **ผู้ที่จะอุทิศ**. ผู้ใดมีหน้าที่ที่จะต้องทำการอุทิศ; เหล่านั้นเราเรียกว่าผู้อุทิศ. ท่านทั้งหลายรับผิดชอบเรื่องนี้หรือเปล่า? นี่มันมีความสำคัญอยู่ตรงนี้; ถ้าไม่ยอมรับผิดชอบเรื่องนี้ก็ไม่ต้องพูดกันก็ได้. ถ้า

ให้อาตมาพูดก็หมายความว่าท่านทั้งหลายมีความรับผิดชอบเกี่ยวกับเรื่องนี้; คือเรื่องที่จะต้องทำการอุทิศ.

ผู้ที่จะต้องอุทิศพวกแรก ก็อยากจะระบุไปยัง พวกที่เป็นหนี้พระคุณแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง; ถ้าฟังไม่ออกก็พูดอีกทีหนึ่งว่า ผู้ที่เป็นหนี้พระคุณแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง. ทุกคนที่นั่งอยู่ที่นั่นเป็นหนี้พระคุณแก่ใครใหม่? นี้ลองคิดดูเองเถอะ : ถ้าเราเป็นลูกก็เป็นหนี้พระคุณแก่พ่อแม่; ถ้าเราเป็นศิษย์ ก็เป็นหนี้พระคุณแก่ครูบาอาจารย์.

เราเป็นหนี้พระคุณแก่บุคคลที่มีพระคุณแก่เรา; แม้แต่ในบางคราวเพื่อนฝูงของเรานี้ เพื่อนฝูงด้วยกันก็ยังมีพระคุณแก่เรา เราเป็นหนี้พระคุณต่อเขา. บางทีเขาจะยากจนกว่าเราหรือต่ำต้อยกว่าเราก็ได้ เขาอาจจะมีพระคุณแก่เราในทางใดทางหนึ่ง; ขอให้ระมัดระวังให้มาก อย่าประมาทในเรื่องนี้เลย. แม้คนเล็กคนน้อย สัตว์เล็กสัตว์น้อย ในบางกรณีมันก็มีบุญคุณแก่เรา ด้วยเหมือนกัน; ฉะนั้นอย่าประมาทในเรื่องนี้ อย่าทำหยาบคายในเรื่องนี้ คูให้ละเอียดก็จะมองเห็นว่าเราก็เป็นหนี้บุญคุณแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือแก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ด้วย.

ถ้าพูดถึงบุคคลก็เช่น พ่อแม่เป็นต้น. ถ้าสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็เช่น พระศาสนา หรือ พระธรรม หรือ ระบบขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ดีนี้ เราได้รับบุญคุณได้รับประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้, เราก็เป็นหนี้บุญคุณแก่สิ่งเหล่านี้ที่เราจะต้องตอบแทน; ดังนั้นมันจึงเป็นหน้าที่ของผู้ที่เป็นหนี้พระคุณนี้ จะต้องทำการอุทิศสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นการใช้หนี้ แก่ผู้มีบุญคุณของเรา. จะยังอยู่หรือตายแล้วไม่เป็น

ประมาณ, เดียวจะขึ้นถือว่าตายไปแล้วช่างหัวมัน เลิกกันนี้; นี่มันคนขึ้น. เขาจะยังอยู่หรือเขาจะมีชีวิตอยู่หรือเขาจะตายแล้ว, นั่นไม่สำคัญ; เราจะต้องทำอะไรอุทิศพระองค์ของเขา. เพราะว่าแม้แต่สิ่งที่ไม่ได้มีชีวิตนี้เช่นพระธรรม เช่นพระศาสนานี้ไม่ได้มีชีวิต แต่มันมีอะไรยิ่งไปกว่าชีวิต มันไม่รู้จักตาย เราก็ยอมรับว่ามีพระองค์แก่เรา; เราก็ต้องใช้หนี้ ต้องทำอะไรอุทิศหนี้.

ในขั้นแรกนี้ก็ขอให้นึกถึงผู้ให้กำเนิดแก่เรา เราได้ชีวิตออกมาจากผู้ใด ผู้นั้นเป็นผู้ให้กำเนิดแก่เรา. เราได้รับกำเนิดจากผู้ใด เรามีหน้าที่ที่จะต้องทำอะไรอุทิศแก่ผู้ให้กำเนิดแก่เรา; โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ บิดามารดา, นี่เป็นบุคคลแรกที่จะต้องยอมรับรู้. หรือว่าเมื่อเราในฐานะเป็นมนุษย์คนหนึ่ง จะต้องรับรู้ข้อนี้ว่าเราเป็นผู้ที่ได้รับพระองค์เป็นหนี้พระองค์แก่ใคร แก่สิ่งใด; เราจะต้องทำอะไรอุทิศแก่ผู้หนี้ แก่สิ่งนั้น.

ที่นี้จะพูดอย่างกว้าง ๆ ว่า เราทั่วไป เราทุกคน เราจะต้องทำอะไรที่เป็นการอุทิศแก่มนุษยชาติ. อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ความเป็นมนุษย์ในโลกนี้ มันมีบุญคุณแก่เรา; เราเป็นเพียงมนุษย์คนหนึ่งคนเดียว เราต้องตอบแทน คือเราจะเป็นมนุษย์ที่ดีให้แก่มนุษยชาติ คือมนุษย์ทั้งหมดในโลกนี้. ใครเคยคิดเรื่องนี้บ้างว่า เราจะต้องรับรู้รับผิดชอบว่าเราเป็นมนุษย์คนหนึ่งอยู่ได้ เพราะความเป็นมนุษย์ในโลกนี้มันมีอยู่, ถ้าความเป็นมนุษย์ในโลกนี้ไม่มีอยู่เราก็มีไม่ได้ มันจะเป็นคนเป็นมนุษย์คนเดียวไม่ได้; ฉะนั้นช่วยกันรักษาทะนุถนอม เทิดทูนให้เป็นอย่างยิ่ง ให้ความเป็นมนุษย์ มนุษยชาติ มนุษยภาวะ มนุษยสภาพอะไรก็ตาม

แล้วแต่จะเรียกชื่อมันมาก, เอาแต่ทำให้มันมีมนุษย์อยู่ในโลก : เราอุทิศทุกอย่าง เพื่อให้มนุษย์มันยังคงมีอยู่ในโลก.

ที่นี้จะดูให้แคบเข้ามา : หัวหน้าหรือผู้นำ นั้นแหละเป็นผู้ที่ต้องเสียสละอุทิศแก่บริวาร. บริวารทั้งหลายมีมาก แต่ถ้าไม่ได้รับการเสียสละจากหัวหน้าแล้ว ก็ มันยากที่จะเป็นไปได้; ฉะนั้นหัวหน้าก็ควรอุทิศให้แก่บริวาร. แล้วในทางที่กลับกันตรงกันข้าม : บริวารก็ควรจะทำอะไรที่เป็นการอุทิศให้แก่หัวหน้า. นายทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่บ่าวไพร่ นี้เรียกว่านายเขาเสียสละอุทิศให้แก่บ่าวไพร่มากมาย; แล้วบ่าวไพร่ทั้งหลาย ก็ทำอะไรบางอย่างตอบแทนอุทิศให้แก่นาย. มันต้องมีการกระทำที่ถูกฝาถูกตัว แล้วก็ยุติธรรม แล้วก็ไม่ลำเอียงอยู่เสมอ, ด้วยการอุทิศที่แท้จริง.

เมื่อท่านพิจารณาเห็นในข้อนี้แล้ว ท่านก็จะเห็นได้เองว่า เราทุกคนนี้แหละมีหน้าที่ที่จะต้องทำการอะไร ซึ่งเป็นการอุทิศ; ก็เรานี้จะเป็นผู้อุทิศ อุทิศชีวิตร่างกายทรัพย์สินสมบัติอะไรก็ตาม สละออกไป อุทิศแก่สิ่งที่เราควรจะอุทิศ, อย่างที่ออกชื่อมาแล้วว่าต้องเป็นไปตามอุดมคติที่ถูกต้อง : อุทิศแก่พระธรรม, อุทิศแก่พระรัตนตรัย, อุทิศแก่ความมีอยู่ได้แห่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์นี้เป็นพุดเป็นการเมืองไปก็พุดอย่างนี้, อุทิศแก่สรรพสัตว์ และสรรพสิ่งที่มีชีวิต, กระทั่งอุทิศแก่ความเป็นมนุษย์ของเราเอง.

ขอให้ท่านทั้งหลายได้มีจิตใจเข้มแข็ง; เดียวก็จะเหนื่อยเสียล้วงหน้า จะกลัวเสียล้วงหน้า แล้วก็ไม่อยากจะเป็นผู้อุทิศ. ไม่ควรจะกลัว ไม่ควรจะทำอ...

เสียตั้งแต่แรก; คือให้พิจารณาเห็นว่า ยิ่งทำการอุทิศมันยิ่งเป็นการได้. ยิ่งให้ออกไปมันยิ่งได้; พูดอย่างนี้คนก็เหนียวฟังไม่ถูก ว่า “ยิ่งให้มันยิ่งได้” นี้คนก็เหนียวฟังไม่ถูก, เพราะเขามองแต่ในด้านวัตถุเรื่อยไป. เขาจะคิดว่า ยิ่งให้มันยิ่งหมด, ยิ่งให้ยิ่งไม่มีอะไรจะกิน; จะคิดกันไปในรูปแบบนี้. แต่ถ้าเขารู้ว่า ให้นั้นนี่คืออะไร เขาจะมองเห็นว่า “ยิ่งให้แล้วมันยิ่งได้” : มันได้อะไรกลับมา.

เมื่อเราอุทิศเพื่อพระศาสนา พระศาสนาอยู่อย่างนี้, มีอยู่มันก็ยิ่งได้มากกว่าเดิม : จะเรียกว่าได้บุญได้กุศลได้ความดีหรือได้ความหลุดพ้นอะไรก็แล้วแต่จะเรียก, มันได้มากกว่าเดิม; แล้วมันได้มากคนด้วย. เราเสียสละคนเดียว ให้พระศาสนาอยู่ แล้วคนทั้งโลกพลอยได้นี้; เรียกว่า ยิ่งให้ออกไปมันยิ่งได้ ยิ่งเสียสละออกไปมันยิ่งกลับเข้ามามาก. ถ้ามองเห็นอย่างนี้แล้วจะไม่อ่อนเปลี้ย จะไม่ท้อแท้ จะไม่เหนื่อยเสียแต่ล่วงหน้าในเรื่องการอุทิศ. เพราะคนมองไม่เห็นข้อนี้จึงเหนื่อย เบื่อ ในการที่จะอุทิศ; แล้วก็เลยไม่มีการอุทิศเอาเสียจริง ๆ ด้วย.

ฉะนั้น ขอให้ทุกคนมองเห็นความที่เราเหมาะสมอย่างยิ่ง สมควรอย่างยิ่งที่จะเป็นผู้อุทิศ และทำอะไรทำด้วยความอุทิศ ด้วยความรู้สึกที่เต็มเปี่ยม; อย่าทำอย่างละเมอเพื่อฝันเลย ตลอดเวลาอันสั้นนี้. อาตมาใช้คำว่าเวลาอันสั้นนี้ ก็หมายความว่าอีกไม่กี่ปีจะตายกันแล้ว ร่างกายนะมันจะตายแล้ว; ถ้าร่างกายมันตายแล้วมันทำอะไรไม่ได้. ฉะนั้นอีกไม่กี่ปี หรือไม่กี่สิบปีสำหรับเด็ก ๆ นี้ มันก็จะตายกันทั้งนั้นแหละ, ร่างกายนะส่วนร่างกาย; ฉะนั้นรีบใช้ให้เป็นประโยชน์.

ถ้าร่างกายไม่ถูกใช้ให้เป็นประโยชน์ มันก็ตายเปล่าแหละ, มันเสียหายหมด; แต่ถ้าร่างกายมันถูกใช้ให้เป็นประโยชน์, ประโยชน์มันยังอยู่มันไม่ตาย. ร่างกายนี้เป็นเพียงเครื่องมือเครื่องใช้อะไรชั่วคราว รีบใช้ให้เป็นประโยชน์เสีย; ให้เข้าถึงประโยชน์ ให้ไปมีอยู่ที่ประโยชน์สูงสุดคือพระธรรมที่ไม่รู้จักตาย, ให้เข้าไปรวมกันอยู่ในพระธรรมที่ไม่รู้จักตาย. ผลของการอุทิศมันมากมายอย่างนี้.

วิธีที่จะกระทำการอุทิศ

เฮ้อ, ที่นี้ก็จะพูดถึง ส่วนที่เป็นวิธีกระทำ : การอุทิศทำอะไรจะผ่านไปทางไหน ? ที่ทำกันเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี เช่นทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย ก็นิยมกระทำผ่านไปทางพระสงฆ์ ผ่านไปทางพระศาสนา. นี่ก็เห็น ๆ กันอยู่ว่า มันได้หรือไม่ได้ ? มันจริงหรือไม่จริง ? พระสงฆ์บางพวกก็อย่าพูดถึงดีกว่า ว่า มันจะเป็นทางผ่านการอุทิศนี้ไปยังผู้ตายได้หรือไม่.

ถ้าสมมติว่าได้ทักษิณียบุคคล เป็นสงฆ์แท้จริงที่จะผ่านการอุทิศนี้ไปยังผู้ตายได้, มันก็เป็นวิธีอันหนึ่ง; แต่จะต้องอธิบายกันมาก ไม่มีเวลาพอที่จะอธิบาย, จึงพูดแต่ว่าเป็นทางผ่านอันหนึ่งแหละ ที่จะทำอะไรไปทางบุคคลที่ควรจะได้รับการกระทำ หรือว่าเป็นผู้ช่วยผ่านการอุทิศนี้ให้. เช่นว่าทำบุญลงไปในพระศาสนา ผ่านทางพระสงฆ์ที่ช่วยกันทำให้พระศาสนามีอยู่, แล้วพระศาสนานั้นก็มีอยู่สำหรับเป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง; นี่ก็เป็นอันว่าได้.

ดังนั้นการบำเพ็ญทักษิณาทาน ในทักษิณชยบุคคล, ก็เป็นวิธีการอันหนึ่ง เรียกว่าเป็นการทำให้เกิดการอุทิศที่สำเร็จ หรือเป็นทางผ่านของการอุทิศ. แต่ที่นี้มันยังมีอะไรที่เป็นภายใน เป็นละเอียด เป็นการกระทำที่ละเอียดขึ้นไปอีก ก็คือการกระทำของเราเอง ในส่วนตัวเราเองที่จะทำลายกิเลส; ใช้คำธรรมดาสามัญที่รู้จักกันอยู่ทั่วไป พวกกันอยู่ทั่วไปว่า การทำลายกิเลสนั้นแหละเป็นการกระทำที่เป็น การอุทิศแก่ทุกสิ่งทุกอย่างที่ควรอุทิศ. ขอให้ตั้งหน้าทำลายกิเลสเถอะ การกระทำอันนั้นจะเป็นการกระทำที่อุทิศได้แก่ทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกบุคคล ทุกสิ่งที่เราควรจะอุทิศให้.

การกระทำที่ละกิเลสนี้ มันก็สรุปความให้สั้นมาอีกทีหนึ่งว่า การกระทำอะไรก็ได้แต่อย่าเพื่อตัวกูก็แล้วกัน. ถ้าทำเพื่อตัวกูแล้วไม่เป็นการอุทิศให้ใคร คือมองดูให้ดี. ถ้าเราทำเพื่อตัวกูมันจะไม่เป็นการอุทิศให้ใคร; ฉะนั้นต้องไม่ทำเพื่อตัวกู จะเป็นการอุทิศรอบด้านแก่ทุกคน. แล้วอย่าทำอะไรเพื่อตัวกูก็แล้วกัน, มันจะได้ง่าย ๆ ว่าอย่าทำอะไรเพื่อตัวกูก็แล้วกัน, ทำอะไรก็ได้แต่อย่าทำเพื่อตัวกูก็แล้วกันนี้; การกระทำอย่างนี้เป็นการอุทิศรอบด้าน เพราะมันเป็นการกระทำที่ตรงที่สุดกับการทำประโยชน์สูงสุด การทำสิ่งที่มีค่าที่สุดให้โลกนี้มันหมดความเห็นแก่ตัว.

เฮ้อ, ที่นี้จะพูดให้ลึกลงไปอีกนิดหนึ่งว่า ถ้าจะทำให้ดีที่สุด ไม่ให้เพื่อตัวกู ไม่เพื่อตัวกูเลย แล้วก็อย่าให้ใครรู้ดีกว่า. ใจชอบทำอะไรให้คนอื่นรู้มันแหละระวังมันมีตัวกูตัวใหญ่ชี้อ้อมมาแล้ว; ทำอะไรทำให้คนอื่นรู้ ทำอะไรก็ทำให้คนอื่นรู้ที่ มันเป็นตัวกูใหญ่โตเสียแล้ว. ตะกี้เราพูดว่าไม่ให้ทำเพื่อตัวกูก็คืออยู่แล้ว;

แต่ทำไมจะต้องให้คนอื่นรู้ล่ะ, แล้วกิเลสอะไรที่มันอยากจะทำให้คนอื่นรู้? มันคือตัวกูที่แฝงอยู่.

จะนั้นอย่าทำอะไรชนิดที่ให้ใครรู้นั้นแหละจะยิ่งดี ยิ่งลึก ยิ่งมีค่า.

อาตมาขอบอคำสอนของพระเยซูนี้, ใครจะว่าเป็นลูกศิษย์พระเยซูก็ยอม; คือพระเยซูสอนว่า “ถ้ามือขวามันทำบุญ แล้วอย่าให้มือซ้ายมันรู้” คิดดูซินี้ : ถ้ามือขวามันทำบุญ แล้วอย่าให้มือซ้ายมันรู้; นี่ทำบุญอะไรสักชนิดไปเที่ยวป่าไปทั้งเมือง ออกโฆษณาอันนี้ ให้มันทางวิทย์ ให้ได้ยีนกันทั้งโลก. พระเยซูสอนว่า “เมื่อมือขวามันทำบุญ แล้วอย่าให้มือซ้ายมันรู้” นี่ท่านต้องคิดอย่างไร มีความตั้งใจอย่างไร : ว่าในคนคนเดียวกันแท้ ๆ นี้ มันยังไม่ให้รู้นะ จะให้คนอื่นรู้ได้อย่างไร รู้ไปทำไม.

จะนั้นจงทำการฆ่าตัวกู : ทำบุญกุศลชนิดไหนก็ตามโดยที่ไม่ต้องมีใครรู้; ถ้าเขาจะรู้ก็ทำให้เขาไม่รู้เสียดีกว่า. ทุกคนมันมีกิเลสอวดดี, ไปดูเถอะกิเลสอวดดีนี้มันมียกหูชูหาง มันอยากจะทำให้คนอื่นรู้; นั้นแหละคืออุปสรรคอันใหญ่หลวงแหละ, รีบขจัดอันนี้ก่อน มันจึงจะเข้ารูปเข้ารอย เข้าหนทางที่จะไปสู่พระนิพพาน.

นี้อาตมาพูดแต่เพียงสั้น ๆ ใจความสั้น ๆ ว่า **วิธีที่จะผ่านการอุทิศไป** ยังสิ่งทีควรได้รับการอุทิศนั้นนะ คือการทำลายตัวกู ๆ; เพราะตัวกูเป็นเครื่องบังหน้า เป็นอุปสรรค เป็นสิ่งปิดบัง เป็นภูเขาขวางหน้า, เราทำลายตัวกูเสีย แล้วความคิดความงามมันจะแผ่ออกไปรอบด้าน ไปถึงสิ่งทีควรได้รับการอุทิศนั้นรอบด้าน.

ประโยชน์ที่ได้จากการอุทิศ

ที่นี้คือข้อสุดท้าย นั่นก็คือ **ประโยชน์ของการอุทิศ**. ถ้าท่านทำการอุทิศอย่างที่ว่ามานี้แล้ว ประโยชน์มหาศาลจะเกิดขึ้นทุกอย่างทุกทิศทุกทาง : ประโยชน์ทางสังคมคือมนุษย์จะอยู่กันอย่างโลก ๆ นี้ก็ได้มาก เพราะมันมีแต่การเสียสละ การช่วยเหลือด้วยความบริสุทธิ์ใจ; ทางธรรม ทางศาสนาก็ได้ – ทางศาสนาจะสูงไป ๆ ถึงกับการบรรลุมรรค ผล นิพพาน.

อุทิศตัวกู ทำลายตัวกูหมด แล้วก็หมดปัญหา ไม่มีอุปสรรค ไม่มีปัญหา ไม่มีอันตราย. หมดตัวกูแล้วจะมากลัวอะไรอยู่อีกเล่า; ดังนั้น ถ้ายังมีกลัวอะไรอยู่ ยังระแวงอะไรอยู่ ยังหวังอะไรอยู่แล้วมันยังไม่ได้ทำลายตัวกู, ตัวกูมันยังขวาง มันยังบังหน้าอยู่. มันยังหุ้มห่ออยู่ ถ้าทำลายตัวกูแล้วมันก็ไม่มีอะไรที่จะปิดบัง; แล้วมันจึงถึงกันกับธรรมะ ในขั้นสูงสุด หรือการบรรลุพระนิพพาน. นี่ประโยชน์มหาศาลอย่างนี้.

ที่นี้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าในปัจจุบันนี้ คือ **การไม่ได้ทำอะไรอย่างอุทิศ อย่างเสียสละที่แท้จริง**. อาตมาคิดว่าจะพูด, แต่บางทีก็ไม่คิดว่า จะพูด; เพราะว่ามันก็รุนแรงมาก, เกี่ยวกับการอุทิศ หรือไม่อุทิศนี้ มันรุนแรงมาก. ถ้าให้พูดจะพูดว่า “มันโกหกอยู่ตลอดเวลา ที่ตัวเองได้พูดว่า ‘ข้าพเจ้าอุทิศชีวิตร่างกายนี้เพื่อพระพุทธเจ้า เพื่อพระธรรม เพื่อพระสงฆ์’ : มันว่าอยู่ทั้งเช้าทั้งเย็น แล้วมันเป็นโกหกอยู่ตลอดเวลาจริงไหม”.

ถ้าปากมันพูดเมื่อทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น ว่าอุทิศบูชา เสียสละชีวิต ร่างกายนี้แก่พระพุทธเจ้า แก่พระธรรมเจ้า แก่พระสงฆ์เจ้า, แล้วมันก็ไม่ได้ทำอย่างนั้น มันก็เป็นการโกหกอยู่ตลอดเวลา; ปากว่าอุทิศแก่พระพุทธเจ้า แล้วมันก็ไปทำเพื่อตัวกู นี่ไม่ยกเว้นพระเณร อุบาสกอุบาสิกา คนไหน ที่ปากว่าอยู่อย่างนี้, แล้วกระทำจริงไปกระทำอยู่อย่างโน้น; เรียกว่าคนโกหกอยู่ตลอดเวลา. ทำไมความเลวร้ายนี้มันเกิดขึ้น เพราะว่ามันไม่มีการอุทิศ : เพราะคนเหล่านั้นมันไม่มีการอุทิศ ไม่ได้ทำอะไรอุทิศพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เหมือนที่ปากว่า.

ทำวัตรเย็นนะเป็นคำที่รุนแรงมาก : **“ข้าพเจ้า เสียสละชีวิตทั้งร่างกายนี้แก่พระพุทธ แก่พระธรรม แก่พระสงฆ์”** ก็พูดอยู่ทุกวัน; แล้วได้อุทิศการกระทำด้วยร่างกายนี้แก่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์จริงหรือไม่, หรือว่าเพื่อตัวกูของกูจะได้ยกหูชูหาง เก่งอย่างนั้น ดืออย่างนี้อยู่ เพิ่มขึ้น ๆ ทุกวันด้วยเหมือนกัน.

นี่ใครโกหกที่สุด ก็คือคนพวกนี้แหละ คือคนพวกที่ไม่มีการอุทิศ. อาตมาพูดว่าคนที่ไม่มีการอุทิศคือคนที่โกหกที่สุด. ฉะนั้นถ้าอยากจะเป็นคนตรง คนจริงแล้วก็สนใจกับการอุทิศให้มันจริง; แต่เมื่อพูดว่าอุทิศพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ก็ขอให้จริง, อุทิศบิดามารดา ครูบาอาจารย์ก็ขอให้จริง, อุทิศประเทศชาติ ศาสนาพระมหากษัตริย์ก็ขอให้จริง, อุทิศเพื่อนมนุษย์ทั้งหลายก็ขอให้จริง, อุทิศสรรพสัตว์ที่มีชีวิตทั้งหลายเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ก็ขอให้มันจริง; ก็หมดบาป – หมดบาปที่โกหกที่สุดอยู่ทุกวัน ๆ.

หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะเห็นด้วยกับอาตมา ว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ควรเอามาพูดแล้ว; คือเรื่องอุทิศหรือเรื่องไม่อุทิศกันนี้แหละ มันเป็นเรื่องที่ควรจะมาพูดกันแล้ว จึงได้เอามาพูด. เดี่ยวนี้ทำอะไรมัน “อุทิศกู” ไปเสียเรื่อย “ไม่ได้อุทิศอะไร...” “อุทิศสิ่งที่จะฆ่าตัวกู”; เราต้องอุทิศสิ่งที่มีมันจะทำลายตัวกู ก็คือพระธรรม. เราแจกออกไปเป็นอะไรก็ได้หลาย ๆ สิบบ้าง หลาย ๆ ร้อยอย่าง : พระธรรมคำเดียว แจกออกไปได้หลาย ๆ อย่าง. อุทิศพระธรรมสิ่งเดียวพอ คือความถูกต้อง ความแท้จริง สิ่งสูงสุดของความจริงนี้ อุทิศพระธรรม.

ฉะนั้นขอให้ถือเอาอุดมคติที่เป็นสัมมาทิฐิ แล้วจะเกิดการอุทิศโดยอัตโนมัติ ไม่ต้องมาเคี่ยวเข็ญกันให้ลำบาก เป็นคนตรง ทำความดี และความถูกต้องอุทิศแก่ความเป็นมนุษย์ของตน. อาตมาย้ำอีกที่ว่า **อุทิศแก่ความเป็นมนุษย์** ของตนนะ; นี่มันจะเป็นการอุทิศแก่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แก่ทุกอย่างหมด. ถ้าเราจงรักภักดีต่อความเป็นมนุษย์ของเราเองนั่นแหละ เห็นแก่ความเป็นมนุษย์ของเราเอง แล้วก็ทำให้มันอุทิศแก่ความเป็นมนุษย์ของเราเอง ก็เป็นสัตว์ที่มีใจสูงอยู่เหนือกิเลสและความทุกข์; เรื่องก็หมดปัญหา.

ขอได้โปรดจดจำเรื่องสั้น ๆ ว่า **เรื่องการอุทิศ เป็นธรรมสัจจะอันหนึ่งที่จะทำให้คนเราเข้าถึงสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้รับ**; อาตมาเห็นว่าเป็นการสมควรแก่เวลา ขอยุติการบรรยายนี้ไว้แต่เพียงนี้; เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าท่านสวดบทพระธรรมที่จะส่งเสริมกำลังใจให้เกิดการอุทิศอย่างยิ่ง, สืบต่อไป.

ธรรมสังขปกิณฑกะ

- ๑๒ -

๒๕ มีนาคม ๒๕๒๑

ธรรมสังจะกับสิ่งๆที่เรียกว่าการต่อสู

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์เป็นครั้งที่ ๑๒ แห่งภาคมาฆบูชาในวันนี้ นั้น เป็นการบรรยายครั้งสุดท้ายของภาคนี้; อาตมาจะได้กล่าวเรื่อง **ธรรมสังข ปกิณฑกะ** ต่อไปตามเดิม, และมีหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ว่า **ธรรมสังจะกับสิ่งๆที่ เรียกว่าการต่อสู**.

บางคนจะสงสัยว่า ทำไมจะต้องพูดถึงเรื่อง “การต่อสู” ซึ่งฟังดูแล้วก็ เป็นเรื่องโลก ๆ หรือเป็นเรื่องการเมือง. ข้อนี้ขอให้นึกถึงทุกเรื่องที่แล้ว ๆ มา ซึ่ง

แสดงให้เห็นว่า เราใช้คำร่วมกันทั้งในเรื่องโลก ๆ และเรื่องทางธรรมะแม้ที่เป็นชั้นสูงสุด; แต่แล้วเราก็มักจะรู้ความหมายของคำคำนั้นเพียงแต่ในเรื่องทางโลก ๆ, ไม่รู้จักความหมายของคำนั้น ในชั้นลึกซึ่งเป็นเรื่องทางธรรม. ถ้าผู้ใดยังรู้สึว่าการต่อสู้เป็นเรื่องทางโลก หรือเป็นเรื่องทางการเมืองดั่งนี้แล้ว; ก็จะต้องกล่าวว่า คนนั้นยังรู้จักธรรมะน้อยเกินไป หรือแทบจะไม่มีใครรู้จักธรรมะเลยก็ได้, และไม่รู้จักตัวเองด้วย และไม่รู้จักว่าชีวิตนั้นคืออะไร แล้วก็เลยไปถึงข้อที่ว่าไม่รู้จักว่าเกิดมาทำไม.

ยังจะมีบางคนคิดว่า อาตมาแกล้งเอาเรื่องหรือเอาถ้อยคำบางคำมาพูดให้เป็นการพูดที่แปลก ๆ หรืออุตริแหวกแนวไปก็ได้. ขอให้สังเกตดูให้ดีต่อไป; แต่ในที่สุดจะพบว่าเพราะไม่เข้าใจหรือไม่สนใจในเรื่องอย่างนี้แหละ มันจึงไม่ก้าวหน้า ไม่มีมีความก้าวหน้าทั้งในการศึกษา ในการปฏิบัติ และในการที่จะเผยแผ่กันต่อ ๆ ไปด้วย.

ในวันนี้จะพูดถึง **สิ่งที่เรียกว่าการต่อสู้**; เพราะได้สังเกตเห็นว่า เรา รู้จักสิ่งที่เรียกว่าการต่อสู้ที่น้อยเกินไป จนมองไม่เห็นว่ทุกอย่างรอบตัวเราหรือทุกอย่างภายในเรา ล้วนแต่เป็นการต่อสู้อยู่ทั้งนั้น. ขอให้ท่านคอยฟังดูให้ดี ๆ อาตมากำลังจะบอกว่า **ทุกอย่างรอบตัวเราและทุกอย่างภายในตัวเรา ล้วนแต่กำลังเป็นการต่อสู้อยู่ทั้งนั้น.** ถ้าเราไม่รู้จักที่ต่อสู้ไม่เป็น แล้วก็จะไม่ได้ทำการต่อสู้เอาเสียเลย ในเรื่องที่จะต้องต่อสู้.

สำหรับเรื่องการต่อสู้นี้ ถ้าจะพูดกันในแง่ของสังขธรรม ก็ย่อมจะพูดได้ว่าชีวิตนี้มันคือการต่อสู้อยู่ในทุก ๆ ความหมาย และตลอดเวลา. ที่ใดมีการ

ต่อสู้สำเร็จคือชนะในการต่อสู้ แล้วสิ่งนั้นจะรอดอยู่. สิ่งที่มีความเหมาะสมที่จะรอดอยู่นั้น ต้องเป็นสิ่งที่ประสพชัยชนะในการต่อสู้รอบตัวมันเอง. นี่ถ้าเราจะพูดในฐานะที่เป็นกฎหรือเป็นสัจจธรรมก็พูดได้ดังนี้.

ความหมายและเหตุของสิ่งที่เรียกว่า การต่อสู้

ทีนี้ถ้าจะพูดในฐานะที่เป็นธรรมสัจจะ ก็เล็งถึงข้อที่ว่าทำอะไรจึงจะมีชัยชนะในการต่อสู้. ชีวิตเป็นการต่อสู้ เราจึงต้องพูดถึงเรื่องการต่อสู้. ถ้าพุทธบริษัทไม่รู้เรื่องการต่อสู้ ก็สูญเสียความเป็นพุทธบริษัทคือสาวกของพระพุทธองค์ ซึ่งเป็นนักต่อสู้ และได้ประสบความสำเร็จคือมีชัยชนะมาแล้วถึงที่สุดโดยสิ้นเชิง. ถ้าจะมองดูกันในด้านของธรรมะ, ธรรมะในความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ที่ทุกคนจะต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาตินั้นแหละ คือวิธีการต่อสู้. ท่านทั้งหลายอย่าได้ลืมเสียถึงหลักที่เป็นหัวข้อสำคัญ ๆ อย่างนี้ ว่าธรรมะคือธรรม-ชาติ, ธรรมะคือกฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือผลที่จะพึงได้รับตามการปฏิบัติหน้าที่.

ธรรมชาติเป็นการต่อสู้อยู่ตลอดเวลา เพราะว่า การต่อสู้ นั้นคือวิธีปฏิบัติเพื่อให้ดำรงตนอยู่ได้; ไม่เฉพาะมนุษย์เท่านั้น แม้แต่สัตว์เดรัจฉานก็ต้องทำอย่างนั้น; กระทั่งต้นไม้พฤกษาชาติทั้งหลายก็ยังต้องทำอย่างนั้น. เมื่อมีการต่อสู้สูง ชัยชนะก็มีค่าสูง; เมื่อมนุษย์มันอยู่ในฐานะที่เป็นสัตว์ที่สูงเพราะมีใจสูง มันก็ต้องมีการต่อสู้ในระดับสูง, มิฉะนั้นแล้วก็อย่าพูดถึงความเป็นมนุษย์เสียเลย.

บางคนจะคิดว่า พอพูดว่าต่อสู้แบบนี้ก็เป็นเรื่องที่เข้าใจหมดแล้ว; อาตมาคิดว่ามันจะเป็นคนโง่ที่สุดในโลกก็ได้ ที่รู้สึกตัว ทะนงตัวว่ารู้เรื่องการต่อสู้หมดจดถึงที่สุดแล้ว. เพราะฉะนั้น ขอให้คอยฟังกันต่อไป.

ในข้อแรกที่ว่า การต่อสู้ นั่นคืออะไร ? เมื่อพูดโดยสรุปความใน ความหมายทั่ว ๆ ไป และกินความไปถึงทุกอย่างทุกระดับด้วยแล้ว ก็จะต้องพูดว่า การต่อสู้ นั่นคือการทำให้รอดอยู่ได้. ลองคิดดูว่ามันมีความหมายกว้างแคบเท่าไร : การต่อสู้ นั่นคือการทำให้รอดอยู่ได้. ถ้าอะไรมันรอดอยู่ได้ รอดชีวิตอยู่ได้ หรือรอดจากอันตรายรอดจากอะไรอยู่ได้ ก็ล้วนแต่มีการต่อสู้ อยู่ และมีชัยชนะในการต่อสู้ นั้นอยู่ตามสมควร, แม้ว่ายังไม่ประสบชัยชนะถึงที่สุด เอาแต่เพียงรอดอยู่ได้ก็ยังมี. และคำว่า “รอด” นี้ก็มีความหมายกว้างขวางหลายระดับ : รอดชีวิตอยู่ได้ แต่เป็นอยู่อย่างลำบากยากแค้น, อย่างนี้ก็เรียกว่ารอดเหมือนกัน; ที่นี้รอดชีวิตอยู่ได้ และก็รอดจากอุปสรรคอันตราย รอดจากความยากจน, เหล่านี้ก็เรียกว่ารอดอยู่ได้; กระทั่งถึงความรอดขั้นสุดท้าย คือความรอดในธรรมะ ในภาษาธรรมะชั้นสูงสุด คือรอดจากกิเลสและความทุกข์ หรือบรรลुพระนิพพาน, นี้เรียกว่าเป็นการรอดสูงสุด. การต่อสู้จึงมีหลายรูปแบบ, เช่นเดียวกับที่การรอดอยู่ได้มันก็มีหลายรูปแบบ; เราควรจะศึกษาให้เข้าใจในทุก ๆ รูปแบบที่ควรจะเข้าใจ สำหรับความเป็นมนุษย์ของเราเอง.

ที่นี้ก็อยากจะกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการขยายความออกไป ก็จะกล่าวว่า การต่อสู้ นั่นคือการทำให้เกิดการสมดุล ให้เกิดความปกติ ความอิสระ หรือความว่างในที่สุด. นี้เราจะไม่มองกันแต่เพียงว่าเป็นความรอดแล้ว มันยังให้

คำอธิบายที่น้อยเกินไป; จะมองดูให้ละเอียดลงไปจนมองเห็นว่า การต่อสู้คือการทำให้ทุกอย่างมันสมดุล, เมื่อสมดุลมันก็จะปกติ. ตลอดเวลาที่ยังไม่สมดุลมันจะดิ้นรนและกระวนกระวายและก็ไม่ปกติ; เมื่อยังไม่ปกติมันก็ยังไม่มีความสุข, มันก็ยังไม่ว่าง ก็ว่ามันยังถูกผูกพันอยู่ด้วยสิ่งใดสิ่งหนึ่ง.

เมื่อพูดว่า การต่อสู้คือการทำให้สมดุล นี้ ฟังดูแล้วมันก็เป็นเรื่องปรมาตม์ ปรชญา มากเกินไป; แต่ก็ไม่รู้จะพูดว่าอะไร มันยังจำเป็นที่จะต้องพูดอย่างนั้นถ้าต้องการจะพูดให้เป็นความจริงที่ลึกซึ้งถึงที่สุด. เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่าความรอดนั้นมันรอดอยู่ได้เพราะความสมดุล. ไม่มีความสมดุลในสิ่งใด สิ่งนั้นมันไม่อาจจะรอดอยู่ได้, มันจึงต้องต่อสู้ให้มีความสมดุล; เช่นว่าเราจะต้องมีอะไรเท่าไร จึงจะอยู่ได้ นี้เรียกว่าสมดุล. ถ้าอะไรมันขาดไปมันอยู่ไม่ได้ ก็เรียกว่ามันไม่

สมดุล. เช่นว่าจะต้องมีอาหารอย่างไร มีเครื่องนุ่งห่มอย่างไร ที่อยู่อาศัยอย่างไรเท่าไร ที่เรียกว่าพอดี; นั่นแหละเรียกว่าความสมดุล.

เราก็ต้องต่อสู้เพื่อให้ได้ความสมดุล เพื่อให้มันรอดอยู่อย่างถูกต้อง. ถ้ามันมากเกินไปมันก็ไม่สมดุล ถ้ามันน้อยเกินไปมันก็ไม่สมดุล; มันให้ผลเป็นความยุ่งยากลำบาก คือเป็นความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ. ขอให้ศึกษาในส่วนนี้ให้ละเอียดยิ่ง ๆ ขึ้นไป; ให้สมกับที่เราพูดและฟังกันมาไม่รู้วาก็สิบครั้ง หรือที่ร้อยครั้งแล้ว สำหรับเรื่องธรรมะในพระพุทธศาสนา.

ดังนั้น เราควรจะได้พูด หรือได้ฟังชนิดที่ลึกซึ้งละเอียดประณีตยิ่งขึ้นไป; จนสามารถที่จะฟังเข้าใจได้ว่า ความสมดุลนั้นเป็นตัวสำคัญที่จะรอดอยู่ได้, และ

ความสมคูลนั้นแหละคือหัวใจของพระพุทธศาสนา. ถ้าใครจะพยายามทำความเข้าใจในคำว่ามัชฌิมาปฏิปทา ให้ลึกซึ่งถูกต้องถึงที่สุดแล้ว ก็จะพบความสมคูลว่ามันอยู่ที่คำว่ามัชฌิมาปฏิปทานั่นเอง; แล้วใครบ้างที่ปฏิเสธว่ามัชฌิมาปฏิปทานี้ไม่ใช่หัวใจของพุทธศาสนา. มันมีแต่คนที่เรียนไม่รู้ ยิ่งเรียนยิ่งไม่รู้ ก็ไม่รู้ว่ามัชฌิมาปฏิปทานั่นคือหัวใจของพุทธศาสนา และก็ไม่รู้ว่ามัชฌิมาปฏิปทานั่นคือความสมคูลของธรรมะ ๘ ประการ ที่เรียกกันว่าอัฐังคิกมรรค.

ส่วนประกอบที่จำเป็นมีอยู่ ๘ ส่วน แต่ละส่วนต้องพอดี; แม้ว่าเราจะดวงไม่ได้ จะวัดไม่ได้ ก็ต้องเป็นที่เข้าใจกันอย่างแน่นอนว่ามันต้องพอดี คือถูกสัดส่วนตามที่มันควรจะมี ก็เรียกว่ามีความสมคูล แห่งมัชฌิมาปฏิปทา. การกระทำให้สมคูลนั้นแหละมันยาก. การกระทำด้วยความยากลำบากให้เกิดผลอะไรขึ้นมา เราเรียกว่าการต่อสู้. ถ้ามีสติปัญญาอย่างลูกเด็ก ๆ ก็จะพูดว่าต่อสู้ก็คือชกต่อยกันเท่านั้นแหละ หรือเอาอาวุธมาฟาดฟันกันนี่เรียกว่าการต่อสู้; อย่างนั้นมันเป็นความรู้ของลูกเด็ก ๆ ในชั้นที่อมมืออยู่. พุทธบริษัทควรจะมีความรู้เรื่องคำว่า การต่อสู้ ให้ลึกซึ่ง ให้สูงขึ้นไปเป็นเรื่องทางจิตทางใจ ให้เป็นการต่อสู้เพื่อนำมาซึ่งความรอด หรือความหลุดพ้นในทางวิญญาณ.

แต่อย่างไรก็ดี แม้จะเล็งถึงการชกต่อยตีรันฟันแทงนี้ ที่ลูกเด็ก ๆ เขาเรียกว่าการต่อสู้; มันก็ยังหมายถึงการทำให้สมคูลอยู่นั่นเอง. ที่มันยังต้องชกต่อยทะเลาะวิวาทฆ่าฟันกันนั้น ก็เพราะมีอะไรที่ไม่สมคูลอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งแน่; มันทนอยู่ไม่ได้ มันจึงต้องแก้ปัญหาคด้วยการชกต่อยกันเป็นต้น. เพราะฉะนั้น การต่อสู้ในความหมายที่ ๑ นี้ ก็จะต้องเล็งถึง การต่อสู้ระหว่างบุคคลอย่างที่ว่า

มาแล้ว ที่มีการชกต่อยตีรันฟันแทงกันตามแบบนั้น ๆ; บางทีก็ต้องชกต่อยกัน เพราะความจำเป็น เพราะว่าเขามาข่มเหง เขามาย่ำยี เราก็ต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอด หรือเป็นการป้องกันตัว. นี่ก็เป็นหน้าที่ที่จะต้องทำ เพื่อให้เกิดความสมดุลขึ้นมา อย่าให้คนหนึ่งมันมาข่มเหง หรือเรียกร็องเอาสิทธิมากเกินไปในการที่จะข่มเหงผู้อื่น. หรือว่าจะเป็นการต่อสู้เพื่อป้องกันบ้านเมือง มันก็เป็นเรื่องที่ต้องทำเกี่ยวกับความสมดุลคือความอยู่รอดของบ้านของเมืองนั่นเอง.

ถ้าจะมีการฆ่าฟันกันอย่างอันธพาลของคนอันธพาล มันก็มีความหมายที่ต่ำทรามลงไปมาก; แต่มันก็เพื่อความสมดุลตามแบบอันธพาล, มีความรอดตามแบบของอันธพาล. กระทั่งว่าเป็นเรื่องของธรรมชาติที่จะต้องมีการทำลายล้างชีวิตซึ่งกันและกันเป็นต้น. เรียกว่าในการรบราฆ่าฟันนี้มันก็เป็นต่อสู้ ในหลายรูปแบบ ยกขึ้นมาเป็นแบบที่หนึ่ง เรียกว่าการรบราฆ่าฟัน เป็นการต่อสู้ในแบบธรรมดาสามัญที่ลูกเด็ก ๆ มันก็รู้.

ทีนี้ การต่อสู้ ในรูปแบบที่สูงขึ้นมา อีกอันดับหนึ่งก็ต้องเรียกว่า ในการดำรงชีพ. ไม่มีการต่อสู้ด้วยอาวุธ ด้วยการชกต่อยตีรันฟันแทงอะไรกะไร; แต่ก็ต้องเป็นการต่อสู้เพื่อให้รอดชีวิตอยู่ได้. ลองสังเกตดูให้ดี ๆ ชีวิตนี้เป็นการดิ้นรนอยากจะใช้คำว่าดิ้นรน. ใครบ้าง? หรือว่าสัตว์ชนิดไหนบ้าง? ต้นไม้ชนิดไหนบ้าง? ที่ไม่มีการดิ้นรน; มันดิ้นรนไปตามแบบของตน ๆ เพื่อให้รอดชีวิตอยู่ได้. การต่อสู้ นั่นจึงเป็นการต่อสู้กับธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม : ต่อสู้เพื่อให้ได้อาหาร

กิน หรือให้ได้ความเหมาะสมที่จะมีชีวิตอยู่; ในทางวัตถุก็ต้องทำ คือจัดให้มีวัตถุที่เหมาะสมสำหรับจะเป็นอุปกรณ์สำหรับจะมีชีวิตอยู่.

ในทางร่างกายนี้มันก็ทำอยู่ตามธรรมชาติ : ถ้าศึกษาเรื่องเกี่ยวกับ สรีรศาสตร์ สรีรวิทยา ก็จะรู้ได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ว่าในร่างกายของคนเรานั้น มีการคั่นร่นหรือการต่อสู้ในความหมายนี้อยู่ทั่ว ๆ ไป และอยู่ตลอดเวลา หรืออยู่ตลอดทุกครั้งที่น่าใจก็ได้. ร่างกายนี้มีการกระทำอยู่ในภายในโดยไม่มีเจตนาอยู่เป็นส่วน ๆ ที่จะทำหน้าที่ของแต่ละส่วน เพื่อให้ชีวิตมันรอดอยู่ได้; ถ้าเชื้อโรคเข้าไปก็มีส่วนของร่างกายบางส่วน ทำหน้าที่ต่อต้านเชื้อโรค หรือทำลายเชื้อโรค กระทั่งป้องกันเชื้อโรค แก่ไขโรคอยู่ในตัวมันเอง มันจึงเป็นร่างกายที่รอดอยู่ได้.

นี่มันจะต้องคั่นร่นหาอาหารมาปรุงแต่ง มาเพิ่มเติมในหลาย ๆ ลักษณะ , ไม่ใช่เพียงแต่อาหารที่จะกินทางปาก มันต้องการเหตุปัจจัยอย่างอื่นอีกมาก; แล้วยังจะต้องอดทน ต่อความหนาวความร้อนเป็นต้น แล้วร่างกายก็ปรับปรุงตัวมันเองให้ทนได้ยิ่งขึ้นทุกที ต่อความร้อนความหนาวเป็นต้น ตั้งแต่ตลอดออกมาจากท้องแม่ รู้จักต่อสู้คั่นร่นอดทนเรื่อย ๆ มา. นี้เรียกว่ามันเป็นการต่อสู้อยู่ทุก ๆ อณูของร่างกาย จึงรอดอยู่ได้.

ที่นี้ภายนอกนี้มันก็ต้องมีการต่อสู้ เพื่อแสวงหาอาหารซึ่งเห็นได้ง่ายว่าทุกคนต้องประกอบอาชีพ, ใครบ้างที่ไม่ประกอบอาชีพมันไม่มี; แม้แต่เป็นบรรพชิตก็ประกอบอาชีพตามแบบของบรรพชิต; เป็นอันว่าทุกคนต้องคั่นร่นดำรงชีพ คือทำอาชีพไปตามแบบของตน : เป็นการต่อสู้ที่ละเอียดถี่ถ้วนไปหมด ทั้ง

อย่างหยาบ ทั้งอย่างกลาง ทั้งอย่างละเอียด. ไปดูให้ดีก็จะเข้าใจว่า การดำรงชีวิตอยู่ได้นี่เป็นการต่อสู้, หรือชีวิตนี้คือการต่อสู้ในทุกความหมาย ในทุกระดับอยู่ตลอดเวลา ทุกครั้งที่หายใจเข้าออก เพราะว่าแม้แต่การหายใจเข้าออกครั้งหนึ่งนั่นเอง มันก็เป็นการต่อสู้ในตัวแล้ว ในความหมายที่จะให้ได้อากาศเข้าไปบำรุงร่างกาย.

ถ้าสังเกตเห็นจะรู้สึกว่าเป็นการต่อสู้ที่น่าประหลาด น่าอัศจรรย์ กระทั่งน่าหวาดเสียว แล้วเราก็ไม่เคยรู้สึกตัว เพราะเราปล่อยไปตามสบายกันเสียโดยมาก แล้วก็มันมีโชคดีที่ว่า การต่อสู้นี้ธรรมชาติมันสร้างให้ หรือจัดให้อย่างที่เรียกว่าเป็นไปโดยอัตโนมัติก็ได้. ถ้าถือพระเจ้าเป็นใหญ่ก็ว่าพระเจ้าช่วยจัดให้ ก็ได้เหมือนกัน. แต่อย่าลืมว่าจะเป็นอย่างไหน ในรูปแบบไหนมันเป็นการต่อสู้ทั้งนั้น ชีวิตจึงรอดอยู่ได้ ในส่วนบุคคลคนหนึ่ง ๆ หรือว่าจะต้องร่วมมือแก่กันและกันก็ตาม. ในอันดับนี้เราเรียกว่าต่อสู้เพื่อดำรงชีวิตอยู่ได้.

ที่นี้ในความหมายที่สูงขึ้นไปอีก จะเรียกว่าเป็นอันดับที่ ๓ ก็ได้ ก็คือการต่อสู้เพื่อสันติภาพ. เดียวนี้เราได้ยินคำว่าสันติภาพ ในฐานะเป็นสิ่งที่เขาปรารถนากันนัก จะปรารถนาจริงหรือปรารถนาเท็จมันก็อีกเรื่องหนึ่ง; แต่เขาพูดว่า ที่จัดโลกนี้กันอยู่ในทุกวันนี้ก็เพื่อให้โลกนี้มันมีสันติภาพ. ข้อนี้ขอให้มองตั้งแต่ต้นจนปลายให้เห็นชัดว่า สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายนี้มันต้องการจะรอดอยู่ได้; ครั้นมันรอดอยู่ได้แล้ว มันต้องการจะอยู่อย่างสงบสุข, มันไม่ต้องการจะรอดอยู่ด้วยการทนทุกข์.

แต่แล้วมันมีบางคนหรือบางพวกมันสามารถที่จะเอาเปรียบผู้อื่น ทำการเอาเปรียบผู้อื่นเพื่อประโยชน์แก่ตัว มันก็เลยไม่มีสันติภาพ; ฉะนั้นจึงมีระบบงานที่จะต้องช่วยกันต่อสู้เพื่อให้เกิดสันติภาพ ในภายในครอบครัวก็ดี ในบ้านเมืองก็ดี หรือในโลกนี้ก็ดี. จึงมีการต่อสู้อยู่อีกแบบหนึ่งเพื่อให้มีสันติภาพ; ดังนั้นเราจึงเห็นเป็นการต่อสู้ในระดับขบวนการ คือมีคนจำนวนมาก มีแผนการที่จะกระทำให้มีผลมาก ๆ ครอบงำไปทั้งบ้านทั้งเมือง หรือทั้งโลกเอาทีเดียว.

บางคนอาจจะคิดว่า เราไม่ไปยุ่งกะเขา; ข้อนี้จะถูกหรือผิดก็ลองคิดดู. ถ้าว่าโลกนี้มันไม่มีสันติภาพ มันก็เดือดร้อนถึงเราด้วย เราก็อยู่ไม่ได้ ฉะนั้นจึงเป็นความยุติธรรมที่เราจะต้องช่วยกันให้โลกนี้มันมีสันติภาพ. พุทธบริษัทเราจึงพยายามตามหน้าที่ของเรา ตามความสามารถของเราที่จะช่วยให้โลกนี้มันมีสันติภาพ. แม้ที่สุดแต่ที่เราศึกษาพุทธศาสนา แล้วนำมาชี้แจงสั่งสอนอบรม อย่างที่กระทำกันอยู่ที่นี่ เดียวนี้ เวลา; ถ้ามองดูให้ดีมันก็เป็นการกระทำ ที่เป็นการต่อสู้เพื่อให้โลกนี้มีสันติภาพด้วย.

เรานั่งอยู่ที่นี่ ทำกันอยู่อย่างนี้ ก็เป็นการต่อสู้เพื่อให้โลกนี้มีสันติภาพกะเขาด้วยเหมือนกัน, ตามที่เรามองเห็น ตามที่เราพอใจ; เราไม่ทำเหมือนกับคนบางพวก เพราะเราไม่เห็นด้วยว่าทำอย่างนั้นมันจะมีสันติภาพ, ทั้งที่เขาก็ถือว่าทำเพื่อสันติภาพ. นี้วิธีการมันต่างกัน ใครชอบอย่างไรก็ทำอย่างนั้น, โดยเจตนาที่สุจริตก็มี โดยเจตนาที่ไม่สุจริตก็มี; แต่ต้องยอมรับว่า การต่อสู้ค้ำจุนเพื่อให้โลกนี้มีสันติภาพนั้น เป็นสิ่งที่ได้มีอยู่จริง และต้องมียोगที่เรียกว่าจะขาดเสียไม่ได้.

ส่วนที่มันจะสำเร็จหรือไม่สำเร็จนั้นมันอีกเรื่องหนึ่ง. รวมความว่าเรามีการต่อสู้ เพื่อให้มนุษย์มีสันติภาพ นี้อย่างหนึ่ง.

ที่นี้ก็จะคู่ต่อไปอีกสักขั้นหนึ่ง ซึ่งจะนับว่าเป็นขั้นที่ ๔ ก็ได้ คือ การต่อสู้เพื่อนิพพาน. คนบางคนเขาก็โห้เมื่ออาดมาพูดว่า เราต่อสู้เพื่อนิพพาน; เพราะว่าเขายังไม่เข้าใจว่าเราหมายถึงอะไร หรือเรากำลังพูดถึงสิ่งอะไร. การต่อสู้เพื่อนิพพานนั้น ก็มีความหมายตั้งแต่อย่างต่ำที่สุดจนถึงสูงที่สุด; หรือว่าตั้งแต่หยาบที่สุดถึงละเอียดที่สุด อีกเช่นเดียวกัน. พุทธบริษัทเองก็เคยรู้จักพระนิพพาน แต่ในแง่สูงสุด ในความหมายหนึ่ง ซึ่งมันยังน้อยเกินไป ยังฉลาดน้อยเกินไป ยังรู้น้อยเกินไป; ขอให้รู้จักความหมายของคำว่านิพพานที่เต็มทีกันเสียบ้าง.

ที่ว่า “ต่อสู้เพื่อพระนิพพาน” นั้น เป็นการต่อสู้เพื่อให้เกิดความเย็นหรือความสุขในระดับที่เกินกว่าธรรมดาโลก. มันไม่รวมอยู่ในคำว่าต่อสู้เพื่อสันติภาพ อย่างที่พูดมาแล้ว; แต่มันแยกออกมาต่างหาก สำหรับเป็นการต่อสู้ในภายในของบุคคลแต่ละคน ๆ เพียงคนเดียว. **อะไรมันเป็นความร้อนอยู่ในใจ ต้องต่อสู้เพื่อให้มันเย็น; อย่างนี้เราเรียกว่าต่อสู้เพื่อพระนิพพาน.** ใจมันร้อนอยู่ด้วยอะไร ก็ทำให้มันเย็นลงไป ด้วยวิธีการที่แยบคาย; นี่คือการต่อสู้เพื่อนิพพานของคน เฉพาะคน, และเป็นการต่อสู้ในภายใน โดยไม่ต้องเคลื่อนไหวในทางร่างกายก็ยังสามารถ. ถ้ามันร้อนด้วยโลภะ โทสะ โมหะ ก็ต่อสู้ให้มันเย็นลงไป.

ที่โดยมากจะรู้สึกได้ ควรจะนึกถึงนิวรรณ์ทั้ง ๕ ประการ ที่ทำให้เกิดความทุกข์ความเร่าร้อน ที่หุ้หมุ้หมุ้อยู่เป็นประจำวัน : ประเด็ยก็ร้อนด้วยกาม-

ราคะ กามฉันทะ ซึ่งเป็นเรื่องของกาม ก็ต้องทำให้เย็นลง, เดี่ยวก็ร้อนเรื่องโกรธ พยาบาท ไม่ชอบใจ นี่ก็ร้อนก็ต้องต่อสู้เพื่อให้มันเย็นลง, แล้วก็ร้อนด้วยดินมิทธะ คือกำลังของจิตใจมันแพบมันเหี่ยวมันลดลงไป ก็รู้สึกกลัว รู้สึกไม่สบายใจ เป็น ความร้อนใจชนิดหนึ่งด้วยเหมือนกัน ก็ต้องทำให้มันเย็น, หรือบางทีมันร้อนด้วย อุทัจจกุกกัจจะ คือจิตที่มันฟุ้งเกินไปก็ต้องทำให้มันเย็น, โดยทั่ว ๆ ไปทุกคนยัง มีความสงสัยลังเล คือวิจิกิจฉา มันก็ร้อนอยู่แบบหนึ่ง ก็ต้องทำให้มันเย็นลงไป.

นี่เรียกว่าทางจิตใจมีความร้อน มีศัตรู มีอุปสรรค, เราก็ต้องทำให้มันเย็น ลงไป; การทำให้มันเย็นลงไปในนั้นแหละเรียกว่าต่อสู้ แต่เป็นการต่อสู้เพื่อความเย็น เราจึงเรียกว่าต่อสู้เพื่อนิพพาน; แต่มันเป็นเพียงเบื้องต้น เป็นจุดตั้งต้น ที่จะให้ ชนะกิเลสจนกว่าจะเป็นนิพพานโดยสมบูรณ์. เดี่ยวนี้มันเป็นนิพพานตั้งต้น หรือ เป็นจุดตั้งต้นเพื่อนิพพานโดยสมบูรณ์; มันเป็นการต่อสู้สำหรับผู้ที่มิสติปัญญา มีความรู้ ก็รู้จักและต่อสู้ได้มาก. คนโง่คนเขลามันก็บ่นเพื่อไปตามเรื่อง ไม่มีการ ต่อสู้; นี่เขาจึงได้รับประโยชน์น้อยจากพระธรรม ซึ่งเป็นวิธีการต่อสู้.

ที่นี้ก็อยากจะให้ดูในแง่ที่ว่า **สิ่งเหล่านี้ หรือปัญหาเหล่านี้ อุปสรรคเหล่านี้ เป็นความไม่สมดุลงั้นนั้น.** ถ้าสมดุลงั้นนั้นก็ไม่ต้องมีการต่อสู้แบบบรรพชาฆ่า ฟัน, ไม่ต้องมีการต่อสู้แบบดำรงชีพ, ไม่มีการต่อสู้แบบสันติภาพเพื่อสันติภาพ, ไม่ต้องมีการต่อสู้แบบเพื่อพระนิพพาน. โดยเหตุที่มันไม่สมดุลงั้นอยู่ตามแบบของ มัน มันก็มีการกำเริบ มีการปรุงแต่งชนิดที่เป็นปัญหา เป็นไฟเป็นความทุกข์ขึ้นมา จึงต้องมีการต่อสู้, เราก็ต้องมีการต่อสู้ มันหลีกเลี่ยงไม่ได้; และที่ยิ่งไปกว่านี้อีกก็คือว่า **มันต้องเป็นการต่อสู้ที่แท้จริง** ไม่ใช่ทำเล่น ๆ อย่างของเล่น. ถ้าจะใช้คำว่า

“นักกีฬา” ก็ต้องใช้อีกความหมายหนึ่ง, ไม่ใช่ นักกีฬา เล่นสนุก; แต่ว่าเป็นนักกีฬา ที่เก่งกล้าสามารถ ที่มีน้ำใจเป็นนักกีฬา ที่จะต่อสู้อย่างทรหดอดทนจนแก้ปัญหา นั้นได้.

พูดอย่างนี้อาตมาคิดว่าหลายคนคงไม่เชื่อ; โดยเฉพาะคนแก่ ๆ ที่เคย ได้ยินได้ฟังมาอย่างอื่น เขาคงจะไม่เชื่อที่จะพูดว่า การที่จะต่อสู้กิเลส นั้นจะต้อง ต่อสู้ อย่างนักกีฬา. ถ้ามันเป็นนักกีฬาที่แท้จริงมันต้องทำสำเร็จ. เดียวนี้มันคนขี้ แพ้ พอไปลองเข้านิดเดียวไม่ได้มันก็ยอมแพ้เสียแล้ว; คนอย่างนี้รักษาศีลไม่ได้ รักษา ศีลไม่สำเร็จ, คนอย่างนี้ทำสมาธิไม่ได้ ไม่เป็นสมาธิได้, แล้วก็ ไม่ทำปัญญา หรือวิปัสสนาให้เป็นไปได้ เพราะมันคนขี้แพ้; มันไม่มีวิธีการต่อสู้ อย่างนักกีฬา.

สิ่งที่เรียกว่ากิเลสตัณหานั้นมันมีเล่ห์เหลี่ยมมาก มันมีอะไร ๆ ที่เราจะ เอาชนะมันได้ยาก; ต้องต่อสู้ อย่างนักกีฬา คือ สุขุม รอบคอบ อดทน เยือกเย็น บึกบึน ฉลาด ไม่ประมาทหรืออะไรทุกอย่าง. อย่างพระพุทธเจ้าท่านชนะมาร ได้ใช้ความพยายามเท่าไร ได้ใช้สติปัญญาเท่าไร ได้ใช้การพลิกแพลงเป็นอุบาย แยกคายมือ อย่างที่เรียกว่าลูกไม้, ใช้คำธรรมดาสามัญก็ต้องใช้คำว่าลูกไม้, ที่จะไป เล่นงานกิเลสที่จะชนะกิเลส; นั้นมันก็มากน้อยเท่าไร. นี่ การต่อสู้มันต้องจริง อย่างนี้ ไม่ใช่ทำเล่น ๆ. คำว่านักกีฬานี้มันมีความหมายได้เป็น ๒ อย่าง : ทำเล่น ๆ ก็เป็นนักกีฬาแบบหนึ่ง, ใช้ไม่ได้; ถ้าทำจริงถึงที่สุดก็เป็นนักกีฬาอีกแบบหนึ่ง ก็จะได้ประสบความสำเร็จขึ้นมา.

สรุปความว่า เรื่องการต่อสู้นี้ คือการทำเพื่อให้รอดอยู่ได้; ขยายความออกไปว่า เพื่อรักษาความสมดุลแห่งความรอดไว้ให้ได้. เมื่อใดกิเลสเกิดขึ้นมา เมื่อนั้นไม่มีความสมดุลในลักษณะใดลักษณะหนึ่งแล้ว : อะไรขาดไปก็มี อะไรเกินไปก็มี. แต่โดยมากแล้วมันเป็นเรื่องเกิน กิเลสที่เป็นความรู้สึกฝ่ายเกิน; มันจึงได้อยากเกิน ต้องการเกิน, แล้วมันก็มีอารมณ์รุนแรงเกิน ไม่ได้ตามที่อยากแล้ว มันก็โกรธขึ้นมา, แล้วก็มันโง่มากเพราะมันต้องการมาก เพราะมันยึดถือมาก มันขยายขอบเขตออกไปมากมันก็ต้องโง่มาก; ล้วนแต่เป็นความไม่สมดุลทั้งนั้น. การต่อสู้ก็คือทำให้มันสมดุล คือมันถูกต้อง.

การต่อสู้เพื่อให้เกิดความสมดุล

ทีนี้เราก็จะดูต่อไปอีกถึงสิ่งที่เรียกว่า ความสมดุล. เราต่อสู้เพื่อให้เกิดความสมดุล; คือทุกอย่างมันจะอยู่เป็นปกติ ตามที่มันควรจะอยู่, พอมันเสียความสมดุลอะไรไปมันก็ไม่มีความเป็นปกติ มันก็เกิดเป็นปัญหาเป็นความทุกข์ขึ้นมา. เมื่อได้ส่วนสมดุลกลับมา มันก็ปกติ. เมื่อเราสบายใจ รู้สึกสบายใจอารมณ์ดี เยือกเย็น ไม่มีปัญหา; นี้ดูเถอะว่ามันมีอะไรที่สมดุล. แต่พอเราบ้าขึ้นมา โกรธขึ้นมา รักขึ้นมา กลัวขึ้นมา วิตกกังวลขึ้นมา; มันมีอะไรบ้างที่มันเกินดุลย์. แล้วมันจะเป็นไปในทางเกินมากกว่าที่จะขาดดุลย์. ที่มันจะน้อยกว่าส่วนที่มันควรมี นั้น มันไม่ค่อยจะมี มันมีแต่ทางเกินทั้งนั้น; โดยเฉพาะเรื่องกิเลสทั้งหลายแล้ว เป็นเรื่องที่มันได้ทำอะไรไปเกินกว่าที่มันควรมี : เกิดเป็นโลภ เป็นโกรธ เป็นหลง เป็นกิเลสนานาชนิดนับไม่ไหวขึ้นมา. นี้เรียกว่าไม่สมดุล.

มันบ้าไปพักหนึ่ง เดียวมันก็กลับหยุดเย็น มาสู่ความเป็นปกติ มาสมดุลได้เองโดยธรรมชาติ โดยอัตโนมัติอย่างนี้ก็มี. นี่มันจำเป็นมากที่ธรรมชาติเขาจัดไว้ดี : มันบ้าไปพักหนึ่ง เดียวมันก็หยุดมันก็หาย มันก็สบาย; ถ้าไม่อย่างนั้นมันก็ตาย เพราะมันนอนไม่หลับเลย. เรื่องนอนไม่หลับนี้ มันไม่ได้เป็นไปจนถึงกับว่ามันจะไม่หลับเอาเสียเลย เดียวมันก็มานอนหลับอีก. ทุกอย่างมันจัดไว้ดีโดยธรรมชาติให้มีความไม่สมดุลแทรกแซงเข้ามาได้เป็นพัก ๆ หรือตามสมควร, แล้วมันก็ต้องกลับไปสู่ดุลย์โดยธรรมชาติ.

ทีนี้ในบางกรณีเราทนไม่ได้ จะรอให้มันกลับไปสู่ดุลตามธรรมชาติ มันทนไม่ได้มันต้องมีวิธีการต่อสู้. ถ้าไม่ต่อสู้ให้ชนะ มันจะถึงขนาดที่ว่าต้องตายต้องเป็นบ้า หรือเกือบตายอย่างนี้. นี่ความโลภ ความโกรธ ความหลงนี่ลองให้มันครอบงำ หนักขึ้น ๆ มันจะต้องเป็นบ้าและจะต้องตาย; ฉะนั้นจึงมีวิธีที่จะต่อสู้ทำให้มันหายไป, ให้มันเป็นไปสู่คุณภาพเดิมคือว่าจิตที่มันยังเป็นปกติอยู่ วางอยู่ไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลงรบกวน. วันหนึ่งคืนหนึ่งเราอยู่ด้วยจิตปกติชนิดนี้เป็นส่วนใหญ่; ฉะนั้นเราจึงพอสบาย พอทนอยู่ได้. ก็มีโลภ มีโกรธ มีหลงบ้างเป็นครั้งเป็นคราว, แต่เข้ามาที่ไรก็สูญเสียความเป็นมนุษย์ มีความทุกข์ร้อนไม่สมกับที่เป็นมนุษย์; ก็เลยต้องต่อสู้.

ทีนี้มันมีปัญหาที่ว่าโลกปัจจุบันนี้ มันมีสิ่งที่ยั่ววนให้สูญเสียความปกติแห่งจิตมันมากเกินไป; ความเจริญอย่างสมัยใหม่ของเขานี้มันเป็นสิ่งที่ทำให้จิตสูญเสียความสมดุลมากเกินไป : เดียวมันไปบ้าเรื่องนั้น เดียวมันไปบ้าเรื่องนี้ เดียวไปบ้าเรื่องโน้น. นอนฟังโฆษณาขายของ บางอย่างไม่เกี่ยวกับเราเลย แต่เขา

โฆษณาดีมากจนอยากจะลองกะเขาสักชนิดหนึ่ง; นี่มันไม่ได้มีเรื่องอะไรแท้ ๆ มันก็ยังมีเรื่องมารบกวนให้ลองคิดอย่างนั้น ลองคิดอย่างนี้. เข้าใจว่า ทุกคนจะลำบากอยู่ด้วยการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อขายของบ้าง เพื่อประโยชน์ทางลัทธิการเมืองบ้าง; หรือเพื่ออะไรก็ตามที่เขาจับจุดได้ว่าคน โดยมากมันต้องการอะไรนี้.

นี่เรียกว่าสิ่งที่มีมันจะทำให้สูญเสียความสมดุลแก่จิตใจนั้น มันช่างมีมากเหลือเกิน; ฉะนั้นเราจึงต้องนึกถึงการต่อสู้เพื่อความสมดุล, จะปล่อยให้สมดุลตามธรรมชาตินี้บางอย่างทำไม่ได้ มันเหลือที่จะทนได้ จึงต้องมีการต่อสู้โดยเฉพาะ. เกิดความโกรธขึ้นมาก็หาวิธีแก้ไขให้มันหายไปโดยเร็ว, เกิดความกลัวขึ้นมาก็หาวิธีแก้ไขให้มันหายไปโดยเร็ว, เกิดความอยากความโลภขึ้นมา ก็รู้จักแก้ไขให้มันหายไปโดยเร็ว; แล้วแต่ว่าอะไรมาเป็นเครื่องรบกวนแก่จิตใจมาก. บางคนอาจจะมีความโลภ หรือความอยากมาก, แต่บางคนอาจจะมีความโกรธมาก, บางคนอาจจะมีความกลัวมาก; แต่แล้วมันก็รวมอยู่ในโลกะ โทสะ โมหะ ๓ อย่างนี้เสมอ.

ถ้าเราได้นั่งอยู่ด้วยความรู้สึกปกติของจิตใจอย่างที่นั่งอยู่ที่นี้เดี๋ยวนี้ ก็ไม่มีปัญหาอะไร; เรียกว่ามันสมดุลโดยธรรมชาติ. ยิ่งมานั่งอยู่ในท่ามกลางธรรมชาติอย่างที่ตรงนี้ มันก็ยังมีสมดุลโดยอัตโนมัติ โดยธรรมชาติได้โดยง่าย; แต่ถ้าเรารุกไปจากที่นี้ มันก็ต้องไปพบกันเข้ากับสิ่งที่จะยั่วให้สูญเสียความสมดุล, ฉะนั้นจะต้องรู้จักไว้ล่วงหน้าว่าจะไปต่อสู้กับมันอย่างไร เพราะว่าเราจะต้องต่อสู้เป็นแน่นอน. เมื่อจัดให้สมดุลได้ ก็นับว่าเป็นการต่อสู้ที่ประสบความสำเร็จ.

ที่นี้ประสบความสำเร็จน้ำมันก็ยังมีเป็น ๒ ชนิด คือ สำเร็จ
เพียงชั่วคราว ชั่วขณะ, กับมีความสำเร็จที่เด็ดขาดลงไป. จะเป็นการสมดุลทาง
วัตถุ หรือทางจิตใจก็ตาม ตามปกติมันจะมีอยู่อย่างนี้; แล้วที่เป็นไปโดยมากนั้น
มันเป็นการ

สมดุลเพียงชั่วคราว. การที่จะสมดุลโดยเด็ดขาดนั้นมันต้องหมดกิเลส; ฉะนั้นเรา
ต้องไปนึกถึงจิตใจของพระอรหันต์ ผู้สิ้นกิเลสอาสวะ, นี้เรียกว่ามีความสมดุลที่
เด็ดขาด จะไม่ขาดดุลเกินดุลอะไรได้อีกต่อไป, ท่านก็หมดปัญหาทางจิตใจ.

ที่นี้คนที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ต้องมีความสมดุลอย่างชนิดชั่วคราว
ไปก่อน; ยิ่งเป็นบุญชนมาก ๆ แล้วก็จะยิ่งเป็นชั่วคราวนี้มากขึ้น ก็มันจะผิวเผิน
มากขึ้นขอให้ระวังให้ดี. ความสมดุลแห่งจิตใจที่สงบปกติเยือกเย็นเป็นอิสระนั้น
เราได้รับเพียงชั่วคราว จริงไม่จริงก็ลองสังเกตดูตัวเอง; เราก็มีหน้าที่ที่จะต่อสู้ ๆ
รักษาความเป็นชั่วคราวนี้ให้มันยาวออกไป ให้มันเป็นชั่วคราวที่ยาวออกไป ๆ,
สำหรับที่จะปกติหรือสมดุล. บางทีหลายวันจึงจะโกรธใครสักครั้งหนึ่ง, บางที
หลายเดือนจึงจะโกรธใครสักครั้งหนึ่ง, หลายปีจึงจะโกรธใครสักครั้งหนึ่ง; อย่าง
นี้ก็เรียกว่าได้ขยายให้มันยาวออกไป.

เรื่องความรัก เรื่องความกลัว เรื่องความวิตกกังวลอะไรต่าง ๆ, ก็ควร
จะปรับปรุงให้มันเป็นอย่างนี้ : ให้มันมาได้ยาก ให้มันว่างอยู่มาก เรียกว่ามีความ
สมดุล; แม้จะเป็นชั่วคราวแต่มันก็ยาวมาก มันได้รับความสบายใจมาก. เช่นปี
หนึ่งไม่ได้โกรธใครสักครั้งหนึ่งนี้ มันก็ต้องดีกว่าการที่วันหนึ่งโกรธใคร ๆ ตั้ง
หลายครั้งหลายหน. ถ้ามันเก่งมากนักมันก็โกรธผี โกรธสาว โกรธตัวเอง โกรธ

สุนัข โกรธแมว โกรธอะไรมันได้ทั้งนั้น; ก็ต้องมีการต่อสู้เพื่อจะกำจัดสิ่งที่เข้ามาทำลายความสงบ ทำลายความสมดุล.

เอาละ, เป็นอันว่า ความสมดุลนี้มันมีอยู่ ๒ ชนิด คือชั่วคราวชนิดหนึ่ง, แล้วก็เด็ดขาดชนิดหนึ่ง.

สิ่งที่ทำให้เกิดความสมดุล

ทีนี้ มีเรื่องอะไรบ้างที่จะทำให้เกิดความสมดุลขึ้นมาได้ ? ก็ดูกันต่อไป. ที่จริงมันก็เป็นเรื่องธรรมดาสามัญอย่างที่เรเคยพูด ๆ กันมาแล้ว ว่า **มีความสมดุลในทางวัตถุ.** เรามีปัญญา มีความสามารถในการจัดการทำให้เรื่องต่าง ๆ ในทางวัตถุนับตั้งแต่บ้านเรือน เครื่องใช้ไม้สอยอะไรต่าง ๆ ก็ระวังอย่าให้มันเสียความสมดุล คือให้มันถูกต้องตามที่มันควรจะเป็น; อย่าให้มันขาด อย่าให้มันเกิน. เรื่องให้มันขาดนี้เราไม่ได้ต้องการกัน, เราต้องการจนมันเกินทั้งนั้นแหละ; ฉะนั้นจึงได้พูดกันเรื่องส่วนเกิน ให้ระวังส่วนเกิน. ส่วนเกินมันเข้ามาทำให้เสียความ

สมดุลก็ต้องต่อสู้ ต้องมีความอดกลั้นอดทน มีความเฉลียวฉลาดอย่าให้มันเกิดส่วนเกินขึ้นมาในทางวัตถุ.

ทีนี้ก็มีทางถึง**เวดล้อม.** แม้จะไม่ใช่วัตถุ, คือเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เราก็พยายามอย่างยิ่งที่จะให้มาเวดล้อมกันอย่างสมดุล : จะมีสุนัข มีแมว มีอะไร มี

เด็กมีเล็ก มีลูก มีหลาน มีอะไรที่จะมาแวดล้อมนี้ มันก็ล้วนแต่ต้องจัดให้อยู่ในสภาพที่มันสมดุล.

ถ้ามันเกินไปคงจะสู้ไม่ไหว; ถ้ามันขาดไปมันยังจะดีกว่า, แต่ถ้ามันขาดในลักษณะที่ทนไม่ไหว ไม่มีอะไรเสียเลยมันก็ทนไม่ได้เหมือนกัน เช่นจะไม่มีเพื่อนอยู่ด้วยสักคนหนึ่งมันทนไม่ได้, หรือว่าจะไม่มีลูกหลานสักคนมันก็ทนไม่ได้, แม้แต่ว่าจะไม่มีแมวสักตัวหนึ่งก็ทนไม่ได้. ที่นี้เคยประสบมาแล้วครั้งหนึ่งแมวไม่มีเลย แล้วมันลำบากเหลือประมาณเรื่องหนู มันถึงกับมากัดหัว นอนหลับมันมากัดหัว. นี่โชคดีแต่ว่ามันมีแมวที่ชาวบ้านเอามาทิ้ง เอามาปล่อยมาก, แมวมันยังมีอยู่ในวัดนี้ได้โดยอัตโนมัติเหมือนกัน.

นี่คิดว่า สิ่งแวดล้อมนี้มันก็ต้องสมดุล; นับตั้งแต่วัตถุสิ่งของ สัตว์บุคคลอะไร มันต้องมีความสมดุล. ถ้ามันเกิดไม่สมดุลมันต้องแก้ไข; การแก้ไขนั่นแหละคือการต่อสู้. คำว่าต่อสู้มีความหมายลึกซึ้งถึงอย่างนี้ ไม่ใช่ต่อสู้ด้วยการชกต่อยตีรันฟันแทงอะไร; แต่ถ้ามีปัญหาที่มีสายตาก็จะมองเห็นว่ามันเป็นการชกต่อยตีรันฟันแทงทางจิตทางวิญญาณอีกแบบหนึ่ง. เรียกว่าทางวัตถุ หรือทางภายนอกกายมันก็ต้องมีความสมดุล; ใครไม่ยอมให้มีความสมดุลก็ไปลองดู มันจะเกิดมีอะไรขึ้นก็จะได้รู้เอง.

ที่นี้เรื่องที่ ๒ ก็ให้เป็นเรื่อง ความสมดุลในทางร่างกาย. นี่เราพูดถึงเรื่องรูปร่าง หรือร่างกายที่เป็นที่ตั้ง หรือเป็นเพื่อนสัมพันธ์กันกับจิตใจ. ในทางร่างกายต้องมีความสมดุล; พูดได้ง่าย ๆ ว่าความปกติของร่างกายนั้นคือความสมดุล, ความไม่มีโรคนี้คือความสมดุลอย่างยิ่งของร่างกาย, แล้วสมดุลถึงที่สุด

ร่างกายนั้นจะดีที่สุด เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับจะเป็นที่ตั้งแห่งชีวิต เหมาะสมที่จะเป็นที่ตั้งแห่งจิตใจ และสติปัญญา. ร่างกายสมคูลที่สุดก็เป็นร่างกายที่ดีที่สุด สำหรับจะเป็นที่ตั้งแห่งชีวิตวิญญาณ.

ถ้าร่างกายไม่สมคูล มันก็ต้องมีการต่อสู้ – กินยาก็มี บริหารอย่างนั้น อย่างนี้ก็มิ; ทำให้มันมีความปกติในทางร่างกาย. แต่อย่าลืมนะไปในทางที่ว่า อย่าให้มันเกิน, เพราะว่ากิเลสมันจะชวนให้บำรุงบำเรอร่างกายจนเกินเสมอไป; ก็ต้องระวังส่วนเกิน สำหรับร่างกายนั้นด้วย. ความสมคูลในทางร่างกายมันมีมาก มันละเอียดล่อมาก จนถึงคล้ายกับว่าทุก ๆ อนุในในร่างกายต้องปกติ เป็นเรื่องของความร้อนความหนาว ความเจริญอกงาม ความอะไรก็ตามมันต้องถูกต้องและปกติ; ไม่ปกติก็ต้องต่อสู้. อย่างว่ามันเมื่อนักทนต์ไม่ได้มันก็ต้องล้มลงนอน นี่มันก็เป็นการต่อสู้อย่างหนึ่ง, นอนนานนักมันก็เมื่อยอีก มันก็ต้องลุกขึ้นมา นี่มันก็เป็นการต่อสู้อย่างหนึ่ง. ฉะนั้น ขอให้ทำให้มันถูกเรื่องให้มันเป็นการต่อสู้ที่ถูกเรื่อง; ถ้ามันขาดไปหรือเกินไปแล้วมันก็มีปัญหาทันที คือมันไม่สมคูล.

ที่นี้ดูต่อไปก็ถึง เรื่องทางจิต. เมื่อเรื่องร่างกายเสร็จไปแล้วก็มาถึงเรื่องทางจิตใจ. ความจริง ๒ อย่างนี้แยกกันไม่ได้; แต่เดี๋ยวนี้เราพูด เป็นเรื่องพูดเราแยกกันได้. ให้มีความสมคูลทางจิตใจ จิตใจอย่างไรเรียกว่าปกติ ก็ทำอย่างนั้น. เรื่องนี้มันมีปัญหาคาบเกี่ยวกันมา : เมื่อมนุษย์เขาไม่ได้ต้องการอะไรมาก เขาอยู่อย่างคนป่า, จิตใจมันก็ปกติได้ง่าย เพราะเขาไม่ต้องการอะไรมาก; พอมาถึงยุคที่มนุษย์ต้องการอะไรมากความเป็นปกติของจิตใจมันก็มียาก มีได้ยาก, เพราะฉะนั้นเขาก็ต้องหาวิธีปรับปรุงกันใหม่, เกิดวิธีปฏิบัติขึ้นมาใหม่เกี่ยวกับจิตใจ.

ทีนี้ถ้าเรามันไม่ได้้อย่างคนป่า เราจะอยู่อย่างคนที่เจริญ ต้องการให้ทำงานได้มาก ได้ดี ได้สูง มันก็ต้องการปรับปรุงจิตใจ ในรูปใหม่; คือมันตั้งคุณกันแบบอื่น จึงจะทำจิตใจให้มีคุณสมบัติเพียงพอสำหรับยุคปัจจุบันนี้. หรือว่าถ้าเราต้องการมากไปกว่านั้นอีก คือต้องการให้จิตใจประสบสันติสุขเป็นมรรค ผลนิพพาน; ก็ต้องปรับปรุงกันอยู่อีกระดับหนึ่ง. ฉะนั้นความสมดุลแห่งจิตใจนี้ มันก็ต้องเปลี่ยนได้ ขยับขยายได้ ตามภูมิตามชั้นของบุคคลผู้มีความประสงค์จะใช้จิตใจนั้นอย่างไร.

แต่อย่างไรก็ดี เราก็จะพูดได้ว่า ความสมดุลทางจิตใจนั้น มันก็มีความสงบจากการรบกวนของกิเลสตามธรรมดาแล้วเป็นส่วนใหญ่. ถ้าเราทำให้มันนั้นมันหมดปัญหาไปได้ ก็เรียกว่ามีความสมดุลทางจิตใจ. เราอาจจะพูดได้เลยว่า สมถวิธีกุรูรูปแบบจะสร้างความสมดุลทางจิตใจ; การทำสมาธิ ทำสมณะในทุกอย่างทุกชนิดนี้ จะสร้างการต่อสู้ในทางฝ่ายจิตใจให้จิตใจมันสมดุล. เพื่อจะอยู่ในโลกนี้ก็ดี เพื่อจะบรรลุมรรคผลนิพพานก็ดี, จิตใจต้องมีความสมดุลตามหน้าที่หรือตามระดับที่เราต้องการ. เพราะฉะนั้น เราจึงมีการฝึกจิตใจให้เป็นสมาธิ ตามแบบของตน ๆ ตามระดับของตน ๆ; แล้วแต่ว่าจะอยู่ในลักษณะไหน ในระดับไหน. นี่คือการสมดุลในทางจิตใจ.

ทีนี้อันสุดท้ายก็อยากจะพูดว่า ความสมดุลในทางทฤษฎี หรือสติปัญญา. ทฤษฎีคือความคิดความเห็น; ถ้าสมดุลหมายความว่าถูกต้อง, ถ้าไม่สมดุลจะต้องเป็นมิจฉาทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอน. ฉะนั้นขอให้ให้อภัยเขาบ้างว่าเขาเป็นมิจฉาทฤษฎีนั้น ไม่ใช่เขาอยากจะเป็น หรือเขาแกล้งจะเป็น; แต่มันเป็นเพราะความ

ไม่สมควรแห่งทฤษฎีของเขา เพราะเขามีเหตุปัจจัยอย่างอื่น มีความไม่เพียงพออย่างอื่น ทำให้เกิดความไม่ถูกต้องหรือความไม่สมควรในทางทฤษฎี.

เพราะฉะนั้น เราจึงเห็นคนที่ไม่สมบูรณ์ในทางทฤษฎีนี้ ในหลาย ๆ รูปแบบ : โง่เหลือที่จะโง่ก็มี, ดื้อเหลือที่จะดื้อก็มี, บิดพลิ้วเถลไถล ไม่ยอมรับแม้แต่ความถูกต้อง ไม่ยอมฟังเพื่อจะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรใหม่ ๆ จึงมีความโง่ถึงขนาดที่ไม่ยอมปรับปรุงตนเอง นี้มันก็มีอยู่มาก; ล้วนแต่เป็นอันตรายทั้งนั้นที่ไหนก็มี แล้วปัญหามันก็อยู่ที่นี้ คือไม่สมควรในทางทฤษฎี มันก็เป็น

มิจนาทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่ง คือมันทางขาดหรือว่าทางเกิน.

นึกแล้วมันก็น่าสงสาร หรือว่าน่าอัศจรรย์ก็น่าอัศจรรย์ ที่ว่ามันฉลาดไปในทางที่จะโง่; ฟังแล้วก็ฟังไม่ค่อยจะออก มันฉลาดไปในทางที่จะโง่ : มันฉลาดไปในทางที่จะทำให้เกิดผิด มันฉลาดไปแต่ในทางที่จะทำให้ไม่ตรงจุดหมาย, มันกลับฉลาดมากอย่างนั้น ซึ่งต้องขอใช้คำว่าเฉโก เพื่อจะแยกออกจากกันเสียระหว่างความฉลาดแท้จริงกับความฉลาดโง่ – ฉลาดเฉโก. คำว่า “เฉโก” นี้ก็เป็นภาษาบาลีเขาแปลว่าฉลาด, แต่ว่าฉลาดอย่างที่ไม่รับประกันว่ามันจะถูกต้องหรือบริสุทธิ์; เป็นโจร เป็นขโมย เป็นอันตรายอะไรมันก็มีความฉลาดได้ตามแบบนั้น, นี้ก็เรียกว่าเฉโก.

แต่บางทีคำว่าเฉโก เอาไปใช้ไปในทางความหมายที่ดีก็มีเหมือนกัน, แต่มักจะเป็นภาษากาพย์กลอน ที่กาพย์กลอนมันพาไป; ฉะนั้น ถ้าใครด่าเราว่าไอ้เฉโก ก็ควรจะขอบใจเขาสักนิดหนึ่ง ว่าเขาว่าเราฉลาด, แต่แล้วดูให้ตีเขาหมายถึง

ฉลาดในทางที่ไม่พึงปรารถนา, ก็ต้องแก้ไขเสีย. เฉโกมันคงจะดีกว่าโง่แหละ; แต่แล้วมันไม่ได้ดีได้เพราะว่ามันควบคุมไม่อยู่ มันเอาไปใช้ในทางที่จะโง่คือจะทำผิด เราเรียกว่าฉลาดสำหรับจะโง่, นี่มันเกินไป.

ทีนี้ถ้ามันมีแต่ผิดหรือโง่หรือตะพิด นี่ก็มันขาดไป; ดังนั้นจึงต้องมีการต่อสู้กันอีก ต่อสู้กันอีก ดึงเอาสติปัญญาไว้ในทางที่ถูกต้อง มีสัมมาทิฐิให้จนได้. ก็เป็นอันกล่าวได้เลยว่า พวกวิปัสสนาวิธี หรือปัญญาสิกขาอะไรเหล่านี้ จะเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมดุลในทางวิญญาณคือทางสติปัญญา.

ทีนี้จะดูกันถึงภาวะของความสมดุลกันอีกสักชนิดหนึ่ง เดี่ยวจะเข้าใจผิด หรือจะไม่มองดูก็ได้; ให้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า เมื่อมีความสมดุลเมื่อไรก็ไม่มีปัญหา. ทางวัตถุก็ดี ทางกายก็ดี ทางจิตก็ดี ทางวิญญาณก็ดี มีความสมดุลเมื่อไร, เมื่อนั้นไม่มีปัญหา; เมื่อไม่มีปัญหาก็ไม่ต้องมีการต่อสู้ แล้วก็ได้พักผ่อน แล้วก็สบาย. ทุก ๆ ขณะที่มันสมดุล เป็นเวลาที่สบาย เป็นเวลาที่พักผ่อนทางจิตทางวิญญาณ อย่างยิ่ง, จะอยู่ในอิริยาบถไหน ก็เป็นสุขอย่างยิ่ง; ขอให้รู้จักความสมดุลไว้ ในลักษณะอย่างนี้. เวลาไหนที่เราสบาย; เวลานั้นเป็นการสมดุลของทุกสิ่งทั้งภายนอกและภายใน.

ทีนี้ถ้าว่าภายนอกมันไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ, เราก็ต้องต่อสู้ในภายใน ให้รับเอา หรือไม่ให้รับเอาในกรณีที่ไม่ควรรับเอา จนให้มันมีความสมดุลอยู่ในภายในให้จนได้; นี่คือการประพฤติธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างดีเลิศ. โลกนี้มันจะเป็นอย่างไรก็ตามใจ แต่ในจิตใจของเรามันมีความสมดุลได้ ก็พอแล้ว.

อ้าว, เมื่อได้พูดถึงความสมดุลมาเพียงพอแล้ว ก็อยากจะพูดถึง **ความไม่สมดุล** กันบ้างสักหนึ่งก็ยังดี. ความไม่สมดุลก็มันตรงกันข้ามจากความสมดุล; ดังนั้นพอมีความไม่สมดุลมันก็ทำให้ทนอยู่ไม่ได้ มันบังคับให้ทำการต่อสู้ ไม่แบบใดก็แบบหนึ่งทันที. เมื่อไรเราทนอยู่ไม่ได้, เมื่อนั้นให้รู้เถอะว่ามันไม่มีความสมดุลแล้ว. แม้ที่สุดแต่ในความดีความงามก็เหมือนกัน ถ้ามันไม่สมดุลแล้วมันก็ทนอยู่ไม่ได้ มันต้องลุกขึ้นต่อสู้คือทำให้มันเกิดขึ้นมา; ในฝ่ายผิดฝ่ายชั่วฝ่ายเลวร้ายนั้นก็ยิ่งทนอยู่ไม่ได้ มันต้องลุกขึ้นต่อสู้. ฉะนั้น ความไม่สมดุลเราจะให้บทนิยามแก่มันว่า คือ **ความที่มันทนอยู่ไม่ได้** มันบังคับให้ลุกขึ้นต่อสู้แบบใดแบบหนึ่งขึ้นมาทันที. ถ้าเทียบกับกับความสมดุลมันก็ตรงกันข้าม; คือมันมีความขาด มีความเกิน มีความผิดปกติ หรือมีความไม่เป็นมัชฌิมาปฏิบัติ. นี้เรียกว่าความไม่สมดุล.

กิเลสทั้งหลายเป็นความไม่สมดุล ไม่ขาดก็เกิน, แล้วตามปกติมันเป็นเรื่องเกิน คือมันพลุ่งเกิน. ให้ถือเป็นหลักทั่วไปว่า **กิเลสทั้งหลายเป็นความไม่สมดุลอย่างยิ่ง** ในรูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง; มันผิดดุลในทางฝ่ายต่ำไป ซึ่งมันมีไม่ค้อยได้ แต่ว่ามันจะมีไปแต่ในทางเกินดุล. ความโลภ ความโกรธ ความหลงนี่มันเป็นเรื่องเกินดุล; คือเกินปกติละสภาพปกติ. ความทุกข์ทั้งหลายนั้นแหละเป็นผลของการที่มันไม่สมดุลในภายใน จนเกิดกิเลสแล้ว มันก็เกิดความทุกข์. ความทุกข์ก็เป็นผลแห่งความไม่สมดุล หรือผลแห่งความไม่เป็นปกติ. นี้รู้จักความไม่สมดุลในภายในกันอย่างไร ว่ามันจำเป็นมันสำคัญมาก.

ความไม่สมดุลในภายนอกนั้น ไม่เท่าไรหรอก : เราทำจิตใจให้ถูกต้อง เสียชนิดหน่อยก็หลบได้ หลบพ้นไปได้, โลกนี้มันจะวินาศอย่างไร เราไม่ต้องวินาศด้วยก็ได้. หมายความว่าภายนอกมันจะไม่สมดุลและเราแก้ไขไม่ได้; เราก็ทำจิตใจเป็นอย่างอื่นเสียได้. แต่ความไม่สมดุลในภายในนี้มันหลีกเลี่ยงไม่ได้, มันเหมือนกับว่าก่อไฟขึ้นข้างใน แล้วมันก็ร้อน; ก็ต้องแก้ไข ต้องต่อสู้ ต้องดับให้ได้ในที่สุด เรียกว่ามีความสมดุล. ภาวะไม่สมดุลเป็นภาวะที่ทำให้ทนอยู่ไม่ได้ ต้องลุกขึ้นต่อสู้; นี่เราก็ได้ต่อสู้มาแล้วโดยรู้สึกตัวบ้างโดยไม่รู้รู้สึกตัวบ้าง, แต่ว่าส่วนมากนี้มันขาดความรู้สึกตัว ทำไปสักว่าละเมอ ๆ มันจึงไม่ประสบความสำเร็จ.

วิธีการปฏิบัติหรือต่อสู้เพื่อให้เกิดความสมดุล

เมื่อได้พูดถึงความสมดุลและความไม่สมดุลแล้ว ก็จะพูดถึง วิธีการปฏิบัติ หรือวิธีการต่อสู้กันบ้าง. ก็ได้พูดมาแล้วว่า ธรรมะในความหมายที่ ๓ นั้นแหละคือวิธีการต่อสู้เพื่อความสมดุล. ธรรมะในความหมายที่ ๓ : ที่เคยมาฟังบ่อย ๆ นี้ก็รู้ว่าคืออะไร แต่บางคนยังไม่เคยมาฟังก็ไม่รู้; ก็ช่วยบอกเขาด้วย. ธรรมะในความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตรงตามกฎของธรรมชาตินั้น ๆ.

อาตมาได้ขอร้องแล้วขอร้องอีกว่าให้ช่วยจำธรรมะ ๔ ความหมายนี้ไว้ให้ดี ๆ จะสะดวกจะมีประโยชน์ ในการที่จะศึกษาอะไรให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. ธรรมะ ๔ ความหมาย : ความหมายที่ ๑ คือตัวธรรมชาติ, ความหมายที่ ๒ คือกฎของ

ธรรมชาติ, ความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, ความหมายที่ ๔ คือผลที่เกิดขึ้นตามหน้าที่. ธรรมะในความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ที่เราต้องปฏิบัติให้ตรงตามกฎของธรรมชาติ; วิธีการต่อสู้ก็คือธรรมะในความหมายนี้, ฉะนั้น ธรรมะในความหมายนี้นั้นแหละคือวิธีการต่อสู้ ตามที่ธรรมชาติมันกำหนดไว้, เราเปลี่ยนแปลงมันไม่ได้ เราจึงต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาตินั้น ๆ.

การปฏิบัติธรรมะ ก็คือการปฏิบัติให้ถูกต้อง จนเกิดความสมดุล; นี้พูดอย่างนี้มันเป็นภาษาวิทยาศาสตร์ เป็นภาษาปรัชญาไปแล้วก็ได้. การทำหน้าที่คือการทำให้เกิดการสมดุล ในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเรา. หน้าที่อย่างหยาบที่สุด หน้าที่ที่เป็นภายนอก ก็คือเรื่องท่ามาหากิน เรื่องจะอยู่กันอย่างไรในสังคมนี้ : ต้องมีระบบการปกครอง มีระบบการเมือง มีระบบการเศรษฐกิจอะไรก็ตาม, ของแต่ละบุคคลที่มันถูกต้อง. ถ้ามันไม่ถูกต้อง มันไม่สมดุล, มันก็เกิดวุ่นวายเป็นปัญหาขึ้นมา; ก็ต้องต่อสู้หนักขึ้นอีก.

แม้ว่าเราจะทำจิตใจเป็นอย่างอื่นเสีย มันก็ยังทำได้ในบางส่วน หรือ บางอย่าง หรือบางเวลา. ในบางอย่างมันทนไม่ได้ มันก็ต้องต่อสู้; เช่นว่ามันยากจนไม่มีอะไรจะกินนี่มันจะทำในใจเป็นอย่างอื่น มันไม่เหมาะสม, ก็ต้องแก้ไข เรื่องความยากจนให้มันหมดไปอย่างนี้เป็นต้น. นี้ต่อสู้ในทางฝ่ายภายนอก ในระดับพื้นฐานทั่วไป ให้ทำให้ดี ๆ ให้มีการเป็นอยู่ที่รอดชีวิตอยู่ได้ในความเหมาะสมที่จะทำอย่างอื่นให้เจริญงอกงามก้าวหน้าต่อไป.

การกล่าวอย่างนี้ ก็เพื่อจะแยกออกไปเสียให้ห่างหรือขาดออกไปจากกันเสียสักชั้นหนึ่งก่อน ว่าเรื่องอย่างโลก ๆ เรื่องปากเรื่องท้องเรื่องบ้านเรื่องเรือน

เรื่องอะไรต่าง ๆ นี้ มันแยกออกไปเสียเรื่องหนึ่ง; เป็นเรื่องสมคูลทางวัตถุหรือทางร่างกาย.

ที่นี้ที่สูงขึ้นมาอีก เรื่องประพฤติปฏิบัติธรรม ปฏิบัติพระธรรมที่เราเรียกกันว่าพรหมจรรย์. นี้ฟังดูแล้วมันก็เป็นคำที่ไพเราะนะ และเป็นคำที่ศักดิ์สิทธิ์นะ. การประพฤติพรหมจรรย์ นั้นเป็นวิธีการที่ทำให้เกิดความสมคูล; บางที่เราจะเรียกว่าไตรสิกขาก็ได้, คือศีล – สมาธิ – ปัญญา มันก็เป็นพรหมจรรย์ ไปทำเข้าให้ถูกต้อง ก็เกิดความสมคูล : มันจะไปจัดไปทำ ไปยกไปย้าย ไปปรับไปปรุง ส่วนนั้นส่วนนี้ส่วนโน้นให้มันเข้ารูปกันให้ได้ เพื่อว่ามันจะได้สมคูล.

แล้วอยากจะพูดว่า การเจริญกรรมฐานนั่นแหละ คือวิธีการที่ทำให้สมคูล; แต่คนเขาไม่เคยได้ยินอย่างนี้ ไม่เคยฟังอย่างนี้ แล้วก็ไม่มีขอมนีกอย่างนี้ว่าที่ทำกรรมฐาน ทำวิปัสสนาอะไรก็ตาม ที่เรียกกันอย่างขลัง อย่างสูง อย่างศักดิ์สิทธิ์นั่นนะ, ที่แท้มันก็เป็นเพียงวิธีการที่ทำให้มันสมคูล เป็นวิธีการที่ทำให้สติปัญญาให้มันสมคูล; มันก็ตามแบบของธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นของเฉพาะในพระพุทธศาสนา. คนที่มันยังไม่รู้มันมีกิเลสมาก มันยึดถือมาก มันหวงกั้นเอาไว้แต่ว่านี้ของพุทธศาสนาเท่านั้น ไม่มีของพวกอื่นอย่างนี้; นั่นแหละมันจะยิ่งสร้างความไม่สมคูล.

ถ้าไม่เคยคิดมาก่อน ก็ขอให้คิดว่ามันจริงหรือไม่ ในการที่จะพูดว่าวิธีการเจริญกรรมฐานในแบบไหน รูปไหนก็ตาม มันก็เป็นเพียงวิธีทำให้เกิดการสมคูลขึ้น ในทางจิตทางวิญญาณเท่านั้นเอง; แต่ถ้าพูดอย่างนี้มันไม่ศักดิ์สิทธิ์

มันเป็นของธรรมดาไป คนที่ชอบความศักดิ์สิทธิ์เขาไม่ยอม. ไม่ยอมก็ตามใจเขา
เดี๋ยวนี้เราก็พูดตามธรรมสังขจะ คือตัวแท้ตัวจริงของธรรมะของธรรมชาติมันมีอยู่
อย่างนี้ จะว่าอย่างไร. คือเราจะถือว่าธรรมะนี้มันไม่เป็นของชาติไหน ภาษาไหน,
มันเป็นของธรรมชาติ; ฉะนั้นอย่าผูกขาดไว้ว่าเป็นของคนไทย เป็นของพวกเขา
เท่านั้น, มันเป็นของใครก็ได้ ถ้าเขามีสติปัญญา มีความรู้ มีความเข้าใจ เขาก็ถึง
ถึงเหล่านี้ได้.

ฉะนั้น ธรรมสังขจะก็ดี สังขธรรมก็ดี มันไม่เป็นของผูกขาดได้สำหรับ
พวกไหน มันเป็นของธรรมชาติ, มันจึงเป็นของทุกคนที่เขาอาจจะเข้าถึงได้; เรา
จึงพูดเสียว่า การทำกรรมฐานนั่นก็คือการทำให้มันกลับเข้ามาสู่คุณ. เมื่อจิตมัน
สูญเสียดุลยภาพ ก็ทำกรรมฐานให้จิตมันกลับเข้ามาสู่คุณ; เมื่อทิวัจฉิมันสูญเสียดุลย-
ภาพ มันบ้าไป มันคลั่งไป มันวิปลาสไป อะไรก็, ทำให้มันกลับเข้ามาสู่คุณ. ฉะนั้น
กรรมฐานแบบไหนก็ตาม สมณะก็ดี วิปัสสนาก็ดี มันเป็นการทำจิตและวิญญาณ
ให้กลับเข้ามาสู่คุณ คือความเป็นปกติเท่านั้นเอง.

ทีนี้ก็จะพูดตัดบทในขั้นสุดท้ายว่า การบรรลุนิพพานนั่นแหละ คือการ
ทำให้สมดุผลตลอดกาล. การที่เราพยายามทำให้บรรลุนิพพาน และก็บรรลุนิพพาน
ได้, นี่คือการทำให้สมดุผลอย่างตลอดกาล คือไม่ชั่วคราวแล้วทีนี้; เพราะว่าในที่นี้
หมายถึงบรรลุนิพพานในระดับของพระอรหันต์. ทำลายกิเลสและอาสวะให้สิ้น
ไปแล้ว ก็เป็นความสมดุผลตลอดกาล, มันกลับเป็นความไม่สมดุผลอีกไม่ได้ มันเป็น
การสิ้นสุดแห่งความรู้สึกของการต่อสู้, บัดนี้จะไม่มีการต่อสู้อีกต่อไปแล้ว. จิตที่
สิ้นอาสวะเป็นพระอรหันต์นี้ มันอยู่เหนือการต่อสู้แล้ว ไม่มีอะไรที่จะต้องต่อสู้

แล้ว, แม้ว่าร่างกายของท่านยังจะต้องลำบากด้วยเรื่องการกิน การแก้ การเจ็บ การไข้ มันก็ไม่ใช่ต่อสู้สำหรับจิตใจของท่านแล้ว; จะถือว่าจิตใจของท่านอยู่เหนือระดับของการต่อสู้ ทำอย่างไรก็เป็นทุกข์ไม่ได้ เพราะว่าได้เข้าถึงความเป็นอย่างนั้น คือความว่าง – สุญญตา หรือตถตา หรืออะไรก็ตาม ที่ทำให้จิตเฉยได้ โดยประการทั้งปวงในสิ่งทั้งปวง. เราจึงถือว่า การบรรลุพระอรหันต์นั้น เป็นการสิ้นสุดแห่งความรู้ดีของการต่อสู้; เพราะมันเป็นการสมดุลงดงามที่สุด เป็นการสมดุลงดงามที่สุด หรือในระดับสุดท้าย.

ฉะนั้นขอสักนิดหนึ่งว่า อย่าไปมัวหลงยึดถือให้เป็นเรื่องขลัง เรื่องศักดิ์สิทธิ์ เรื่องสูงสุด จนไม่ได้ทำอะไร. เพราะเห็นเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์สูงสุด ก็เลยจัดตัวเองไว้ว่าทำไม่ได้ เหลือวิสัยอยู่เหนือวิสัยของเราก็เลยไม่ได้ทำ เพราะไม่มองให้เห็นไปตามกฎของธรรมดาของธรรมชาติ ว่าเป็นเพียงความสมดุลงดงาม หรือความไม่สมดุลงดงามเท่านั้นเอง; อย่าให้มันศักดิ์สิทธิ์พิเศษจนจะต้องไม่ได้ หรือเอามาใช้อย่างธรรมดาสามัญไม่ได้.

ถ้ายอมรับว่า ธรรมะในความหมายที่ ๓ เป็นของจำเป็นสำหรับมนุษย์แล้ว ก็ให้ถือว่าการต่อสู้เพื่อให้เกิดสมดุลงดงามในระดับพระนิพพาน ก็เป็นของจำเป็นสำหรับมนุษย์ด้วยเหมือนกัน; อย่าเก็บไว้เป็นของศักดิ์สิทธิ์ไม่จะต้อง เหมือนที่เขาเข้าใจกันอยู่โดยมาก. แล้วนี่คือ วิธีการต่อสู้ ต่อสู้อย่างรอบด้าน : ภายนอกก็ต่อสู้; ประพฤติพรหมจรรย์ที่กาย ที่วาจา ที่ใจ ในภายในก็เป็นการต่อสู้; และการบรรลุพระนิพพานนั้นก็คือจุดจบของการต่อสู้ ไม่ต้องต่อสู้อีกต่อไปแล้ว.

สรุปความการบรรยายในวันนี้ว่า **ชีวิตมันเป็นการต่อสู้อยู่ทุกครั้งที่มี การหายใจเข้าออก.** ถ้ายังมองไม่เห็นก็ไปมองให้เห็น ว่าสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนี้มีการ ต่อสู้อยู่อย่างที่ไฉ่กล่าวมาแล้วอย่างยืดยาวนานนั้นนะ เพราะมันเป็นการต่อสู้อยู่ทุกครั้ง ที่หายใจเข้าออก แล้วเราไม่รู้สึกรู้สึก. จะเรียกว่าเราโง่ หรือไม่รู้สึกรู้สึก หรือไม่ได้ดูไม่ อะไรที่สุดแท้; เรามีความรู้สึกรู้สึกมันสักร้อยเปอร์เซ็นต์ ก็จะไม่ค่อยถึง, แต่ที่จริงมัน เป็นอยู่อย่างนี้เต็มที.

ทีนี้เราก็มักจะเป็นตัวของกิเลสไปเสีย มันกลายเป็นผสมโรงกับกิเลส ไปต่อสู้ร่วมกับกิเลส เพื่อให้เกิดความไม่สมดุลมากขึ้น; แล้วไปสนุกสนานกันกับ ความไม่สมดุล คือความเกินในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ, โดยเฉพาะเรื่อง กามารมณ์นี้ เราไปเข้าฝักฝ่ายของกิเลส แล้วก็ต่อสู้เพื่อให้กิเลสมันได้เปรียบ; ก็ เลยไม่พบกันกับความสมดุล. ฉะนั้นมาปรับปรุงกันเสียใหม่ คือทำชีวิตจิตใจกัน เสียใหม่ให้มันมีความถูกต้อง; เรื่องมันก็มีเท่านั้นเอง ที่อาตมาได้เรียกว่าธรรมสังจะ กับสิ่งที่เรียกว่าการต่อสู้.

สิ่งที่เรียกว่าการต่อสู้นั้น ไม่ใช่หมายถึงการชกต่อยตีรันฟันแทงกันตาม ความหมายลูกเด็ก ๆ, มันเป็นเรื่องลึกซึ้งลงไปถึงจิตใจ – การต่อสู้ระหว่างความรู้สึก ฝ่ายต่ำ กับความรู้สึกฝ่ายสูง, ต่อสู้ระหว่างวิชชากับอวิชาทำนองนี้; ซึ่งเราจะต้อง รู้จัก จะต้องจัดให้มี – ให้มีการต่อสู้อย่างถูกต้องอยู่เรื่อย ๆ ไป ก็จะไม่ใช่เสียที่ที่ว่า เกิดมาเป็นพุทธบริษัท เกิดมาเป็นมนุษย์ได้เป็นพุทธบริษัทคือได้พบพระพุทธ- ศาสนา.

สรุปความของการบรรยายทั้งหมด

วันนี้เป็นครั้งสุดท้ายของการบรรยาย แห่งภาคมาฆบูชา เรียกว่าธรรม-
สัจจปกิณณะ คือเรื่องเบ็ดเตล็ด เกี่ยวกับธรรมสัจจะ. สัจจธรรมนั้นมีไว้สำหรับ
รู้; ธรรมสัจจะ นั้นมีไว้สำหรับปฏิบัติ หรือเป็นตัวการปฏิบัติ, นี่เรื่องที่ต้องปฏิบัติ
มันมีอะไรบ้างที่แง่กุ่ม ก็เอามาพูดกันเสียในคำบรรยายชุดนี้ คือภาคมาฆบูชา
เป็นการบรรยาย ๑๒ ครั้ง :-

ธรรมสัจจะใน ครั้งที่ ๑ พูดถึงเรื่องว่า อย่าเอาส่วนเกิน นั้นแหละเป็น
หัวใจของพุทธศาสนา; เดี่ยวนี้เรามันชอบส่วนเกิน และก็ไม่ได้หัวใจของพุทธ-
ศาสนา.

ใน ครั้งที่ ๒ เรื่อง การเป็นเด็ก ว่าเราอย่าเป็นเด็กที่หัวหงอก หนึ่ง
เหี่ยวเข้าโลงไป; เพราะเราไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไรให้สมแก่อายุของเรา.

ครั้งที่ ๓ บอกว่า ข้อปฏิบัติทั้งหมดมันรวมอยู่ที่ไม่มีความยึดมั่น :
อย่าปล่อยให้จิตใจมันเกิดความยึดมั่นเป็นตัวกูของกู ให้เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ในการ
ทำ การพูด การคิด การเสวยผลของการทำ การพูด การคิด; หมายความว่า เป็นอยู่
ด้วยจิตที่ปราศจากความยึดมั่นว่าตัวกูว่าของกู.

ในการบรรยาย ครั้งที่ ๔ : ความสุขเกิดมาจากการมีเพื่อนบ้านที่ดี;
มีเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย มีความรักความสามัคคี. เพื่อนบ้านที่ดี คือเพื่อน เกิด

แก่ เจ็บ ตาย และช่วยกันแก้ปัญหาให้ได้. เดียวนี้เรารู้จักเพื่อนบ้านแต่เพียงว่ามีอะไรก็มาแบ่งกันกิน วันนี้มีแกงอร่อยมีข้าวอร่อยก็มาแบ่งกันกิน; รู้เพียงเท่านี้มันไม่พอสำหรับจะเป็นพุทธบริษัท.

การบรรยาย ครั้งที่ ๕ : องค์สำคัญของความเป็นไทย; เด็ก ๆ ของเราก็ยังไม่รู้, เราจะต้องรู้. ความเป็นไทยนี้มันต้องเป็นอิสระจากปัญหาทั้งทางวัตถุ ทางร่างกายทางจิตทางวิญญาณนี้; ระบบที่ต้องมีชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อย่างถูกต้องนี้ เป็นสิ่งที่ต้องมียกย่องกัน เพื่อให้มีความเป็นไทยแก่ข้าศึก มีความเป็นไทยจากอุปสรรคจากข้าศึก โดยเฉพาะก็คือความทุกข์ทั้งปวง.

ที่นี้การบรรยาย ครั้งที่ ๖ นั้น อย่าลืมว่า ทุกอย่างมันเป็นไปตามปัจจัย : เราต้องทำให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์อันเด็ดขาดของธรรมชาติว่า ทุกอย่างมันต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย. เราต้องใช้กฎเกณฑ์อันนี้ให้เป็นประโยชน์แก่เรา เพราะว่าเราไม่มีทางจะไปต่อสู้หรือฝืนกฎอันนี้ได้; แต่เราก็เอามันมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่เรา : เราต้องการอะไรที่เป็นสิ่งที่ควรต้องการโดยแท้จริง แล้วก็เอาสัจธรรมอันนี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ให้ได้.

ในการบรรยาย ครั้งที่ ๗ แสดงให้เห็นว่า ทางออกที่ ๓ ของคนในโลก, โดยเฉพาะพุทธบริษัทเราในปัจจุบันนี้ คือการกลับมาแห่งศีลธรรม. เมื่อเขาไปหาทางออกสำหรับโลกปัจจุบันนี้กันอย่างอื่นก็ตามใจเขา; เราก็แสวงหาทางออกจากปัญหาทั้งหลายในโลกปัจจุบันนี้ โดยการกลับมาแห่งศีลธรรม คือทำให้มันผิดให้มันถูกเสีย.

ในการบรรยาย ครั้งที่ ๘ พูดถึง หัวใจของธรรมสัจจะที่เหมาะสมแก่คนทุกคน นั้น ก็คือว่า จงเป็นสุขในการทำางานที่เป็นหน้าที่; อย่าไปโง่ไปหลงหาความสุขทางกามารมณ์ ซึ่งเป็นเหยื่อล่อของภูติผีปีศาจ; จงแสวงหาความสุขจากการทำหน้าที่การงานของตน : ให้การงานนั้นเป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัว, แล้วก็โดยอัตโนมัติด้วย ให้มันเป็นไปเองโดยอัตโนมัติด้วย.

ในการบรรยาย ครั้งที่ ๙ ได้พูดถึง อุปสรรคที่มันกั้นขวางความก้าวหน้าของธรรมสัจจะ. นี่คือการตีใจความ ตีความผิดแปลความหมายผิด ไม่เข้าใจความหมายในหัวใจของธรรมสัจจะนั้น ๆ ซึ่งได้ยกตัวอย่างว่า ถ้าแมวจับหนูกินก็ปรับมันให้เป็นบาปเท่ากับที่มนุษย์ไปแก้งฆ่าใครให้ตายนี้. นี่เขาตีความไม่เป็น จนกระทั่งเอาคนไปเป็นแมว, เอาคนไปอยู่ในระดับเดียวกับแมว; เราตีความของพระธรรมผิดในลักษณะนี้กันอยู่มากมายหลายเรื่อง, มันก็กลายเป็นอุปสรรค ที่จะก้าวหน้าไปในทางของพระธรรม.

ใน ครั้งที่ ๑๐ ก็เลยพูดถึง ธรรมสัจจะที่เกี่ยวกับความก้าวหน้า. ก้าวหน้ามันเป็นคำที่พูดลำบาก : ก้าวหน้าในทางภาษาคนนี้น่ะ ดูจะเป็นอันตรายเสียมากกว่า คือก้าวหน้าในทางตามใจกิเลส; ถ้าก้าวหน้าในภาษาธรรม มันก็ก้าวหน้าในทางที่จะชนะกิเลส มันคนละก้าวหน้าระวังให้ดี. เดียวนี้โลกทั้งโลกมันก้าวหน้าในทางที่จะเป็นเหยื่อของกิเลส; ก็คือก้าวหน้าไปหาความทุกข์ ก้าวหน้าไปในทางที่จะสร้างปัญหาหรือความยุ่งยากลำบากให้เกิดขึ้นในโลกนี้, เหมือนที่เราเห็นอยู่ตำตา ประจักษ์อยู่ทุกวันนี้ ว่าปัญหามันยังมีมาก ความทุกข์มันยังมีมาก ทั้งที่เราพูดว่าการศึกษาที่ก้าวหน้า การปกครองที่ก้าวหน้า การเมืองก็

ก้าวหน้า การเศรษฐกิจก็ก้าวหน้า อะไร ๆ ก็ล้วนแต่เห็นวก้าวหน้า แต่แล้วมันมีปัญหามีความทุกข์เกิดขึ้นจนจะไม่มีการพักผ่อนนอนหลับกันอยู่แล้ว เป็นกันอย่างนี้ทั้งโลก ทุก ๆ ประเทศในโลกก็ว่าได้.

ประเทศอื่นเราไม่ทราบ ไม่ทราบดินนัก; แต่ประเทศไทยเรานี้ เราก็คือทราบว่ามันเป็นอย่างไร, เพราะมันก้าวหน้าในทางไหนมันจึงเป็นอย่างนั้น ทำไมไม่ก้าวหน้าในทางที่มันให้เกิดความสงบสุขของบุคคล หรือเกิดสันติภาพใน ส่วนรวม. ความหมายมันเปลี่ยน ระวังให้ดี; ความก้าวหน้าที่เราชอบกันนัก ความหมายมันเปลี่ยนไปเป็นอุปสรรคเป็นศัตรู เป็นผู้ที่จะทำลายล้าง. โลกมันเปลี่ยนในส่วนโลก, แล้วมันก็พาลเปลี่ยนเอาศาสนา จะมีศาสนากันใหม่ จะมี ความหมายของความเป็นมนุษย์กันเป็นอย่างอื่น ไม่เหมือนกับที่แล้มาแล้ว; คือเขาจะเป็นมนุษย์ของกิเลส จะมีศาสนาที่ส่งเสริมกิเลส. มันตรงกันข้าม : เรามีศาสนา เพื่อจะกำจัดกิเลส, เดียวนี้เขาจะมีศาสนาที่จะส่งเสริมความต้องการของเขา ก็คือส่งเสริมกิเลส. นี่ของดีที่สุดสำหรับมนุษย์มันก็เปลี่ยนความหมาย. นี่โลกมัน ก้าวหน้าไปในทางอย่างนี้; บ้าหรือดี ไปคิดเอาเอง.

ในการบรรยาย ครั้งที่ ๑๑ ได้พูดถึง ธรรมสังฆะที่เกี่ยวกับสิ่งที่เราเรียก กันว่าการอุทิศ. เราไม่มีการทำอะไรที่แท้จริงในลักษณะที่เป็นการอุทิศ; ถ้าอุทิศ มันก็อุทิศแก่ตัวกู อุทิศแก่ของกู, มันมีอุทิศแต่อย่างนี้. มันไม่อุทิศเพื่อความเป็น มนุษย์อย่างถูกต้องนะ, ความหมายมีนิดเดียว – เราไม่ได้อุทิศแก่ความเป็นมนุษย์ อย่างถูกต้อง; เราทำอะไรรู้จักแก่ตัวกู อุทิศแก่ของกู. นี่คำว่าอุทิศมันต้องแก้ไข

กันเสียใหม่. พุทธบริษัททั้งหลายนี้ได้อุทิศอะไร ๆ แก่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็ขอให้เป็นการอุทิศที่แท้จริง. อุทิศแก่ความเป็นมนุษย์ของตนอย่าง เดียวมันพอ; ถ้าอุทิศเพื่อความเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดจริงแล้ว ก็จะเป็นการอุทิศแก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พร้อมกันไปในตัว และในคราวเดียวกัน.

ในวันนี้ เราพูดกันถึงการต่อสู้ อย่างที่ได้พูดมาแล้ว; ก็ขอให้การต่อสู้ นี้ มันเป็นไปเพื่อการแก้ไขความผิดพลาด ความไม่สมคูลทั้งหลายนั้น, ให้กลับไปสู่ ความถูกต้อง ความสมคูล, แล้วก็นำมาซึ่งความปกติสุข ความรอดได้จากอุปสรรค ปัญหาความทุกข์ทั้งหลาย เป็นอิสระแก่ความทุกข์ ไม่มีความทุกข์อีกต่อไป.

เป็นอันว่า จบชุดการบรรยายที่เรียกว่าธรรมสัจจะปกิณณะ คือเรื่อง เบ็ดเตล็ดที่ควรทราบ เกี่ยวกับธรรมสัจจะของพุทธบริษัทแล้ว.

อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ ลงด้วยความสมควรแก่เวลาเพียงเท่านี้; เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายได้สวดพระบาลีคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังจิตในการ ประพฤติปฏิบัติธรรมะนั้น ๆ, สืบต่อไป.

เจ้าพ่อกำเป็นพ่อค้า.

- ๑ เกิดในตระกูล "พาลี" บรรพบุรุษ ทำการค้า, ตัวเองก็เคย ขัดนี้ไปเสียจนมาเป็นพ่อค้าทางเรือในนามว่า พุทธทาส, เป็นลูกเขยของพระพรหมเจ้า แต่แต่งงาน กับ นาง ศุภะวดี ธิดาของอินทร์กว่ามาในฟ้า แต่ไม่มี ใจรักกันสักนิด.
- ๒ ทำชื่อเสียงมาแต่ สมัยแรกของพระพรหมเจ้า มีใช้ตาม เมืองประเทศไหน ซึ่งเข็นเรือในท้องทะเลหรือทาง ใต้; ทำสิ่งนี้ทำไปเรื่อยมา สมัยแรก แม้ยังไม่ถึงขั้นดี แต่ประโยชน์อัน เล่าประโลมกัน มีอันไหนที่จับ ใจดี เป็นที่พอใจ ชื่นชอบจนเป็นที่สูง กว่าคนธรรมดา มากอยู่เหมือนกัน.
- ๓ มีทั้งคำปราศรัย ชื่อ ล่องเรือกุหลาบงาม, นายของมิถิลา, และชื่อ "ธรรมะธรรม" สำหรับคนทุกชั้น ทุกวัย ทุกชนิต ทุกเพศ, ยิ่งกว่า นั้น สารพัดสิ่ง.
- ๔ แต่ก็มีในชื่ออื่น กัน มีบางคนที่มิทันใจ แล้วเขา ว่า นายของปลอม, นางคนดี ที่ด่าทอเขาบ้าง มี ภัยภัยที่ต่าง ๆ แต่ชื่อของเขาก็มีล้น ล้น มีคนสนใจ เข็มใจรับอีก.
- ๕ มีชื่อ เจ้าพ่อกำ อายุน้อยกว่าพี่แล้ว ก็ยังไม่ทำผิด มีใจดีต่อคนทุกคน กลยจะทำดีดี แต่แล้วกลับ ล่องเรือ ไปกว่าสิบปีแล้วอีก, ที่อบรมผู้สนใจ ให้เข้าใจ สามารถทำเป็นร้อยตาม ดี จำนวนหนึ่ง
- ๖ ของดี ทั้ง หีบ นก ดอง กระจุกจำพวกอื่น ๆ เป็น คดี อื่น ๆ นี้เจ้าพ่อกำ และชื่อของเจ้าพ่อกำ รวมเข้ากัน ให้ดี ที่สุด ยิ่ง ๆ ไม่ไป, ตาต.

สองหมื่นกว่าไม้ทั้ง,

๑) ไม้ยืนต้น ธรรมชาติ เช่น ไม้
ต้นมะม่วง ต้นกล้วย ต้น
กล้วย กล้วยน้ำว้า กล้วย
กล้วยน้ำเต้า กล้วยไข่ กล้วย
ไม้ทั้ง, อีกก็มีไม้ยืนต้น
ที่ขึ้นปีละครั้ง เช่น ไม้

๒) ไม้ล้มลุก ระยะเวลา
การปลูก ๓-๕ ปี ปลูก
ต้นมะม่วง ต้นกล้วย ต้น
กล้วยน้ำเต้า กล้วยไข่ กล้วย
ไม้ทั้ง, ไม้ยืนต้น ๓-๕ ปี
เช่น ไม้

บันทึก

หนังสือชุด "ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส" เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา
มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๖]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓)	สันตศีลเสตัพพรหม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕)	พุทธิกจริยธรรม	๑๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๐]
(๗)	โอสาเรตัพพรหม	๑๓.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลากาวิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๐)	มหิตลธรรม	๑๗.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๙.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๕)	สุญญตาปริทรรศน์ เล่ม ๑	๓๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๖)	ค้ำยธรรมบุตร	๓๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๗)	ฆราวาสธรรม	๑๗.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตถสภาพธรรม	๑๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๙)	ปฏิบัติทาปริทรรศน์	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๑)	สุญญตาปริทรรศน์ เล่ม ๒	๓๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๒)	เตกัจจกธรรม	๑๗.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๔)	ศารทกาลิกเทศนา เล่ม ๑	๒๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษย์โลก	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสังขสงเคราะห์	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๒๙)	ปฏิจจสมุปปาทจากพระโอบุษฐ์	๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๘.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๑)	เยาวชนกับศีลธรรม	๑๘.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๒)	เมื่อธรรมครองโลก	๑๘.ฉ	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๓)	ไถ่ภัยธรรม	๑๒.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๓๔)	อาสาฬหบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๕)	มาฆบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๖)	พระพุทธคุณบรรยาย	๑๑.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๗)	วิสาขบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๘)	ชุมนุมล้ออายุ เล่ม ๑	๔๒.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๙)	ธรรมบรรยายต่อทางสุนัษ	๓๙.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๐)	เทคนิคของการมีธรรมะ เล่ม ๑	๓๗.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๑)	อะไรคืออะไร?	๓๗.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๒)	ใครคือใคร?	๓๗.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๓)	อริยสังจากพระโอบุษฐ์	๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๔๔)	ราชาภิเษก	๓๙.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๕)	กข กกา ของการศึกษาพุทธศาสนา	๑๔.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๖)	ธรรมะเล่มน้อย	๔๐	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๗)	ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ	๔๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๘)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๒	๓๑.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๙)	หัวข้อธรรมในคำกลอน และบทประพันธ์ของ "สิริवास"	๔๒.ค	
(๕๐)	ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๑	๔๖.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๑)	ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒	๔๖.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๒)	ชุมนุมปาฐกถาชุด "พุทธธรรม"	๓๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๓)	สมถวิปัสสนาแห่งยุคปรมาณู	๑๔.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๔)	นวกานุสาสน์ เล่ม ๑	๓๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๕)	สันติภาพของโลก	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๖)	ธรรมะกับสัญญาตญาณ	๑๕	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๗)	ธรรมศาสตร์ เล่ม ๑	๔๐.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๘)	อติมมยตาประยุกต์	๑๒.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๙)	ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์	๑๕.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๐)	อติมมยตาประทีป	๑๒.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๖๑)	อดัมมยตาปริทัสน์	๑๒.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๒)	สันทิฏฐิภวธรรม	๑๓.ข	
(๖๓)	พุทธธรรมประยุกต์	๑๗.จ	
(๖๔)	สัมมัตตานุภาพ	๔๐.ฉ	
(๖๕)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๒	๑๖.ก	
(๖๖)	โพธิปักขิยธรรมประยุกต์	๑๔.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๗)	คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา	๔๐.ช	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๘)	อานาปานสติบรรยาย-อภิปราย-สัมมนา-สาธิต	๒๐.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๙)	พลังใจไตรเทศนา	๒๕.ง	
(๗๐)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๓	๑๖.ข	
(๗๑)	คู่มือที่จำเป็นในการศึกษาและปฏิบัติธรรม	๔๐.ช	
(๗๒)	ธรรมะคือเรื่องของธรรมชาติ	๓๗.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๓)	มนุสสรธรรม	๑๗	
(๗๔)	พุทธวิธีชนะความทุกข์	๑๔.จ	
(๗๕)	หลักพุทธศาสนาที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่	๑๔.ฉ	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๖)	ปัญหาแห่งมนุษยภาพ	๑๗.ฉ	
(๗๗)	เทคนิคของการมีธรรมะ เล่ม ๒	๓๗.จ	
(๗๘)	ธรรมสังจบปิณฑกะ	๑๘.ฉ	

ผู้บริจาคทรัพย์ในการพิมพ์ และผู้มีมือช่วยเหลือทุกท่าน
ขออุทิศกุศลแก่สรรพสัตว์

[โปรดช่วยค่าพิมพ์ ธรรมสังฆปิกณณกะ เล่มละ ๓๐๐ บาท]